

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sifre Kodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Daniyel

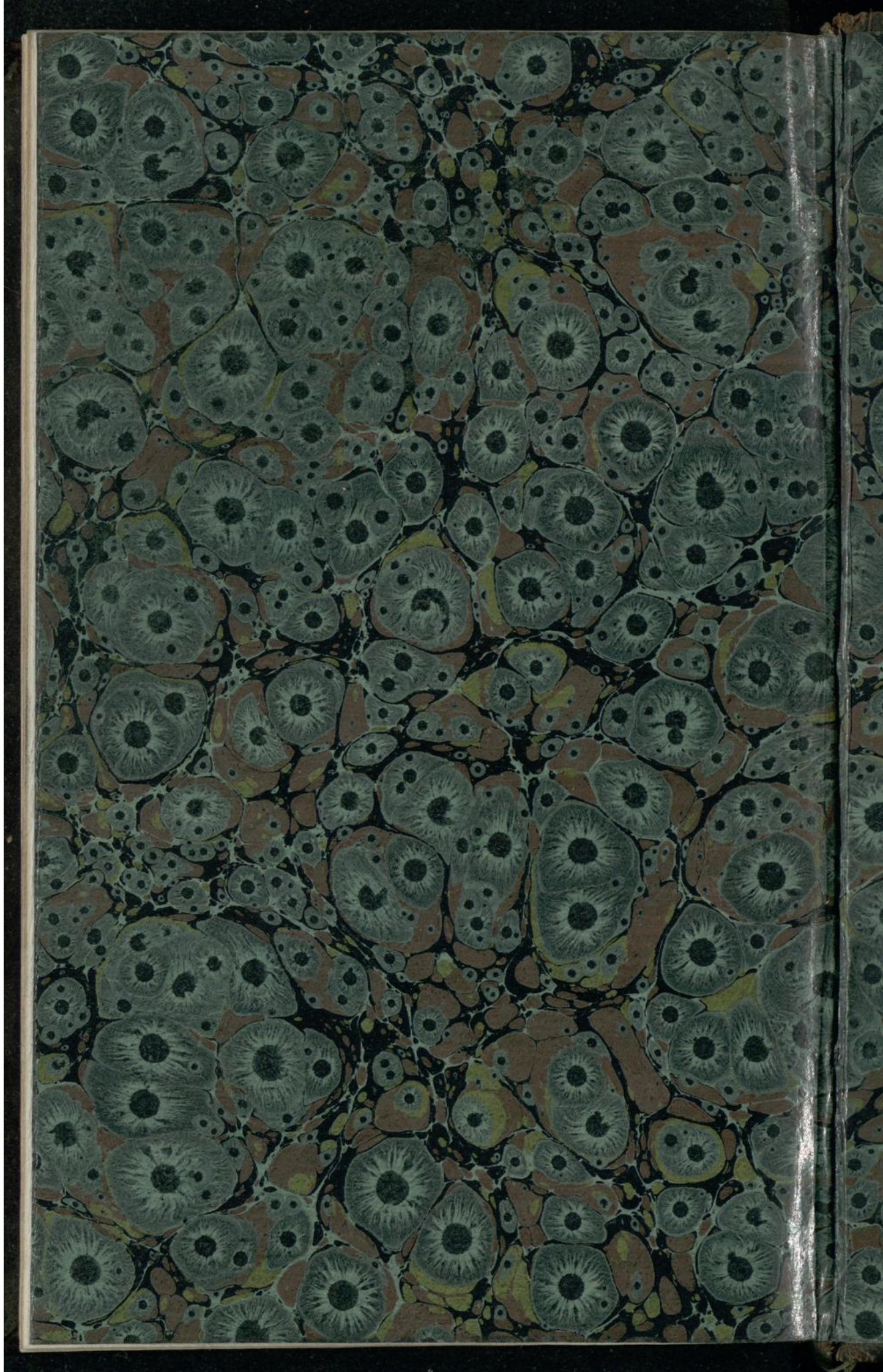
Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 597 [1836 oder 1837]

[urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9191](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9191)

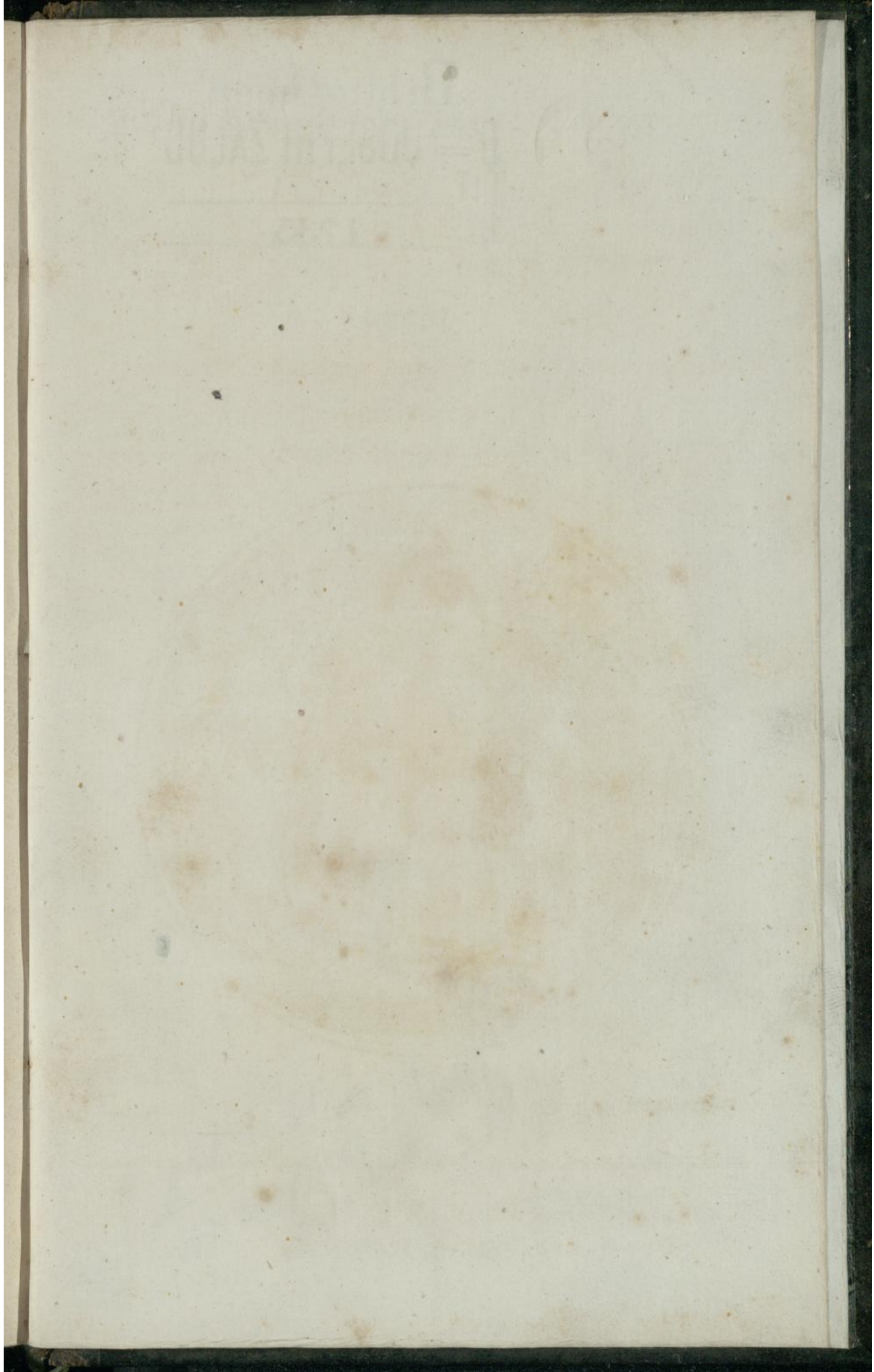

144 H 21711
19 Bole 400-

Bibliotheca
D^{ORIS} JOSEPHI ŽALUD
LIT. C* IV/1
N° 1735

ספרי קדש

עם

חרגומים ובאורים

ממחברים שונים

אבני נזר מחנוססות בהדר החבניה וביקר התכניה

הוציאם לאור

משה הלוי לנדא

ענה נבוכרנצר ואמר כריך אלההון די שדרך מישר ועבר נני (דניאל ג' כ"ט).

Prag 1837.

Druck und Verlag des M. J. Landau.

שְׁמִי עַל הַיָּם

וְעַל הַיָּם יִשְׁמַע בְּרָא

וְעַל הַיָּם יִשְׁמַע בְּרָא

וְעַל הַיָּם יִשְׁמַע בְּרָא

וְעַל הַיָּם יִשְׁמַע בְּרָא

וְעַל הַיָּם יִשְׁמַע בְּרָא

וְעַל הַיָּם יִשְׁמַע בְּרָא

וְעַל הַיָּם יִשְׁמַע בְּרָא

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

1591

ספר דניאל

מתורגם ומבאר

מאת החכם המדקדק מוהר"ר

וואלף מאיר

מורה לשון עברי וספרי תנ"ך בבית חנוך הנאָרמאַלי אשר בפראג.

ונלוה אליו

פירוש רש"י והעתקה ובאור כל מלות בלע"ז

מאת המדפיס

משה הלוי לנדא.

שנת ת"קצ"ז לפ"ק.

DANIEL.

פראג

דרוק אונד פערלאַג דעם משה הלוי לנדא.

THE FIRST

BOOK OF THE

NEW TESTAMENT

OF THE

NEW TESTAMENT

OF THE

NEW TESTAMENT

OF THE NEW TESTAMENT

OF THE

NEW TESTAMENT

OF THE

NEW TESTAMENT

OF THE

NEW TESTAMENT

OF THE NEW TESTAMENT

מ ז כ ר ת א ב ה

לכבוד ידיד נפשי

זה דודי ורעי, איש יקר רוח מוכתר המדעים, מעומד המדות

החורני החכם מהור"ר

י ו ס ף ה י ר ש

גבאי דמחא לעדת ישרון פה,

ה' ישמרהו ויאשרהו בארץ.

מנחה שלוחה מאת אוהבו הנאמן

וואלף מאיר.

ידיד נפשי!

צעיר אתה לימים, ואנכי זקנתי; מצערך מצער גבר, שחיה אלך על משענתי; הלחלי ראשך כעורב שחירים, ומשלג ילבינו שערותי; ובכל זאת זה לנו חמש עשרה שנה אשר יחדיו נמתיק סוד, ונחעלם באהבת רעים, כאם ביום אחד נולדנו, ימי ימך ושנותיך שנותי, כי אש אהבת הנפשות, לא בעפר יסורה, לא בארץ מקורה, רשפי מעל היא, שלהבת יה—ומה לה למספר ירחי שוא ושנות הבל? מתחת שלג השכה עוד היא מתלקחת תלהט סביב—ובל תחדל מלפעם בקרב לבנו עד יקום לדממה—נטעי הידידות שתולים על תלמי לב רגש, גזעם כל יזקן, דשנים ורעננים יהיו עד אחרית ימים, וממקור חיים יחיו עד בוא עת חליפתנו, ישלחו פארותיהם מסבלות פרימגדים עד פתחי קברותינו, ובשמייהם יזלו עלי יציעי אדמתנו. אכן ידידי, גם העת הזאת עת הפרד איש מעל אחיו בוא חבוא כל האחר—הן זקנתי באחי בימים כל ידעתי מתי יקרא אלהי ממעל—מתי באוני קול מכשר ואומר: רב לך שבת בעמק העכור, שובה למנוחתך—לך שכבה עד הבקר, כי עיף ויגע אתה—והנה ידעתי גם ידעתי, כי אחי לקבר יובל גם שמי, ואף זכרי ירד אחרי, ובימים לא כבירים נשכחתי מלב, והייתי כלא הייתי—כי מה חלקי בחיים כי ינון זכרי—ומה פועל פעלתי בימי, אשר דור אחרון בפיהם ירצו?—ואם גם עיני כל חרמם, ונפשי לא תאבל על זאת—כי מה לי לימים עלי כל יעבורון, ולעתים מני נצפנו—בסעיפי אדמתי אישן, אז ינוח לי, בל אשמע ברכת מהלל אף לא חרפת מקלל—אח אשר זרעתי בארץ נשיה אקצור בארץ החיים, וכפעל ידי יעשה לי מטוב ועד רע, ודברת בני אדם בל תיטיב אף כל חרע לי עוד—אכן ה' נטע בלב כל ברואי צלמו בצלם אלהים, תשוקה עצומה להציב לו יד, זה בכה וזה בכה עודנו בחיים חיתו לזכר עולם לבל ימח שמו—והיה כצדיק אשר באמונתו יהיה, כרשע אשר יכחש ויאמר אין אלהים—גם שניהם יתאמצו להשאיר אחריהם ברכה, לבל יסוף זכרם, וזה לי עדות נאמנה כי האמונה בהשאת הנפש תשלח שרשיה בלב כל איש, ואך שפתי חכמים בעיניהם תדברנה עתק לאמר: „כשוב העפר אל העפר גם רוחי יאסף” לכם נאמן עם אל, וידעו כי הנפש בל חמות לשחת ויש חקוה לאחריתנו—והנה גם לי לב בשר, וגם לי ינעם לדמות בנפשי, כי ככלית בשרי ושארי, רעים נאמנים זכור וזכרוני עוד, ולכן את שמך ידידי! בראש ספרי שמת, למען יהיה זה לך לזכר ברית אחים—כי הלוא ידעתי כי ספרי ח"נ"ך לא ימושו מפיד ומפי זרעך—והיה זה עת חקרא אתה או יוצאי חלציד את דברי הספר הזה, אולי גם שמי וזכרי יעלו לרצון עלי לוח זכרוניכם—אף כי, אם תשים לבך על תחנומי אל בפי דניאל, וירבים מישני עפר יקיצו—והנה עיניך תחוינה המראה הנוראה הזאת בדמיוני נפשך, מוסרות המות ינחקו, ודלתי הקברית תפוצצו—מחים יקומון, ישנים יעוררו, ועיניך תשוטטנה למצוא אהוביך שארי בשרך ורעים נאמנים בלהקת המן חוגג הזה—אז ידעתי אחי ידעתי, כי אם תמונות כאלה תרחפנה על פני רוח דמיונך, גם נפשי תפקוד לשלום—ובל תשכח ידידך בכל נפש

פראג יום ב' ל"ט למ"ב"י תקצ"ז לפ"ק.

וואַלף מאיר.

מבוא לספר דניאל*

א ענין הספר ומחלקותיו.

הפרשה הראשונה מספר דניאל היא בעין הקדמה לספורים הבאים, בה יבואר באיזה זמן ועל איזהו אופן בא דניאל, אשר הספר נקרא על שמו, עם שלשה חביריו בבלה, ועד איזהו זמן חי שמה, בה יהוללו ארבעתם ברוב שנלם וחכמתם, ובפרט דניאל אשר הבין בפטרון סוד החלומות וחזיוני לילה, בה יפארו הילדים האלה ביראתם את ה', כילא התגאלו במאכל נכר אשר לא כדת, ופרשת הגוס' אשר נעשה עמם אף אם במעדני מלך מאסו ויבחרו בזרועים "בבל זאת היו יפי מראה מכל הילדים אשר בגילם, וכי היו הנוצרים מכל חרטמי המלכות. אולם מפרשה ב' עד סוף הספר יבדל הספר הזה לשנים ראשונים, הראש האחד יאריך עד פרשה ז' והוא החלק המעשי (דער "געשיכטליכע טהייל") מהספר הזה, בו תסופרנה כל הקורות הנסים והנפלאות, אשר נעשו לארבעה יראי אלהים בימי נבוכדנצר, ששנלר ודריש המדי מלכי בבל, אשר לא נראו בנפלאות האלה, מעת היתה קהלת יעקב לגוי— והנה חמש פרשיות אלה אינן מחוברות ואין המשך קדימה ואחור ביניהם, כדרך הספורים המתחמסים זה על זה בזמן וסנה, אבל כל פרשה ופרשה סיפור מיוחד בפני עצמו. ענין פרשה ב': כי נבוכדנצר חלם חלום ושכח אותו, ודניאל הגיד לו בנבואתו את החלום הנשכח וגם פתרונו, ובראות המלך דבר נפלא כזה נפל על פניו, להשתחות לדניאל, ויכיר כי אלהי דניאל הוא אלהי האמת, ויגדל את דניאל מעל כל השרים, ונעבדו שם גם שלשת רעיו לפקידים במלכותו. ענין פרשה ג': כי נבוכדנצר עשה ללם זהב, למען השתחות כל עמי ממזלותו אליו, וכל איש אשר לא ישתחוה, יושלך לתנור בוער, אולם חנניה מישאל ועזריה יראו את ה' ולא השתחוו, על כן הלילם ה' מיד השלהבת אשר הושלכו בה על פי המלך, ובראות המלך באלה גדל את האנשים עוד מנראשונה והכיר כי ה' הוא האלהים לבדו. ענין פרשה ד': כי חלם "נבוכדנצר עוד חלום שני, ופותר אין אותו בבל חכמי בבל, אולם דניאל הגיד פתרונו וכאשר פתר כן היה, והשלך בראותו באלה הביר את ה' אלהים. ענין פרשה ה': כי המלך בלשאלר עשה משתה גדול, לפתאום נראתה אליו כדמות יד, אשר כתבה על קיר הבית כתב אשר בל חכמי המלכות לא יכלו לקרא כי אם דניאל יען כי רוח ה' דבר בו, אז הלביש המלך את דניאל ארגמן ושמהו לשליט על שליש המלכות, ובאותו לילה נהרג המלך בלשאלר. ענין פרשה ו': כי שרי המלכות יעלו את המלך דריש לחת דת בבל מדינות ממזלותו, כי כל איש לא יתפלל אל אלהיו שלשים יום בלתי אל המלך לבדו, וכל איש אשר ימרה את פיו יושלך תוך בור אריות, אולם דניאל ירא את ה', ולא התפלל אל המלך, על כן הלילו ה' מפי אריות ולא טרפוהו; ובראות המלך באלה הביר, כי ה' הוא אל אמת לבדו, עליון על כל אלהים, ויתן דת כי כל יושבי מלכותו יברעו וישתחוו לאלהי דניאל, ודניאל הלליח מאוד תחת מלכות דריש, ובורש הפרסי הבא אחריו. וראש השני יאריך מתחלת פרשה ז' עד סוף הספר, החלק ההוא הוא יותר יקר, וגדול במעלה מן הראשון כי הוא החלק הנבואי (דער פרוֹפֶטִישֶׁע טהייל) מהספר הזה, כי בלעדי תפלה זכה אשר התפלל דניאל איש תפלות ואשר בתונה בפרשה ט', כולל החלק ההוא חזיונות ומראות נבואה אשר תבואנה באחרית הימים, ובפרט ירבה לספר בקורות ימי המשמוגאים בימי מלך חֲנִיטִיחֶכֶם עִפְיִחְנֶנֶם לורר היהודים עם כל פרטי עניניהם.

והנה

(*) הנה ירדי החכם המדקדק מהו' וואלף מאיר נ"י בכתבו הכתוב לספר דניאל, היתה בלבנון לכתוב בעצמו המבוא לספר הזה, ועליו ילמרק שם פעמים רבות; אולם ברבות המלחכה אשר עליו, הפיר עלתו' וישם הנטל הכבד הזה, עם שנים העורפים (מבוא לספר עזרא ונחמיה) על שכמי. חמס כל איש מבין יודע כי שלשת הספרים האלה קשים המה מכל ספרי הקדש בפרט הספר דניאל, ורבים הרכסים בתוכם אשר רק אחר מחקר עמוק ועיון גדול, ואחר יגיעה רבה וסכרו— כי מה שכתב מזה החכם כן זכב במבואו (להעתק לרוב מדברי החכם חייִיִהֶקֶרן) לא יספיק לדורשי חמת. והנחת עוללות רבות לדורשים הבאים אחריו— על כן לבדו וללון כל אלה בעין פקוחה, ולסדר הענייני הנבוכים למחלקותם, ללשונותם, לתורתם, ולזמניהם איש על מכונו, חברתי חני העיר ספר מיוחד על זה הנקרא ש ע ר י עד "ן (אשר מקרוב חוליה לאור בעיני) המגלה ההיא גדולה ורחבת ידים, בק בררתי קעניינים קאלה לארכה ולרחבה כמשפט, ומתוכה העתיק פה אף מעט מזער, מה שהלורך יכרית להקדים ולא יותר.

מדרכי גאלדמאן.

.)(*)

מבוא לספר דניאל

ב מקום ספר דניאל בכתובים.

והנה מה שקשה מאוד לכל מעין בספר דניאל הוא, מדוע נספח הספר הזה אל הכתובים, ולא נתנו לו מקום בין הנביאים? הלא ראוי לו המקום הזה מפאת שתיים: (א) הן דניאל חי בדור ירמיה ויחזקאל הנביאים, ודניאל כבר היה מפורסם לשם ולתהלה בימי יחזקאל עד שהנביא שהיה בעלמו הביאו למשל ולמופת אל עם ה', הן אודות לדקתו כמו והיו שלשת האנשים האלה בחוכה, נח דניאל ואיוב המה בדקתם יגללו וגומר (יחזקאל י"ד י"ד), והן אודות חבמתו כמו הנה חכם אתה מדניאל (שם כ"ט ג'), ואם שמו ספרי ירמיה ויחזקאל בין הנביאים מדוע יגרע ספר דניאל? (ב) הלא מכל הנביאים אשר חיו מימות משה רבינו ע"ה עד ימי זנריה חגי ומלאכי שפסקה הנבואה אין גם אחד אשר ראוי לו השם נביא כלדניאל, כי הנביאים יחד, בהנבאם לאחרית הימים רק חזיון כללי יודיעו ומפרטי הדבר לא יגידו מאומה, דרך משל: "נבואת יונה על העיר נינוה": "עיד ארבעים יום ונינוה נהפכה" הלא תראה כי ענין המהפכה וחמנה שניהם נאמרו רק בדרך כלל, כי מלת עוד ענינו (וועהרענד) ולא יפרוט באיזה יום, וגם לא יפרוט שם ההופך ועל איזה אופן תהיה המהפכה, ומזה אתה דן לכל הנביאים. ואם תמלא לפעמים הפרט בדבר הוא רק ליפות מליכת הנבואה, ובאמת נסל הפרט ההוא ולא בא (כאשר אביא בארוכה בספרי הנרשם לעיל), אולם דניאל ירחיב מאוד בבאור פרטי נבואתו מגדולה עד קטנה, כאשר תראה בפרשה י"א כי שם יבאר פרטי הדברים יחדיו, כמשפט סופרי קורות העתים ממש, והכל באו למועד אשר נחן, האיש הזה לא יקרא ראש הנביאים? — אולם לברר זה נדרוש ונחקיר בתחלה שתי חקירות, "ואלו הן: (א) באיזהו זמן חבר הספר הזה הנקרא דניאל? (ב) מה היה מגמתו ותכליתו אשר אודותיו חבר? ונאמר, אם נאמר על הסנה, למה נקרא שם הספר הזה דניאל, לא תמלט התשובה: "משני פנים, או מפני שענינו ידבר מן דניאל אם שאחר מחברו, או שדניאל בעלמו מחברו ג"כ, והנה בהתבוננות מעט נראה שדאי לא יתכן לומר שדניאל חבר ספרו מראשו ועד סופו, כי לפי זה יקשה: (א) מתחלת הספר עד פרשה ז' פסוק ב' ידובר מדניאל תמיד בנסתר ומשם והלאה לפתע פתאים נשתנה הנסתר למדבר בעדו, ואם היה דניאל כותב ספרו כלו, היה לו לדבר תמיד בלשון מ"ב: ואם החילוף הזה יבוא לפעמים במליכות הנביאים הלאו אין זה הדרך בדרבי הסיפור — (ב) מדוע לא כתב ספרו בשפה אחת, מה לו לשנות לשונו פעמים ושלש? מתחלת פרשה א' עד פרשה ב' פסוק ד' עברית, משם עד פרשה ח' ארמית, ומשם והלאה עד סוף הספר ישוב לעברית? והנה חכמינו ז"ל אמרו (נבא בחרא דף ט"ו) אנשי נוסת הגדולה נחבו יחזקאל, חרי עשר, דניאל ומגלת אסתר, ובדאי אין כונתם לומר, אכ"ה חזרו ספר דניאל כלו, כי על זה בודאי איש לא יסתפק כי הפרשיות הנאות בלשון מדבר בעדו שדניאל בעלמו חזרם — אבל רכונם לומר במלת כתבו שהם קבלו הפרשיות הנוספות וחזרום לספר אחד — והנה לא בארו דעמם היטב אם אכ"ה קבלו כל י"ב פרשיותיו וילא לפי זה הספר הזה שלם מתחת ידם הקיבלת כאשר הוא לפנינו היום, או אם היו רק פרשיות אחדות אשר קבלו "אכ"ה, וספר כלו נשלים ע"י אחר, על זאת נשים עין בקרת. והנה זה יראה לעינים כי החלק השני משני חלקי הספר שזנרתי לעיל, שהוא החלק הנבואי, הוא העיקר ועלמות הספר הזה, הן מפאת מעלתו וחשיבותו, והן מפאת הנחמדות הנכללות בו לעם ה', והחלק הסיפורי הוא רק כעין טפל לו — ובחלק הנבואי בעלמו יבואו שני מיני נבואה, או שיבוא החזיון בכלל בלי שום פרט ובלי פתרון כמו בפרשה ז', או שיבוא החזיון עם כל פרטיו ופתרונו כמו בפרשה ח' שיבוא בלעדי פרטי החזון גם פרשת הזמן, "ערב ובקר אלפים ושלש מאות" וכן בפרשיות ט' וי"ב ע"ש. ויראה כי דניאל בזהו "עליו רוח ה' בארץ כשדים ומה החזיון הכתוב בפרשה ז' חקק אותו על הלוט בלשון ארמית אשר נדברת מעת גלות בבי בני הגולה, ואף שהוא בספר החתום כי לא נפרט בו דבר, מ"מ הניח אותו לדור אחרון לזכרון, בנבוא החזיון הזה עליהם אז ידעו ויבינו ענינו. לכן בא בפרשה ז' פסוק ב' מן חזה היות עד סוף הפרשה בלשון מדבר בעדו, כי דניאל בעלמו הכותב והלשון ארמית מסכה שאמרנו. אולם הנבואה בפרשה ח' ובאחר פרשיות הנאות אחריה אף שאלה רומזות על הענין ההוא בעלמו אשר הנבואה בפרשה ז' רומזת עליו, מ"מ מפני הפתרון ופרטי הזמן העומדים אלמיהן אמר המלאך אל דניאל (שם ח' כ"ו) סתום החזון כלומר שלא יכתוב אותו על הספר, כי סוד אלהים הוא

מבוא לספר דניאל

ג

שאיז מהעם לא ידע קץ החזון לפני בואו, בלתי דניאל בדורו לבדו — וכן אמר לקמן פרשה י"ב (פסוק ד') ולחה דניאל סתם הדברים וסתם הספר עד עת קץ, (ומה שאמר וקצום הספר אין ענינו במשמעו ספר (בוך) כי אם או שהוא מלשון מספר כמו הלוח בספרהך (תהלים נ"ו ט') או שהוא מענין בכתב אמת (דניאל י' כ"א), כי לפי דעתי לא הורשה לדניאל לרשום דבר חזיון הנפתר על ספר מדאגה פן יודע לאחד העם כנ"ל, אבל הודיע חזונו אלה הנכללים מן פרשה ח' עד סוף הספר עם כל "פרטיהם לאחד מיחיד סגולה בדור הבא אחריי, על פה, ויחיד ההוא שס"ג קבלתו זאת למורשה בפי אחד מבחירי עם בולד — ונכה נחלו הדברים פה אל פה על ידי אנשי הרוח, עד עת קץ, שהוא בימי המשמונאים כאשר אנא.

והנה כל יודע ומבין בספרי קורות ימי המשמונאים בהתבוננו בעינים פקוחות בספר דניאל, יראה מיד כי החזיונות אשר כתובים בו, כלם ירמזון על הקורות בימי המשמונאים בלתי מקומות אחדים בפרשה י"ב אשר ידבר מימי גואלנו ומחית המתים (עיין על זה בפנים הספר בבאור ידי הכנס המדקדק הנ"ל ובאורי בפרשה ט' על ענין שנעים שנעים), ועוד עדות נאמנה כי דניאל בחזיונו ממרחק יביט על ימי המשמונאים, כי הוא הראשון אשר יביר בני אלהים להגן בעד כל עם ולשון מה שלא תמלא בשאר ספרי נביאים, ובאמת בימי המשמונאים נפרנס ידיעת מלאכי אל ההיא — והנה בימים ההם, גדלה לרע יהודה מאוד מאוד, בפרט בימי חנניאל ופסחיה, והיתה נח יהודה תאויה ואניה, רפתה ידם ורוחם נשברה מרוב החלאות, על כן עמד בימי הנרה האלה איש חיל ורע פעלים אחד מיוחד, אשר חזיוני דניאל נלפנו בלבנו, ויתאמץ לגלות ליעקב מלפניו למען ידעו כי בא הקץ וקרבה תשועת ה'. ובאמת לא באה פקודת המלאך לדניאל להלפין פתרון החזיונות כי אם עד העת ההיא, כי כן כתוב (שס י"ב ד') עד עת קץ, אולם לעת קץ נחנו להנלות — והיתה מגמת המגלה לתת לבני יהודה תנחומות בעת לרה, לתזק נטמונם ו' ז'ה', ותקומת לעז אלהים. ולכונה הזאת למען יוכל תת לפני העם ספר כולל אלה הדברים, העתיק כלל הסיפורים מתחלת פרשה ב' עד פרשה ז' מספרי הזכרונות למלכי בבל ופרס אשר נכתבו שמה לזכרון כל הקורות נסים ונפלאות שנעשו לדניאל מאת ה' בימי נבוכדנצר, שנאצרו ודריש המדי, וההעתקה ההיא בכתבם ונלשונם ממש, (ועיין בפנים הספר פרשה ג' פסוק ל"א בבאור ידי הנ"ל), ואך שלש הכתובים בתחלת פרשה ב' עד פסוק ד' שנה ללשון עברית — וכוונת המחבר נהודעת הספורים האלה להודיע לעם ה' שמים, א) כי אלהיהם הוא עושה נפלאות הוא לבדו אל המושיע, ואשר הניל דניאל מפי אריות ושלש רעיו מתנור בוערה, הוא יושיעם גם"הם, על כן ינחמו בו בעת לרה. ב) למען ישמעו ויראו כי האיש דניאל, אשר לו אלהים קרובים אליו בכל ונפלאותיו, בביא אמת הוא ויאמינו בנבואתו — ואחרי הספורים האלה יביא פרשה ז' הנוללת נבואת דניאל בלי פרטים, ואשר נודעת בקרב עם יהודה כי מתחת יד דניאל ילכה (כאשר אמרתי לעיל), ואחר כן יביא בפרשיות הבאות פרטי הנבואה ופתרונה אשר היו עד היום הזה קבלה בפיהו, כתובים בלשון עברית כאשר היתה נהוגה בימים ההם בלתי טהורה — (כאשר אביא כל אלה בארוכה במגלתי הנזכרת למעלה), ובאספו האחדים האלה אחד אל אחד, כתב ג"כ הקדמה להם שהיא פרשה א' כאשר הבאתי לעיל, והיה אז לספר אחד שלם כאשר הוא בידינו היום, ובראות בני יהודה הספר הזה אשר האמת ונבואת קדש על פניו, ובהודעם מתוכו כי עתה בא קץ החלאות, יתליפו נח ויוסיפו עזמה לעמוד על נפשם נגד "לוריהם. ועתה יש לדעת מה שאמרו חכמינו ז"ל: אנשי כנסת הגדולה כתבו דניאל, אין רזונם לומר כל הספר כאשר לפנינו היום, כי אם עיקר הספר שהוא הנבואה הנכללת בפרשה ז', המה כתבוהו מנחיבת יד אחת אשר נחלו מאבותיהם צמלות ובלשון אשר כתב דניאל כאשר אמרנו, (ואולי העתיקו הם בתחלה ספרי דניאל מספרי זכרונות למלכי בבל וזכרונות עם דברי הנבואה אשר בידם) וספחוהו אל ספרי הקדש. — והנה כאשר יסכימו חכמים רבים וכן שלמים, נשלם סדר ספרי הנביאים כאשר המה בידינו היום, לא כביר אחרי ימי עזרא ונחמיה (עיין במגלתי הנזכרת בארוכה), וא"כ סרה קושיחנו כי אין לחמוה אם מחבר הספר הזה אשר חי בימי המשמונאים, ירא לשלוח יד, בסדר הנביאים אשר נכר נשלם משנים קדמוניות, ולספוח אליהם הספר הזה, אף אם רוח ה' דבר בו.

ועתה

מבוא לספר דניאל

ועתה מה שנשאר לנו עוד לנרר אודות המבונה אשר יש בענין מספר מלכי פרס, ושמותם וסדר מלכס זה אחר זה, והלעת דעות הראשונים והאחרונים על כל הענינים אשר כתבנו עם שאלותיהם ותשובותיהם, והסרת שאר הספקות אשר החכם בן זאב ירחיב צם במבואו, (מלבד מה שנבר השיב עליו ידידי ה"ל בנאורו בפנים הספר), הכל אביא בארכונה במגלתי הזכרת בעז"ה.

פראג בחדש זיו תקצ"ז לפ"ק.

מרדכי גאָלדמאן.

מבוא לספר עזרא

א מעלה עזרא וחשיבותו.

בפנים הספר (עזרא ז' א' — ה') יבוא במחלה השם עזרא אשר ממנו נקרא הספר שלפנינו בן, שם כתוב כי הוא עלה מבבל בראשי העולים פעם שני, שנים רבות אחר זרנבל בשנת שבע לארתחשטא, ובלעדי יחיסו (אשר אין לנו עתה עסק בהן, כי שמתו לו מקום במגלתי הזכרת) נזכר ג"כ שם שהוא היה בהן, ועוד מעלה יתירה היתה לו מכל בהני שנתו, ואשר הכתוב יפארהו בה עד מאוד, הוא, שהיה סופר מהיר בתורת משה כלומר חכם ומבין בתורתו הקדושה הן בכתב והן בדברי קבלה אשר אינם בכתובים. ואף שמשפט כל הכהנים לעסוק בתורה לשמור ולעשות כל הכתוב בה, וללמוד וללמד את העם חוק ומשפט בכתוב בתורת משה, אולם הלא ידענו מדברי הנובאים דרכי הכהנים ועלילותיהם בענין הזה, לפי חרבן בית ראשון, ואף גם אלה אשר היו בארץ שביהם זה שבעים שנה, אולם עזרא כנראה מדברי ארתחשטא (עזרא ז' כ"א) שם לנו אל תורת ה' תמיד כי המלך ההוא בעלמו ינבאו "ספר דתא די אלה שמיא" וכן כתוב לפני זה (שם ז') "כי עזרא הבין לבנו לדרוש את תורת ה' ולעשות, וללמד בישראל חק ומשפט" ולילי התאמן עזרא כל ימיו להיות בסומכי תורתו ודתו, מי יודע אם לעת בואת היה לנו שריד ופליט מהם בנודע.

ב מהבר ספר עזרא.

ועתה יש עליו לחקור, למה נקרא הספר שלפנינו עזרא, הנקרא בן מפני הספורים אשר יבואו ממנו בפנים, או מפני שהוא מחבר הספר? אמנם על פי השכל נראה לבאורה להכריע שהפן האחרון הוא העיקר, כי הטעם הראשון אינו מספיק כל כך, כי ספורי עזרא יבואו רק במיעוט הספר בשופי, אולם ברוב הספר שהוא מן תחלתו עד פרשה ז' לא נזכר מעזרא וממעשיו מאומה — וראיה לזה מאמר חז"ל שאמרו (בבא בתרא י"ד ע"ב) עזרא כתב ספרו, וזה לא יתנגד למה שאמרו (סנהדרין ז"ג ע"ב) מבדי כל מילי דעזרא נחמיה בן חנניה אמריהו מאי עעמא לא איקרא סיפרא על שמה? אמר רב ירמיה בר אבא מפני שהחזיק טובה לעלמו ע"ה, כי ידוע הוא שספרי עזרא ונחמיה היו בימים קדמונים ספר אחד, ומה שיקרא היום עזרא נקרא לפניו עזרא א', ומה שיקרא היום נחמיה נקרא לפניו עזרא ב' (עיי' על זה דברי החכם חיי"ה ה"ק), ויהיה לפי זה עיקר קישות הגמרא על עזרא ב' למה יקרא עזרא הלוא נחמיה חננו ותיכרו שם מה שתיכרו, אך אם נקח שעזרא חננו ספרו קשה לפ"ז, היתכן שעזרא אשר לשונו תמהר לדבר נחות בלשון עברית יכלול בספרו ספורים בארמית, ואם נאמר שכתב בן למען ישמעו בני דורו אשר דברו בלשון הזאת, מדוע לא כתב הספר כלוארמית, והוא לא עשה בן, כי מתחלת הספר עד פרשה ד' ז' עברית, ומשם עד פרשה ו' י"ט ארמית, ומשם עד פרשה ז' י"א עברית, ומשם עד פסוק כ"ז ארמית, ומשם והלאה עד סופו ושוב לעברית? והנה באמת הספורים מן פרשה ז' כ"ז עד סוף הספר בהיות שיבוא באלה תמיד המדבר בעדו, הוכחנו לומר שהוא בעלמו כתב על ספר, אולם זה לא יתכן בפירושים שלפני זה, ואף גם שהמה בוללים הספורים מכל הקורות שקרו כבר לפני עלות עזרא לירושלים, והוא לא ראם בעיניו, עד שנעבור זה רבו הקושנים כי הספורים האלה חוננו מידי כותב אחר בלעדי עזרא, ואם לדעת הקושנים בואת

בזאת אינה זרה כ"כ אם נאמר שמחבר האחר כתב ספוריו ארמית, מ"מ קשה למה לא ישמור לשון אחד בכל ספוריו ויספר בעברית עד פרשה ד' ז', היחסנו החושבים הנזכרים כי לפרשיות האלה עד פרשה ד' יש מחבר שלישי? והנה לבני לא כן יחשוב, כי בני אומר לי שדברי חז"ל שהספר הזה מחבר אחד לו נכונים וישרים. והענין כפי הנראה כי ספורי ארמית אלה מן פרשה ד' ז' עד פרשה ו' י"ט כתבם איש אחד בלתי נודע אחרי כלות בנין הבית בימי דריוס (דחריסוס היסטוריאפיס) הנזכר (עזרא ו' ט"ו), ומגמתו הייתה לכתוב כל הקורות והתלאות אשר מצאו את הבונים מיום החלם לבנות עד כלותם ואשר ראה בעיניו, על ספר, לזכרון לדור אחרון. והנה עזרא לא נביר אחרי עלותו בשנת שבע לארתחשסתא, ושם לעמו חוק ומשפט, והסיר השערויות אשר הייתה ביהודה אודות הושים הנכריות, בשנה ההיא נחן אל לבו לחבר ספר ולכתוב בו את כל אשר קרה את עמו מיום החלם ה' לפעם רוח ברש לעלות עם זרבל עד ימי הסרת הנכריות ההן, ולכן החל בשנת אחת לכורש וגומר בעברית לחה ונקיה כמשפטי, וספר את כל אשר שמע וידע מהענינים האלה עד פרשה ד' ד' ובפסוקי ה' וי"ו, יאמר בדרך כלל כי נפרעו הבונים ממלאכתם, ולאמת זאת העתיק ספורי ארמית הנמלאים אות באות מזה בלי תוספת וגרעון כמשפט כל סופרי אמת המספרים בשם אחר, ובנה יוסיף עד פרשה ו' י"ט, ומשם והלאה עד ז' פסוק י"א יספר עזרא מדעתו על כן ישוב לדבר עברית, ואל חזמה אם תמלא עוד בתחלת פרשה ז' הלשון נסתר, הלוא ראוי לו לשמור המדבר בעדו, כי הוא ידבר מעצמו; כי מגמת עזרא הייתה שיהיה להפרשיות האלה המשך ספורי נראוי, חלק בחלק ידבק, באלו כל אלה ממקור אחד ילאו, ע"כ עוד הניח הגוף אשר דבר עד המקום הזה. ומן פסוק ז' עד פסוק כ"ז העתיק פרשנן הנשחן אשר היה לו מידי ארתחשסתא ובלשון ארמית כמו שהייתה, מטעם שזכרנו בספורי ארמית שלפני זה, ומשם והלאה ישוב לעברית ויספר במדבר בעדו, כי ידבר מן כל הדברים אשר עשה בעצמו. ועתה הים עלינו עוד לנר, מי זה השלך אשר בימיו עלה עזרא, אך כבר העירתי במבואי לדינאל לבאר הענינים האלה אי"ה די בחר במגלתי הזכרת.

פראג בחדש זיו תקצ"ו לפ"ק.

המתרגם.

מבוא לספר נחמיה

א מעלת נחמיה וחשיבותו.

הנה נחמיה אשר הספר נקרא על שמו, הוא היה פחת יהודה כאשר יעיד על עצמו (נחמיה ה' י"ד) גם מיום אשר כיהן אומי להיות פחם בארץ יהודה וגומר, והוא הנקרא ג"כ התרשטא כאשר יעיד על זה נאמנה הכתוב (שם י' ב') נחמיה התרשטא בן חבליה. ויש אשר חושבים להביא ראיה מן הפסוק הזה שסיה כהן לפי שהובא במספר הכהנים, אולם זה לא יתכן מפאת עדותו שאמר על עצמו (שם ו' י"א) ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי, אבל יובא בין הכהנים כי הוא היה על יהודה לראש. ובאמת אף אם עזרא היה גדול ממנו בתורה עד שהמלך שמהו על כל דבר דתי, אולם נחמיה היה עוד געלה ממנו כי בלעדו לא ירים איש את ידו ואת רגלו הן בענין דתי (חייק רעליגיוזען) והן בענין נמוסי (חייק פאליטישען), אך בזה נעלתה מעלת עזרא מנחמי, כי עזרא הפליא לעשות עם עמו חסד ואמת אשר לא נשמעו מעת נחעלה משה רבנו ע"ה למרום עד הימים ההם — ונכל אלה גדלה ענותו לבלתי התפאר — לא כן נחמיה התרשטא, על כל הטוב אשר עשה עם עמו, עד מהרה התברך בלבנו, "זכרה לי אלהי לעונה" ודברי חז"ל על זה ידועים.

ב מחבר הספר הזה.

על מחבר ספר נחמיה לא יפול שום ספק, כי בוודאי נחמיה בעצמו כתבו כי הוא החל במדבר בעדו וכן כלל; אך מה כתב בעצמו, ומה אסף מיד אחרים הוא בדבר שצריך עיון רב, כי לכאורה "נפלא מאד לכל מעין בספר נחמיה, א) הנה בפרשה ז' מן פסוק ו' והלאה אלה

מבוא לספר נחמיה

אלה בני המדינה וגימור נראה שנות הסופר להביא הדברים שהיוצא כבר בספר עזרא בפרשה ב', ואם נדמה שתי פרשיות אלה (עזרא ב' נחמיה ז' ו') זו כנגד זו, נמלא שנמספרים הפרטים ובדלו ונשתנו ז' מזו, ועל כל זה נענין סך הכל שתייהן שוות — (ב) שלש פרשיות ח' ט' וי"ד הכוללות ענינים ממעשי עזרא הלוא ראוי להיות מקומם בספר עזרא? (ג) גם הפרשה י"א וי"ב עד פסוק כ"ז ומן י"ב מ"ז עד י"ג ו' נראה לכל מבין כי לא ניתב אחד כתבם? אולם כפי מה שנראה להסרת הספקות האלה, כך הוא הענין, לדעתי כאשר המלך כורש העביר קול שיעלו בני הגולה לארץ יהודה, נתן מנלה אחת בידי המכריו ועליה יחתמו ראשי האבות המתנדבים לשב, שמתם, בזכירת מספר אנשי בית אב, למען ידע המלך סך היהודים בכלל אשר יעזבו מלכותו — והמנלה ההיא היתה בידי עזרא והיא היא בעלמה אשר ספח בספרו פרשה ב', אולם היה גם פתגמן מכתב הרשום הזה בבית ספרי המלך (קעניגליכעם סרייף), והנה בלתי ספק עברו ימים מיום נחתמו המתנדבים עד יום נסיעתם, כי לעזוב מושבותם וללכת אל ארץ אחרת, אף אם היתה זאת מקדם ארץ אבותיהם, לא דבר הוא ליום אחד או לשנים — ואולי בעוד הימים האלה אשר הכינו לדרך, רבים מהחומים נמנעו מסבות בלתי ידועות מלעלות, עד שאחרים משאר בתי אבות התנדבו לעלות תחתיהם למען השלים סך העולים אשר נרשם בכתב הנזכר, על כן בעת העלות שוב במנלה הנקובים יש אשר המעיטו אותם, ויש אשר הרבו והוסיפו עליו, והמנלה הנשתנה ההיא היתה בידי נחמיה (לפי דעתי היה נחמיה מן עולי זרבל, כי כן נחשב בשתי הפרשיות האלה (עזרא ב' ב' נחמיה ז' ו'), ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר כי בנחמיה (ה' י"ד) נאמר מיום אשר בנה בית אבותי להיות פסח בארץ יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתיים לארתחשסתא וגימור מיום אשר עליתי אל ארץ יהודה משנת עשרים לא נאמר, מזה משמע כי משנת עשרים לארתחשסתא היה פסח, אולם זה יוכל להיות כי עלה קידם לכן, ולדעתי עמד נחמיה בפעם ראשונה בירושלים עד נגמר הבית בשנת שש למלכות דריוש, ואחר שז אל ביתו ולא עלה שוב עד שנת עשרים לארתחשסתא, ואם תקשה, לפי זה יוכל ג"כ לומר שאף עזרא היה בתוך עולי זרבל? כי כן נמלא בנחמיה (י"ב א') על זאת אשיב זה בוודאי אין עזרא זה הוא עזרא הסופר כי לא תמלא שיקרא האיש ההוא בשם עזרא (לד), ועתה לסיף פרשה ז' פסוק נחמיה ספירו. והנה כפי אשר אמרתי במבוא לספר עזרא, בלה עזרא את ספרו בשנת שבע למלכות ארתחשסתא או לא כנר אחרי כן, אולם הספורים אשר נזכרו ממנו בנחמיה (ח' ט' י') קרו שנים רבות אחרי כן בימי פחת נחמיה ולא ספקם לספרו, (א) בעבור שנבר היה נשלים. (ב) מה חידוש יש בזה להשמיע באלה, הלוא הוא היה סופר ומורה תמיד את העם התורה והמורה, מלבד שנבר אמרנו כי עזרא לא התפאר באלה. (ג) כפי הנראה מנחמיה (ח' ט') ויאמר נחמיה הוא התרשטא ועזרא הבהן וגומר, לא למד עזרא בלבדו את העם, ליחס הספורים אך לעזרא, הלוא גם נחמיה היה בעוזריו. ומה שנחמיה בעצמו לא כתב ענין שלש פרשיות האלה הוא מפני שהולך בשנת שלשים ושתיים לארתחשסתא לשב אל המלך ולא היה לו זמן כושר לזה, אולם כתב הדברים האלה איש אחד בלתי נודע, וינאו א"כ הפרשיות ח' ט' י' י"א וי"ב עד פסוק כ"ז ופרשה י"ג מתחלתה עד פסוק ו' מידי האחד הפלמוני, ובשוב נחמיה אחר הימים לירושלים נזכר (שס י"ג ז') פקד את ספרו אשר החל להשלימו, באופן שספח הפרשיות הנכתבות מידי הסופר הנ"ל אל הקודם והוסיף עוד הרבה מדעתו מה שעשה מן המסדים. אולם לדעת המנס חיייהקרון שני הפסוקים (נחמיה י' וי"א) לא נכתבו עד בימי נחמיה אך חלו בו ידי סופר מאוחר כמו מאתים שנה, אולם במגילתי הנזכרת ארטיב אי"ס בענינים האלה.

המתרגם.

פראג בחדש זיו תקצ"ו לפ"ק.

פֶּעֶרְבֵּעִסְעֶרׁוֹגְגֶען.

דניאל	בלאטט	וייטע	
—	מח	2	חייב באור, שורה כא מנטשטטט: ערפיללען, פֶּאַללענרען, ויש: בעוואהרען:
—	—	—	חייבערועטלונג, מנטשטטטט: צור ערפיללונג דער ווייזאגונג אונד דעם פראפעטען (פרופעליהונג), ויש: צור בעוואהרונג דער ווייזאגונג אונד דעם פראפעטען.

א (א) אים דריטטען יאר-
רע דער רעגירונג
רעס יהויקים, קעניגס פֿאָן
יהודה, קאם נבוכדנצר דער
קעניג פֿאָן בבל נאָך ירושלים
אינד בעלאגערטע עס. (ג) גאָטט
גאב אין זיינע געוואלט, דען
יהויקים קענען פֿאָן יהודה אינד
איינען טהייל דער גערעטהע
דעס גאָטטעס הויזעס, דיע-
זע בראַטע ער נאָך דעם לאַנד-
דע שנער, אין דען טעמפלעל
זיינעס גאָטטעס, אינד (חייני-
גע) פֿאָן דען גערעטהע. בראַט-
טע ער אין דען טעמפלעלשאַטן
זיינעס גאָטטעס. (ג) דאָ בע-
פֿאהל דער קעניג דעם אשכנז
אָבערסטען דער האַפֿטערענטען, צו ברינגען (חייניגע) פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס,
אָנעהט.

א (א) בשנת שלוש למלכות
יהויקים מלך יהודה בא
נבוכדנאצר מלך בבל ירושלם
ויצר עליה: (ג) ויהן אדני בידו
את יהויקים מלך יהודה
ומקצת כלי בית האלהים
ויבאם ארץ שנער בית אלהיו
ואת הכלים הביא בית אוצר
אלהיו: (ג) ויאמר המלך לאשפנז
רב סריסיו להביא מבני ישראל

ומורע

אָבערסטען דער האַפֿטערענטען, צו ברינגען (חייניגע) פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס,

ר ש י

א (א) בשנח שלש למלכות יהויקים. וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים
שנאמר (ירמיה כ"ה) בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה
הראשונה לנבוכד נצר ומה תלמוד לומר בשנת שלש בשנת שלש למרדו שנאמר (מלכים ב' כ"ד)
ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת
שמונה לנבוכד נצר דאמר מר שנה ראשונה בנש נגוה שניה עלה ובנש יהויקים ושלש שנים
עבדו ושלש שנים מרד בו. והיא היתה שנת אחד עשר למלכות יהויקים חמש שנים קודם
שנבש ושלש שעבדו ושלש שמרד בו ואז מת יהויקים תחת ידו והמליך נבוכדנצר תחתיו יהויכין
בנו: (ב) ומקצת כלי בית האלהים לקח. ומקצתם נשארו כמו שנאמר (ירמיה כ"ז) כה
אמר ה' אל העמודים ואל הים ואל המכונות ואל יתר הכלים אשר לא הכלם נבוכד נצר:
ויביאם ארץ שנער ועד בית אלהיו. לקלם לע"א שלו הביא גם את השניה כולה אף את

ב א ו ר

א (א) בשנח שלש, כבר אמרתי בבאורי לספר מלכים (ב' כ"ד א') כי אנכי אחזיק בדעת
הרלב"ג, כי יהויקים לא בא כלל לבבל, ונבוכדנצר לא עלה עליו רק פעם אחת,
וא"כ יהיה הנוונה כאן בשנת שלש כמשמעו שלש למלכו (ולא למרדו כאשר הבינו המפרשים עיין
רש"י), ובארתי גם כי אין סתירה ממה שנאמר בירמיה' (כ"ה א') בשנת הרביעית ליהויקים
היא השנה הראשונה לנבוכדנצר, כי פעמים ישב הסופר שנים תמימות, ולפעמים מקצת
השנה עולה לו בשנה (עיין ע"ס). (ב) ויהן, כי נבוכדנצר חפץ את יהויקים ויאסרהו בנחשתיים
להוליכו בבבל (ד"ה ב' ל"ו), אבל שוב נתרצה לו והושיבו על כסאו למען יהיה לו ענד עולם,
ולא הביא אותו לבבל כמו שפירשתי במקום הנזכר. ומקצת, כמפורש בד"ה (שם ע"ז) ומכלי
בית ה' הביא נבוכדנצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל, והמ"ס לסימן המשקל ולא ליחס, ולזה
נחשד אחריו הדגש, וכמוהו ושקלת ראשי האבות (נחמיה ז' ע') וע"ע בביתור מ"א (י"ב ל"א).
ויביאם, שער הכתיב לדעת כי כל הכלים אשר לקח, הביא בית אלהיו, רק שמקצת מהם
נחן לכלי שרת בהיכל אלהיו, ומקצתם גם באויר בית אלהיו לזכרון עולם, ויחסר במלת
ואת הכלים מ"ס השימוש, ונעמור ומה את הכלים, ר"ל קצת מן הכלים. (ג) מבני ישראל,

חרגום אשכנוי

דניאל א

נעהמליך פֿאָן דעם קעניגליי.
 פֿען שטאַממע אונד פֿאָן דען
 ערלען. (ד) קנאַבען. און
 וועלכען קיין פֿעהל זייא, אונד
 דיא שאַן פֿאָן אַנזעהען קענט.
 נ סרייך, איינזעטספֿאלל,
 וויסענסקונדיג, אונד טיכטיג
 זייען צום דיענסטע אים
 פֿאללעסטע דעם קעניגס, אונד
 דיעזע צו אונטערריכטען אין
 שרייבט אונד שפראַכע דער
 בשדים. (ה) דער קעניג וועט
 טע איהנען אויס, איינע
 טעגליכע בעקאטטיגונג פֿאָן

ומזרעהם לוכה ומן הפרתמים:
 (ד) ילדים אשר אין בהם כל-
 מאום וטובי מראה ומשכלים
 בכל-חכמה וידעי דעת ומביני
 מדע ואשר כח בהם לעמוד
 בהיכל המלך וללמדם ספר
 ולשון בשדים: (ה) וימן להם
 המלך דבר יום ביומו מפחג
 המלך יתיר א'

ר ש י

האזנים ואת הכלים הניח בית האוצר: (ג) הפרתמים. דוכסים: (ד) ואשר כח בהם. פירשו
 רז"ל שהיו חונסין עלמן מן העזיקותן היתה ומן השנים מבני חמת מלכות ומעמידים
 עמם בזכרנים לוקניהם: וללמדם ספר. מוסר על אשר כח בהם: (ה) וימן. ל' הזמנה:
 פח כח. הוא שם מזל האלף כל' כשדים. ויש פותרים פח כח. לחם. ואין נראה כן שהרי
 פח כח ויהי האלף נואל את פח כחם ונותן להם זרעונים. ואין זרעונים חליפי לחם אלא

ב א ו ר

הוא הכלל, ואח"כ פרט איזהו ילדים מהם יבואו, ומפרש שהם יהיו מזרע המלוכה או מן
 הפרתמים (החשובים והאצילים), ואולי פרטם שרשו פרת והמ"ס למשקל, והוראתו על איש
 מיוחד במעלה מעיין פרט, וע"ד אנקראו ראשי המדינה בלשון המדרש בשם פרטוטי המדינה
 (עיין ערוך ערך פרט העשירי) ובענין זה אשרתים כל' הק, וגם הוראת פרתח בלשון חז"ל
 קרובה להוראת פרט. והנה היתה מנחת ונוכדנר בלוי הזה לפי שרפה לעשות חן יהודה
 לחבל משלתו (לוחיינער פרוצין ויינעס רייכע), והי' בחסלו להפקיד שם פקידים מבני יהודה
 (כנראה מגדליהו אשר הפקיד על יהודה אחרי נדקיהו) ולתת להם מושל עם מזרע המלוכה
 אשר יהיה תמיד סר למשמעו, ולזה חסן שיהיה מזרע המלך ומבני הפרתמים בחמנה חללו
 ולצמוד בהיכל וללמדם ספר ולשון בשדים למען יתחברו בדרכי הנשלים, ויאהבו ללכת בהם
 ולעשות במעשיהם, ואז יבחר מזרע המלוכה לראש ונגיד, ומן בני הפרתמים ישים שופטים
 ושטרים בארץ, והם ידריכו את העם בדרך האלף בדרך שאר העמים אשר תחת משלתו.
 (ה) ילדים, נערים צעירים לימים, וכבר מלאנו הילד אינונו (בראשית ל"ז ל') על יוסף שהי'
 לו בן י"ז שנים. מאום, האלף נוסף. בח, הן כח גופני הן כח נפשי הראוי להנער אשר
 יעמוד לשרת בהיכל המלך פנימה. (ה) וימן, הראש"ג אשר שהוא פעל יולד והטעם לתת
 להם מנות ע"כ, ר"ל שיעיר וימן כמו וימן להם למנה; והנכון שהוא כמו וימן ה' דג גדול
 (יונה ב' א') שהוא כמו הכין. פחג, אין לבח על הוראת המלה הזאת כבירור; הראש"ג
 כתב וז"ל: ושירוש כח מאלל וכתוב במקרא ונתחיק לבנ (יחזקאל כ"ה ז') והקרי לבן, והטעם
 קרוב, אולי טעם כח הבשר המבוגר ע"כ, אבל לא באר מחזיק לשון לוקחה זאת; ואפשר
 לפי שאינו כפסוק שהיה כי כח וכו' מתחלשים, יהיה גם כאן כוונת כח בשו שהוראתו חזק
 שכן (עיין ערוך ערך כח א') ולדעת ידודי רי"ו לא כוון הראש"ג רק לומר, שאחר שהיה
 נוח להם המלך זרעונים תחת הפחג, מזה יראה שהיה זה האחרון מותר לבשר; ורוב
 המפרשים פירשו שהוא מאלל שהקריבו לפני ע"ז (עיין געוועניום ערך פחג) והיה דרך מלכי
 קדם להעלות על שלחנם מזבחי מתים שהקריבו לאיליהם, וכן שמו מיין תקרובת ע"ז, לזה
 לא ראו הקדושים הצלה להחלל בהם, וגם זה נובל לפרש ע"פ לשון חז"ל בחלוף כח עם כח,
 שהוא

הַמֶּלֶךְ וּמִיָּין מִשְׁתִּיו וּלְגִדְלָם
שְׁנַיִם שְׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעֲמִדוּ
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: (ו) וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי
יְהוּדָה דְּנִיָּאל וְחֲנַנְיָה מִיִּשְׁאֵל
וְעֲזַרְיָה: (ז) וַיֵּשֶׁם לָהֶם שֵׁר
הַסְּרִיסִים שְׁמוֹת וַיֵּשֶׁם דְּנִיָּאל
בְּלִטְשַׁאצַּר וְלְחֲנַנְיָה שְׁדֵרֶךְ
וְלְמִישָׁאֵל מִישַׁךְ וְלְעֲזַרְיָה עֶבֶד
נָגוּ: (ח) וַיֵּשֶׁם דְּנִיָּאל עַל-לְבֹ
אֲשֶׁר לֹא-יִתְגַּאֲרַב בְּפִתְחֵי הַמֶּלֶךְ
וּבִיָּין מִשְׁתִּיו וַיִּבְקֹשׁ מִשֵּׁר

הסריסים

דעם קעניגס פֿאַרצוגליכען
שפייזען, אינדר פֿאַן דעם וויי-
נע ווינער געטראנקע-
קע, וואָזאָלסטען זיאגעפֿלעגט
ווערען דורך דרייַ יאהרע,
אונד נאָך דערען ענדע, דעם
קעניגע פֿאַרגעשטעללט ווער-
דע: (ו) דאָ וואָר אונטער איה-
נען פֿאַן דען זאָהנען יהודה'ס,
דניאל, חנניה, מישאל אינדר
עזריה. (ז) דער אָבערסטע
דער האָבערדענטען לענטע
איהנען (אנדערע) נאָמען בייַא,
נעהמליך: דעם דניאל, (דען
נמטע) בלשטשאצער, דעם
חנניה, שדרך, דעם מישאל,
מישך, אונד דעם עזריה,
עבד נגו. (ח) דניאל בע-

שלאם אין ווינעם אינגערן, ויך ניכט צו פֿעראונרייניגען דורך דעם קעניגס פֿאַרצוגלי-
כע שפייזען, אונד דורך דען וויין ווינער געטראנקע, אונד באַטהדען אָבערסטען דער
האָץ.

ר ש י

מִיָּיִ תַּבְשִׁיל: (ו) בְּלִטְשַׁר. עַל שֵׁם ע"א שֵׁל כְּנֵל עֲקָרִיָּה כֵּל שִׁנְאָה דִּי שְׁמִיָּה בְּלִטְשַׁר. נָשִׁים
חַל (לִקְחֵן ד' ה'). בְּלִטְשַׁר שֵׁם לִזְן חֲכָמָה: יִתְגַּאֲרַב ל' לְנִלִּיךְ: (ח) אֲרֵי הַסְּרִיסִים. שְׁמֵיהֶם

ב א ו ר

שהוא שם פרטי למלך מה (שנת ס"ז ע"ח), ואולי היו אנשי כנל עובדין אותו. ולגדלם,
כך יגדלו אותם שלש שנים. ומקצתם, נכלות השנים האלו. יעמדו, יתכנו לפני המלך והוא
יבחר לו הנערים אשר יקרנו אליו. (ו) וישם, אשר הראב"ע באשר קרא פרעה ליוסף כפנת
פענח, וכן סעדיה אמר כי כל שם לאון בשרים וכן נר, וככה נבוכדנצר, בלשכר, שזכר,
ושם כל מסורש בשם חלקי עכ"ל; והנה בפירוש ר"ם שנידונו נכתב כל ע"א שזאמר כרע כל,
טז אחר לפי אשר, כמו טז במלכותם שומר אומר של כנל (יראה לי כי כ"ל של כל) ע"ב, ועל
מה שהניח ראיה מן טז במלכותם הציר רעיו ר"ו ו"ל: אין לזה מקום בתנ"ך או בלשון
חכמים כפי זכרוננו, ויראה שט"ס הוא וכו"ל כמו טז במערתא הזכר חלל רשנ"י בנכחו למעשה
(שנת ל"ג ע"ב) עכ"ל. עבד נגו, כתב הראב"ב: והגזון אשר כי נגו כמו כלל ראיה ע"ב,
ומה שהזכירנו באן הראב"ע בשם הגזון כדרכו, ולעיל אמר רב סעדיה, יש ראיה לדעתי
כי כיום דברי האומר שכן סעדיה הזה אינוו היום הנבחר אשר היה מהנאונים האמתיים, אך
איש אחר שזאן כן חסר הפירוש הזה, לכן שזאן דרך הגזון ללכת בפשטות הכתובים, ונבחר
באורח הדרכות והרמזים באשר יראה המניין, ואשר הוכיח השפר הזה לאור שם על המעבר
עטרת גזון, אם לתלות באשלי רכרבי, או קראו גזון ע"ל הפלגה באשר איתנו עושים עד
היום — חולם כנל זאז לא יאנע כי לפגמים יתעברו גם דברי הגזון בתוך דבריו, וכן הוא
במה שהניח הראב"ב במלת נגו, ובעיקר הוראתו יראה כי נכונה דעת הגזון, אך בהיפך
הענין כי העיקר הוא נגו מן נגה, וכן כתב הראב"ע בעלמו על כרע כל קרם נגו (ישעיה'
מ"ח) כי י"א שהיא כוכב חמה, והחכם געזעניגס כתב היותו כוכב (אעקול), יהיה אף שיהי'
הוא מענין אור (דער טערנהלענדע), וח"א שזו בעברית נגו ובלשון כנל בא תאורת נגמ"ל
בי"ת ופירוש עבד נגו עבד לנגו. (ח) אשר לא יתגאל, מלת אשר במקום כי כדרכו, גמר

הַפְּעֵבְרִיעֲנִטְעוּ, דָּאָס ער ווִיד
 נִיכְט פֿעראונרִינגען מִיססע.
 (ט) דָּא פֿערלִיעה גָאטט דעם
 דניאל הולד אונד גנאדע בייא
 דעם אַבערסטען דער האַפֿע־
 דיענטען. (י) דָּאך וָאָנְטע דער
 אַבערסטע דער האַפֿע־רִיעֲנִטְעוּ
 טע־צו דניאל: אִיך פֿיר־טע
 מִינען העררן, דען קעניג,
 דער אייערע שפּיזע אונד גע־
 טרענקע אָננע־ארדנעט; וואָ
 רום וואָלל ער אייער אייסזעהען
 איבלער פֿינדען, אַלס יענעם
 דער קנאַבען אייערעם גליי־
 כען? — איהר מאַכטעט דאָ
 דורך שולד פֿערפֿאַללען מִין
 הייפּט בייא דעם קעניגע. —
 (יא) דָּא שפּראַך דניאל צום
 קעללערמייסטער, וועלכען
 דער אַבערסטע דער האַפֿע־
 דיענטען איבער דניאל, חנניה,
 מישאל אונד עזריה געזעטצט האָט: (יב) פֿערווִיד עס דָּאך מִיט דיינען קנעכטען נור צעהן
 עשרה
 טאַ

הַפְּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגַּאֲלֻ:
 (ט) וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דְּנִיָּאל לְחֹסֶד
 וּלְרַחֲמִים קִפְּנֵי שַׁר הַפְּרִיסִים:
 (י) וַיֹּאמֶר שַׁר הַפְּרִיסִים לְדְנִיָּאל
 יִרְא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
 אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מַאֲבְלָכֶם וְאֶת־
 מִשְׁתִּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאָה
 אֶת־פְּנֵיכֶם זַעֲפִים מִן־הַיְלָדִים
 אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וַחֲיִבְתֶּם אֶת־רֹאשֵׁי
 רַמְלָךְ: (יא) וַיֹּאמֶר דְּנִיָּאל אֶל־
 הַמֶּלֶכֶר אֲשֶׁר מִנָּה שַׁר הַפְּרִיסִים
 עַל־דְּנִיָּאל חֲנַנְיָה מִישָׁא וְעִזְרִיָּה:
 (יב) נִסְגָּא אֶת־עֲבָדֶיךָ יָמִים

ר ש י

שר על משרתי המלך: (י) אשר מנה. אשר הזמין וספק: כגילכם. דוגמתכם ול' משנה הוא
 בן גילו: ומיבתם את ראשי למלך. תגרמו לי להתחייב להחזיר ראשי: (יא) המלצר. הסודר
 את המנות ואת הקצרות שקורין מאיטרי"ב אל"ה: (יב) נס. ל' נסיון: מן הבורעים. מין

ב א ו ר

גלנו שלא להתגאול. (ט) ויחן, כתב הראש"ע וז"ל: אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולרחמים
 נענינו שר הפרסים והוא לא עשה בקשתו והשיב כי לא גילה סודו למלך כי לא יקיימו עכ"ל,
 (ומכל הדברים האלה אין זכר בפירוש ר"ם שלפנינו); וכוונתו כי מה שנתנו ה' לחן ולרחמים
 היה אך שלא ענה אותו קשה רק דבר אחד רכות שלא יוכל למלאות שאלתו, כי באמת היה
 מן הראוי שיקלוק עליו על התרחקו מלחם המלך ועל בלתי אבותו לגנוע במשתחו, בפרט אם
 היה לחם ויין של אלילי בבל כדעת המפרשים שהוצרכו למעלה. (י) אשר למח, שלמה יראה
 את פניכם וגו' ועי"ז ומיבתם וגו'. וזעפים, כמנזר והגם זעפים (בראשית מ' ו'). כגילכם,
 אין לו ריע במקרא, וחז"ל השתמשו בזה לרוב בן גילו ופירושו בן מזלו וא"כ הוא מן גלגל כי
 הנחם והנפולים אחים המה (ואם יבאנו על משקל מרובעים הלא אך דרך אחד להם כוודע),
 וכמו שאמרו גלגל חוזר בעולם, ויקראו שני אנשים בני גיל אם מקרה אחד לשניהם (ועיין
 ספר המלים להקדם אגזעניום ובמערכי לשון לערוך ערך גיל). וחיבתם, המלות חיב וקיס
 שהם מנחי העי"ן לא נמלא רק בפועל וע"ד השלמים. (יא) ויאמר, בעבור שראה דניאל כי
 שר הפרסים לא יאות לו לדבר הזה כי ירא את המלך, לזה פנה אל המלצר שהיה ממנה
 חמת שר הפרסים והוא נחמדה לזה, כי לקח לו את מינתם ונתן להם רק זרעים ומים.
 המלצר, סבבן שהוא שם תוסף כמו שכתב הראש"ע שהוא בלשון כשדי הנותן מנות, וכבר
 הסבירו עמו גם חכמי העמים מחדש וכן מתורגם. (יב) נס, כ"ו הפועל מן נסם ע"ד חל

עשרה ויתנו לנו מן הילדים
ונאכלה ומים ונשתה: (יג) ויראו
לפניה מראינו ומראה הילדים
האכלים את פתבג המלך
ובאשר תראה עשה עם עבדיך:
(יד) וישמע להם לדבר הזה וינסם
ימים עשרה: (טו) ומקצת ימים
עשרה נראה מראיהם טוב
ובריא אשר מן כל הילדים
האכלים את פתבג המלך:
(טז) ויהי המלצר נשא את פתבגם
ויין משתייהם ונתן להם זרענים:
(יז) והילדים האלה ארבעתם נתן
להם האלהים מדע והשכל בכל
ספר וחכמה ודניאל הבין בכל
חזון וחלמות: (יח) ודמקצת

טאנע, לאם אונם געמיוע
געבען צור קאסט, אונד בלאס
וואססער צום טרינקען.
(יג) דאן זאלל זיך צייגען פאר
דיר אונזער אויסזעהען, גענען
דאן אויסזעהען דער קנאבען,
וועלכע דעם קעניגס פארציג.
ליכע שפייזען גענאססען, אונד
וויא דוא עם פֿינדען ווירסט,
מעגעסט דוא דאן מיט דיינען
קנעכטען פֿערפֿאהרען. (יד) ער
ווילל פֿאהרטע איהנען היערין
אונד פֿערזוכטע עם מיט אידע
נען צעהן טאגע. (טו) דא צייג
טע זיך נאך צעהן טאגען אידע
אויסזעהען בעססער, זיא ווא
רען אויך פֿאללער אן פֿלייש
אלס אללע דיא קנאבען, וועל
כע דעם קעניגס פֿארציגליכע
שפייזען גענאססען. (טז) דער
קעללער מייסטער בעהיעלט
אלזא אימער איהרע פֿאר
ציגליכען שפייזען אונד איהרען
טאפֿעלוויין, אונד איהנען
גאבער נור געמיוע. (יז) דיע
זען פֿיער קנאבען פֿערליעה

הא' כלירי
גאטט קענטנים אונד איינוויכט אין דען ביכערן דער וויזיהייט, אונד דניאל פֿערשטאנד
זיך אויך, אויף (דיח דייטונג דער) געזיכטע אונד טריימע. (יח) נאך פֿערלויף דער צייט
דיא

ר ש י

קטניות תחת פת בג: (יג) ובאשר תראה עשה: (טו) נושא את פת בגם.
מוטל

ב א ו ר

נא את פני ה' (מדברי הראב"ע). ימים עשרה, יראה לי כי לעשר ימים היה תמיד מחוק
המלך להעמיד הילדים את פני שר הסריסים לנקר, ולזה נקש דניאל בעדו ובעד חביריו,
כי ינסה אותם אך עשרה ימים עד כי יחראה לפני שר הסריסים. הודעים, ולסלן זרעונים,
הדבר הנורע והוא מאכלים מזמתי האדמה, והם קלת ראיה כי פתבג היה מאכל נשר כחומר
למעלה. (טו) ומקצת ימים עשרה, באשר הביאם לפני שר הסריסים וכמו שבארנו, והראב"ע
נלחם פה עם הגאון שאמר שהיה זה נס גדול, וגבר עליו בטענות נולחות עיין בדבריו, אולם
מכל דברי הגאון האלה לא נמלא דבר בפירוש ר"ם שלפניו. (טז) נשא, כמו שפירוש"י נטלו
לעצמו. (יז) בכל ספר וחכמה, תרגמתי כאלו הוא נסמיכות בכל נספר חכמה והוי"ו נוספת
ואין זה זר כל כך כנודע. ודניאל, אולם דניאל היה לו יתר שאת מכלם, כי הנק גם נכל

תרגום אשכנזי

דניאל א

דיא דער קעניג אַננעאַרדנעט , זיא (ויהי) פאַרצושטעללען , בראַכטע זיא דער אַבערסטע דער האַפּבעדיענטען פֿאַר גבוכדנצר . (יט) דער קעניג שפראַך מיט איהנען , אונד פֿאַן אללען וואַרד קיינער גלייך געפֿונדען דעם דנ אל , הנניה , מישאל אונד עזריה , זיא בליע . בען אַלואַ ביא דעם קעניגע (לור בעדיעמאנג) . (כ) אין יע . דעם פֿאַכערע קעננטניססע אונד וויססענשאַפטען וואַרי בער דער קעניג זיא פֿראַגטע , פֿאַנד ער ביא איהנען צעהנ . פֿאַך מעהר (קעננטניס) אַלס ביא אללען בילדערשריפֿט קונדיגען אונד בעשווערערן זיינעם גאַנצען רייכעם .

הַיָּמִים אֲשֶׁר-אָמַר הַמֶּלֶךְ לְהֵבִיאם וַיְבִיאם שָׁר הַפָּרִיסִים לְפָנֵי גַבְכַּדְנֶצַּר: (יט) וַיְדַבֵּר אִתָּם הַמֶּלֶךְ וּלְאַנְמָצָא מִכָּלם כְּדִנְיָאֵל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וְעֲזַרְיָה וַיַּעֲמֵדוּ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ: (כ) וְכָל דְּבַר חֲכָמַת בִּינָה אֲשֶׁר-בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ וַיִּמָּצֵאם עֲשֶׂר יָדוֹת עַל-כָּל-הַחֲרָטְמִים הָאֲשִׁפִּים אֲשֶׁר בְּכָל-מַלְכוּתוֹ: (כא) וַיְהִי דִנְיָאֵל עַד-שָׁנָת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ:

ובשנת

(כא) אונד דניאל בליעב (דמועלבסט) ביו צום ערשטען יאָהרע דעם קעניגס כורש .

א'ם

ר ש י

נוטל לעצמו: (יח) אשר אמר המלך להביאם . שינאו לפניו: (כ) החרטומים . אלו שואלים שמימי מזים בעכמות מחים כמה דאָת אָמר שחיק עלמות שחיק טחיא: האשפים . אלו שדוחקים במזל כך מפורש בתנאומא: (כא) ויהי דניאל . בגדולה נבנל עד שנת אחת לכורש המלך . לדברי האומר החך זה דניאל ולמה נקרא שמו החך שחתכוהו מגדולתו . לריבין אלו לומר שזה כורש הראשון לפני אשכנז . ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתין על כיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אשכנז . וכימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריוח לא ירד מגדולתו שנאמר (דניאל ג') ודניאל דא הללח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאי למדנו שכימי כורש השני היה נגדולה:

ובשנת

ב א ו ר

חזון וחלמות כי הוא לבדו היה נביא (מדברי הראש"ע) . וחלמות , פתרון סלומות . (יח) להביאם , מוסב על כל הנערים אשר הביא שר הסריסים מארץ ישראל למען ינחר המלך הנערים אשר יעמדו לשרת לפניו . (יט) וידבר אחם , נכנס עמם בדברים לנסוחם . (כ) וכל , שגורו ונכל דבר חכמה ונ' אשר בקש מהם הנה מלא להם עשר ידות , וכוני הפעול במלת וימלאם תמורת יחס שאליו או יחס שבו ועוד כמוהו (עיין מכלול ושרשים לרד"ק) . התרטומים האשפים , הוראח המלות האלה ציין לקמן (ב' ג') . והנה נחמר וי"ו העיטוף ושיעורו והאשפים , ורבים כמוהו . (כא) ויהי , השעם שהיה נבנל עד שנת אחת לכורש (הראש"ע) , וכן מחורגס: ויראה לב' כי בשנת אחת לכורש עלה דניאל עם עולי בבל , ומה שנא לקמן (י"א) בשנת שלש לכורש ונ' ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל (ס' ד') , הנה נחמר כי באשר ראה דניאל בי כורש השנית אחת בנין הנית , חזר לבנל להתנפל לפני המלך . ועיין לקמן (ס' ג') בפירוש דס"י ובמנוח לספר הזה . ור"ס פירש כי בשנת אחת לכורש מנע עצמו ממלאכת המלך והיה מתבודד להשתכל על ירושלים , ותרגומי סובל גם זה הפירוש .

ובשנת

דניאל ב

הרגום אשכנזי ד

ב (א) ובשנת שתים למלכות

ב (א) אים צווייטען יאהרע

נבכדנצר חלם נבכדנצר

נבוכדנצר, האטטע

חלמות ותתפעם רוחו ושנתו

נבוכדנצר איינען טרוים, זיין

נהיתה עליו: (ג) ויאמר המלך

רענט אונד זיין שלאף אונד

לקרא לחרטמים ולאשפים

הינ. (ג) דער קעניג בעפאל, דיא

ולכששים

אונד דיא בעשווער, דיא

צוויי

ר ש י

ב (א) וישנת שנים לשלכות נבוכדנצר. אי אפשר לומר כן אלא בשנת שנים

בך שנים בשדר עולם. וקראו למלכות נבוכדנצר על שהרצה זדונו לנכס לתיך
דניר מלכו של עולם: נהיתה עליו. לי שברון כמו (יחזקאל ז') הוה על הוה: ותתפעם רוחי.
בפרעה נאמר ותתפעם רוחו (בראשית ט"א) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום ופאן שנעלם
ממנו גם החלום נכפלה הלשון ותתפעם לשון פעימה והלימה (ובחומש פירש"י ז"ל לשון נקיסה):

ב א ו ר

ב (א) ובשנת שנים, נתחננו כל המפרשים בספר הזה, כי הלא נבד נאמר ולגדלם של

שנים, וכן נאמר ולמקלת הימים אשר אמר המלך וגו', וא"כ היה זה לכל הפחות שנת
הרביעית לנבוכדנצר? וחז"ל אצרו נס"ע בשנת שנים לחנן הבית, ובראש"ע פ"י בשנת שנים
לאחר שכבש את כל הגוים שהזכיר ירמיה, וקלת מחנמי העמים אחזו להם דרך מפרשי ישראל
במנוכות החשבוניות (עיין ספר מלכים וד"ה כי נכמה מקימות), ואמרו: שנבוכדנצר כלך נבד
בימי אביו ונכבש ירושלים ותח"כ מלך לבדו, ולזה גמלא לו שני חשבוניות; אולם הרחק מכלם
הוא דעת ר"ס, כי המלך חלם חלומות משנת שנים עד חום הימים לגדלם של שנים ועוד
לא נאז לפני המלך, ועל כן שאל מן הכשדים לנאז חלומי כי עדיין דניאל לא בא לפניו,
(ואשאלך קורא הנעים, הרוח הנאזן ידבר במחנה הזה??) ואולי וכל לפרש כי בשנת שנים
מוסב על סוף הפרשה שלפניו בנראה מפשטות הוראת וי"ו החיבור, כי אמר שהיה דניאל שם
בחצר המלך עד שנת אחת לכורש, ואמר כי נאזר היה שם שתי שנים ואז מלך עוד נבוכדנצר
נעשה זאת, ויתורגם: (אונד חיק צווייטען יאהרע חונטער דער רעגיערונג נבוכדנצר). חלמות,
דמיונות שונות. ותתפעם רוחו, פעל חזר כי הרוח פעם את עצמו, ובא גם נופעל בהוראת
הזאת ותתפעם רוחו, והוא על דרך ויחננא ואחנא (בראשית א' ח' וי"ד); והרחב"ע הביא
דעת הנאזן בהגדל שנין ותתפעם אלא פרעה וזין ותתפעם נבוכדנצר, (ובפירוש רב סעדיה
כאן לא חזר מזה דבר, אך הדברים הם ממש בפירוש רש"י גם כאן גם בחומש עיין סס),
והקשה עליו משה שאל לקמן (ג') ותתפעם רוחי, אולם אין מזה טענה, כי שם נאז
ותתפעם רוחי לדעת את החלום, ולא הזכיר עדן הפתרון, נהיחה, חרגמתי בדעת רש"י
ראב"ע ורד"ק שהוא מענין והייתי ונחליתי (לקמן ח' כ"ו) שהוא מלשון שבר ונכי,
כלומר כי שנינו לא ערבה עליו עוד. (ב) לחרטמים, החנם לענגערקע נחבירו הנחמד
על דניאל רצה להוכיח מזה, כי כותב ספר דניאל לא היה יודע בטיב אין נכל וסדר
וערך יושביו בימי נבוכדנצר, ובספור חלום נבוכדנצר שם מיל פניו רק חלום פרעה הנזכר
בחזרה, ולכן הזכיר גם חרטמים, אף כי חכמי נכל וכהניו לא השתמשו בכל נכתב חרט
הכיוויים (הירקגליפהען) כחכמי לוען, והביא לזה ראיות ברורות מפי סופרים הקדמונים;
אולם לדעתי אין מזה טענה, כי נודע הוא כי אין מלכים היתה מקור המדעים ומשם ישאזון
חכמי עם ועם, והנה כהני מלכים רשמו ידיעות רמות ונשגבות בחרט הכיווי, וזה היה בדברי
ספר החתום בעיני איש המוני אשר לא בא בהיכל חכמתם פנימה, ולזה נאז דורשי החכמה
מקלה הארץ למלכים, אף אחרי שחללו כבר מלהשתמש בכתב הכיווי לפענח לפונות ולחשף
הנסחרות אשר יכללו התמונות האלה, ועוד עשה ישתדלו החכמים לשלוח פשר הכיוויים הנשחרים
עוד מימי קדם כנודע, ומעתה אינו סן היסגע כי היו גם בארץ נכל חכמים אשר שקדו על
דלתי החכמה בארץ מלכים, ולמדו שם פתרון הכתב הזה ונקראו בעבר זה חרטמים. ולאשפים,

וּלְמַכְשָׁפִים וּלְכַשְׁדִּים לְהַגִּיד
לְמֶלֶךְ חֲלֻמָּתוֹ וַיָּבֹאוּ וַיַּעֲמֵד
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: (ג) וַיֹּאמֶר לָהֶם
הַמֶּלֶךְ חֲלוֹם חֲלֻמָּתִי וְהַפְעֵם
רוּחִי לְדַעַת אֶת־הַחֲלוֹם:
(ד) וַיִּדְבְּרוּ הַכַּשְׁדִּים לְמֶלֶךְ
אַרְמִית מֶלֶכָא לְעֵלְמִין חִי אָמַר
חֲלֻמָּא לְעַבְדֶּיךָ וּפִשְׁרָא נָחֳא:
(ה) עֲנֵה מֶלֶכָא וַאֲמַר לְכַשְׁדִּיא
מִלְחָה מִנִּי אֲזִידָא הֵן לֹא
תְהוּדְעוּנִי חֲלֻמָּא וּפִשְׁרָה הַדְּמִין

צויבערער אונד דיא כשרים
(ד) רוח קלדערער, צו בערופען,
דאס זיא דעם קעניגע זיינע
טרויער וואגען. זיא קאמען אונד
שטעללען זיך פאר דען קע-
ניג. (ג) דא שפראך צו איהנען
דער קעניג: איינען טרויער הא-
בע איך געטריימט, מיין גע-
מיטה איז אונרוהיג ריעזען
טרויער צו קענען. (ד) דיא
כשרים ערווערערטען היע-
רויך דעם קעניגע, אראמע-
איש: עוויג לעבע דער קע-
ניג! — וואגע דען טרויער די-
נען קנעכטען, וואללען דיא
דייטונג וויר פערקידען.
(ה) דער קעניג אבער ענטגע-
נעטע אונד שפראך צו דען
כשרים, דער בעפעהל איז

חתעבדון

יחיר י'. לכשראי קרי

פאן מיר ערגאנגען, דאס ווען איהר מיר ניכט אנצייגט דען טרויער אונד זיינע דייטונג,
זאלט

ר ש י

(ד) לעלמין חיי. לעולם יחיה: אמר חלמא לעבדך. אמר חלום לעבדך: (ה) מילחא
מני אזל. הדבר ממני הלך: הן לא תהודעוני חלמא ופשרה. אס לא תודיעוני החלום
ופתרונו: הדמין תתעבדון. לאנרים תתחבנו. והרבה יש בגמרא הדומי הדמוה במסכת גיטין:

ב א ו ר

תרגומי נדעת הכנס געזעמטס והכנס לענגערקע, שלדעחס המה בעלי ההשבעות, כי בלשון
בני קדם אשפיה הוא נחש. ומן החימה על הכנמים האלה שלא הביאו ראיה לזה סן שפיטון
עלי ארץ (בראשית מ"ט י"ז); גם יתכן לפתרו מענין שפה ונפלה הה"א ונוסף האל"ף כאשר
העברנו על זה כמה פעמים. והראש"ע פירש כי האשפים המה הרופאים היודעים נדפס הזווע
ובו', ולא ידעתי מקור להוראה הזאת, ואולי הוא מדברי חז"ל כי שף יורה בלשונם על
החנוכה וכדוד, בנישחא דשף ויחייב בנהרדעא (ד"ה דף כ"ד ע"ב), ונקרא הרופא אשף,
לפי שידע בחנוכה הדפס; גם יש לפרש לפ"ז שם בעל ההשבעה מזה הענין, כי האנשים
האלה יחוגו ויגועו בשכור בלהטיהם כדודע. ולהכשרים, שם הכשרים יאמר בכלל וביחוד על
כל האומה וגם על כל החושים בכוונתם ומכשפים בפרט, ובכר האריכו בזה הענין חכמי העמים
(עיין במבוא לספר דניאל ובהערות למקום הזה מאת הכנס לענגערקע). (ד) ארמית, עיין
במבוא הספר. מלכא וגו', המליכה הזאת בנר פירשתי בנר ה'טב בנאורי לספר מלכים א'
(א' ל"א). (ה) ענה, במשמעו לשון תשובה כי הם שאלו מאתו להגיד להם החלום וע"ז השיב:
אודא, כמו אולא בלשון דעל"ת וכן בש"ס ואזל פלוגי לטעמיה, כלומר הדבר יכא מפי המלך
ואין להשיב. ויש מפרשים שהכוונה כי דבר סתום הלך ממני; ולדעתי כוון גם רש"י לזה עיין
בדבריו, שאמר הדבר ממני הלך, שאם לא כן היה לו לומר ממני ילא. והראש"ע אמר שהוא
לשון קיימא, ואמת הוא, והטעם זאת המלה היא תחיקים (וגם ר"ס כתב שהוא לשון מוזק,
ואשר שכן אזל פלוגי לטעמיה); אולם בנר הודה הוא בעלמו שלא ידע מקור ההוראה הזאת
כי אשר יש מלות רבות בלשון כשרים, פירושם לכי טעם המקום וכו'. חרמין, בנר כתב
הראש"ע

דניאל ב

חרגום אישכנוי ה

זאלט איהר פערשטיממעלט
אונד אייערע הייערע אין
שטטהויען פערוואנדעלט
ווערדען. (ו) ווען איהר יעדאך
רענטרום אונד זיינע דייטונג
פערקנידעט, זאלט איהר
גאכען אונד געשענקע אונד
גראסע עהרענבעצייגונג פאן
מיר עמפפאנגען, פערקנידי-
געט מיר אלזאדען טרוים אונד
זיינע דייטונג. (ז) זיא ענט-
גענעטען אבער ווערער-
האלט, אונד שפראכען: דער
קעניג וואללע רען טרוים ווינען
קנעכטען מיטטהיילען, ווער-
דען ווירדאן דיא דייטונג גע-

זתעבדון ובהיכון נולי יתשמון:
(ו) והן חלמא ופשרה תההון
מחגן ונבזכה ויקר שגיא תקבלון
מן קדמי להן חלמא ופשרה
החוני: (ז) ענו תנינות ואמרין
מלכא חלמא יאמר לעבדוהי
ופשרה נההיה: (ח) ענה מלכא
ואמר מן יציב ידע אנא די עדנא
אנתון ובגין כל קבל די חיותון

די

בען. (ח) דארויף ערוועדערטע דער קעניג אונד שפראך: מיט געוויסהים נעהמע איך
וואהר, דאס איהר דיא צייט ערקויפט האבט (*) אינדעם איהר דאך געוועהען האבט,
דאס

(*) יוח מוס חייך טהייער זיין, דח חייהר יוח ניכט לוס נחלדענקען פערווענדען וואלנט.

ר ש י

נולי. אשפה: יתשמון. לשון וישם יהון שומות לאשפות: (ו) והן. ואס: ונבזכה. דורות:
להן. אך: החוני. תגידו לי: (ז) תנינות. שנית: נחמה. נגיד: (ח) מן יציב ידע אנא.
באמת יודע אני יציב דבר אמת ונכב: די עדנא אנתון ובגין. אשר זו השעה אחס מסורים
למות: כל קבל די חיותון. כל נגד שאתם רואים שהלך ממני הדבר ואחס כופלים לי

ובאר

הראש"ע בשם יפת, תעשו קטיעות קטיעות, וכן כתב הרד"ק בבאורו למלות ארמית בסמיו
קדש (באף ספר השרשים) והביא ראיות לזה מהחורגוס ומדח"ל ע"ש; והנכון שהכוונה רק
על מקלת האברים הנראים כמו האזנים האף האלבעות, וכמו שמלינו אלל אדוני בוק (אופטים
ח' ו' ח'), וכבר נודע כי היה המנהג בימי הקדמונים במעט בכל האומות ליסר את החוטא
בהנחת האיברים, למען לאס לו חות, והיה לשמלה בעיני כל רואיו, כי אס ואמר בדעת
המפרשים שינחמו כל גופם לנחמים, כבר יהיה זה חכלית הנקמה ומה להם עוד לביחם אחריהם,
ואדרבך המליכה נראה כי ובהיכון וגו' הוא יותר קשה מן הראשון. נולי, רוב המפרשים אמרו
שענינו אשפה, ויפה אמר החכם געעניוס שהוא מן כל בחילוף הידוע ובענין נבלה, ויש
אומרים שהוא כמו חרבה ושממה ויהיה מענין נפל, וכבר אמרנו בש"א כי כל לשון נבל ונגלה
איך שיוכן נגזר מן נפל, וכן מתורגם. (ו) ונבזכה, מנחה ודיוון (ראש"ע). להן, לכן.
(ח) ענה מלכא, לא מלאתי פיוש מספיק ומתקבל בשני הפסוקים האלה בכל השבאים והמעתיקי'
ולכן בררתי לי דרך לעלמי והוא: כי הנה המלך חשב כי המה יקחו להם מועד (ובאשר עשם
דניאל באמת) ויעשו בלהטיהם לדרוש אל האובות והידעונים ונבוככני השמים ונסליהם למנות
ספר הדבר, אולם המכשפים ידעו כי כל חנמתם תתבלע, כי הדבר למעלה מהכשפה, ולזה
לא נקשו להם זמן רק עמדו בדבורם שזה מן הנמנע, ולכן מרה אף המלך בהם, ואמר:
מן יציב, כלומר הדבר הזה אמת וקיים, כענין דברך נכב בשמים (תהלים קי"ט פ"ט). די
עדנא, בדרך התול, אתם קניחם הזמן לעשות מסחר וקנין בו ולזה כל תחפטו לנלות זמנכם
בדרישת הענין הזה. כל קבל, אחרי אשר ראיתם כי אנכי גזרתי אומר כי תגידו לי הלוים
ובכל

די-אזדא מני מלחא: (ט) די הן-
חלמא לא תהודענני הדה-היא
דתכון ומלה כדבה ושהיתה
הזמנתון למאמר קדמי עד די
עדנא ישחנא להן חלמא אמרו
לי ואנדע די פשרה ההוננני:
(י) ענו כשדיא קדם-מלכא
ואמרין לא-איתי אנש על-
יבשתא די מלח מלכא יוכל
להחיה כל-קבל די כל-מך
רב ושליט מלה כדנה לא שאל
לכר-חרטום ואשף וכשדי:

דאס דער בעפעהל פאן מיר
ערגאנגען איזט. — (ט) ווען
איהר מיר דען טרוים ניכט
קינדעט, זא (ווייסזיך) דאס
איהר אללע, איינע ווייזע
האבעט, אייך נור פארצובע-
רייטען, מיר לוג אונד טרוג
פארצוברינגען — וויא נעהמ-
ליך דיא צייטאישטענדע זיך
ענדערן — זאגעט מיר דען
טרוים, ווערדע איך דארויס
ענטנעהמען, דאס איהר אייך
דיא דייטונג מיר געבען קע-
נעט. — (י) דארויף ערוויי-
דערטען דיא כשרים דעם קע-
ניגע אונד שפראכען: עס איזט
קין מענש אויף דעם ערדבא-
דען, דער עס פערמאכטע
דען געגענשטאנד דעם קע-

ניגס צו פערקינדען, דעספאלב האט קין נאך זא מעכטיגער אונד געוואלטיגער קע-
ניג אייגענע זאכען וויא דוועזע, פאן איינעם בילדער שריפטקונדיגען, בעשווערער אדער כשרי
גע-

ר ש י

להגיד לכם: (ט) די הן חלמא לא תהודענני. אס החלום ופחרונו לא תודענוי אחת היא
דחכם למוח: ומלה כדנא וסחיתה הודמנתון, אז אס דבר כוזב ונשחת חביונו עזמכס לומר לפני:
עד די עידנא ישחנא. עד אשר ישחנה העת כלומר קידם נטות כללי ערב. שיסחנה מועד
הנזק: עד די עידנא ישחנא. לשון נערה וגז' היא. בן יענש. והעונש כנר פ' למעלה.
ודוגמתו לכן כל הירג קין (שס ד'): להן. אך החלום אמרו לי מה חלמתי יחדע כ"ס שהפחרון
חגיגו: (י) די מלח מלכא. אשר דבר המלך יונל להגיד: כל קבל. כל כנגד. כל' חשבותיו
זו אחת היא לעומת שלא היה מלך מעולם שאל דבר כזה: מלה כדנה. דבר כזה: ואשף.
הדומק

ב א ו ר

ובכל זאת לא תשתדלו להפיק רוני, לכן דעו: (ט) די הן, אס לא תודענוי החלום אז אדע:
הדה היא, כי אחת היא מנהגכם ודרכיכם להחלל במחש סקר מבלי דעת זיס דבר גפלא
ונסתר. ומלה כדבה, כלומר ואך משחות שאל ומדומים, וכדנה בארמית כמו כוזב בעברית.
הודמנתון, הייחס תמיד מוכנים לאמר לפני. עד די, כפי השחיות העת ומקרי הזמן כלומר
רק אמרתם הדברים כפי האומד והשעור בערך אל הזמן ההוא ומקריהו, ובאמת לא ידעתם
דבר בעתירות. להן חלמא, כלומר לכן חקבעו לכם זמן למתי חלמתי לי החלום, ואז:
ואנדע, כלומר אס גם לא תדעו הפתרון באותו הזמן, עוד אחכה לכם כזה, כי אס חגידו
לי החלום אדע כי ברוב ימים תמלאו גם הפתרון. (י) ענו, הנשדים התנוללו על אשר לא
בקשו זמן מאת המלך להודיע החלום, כי ידעו שאך לשוא יהיה כל עמלם, כהיות זה למעלה
מהשגה האנושית, ורק ה' לגדו הוא היודע. מלח מלכא, מלה בארמית כמו דבר בעברית,
כלומר הדבר אשר שאל המלך. כל קבל, כזה נכר הוכיחו אותו על פניו, נאשוס: כי דבר
כזה

דניאל ב

(יא) וּמִלְחָתָא דִּי-מֶלְכָא שְׂאֵל
יְקִירָה וְאַחֲרֵין לֹא אִיתִי דִּי יַחְוֹנָה
קִדְם מֶלְכָא לְהֵן אֱלֹהִין דִּי
מְדַרְהוֹן עִם-בְּשָׂרָא לֹא אִיתְּוֹהִי:
(יב) כָּל-קַבְל דְּנָה מֶלְכָא בְּנִם
וּקְצָף שְׂגִיָּא וְאָמַר לְהוּבְדָה לְכָל
חֲכִימֵי בְּבֵר: (יג) וְדָתָא נִפְקֶת

וחימא

חרגום אשכנזי ו

נעפֿאַרדערט. (יא) דען דאָס
וואָס דער קעניג פֿאַרדערט,
איזט זאָ שווער, דאָס נעמאָר
זיך פֿינדען ווירד, דער דעם
קעניגע דאָריבער בעשיידג-
בען קענטע, אויסגענאָמען
דיא נעטטער, דערען וואָה-
נונג ניט ביא שטערבליכען
איזט. (יב) דאָריבער ערצירט-
טעאנר ערגרימטערער קע-
ניג זעהר, אונר בעפֿאַהל,
אַללע ווויזען ב בל'ס אומצו-
בֿינגען. (יג) דיעזער בעפֿעהל

רשי

הדומק במזל: (יא) יקירה. נכדה ומשא נכד: ואחרן לא איתי די יחונה. ואחד אין אשר
יגיד: להן אלהין. אך המלכים אשר מדורם עם נשר ודס אינו: מדרהון. מגיריהון:
(יב) כל קבל דנא. לעומת החשונה הזאת: מלכא ננס וקלף שגיא. היה המלך נזעף וקצף
גדול: ננס. נזעף. והנס זועפים (נראשית מ') ח'לוקא אינון נסיסין: ואמר להונדא. ויאמר
להאניד. וי'ו של ואמר נחעלמו בו מנחם ודונ'ס. מנחם דחק עליו לכתב ב' של ננס ביסוד
החינה ולא פחר ננס וקלף ל' שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקלף הרבה ואמר להאניד
וי'ו שבואמר דחקו לפתור כן ודונס אמר אי אפשר להיות ב' ננס יסוד בחינה אלא שם דבר
הוא וכן פתרו נזעף וקלף גדול אמר להאניד ושם הו'ו טפילה ויתרה כמו וי'ו של ורכב
וסוס (חללים ע'ו) ואני אומר אין הו'ו דחוקה להיות טפילה ויתרה כי כן פתורו. מלכא
ננס וקלף שגיא המלך נסיה נזעף וקלף גדול ואמר נזעפו להאנידס ומן המקראות קברי
לשון הוא: (יג) ויחא נפקת. דת המלך וגזירתו ילא במדינה: ובעו דניאל וחבריו

באר

כזה לא עלה על דעת שום מלך, אס גם היה גדול ומושל בפרך, וכדמחורס, וכדברים
האלה עוד העלו את חרון אף המלך, כי אף שמתחלה לא גזר רק לקנן חייהו מאיבניהם
באשר בארנו, הנה עתה חרן עליהם משפט מות כמו שיבוא. (יא) די מדרהון, כלומר אף
שיפיעו הלהים עלינו מרוחם, נכל זאת לא ישנו בתונו עד כי נוכל לשאול את פיהם
בדברים הועלמים מעיני כל חי. (יב) ננס, עיין רש"י. ואמר להובדה, רנים מזמני העמים
חמהו כי כפי הנראה היה גם דניאל וחבריו מכת הנשדים, ולכן גם עליו נקנסה מיתה, ואיך
יחנן כי עבד נאמן לאלהי האמת יתחבר לכת המנשפים ואשכים, אשר ילכו רק אחרי ההנל
ויהבול ויאמינו בשוא נחעה, והלא תורתנו הקדושה בחיקתנו חכלית הרישוק מהאמונות האלה
והנכון בעיני שהחרת הספק הזה הוא לדעת, כי כבר הודיעונו חנמי העמים כי הנשדים
נחלקים לכמה נחות שונות, וכת מהם היתה הונרי שמים וחזים נכוננים לדעת ע"פ מערכת
גרמי השמים ומלכ הכוכבים את מקרי חבל הנעשים חחת השמש, הן מקרי הארץ בכללה,
והן אודות איש פרעי, ולחזוף בחכמה הזאת לכוני העמידות, ונראה כי דבר זה לא חסרה
לנו התורה, והעד הנאמן לזה שגם חז"ל האמינו כי מזל גורם, ואם יולד איש במזל פלוני
יהיה עלול לדבר פלוני (כמפורש במסכת שנה), ואמרו ג"כ אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל
מלמעלה וכדומה בדברים האלה, ועיין מה שכתבו בהמשך לס' דברים על הפסוק ופן חשך
עיניך השמימה (דברים ד' י"ט), וגם החכמים האחרונים מני עמנו ונראשם הראש"ע החזיקו
בדעת הזאת, כי היתה בימים ההם האמונה הזאת נפולה על פני כל הארץ, ואין אחד מן
החכמים אשר העיז פניו להשתפק באמתתה, וא"כ נאמר כי דניאל היה מכת החזים בכוונתו,
וזה לא יתנגד לדת ישראל ומקי התורה, וזה שלא באו דניאל וחבריו בתחלה לפני המלך עם

תרגום אשכנזי

ערנינג, דיא ווייזען ווארדען
געטאדטעט, אונד מאן זיכטע
אויך דניאל אונד זיינע גע-
פעהרטען, אום זיא צו טאד-
טען. (יד) אבער דניאל וועג-
דעטע זיך מיט איבערלעבונג
אונד קלוגהייט צום אריוך,
אבערסטען דער קעניגליכען
לייבואכע, וועלכער אויסגינג
דיא ווייזען ככל'ס צו טאדטען.
(טו) רעדעטע דען אריוך, דען
בעאמטען דעם קעניגס אן,
אונד שפראך: אויס וועלכעם
גרונדע איזט איין זא שטרענג-
געס געזעטץ פאם קעניגע(ער)-
גאנגען? — דא מאכטע אריוך
דעם דניאל דיא זאכע בע-
קאנט. (זא) דניאל גינג אונד
ערבאטט זיך פאם קעניגע,

דניאל ב

ותכימיה מתקטלין ובעז דניאל
ותברוהי להתקטלה: (יד) באדין
דניאל התיב עטא וטעם לאריוך
רב־טב־חיה די מלכא די נפק
לקטלה לחכימי בבל: (טו) ענה
ואמר לאריוך שליטא די־מלכא
על־מה־דתא מהחצפה מן־קדם
מלכא אדין מלתא הודע אריוך
לדניאל: (טז) ודניאל על ובעה
מן־מלכא די זמן ינתן־לה
ופשרא להחיותה למלכא:

אדין

דאס ער איהם צייט לאססען מעכטע, וואָער דאן דעם קעניגע דיא דייטונג געבען ווער-
דע

רשי

להתקטל. ונתבקש דניאל וחביריו ליהרג: (יד) באדין. תרגום של אז: התיב עטא וטעם לאריוך.
השיב עלה וטעם לאריוך שם האיש: רב טב־חיה. שר ההורגים המחויבים הריגה: (טו) על
מה דתא מהחצפה. מה זה. שדת המלך חלופה להרוג: אדין מלתא הודע אריוך לדניאל.
שקלף המלך על שאין פומר חלומו: (טז) על ובעה. נכנס ובקש: ינתן ליה. ימן לו:
וזא

באר

הכשדים, כי עוד היו לעירים לימים, ועוד לא ארנו להם הימים אשר נספחו לבת הכשדים.
(יד) באדין דניאל, אז השיב דניאל לרב הטעמים אשר ליה את עבדיו להכות נפש החכמים
בעלה, כלומר בהשחבלות נפשו (איט איבערלעבונג) ובטוב טעם, ויהסר ב"ח השמש, והכוונה
בעלה, והתיב כמו שב אפי וכדמתורגס; גם יתכן כי רב הטעמים דבר עמהם כדי שיכירו את
נפשו למות, וע"ז השיב: (טו) מהחצפה, מלת חלופה נודע בדברי חז"ל, ועם קשה עורף
תרגמו חז"ל אפי, והוא מלשון חזק וחקיף, ובאן הוא כענין ודבר המלך חזק על יואב
(דה"א כ"א ד') וכדמתורגס. והנה נראה כי דניאל בדר ידע הסנה לאשר נעשה, אך שאל
לאריוך כדי להכניס עמו בדברים. (טז) ודניאל על, נובל לפרש שהוא כמו עלה, כי הפסוליס
והנמים אחים הם, וכבר אמרנו במקום אחר כי הניאה לפני המלך נקראת בלשון עלה,
מפני חשיבותו של מלך; אולם בלשון ארמית נקראת כל ביהא במקום על, כמו שאמרנו חז"ל
ברוב, כי על לגבי, ועיין דברים יקרים בזה בהקדמת ד"הי לר"ו (לד כ"ב). די זמן, די
הוראתו כמו אשר, או כי בעברית, והנה באשר בקש דניאל זמן, כבר שכנה חמת המלך,
די ראה שדניאל ישתדל להפיק רצונו מה שלא עשו שאר הכשדים, ולזה לא קבע לו זמן מתי
יגיד פאר הדבר אם ליום או ליומים, כי ממילא יובן שלא יחכה לו רק ימים מספר; ור"ס
כתב כי דניאל אמר לו למחר יהיה זה, עיין בדבריו שסיפר בהם את כל אשר נשאו ונתנו
המלך עם דניאל וחדיו בדבר הזה. ופשרא, כלומר פשר הדבר אשר שאלת והוא כולל המלום
עם

(יז) אֲדִין דְּנִיָּאל לְבֵיתָה אֶזְלָא
וְלַחֲנַנְיָה מִיִּשְׁאֵל וְעֻזְרִיָּה
חֲבֵרוֹהִי מִלְּתָא הוֹדֵעַ: (יח) וְרַחֲמִין
לְמַבְעָא מִן־קֶדֶם אֱלֹהֵי שְׁמַיָּא
עַל־רֹזָא דְּנָה דִּי לֹא יְהוּבִדּוֹן
דְּנִיָּאל וְחֲבֵרוֹהִי עִם־שְׂאֵר חֲכִימֵי
בָּבֶל: (יט) אֲדִין לְדְּנִיָּאל בַּחֲזוֹא
דִּי־לִילִיָּא רֹזָא גְלִי אֲדִין דְּנִיָּאל
בִּרְךְ לֵאלֹהֵי שְׁמַיָּא: (כ) עֲנָה דְּנִיָּאל
וְאָמַר לְהוּא שְׁמָה דִּי־אֱלֹהָא
מְבָרַךְ מִן־עֲלָמָא וְעַד־עֲלָמָא
דִּי חֲכֻמָּתָא וְגִבּוֹרְתָא דִּי־לָהּ
הִיא: (כא) וְהוּא מְהֻשְׁנָא עֲדִנְיָא
וְזֻמְנִיָּא מְהַעֲדָה מַלְכִין וּמְהַקִּים
מַלְכִין יֵהֵב חֲכֻמָּתָא לְחֲכִימִין
וּמִנְדָּעָא לִידְעֵי בִינָה: (כב) הוּא
גַּלְא עֲמִיקְתָּא וּמִסְתָּרְתָּא יָדַע

דע. (יז) דאן גיננ דניאל נאך
היוזע, אונד מאַכטע זיינען
געפֿעהרטען חנניה מישאל
אונד עוריה דיא זאכע בע-
קאננט. (יח) דאמיט ויא ער.
בארמען פֿאָם נאָטט דעם הימ-
מעלס ערפֿלעהען, וועגען דיע-
זעם געהיימניססעס, דאס
ניכט געטאָרטעט ווערדען,
דניאל אונד זיינע געפֿעהרטען,
אונטער דען איכריגען וויזען
בבל'ס. — (יט) דא וואָרד דעם
דניאל אין איינעם נעכטליכען
געוויכטע דאָ געהיימניס אָפֿ-
פֿענבארט, אונד דניאל בע-
געדרייעטע דען נאָטט דעם
היממעלס. (כ) ער הוב אן אונד
שפראך: געפרייעזען וויא דער
נאמע דעם אַללגעמינגען,
פֿאָן עוויגקייט צו עוויגקייט,
נור זיין איזט דיא וויזיהייט אונד
דיא קראַפֿט. (כא) ער וואָנ-
דעלט צייטען אונד שטונדען,
ער ענטטהערצנעט קעניגע אונד
זעטצעט קעניגע איין, ער
פֿערליהעט וויזיהייט דען וויי-
זען אונד פֿערשטאַנד דען פֿער-
שטענדיגען. (כב) ער ענטהיללעט דאָ טיעפֿע אונד פֿערבאָרגענע, אונד ווייס וואָס איז
פֿינ.

מה

ר ש י

(יט) רזא גלי. הסתר נלה. הוא גלי עמיקתא. גולה עמוקות: (כא) מהשנא. מחליף:
מהעדה. מסיר מלכ'ים על שהכין מתוך החלום שאלכות נכונדנכר פוסקת ומלכות אחרת
עומדת: (כב) הוא גלי עמיקתא ומסתרמא. על שגלה לו עומק זה:

הודעמני

ב א ו ר

עם הפחרון, וכדמתורגס. (יח) די לא יהובדון, הוא פעל סתמי שהמאבידים לא יאבידו
חומס, וכן תרגמו; ולא יתכן לפרשו בדרך פעול, כי בנינו אפֿעל. (ב) חכמתא וגבורתא
הזכיר הסבמה נגד אשר האגיל עליו מרוח חכמתו לחשוף מלכוני העמים, וגבורה נגד
מה שפראכו מעוז ומעלומות המלכים אשר יעמדו כי לא נכחם יירשו ארץ רק יבואו בגבורות
ה' ולום ילחמו. (כא) והוא, סתח במס דאייס לספר מגבורות ה', והוא כי מחליף את הזמנים,
ומשיב

תרגום אשכנזי

פִּינְסְטֶערן לִינְט : דען בייא איהם, וויילעט דאן ליכט. (כג) דיר גאטט מיינער פאטער דאנקע איד, אינר דיד פרייע איד, דאס דוא וויזהייט אינר קראפט מיר פערלעהען, אינר מיר יעטצט בעקאנט מאכט טעסט, ואס וויר פאן דיר ער פֿלעהעטען. — דאס דוא אונז דיאזאכע דעם קעניגס וויססען לייעסעסט. — (כד) דאן גינג דניאל צו ארייך, וועלכעם דער קעניג בעפאלען האטטע דיא וויזעו בבל'ס אויסצוכרינגען, ער גינגהין אונד שפראך אלוא צו איהם: לאס גיכט טאדטען דיא וויזען בבל'ס! פֿיהרע מיך פֿאר דען קעניג, איד ווערדע דעם קעניגע דיא דייטונג געבען. (כה) ארייך פֿיהרטע דען דניאל שנעלל פֿאר דען קעניג. אונד שפראך צו איהם אלוא: איד האבע

דניאל ב

מה בהשוכא ונהירא עמה שרא: (כג) לך ואלה אבהתי מהודא ומשבה אנה די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני די בעינא מן די מלת מלכא הודעתנא: (כד) כל קבל דנה דניאל על על-ארייך די מני מלכא להודא לחכימי בבל אז וכן אמר לה לחכימי בבל אל תהוידר העלני קדם מלכא ופשרא למלכא אחוא: (כה) אדין ארייך בהתבהלה הנעל לדניאל קדם מלכא וכן אמר לה די

השכחה

ונחורא קרי

ד ש י

(כג) הודעתני: (כד) כל קבל דנא. כל עומת זה שגילה לו הסוד: דניאל על על ארייך. כנס אלל ארייך: די מני. שהפיק: אל תהוידר. אל תאנד: העלני. הנסני: (כה) אדין. אז: נהתבהלה. נהל' ובמהירות: הנעל. הכניס את דניאל: די השכחה גבר. אשר מלאתי חיש

ב א ו ר

ומושיז מלכים לכסא כרכונו, ואח"כ אמר יהכ חכמתא וגו' נגד החכמה שזכר בתפלה. (כב) מה בחשוכא, מה שעוד נסתר בחשכת ימים הנאים, אשר עוד לא נגה עליהם אור ההויה. ונחורא, יפה אמר החכם ונגעקע שהנויה על-אור השכלי אשר בו מבין ומביט עד סוף כל הדורות (דיא חלוציסטענהייט), והו"ו של ונהורא לדעתי היא ו"ו הסבה, וכדמתורגס. (כג) די חכמתא וגבורתא, הנה פשר הדבר בא לו נחזיון לילה רק בדרך רמז ולמיון, ולא מפורש ואס שכל, והיה כריך לחכמה גדולה להוסיף לאור חמת המראה, ואמר וגבורתא כי נתן בו כח לקבל יד ה' אשר היתה עליו. די בעינא, אמר הודעתני במ"ב לפי שלו לנדו נגלה הדו הזה, ודי בעינא בל"ר הוא וחנריו, באומר לא נזכיתי לכדי נגלה לי זה הסוד, ושון אמר הודעתנא ברבים כי הוא הודיעם (מדברי הראב"ע); אולם יותר נכון לדעתי כיון שהוא ימלא משאלות המלך ויגיד החלום עם פתרונו, כבר יוכלו גם חנריו, ויהיה זה כאלו נגלה גם להם הסוד, כי עמו היו בנדה. (כד) כל קבל דנה, עיין רש"י. (כה) די השכחה, אשר מלאתי (רש"י), ויפה אמר, כי כבר אשרתי שכלת די עומד בארמית במקום מלת אשר לו כי נענרית, והמלות האלה יבואו בעברית לפעמים לאמת כמו אשר שמעתי בקול ה' (שמואל א' ע"ו י"ט) שענינו באמת שמעתי, ובכלת כי הדבר ידוע (עיין בספר המלים להחכם געוועניוס ערך כי). והנה יש פה מקום עיון, כי כפי הנראה לא ידע ארייך

דניאל ב

הרגום אשכנוי ח

געפונדען איינען פֿאן
דען אויסגעוואנדערט
טען יהודה'ס, דער דיא
דייטונג געבען ווילל דעם קע-
ניגע. (כו) דא ערווערערטע
דער קעניג אונד שפראך צו
דניאל דעססען נאמע בלמשער
וואר, פֿערמאגסט דוא עס,
מיר אנצוצייגען דען טרוים דען
איך געוועהן אונד אויך זיינע
דייטונג? — (כז) דניאל אנט-
ווארטעטע דעם קעניגע, אינד
שפראך: יענעס געהייסנים
דאן דער קעניג צו וויססען
פֿערלאנגעט, האבען דיא ווי-
זען, דיא בעשווערער, דיא
בילדערשריפטקונדיגען אינד
דיא רעטהועל: לאזער ניכט
פֿערמאכט דעם קעניגע צו
ענטהיללען. (כח) אבער איין
גאטט איזט אים הימ =

מעל, דער געהייסנים אפֿגענכאעט, אונד דיעזער מאכטע דעם קעניגע נבוכדנצר
בעקאנט, וואס אין דען שפעטעסטען צייטען זיך עראייגען ווירד. — דיין טרוימבילד
אונד

ר ש י

איש: גלותא די יהוד. גלות יהודה: (כו) האיתך כהל. היסך יכול: די חיות. אשר ראיתי:
(כז) גורין. שם מין בעל שדים: (כח) ברם איתי וגו' והודע למלכא. הוא גילה לי רו זה

ב א ו ר

ארייך שדניאל כנר עמד לפני המלך ובקש ממנו די זמן יתן לה כמפורש לעיל בפסוק ט"ו,
שאל לא בן מה היה צריך לומר לפני המלך, מי הוא ואיזה הוא זה אשר יגיד הדבר, הלך
המלך כנר ידע אותה; חולם לפ"ו יקשה איך עבר ארייך את מכות המלך והחיה את דניאל
ורעיו אשר כנר בא להמיתם (לעיל י"ג)? ולא ראיתי לאחד מן המפרשים מי שהרגיש בזה, ומה
שיראה לי בזה הענין הוא, כי מה שנאמר לעיל (ס) ובעו דניאל וחבריו להחטא, אין
הכוונה שנקצו להרוג אותם מיד, כי לא הניע מור דניאל וחבריו (כי אם שנהרגו ע"פ הגורל
ועוד לא יבא עליהם, או שהחלו בגדול ודניאל וחבריו היו הלעידים כאשר פרשנו), אך נקצו
להודיע להם כי גם המה לעבדו הובנו, כן נראה לי; ולדעת דעי רי"ו נ"י אין הכרח לפרש
למעלה בפסוק י"ג שנהרגו חכמי בבל נאמת, כי אם פירוש ודחא נפקת וחבימיא מתקטלין,
כלומר הדת ילא סיהיו החכמים מתקטלים, ונח הוי"ו לביאור הקודם נרעיו הרבים נס"הק,
והבינוני מתקטלין הוראתו על העתיד כדרך עוד חרבעים יום ויניחה והפכת (יונה ג' ד').
(כו) גורין, רוב המפרשים והמעתיקים אמרו שהם החזאים נבונים לדעת מאערכת השמים
בעת הולדת איש מה יהיה מעשהו, ואשר יקרה לו כל ימי היותו (נחטיוויטאטסטטטאלער),
ויהיה זה מענין ותגור אומר ויקס לך (איוב כ"ב כ"ח) ומלשון גזרה בלח"ל; ולי נראה שהוא
מענין מתוך כהוראה הראשונה של גזר, ונקראו בן החכמים אשר ידעו לפתח קצר החיזות
(דען קנחטען חויפֿלונזען, לו לערשניידען), ובדמיונם: (כח) אלח, החכמים אשרו אליהן,

חרגום אשכנזי

דניאל ב

חֲלֹמְךָ וְחֻזֵּי רֹאשְׁךָ עַל־מִשְׁכַּבְּךָ
 דָּגָה הוּא: (כט) אֲנַחָה מַלְכָּא
 רַעִיוֹנִיךָ עַל־מִשְׁכַּבְּךָ סְלִיקוּ
 מָה דִּי לְהוּא אַחֲרֵי דָגָה וְגִלָּא
 רִזְיָא הוֹדְעָךָ מִהֲדִי לְהוּא:
 (ל) וְאֵנָה לָא בְּחֻכְמָה דִּי־אִיתִי
 בִּי מִן־כָּל־חֻזֵּי רִזְיָא דָּגָה גִּלָּי
 לִי לְהֵן עַל־דְּבִרְתָּ דִּי פִשְׁרָא
 לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוֹן וְרַעִיוֹנִי לְבָבְךָ
 תְּנַדַּע: (לא) אֲנַחָה מַלְכָּא חֻזָּה
 הוּתִּיתָ וְאֵלּוּ צִירָם חַד שְׂגִיָּא צִלְמָא

אונד דא געוויסע דיינעם
 הויפטעס אויף דיינעם לאגער
 ווארען דיעזע. — (כט) דיר א
 קעניג! בעשעפטיגטען אויף
 דיינעם לאגער דא גערענקען
 (לו וויסען) וואס אין דער צו
 קונפט געשעהען ווירד, אונד
 דער דא געהיימניסע אפ
 פֿענכארעט. מאכט דיר בע
 קאנט, וואס געשעהען ווירד
 (ל) מיר איוט דיעזעס געהיימ
 נים אפֿענכארט ווארען,
 ניכט עטווא ווייל איך מעהר
 ווייזוהייט בעזיטצע אלס אללע
 לעבענדען, זאגערן, דאמיט
 דא דייטונג דעם קעניגע בע
 קאנט ווערדע, אונד דא דא
 גערענקען דיינעם אינגערן ער

פֿאהרעסט. (לא) דא א קעניג, זאהעסט, דא וואר איון גראסעס בילד, דיעזעס בילד וואר
 דאך

ר ש י

ועל ידי מודיע למלך עיקר חלומי בעתידות: חלמך וחזוי ראשך על משכבך. אשר על משכבך
 וזהו: (כט) רעיוןך. הראשון: על משכבך סליקו. מה שהיית מהרהר ביום מה יהיה אחריך
 על משכבך עלו: וגלגל רזיך הודעך. והקב"ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה: (ל) ואנה
 לא נחמה. ואני לא מרוב החכמה שיש בי מאשר הנביות יותר וגלה לי הסוד הזה: להן
 על דברת די פשרא למלכא יהודעון. יודיעוך מן השמים: ורעיוני לנבך תנדע. הראשון
 לנבך שאת מהרהר חמיד לדעת מי יקום אחריך: תנדע. תדע: (לא) חזה הוית. רואה
 היית: ואלו. לשון והנה: כלמא דכן רב. כלם אשר היה לו כן גדול:

ב א ו ר

ודניאל אמר אלה חד (ראב"ע). וחזוי ראשך, לא מלינו בכל ספרי הקדש שניחם המחשבות
 ותמונות הרעיונים אל הראש רק כס' דניאל, כי לדורות הקידמים ה' הלכ מקור לכל תנועות
 הנפש, הן הרגשיות והן המושכליות (ואווקחה עשפֿינדען חלם דענקען), כי להם הדם הוא
 הנפש, וכל תנועות הדם יזלו ממקור לבב וחליו ישובון כנודע, אבל דניאל כבר למד וידע כי
 באוח מקום המיתרים (נערפֿען) ומשם יתפשטו לכל איברי הגוף, ועל ידם תהיינה תנועות
 הגוף ודמיוני השכל. (ל) ואנה, הראב"ע אמר שהוא דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל
 לדעת זה הסוד, רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך ע"כ: ולדעתי הענין
 כן הוא, דניאל לא רצה להתנשא על חכמי בבל, ואף כי על חכמיו חגיגה מיאשאל ועזריה,
 לזה אמר: כי הדבר הזה הוא באמת קצרה יד חוש מהשיג, וה' שכן שמים אשר הוא לבדו
 היודע לא יגלה סודו כי אם לעבדיו, ולזה אין להאשים המכשפים על כי לא מכחו מענה,
 ומה שנגלה לו לבדו הוא לפי שה' חפץ רק לגלות למלך מה יהיה אחריך, והיה די בזה אם
 לדניאל לבדו הודיע הפשר. יהודעון, כתב הראב"ע: ומלת יהודעון (שהוא נרבים) שנ על
 משרתי אל הוכבד, והוא הדבר אשר דברתי שדניאל אמר לולא נגלה ה' אליו, על חכמיו היה
 רוח ה', כי לא נופלים הם ממנו. ורעיוני לבבך, ותדע חובן התמונות אשר ראית. (לא) חזה
 חוית, יפה אמר הפסם ועגערקע כי שרש ה' ים בעברית או ה' בפרמית, אם ילוח אל
 הנביאים

האך אינד זעהר גלענצענער,
עס שטאנד פֿאַר דיר, אונד
זיין אויסזעהען וואָר פֿורכט־
באַר. (לג) זאָ וואָר דאָזיגלד—
דען קאָפּף (העטטע עס) פֿאָן
ריינעם גאָלדע, ברוסט אונד
אַרמע פֿאָן וילבער, ביך אונד
לענדען פֿאָן ערץ. (לג) דיא
שענקעל פֿאָן אייזען, דיא פֿיי־
סע אַבער, טהיילס פֿאָן איי־
זען, טהיילס פֿאָן טהאָן.
(לד) דוא וואָרסט אין דער אַנג־
שוואַנג, ביז איין שטיין ויך
לאָז ריס, אָהנע (מיטוויקונג)
פֿאָן מענשענהענדען, אונד
דעם בילדע אָן דיא פֿיסע שלוג,
וועלכע פֿאָן אייזען אונד טהאָן
וואָרען, זאָ דאָס ער זאָ צער־
מאַלטע. (לה) אַללעס צוואַמ־
מען וואָרד צערמאַלט, דאָז
אייזען, דער טהאָן, דאָזערץ,
דאָז וילבער אונד דאָז גאָלד, עס וואָרדע וויא שפּרייאַ פֿאָן וואָמערטענגען, דער ווינד
פֿער־

דָּבָן רַב וַיְיָוֶה יִתִּיר קֶאֶם לְקַבֵּל־
וַיְרֹוּה דְחִיל: (לג) הוּא צִלְמָא
רַאשֵׁה דִי־דִרְהַב מִבְּחֻדְהִי
וְדִרְעוּהִי דִי כֶסֶף מְעוּהִי וַיִּרְכָּתָהּ
דִי נַחֲשׁ: (לג) שְׁקוּהִי דִי פְרוֹזֵל
רְגִלוּהִי מִנְהוֹן דִי פְרוֹזֵל וּמִנְהוֹן
דִי חֶסֶף: (לד) חֲזָה הוּיָת עַד דִּי
הַתְּגוּרַת אֲבִן דִי־לֹא בִידִין
וּמַחַת לְצִלְמָא עַל־רְגִלוּהִי דִי
פְרוֹזֵל וְחֶסֶף וְהִדְקַת הַמּוֹן:
(לה) בְּאֲדִין דְּקו כְּתֻדָּה פְרוֹזֵל
חֶסֶף נַחֲשָׁא כֶסֶף וְרַהֲבָא וְהוּ
כְעוֹר מִן־אֲדִיר־קִיט וְנִשָּׂא הַמּוֹן

רוחא

ימיר בי וויין

ורשי

וויזש יתיר קאם לקבלך. היה עומד לנגדך: ורוח דחיל. ותארו נורא: (לב) ידיהב טב. של זכב
טוב: מדוהי. חזה שלו: ודרעוהי. זרעוהי: מעוהי וירכמה. בטוויכותיו: (לג) שקוהי די
פרוזל. שקוהי של ברזל: מוכן די פרוזל ומנהן די חסף. מהס של ברזל ומהס של חסף.
(לד) די חזגורת אבן. אשר נחשתכה ונבדלה אבן אחת: די לא בידין. אשר לא בידים כי
חס מחליה: ומחל ללמא. והנחתה חללס: והדקת המון. והדיקה אותה: (לה) באדין
דקו כחיה. אז הודקו יחד כל מיני מתכות וחרס שהיה בו: והו כעור מן אדיר קיטי.
והיו כמון מנרות הקין: ונשא המון רוחא. ותשא אותה הרוח: וכל אשר לא אשתכח להון.

באר

הננינים יורה על התמדת הפעולה, כמו ומשה היה רועה (שמות ג' א') וכדומה, ותבוא
זאת המליכה במראות הנבואה, להורות כי המראה התמיד לפני הנביא או חולם החלום עד
שיכול להתבונן בו. צלמא דבן, כלס זה (ראב"ע). (לב) הוא צלמא, לדעתי מלת הו א
יורה בזן עלמות הדבר, כמו הוא הדבר אשר דברתי (בראשית מ"ב י"ד), כלומר כן הי' תכונת
הכלס הזה וכדמתורגם. חדוהי, כמו הו חזות בעברית (ויקרא ט' כ') וחלף הזי"ן בדל"ת
בדרבו, ואולי העיקר חדד לפי שהדד חד מלמעלה. והנה בעברית לא מזינו חזה רק חלל
בעלי חיים וזאת בני אדם, אולם במין האנושי יאמר תמיד ל ב, אס גם הכוונה אך על אבר
הגוף ולא על הרוח השוכן בו, אמנם חדה או חדי בארמית נאמר גם על בני אדם (עיין ערוך
ערוך חדי). (לד) החגורה, מענין לנחור יס סוף לגורים (תהלים קל"ו י"ג) (ראב"ע), הנה הנביא את
הפסוק הזה ולא גזר את הילד (מ"א ו' כ"ה) כאשר עשה ר"ס ויתר המפרשים, כי ראה להביא ראיה
שמלת גזר נאמר גם על הנחוס שלא נבלי ברזל. (לה) כחדא, באותו רגע. כעור, אין לו

חרגום אשכנזי

פֶּעֶרְוֹעַה־טַעֵם, וְאֵךְ דָּאָם־זִיא
נִירְבַּעַנְדֵּן צו פֶּינְדֵּעֵן וואָרען אונד
דער שטיין, דער אויף דאָ
בילד־שלוג, וואָרד צו איינעם
גראָסען בערגע, דער דאָגאַנ־
צע לאַנד ערפֿיללטע. (לו) דיעם
אויזט דער טרוים, אונד נון
וואָללען וויר דעם קעניגע דיא
דייטונג זאָנען. — (לז) דוא
אָ קעניג, ביוט דער קעניג
דער קעניגע, דיר האָט דער
גאָטט דעם היממעלס, דיא
העררשאַפֿט, דיא מאַכט,
דיא געוואַלט אונד דיא הערר־
ליכקייט פֿערליעהען. (לח) אונד
איבעראַלל וואָ מענשענקיג
דער, וואָטהיערע דעם פֿעל־
דעם אונד פֿעגעל דעם הימ־

דניאל ב

רוּחָא וְכָל־אַתֵּר לֹא־הִשְׁתַּכַּח
לְהוֹן וְאַבְנָא וְדִי־מַחַת לְצִלְמָא
הוּת לְטוֹר רַב וּמְלָאֵת כָּל־
אַרְעָא: (לו) דִּנְהָ חֵלְמָא וּפְשָׁרָה
נֵאמַר קִדְם־מַלְכָּא: (לז) אֲנַתְהָ
מַלְכָּא מַלְכֵּךְ מַלְכִּיא דִּי אֱלֹהֵי
שָׁמַיָא מַלְכוּתָא חֲסִנָּא וְתַקְפָּא
וְיִקְרָא יְהִיב־קֵךְ: (לח) וּבְכָל־דִּי
דִּאֲרִין בְּנִי־אִנְשָׁא חַיּוּת בְּרָא
וְעוֹף־שָׁמַיָא יְהִיב בִּידֵךְ וְהִשְׁלִטֵךְ

יִתִּיר ה'. דִּידִין קרי

מעלם וואָהנען, האָט ער זיא אין דיינע געוואַלט געגעבען אונד דִּיך צום בעהעררשער
גע

ד ש"י

בלומר לא נודע מקומם הראשון ולא נבר שהיו שם מעולם: הוּת לטור רב. (ועשית הר
גדול): (לו) דנא חלמא. הרי זה החלום שחלמת: ופסריה נאמר וגו'. ופתרונו נאמר לך:
(לז) מלך מלכיא. פירשו רז"ל כל מלך מלכיא דדניאל חול חון מזה שכוונד הקב"ה אמר
וכן פתרונו מלך המלכים שהוא אלהי השמים: מלכותא חסנא. מלכות חזק וכבוד נתן לך:
(לח) והשליטך בכלהון. והשליטך על כולם. שאפילו גזור על הסוס לא יהא לוֹנֵף ועל העוף
לא יפרס כמו שנאמר ואת חית השדה נתתי לעבדו (ירמיה כ"ז): אנת הוא ראשה די דהנא.
ראש הזהב של הכלל שאית אנת הוא שכלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד:
(לט) ונתתיך תקום מלכו אחר. ארע מנך. ואשריך אחר מלכות בלשנך בנך תקום מלכות
שחטול

ב א ו ר

אח וענינו לפי מקומו מוץ, וכן הוא נאמר לשונות בני קדם, והנכון בזה כדעת האומר
שהוא עפר בחלוף המולא. וכל אחר, חרגמתי כדעת החכם לענגערקע שהנוונה כי בעבור
דקותם לא היו ניכרים בשום מקום אשר נאש שם הרוח את עפרם. (לו) נאמר,
ברבים, ובתב הראב"ע וז"ל: אוכל אני והחכמים (ובדפוס נפל טעות ונתב והחכמה) לפתור
אותו, והוא דרך מוסר ע"כ, ויפס דבר כי כבר אמרתי שלא רצה דניאל כלל להכנות הכשדים
בעיני המלך, ויען שהם אמרו אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחום, לכן לא חפץ לסתור את
דבריהם. (לז) די אלה ששיא, יש בזה מאמר מתנגד (חיון געגענוחטן) לשאמר אנת מלכא
מלך מלכיא, כלומר אף שאתה מלך מלכים, עוד גבוה עליך ומידו לך כל החוסן (מדברי
החכם לענגערקע) וחז"ל אמרו כי מלך מלכיא קדש עיין רש"י, אף שאין זה מתישב לפי פשטות
הכתוב. חסנא, אמר הראב"ע כמו והיה החסון לנעורת (ישעיה א' ל"א), והגאון אמר מלכות
נחלס ע"כ, וגם מזה אין נזכר בדברי הפירוש המיוחס לרבינו סעדיה. (לח) חיות ברא, הנה
נוכל לומר כי מלות ובכל די דארין נמשך גם לחיות ברא וגו', כלומר לא לבד תמאול במשכונת
בני אדם, אכל גם במקומות הרחוקים מן הישוב אשר אך מעונות, לאריות ולננות יענה המה;
אולס

דניאל ב

תרגום אשכנזי י

געזעטצט איבער זיין אללע. —
דאס אלץ — — ביזט דאס
הויפט פאן גאלד. (לט) אונד
נאך דיר ווירד ענטשטעהען
אין אנדערעס רייך, גערינגער
אלס דיינעס, אונד דאן איין
דריטטעס רייך פאן ערץ, וועל
עס העררשען ווירד איבער
דיא גאנצע ערדע. (מ) איין
פיערטעס רייך ווירד שטארק
זיין וויא איינען, אונד זא וויא
איינען אללעס, צערשלאגט
אונד צערמאלט, וויא איינען
אללעס צערשמעטערט, זא
ווירד

בְּכִלְהוֹן אֲנִתָּהּ הוּא רֵאשָׁה דִּי
דִּהְבָּא: (לט) וּבִתְרָךְ תִּקּוּם מַלְכוּ
אַחֲרֵי אֲרַעֲא מִנָּךְ וּמַלְכוּ
תְּלִיתָא אַחֲרֵי דִי נַחֲשָׂא דִי
תְּשִׁלְט בְּכָל־אַרְעָא: (מ) וּמַלְכוּ
רְבִיעִיא תְּהִיָּה תְּקִיפָה כְּפָרוּזָא
כְּדִי־קַבֵּל דִּי פָּרוּזָא מִהֲדָק וְחֲשָׁל
כָּל־א וּכְפָרוּזָא דִי־מַרְעַע כָּל־

אלין

ימיר ה'. ימיר א'. רביעאה קרי

רשי"י

שטול השירה מזרעך נמוכה וספלה ממלכות שלך: ארעא. חתונה ונמוכה. כמו | שהכסף
נמוך וספל מהזב. וראיה שהחיה שהיא אחר הראש היה של כסף כך חתא מלכות מדי ופרס
אשר אחר מלכות בבל ספלה ממלכות נבוכד נלר: ומלכי חליתא - אחרי. אחרת: דינחשא.
חסינא כנחשת. והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדון: (מ) ומלכו רביעיא. היא קשה
כפרוזא. כאשר ראית השוקיים שהם רביעיים לראש ולחיה ומעיים והם של ברזל: מהדק
ומשל כלל. מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדן אותם בקורנוס: ומשל. ומרדד. והרבה

יש

באור

אולם מלינו כנר בירמיה (כ"ו ו') על נבוכדנצר וגם את חית הצדה נחתי לו לעבדו והוא ע"ד
ההפלה, וא"כ אין ספק שגם כאן הכוונה כן, כי ידוע כי משרתי המלך בארכות הקדש ירבו
לדבר בתפארת מלכם ורב ממעלתו ע"ד הגזמא וההפלה עד למאד, ולולא זאת כל ימלאו
מן בעיני אדוניהם. (לט) ארעא, שפלה, ומזה נשפת המדקדקים מלעיל ומלרע שעורו מלארע,
וכמו שהעירו על זה כנר הרב בעל מערכי לשון בערוך ערך ארע, והחכם געזעניוס בספר
המלים שלו. וכתב הראש"ע ובעבורה נקראת הארץ ארעא שהיא למטה, אך לדעת החכם
געזעניוס נהפך הוא, כי ארעא הוא כמו ארץ בעברית בחילוף ה"ד"י בעי"ן כמו למר ועמר
וכדומה (עיין ספר המלים להחכם הנ"ל בערך אות העי"ן) ומזה הועתק לשם התואר, ודבריו
נראים. די נחשא, כתב רש"י חסינא כנחשת, כיון לפרש בזה שאין הכוונה שיהיה המלכות
שפלה מן השנית בערך הנחשת מן הכסף, שהרי אמר די תשלט בכל ארעא מה שלא נאמר
בשנית, אבל הענין על החוסן; אבל יותר נראה שהכוונה שיהיה פחותה מן השנית, אבל
בכל זאת תשלט בכל הארץ כמו הראשונה, אבל לא תהיה מפוארה ועדינה כמוהן. (מ) כל
קבל די, שעורו כאן כענין מלת כמו וע"ד הא-כדי דלקמן (מ"ג). מהדק וחשל, כתב
רש"י מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדן אותם בקורנוס ומשל ומרדד וכו' ע"ש. ראה נא
איך ירד המפרש הזה לעומק כוונת הפסוק, כי הקדים בבאורו מלת מרדד [שהוא תרגום
של ומשל, כי משל בלשון סוריא הוא ההנאה במקנת (העושהערן, לערהעושהערן), (וכמו שהביא
החכם לעגערקע עיין בדבריו), ואולי הוא ההפוך מן חלש כי ע"י הרדוד נעשה הדבר חלש
ודק] למדק, אף שנמקרא הוא בהיפוך, כי ענין הוי"ו של ומשל הוא כמו וגבר ימות ויחלש
(איוב י"ד י') ועוד רבים במוהו (כמו שהביא הרד"ק בשרשים) שענינו אחר שיחלש ימות, וכן
הכוונה כאן כי ע"י הרדוד יעשה אותם דק דק. וכפרוזא די מרעע, תרלן, כענין מרעס
בשנת ברזל (תהלים ב' ט'). והנה לדעת כל המפרשים יהיה זה רק כפל ענין המאמר הקודם

תרגום אשכנזי

דניאל זב

וויירד עם אללע דיעוע צער.
שלאנען אונד צערשמעטערן.
(מא) דיא פֿיססע דיאדואנע.
זעהען אונד דיא צעהען,
טהיילס פֿאן טעפֿערטהאן
אינד טהיילס פֿאן אייווען,
(בעדייטען) דאס עם אייווע.
טהיילטעם רייך ויין וויירד,
אבער אויך (זיין דען טהאן)
טהיין) וויירד (עטוועס) זיין פֿאן
דער פֿעסטיגקייט דעם איי
זענס, זא וויא דוא געזעהען
האסט דאז אייווען פֿערמישט
מיט לעהם = טהאן. (מנ) דאס
דיא פֿוסצעהען ווארען טהיילס
פֿאן אייווען אונד טהיילס פֿאן טהאן,

אלין תדקו ותרע: (מא) ודי חזיתה
רגליא ואצבעתא מנהון חסר
די פחר ומנהון פרזל מלכו
פליגה תהיה ומן נצבתא די
פרזלא להוא ביה כל קבל די
חזיתה פרזלא מערב בחסר
טינא: (מנ) ואצבעת רגליא
מנהון פרזל ומנהון חסר מן
קצת מלכותא תהיה תקיפא

ומנה

ימיר די וויין

דאס דיעזעס רייך טהיילס שטארק אונד
טהיילס

ר ש י

יש נגמרא חשלי דודי בעי שולתא: כל אלן. כל מיני מחבות הללו שראית בללס: (מא) חסר
די פחר. חסר של יוצר. והרבה יש נגמרא מאני דפרזל: מלכו פליגה תהיה. מחבות
מלוקה תהיה שני מלכים יהיו מאנה באחד חזק וחלש. כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא
תהיה תקיפא: ומן נצבתא די פרזלא להוא ביה. אף החלש יהא חזק על שאר האומות ע"י
החזק חברו שיראו מפניו זהו מן נצבתא די פרזלא להי ביה. מן חזק מלכ הנרזל. יהיה
במלך החלש: כל קבל די חזיתא. כל עומת שראית ברזל מעורב בחסר הטיט:

מתערבין

ב א ו ר

ויבוא רק לחזק; אולם לדעתי יבאר הפותר שני ענינים שונים, במה שידמה המלכות לברזל,
האחד, כמו שהברזל יחן לכל מחבות התמונה הנרצה בהולם פצם, כן תמשול המלכות הזאת
בזאת נפשה בכל הגוים להולכים בדרך הישר בעיניה, ולתת לפנייהם חקים ומשפטים נחפלה,
והשני כי כל הקמים עליה תאבד ותכלה כאשר הברזל יכרות ויכלה את כל, ולזה חתם כל אלן
תדק ותדע, כלומר או תדק או תדע, ולכוונה הזאת תרגמתי. (מא) ומן נצבתא, אשר
הראש"ע כמו בח, וכן כתב הרד"ק בשרשים שהוא לשון חזק והוא היסוד, כי עמידה תורה
על החזק כמו נפילה על הרפיון, והוא נענין והנצבה לא יכלול (זכריה י"א ט"ז) שהכוונה
הבריאה והחזקה. פרזלא מערב, הנה לא נזכר לציל בחלום כי היה הברזל והחומר מעורבים
יחד, גם מן האמצעות לא בא דבר רק כאשר שמן הרגלים היו איזהו חלקים של ברזל, ואיזהו
מחומר יוצר, ויראה כי דניאל הראה בזה למלך כי עוד בעמדו לפניו, רוח ה' נוססה בו,
ולכן אף שאר לו בתחלה עיקר החלום, עתה כאשר יפרש הספרון נוספו לו ידיעות בפרטי
עניני החלום אשר גם המה יורו על דברים שונים, וכאשר אבאר. (מב) ואצבעת, לפי דרבי
גם בזה אין כפל הענין ממה שקדם, כי על הרגלים אשר שהברזל והחומר יורה שתהי' מלכות
חלוקה, כלומר שלא תהיה בחקפה ובגבורתה בכל מקומות ממלכתה, אבל בכל זאת תהי' בכל
מקום חזקה, לפי שהיה מעורב ברזל עם חומר, אולם בתמונת האמצעות (שהם יורו על
סוף המלכות) יש הוראה מיוחדת, כי באחרית הימים תהיה המלכות נחלקת לחלקים נבדלים
מחד, קצתם יהיו חזקים בברזל, וקצתם גמאלו בחסר, ומה שראה שהברזל והחסר מעורב,
זה

דניאל ב

חרגום אשכנזי יא

טהיילס צערברעכליך זיין
וויירד. (מג) דאס דוא פערנער
זא העסט, אייזען פערמישט
מיט לעהם = טהאן, (דייטעט)
דאס ויא זיך פערמישען ווער =
דען מיט פאמיליען (גערינגער)
מענשען, אבער ניכט פערסט
אן איינאנדער פערבונדען
בלייבען, זא וויא אייזען מיט
טהאן זיך ניכט פערמענגט.
(מד) אין דען טאגען דיעזער קע =
גיגע וויירד דאן עררייכטען דער
היממלישע נאטט איין אנדע =
רעס רייך, דאן אין עוויגקייט
ניכט צערשטערט וויירד, אונד
זיינע הערשאפט קיינעם אנ =
דערן פאלקע איבערלעסט,
דיעזעס וויירד צערמאלמען
אונד צערניכטען אללע יענע
רייכע, זעלבסט אבער וויירד
עס אין עוויגקייט בעשטעהען.
(מה) דארום זא העסט דוא דאס
פאם בערגע איין שטיין זיך

ומנה תהוא חבירה: (מג) די
חזית פרזלא מערב בחסף
טינא מתערבין דהון בזרע
אנשא ולא להון דבקין דנה
עם דנה האכדי פרזלא לא
מתערב עם חספא: (מד) וביומיהון
די מלכיא אנון יקים אלה שמיא
מלכו די לעלמין לא תתחבל
ומלכותה לעם אחרן לא
תשתבק חדק ותסף כל אליו
מלכותא והיא תקום לעלמיה:
(מה) כל קבל די חזית די מטורא
אתגזרת אבן די לא בידין
וחדקת פרזלא נחשא חספא

כסא

ודי קרי

לאן ריס אהגע טענשענקראט, אונד צערשמעטערטע, אייזען, ערץ, טהאן, זיל =

ר ש י

(מג) מתערבין להון זרע אנשא וגו' מתחנים יהיו אס שאר האומות לא יהיו שלמים ונדנקים עמם
באמת ולב שלם ודמיהם שונות מדתי שאר האומות: הא כדי פרזלא לא מתערב. הלל הוא
במו שאין הנזול נדנק יפה עם החרס: (מד) וביומיהון די מלכיא אנון. ביומיהם של
מלכים הללו, בעוד מלכותם קיימת: יקום אלה שמיא מלכו. מלכות הקב"ה שלעולם לא
תחבל והוא מלכות מלך המשיח: חדק ותסף. חדק ותכלס: (מה) כל קבל די חזיתא. כל
עומת שראית שחסרקה אבן מן ההון שהדיקה כל הללם זה פתרון שהמלכות השמישית תכלה
ותרוץ

ב א ו ר

זה יורה באמצעות על ענין אחר, וכמו שיבאר. (מג) מתערבין, אותם החלקים השמיים
יתערבו עם הפחותים שהם נקראים אך זרע אנשא כנגד אותם שהם כבדי עליון, והוא ע"ד
ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו' ז'). ולא להון דבקין, כלומר לא יועיל להם
הקשר הזה, כי בכל זאת לא יהיו לעם אחד. (מד) לא תתחבל, מענין ואנכי בראתי משחית
לחבל (ישעי' נ"ד ט"ו), ובדחו"ל המובל נחביו ובדמיונם. לא תשתבק, ש בק בארמית הוא
כמו עזב בעברית (עיין ערוך ערך שבק). וחסף, תכלה והוא מענין אסף אסיפס (ירמיה
מ' י"ג), אסף אסף כל מעל פני האדמה (לפניה א' ז') שהוא משרט סוף (עיין רד"ק שרש
אסף). (מה) די לא בידין, וזה יורה שהוא מלכות שמים ולזה תקום לעד. וציב הלמא,
נכון

הרגום אישכנוי

זילכער אונד גאלר — דער
אללמעכטיגע גאטט צייגטע
דאמיט דעם קעניגע און, וואס
אין צוקונפט געשעהען
ווייר — אונד זא וואהר
וויא דער טרוים איזט, עבען
זא צופערלעכסיג איזט זיינע
דייטונג. — (מ) דא פיעל
דער קעניג נביכרנער אויף זיין
אנגעזיכט, פערניינטע זיך גע-
גען דניאל, אונד בעפאל פיר
איהן אפפער אונד ווייהרויך
דארצוברינגען. (מ) דאן ער-
וועדערטע דער קעניג דעם
דניאל אונד שפראך: וואהר-
ליך! אייער גאטט איזט
דער גאטט דער גאטטער,
אונד דער הערר דער קעניגע
דער דיא געהיימיססע אפ-
פענבארעט, דא דוא עס פער-
מאכטעסט, דיעזעס געהיימ-
ניס מיר צו ענטהיללען.
(מח) היערויף ערהאב דער קע-
ניג דען דניאל, איבערהייפטע

דניאל ב
כספא ודהבא אלה רב הודע
למלכא מה די להוא אחרי דנה
ויציב חקמא ומחיימן פשרה:
(מו) באדין מלכא נבוכדנצר נפל
על אנפוחי ולדניאל סגד ומנהח
וניחחין אמר לנסכה לה:
(מז) ענה מלכא לדניאל ואמר
מן קשט די אלהכון הוא אלה
אלהין ומרא מלכין וגלה רזין
די יכלת למגלא רזא דנה:
(מח) אדין מלכא לדניאל רבי
ומתנן רברבן שגיאן יחב לה
והשלטה על כל מדינת בבל
ורב סגנין על כל חכימי בבל:

ודניאל

איהן מיט גראסען אנועהגליכען געשענקען, איבערגאב איהם דיא העררשאפט איבער
דיא לאנדשאפט בבל, אונד ערגאננטע איהן צום אבערפארשטעהער איבער אללע
וויזען

ר ש י

וחרון את כולם: מה די להוי אחרי דנא. מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך: ויליכ
חלמא. אמת הוא החלום: (מו) אחר לנסכה. רכה לעשותו איזה: (מז) מן קשט. באמת:
ומרא מלכין. אדוני האדונים: רזא דנה. סתר זה: (מח) לדניאל רבי. דניאל גדל על כל

ב א ו ר

נכון החלום ונאמן פתרונו (ראב"ע), והנוונה כי החלום הזה חיוו כשאר החלומות אשר שוא
ידברו, רק הוא נכון כי הפתרון נאמן כלומר יתקיים. (מו) נפל על אנפוחי, כנר נחז גם
הראב"ע ראש הפשטנים כי חשבו לאלוה, גם רוב חכמי העמים ראשונים וגם אחרונים הסכימו
לזה, אך שקלתם אמרו שלא השתחוה והקריב נחמיס לדניאל, רק לריות ה' הדובר בו, והביאו
ראיה מן (יחזקאל) שסיפר לנו כי כאשר ראה אלכסנדר את הנהן הגדול נפל לפניו ארצה;
אכן יען לא הזכיר הכתוב כי דניאל מיסה בזה, לכן פניתי לי לדרך אחר, והוא כי בתחלה
נפל המלך על פניו לתת תודה לאלהי השמים (כי גם אם נעת ההיא עמדו לאלהים שונים,
בכל זאת האמינו בגבורה מעל גבורה, אך חשבו כי נחן מכבודו לאחרים, ולהם ראוי להשתחות
גם כן וכדודע), ואח"כ סגד לדניאל דרך כבוד וזה לעבדיו להקריב בעבור דניאל בהיכלי
אלהיהם נסכים ונחמיס ולהתפלל בעדו (ומלת לה בסוף הפסוק הוא כמו אמרי לי וכדומה)
כאשר יעשים למלכי ארץ וארץ נכבדים, וכן תרגמתי. (מח) ורב סגנין, כמו ויבוא סגנים
ישעי'

דניאל ב ג

(מט) וְדָנְיָאֵל בָּעָא מִן־מַלְכָּא וּמָנִי
עַל עֲבִידְתָּא דִּי מְדִינַת בָּבֶל
לְשִׁדְרָךְ מִישָׁךְ וְעֵבֶד נְגוֹ וְדָנְיָאֵל
בְּחֵרַע מִלְכָּא:

תרגום אשכנזי יב

ווייזען כבליס. (מט) דניאל
אבער, ערבאטה ויך פאם קע-
ניגע, דאס ער שדרך, מישך
אינדער נגוצור פערוואלטונג
דער לאנדשאפט כבל זעטצטע,
אונד דניאל בליעב אים האפע
דעם קאניגס.

ג (א) דער קעניג נבוכדנצר
ליעס איינע גאלדענע
בילדזיילע פערפערטיגען, דעם
רען העהע זעכציג עללען אונד
דערען דיקקע זעכס עללען
וואר, אונד ליעס ויא אויפ-
ר כטע אינדער עכנעדוראס,
אין דער לאנדשאפט בבלי.

ג (א) נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא עֲבַד
צִלָם דִּי־דֶהָב רֹמְחָא אֲמִי
שְׁתִּין פְּתִיחָא אֲמִין שֵׁת אֲקִימָה
בְּבִקְעַת דוּרָא בְּמִדְיַת בָּבֶל:

ונבוכדנצר

ר ש י

השרים: (בט) ומני על עבדתא די מדינת בבל. ויפקד על כל זרני המלכות את חנניה
מישאל ועזריה:

ג (א) עבד כלס. מלאה לבו לעשות כלס של זהב: פתח אמין שית אקימה וגומר. אס
אין עניו אלא שז היאך יכול לעמוד בנו בת אמין שתין. אמר רב זיני היו מעמידין
אוחו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימום על רגליו לקיים מה שאמר
(יחזקאל)

ב א ו ר

(ישעי' מ"א כ"ה) (ראב"ע), וכבר בא השרש הזה הרבה פעמים, ובפרט בעזרא ונחמיה ודבריו
חז"ל הוא ידוע. (מט) בחרע, והוא מעלה גדולה (הראב"ע). והנה יראה לי כי בספור
האחרון מפרשה הזאת והוא מפרשת גדולת דניאל וחזריו, רנה לתת סנה וטעם למראה הנורא
הזה, כי באמת יפלא מה ראה ה' על ככה להראות לנבוכדנצר (אשר הלך לישראל מאד, שם
ארכו לשממה ועריו לשרפת אש ואת מקדש אל הפך לגלים) את כל אלה ולהסיר מנגד עיניו
את מסך העתידות עד כי ירא ויביט עד סוף כל הדורות? והנה בחלום פרעה ידענו כי הים
להוליא יוסף מניח בלא, ולהושיבו על כסא מלכים לטובת בני ישראל להחיותם ברעב, כי
באה העת למלאות דבר ה' בבית בן הנחרים, אבל כאן כל נדע מדוע הניא השם את ר"נ
בסוד אלהי, ולזה סיפר כי ע"י החלום הזה עלו דניאל וחזריו מעלה מעלה, והיו מושלים
בארץ בבל, וא"כ אין ספק כי הקלו את עול הגלות מעל אחיהם והטיבו עמהם, ולא נתנו
לעם הארץ לרדות עמהם בפרך, וזאת הייתה חכמת הנרנה בחלום נבוכדנצר.

ג (א) עבד צלם, יש דעות חלוקות בענין הכלס בדברי המפרשים, כי י"א שהיה הכלס של
כל אלהי בבל, כי אחרי אשר נלח עמים רבים, ובבל אשר פנה הכליח, היה רוצה
לתת כבוד לאלהיו הנותן לו (לפי דעתו) עוז ותעזומות, ולדעת חז"ל העמיד נבוכדנצר את
כלמו ועשה עֲלָמוֹ לאלוה, וכן דעת קצת חכמי העמים הקדמונים, ואמרו לפי שפחדו לו דניאל
ואמר אנתה הוא ראשיה די דהנא, לכן גבה לבו ורצה לדמות לעליון, ועשה כלמו של זהב
לרמו שהוא ראש הזהב. רומח אמין שתיין, כבר הרגישו חז"ל בזרות ערך קומת הכלס לרחבו
(ולא יועיל לנו בזה דעת האומר כי אמת הבבלי הייתה קטנה מאד, כי בזה לא ישתנה היחס
שנין קומה לרוחב כוודע); וחכמי העמים עוד התפללו על רבוי הזהב הנלטרך לכלס בזה
וחשבו לנמוע כי ימלא ככל העולם די זהב — והנה בענין ערך הגובה לרוחב, יראה לי דעת
האומר כי נחשב לגובה גם כן מושבו (פיעדעשטטן, פאסטשטאענט), [ולזה נוטה גם קצת דעת
חז"ל, רק שהם נחרו כדרכם בדרש עיין רש"י], ועל דבר סך הזהב הנכון ברעת האומר שהי'
הכלס

תרגום אשכנזי

(נ) דאן זאנרטע דער קעניג
נבוכדנצר, אים צו פֿערזאמלן
אללע סאטראפֿען, (חלע) פֿאַר-
שטעהער, שטאַדטהאַלטער,
אַבערריכטער אונד שאַטצ-
מייסטער, ריכטער, רעכטס-
געלעהרטע, אונד אללע בע-
זאמטען דער פּראָפּינצען, דאָס
זיאַ קאָממען צור איינווייהונג
דער בילדזיילע, וועלכע
נבוכדנצר דער קעניג אויפֿ-
ריכטען ליעס. (ג) דאָ פֿער-
זאמטעלטען ויך דיא סאטראַ-
פֿען, דיא פֿאַרשטעהער אונד
דיא שטאַדטהאַלטער, דיא
אַבערריכטער, דיא שאַטצ-
מייסטער, דיא ריכטער, דיא
רעכטסגעלעהרטע אונד אללע
בעזאמטען דער פּראָפּינצען,

דניאל ג
(ז) ונבוכדנצר מלכא שלח
למכנשׁו לאחשדרפניא סגניא
ופחותא אדרגזריא גדבריא
דחבריא הפתיא וכל שלטני
מדינתא למתא לחנכת צלמא
די הקים נבוכדנצר מלכא:
(ג) באדין מתכנשין אחשדרפניא
סגניא ופחותא אדרגזריא
גדבריא דחבריא הפתיא וכל
שלטני מדינתא לחנכת צלמא
די הקים נבוכדנצר מלכא

וקאמין

צור איינווייהונג דער בילדזיילע, וועלכע נבוכדנצר דער קעניג ערריכטען ליעס, אונד
שטעלל.

רש"י

(יחזקאל ז') וזהבם לנדה יהיה: צנקעת דורא. שם מקום: (ב) אחשדרפניא. דוכסין:
ופחותא. שלטוני: אדרגזריא גדבריא וגו'. נולס שם אומות הם: לחנכת צלמא. תחלת
עבודותיו

באור

הכלל רק מזכיר נפחיה זהב (גחלובער), ונקרא כלל די זהב בענין מזבח הזהב ומזבח הנחשת.
(ג) לאחשדרפניא, כנר כתב הראש"ע וז"ל: המה מעלות שבע (כוון בזה לשבעת הסריסים
רואים פני המלך כנוכח באסתר) בלשון ישמעאל, רק לא נדע פירוש אדרגזריא והנאים
אחריו עכ"ל, ואם הראש"ע שהיה בקי בלשונות בני קדם הודה שלא ידע פירוש, מי יבוא
אחריו לפתוח את אשר סגר, על כן יהי' בנאור השמות האלה דברי מעטים, כי אחזתי בהעמקת
החכם ונגעקע אשר הלך בעקבות החכם געזעניוס. והנה שלשה השמות הראשונים כנר
ידועים המה ממקום אחר, ואדרגזריא כנר פירש ר"ס שהוא מורכב מן אדר וגזר, ועמו
הסכים החכם געזעניוס, וכנר מלאנו לו את אדר מלך (מ"ב י"ז ל"ג), ויש לדמות השם הזה
לשם כרתי לפי דעת חז"ל. גדבריא, גזברון ובחילוף זי"ן גדלי"ת. דחבריא, לדעת ר"ס וחכמי
העמים הוא מענין דת; ואולי הוא משרש תבר בארמית שהוא השגירה והחמיכה עיין ערוך,
(והדלי"ת למשקל כי בארמית היא אות השמוש וכדרכי), וידמה לאדרגזריא וכמבואר, רק
שאדרגזריא המה הראשים. הפתיא, לדעת חכמי העמים המה יודעי דת ודין וכדמחוריס,
ור"ס פירש שהמה הממונים על הכנשן שם השלינו המורדים במלכות, והוא מענין תפת ותכחה,
ערוך מאתמול תפתה (ישעי' ל"ג ל"ג); ואולי נהפך הוא, כי נקרא תפתה שם יבוא אלהים
במשפט כל יושני תבל (וכנר נודע כי בהכלי היונים היו שלשה אלילים שופטים בארץ תחתיה)
וא"כ יהיה תפת ותפתה ענינים שונים. וכל שלטוני מדינא, חכמי העמים תמהו איך יעזבו
כל שרי המדינות את מקומות ממשלתם ויניחו העם בארץ שוטר ומושל (ועיין בנאור למגלת
אסתר א' ג'); ולדעתי אין זה טענה נלל, כי לא היה הפקודה הזאת משפט חרוץ שהיו
כל

תרגום אשכנזי יג

שטעללטען זיך הין, פֿאַר דיא
בילדזיילע דיא נבוכדנצר
האטטע אויפֿריכטען לאַכמען.
(ד) איין העראָלד פֿערקינדעטע
כײט קרעפֿטיגער שטימע:
איין פֿעלקער, נאַציאָנען אונד
צונגען ווירד אָנגעקינדיגעט:
(ה) זאָבאלד איהר הערען ווער
דעט דען שאלל דעם האָרנס,
דער ראָהרפֿלעטע, דער צײַט=
הער, דער סאַמבוקע (*), דעם
פּאָלטערס אונד דער זאַק.
פֿײַע אונד אַללער אַרטען
זאָמענשפּיעלע. זאַללע איהר

ביערער־אללען אונד אנבעטהען דאָ גאָלדענע בילד, דאָ נבוכדנצר דער קעניג האָט
אויפֿ־

(*) חייך דרייזעקקיעס זיטענאונטטרווענט.

ר ע"י

עבודותיו: (ד) וברוח קרא בחיל. הברו יולא בנח גדול: לכו ארצין עממיא. לכם כל
העמים והלשונות אומרים מברו מלות המלך במשלחת המלך: (ה) בעדנא די תשמעון קל
קרנא משרוקיתא. קול הקרן שורקת כמו (זכריה ג') אשרקה להם ואקבנאם: קתרום סנכא
וגר' כולם כלי זמר הם: זניזמרא. מיניזמר למינות"א לזוהי: (ו) אחון נורא. גומא עשוין
לשרוף

באר

כל השירים מחויבים לנא רק היתה הזמנה (חיינאדונג) דרך כבוד שכל איש מהם אשר יהיה
לאל ידו לנא מבלי שיגיע מזה הפסד לפקודתו ינא, אבל אין אונס והכרח בדבר. (ד) וכדורא,
המעביר קול בחיל (ראנ"ע), כלומר שהוא חואר לאדם המכריז, ובדמחורגס. עממא וגו',
חנמי העמים אמרו שהכוונה על השירים הנזכרים שהם שלוחי העם ועומדים במקומו (רעפרע=
זענטשטעטען), והמפרשים מבני עמנו לא דברו מזה כלל; ולי נראה שהענין בן הוא, כי לחנובת
הכלל באו השירים וקמו לעומת הכלל (נזכר בפסוק הקידש) להגדיל תפארת החנובה, ואין
ספק שהשתחוו בעת ההיא, אך לא נפקד אז מקום דניאל ומכריזו, אולי התחללו או נתנו
אחמלא אחרת על אשר לא באו, ואח"כ העבירו קול בעיר כי כל איש אשר ישמע בביתו או
בכל מקום שיהיה את קול השירים שזכר, והיה זה העת אשר יזכרו ויקטירו לכלל, ישתחו
ויתפללו דרך כל נקעת דורא ששם עומד הכלל, ובענין והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת
בה והבית אשר בניתי (מ"א ח' מ"ד), וכן וכיון פתיחן לה בעליהם נגד ירושלים (לקמן י"א).
ובזה יותר לנו ספק עלום מה שנזכר העיר עליו הראנ"ע, מדוע לא הלשינו גם את דניאל?
כי אין לספק שגם הוא עבר את מצות המלך. והשיב לפי שהמלך הקריב לפניו יוחאים באשר
יעשה לאלהיו לכן פחדו, ויפת אומר לפי שהיה המלך אוהבו על כן לא הזכירוהו ע"כ; אולם
לפי דברנו אין חנו לריבין לכל זה, כי נאמר לפי שדניאל היה בחצר המלך פנימה, והיה מן
היושבים ראשונה במלכות, לא היה רשות לכל אדם לנא בחדרו אם לא נקרא בשם, ולכן לא
היו השירים יכולים לבדוק אחריו אם הוא עושה כדבר המלך אם לא, אבל לחנויה מישא
ועזריה שלא היו נכבדים כל כך, שמו להם אורבים אשר שמו את עקבותם וידעו את אשר
הם עושים. (ח) קל קרנא, גם בהערכת שמות האלה הלכתי בעקבות החכם וענגערקע אל
לו עשר ידות בלשונות בני קדם ובכל מדע יקר, ויען שהחקירות בענינים האלה עמוקות מאד,
ושגנו ממני, לכן חדלתי מלחקור על שרשי המלכות וחכונות הכללים, ואמרתי לא טוב אני
מהרד"ק

חרגום אשכנזי

אויפרייטען לאססען. (ו) דער-
יעניגע דער ניכט ניעדער-
פֿעללט אונד אנבעטהעט,
זאלל זאגלייך אין דען ברענ-
נענדען פֿייעראָפֿען געוואָרפֿען
ווערדען. (ז) דאָהער אויך זאָ-
גלייך אלס אללע פֿעלקער
הערטען, דען שאלל דעם
האַרנס, דער ראָהרפֿלעטע,
דער ציטהער, דער סאַמביקע,
דעם פּואָלטערס אונד אללער
אַרטען פֿאָן זאַיטענשפּיעל,
פֿעלען אללע פֿעלקער, (חלל)
נאַציאָנען אונד צינגען (חכעט)
הענד) ניעדער פֿאַר דעם גאָל.
דענען בילדע, דאָ נביכרנצער
דער קעניג האַטטע אויפֿרייט-
טען לאַססען. (ט) בייא דיע-
זער געלעגענהייט קאַמען אין
דערזעלבען צייט כשרישע טענגער איינהער,

דניאל ג

מלכא: (ו) ומן-די-לא יפל
ויסגד בה-שעתא יתרמא לגוא-
אתון נורא יקידתא: (ז) כל-
קבל דנה בה זמנא כדי שמעין
כל-עממא קר קרנא
משרוקיתא קיתרס שבכא
פסגטרין וכל זגי זמרא נפלין
כר-עממא אמיא ולשניא סגדין
לצלם דהבא די הקים נבו כדנצר
מלכא: (ח) כל-קבל דנה בה-
זמנא קרבו גברין פשדאין
ואכלו קרציהון די יהודיא:

עני יתיר
אונד קלאגטען דיא יהודים אן. (ט) ויא
שפרא

ר ש י

לשרוף בה אכנים לסיד והוא כנשן שכל המקרא: (ז) כל קבל דנה. כל עומת זו שזוהרו
במכות המלך על כך: זה זמנא. בו זמן שיטעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתחוים
להשתחוות נפלין כל עממא וגו': (ח) כל קבל דנה. כל עומת זו שזוהרו שוואי יהודים
שעה להלשין עליהם: קריבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון. הלשינו עליהם. לא מלך רביל
(ויקרא ל'ט) מתרגמין לא תיבול קורבין. ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רביל לאכול
ליגמא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם
ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה נקראת אכילת קורבין לשון קורן בעיניו (משלי ו')

ב א ו ר

מהרד"ק שאמר מיני כלי זמר המה ידועים אללס, שם כן בלשון ארמי, גם הראב"ע אמר:
ושמנתם לא ידענו, והרובה למזל פשר השמות האלה יעיין בהקדמה לס' תהלים מאת החכם
ר' יואל בר"ל נ"ע. (ו) בה שעחא, שעתא בארמית יורה נעלם כמו רגע בעברית רק על
זמן מועט (חויגענבליק), ולדעת החכם זענגערקע הוא נגזר מן שעה שהוא הראות (זעהען,
טויען), והוא כדעת החכם געזעניוס שזה הוראת פעל שעה בעברית עיין ספר המלים שלי;
אולם לדעת הרד"ק ויתר המדקדקים לא יהיה לשרש שעה הוראת כלל, רק הוראתו
פנייה מעבר לעבר (ווענדען, חווענדען, וועגווענדען), ולדבריהם נאמר כי שעתא הוא
הזמן הקצר אשר ילטרך לפנות את עצמו (וועגווענדען קאן). (ח) ואכלו קרציהון,
כתב הראב"ע תרגם לא מלך רביל המדבר בסתר רעה על אחד כאלו אוכל בשרו ע"כ, ועמו
הסכימו חכמי העמים, כי גם בלשון ערבי נאמר על הולך רביל שהוא אוכל בשר רעהו, גם
באר לשונות ישחמשו במליצה הזאת והוא מענין קרן מלפון בא (ירמיה מ"ו כ'), והוא לשון
כריתה וגזרה (כמו שכתב הרד"ק בשרשים), והוא א"כ כמו כרת בחלוק הדומה, או עיקרו
ארמית והוא כמו קרע בחלוק הכד"י בעי"ן כמו ארץ וארע וכדומה, ובאן הכוונה על חתיכת
בשר

דניאל ג

תרגום אשכנזי יד

שפראַלען צו נבוכדנצר דעם
קעניגע אונד זאגטען: מ'זע
דער קעניג עייג לעבען!
(י) דוא, א קעניג! האסט דען
בעפֿעהל ערטהיילעט, דאס
יעדער דער דא הערעט דען
שאלל דעם האַרנס, דער
ראַהרפֿלעטע, דער ציטהער,
דער סאַמבוקע, דעם פּוֹאל.
טערס אינר דער זאַקפֿע יפֿע,
אונד אללער אַרטען פֿאַן זאָי.
טענשפֿעל, ניעדע-פֿאללען
אינר דאָ גאַלדענע בילד אַנ-
בעטהען מיססע. (יא) דער
אַכער ניכט ניעדערפֿעללט
אונד ניכט אַנבעטהעט, זאלל
געוואַרפֿען ווערדען אין דען
ברעננענדן פֿייעראַפֿען. (יב) נון
זינר יהודישע מעננער דא, דיא
דוא איבער דיא פֿערוואַלטונג
דער פּראָפֿיטן כּל זעטצ.
טעסט, (נעהויד) שדרך,
מישך אונד עכר ננו, דיזע
מעננער אַכטען ניכט אויף דיק,
אַקעניג! דינען געטטערן דינע.
נען זיא ניכט, אונד דאָ גאַל-
דענע בילד, דאָ דוא ערריכט
טען ליעסעסט, בעטהען זיא ניכט אַן. — (יג) זאגלייך בעפֿאהל נבוכדנצר אים גריט:
מ'

(ט) ענו ואמרין לנבוכדנצר
מלכא מלכא לעלמין חיי:
(י) אנתה מלכא שמת טעם די-
כל-אנש די ישמע קל קרנא
משרוקירתא קיתרס שבכא
פסגהרין וספניא וכל זני זמרא
יפל ויסגד לצלם דהבא: (יא) ומן-
די לא יפל ויסגד יתרמא לגוא-
אתון נורא יקידתא: (יב) איתי
גברין יהודאין די-מנית יתהון
על-עבדת מדינת בבל שדרך
מישך ועבד נגו גבריא אלך לא-
שמו עליך מלכא טעם דאלהיך
לא פלחין ולצלם דהבא די
הקימתא לא-סגדיו: (יג) באדין
נבוכדנצר ברגו וחמא אמר
ימיר ה' ימיר י' וסומפוניא קרי ימיר י' ימיר י' לחיחיה

ר ש י

שהוא לסימן לשון הרע. (ט) ענו ואמרין. לוחו כל עניה שנמקרא לשון קול רם הוא:
(י) שמת טעם. גזרת דבר: (יב) איתי. י': יהודאין. משנט יהודה: לא שמו עליך מלכא
טעם. לא חשו לכת עשה לעזמן לחוש על גזרותיך: (יג) אמר להיתיה. לוח להניא: אלך.
אלה

ב א ו ר

בשר. (י) טעם, כמו מטעם המלך וגדוליו (יונה ג' ז'). (יב) יהודאין, כמו שכתב רש"י משנט
יהודה. והנה לכוונה מיוחדת זכרו כל זאת כדי להעלות חרון אף המלך, אמרו שהם משנט
יהודה אשר בחר בהם כי נקם להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה (לעיל ח' ג') ובאשר בארנו
סם, וגם נטלם ונשאם והפקיד אותם על מדינות בבל, ובכל זאת מאסו את חקותיו ולא אבו
שמוע. לא שמו עליך מלכא טעם, לא הרנישו כלומר לא השגיחו עליך, כי מלת טעם יאמר
על כל ההעברה על כל הרגשות בין שהם גופני או רוחני (פיהוען, עשפנירען), לפי שהחוש
הזה ר"ל חוש הטעם הוא ביותר חזק, כי אברי הטעם יפעלו בדבר המושג ביותר עז מזאר
כלי החושים, ומזה הענין טעמו וראו כי טוב ה' (תהלים ל"ד ט'), ועיין ספר המלי'ם
להחכם

מיגען צאָרנע, דען שדרד, מישך אונד עבר נגוקאָמען צו לאַססען, אונד דיעזע מענע נער וואָרדען פֿאַר דען קעניג געבראַכט. (יד) דאָ רעדעטע זיאַ נבוכדנאָצר אַן, אונד שערפֿן צו איהנען: איזט עס וואָהר, שרדך, מישך אונד עבר נגו? דאָס איהר מיינעם גאָטטע ניכט דיענען אונד דאָ גאָלדענע בילד, דאָ אַך אויפֿ שטעללען ליעם, ניכט אַנבעטען וואָללעט? — (טו) האָל טעט אייך נון בערייט, זאָ וויא איהר, הערען ווערדעט דען שאלל דעם האָרנס, דער ראָהרפֿלעטע, דער ציטהער, דער סאַמבוקע, דעם פּואַל טערס אונד דער זאַקפֿייפֿע, אונד אללע אַרטען פֿאָן זאָ טענשפיעל, ווערדעט איהר נייערפֿאַללען אונד ווערדעט אַנבעטהען דאָ בילד, דאָ איך האָבע מאַכען לאַכסען; ווען איהר עס אַבער ניכט אַנבעטהעט, זאָללט איהר זאָגלייך אין דען ברענגענדען פֿיעראַפֿען געוואָרפֿען ווערען. — ווער איזט דאָ דער גאָטט, דער אייך פֿאָן מיינער האַנד עררעטטען קענטע? — דאָ

להיתיה לשרדך מישך ועבר נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא: (יד) ענה נבוכדנאצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבר נגו לאלהי לא־איתכון פלהין ולצלם דהבא די הקימת לא־סגדיו: (טו) פֿען הן איתכון עתידין די בעדנא די־תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרם שבכא פסנהרין וסומפוניה וכל זני זמרה הפלון ותסגדון לצלמא די־עבדת והן לא תסגדון בה־שעתא תחרמון לגוא־אתון נורא יקידתא ומן הוא אלה די־שיזבנכון מן־ידי:

יחיר

ענו

בעטהעט, זאָללט איהר זאָגלייך אין דען ברענגענדען פֿיעראַפֿען געוואָרפֿען ווערען. — ווער איזט דאָ דער גאָטט, דער אייך פֿאָן מיינער האַנד עררעטטען קענטע? — דאָ

ר ש י

אלה: היתיו. הובאו. (יד) הכדא. שמה גזרותי לזו ושמה ודנר רק הוא צעיניס אלה שדרך מישך ועבר נגו אשר לאלוה אינס עובדים. ה"א של הכדא משמח בל' חמיה: די הקמית. שהקמתי: (טו) נען הן איתכון עתידין. עמה הונס עמידים ע"כ לקבל זו עלינס: והן לא תסגדון. ואם לא תשתחוון תהיו מושלמים: לנוא. לחוך: ומן הוא אלה. ומי הוא שום

ב א ו ר

להחנס געוועניוס. (יד) הצדא, חרגמתי: כדעת הראז"ע שאמר כי שאלם האמת הוא ככה, והרד"ק בשרשים אמר: וי"מ האמת ללשון תמיהא ולא נדע לו חכר אבל לפי הענין יתפרש כך ע"כ, ויש עוד פירושים אחרים במלה הזאת, אבל יען כולם סמכו בהתחקית שרשה רק על משענת קנה דלון, לכן תמכתי יחדותי על שני עמודי הלשון האלה. (טו) איתכון עתידון, לדעת חכמי העמים מהיה הכוונה אם אדם מוזמנים לעשות זה הרי טוב, ואם לא אעשה זאת לכם, והוא נענין אם תשא חטאתם ואם אין מחני וגו' (שמות ל"ב ל"ג) וכן חרגמתי, ושלא להכניר מלים שנית, המאמר לדוד השאלה, והלכתי בזה בעקבות המתרגם השלם הרמב"מ שם, שגם הוא

(טו) עֲנוּ שְׂדֵרְךָ מִישֶׁךְ וְעֵבֶד נָגוּ
וְאָמְרִין לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר לֹא-
חֲשָׁחִין אֲנַחְנָא עַל-דְּנָה פִתְגָם
לְהַתְּבוּתָךְ: (יז) הֵן אֵיתִי אֱלֹהֵנָא
דִּי-אֲנַחְנָא פְּלִחִין כָּל לְשִׁין בּוֹתְנָא
מִן-אַתּוֹן נוֹרָא יְקִידָתָא וּמִן-יָדְךָ
מַלְכָּא יִשְׁוִיב: (יח) וְהֵן לֹא יָדִיעַ
לְהוֹאֲרָךְ מַלְכָּא דִּי לֹא-קָהִיךְ
לֹא-אֵיתְנָא פְּלִחִין וּלְצִלָּם דְּהָבָא

די

יחיר י

(טו) דארויף ערוויעדערטען
שרדך, מישך אונד עבד נגו,
אונד שפראכען צו דעם קעניגע
נבוכדנצר: וויר זינד ניכט פֿער-
לעגען, דיר דיעזע אנערעדע
צו בעאנטוואָרטען. (יז) עס
איזט אונזער גאָטט, דעם וויר
דיענען, דיעזער איזט פֿער-
מעגענד אונז צו רעטטען אויס
דעם ברענענדען פֿיעראָפֿען,
זאָ וויא פֿאָן דיינער האַנד אָ
קעניג! אונז צו בעפֿרייען.
(יח) זאָללטע עס דיר אָקעניג!
ניכט בעקאָננט געזעזען זיין,
דאָס וויר דיינען געטטערן ניכט
דיענען, אונד דאָ גאלרענע
בילד

ר ש י

שום אליה שילל אתכם מידי: (טו) לאלנא נבוכדנצר. למה הזכר שמו אלא כך אמרו לו
אם לקבל עלינו נזירתך לתת מאיס וארנוניות וגולגולות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב"ה
נבוכדנצר שכל אנשים בעינינו ובזוי עם את וכלכא שיוין: לא חשין אנחנא. לא חושין
אנו על זאת ליטול ענה מה להשיבך כי המענה מוכן ושגור בפיו: (יז) יכול לשבוחנא.
יכול להגילנו מכל כרה: מן אתון נורא ומן ידך מלכא ישיב. מן הכנאן ומן ידך מלכא:
(יח) והן לא. ואם לא יחפון להליל גופינו ידיע להו לך:

החמלי

נב א ו ר

הוא השתדל לתרגם באופן שאין אנו זריכין לאקרא קבר ע"ש. (טו יז) לדעת כל המפרשים
והמעייתקים ענו לשלך עזות מה שזינו מדרך המוסר, ואם גם נאמר כי התחמק לנכס על
אמרו ומן הוא אלה וגו', בכל זאת דברי חכמים נחת נשמעים, והיה להם להשיב תשובה
דך, וחכמי העמים הרגישו בזה, וקצתם רבו להביא מזה ראיה כי המאמר ספר דניאל אשר הי'
צמי' החשמלאים, שם הדברים האלה בפי חנניה וחביריו להרהיב עוז בנפש בני עמו, שגם
המה יחפרו נפשו למות, ואיזת מלך אנטיוכס כל תנעתם; חולס חלילה לנו אונתו בני
ישראל להאמין כי באו בשפרי קדש דברים אשר לא נאמרו והמאמר בדאם מלכו, ולכן
בחרתי אני בדרך אחר, והיא כי אמרו אין אונתו דואגים מה להשיב לך על שאלתך מדוע
אונתו עובדים את מלכות האלך, כי לא נמרד ובמעל עשינו זאת, רק לפי שאונתו עובדים
לאל גדול ונורא הבל יכיל, ויש בידו להגילנו מן אתון נורא, ועפ"י תרגמתי, ועתה אפשר
המלות לפי דרכי: חשחין, אמרו כל המפרשים שהוא לשון חשש בדברי חז"ל והוא מענין דאגה
(בעזקרגט פֿערלעגען זיין), וכן ואחר חשחות דעזרא (ז' ב') שהוא הדברים הנלככים שדואגים
עליהם להא' אס. הן איחיו, כי הסכה במה שהמרו את פיה הו' לפי שאונתו עובדים לאל
אחד. ומן ידך מלכא ישיב, הוא בדרך התנאי כי מלת יכיל במאמר הקודם חשוב גם על
זה, יש ביכולתו גם להגילנו מידך אף שאתה מלך מלכים ואין איש עומד לפניך. ותדע בזה
כי לא היו סומכין על הנס, רק אמרו: איש בידו להגיל אס תגור זאת חכמתו הכנ"ת, והנה
עד כה השיבו על שאלתו מדוע לא השתחוו לאלם במה שעבר, ומעתה יענו על מה שאלו המלך
להם בעתיד. (יח) והן לא, גם פה נטייתי בתרגומי מדרך המפרשים, כי לדעתי הנוונה הלך
היה לך לדעת זאת כי אונתו בני יהודה לא נשתחוו לאל אחר, ורמזו לו בזה על מה שהודה

היא

תרגום אשכנזי

בילד דאז דוא אויפֿשטעללען
ליעסעסט, ניכט אנבעטהען
וועררען? — (יט) דא ווארד
נבוכדנצר וואָזעהר ערגריממט,
דאס זיינע געזיכטסציגע זיך
פֿערענדערטען וועגען שדרך,
מישך, אונד עכד נגו, אונד
ער בעפֿאהל, דען אָפֿען זיע
בענמאהל מעהר צו הייטצען,
אלס איהן צו הייטצען נאָטה
ווענדיג וואָר. (כ) אונד אייני
גען שטארקען מעננערן אויס
זיינעם העערע בעפֿאהל ער,
דען שדרך, מישך אונד עכד
נגו צו כינרען, אונד זיא אין
דען גליהענדען פֿייעראָפֿען צו
ווערפֿען. (כא) יענע מעננער
ווארדען אַלואָ געבונדען,
אין איהרען ביינקליידערן,

דניאל ג

די הקימת לא נסגד: (יט) באדין
נבוכדנצר החמלי חמא וצלם
אנפורהי אשתנו על שדרך
מישך ועכד נגו ענה ואמר
למא לאתונא חד שבעה על
די חזה למזיה: (כ) ולגברין
גברי חיל די בחילה אמר
לכפתה לשדרך מישך ועכד
נגו למרמא לאתון נורא
יקדתא: (כא) באדין גבריא אלך
כפתו בסרבליהון פטישירון

אשחני קרי. יתיר י
וכדבלחון

ר ש י

(יט) החמלי חמא. נחמלא חימה: וללס אנפיהי אשתנו. ופרלוק פניו נשתנו: למא לאתונא. להלית
לכנשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזה למזיה. על אחת שבע פעמים שיטערוהו עד כדי הסקו
וכאלו יבעירוהו ז' שעורין כמוהו: למזיה. להסיקו: (כ) ולגוברין גברי חיל די בחילה. ולאנשים
גבורי כח אשר בחילו: אמר לכפתה. לזה לאסור אותם שראה מתחזקים לענותו קשות ואמר גבורים
הם אלו וזה לגבורים אשר בחילו לאסור אותם: (כא) גובריא אלך. אנשים אלו: כפיתו
בסרבליהון. נתקשרו בנגדי מעטפותן: פטישירון וכדבלחון. מיני מלכודי מלכות שהיו להם
ואע"פ

ב א ו ר

הוא עלמו כי ה' הוא אלה אלהין ומרא מלכין (לעיל ב' מ"ז) ואיך נעבוד לוולתו? (יט) אשחנו,
הקרי בל"י והוא הונח כי הוא יסמך על כלם שהוא הנסמך כדיו, ולפי הכתיב ישוב הסעל
על הסומך אכ"פ ה' (כי פנים יבוא תמיד בחומר או פעל רבים) שלא במשפט, ומלינו לו
רעים (עיין חל"ע שלי דפוס פראג חלק ג' ערך דרכי הגאון). על, נעבור, כמו על דבר שרי
(בראשית י"ב י"ז), נשתנו פניו נעבור שנו עזות. חד שבעה, הוא רק דרך גזמא והפלגה,
כמו שנעמים יקס קין (שם ד' כ"ד) וכדומה הרבה כדודע. די חזה, מן הראוי, כי כמו שנאמר
מן ראה ראוי בדחז"ל (וכן במקרא שבע הנערות הראויות (אסתר ב' ט') כלומר דבר שנראה
מוכשר למה (חזקוני ורמב"ם, פסחאסער), כן הוא משרש חזה בארמית כמו שמורגל בפי חז"ל
למה חזי. (כ) גברי חיל, לאסור שלשה אנשים לא היו לריבין גבורי החיל אשר בלגא, אולם
הענין כמו שכתב החכם ונגערקע כי המה היו משומרי ראש המלך (ויבואח"ע), ומחקם הוא
להמית הרוגי מלכות, והעד רב טבחיא דלעיל. (כא) בסרבליהון, תרגמתי שלשה מיני הנגדים
הנזכרים ע"פ החכם ונגערקע אשר ידיו רב לו בלשונות בני קדם, והעמיק לחקור על מחלכ
שרשי המלות האלה, ויען כי העחקתו מסבמת עם חממי ישראל (עיין רד"ק רש"י ראנ"ע וערוך
ונפרט בהגהות הרב בעל מערכי לשון בערך פ"ט), לכן סמכתי עליו, כי אנכי אודה ולא
אנוש כי לי לא נפתח מקור לשונות הישנות, מסנו ישאנן חממי העמים, ואין מדרכי לדורש
במופלא ממני. והנה על אשר השליכוס לכנשן בנגדיהם, אמרו חז"ל שהיה זה לכבוד ולתפארת
עיין

וּכְרַבְלָתְהוֹן וּלְבַשְׁיָהוֹן וּרְמִיּוֹ
לְגֹאֲלֵיהֶן נִוְרָא יְקִידָתָא:
(כג) כָּל־קָבֵל יִדְּנָה מִן־דִּי מַלְתָּ
מֶלְכָא מַחְצָפָה וְאַתּוּנָא אִזְהָ
יְתִירָה גְבַרְיָא אֱלֹךְ דִּי הַסְקוֹ
לְשִׁדְרָךְ מִישָׁךְ וְעֵבֶד נִגּוֹ קִטְל
הַמּוֹן שְׂבִיבָא דִּי נִוְרָא: (כד) וְגְבַרְיָא
אֱלֹךְ תְּתִירָהוֹן שִׁדְרָךְ מִישָׁךְ
וְעֵבֶד נִגּוֹ נִפְלוּ לְגֹאֲלֵיהֶן נִוְרָא
יְקִידָתָא מִכְּסָתֵין: (כה) אֲדִין
נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלְכָא תִּוְהָ וְקָם

וואמוערן אונד מאנטעלן אונד
געווענדערן, אונד וואורדען
אין דען ברענגענדען פֿייער־אָ-
פֿען געוואָרפֿען. (כג) דאָ נון
דער בעפֿעהל דעם קעניגס
זעהר שטרענג וואָר, וואורדע
דער אָפֿעזאָ זעהר געהייצט,
דאָס דיא פֿייערפֿלאַממע יענע
מענגער ערגרעף, וועלכע
דען שירך, מישך אונד עבד
נגוראָהן געבראַכט האָט מען,
(כג) נאָכדעם דיעזע דרייאַ
מענגער, שירך, מישך אונד
עבד ננו, בערייטס געבינדען
אין דען ברענגענדען פֿייער־אָ-
פֿען געפֿאַללען וואָרען.
(כד) היערויף ערהוב זיך דער
קעניג נביכרנצר אין האָסט
אונד

ר ש י

ואע"פ שהיו יולאין לידון לפני אותו רשע דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם
מכאן למדו חכמים שאפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השורה שהחזיק בה: וכרבלתהון.
יש לו דוגמא (כד"ה ט' ע"ו) ודוד מכוונל: ורמיו לגוא אחון נורא. והואלכו לחוך כנשן
צוערה: (כב) כל קבל דנה. כל עמדת זאת אשר מלות המלך הן עזה: ואחונא אזה יתירה.
והנכשן פוסק מאד: גבריא אלך. האנשים הנבזרים אשר קצרו את חנוניה מישאל ועזריה
והשליכום לכנשן: קטל המון שביבא די נורא. שרף אותם בח שביבא האש: (כג) מכסתין.
קשורין: (כד) חוה. חמה: וקס בהתנהלה. ועמד בנהל: ענין ואמרין. עונים ואומרים

ב א ו ר

(עיין רש"י), וחכמי העמים אמרו שעשו זה שלא לאחר מלהפיק רלון המלך, ושכן היה המנהג
בארץ פרס: אולם יהיה איך שיהיה הזכיר הכתוב בזה כדי להגדיל הנוס שאף הנגדים העלולים
להשקף בהריחם אש, ריח נור לא עדת בהון. והנה חכמי העמים שאלו מדוע לא השתדל
דניאל להגילם, הלא הוא היה גדול מאד בעיני המלך? אולם אין זה טענה, כי הוא ידע
שבלתה עליהם הרעה מאת המלך וחמתו אין להשיב, ופחד פן גם עליו תעבור הכוונ כי יאמר
לו המלך לך עבד אלהים אחרים, ומי יעמוד אז בפרץ להקל עול אחיו שה פזורה אס גם הוא
לטבח יובל, הן לא ללדקה תחשב לו זאת אס ללא יועיל יחרף נפשו למות. (כב) מן, כל עמדת
זאת אשר מלות המלך היתה עזה (רש"י), ומלת מן להורות הסבה כמו מדעתי כי קשה אחת
(ישעי' מ"ח ד') ורבים כמוהו, והענין לפי שהיה דבר המלך נחמן, ולזה מהרו להשליכום אל
הכנשן ולא נשמרו מן האש הגדולה. די הסקו, השגש נסק יאמר על ההעלאה (הינויף-פיה).
דען, בריגען, טטיגען, וכן הוא בעברית אס אסק שמים (תהלים קל"ט ח') והואלך גם
על הנערת האש בתנור כידוע מדח"ל לפי שמעלים את הלהב, ובעברית נש"ן שמאלית ואש
נשקה ביעקב (שם ע"ח כ"א) וכדומה, ואלן הבוונה על העליה כי היה כנש עולה לפי הכנשן
והם העלוס לשם ואחזום שביבא האש. (כג) וגבריא, כנר אמרתי לך פעמים בשם הרד"ק שיש
וי"ו יורה על זמן העבר (עיין מכלול), ויהי' זה כמוהו, והענין כי כשגזרפו האנשים אשר העלוס
כנר היו סנניה וגו' מושליכים לכנשן וכדמחורגס. (כד) חוה, ויחד ילחק חרדה גדלה (בראשית
כ"ז

הרגום אשכנזי

אונד ערשרעקט, אונד זאגטע
צו זיינע ראטהען: האבען וויר
ניכט דרייא געבונדענע
מאננער אין דען פֿייעראַפֿען
געוואָרפֿן? דיעזע ערוועדערע
טען: אונד שפראַכען צום קע-
ניגע: געוויס אַ קעניג —
(כה) ער אַבער ענטגעגנטע
אונד שפראַך: איך זעהע
פֿיער מעננער פֿרייאַ הע-
רום וואַנדעלן אים פֿייער, אַן
דענען ניכטס אַערוועהרט איזט,
אונד דאָ אַנזעהען דעם פֿיער-
טען, גלייכט איינעם געט-
טער, זאָהנע. (כו) דאָ נאָהע-
טע ז נבוכדנצר דער טהיער
דעם פֿייעראַפֿענס, היעלט אַי-
נע אַנרעדע אונד שפראַך:
שרדך, מיט אונד עכד נגו,
איהר דיענער דעם העכסטען
גאָטטעס, געהעט הערויס אונד

דניאל ג

בְּהַתְּבַהֲלָה עָנָה וְאָמַר לְהַדְּבֹרוּהִי
הַלֹּא גִבֹּרִין תִּלְתֶּהּ רִמְיָא לְגֹא-
נֹרָא מְכַפְּתִין עֲנִין וְאָמְרִין
לְמֶלֶכָּא יִצְיָבָא מֶלֶכָּא: (כה) עָנָה
וְאָמַר הָאֲ-אֲנִי חֹזֶה גִבֹּרִין
אַרְבַּעַה שְׂרִין מִהֲלָכִין בְּגֹא-
נֹרָא וַחֲבַל כְּאֲ-אִתִּי בְּהוֹן וְרוּחַ
דִּי רַבִּיעִיא דְּמָה לְבַר-אַלְהִין:
(כו) בְּאֲדִין קֶרֶב נְבוּכַדְנֶצַּר
לְתַרְעֵ אַתּוֹן נֹרָא יִקְדָּחָא עָנָה
וְאָמַר שְׂדֵרְךָ מִישָׁךְ וְעַבְדִּי-נְגוּ
עַבְדּוּהִי דִּי-אַלְהָא עֲלִיא פִּקּוּ

רביעאה קרין: עלאה קרי

ואחו

רש"י

למלך: יציבא מלכא. אחת דבר המלך: (כה) שרין מהלכין בגוא נורא. מותרין מאסוריהון
ובולכנים בתוך האש: ומכל לא איתי בהון. ומכלה לא יש בהם: ורוח די רביעיא. ותוארו
של רביעיא: דמה לבר אלהין. דומה למלאך שריתיה בהיותי עם סנחריב כשגרפו אוכלוסין
שנאמר (ישעיה ל"ז) וידך במחנה אשור ונבוכדנצר היה שם ונמלט בתוך עשרה שנמלטו מהם:
(כו) קרב נ"ל לתרע אתון נורא. נגש לשער המצר שהנכנס בתוכה לדבר עשהם ומחללה היה
רואה אותם מרחוק: פוקו ואמו. לאו ונאול ולא אחר להם. עלו ונאול מבאן למדנו ש"ף
קרקעית

באור

כ"ז ל"ג) תרגם אונקלוס ותוה יצחק וגו' (ר"ס), וכ"כ רש"י. וקם, הנה היה אלל הכנען אשר
הובן להנקם מאויביו האלך (אחיעזר טעטט: פֿערברעכער) מקום מושב למלך ושנים בנודע, וקם
ממושנו. להדברוהי, לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמין ודבר (ר"ס), וכן ורעו כנשים כדברם
(ישעיה ה' י"ז) שענינו כמנהגם, ומזה מדבר (עין רד"ק וגעזעכטס), וגם הראב"ע אמר כן
על בתוך הדברו (מיכה ב' י"ב), ועין רד"ק שרש דבר. (כה) שרין, מותרין, תרגום ויפתח
הגמלים (בראשית כ"ד ל"ב) ושרא. ורוח, תואר, יפת תואר (שם כ"ט י"ז) מתורגם שפירת
ריוו. לבר אלהין, בענין בני אלהים בעברית שהם מלאכי ה' היושבים בשמים. והנה הראב"ע
ה' כי המלאך מתהלך עמהם, להורות כי מלאך ה' חונה תמיד סביב ליראיו, ובענין שזמרו
חז"ל שני מלאכים מליים את האדם והוא נקרא כפי העמים (טוטלגייסט), והוא יל"ם מכל
לרה, ורמו בזה לנבוכדנצר כי כל כלי יוגר עליהם לא יכלה ואך לשוא יעמול להרע להם עוד
בעתיד. (כו) לתרע, לא וודע לנו אימות בני הכנען הזה, אולם נראה שהיה בלדו פתח
או חלון פתוח שהיה יכול הרואה להתקרב אליו מבלי שיוק. ועל מה שאיחרו עד כה ללכת,
עין רש"י, ולי נראה שגנבו שם עד כי ידעו כי האלך ראה את מלאך ה' נבזות מתהלך
בתוכם

קאממעט הער, — — דא
גינגען שדרך, מיט אונד ענד
נגו אויס דעם פֿייער־פֿען־הע
רויס. (כו) דיא סאטראפֿען,
דיא פֿארשטעהער, דיא
שטאטטהאלטער אונד דיא
ראטהע דעם קעניגס, פֿער
זאממעלטען זיך, דא זאגען
זיא דאס דאז פֿייער קיינע
מאכט האטטע איבער דיא
קערפער דיעזער מענער,
דאס איהר הויפטאאר ניכט
פֿערזענט וואָר, אונד (דח)
פֿאַרבע) איהרער ביינקליידער
זיך ניכט פֿערענדערט האטטע,
אויך קיין גערוך דעם פֿייער'ס
זא איהנען וואָר. (כז) נבוכדנצר
היב אַלזאָן, אונד שפראך:
געפריעזען זיא דער גאטט
דעם שדרך, מיט אונד ענד
נגו, דער זיינען ענגעל גע
זענדעט, אום זיינע דיענער
צו רעטטען, דיא אייף איהן
זיך פֿערלאַססענד, דען בע
פֿעהל דעם קעניגס איבער־

טעם

יחיר'

טראַטען אינד איהרען קערפער פֿרייז גאבען, אום נור ניכט צו דיענען אונד אַנצו
בעטהען איינען גאטט אויסער איהרעם גאטט. (כט) אונד פֿאַן מיר איזט (יעטלט) דער
בע-

ר ש י

קרקעית הכנזן והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות: באדין נפקין. אע"פ שנטוהין כנס העשו
להם לא מלאם לבם לזלזל במלכות ללאת שלא ברשות: (כו) ומתכנשין אהדרפניא. ד'
אומות נמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן אדרגוזיא דתבריא גדבריא תפתיא הם
גבורי החיל אשר הרגם שבי האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור: חזין לגבריא אלך.
רוחין את האנשים האלה חנניה וחבריו: די לא שלט נורא בגשמהון. אשר לא שלטה האש
בגופם: גשמהון. גופם כל' ארמי ויש רבים כזה הספר: ושער ראשקון לא המחך. ושער
ראשקון לא נחרך: לא שו. לא נשחטו ממרחיקים: לא עדת כהון. לא סרה לחוכם:
(כח) ענה נבוכדנצר. לוח נבוכדנצר: די התרחלו עלוהי. אשר בטחו עליו: ומלת מלכא שניו.
ומלת המלך שנו שלא לקיימו: ויהבו גשמיהון. ומסרו גופם: להן לאלההון. זולתי לאלהיהם:

ב א ו ר

כחוכם, ולא יוסיף לענותם עוד כאשר בארנו. (כו) בגשמהון, אמר הראש"ע גופותם, כמו
וגם יגדל (ישעי' מ"ד י"ד) וכן כתב שם, והוסיף שכן הוא כלשון קדר, ואולי שרשו גוש מעיין
גוש עפר (איוב ז' ה') והמ"ס למשקל. וסרבליהון, יראה שהיה הבגד הזה לבוע במין לבוע
אשר שחיה מזה האש ומעמר העצן. והנה יש באמרים האלה מדרך המדרגה (טטייגערונג)
כאשר

תרגום אשכנזי

דניאל ג

טעם די כל-עם אמה ולשון די-
יאמר שלה על-אלהיון די-
שדרך מישך ועבד נגוא הדמין
יתעבד וביתה נולי ישתוה כל-
קבל די לא איתי אלה אחרון
די-יכל להצלה כדנה: (ל) בארין
מלכא הצרח לשדרך מישך
ועבד נגו במדינת בבר:
(לא) נבוכדנצר מלכא לכל-
עממא אמיא ולשניא די-דארין

בעפעהל גענעכען, דאס ווער
אויס אירגענד איינעם פאלקע
איינער נאציאן, אדער איי-
נער צונגע, אונגערעכע-
טהיג שפריכט פאן דעם גאטט
דעם שדרך, מישך אונד עבד
נגו, ואלל פערשטיממעלט,
אונד ויין הוויז איינעם שוטט-
הויפען גלייך געמאכט ווער-
דען, ווייל עס קיינען אנדערן
גאטט ניכט, דער צו רעט-
טען פערמאג, אלס דיעזען.
(ל) דאן בעפער דער טע
נבוכדנצר, דער קעניג, דען
שדרך, מישך אונד עבד נגו
אין דיא פראפינץ בבל.

(לא) נבוכדנצר, דער קעניג, אן אללע פעלקער, נאציאנען אונד צונגען, דיא אויף
דער

ר ש י

(כט) שים טעם. כלומר יושם חק: די ימר שלו. אשר יאמר משנה כלומר שום דבר של
ונאי: הדמין. אברים כלומר ינתחמו לארס: נולי ישתוה. אשפה יושם: די יכל להללה
כדנה. אשר יכול להציל כזאת: (ל) הלל. הכלית והגדיל אותם: (לא) נבוכדנצר מלכא
לכל

ב א ו ר

כאשר יבין כל משכיל. (כט) שלו, כמו שלה בעברית שהוא מענין שגנה ומשגה (חוררען,
יך פערגעהען), וכמו שאמר הראב"ע שהוא כענין ויבהו על השל (שמואל ב' ו' ז'), והכוונה
אשר ידבר תועה על ה' וישם בו חסרון וגרעון כבוד, ולדעתי כוון המלך בדבריו כנגד המלשינים
אשר הבעירו את חמתו על חמ"ע על כי לא השתחוו לאל נכר. הדמין, עיין לעיל (ב' ה').
(לא) נבוכדנצר, זה פתשגן הכתב ששלח נבוכדנצר לכל העמים אשר תחת ממלכתו. ודע כי
חכמי העמים מני אז שמו כאן תחלת הפרשה, ולדעתם כל דברי הפרשה הנאה המה דברי
האגרת שכתב נבוכדנצר להם את אשר קרה לו, לזה בא הספור כלשון מדבר בעדו, אנה
נבוכדנצר שלה הוית וגו'. וכן נראה דעת הראב"ע שהיה תוכן האגרת הפלא שיעשה נבוכדנצר
במה שסופר בפרשה הנאה, שכן כתוב להלן (ד' ג') על ומני שים טעם וז"ל: יספר את כל
המעשה שעבר ונכתב ככה בעבור כבוד דניאל שכתב המלך כן לכל מדינות מלכותו, וחפצת
גדולה היתה לישראל ע"כ. ואם גם לא אשוב לעון לשנות סדר הפרשיות כאשר עשה גם החכם
מהר"י אברבנאל בפירושו לנביאים ראשונים וגם אחרונים (ועיין במבוא לספר מלכים), מ"מ
יראה לי כי החלוקה שדיינו היא על פי המשפט, כי לדבריהם קשה במה שכן פסוק ב"ה
עד ל"ג בפרשה הנאה, דרך הסופר לו, ויגיד אשר קרה לנבוכדנצר בנוף נסתר (ורחוק הוא
מא- לאמר שהוא כענין ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד א') וכדומה כמו שכתב הראב"ע,
כי אם גם יבוא לפעמים השם תחת הכנוי, מ"מ לא מלינו כלל שיבוא ספור שלם ע"ד גוף
הנסתר, אם הוא הוא המדבר בעלמו), ומפסוק ל"ג עד סוף הפרשה ישוב שוב אל המדבר
בעדו, וכבר עמלו חכמי העמים לתקן המעוות הזה ולא עלתה בידם; ולזה אני אומר לישר
הרנסנים הזלה, שהענין כך הוא: דברי האגרת יבואו רק על מעשה חמ"ע, ובא בהאגרת
כל הספור רק שכותב ספר דניאל השמיט זה שכבר זכרכו בספר (ולולא יאמרו לשלוח ידי בסדר
הפסוקים

ד נ י א ל ג ד

תרגום אשכנזי יח

דער גאנצען ערדע וואָה.
נען — — הייל אייך אין פֿיל.
לע! — (לג) דיא צייכען אונד
וואונדער, וועלכע דער העכ.
סטע גאטט מיר ערוועז, פֿינ.
דע איך פֿיר גוט, בעקאנט צו
מאכען. (לג) זיינע צייכען —
א! וויא גראס זינד זיא! —
זיינע וואונדער, — וויא מעכ.
טיג! — זיין רייך איזט איין
עוויגעס רייך, אונד זיינע
העררשאַפֿט, וועהרעט פֿיר
אונד פֿיר.

ד (ה) איך נבוכדנצר לעבטע
רוהיג אין מיינעם הויזע
אונד גליקליך אין מיינעם פֿאל.

לאסטע. (ג) דא האטטע איך אויף מיינעם לאגער איינען טרוים, דער מיך בעבען מאכ.
טע, (המטטע) פֿארשטעללונגען אונד געבילדע מיינעם הויפטעס, דיא מיך ערשרעק.
טען

ר ש י

לכל עממיא. זה תופס כחז האגרת. נבוכדנצר המלך. שאל לשלום לכל העמים: (לב) שפר
קדמי להקווא. טוב לי להגיד:
ד (א) שלה הוית נבית. שלו הייתי: (ב) וידחליוני. ואיים עלי והפסידני:

ב א ו ר

הפסוקים הייתי אומר כי פסוק כ"ט מקומו אחר פסוק ל"ב, כי אחרי שאמר אחיא ותמהיא,
אמר ומני שים טעם, ופסוק ל' הוא סוף הפרשה, ואז יבוא דבר דבור על אפניו, כאשר יבין
(המאכל), ובפרשה ד' יתחיל ספור חדש אשר העתיק ממגלות ילדי היום (טמגעבונד) שהיה
לנבוכדנצר לעלמו בדרך המלכים השונים, ובתנ נבוכדנצר לו לזכרון על ספר את כל דברי
החלום ופחדו למען יראה היעמדו דבריו אס לא? ומן פסוק כ"ה עד ל"ג השלים המספר
הספור מפי סופרים וספרים אחרים, ומפסוק ל"ג עד סוף הפרשה שוב מלא רשום נכתב אמת
דברי נבוכדנצר והעתיק אותם נכתבם וכלשונם, ובדאי כי יתאמת הדבר יותר אס האיש יעיד
על עממו ויספר את אודותיו, מאס יודיעוס איש זולתו, וזוה ידמה בעיני כי הסירותי כל
אנן גוף בענין הזה. שלמכון ישגא, כל הפסוק הזה הוא רק פתח הכתב (דיח אויפטרעט),
ובינא בו מלינו בעזרא (ג' י"א) באגרת רחום בעל טעם, וכן (שס ז' י"ב) ארתמסקתא מלך
מלכיא לעזרא כהנא וגו'. (לב) עבד עמי, על פי דרכי הכוונה מה שעשה לפני, או נאמר
שגם עמו עשה חסד כי מנעוהו מנא בדמים ולכרוג לדיקים ונקיים כאלה. (לג) אחוחני,
אותותיו כמה גדולים. וחמהוהי, ונפלאותיו כמה חזקים.

ד (א) ורענן, השגה הזה יורה בעלם על הען אשר עומד באנו ויגביה פארותיו, ען רענן
(דברים י"ב ב') ובדומה, ויאמר גם על העלה הרעוב ויגדל, והיה עלהו רענן (ירמי'
י"ז ח'), ואולי שרשו בארמית ויתחלף המ"ס בנו"ן, כי ר"ס יאמר בלשון ארמית על ההגבהה
(טרהעבען), עיין ערוך ערך רעם, והואלל אח"כ על ההללמה והטובה העומה (תהלים ל"ז
ל': וי"ב י'); ותכמי העמים אמרו לפי שראה בחלומה האילן, לכן נשא בבר המשל מן הען,
אולם אין לומר כי כבר מלינו גם התואר הזה על שמן, בלוחי נשאן רענן (תהלים כ"ב י"א)
שגינו על שמן הרעוב אשר ריחו לא נמר (פריטעס פֿהל). (ב) והרחרין, יפה אמר חכמי
העמים

תרגום אשכנזי

טען. (ג) דער בעשעהל ערגינג
פֿאַן מיר, אַללע ווייזען בכל'ס
פֿאַר מיר צו ברענגען, דיא מיר
דיא דייטונג דעם טרוימעס נע-
בען זאָללען. (ד) דאָ קאָמען
דיא בילדער שריפט: קונדיגען
אונד דיא בעשוואַרער, דיא
קאלדער אונד דיא רעטהעל-
לאַזער, אינד איד זאָנטע איה-
נען דען טרוים. זיא וואוסטען
אבער נישט, מיר זיינע דייטונג
צוגעבען. (ה) דאָן קאָם דניאל
פֿאַר מיר, דעססען נאָמע
בלטשאַר א זט, נאָך דעם נאָ-
מען מיינעם גאָטטעס, אינד
אין וועלכעם דער גייסט דער
הייליגען געטטער רוהעט: איד
זאָנטע דיעזעס דען טרוים.
(ו) בלטשאַר (זאָנטע איד) מיי-
סטער דער בילדער שריפט.

דניאל

(ג) ומני שים טעם להנעלה קדמי
לכל חכימי בבל די פשר חלמא
יהודעני: (ד) באדין עזרין
חרטמא אשפא פשדיא וגזריא
וחלמא אמר אנה קדמיהון
ופשרה לא מהודעין לי: (ה) ועד
אחרין על קדמי דניאל די שמה
בלטשאַר כשם אלהי ודי רוח-
אלהין קדישין בה וחלמא
קדמוהי אמרת: (ו) בלטשאַר
רב חרטמא די ו אנה ידעת די
רוח אלהין קדישין בך וכל-הו

יחיד ל'. בשראי קרי יחיד י'

לא קיין
דאס דער גייסט דער הייליגען געטטער אין דיר איזט, אונד

רש"י

(ה) ועד אחרין. ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל: כשם אלהי. ע"א של צנל כל שמה
טענר שס לאון סכמה הוא בארמי: (ו) וכל הו לא אנס לך. וכל סתום לא נאנס ולא נכחד
ממך

באר

העמים (באשר הביא לענגערקע במקום הזה) כי הוא מענין הריון, וכן יאמר בלשון אשכנז
(איט חיינעק גערזאנקען טווחאגער געהען). (ד) אמר אנה, כתב הראש"ע וז"ל: אמר אנה ולא
אמר אמרית, כיגס הוא נכון כל' וכמוהו אני הגדר (איג' ג' א') ונאשר אני (יחזקא ט' ט') כי אומלל אני
(תהלים ו' ב') עב"ל. ופשרה, הנה מגמת כוונת מחבר ספר דניאל לא לבד להראות כי ה'
יתן חכמה מפיו דעת ותבונה לחשוף עמוקות מגי ששך, חנל גם להודיע כי כל חכמות המכשפים
הכל המה אין בהן מועיל, לכן בפרשה ב' יספר לנו כי דניאל ברוח שדי אשר הבינהו, ידע
לחיות החלוט עם הפתרון, ובאן יודיע כי הפרטומים והאשפים לא היה לאל ידם לפתור
החלוט אשר הוגד להם. (ח) ועד אחרין, אף שהיה דניאל רב סגנין על כל חכימי צנל ורב
חרטמא, הנה הביא אותו באחרונה כדי לנסותם, כי כבר סג לנו מלהאמין בדבריהם כנראה
מספור הקודם, ואין ספק כי גם אם היי נודאים מלגס פשר מה, עוד הי' שואל המלך את פי
דניאל, ונראה שגם המה פחדו מזה, כי לולא זאת אין ספק שזו לו משאות שוא במנהגם.
וכתב הראש"ע וז"ל: ועד אחרין אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש ע"כ, ויראה לי
כי בא לבאר לנו שכוונת הכתוב הוא כי וכוונתו אמר לקרוא לדניאל אשר שמי שמו בלשון אשכנז
בשם אלהי, כי זה השם יאות לפי די רוח אלהין קדישין גיה, ולכן קדוש יאמר לו, וזה
באמת פירוש נכון להבנת המקרא, כי לבאורה המאמר הזה אין לו ענין כאן כלל, וכבר הרגישו
זה סכמי פעמים ואמרו מה שאמרו. אמרה, עומד במקום שנים, אמרתי לו החלוט ונה

דניאל ד

חרגום אשכנזי יט

קין געהייסנים דיר אונער
פארשליך בלייבט! זאגע מיר
דיא דייטונג מיינעס טרוימגע-
זיכטעס, דאז איך געוועהען.
(ז) דיעזעס ווארען דיא ערשיי-
נונגען מיינעס גייסטעס אויף
מיינעם לאגער: איך זעה
(נעהוילך), איין בוים שטאנד
אין דער מיטטע דער ערדע,
ער וואר זעהר האך. (ח) דער
בוים וואר גראס אונד שטארק,
זיינע העהע רייכטע ביז אן דען
היממעל, דאס מאן איהן זע-
הען קאננטע ביז אנו ענדע דער
גאנצען ערדע. (ט) זיין לויב
וואר שאן, זיינע פרוכט גראס;
פיר אללע וואר שפייזע אן

איהם, אונטער איהם שאטטעטען זיך דיא טהיערע דעם פערלדעם, אין זיינען צווייגען
וואהנטען דיא פגעל דעם היממעלס, אונד פאן איהם קאננטע יערעס טהיער גע-
שפייזט

ר ש י

מטק: (ח) רנה אילנה ותקף. גדל האילן והחזק ועלם: ימטא לשמיא. הגיע השמים:
(ט) עפיה שפיר. ענפיה נאה: ואינה שגיא. פרו רבו: ומזון לכלא נה. וכדי מזון לכל
בריה היה בו: חטלל. ל' כל: ידרון. ל' מדור ולינה: יחזין. ל' מזון:

חזה

ב א ו ר

דברתי ובדמחורנס. (ו) לא אנס, הראנ"ע אמר לא ינחך וכמוהו אין אנס (אסתר א' ח')
מנלח מברית ע"כ, כלומר אחת חמשל בו לבוא עד חכונתו, ור"ס כתב אין ספק לך, פ"א
אין אחת מלשער לפי שאתה נביא מונק אנס כמו נסיסין עכ"ל (ועיין ערוך ערך נס ונסיס):
ולדעתו נוכל לומר שהוא משרש נוס בעברית כלומר שכל רז לא יוכל להמלט ממך (קין גע-
הייאנים קמן דיר ענטגעהען), ועיין גם בערוך ערך אנס בהערה מאתהרב בעל מערכי לשון.
(ז) ואלו אילן, החדמות ממלכה חקיפה לען גדול הקומה נודע מדברי הוניהים, ובפרט
מהמשל אשר נשא יחזקאל על אשור (יחזקאל ל"א ג' — י"ח) שהוא בעין החלום הנזכר כאן.
(ח) רבה אילנה, הנה כבר נאמר ורומה שגיא, ולזה אמר החכם איכאעלים שהאילן היה
הולך וגדל, ויש סמך לדבריו במה שזא הפעל ימטא בעתיד בדרך על פעולה המתחדת,
אך בחרגומי לא נטיית מדעת רוב המעתיקים. וחזקה, הראנ"ע והרד"ק פירשו עופיו כענין
קרן חזות דלקמן לפי שהיה לקרן בדמות סעיפים, ויש אומרים שהוא במשמעו כלומר מראהו
היה נראה בכל הארץ; אבל הראשון יראה לי יותר נכון לפי שנפסוק הנא מדבר מן העלים
(כי כן פירשו רוב המפרשים מלת עפיה) ומן הפרי, לכן נכון הוא שהזכיר בחמלה הענפים
וכן חרגומי. (ט) שגיא, חרגומי ע"פ החכם דע וזעטטע שהוא על האריות (גרמסע), ועל
הכמות ואמר ומזון לכלא נה, כי כזה יהיה ערך נאה לשני הפעלים שפיר ושגיא כאשר
העיר ע"ז החכם זענגעווקע. רבנה יחזין, לפי שאמר למעלה ומזון לכלא נה, הוסיף עתה
שלא אמר זה בדרך האומר, רק עיניו ראו כי מנה יחזין כל בשא, ואמר יחזין בעתיד לפי
שחמוד ביו אובלים משגו ובאשר הערנו בעמים, ויען שאין המאמר חזה עיקר, לכן נשמט
להלן

שפיזט ווערדען. (י) אויך זאגט
אין אויף מיינעם לאגער אין
דען ערשייגונגען מיינעם הויפ-
טעם, דאס איין (חיבער זיך)
וואָכענדער—אין הייליגער—
פֿאָם היממעל הערצאב שטיעג.
(יא) די עזער ריעף מיט קרעפֿ-
טיגער (טטימזע), אונד שפראך
אלוא: הויפט אום דען בוים,
ברעכט אב זיינע צווייגע, שיט-
טעלט אב זיין לויב, אונד צער-
שטרייט זיינע פֿרוכט; עס
פֿליהע הינוועג דאָ ווילד אונ-
טער איהם, אונד דיא פֿעגעל
דעם היממעלס פֿאָן זיינען
צווייגען. (יב) זיינען ווארצעל-
שטאם יעדאך לאססעט אין

כל־בשרא: (י) הוזה הוית בחזון
ראשי על־משכבי ואֵלו עיר
וקדיש מן־שמיא נחת: (יא) קרא
בחיל וכן אמר גדו אילנא וקצצו
ענפיה אתרו עפיה ובדרו אנביה
תגד חיותא מן־תחתיה וצפריא
מן־ענפיה: (יב) ברם עקר
שרשוהי בארעא שבקו ובאסור
די־פרזל ונחש בדתאא די ברא
ובטל שמיא יצטבע ועס־חיותא

חלקה

דער ערדע, אבר אין פֿעססעלן פֿאָן איינען אונד ערץ, אים גראַזע דעם פֿעלדעם—
פֿאָם טהווא דעם היממעלס ווערדען בעפֿייטעט, אונד מיט דען טהיערען זאלל ער
טהייל

ר. ש. י

(י) חזה הוית. רואה הייתי: ואלו עיר וקדיש. והוא מלאך שהוא ער לעולם וקדוש: (יא) קרא בחיל.
לועק בכח: גדו אילנא. קולו האילן: אתרו עפיה. השירו והפילו ענפיו: ובדרו אנביה.
והפילו פרו: תגוד חיותא מן תחתיה. יגדו החיות מתחתיו: (יב) ברם עיקר שרשוהי
בארעא שבקו. אך עיקר שרשיו הניחו: ובאסור די פרזל ונחש. כלומר תנו רגליו בכנלי ברזל
כשם שבושין לסוס שמניחין אותו באפר כך כנלוהי בכנלים: בדתאא. בעצב השדה כלומר באחו
שלא יחו משם: ילטבע. יהא שריו תמיד ל' טבילה: חלקה. חלקו:

באר

להלן פסוק י"ח, כי שם נאמר רק ומזון לכלל בה; אך יותר יראה לי לפרש שהו"ו לוחיות
טעם לפיכך המאספו שם כל חיתו יער ועוף השמים, לפי שמלאו שם מחיתם, וכן תרגמתיו.
(י) חזה הוית, יען כי עתה יבוא ענין חדש, כי עד כה ראה האילן כיפיו ותקפו, ועתה
עלה הכורת עליו, לכן יתחיל חזה הוית לעורר על המראה הזה, כי כפי הנראה אך על זאת
חרד לבנו בהקילו יען ראה כי מלאך אלהים עולה בחזיון חלומו, וזוה ידע כי יש בזה סוד
נעלם. עיר וקדיש, כמו שנתב רש"י והראב"ע שהוא עיר תמיד לא ינוס ולא ייטן, אבל גם
נכלל בו הוראת שומר (כדעת חכמי העמים) שעומד על פקודתו לשמור מעללי אים ומלעדי
גבר, והו"ו של וקד"ש היא לבאר כלומר שלא היה המלאך הזה מנח המשחיתים אשר יעלה
משאול לפרוש רשת לרגלי אים להדיחהו למען. הורידו שחת (והמה נקראו כפי חז"ל מלאכי
חבלה, והדברים עתיקים), אך מראהו יגיד עליו שהוא מיושבים בשמים. נחת, ירד ובמהו
נחת גדודיה (תהלים ס"ה י"א). (יא) אחריו, כמו שנתב רש"י השירו, ואמר הרד"ק (בסוף ספר
השרשים בבאורו למלות ארמית בספר דניאל ועזרא) שהוא כמו פירות הנושרין בדח"ל וא"כ
יהיה חילוף: אולם כבר כתב בשרש נמר כי יאמר בעברית על כל העברה והעתקה מהמקור.
ובדרו, בדר בארמית כמו פזר בעברית, וכבר נא גם בעברית בנ"ת בור עמים (שם ס"ח
ל"א) ע"ד חז"ל שמעתתיה מנדרין בעלמא. (יב) ובאסור די פרזל, אין לנקש מהחלום כי
ישמור דרכי הטבע, ולזה אין לחמוה אס ראה בחלומו את האילן אסור בזיקים ואוכל עשב
השדה והוסר ממנו לב אנוש, כי מי יאמר לחלום מה מעשה? וגם פרעה בחלומו ראה שכלים
דקות נלעו המלאות, מה שהוא ג"כ מן הנמנע. בדחאא, כמו דשא בחילוף הש"ן בחי'.

טהייל האבען און דען קרייטערן
דעם פֿעלדעם. (יג) זיין מענ-
שענהערץ זאלל אומוואַנדעלט
אונד דאָז הערץ איינעם מהיע-
רעם איהם געגעבען ווערדען.
(חין דיעזעס לוסטמאכע) זאללען
זייערען צייטריימע איבער
איהם פֿערגעהען. (יד) דורך
דאָז אורטהייל דער (זיבער טיך)
וואַלענדרען, געשאה דער אויס-
שפּרוך, אונד דער געפֿאָסטע
ענטשלוס דער הייליגען, פֿאַר-
דערטע עס, דאָמיט דיא לע-
בענדען ערקעננען, דאָס דער
העכסטע העררשעט איבער
דיא רייכע דער מענשען, דאָס
ער ווא דעם פֿערלייגעט, אָן
דעם ער וואַהלגעפֿאללען פֿינ-
דעט, אונד זעלבסט דען ניער-
רינסטען דער מענשען דאָר-
בער זעצט. — (טו) דיעס
איזט דער טרוים, דען איך דער
קעניג נבוכדנצר שויעטע אונד רוא בלששאצ וואַגע מיר דיא דייטונג, דען ווען אויך זאללע
וויזען מיינעם רייכעם ניכט פֿערמאָכטען מיר ווינע דייטונג צו געבען, פֿערמאָכט דוא עס
דאָך

חלקה בעשב ארעא: (יג) לבבה
מן-אנושא ישנון ולבב היוא
יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון
עלוהי: (יד) בגזרת עירין פתגמא
ומאמר קדישין שאלתא עד-
דברת די-ינדעון תיין די-שליט
עליא במלכות אנושא ולמן-די
יצבא יתננה ושפל אנשים יקים
עליה: (טו) דנה חלמא חזיתאנה
מרכא נבוכדנצר ואנתה
בדטשאצר פשרא אמר כל-
קבר די וכל-חכימי מלכותי לא-
יכלין פשרא להודעותי ואנתה
יזירי. עלאה קרי יתירי. יתירי. יתירי. יתירי. יתירי. כהל

ר ש י

(יג) ושבעה עדנין. שבע שנים: יחלפון עלוהי. יעברון עליו בגזרה זו: (יד) שאילתא. גזרה וע'
שנמלכין בהקב"ה קודם שיגזרו הגזרה קודם שאלתא: עד דברת. כמו למען: די ינדעון מייא י
שידעו כל החיים: ולמן די ילבא. למי שירכא: (טו) פשרה. פתרונו: ואנת כהל. ואנת יכול:

ב א ו ר

יצטבע, חרגום ירושלמי של וטבלתס נדס (שמות י"ב כ"ב) ויחלבען, והראב"ע שפתר יורה,
פירש הענין ולא המלה. (יג) ושבעה עדנין, רש"י ור"ס פירשו ע"פ חז"ל שבע שנים, ולדעת
חכמי העמים עדן יורה רק על זמן קבוע (חיינע בעטטיאטע זייט) והוא כמו מו עד בעברית;
והנה כאשר בא להלן (י"ב ז') כי למועד מועדים וחמי רק על זמן בלתי ידוע לנו, כי שם
בוודאי אין הכוונה על השנים כאשר יבין כל מעיין שם, הנה גם פה אנחנו לא נדע לחשוב
העתים האלה, ואולי שבעה הוא רק ע"ד הפלגה וגומא בדרכו. עלוהי, כלומר במעמד
הזה יעברו עליו שבעה עדנין, וזה ג"כ כוונת רש"י שאמר יעברון עליו בגזרה זו. (יד) ומאמר,
ע"פ פקודת הקדושים כמו מאמר מרדכי (אסתר ב' ב'). שאלתא, רש"י פירש גזרה ולפי
שנמלכים וכו' ע"ש; אולם אם גם אף לדעת חז"ל הקב"ה נמלך בפמליא שלו, מ"מ אין זה
להיסק שהאלכים נמלכים בה' טרם יגזרו גזרה, כי המשפט אך לאלהים הוא, ומלאכיו אך
עושי רצונו המה, ולכן יראה שהוא שאלה (פֿערדערען, פֿערמאָכען), כלומר שפקודת הקדושים
אשר שאלו הדבר הנאמר למעלה וגזרו אומר. ובתרגומי ראיתי לבאר מלת מאמר כענין אמירה
בלב וכו' יהיו שני המאמרים מתאימים. (טו) אנה מלכא, הנה לעיל פסוק ח' וכן לקמן ל"ח
אמר

תרגום אשכנזי

דאָר, דאָ דער גייסט דער
הייליגען געטטער אין דיר
אויס. — (טז) דניאל, דעם
סען נאָמע בלמשער אויס,
פערשטוממטע איינע קורצע
צייט, דען זיינע געדאנקען ער
שרעקטען איהן — דאָ רעדע
טע דער קעניג נבוכדנצר איהן
אָן, אונד שפראך: דער טרוים
אונד זיינע דייטונג זאללען דיך
ניכט ערשרעקען — וואָרויף
בלמשער ערווערערטע,
אונד שפראך: מעגע מיין גע-
ביעטהער! דער טרוים ריי-
נען האַססערן, אונד דיאָר
טונג דיינען פיינדען (גע-
טען). — (יז) דער בויס,
דען דאָ געזעהען, דער גראַם
אונד שטאַרק וואָר, דעססען
העהע אָן דען היממעל רייכ-
טע, אונד דער געזעהען ווער-
דען קאָננטע, אויף דער גאַנ-
צען ערדע, (יח) דעססען לויב
שאַן, דעססען פֿרוכט גראַם
וואָר, אונד אָן דעם אַללעם

דניאל ד

כָּהֵל דִּי רוּחַ אֱלֹהִין קִדְּשִׁין בְּךָ:
(טז) אַדִּין דְּנִיָּאל דִּי-שְׁמָה
בְּלִטְשָׁאצֵר אֲשִׁתּוּמָם כְּשַׁעֲרָה
חֲדָא וְרַעֲיוֹנָהּ יְבַהֲלָנָה עֲנָה
מֶלֶכָא וְאָמַר בְּלִטְשָׁאצֵר חֲלָמָא
וּפִשְׂרָא אַל-יְבַהֲלֵךְ עֲנָה
בְּלִטְשָׁאצֵר וְאָמַר מֶרְאִי חֲלָמָא
לְשִׁנְאִיךְ וּפִשְׂרָה לְעֵרִיךְ:
(יז) אֵילָנָא דִּי חַיִּית דִּי רַבָּה וְחִתְקָה
וְרוּמָה יִמְטָא לְשִׁמְיָא וְחִזּוּתָהּ
לְכָל-אַרְעָא: (יח) וְעַפְיָה שְׁפִיר
וְאַנְבִּיָּה שְׂגִיָּא וּמִזּוֹן לְכָלָא בְּהַ
הַתְּחִתּוּהִי תְדוּר חַיִּית בְּרָא
וּבְעִנְפֹּרֵהִי יִשְׁכְּנֵן צְפָרִי שְׁמִיָּא:
(יט) אֲנִתָּהּ הוּא מֶלֶכָא דִּי רַבִּית

א' במקום ה' ימיר א' ימיר י' ימיר ה' ימיר י' וחשפה

גאָהרונג פֿאַנד, אונטער וועלכעם דיאָ טהיערע דעם פֿעלדעס וואָהנטען אונד אין דעם
סען צווייגען דיאָ פֿעגעל דעם היממעלס רוהעטען: — (יט) דיעס ביזט דאָ, (יז)
קע

רשי

(יז) אַדִּין דִּינִיאל וְגו' אֲשִׁחֻמָּס. שחק: ורעיניה. ומשכנחיו יבנה לניה שיה ירא לפתור לו
חלום: מראי. אדוני אמרו רבותינו מארי חלמא לשאך קדש הוא. דלע עיניו להקב"ה וזמר
חלום זה יתקיים על שאלך זה. וא"ת לנבוכדנצר אמר והלא ישראל שונאיו אפסר שיק'ל'ס:

באר

אמר אך אנה נבוכדנצר ולא אמר מלכא, ויראה יען שסוף דברי החלום היה דיסליע עלאה
במלכות אנשא וגו', והבין מזה כי חוכן החלום יורה על ענין מלכותו לכן אמר אנה מלכא.
(טז) אשחומס, יען כי מיד היחס עליו יד ה' וידע את הסתרון, לכן היה נבהל ומשחומס
מן הרעה הגדולה אשר ימלא את המלך, והיה ירא להגיד לו פשר הדבר, ונבוכדנצר הרגיש
בזה כי גם הוא הבין שאין בצורה נפי החלום, והרהיב עוז בנפא דניאל ואמר חלמא ופשרה
אל יבהלך. ענה מלכא, אף שאלך יש לומר שאלך רק השם תחת הכנוי (עיין מה שכתבתי
לעיל פרשה ג' פסוק ל"א), מ"מ יותר נראה כי באמת לא היה כתוב זה בדברי נבוכדנצר אשר
כתב הוא בעצמו כאשר אמרנו שם כי אין זה מעיקר הענין, ורק השאסף ספר דניאל לקח
זה מדברי זולתו. מראי, דרש חז"ל שאמרו כי מראי קדש ידוע מדברי רש"י, וגם ר"ס ההולך
תמיד

דניאל ד

חרגום אשכנזי כא

קעניג! — דער דוא וואָ נראָם
אונד מעכטיג ביזט, דעססען
זיך פֿערגרעסערנדע העהע
ביז אַן דען היממעל, אונד
דעססען הערשאַפֿט אַן דאָן
ענדע דער ערדע רייכט. —
(כ) דאָס פֿערנער, דער קעניג
איינען (מיכער מיהן) וואָכענע
דען — הייליגען — העראַכע
שטייגען זאָה פֿאָם היממעל,
דער דאָ שפּראַך: הוועט אים
דען כוים, אונד פֿערדערבט
איהן, זיינען וואָרצעלשטאַם
אַבער לאַסט אַין דער ערדע,
אין פֿעססעלן פֿאַן איינען אונד
ערץ, אים גראַוע דעם פֿעל-
דעם, פֿאַם טוּאָ דעם היי-
מעלס זאָלל ער בעפֿייכעט
ווערדען, מיט דען טהיערען
האַבע ער טהייל (מן כמהוגג)
אונד זיעכען צייטריימע זאָל-
לען (מין דיעזעק לוסטאָדע) אים
בער איהן פֿערגעהען —
(כא) דיעזעס, מיין קעניג!
(מיט) איינע דייטונג, אייף
דאָ פֿערהענגניס דעם העל-
סטען, וועלכעס מיינען העררן
אונד קעניג טרעפֿען ווירד. —

וּתְקַפֵּת וּרְבוּחַךְ רַבָּת וּמִטָּה
לְשִׁמְיָא וּשְׁלִטְנָךְ לְסוֹף אֶרְעָא:
(כ) וְדִי חֲזָא מְלָכָא עִיר וּקְדִישׁ
נְחַת וּמִן־שִׁמְיָא וְאַמְרַגְדוֹ אֵילָנָא
וְחִבְלוּהִי בָרִם עֵקֶר שְׂרֻשׁוֹהִי
בְּאַרְעָא שְׁבָקוּ וּבְאַסּוּרֵי־פִרְזֵל
וְנָחֲשׁ בְּדַתָּא דִּי בְרָא וּבְטָל
שִׁמְיָא יִצְטַבַּע וְעַם־חַיּוֹת בְּרָא
חֻלְקָה עַד דִּי־שְׂבַעָה עֲדָנִין
יִחְלְפוּן עֲלוֹהִי: (כא) דְּנָה פִּשְׂרָא
מְלָכָא וּגְזֵרַת עֲלִיָּא הִיא דִּי מִטָּה
עַל־מְרָאִי מְלָכָא: (כב) וְלֶךְ טַרְדִּין
מִן־אַנְשָׁא וְעַם־חַיּוֹת בְּרָא לְהוֹה
מְדַרְדֵּךְ וְעַשְׂבָּא כְּחֹרִין וְלֶךְ
יִטְעֲמוּן וּמִטָּל שִׁמְיָא לֶךְ מִצְבָּעִין
וְשְׂבַעָה עֲדָנִין יִחְלְפוּן עֲלִיד עֲדוּ
דִּי תַנְדַּע דִּי־שְׁלִיט עֲלִיָּא בְּמַלְכוּת

עלאה קרי. יתיר א'. יתיר י'. עלאה קרי. אנשא

(כב) אויסגעשטאַסען פֿאַן דען מענשען, ווירד, ביא דען טהיערען דעם פֿעלדעס דיינע
וואָהנונג זיין, אונד גלייך דען רינדערן ווירכט דוא גראַועסען, פֿאַם טהוּא דעם הימ-
מעלס ווירסט דוא בעפֿייכטעט ווערדען, אונד זיעכען צייטריימע ווערדען איבער דך
וועכסעלן, ביז דאָס דוא ערקעננעסט, דאָס דער העכסטע העררשעט איבער דאָן רייך
דער

ר ש י

לערך. לשנאיד כמו ויהי ערך (שמואל א' כ"ה): (כא) די מטת על מראי מלכא. אשר הגיע
על אדוני המלך: (כב) ולך טרדין מן אנשא. ואומך יטרדו מכני אדם: לך מלכעין. אומך
יטכילו: ושבעה עדנין יחלפון עליך. יש לומר גמול בית המקדש שהמריב שנבנתה בשבע שנים:

ב א ו ר

חמיד בעקבות הדרשות פירש כן; אולם כבר כתב הראב"ע ח"ל: ויש אומרים כי לנו לשם
ואין לורך כי נכון הוא כמשמעו ע"כ. (כא) דנה ששרא, כלומר הסתרון הוא הגורם שיכח
מפי הקנ"ה וכדמתווגס. (כב) ושבעה עדנין, עיין מה שכתבתי לעיל, וגם הראב"ע אשר
אין

דער מענשען, אונד ער עס
דעם פֿערלייט, און דעם
ער וואָהלענעללען פֿינדעט.
(נג) דאס אַבער בעפֿאַהלען
וואָרד דען וואָרצעלשטאַם
דעם כּוּמַעס שטעהען צולאָג.
סען; (דייטעט דמחין) דאס דיין
רייך דיר בלייבען זאָלל, זאָג
באלד דאָ ערקעננעסט, דאָס
דער היממעל העררשעט.
(נד) דאָרום אַ קעניג! מעגע
מיין ראָטה דיר געפֿאַללען, —
ענטלאָסטע דיר דיינער זינדען
דורך מילדטהעטיגקייט, אונד
דיינער שולד, דורך באָרם.
הערציגקייט געגען ליידענדע,
פֿיעללייכט ווירד דיין וואָהל-
שטאַנד דאָדורך נאָך לענגער

אָנשטאָל וואָס די-יצבֿאָ יחננה.
(נג) ודי אַמרו לַמִּשְׁבֶּכ עֲקָר
שְׂרֵשׁוֹהִי דִי אִירָנָא מַלְכוּתָךְ
לְךָ קִימָא מִן-דִּי תַנְדַּע דִּי שְׁלִיטָן
שְׁמִיָא: (נד) לָהֶן מַלְכָּא מַלְכִּי
יִשְׁפֹּר עֲלֶיךָ וְחֲטִיף בְּצִדְקָה פֶּרֶק
וְעוֹיְרָךְ בְּמַחֲן עֲנִין הֵן תַּהֲוִי
אַרְכָּה לְשִׁלּוּחֶךָ: (נה) כָּלֵא מַטָּא
עַל-נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא: (נו) לְקַצַּת
יֶרֶחַיִן הָרִי עֶשֶׂר עַל-הֵיכַל
מַלְכוּתָא דִּי בָבֶל מִהֶרָה הִוָּה:

ענה

יחירי

דויערן. — — אַללעס דיעזעס ווירד ערפֿוֹהר נביכרנצער דעם קעניג. (נו) געגען דאָ
ענדע פֿאַן צוועלף מאָנעדן, וואָנדרעלטע ער אומהער אויף ווינעם, קעניגליכען פֿאַללאַסטע

צו

ר ש י

(נג) ודי אַמרו וט'. אַשר אַמרו להניח שרשוי של אילן והוא הפתרון: מלכותא לך קיימת.
המלכות עומדת לך סופך שתשוב לך מלכותך: מן די חנדע די שליטין שמיא. מאַחר שחדע
שהעליונים מושלים בעלם: (כד) להן מלכא. באַמת אמת מלך שמע לעזרי: מלכי. עזרי
רמו איעלך אימליכייך: יספר עליך. עזרי מיטב בעיניך לשמוע מילי: וחטאך בצדקה פרק.
וחטאך בצדקה פרוק מעל לוארך: ועויתך במחן ענין. ועויתך פרוק בחנינות עניי: הן
תהיה ארכה לשלומך. אולי תהא שהות לשלומך שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל
להשיב ענה טובה לאותו רשע ראה ישראל עניי שכלי גולה מחזירין על הפתחים והשיאו ענה
לחונם אמר לו עניי אלו שהגלית רענים הם פרנסם וכן עשה פתח אולרותיו והיה מפרנסם
כל י"ב חדש: (כה) כלא מטא. כל הפתרון הגיע על נביכרנצער: (כו) מהלך הוה. הולך
היה

ב א ו ר

אין לי דעת לדעת אלו שבעה עדנים מה הם, אס ימים או שבועים או חדשים או שנים וכו'
ע"ס, וכתב עוד והגאון אמר חדשים ע"כ, וגם זה לך לאות נאמן כי פירוש ר"ס שבידיו אינו
מהגאון, שהרי הוא אמר בפירוש לעיל כי שבעה עדנים שבע שנים המה, ובאן כתב ממע בדברי
הראב"ע כי ז"ל: יש פותרין אותן לימים ומהן לשנים ומהן לחדשים ע"כ. (וכג) ודי אַמרו,
בא הפעל דברים, אף שהמלאך אשר לוה זה היה רק אחד, לפי שגא בגזרת עירין וקדישין.
(כד) בצדקה, ענינו כאן מתנות עניי כמורגל בפי חז"ל, ויגיד עליו רעו במחן ענין. פרק,
מענין ופרקת עלו (בראשית כ"ב) שהוא הסרת המשא, וכן בדברי חז"ל טעינה ופריקה,
ויש לי עוד דברים נסעיפי השרש הזה, אף שאין כאן מקומו. הן תהוה, תרגמתי כדעת רש"י
אולי תהיה שהות לשלומך שלא תמהר הרעה לבא, כי אין נראה דעת המפרשים שארכה לשון
רפואה כמו לא עלמה ארכה (ירמיה ח' כ"ג), כי כבר בא זה בגזרת עירין וא"כ אין להשיב,
ואס מנינו כי נחם ה' על הרעה, הנה אס כבר נמסר פתגם הקנ"ה אל מלאכיו עושי רצונו,
אח

דניאל ד

תרגום אשכנזי כב

(כו) עֲנֵה מַלְכָּא וְאִמַּר הֲלֵא דָא־
הִיא בְּבֵל רַבְתָּא דִּי־אַנְה בְּנִיתָהּ
לְבֵית מַלְכוֹ בְּתַקְקָה חֲסִנִּי וְלִיקַר
הִדְרִי: (כז) עוֹד מִלְתָּא בְּפִס
מַלְכָּא קַל מִן־שְׂמִיָּא נִפְל לָךְ
אִמְרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא
מַלְכוּתָא עַדְת מִנָּךְ: (כח) וּמִן־
אִנְשָׁא לָךְ טַרְדִּין וְעַם־חַיּוֹת בְּרָא
מִדְרָךְ עֲשָׂבָא כְּתוּרִין לָךְ יִשְׁעֻמוֹן
וְשַׁבְעָה עֲדָנִין יַחְלִפוֹן עֲרִיךְ עַד
דִּי תַנְדַּע דִּי־שְׁלִיט עֲלֵיָּא בְּמַלְכוּת
אִנְשָׁא וְלִמֵּן דִּי־יִצְבָּא יִתְנַהֵּב:
(ל) בְּה שַׁעְתָּא מִלְתָּא סַפַּת עַל־

צובל. (כו) דער קעניג האב
אן, אינד שפראך: איזט ריע.
ועס ניכט דאן גראסע בבל,
דאן איך צום קעניגוויסן ביר
ערבועט דורך מיינע געוואל-
טיגע מאכט, אינד צום רוה-
מע מיינער העררליכקייט.
(כז) נאך וואר דאן ווארט אים
מונדערעס קעניגס, דא ער-
שאלל איינע שטיממע פֿאם
היממעל העראבדיר ווירד אַנ-
געקנידיגעט, קעניג נבוכדנצר!
דיינע העררשאפט איזט דיר
ענטנאממען. (כח) פֿאן דען
מענשען אויסגעשטאמען,
ווירסט בייא דען מהיערען דעם
פֿעלדעם דוא וואהנען, דען
רינדערן גלייך ווירד גראן דיי-
נע שפיווע זיין, אונד זיעכען
צייטריימע ווערדען איבערדיך
וועכסעלן, ביז דאס דוא ער-
קעננעסט, דאס דער העל-
סטע העררשעט איבער דאן

יחירי. עלאה קרי. נבוכדנצר

רייך דערומענשען, אונד עס דעם פֿערלייהעט, אָנרעם ער וואהלגעפֿאללען פֿינ-
דעט. — (ל) אונד אין דעם זעלבען אויגענבליקע גינג דיעזער שפרוך איבער נבוכדנצר
שאן אין ערפֿילונג. — פֿאן דען מענשען ווארד ער אויסגעשטאמען, אונד דען ריג-
דערן

ר ש י

היה: (כו) הלא דא היא. שמע עניים נאים על הפתח ולועקים אמר מה קול ההמון הזה
נאזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסתם אמר הלא דא היא נבל רחמא
וגו' ואלמלא בזכותי אכורתי לפרנס עניים מהיכן הייתי צונה כל הפלטרין הללו מעמך איני
מפרנסם: וליקר הדרי. ולכבוד חפצתי: (כז) עוד מלחא בפוס מלנא. כן דרש רבי
תנחומא: עדת מנך. סרה מינך: (כח) טרדין. לשון גירושין: (ל) ספת. הגזירה בלתי

ב א ו ר

את אשר יגזר אומר יקום. (כו) די אנה בניחה, אף שגבל היתה מני אז מקום מקדש מלך.
הכוונה שנה כמה היכלים וכלל את חומותיה, כאשר ספרו לנו חנמי העמים הקדמונים,
בתקף חסני, כלומר אך כמי ועלם ידי עשה לי את החיל הזה, וכבר מכינו בישיעה פרנס
פעמים שהנביא שם דברים כאלה בפי סנחריב להראות פרי גדל לבב מלך אשור. (כז) קל
מן שמיא, כאשר לא נמלא בספרי קדש זולת דניאל שוקדא מלאך בשם נוכן אמרו ז"ל שמות
המלאכים עלו עמהם מבבל) כן לא נזכר בהם קול מדבר מן השמים, אס לא נחסכו לעכס
אס ה' דבר אז שמלאך קרא מן השמים, אבל כאן נשמע רק קול מרום שחק, ויען לא היה
נבוכדנצר ראוי שמלאך אף כי ה' ישים אליו דברתו, לכן שמע רק קול ההנדה מבלי לדעת
מי הוא המדבר, ולכן גם חנמי החלמוד השתמשו רק בזה קול כי כבר נסתם כל חזון, ואס
נראה אליהם מלאך היה זה גלוי אליהו שהוא לדעתם עלה למרום בגופו (עיין בנאור לספר
מלכים) ולא היה עכס נפרד. (ל) סכח, כמו שפירש"י והוא מלשון סוף כלומר בלתי אליו

הרגום אשכנוי

דערן גלייך, אס ער גראו, פאם טהוויא דעם היממעלס ווארד זיין קערפער בעפייט. טעט, ביז זיין הארגעוואלט. סען וואר, וויא אדלערפער. דערן אינד זיינע נענעל וויא פֿענעלקראללען. (לא) אינד נאך פֿערלויף דער (בעטטיהו) טען צייט האב איך נביכרנצר מיינע אויגען אויף צום הימ. מעל, דען מין פֿערשטאנד קאם מיר וועדער, אונד איך פריעז דען העכסטען, לאבטע פֿערעהרענד דען עוויגלעכענ. דען, דעססען העררשאפט איינע עוויגע העררשאפט איזט, אונד דעססען רייך פֿיר אונד פֿיר וועהרעט. (לג) אללע

דניאל ד

נבוכדנצר ומן אנשא טריר ועשבת כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שעה כנשרין רבה וטפרוזהי כצפרין: (לא) ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיניו לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעדיא ברכת ולתי עקמא שבתת והדרת די שלטניה שלטן עלם ומלכותה עם דר ודר: (לג) וכל דארי

ארעא

ולעלאה קרי. דירי קרי

ר ש י

אליו: וטפרוהי כלפרין. ולפרניו כלפור: (לא) ולקצת יומיא. לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז' השנים: נטלת. נאחתי: ומנדעי עלי יתוב. ודעתי עלי חזרת: ולעילאה ברכת. ואת העליון

באור

הגזרה. כנשרין, נוולות הנשר ונא שם הדבר תמורת חלק ממנו, וכן הוא בהיפך שיבוא החלק תחת הדבר כנודע לנעלי המליכה. וטפרוהי, טפרא יאמר ביחוד על לפרין עוף החומס (עיין ערוך ערך טפר), ואולי הוא מעברית נחלוק מן טרף. כצפרין, המה העופות הטורפות, ואס גם בעברית יבוא לרוב השם כפור על העופות הנלתי דורסים, הנה כנר בא לעיט כפור כל כנף (יחזקאל ל"ט ד' וי"ז) גם על החומסים. והנה בעיקר הענין מה שקרה לנבוכדנצר, כנר כתב גם ר"ס (אס גם דרכו שלא לזוז מן הדש) אל חאמר שנעשה חמור או ערוך, רק נשתטה ובר. וכן אמר הראב"ע, והביא ראיה ממה שאמר בסוף עיני לשמיא נטלת, ואמר עוד שנימיו היתה כזאת, שנער אחד ברת מכית אביו ושכן כיערות בין חיתו השדה וסר ממנו רוח אנוש והיה לנער, הולך על ארבע ואוכל חזיר באחד האילות, ובאשר נדו אותו הכירוהו אביו ואמו והוא לא הכירם, ולא ראה לטעום ממאכלי בני אדם עיין בדבריו. ואס גם נכון הדבר כי לפעמים יקרה כזה כאשר ספרו לנו רשמי הקורות נמעט בכל דור ודור, הנה בכל זאת יקרה זה רק אס ילד זעיר לימים התרועע עם פראים יתערב בהם וילמד ממעשיהם, אבל באיש אשר כנר הגיע לימים, יהיה זאת נמנע נחק הטבע, ויותר יתכן שהתחזק עליו דמיונו וילא מדעתו, וכנר העירו חכמי הרפואה שיש חולי שגוען כזה שיעזוב איש דרכי האנושי בעבור שידמה בעלמו שהוא חיה או עוף ויעשה כמעשיהם; אולם מה לנו בדבר הנעלם מאתנו ואשר העיד עליו הכותב שרק אלנבע אלהים היא. (לא) ומנדעי, לדעתי הוי"ו יורה על זמן שכנר עברה כאשר הערנו כמה פעמים ונדמתורגם, כי אחרי שש אליו רוח השכלי נשא עיניו לשמים. והדרת, נתתי לו פאר והדר. (לב) וכל דירי ארעא, כל דרכי הכתוב הזה כנר נמנע. בעברית נבואת ישעיהו, כי כן נאמר (שם מ' י"ז) כל הגוים כאין נבדו וגו', ושם (נ"ד נ"ח) יפקוד ה' על נבא המרום נמרום ועל מלכי האדמה על האדמה, ונאמר (שם מ"ג ל"ג)

דניאל ד

תרגום אשכנזי כג

בעוואנהערדער ערדע אבער
זינד וויא ניכטס געאכטעט,
ער האנדעלט נאך זיינעם וויל-
לען מיט דעם העערע דעם
היממעלס, אונד מיט דעם בע-
וואנהערן דער ערדע, אינד
קיינער פערמאג עס איהן צו
הינדערן, אדער צו איהם צו
שפרעכען: וואס האסט דוא
געמאכט? — (לג) צו דיעזער
צייט קאם מיר ווערער דיא
פאללקאממענע פער-נונפט,
צום רוהמע מיינעם רייכעם;
מיינע ווירדע אונד מיינ גלאנץ
ווארען מיר ווערער געגעבען,
זא דאס מיינע ראטהע אונד
מיינע גראסען ווערער נאך
מיר פערלאנגטען, איך איז מיי-
נעם רייכע אייגענעטעט, אונד
נאך גרעסערע מאכט מיר
פערלעהען ווארדע. —

אדעא כלה חשיבין וכמצייה
עבד בחיל שמיא ודארי אדעא
ולא איתי די ימחא בידה ויאמר
לה מה עבדת: (לג) בה זמנא
מנדעי ויתוב עלי וליקר מלכותי
הדרי וזיוי יתוב עלי ולי הדברי
ורברבני יבעון וער מלכותי
התקנת ורבו יתירה הוספת לי:
(לד) כען אנה נבכדנצר משבח
ומרום ומהדר למלך שמיא
די כל מעבדוהי קשוט וארחתה
דין ודי מהלכין בגוה יכל
השפלה:

ודידי קרי
(לד) נון לאבע איך נביכדנצר, ערהעבע אונד פערעהרע דען קעניג דעם היממעלס, דען
אללע ויינע ווערקע וינד וואהרהייט, ויינע וועגע זינד גערעכט אונד דיא אין האכמוטה וואנ-
דעלן, פערמאג ער צו ערניערדיגען.

דער

ר ש י

העלין דרכתי: (לב) כלה חשיבין. רבותינו אמרו האי הידקא דיומא לא שמיא אבק הנראה
בשמש: וכמכניה ענד בחיל שמיא. וכלונו עושה כנכא השמים: ולא איתי די ימחא בידה.
ולא יש שימחה בידו: (לג) בה זמנא. באותו זמן: וליקר מלכותי הדרי. ולכבוד מלכותי
קורתי: וזיוי. ותואר פני: ולי הדברי ורברבני יבעון. ואותי יועלי ושרי היו מנקשים וחפלים
שאזוב: התקנת. הוכנתי: ורבו יתירה הוספת לי. וגדולה יתירה מן הראשונה נתיספת לי.
אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר חנין בראשו: (לד) וארחתה דין. ודרכיו משפט: ודי
מהלכין בגוה. ואשר מהלכין בגוה יכול להשפיל:

ב א ו ר

(לג) אפעל ומי ישיבנה. כלה, בה"א כמו באל"ף. (לג) מנדעי, אף שכתב שזידיעתו כנזכר
הנה זה היה רק כבוד מחלקת באישון לילה כאשר יקרה זה גם למשוגעים שיהיה להם רגעים
כאלה (ליכטע וויגענבליקקע), אבל אחרי שהודה לה' שזכרו לאיתנו והיה מוכשר לשבת על
כסאו הראשונה, ולכוונה הזאת הוספתי בתרגומי מלת (פֿאָלֿקֿוואַען) והעתיקתי מלת מנדעי
(פֿערנונפט) והבן. וליקר מלכותי, לדעתי הנכון כדעת החכם וילכעוים, שהכוונה כי שז
חליו רוח השכלי לתפארת מלכותו, והענין הוא כי אף שכתב כבודנצר עתה לפני ה', ככל
זאת עוד לא עזב דרך כל מלכי קדש בימים ההם אשר החשו אותם דברי מלקקו מלואים
העומדים בהיכלם לשבוע כי אין איה בארץ אשר ילית את עמו ויעשה גדולות ונוראות כמהן,
ונפרעו כי נביכדנצר באמת היה מאנשי השם ומהגבורים אשר בארץ המה, ולכן חשב באמת
כי היתה זאת להכלתו ואשר עמו שז לממשלתו. וזיוי, לדעתי הכוונה לפי שנתן שז הוד

דניאל ה

ה' (א) בלשאצר דער קעניג
גאב איין גראַסעס
גאָסטמאַהל זיינען מיווענד
גראַסעבאַממען אונד מיטדען
טווענדען מאַראַנק ערוויין (חזק)
דיזענטעטע. (ב) בלשאצר
בעפאַהל אַלס דער וויין איהם
מינדעסטע, דיאָנאַלענען אונד
זילבערנען געפֿעסע הערבייא
צו ברינגען, וועלכע זיין פֿאַטער
נבוכדנצר וועגנענאַממען איים
דעם טעמפל צו ירושלים,
דאָס דער קעניג, זיינע גראַפֿ

ר ע ט י

בבא נר

ד' (א) בלשצאר, לדעת חז"ל הוא בן אויל מרודך וכן בנו של נבוכדנצר, ואם תשאל מדוע
לז נאמר שהיה בלשצאר אב לאויל מרודך וכן נבוכדנצר, וקם תחת אביו לכסף (כי
בזה יכוון היטב מה שנאמר בפסוק י"א ומלכא נבוכדנצר אבדך) ? על זה נשיב כי מקרא
הרשע שנאמר בירמ' (כ"ז ב') ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו, ולפי דבריהם בהנמקה
טובה לז יחליף ולא יאיר האל דתו. וחכמי העמים העמיקו מאד לחקור מי זה האיש בלשצאר
אשר לז נמכר שמו באחד מספרי רשמי העתים ; אכן יען ספרי ראשי היונים מבטיחים זה
את זה בשפרי מלכי בבל, לכן גם דעות החכמים האחרונים שונות זו מזו, זה ישים מבטחו
על דברי בערפוטוס ויחשוב דברי זולתו לתהו ואין, וזה ישען על קסענקלפון ויאמר כי אך בפיו
ימלא מקיר האמת, וזה יבחר בסופורי הערקהטס, וכל אחד יתאמץ להוכיח דעתו (עיי' בדברי
החכם וענגערקע אשר הביא בארוכה כל טענותיהם) ; אולם כל מעיין יראה כי כל זאת אינו
וזה לנו לדעת חז"ל דרך ישכון חור האמת, ואני לא אבנים ראשי בן הרי ספקות האלה,
כי ידעתי מך ערבי, ואבאר אך כוונת הנמונים. ולקבל אלפא, כתב הראב"ע נגד שרים
חלף הפך משפט הילכים ע"כ, וכוונתו כמו שבחנו חכמי העמים שהיה מדרך מלכי פרס ומדי
שאף אם היה האלך עושה משתה לכל שריו ועבדיו, היה הוא אוכל בחד מיוחד לבדו ואין
אין אתו והשרים יושבים בחדר אחד פתוח מול חדר המלך, ואך לעתים רחוקים היו אוכלים
לבני, וגם אז היה למלך שלחן בפני עבדו, אך לדעתי הענין כי התערב עם השרים בשמות
הן מי ישתה יותר, כמנהג מני אז בסובאי יין, וכן תרגמתי, ואמר אל פא לסמן בזה את
דברי השרים, והוא דרך הפלגה. (ב) בטעם חמרא, כטוב לבו ביין, והראב"ע פירש בטעם
כמו מט.ס המ'ך וגדולי, כלומר בעלת היין כי היין השיאו לזה, כי לחלל בלי קדש יהיה
מאזנו בית אלהים שיהי, היה מגונה מאד בצינו כל העמים בימים ההם (כי המה לא כחזו
גאוס אלהים, וכדמונת זה מבמה מקומות בתנ"ך, ומה שאמר פרעה מי ה' לפי שהיו אז
העבדי

דניאל ה

תרגום אשכנזי כד

סען, זיינע געמאך לינגען, אונד
זיינע קעכסווייכער. דארום
טרינקען. (ג) מאן בראכטע
אלזא, דיאנאלדענען געפע-
סע וועלכע וועגענאממען
וואורדען, אויס דעם טעמפל
דעם גאטטעס הויזעס צו
ירושלים, אונד עס טראנקען
דארום דער קעניג, זיינע
גראסבעאמטען, זיינע געמאך-
לינגען אונד זיינע קעכסוויי-
כער. (ד) ויא טראנקען וויין
אונד זאנגען לאבליעדער איה
רען געטצען פאן גאלד אונד
זילבער, פאן ערץ, אייזען,
האלץ אונד שטיין. (ה) אין דער-
זעלבען שטונדע אבער, קא-
מען פיינגער איינער מענשען
האנד הערפאר, אונד שרייע-
נען דעם לייכטער געגענאיכער, אויף דעם קאלק דער וואנד דעם קעניגלען פאל-
לאסטעם, אונד דער קעניג שוועטע דעם טהייל דער האנד וועלכער שרייעב. (ו) היערי-
בז

שגלחה ולחנתה: (ג) באדין
היתיו מאני דהבא די הנפיקו
מן היכלא דייבית אלהא די
בירושלם ואשתיו בהון מלכא
ורברבנוהי שגלחה ולחנתה:
(ד) אשתיו חמרא ושבתו לאלהי
דהבא וכספא נחשא פרזלא
אעא ואבנא: (ה) בהשעתא
נפקו אצבען די ידאנש וכתבו
לקבל גברשתא על גירא די-
כתל היכלא די מלכא ומלכא
דזה פס ידא די כתבה: (ו) אדין

מלכא

נפקה קרי

ר ש י

כמו (נחמיה ב') והשגל יושבת אללו: (ג) היתיו. הובאו: די הנפיקו. שהוליו: (ח) נפקו
אלכען. יכלאו אצבעות יד אדם מן השמים: לקבל גברשתא. למול המנורה אשר לפני השלחן
דוגמתו במס' יומא עשתה גברשת של זהב: על גירא. על סיד סוח כותל הבית כמו (ישעי'
כ"ז)

באור

העצדים עם כוזי וספל ובנוים לא יתחשבו, לכן לא האמין פרעה שיש להם אל מושיע כלל, ולכן לולא היה שבור לא לזה בדבר נתעב כזה. שגלחה, הזכיר הכתוב כל זה, להראות כי איש הנביא הזה הפריע כל מוסר מלנים, כי מדרך נשי המלך היה שלא ללכת מפתח בית הנשים כאשר ידענו ונאשר מלינו בושתי, אבל הובזה הזה קרא לגשיו ללחק בהן (ולכן לא באה אם השלך אל המשתה כשחזר לקמן י' ע"ש בנאור), וכדי בזיון בזה לתפלות המלך, ולמשתה גאל ונמחם בזה הביא בלי בית ה' הקדוש, והשקה בהם את נשיו סרות טעם. (ג) שגלחה, שגל היא המלכה כמו שפירש"י, ואולי הוא מענין סגולה בחילוף שמאל בימין, והנה הוא ברבים כי גם הגברות היו רבות, והעד ששים המה מלכות (ש"ס ו' ח'). ולחנתה, המה הפלגשים, ואולי נגזר הוא מן חן (והלמ"ד למשקל כאשר בארנו פעמים) שהוראתו בארמית חיק, כי תרגום של ואת נשי אדוניך בחיקך (ש"ב י"ב ח') וית נשי רבונך בחקך, (ועיין ערוך ערך חן). (ד) ושבתו, לא יחשב זאת לזר, כי אף שהיו נעבדים ביין מכולת התענוג והאכילונם היו משתמים לאלהיהם, כי במוהם היו אלהיהם, גם המה ביין שגו ועם הזונות יפרדו, וכבר נודע לנו מכל התעבות הנעשות בהיכל (ועליוטטא) בבבל, ואין ראוי לזכרם. (ה) פס ידא, כתב הראש"ע חתימת יד וכנה יהי' פסת בר (מהלים ע"ב ט"ז) וגם כתות פסים (פירוש שנים מלובע בלגעים שונים כל חלק וחלק בלבע שחר, כמו שגאר הא בעלמו ו"ג בתורה), והכל

חרגום אשכנזי

בער פֿערענדערטע ויך דעם
קעניגס געזיכטספֿארבע, ווי
נעגער אנקען בעאונרוהיגטען
איהן, דיא באנדע זיינער היי-
טען לאזטען ויך, אונד זיינע
קניע שלונגען אן איינאנדער.
(ז) דער קעניג ריעף מיטגע-
וואלטער (טטימוס) דאס מאן
הערבייאבריינגע דיא בעשווע-
רער, דיא כשרים אונד דיא
רעטהועל-לאוער, דער קע-
ניג עראפֿענעטע אונד שפראך
צודען ווייזען בבליס: יעדער
דער דיעזע שריפט לעזען,
אונד מיר איהרעדייטונג געבען
קאן, זאלל אין פורפור גע-
קליידעט, איינע גאלדענע
קעטטע זאלל אום זיינען האלד

דניאל ה
מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי
יבהלנה וקטרי חרצה משחרין
וארכבתה דא לדא נקשן:
(ז) קרא מלכא בחיל להעלה
לאשפיה בשדיא וגזריא ענה
מלכא ואמר לחכימי בכד די
כדאנש דייקרה כתבה דנה
ופשרה יחונני ארגונא ילבש
והמונכא דידהבא עד צוארה
ותלתי במלכותא ישראל: (ח) אדין

עללין

כשדאי קרי. וחמיכא קרי

געגעבען ווערדען, אונד אלס דער דריטטע אים רייכע זאללער העררשען. (ח) אללע וויי-
זען

ר ש י

(כ"ז) באבני ניר מנפלות הוא דומה לסיד: (ו) זיוהי שנוהי. תאריז נשתנו עליו: ורעינהי.
מחשבותיו: וקטרי חרצה משחרין. אזיר חליו נפתח שהיו מתניו מתוקנין מחשבת היראה
וחגורו נפתח: וקטרי חרצה משחרין. נחרין: וארכבתה. וברכיו: דא לדא נקשן.
מקישות ודופקות: בחיל. נכח: להעלה. להכניס: כתבה דנה. מכתב זה: ארגונא ילבש.
במשפט הפרתמים: והמונכא. רביד ענק: ותלתי במלכותא ישראל. בשליש המלכות ימשול:
עללין

ב א ו ר

והכל נגזר מגזרת כי פסו אמונים (הכלים י"ב ב') עכ"ל, וכן כתב בבאורו לתהלים (סס).
וכוונתו כי שרש אפס ונפל האל"ף וענינו על הסיף והקצה, ונקראו כן חלקי הגוף הנכדלים
כמו אלצעות היד והרגלים, ומזה מי אפסים (יחזקאל מ"ז ג') שהמה מים המגיעים עד
הקרסולים כמו שחרגס שם יונחן. (ו) וקטרי חרצה, רש"י פירש איזור מתניו, כי קטר
בארמית כמו קטר צענרית, ור"ס כתב קטרי חליות שבמתניו נמתחו, וכן פתר החכם געזעניוס
בערך חרץ וקטר, כלומר כאלו נתקו חליות המתנים ולא היה בו כח לעמוד על רגליו, וזה
ג"כ כוונת הראב"ע שאמר קטרי חליו נמעט היו מותרים, שאם היתה כוונתו על האזור מדוע
הוסיף מלת נמעט. חרצה, כל ביחיד אף שהכוונה על המתנים בענין, וכן בהמת אשלח בס
(דברים ל"ב כ"ד) וחרצה הוא בחילוף אותיות למנ"ר כמו חללים כל"הק. (ז) ארגונא,
ארגמן, וכתב רש"י במנהג הפרתמים, ויפה פירש כי בגדי ארגמן היו לבושי המלך וגדוליו,
ובאשר מצינו במדכי (אסתר ח' ט"ו), ובארץ מלרים היה בגדי שש לבוש מלכות כאשר מצינו
ביוסף (בראשית מ"א מ"ב). והמונכא, גם רביד הזהב היה אות השחרה במפורש ביוסף (סס)
וחכמי העמים אמרו ע"פ עדות הסופר קסענאפֿען, כי במלכות פרס לא הורשה שום איש
לאום רביד זהב על צואריו או אלצעה על זרועיו אס לא נתן זה לו מיד המלך. ותלתי,
חרגמתי ע"פ דעת חכמי העמים שיהיה שר השלישי במדרגה, ומעלתו תחת משנה לשלך, כי
זה נכון לפשטות הענין, וכן יש לבחון בפירוש ר"ס, ורש"י וראב"ע פירשו בשליש המלכות ימשול,
ואין

דניאל ה

עלִּילִין כָּל חֲבִימֵי מַלְכָּא וְלֹא־
כְּהִלִּין כְּתַבָּא לְמַקְרָא וּפְשָׁרָא
לְהוֹדְעָה לְמַלְכָּא: (ט) אֲדִין מַלְכָּא
בְּלִשְׁאֲצַר שְׁגִיָּא מִתְּבַהֵר וְוִיּוּהִי
שְׁנִין עַל־וְהִי וְרַב־רַבְּנֻהִי
מִשְׁתַּבְּשִׁין: (י) מַלְכָּתָא לִקְבֹּל
מִלִּי מַלְכָּא וְרַב־רַבְּנֻהִי קִבִּית
מִשְׁתִּיָּא עַל־לֹת עֲנַת מַלְכָּתָא
וְאַמְרַת מַלְכָּא לְעַלְמִין הִי אֶל־
יְבַהֲלוּךְ רַעֲיוֹנֶךָ וְוִיּוּךְ אֶל־
יִשְׁתַּנּוּ: (יא) אִיתִי גַבֵּר בְּמַלְכוּתֶךָ
דִּי רוּחַ אֱלֹהִין קִדִּישִׁין בְּהוֹבִיּוּמֵי

יתיר ל'. א במקום ה'. יתיר ל'. יתיר י'. אביך

חרגום אשכנוי כה

ועוד עם קעניגם קאמען אלוף
הערביא, פערמאכטען אבער
ניכט דיא שריפט צו לעזען,
אונד דעם קעניגע דיא דייטונג
צו געבען. (ט) דא ערשאק
דער קעניג בלשאצר זעהר,
זיינע געזיכטספארבע פערענע
דערטע זיך (נאך מעהר) אונד
זיינע גראסבעאמטען וואורדען
בעשטירצט. (י) דיא קעניגין
(מוטטער) קאם וועגען דער אנה
געלענענהייט דעם קעניגם
אונד זיינער גראסבעאמטען
אין דען שפייוועזאל, זיא
היעלט דיא אנרעדע, אונד
שפראך: לאנגע לעבע דער
קעניג! לאס פאן דיינען גע-
דאנקען זיך ניכט ערשרעק-
קען, אונד דיינע געזיכטס-
פארבע זאלל זיך ניכט פער-
ענדערן. (יא) עם גיבט איינען
שאן צור

ר ש י

(ח) עללין. נכנסין: (ט) שגיא מתנהל. הכנה מתפחד: משתבשין. נחפזין: (י) מלכא
לקבל מילי מלכא. המלכה כלפי שמעיה את דברי המלך ושירו לבית המשתה בזה: (יא) איתי
גבר

ב א ו ר

ואין זה מכוון לטיב הלשון בפסוק זה ובפסוק ט"ז ע"ש. (ח) עללין, והקרי עלין ובמסורה
חד מן ד' מלך יתיר למ"ד. (ט) ווייהי שנין, כבר נאמר לעיל זיהי שנוהי, ולכן יראה לי
שמלת שגיא עומד במקום שנים, והכוונה כי עתה כאשר ראה כי גא כפי חכמיו אין מענה,
נשתנה תואר פניו עוד יותר. משחבשין, הראב"ע אמר כמשמעו כאדם שלא ידע מה לעשות
וכן דעת הרד"ק; ואני חרגמתי להטעים הלשון כדעת מקלת חכמי העמים שהוא מענין אחזני
השגן (ש"כ ח' ט') ח"י אחזני רמיתא, והנה שגש הוא אחד במולדו ובהוראתו עם שגן,
ויורה דרך כלל על חסרון הסדר ובלבול הענינים, עיין מערבי לשון ערך שגש. (י) מלכא,
היא אם המלך (דיא קעניגין מוטטער), כי נאשו כבר היו עמו במשתה כזכר. וכן כתב הראב"ע
ו"ל: יש אומרים אשת נבוכדנצר (ולדעתו היה בלשאר נן נבוכדנצר ולא בן אויל מרודך,
עיין לעיל פסוק ח') כי אם המלך היתה מושלת ברוח בנה, יען ממונה מלכי פרס כי יורש
על היה באמונה אלל אמו, ואם עודנו רך בשנים כאשר מת אביו, היא מושלת בארץ עד הגיעו
למלכות, וכן היה המשפט במלכי ישראל כנראה מכמה מקומות בתנ"ך (מ"א ט"ו י"ג. ומ"ב כ"ד
ט"ו) ומעשה עתליה לעד, ולכן גם כאשר ישב המלך כבר על כסאו, עוד שמע לחיות אמו,
וזה הפירוש יסכים גם לתוכן הספור בגללו כאשר יבין המאכל. (יא) איהי, כפי הוראה מכל

הספור

הרגום אשכנזי

צור צייט דיינעם פאטערס
איזט ערלייכטיגט, פערשטאנד
אונד ווייזהייט, גלייך דער ווייז-
הייט דער געטטער, אין איהם
געפונדען ווארדען, דעם האלב
דער קעניג נביכדנצר דיין פא-
טער, צום אבערסטען דער
בילדערשריפטקונדיגען, דער
בעשווערער, דער כשרים,
אונד דער רעטהוועללעכער
איהן ועטצטע; דיעזעס, מיין
קעניג! טהאט דיין פאטער!
(יב) דען איין אויסער-ררענט-
ליכער גייסט דער קעניגטום-
סע אונד דעם וויססענס,
דיא טריימע צו דייטען, דיא
רעטהוועל צו ענטהיללען,
אונד אללעס פערוויקעלטע
אויף צו לאזען, ווארד ביא
איהם געפונדען, ביא דניאל
נעהמליך, דעססען נאמען

דניאל ה

אבוך נהירו ושכלתנו והכמה
כחכמת-אלהין השתכחת בה
ומלכא נבכדנצר אבוך רב
חרטמין אשפין כשדאין גורין
הקימה אבוך מלכא: (יג) כל-
קבל די רוח ויתירא ומנדע
ושכלתנו מפשר חלמין ואחווית
אחידן ומשרא קטרין השתכחת
בה בדניאל די-מלכא שם-
שמייה בלשנאצר בען דניאל
יתקרי ופשרה יהחווה: (יד) באדין
דניאל העל קדם מלכא ענה

מלכא

דע-קעניג אין כלטשאצר אומוואנדעלטע, דניאל וואלל נור גערופען ווערדען, ער
וירד (זיכער) דיא דייטונג געבען. (יג) דניאל ווארד אלץ געבראכט פאר דען קעניג,
דער

ר ש י

גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו: נחמתי אלהין. מלאכים: הקימה. מנהו
שר על כולם: (יב) כל קבל וגו'. כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו: קטרין. סחוס

ב א ו ר

הפסוק הזה לא ידע בלשנאצר את דניאל כלל, ואך השלמה (היא אמו כאשר בארנו) הודיעה
לו עתה כי נמלא איש כזה בארלו. והנה חכמי העמים אמרו מפי סופרים קדמונים כי זה
היה מדרך מלכות פרס שאם יקום מלך חדש, יסיר האשפים והמכשפים שהיו בימי המלך הקודם
מפקודתם, וזה יולדק מאד בפרט לדברי חז"ל שאמרו כי בלשנאצר היה בן אויל מרודך, ועל
אויל מרודך אשרו כי אביו נביכדנצר כאשר שב למלכותו, שם איתו בנית הסוהר, וכאשר מת
נביכדנצר ורלו להמליך את אויל מרודך, לא רצה לשבת על כסא המלכות מפחדו פן עוד ישוב
רוחו אליו וימיתוהו, עד כי השליכו את נביכדנצר מקברו, והראו לו כי הוא מת לא ימיה
עוד (עיון ישעי' י"ד י"ט בפירוש רש"י ורד"ק), וא"כ אין ספק כי אויל מרודך כאשר הגיע
למלכות, העביר כל יועלי אביו וחכמיו ממעלתם כי חשב שנעלמם אסרוהו. ומלכא, הו"ו
לנתינת טעם וכדמחורגס. אבוך מלכא, הכפל לחזק, כלומר דע המלך כי חניך שהיה
איש מי רב פעלים עשה זה, וא"כ ראוי לך לנטות על חכמת דניאל. (יב) כל קבל, כל
המפרשים האחרונים (כי חכמי ישראל הקדמונים שמו כזה יד לפה) נלחנו בנתינת מאמרי הפסוק
הזה, ולדעתי הענין הוא, כי בעבור זאת עשה לו כל הכבוד הזה, לפי שנמלא בו רוח יתירה
רוח עזה ושכל טוב (כי מלת רוח שבגס על מנדע ושכלתו) והרוח הזה מפשר חלמין, גם נמלא
בו הזכמה להכת חידות והיא מתדת קשרים, ולכונה הזאת חרגמתי לפי הענין. בה בדניאלו
לחזק כמו ובשר כי יסיה בו נעורו (ויקרא י"ג י"ק). די מלכא, גם זה יורה את יקר כבודו

דניאל ה

תרגום אשכנזי כו

מֶלֶכָא וְאָמַר לְדַנְיָאֵל אֲנִתְהָּ
הוּא דַנְיָאֵל דִּי-מֶן-בְּנֵי גְלוּתָא
דִּי יְהוּדָא דִּי הִיתִי מֶלֶכָא אָבִי מֶן-
יְהוּדָא: (י) וְשָׁמַעַת עֲלִיךְ דִּי רוּחַ
אַלְהִין בְּךָ וְנִהְיִרוּ וְשָׁכְלִתְנוּ
וְחִכְמָה יִתִּירָה הִשְׁתַּכַּחַת בְּךָ:
(טו) וְכַעַן הָעֵלּוּ קִדְמִי חֲכִימָא
אַשְׁפִּיא דִּי-כְתָבָה דְּנָה יְקָרוֹן
וּפְשָׁרָה לְהוֹדְעָתְנִי וְלֹא-כְהִלִּין
פֶּשֶׁר-מִלְתָּא לְהַחְיִיה: (טז) וְאַנְה
שָׁמַעַת עֲלִיךְ דִּי-תּוֹכֵל פֶּשֶׁרִין
לְמִפְשָׁר וְקִטְרִין לְמִשְׁרָא כְּעַן
הֵן תּוֹכֵל כְּתָבָא לְמִקְרָא וּפְשָׁרָה
לְהוֹדְעוֹתְנִי אֲרֻגָּנָא תִּרְבֵּשׁ
וְהַמוֹנְכָא דִּי-דִּהְבָּא עַל-צִוְּאָרְךָ
וְתִלְתָּא בְּמַלְכוּתָא תִּשְׁלֹט:
(יז) בְּאַדִּין עֲנֵה דַנְיָאֵל וְאָמַר קִדְמִי

דער קעניג רעדעטע איהן און,
אונד שפראך: ביזט דוא דער
דניאל פֿאַן דען געפֿאַנגענען
דער יהודים, וועלכע דער קע-
ניג מיין פֿאַטער הערגעכראַכט
אויס יהודה? (י) איך האָבע
פֿאַן דיר געהערט, דאַס דער
גייסט דער געטטער אין דיר
איזט, דאַס אייניכט, פֿער-
שטאַנד, אונד אויסגעהמענ-
דע וויזוהייט בייא דיר געפֿונ-
דען ווירד. (טו) נון זינד פֿאַר
מיך געכראַכט וואָרדען דיא
וויזוען אונד דיא בעשווערער,
דאַס ויא דיעזע שריפֿט לעזען,
אונד דיא דייטונג מיר געבען,
אַכער ויא פֿערמאַגען עס ניכט
דיא דייטונג דער זאַכע אַנצו-
געבען. (טז) פֿאַן דיר האָבע
איך געהערט, דאַס דוא דיי-
טונג צו געבען פֿערשטעהעסט
אונד פֿערוויקעלטעס אויפֿלאָ-
זען קאַננסט, פֿערמאַנסט דוא
עס אַלזאָ דיעזע שריפֿט צו לע-
זען, אונד דיא דייטונג מיר צו
געבען, זאָ זאָללסט דוא מיט
פורפור בעקליירעט, מיט אוי-
אונד אַלס דריטער אים ריי-
זע זאָללסט דוא העררשען. — (יז) דאַ ערוויערערטע דניאל דעם קעניגע אונד שפראַך: —

יחזיק ה' יי. יי. תכול קרי. והמניכא קרי מלכא

נער גאלדענען קעטטע אויף דען האַלז אומגעבען ווערדען, אונד אַלס דריטער אים ריי-
זע זאָללסט דוא העררשען. — (יז) דאַ ערוויערערטע דניאל דעם קעניגע אונד שפראַך: —
דיי

ר ש י

כל סתר נמלא בו בדניאל: (טז) תכול. אס תוכל:

ונבזיחך

ב א ו ר

י המלך קרא אותו בשם אלהיו. (יג) אנתה הוא, כפי מה שאמרנו לא ידע בלשאלר את
דניאל, אך ממה שאמרה המלכה שמו דניאל, ונבוכדנצר הסיב את שמו בלשאלר, הבין המלך
כי מזרע היהודים הוא, וא"כ הוא לשאלה ממש. (טו) ולא כהליון, הזכיר אן העיקר שהוא
הפער ולא זכר החפל שם לא ידעו לקרות הכתב, כי נפשו אך ערגה למחרון ולא לקריאה,
וכפירוש ר"ם נאמר בזה הלשון: ולא כהליון כתבא למקרי, לא יכלו המכתב לקרות ולפתור,
ואין ספק שזה טעות בדפוס, ומקומו לעיל פסוק ח'. והנה אין לנו יודעים מדוע לא היו
יכולים לקרוא הכתב? ודע חז"ל ידוע, ויש אומרים שהיה הכתב אשורית. (יז) ענה דניאל,
יש לחמוה איה ענה דניאל קשות באלה, ולא פחד ממלאכי מות חמת המלך אשר ברוח פיו

ימיתו

תרגום אשכנזי

דיינע געשענקע מעגען דיר
כליבען, דיינע גאבען פֿער-
לייגע איינעם אנדערן; יעדאך
דיא שרייט ווילל איך דעם
קעניגע לעזען, אונד איהרע
דייטונג איהם בעקאנט מא-
כען. — (יח) דוא קעניג (הע-
רע) — דער העכסטע גאטט
גאב רייך, גרעסע, עהרע
אונד העררליכקייט, דיינעם
פֿאטער נבוכדנצר, (יט) פֿאָר
דער גרעסע דיא ער איהם
פֿערליעהען, ערציטטערטען
אללע פֿעלקער, נאציאנען
אונד צונגען, אונד בעכטען
פֿאָר איהם. ווען ער וואָללטע
ליעס ער הינריכטען, אונד
וועם ער וואָהלוואָללטע,
שענקטע ער דאָ לעבען, ווען
ער וואָללטע ערהאָב ער, אונד
ווען ער וואָללטע ערניערריג.

דניאל ה

מִלְכָּא מִתְּנִתְךָ לָךְ לְהַוִּין
וּנְבִיטְךָ לְאַחֲרֵן הֵב בְּרִם
כְּתָבָא אֲקֵרָא לְמִלְכָּא וּפְשָׂרָא
אַהוּדַעְנָה: (יח) אֲנִיהָ מִלְכָּא
אַלְהָא עֲלִיא מַלְכוּתָא וּרְבוּתָא
וַיִּקְרָא וְהִדְרָא יְהֵב לְנְבִכְדַּנְצַר
אַבוּד: (יט) וּמִן־רְבוּתָא דִּי יְהֵב
לָהּ כָּל עַמְמֵיָא אֲמֵיָא וּלְשַׁנְיָא
הֵווּ זֶאעִין וְדַחְלִין מִן־קַדְמוּהִי
דִּי־הוּא צָבָא הוּהּ קָטַל וְדִי־הוּהּ
צָבָא הוּהּ מָחָא וְדִי־הוּהּ צָבָא
הֵנָּה מָרִים וְדִי־הוּא צָבָא הוּא

ימיח ח'. עלאה קרי. ויעין קרי. משפל

ר ש י

(יו) ונבזיטך. דוכנטיך: לאחר תן: (יט) די הוה לבא. שהיה חפץ: הוה מחא.
מחייס:

וכדי

ב א ו ר

ימיתו, ואין זה כלל ממדת היראה לאדם נפשו נכחו ללא יועיל; והאמת לדעתו כי ספרו
לנו הקדמונים כי העיר בבל נלכדה ע"י מעל השרים והסגנים אשר היה ידם עם דריוש (או
כורש), והמה הסגירו העיר בידו ושלחו יד במלך בבל, ולזה אני אומר כי רוח ה' נקרב
דניאל הבינהו את עבת השרים, ולכן לא ירא את המלך, כי כבר ידע כי קרב קלו, ואם
גם יתרה בו אף המלך וירצה להמיתו כרגע, הלא השרים יעמדו לימינו להגן בעדו כי המה
ישמחו לקול דברי הנשורה בפי דניאל אשר יבטיח אותם כי הכלית ה' דרכם וינצלו את אשר
זממו. אך שכל זה היה זאת מדרך החנמה כי בטורם הגיד הפתרון שפך את מרי רוחו ודבר עם
המלך קשות בתוכחת מגולה, כי ידע שלא ישלח בו המלך יד עד כי נודע לו פשר הדבר,
ומדי דברו הנאצות האלה על המלך שם מנעו אל הכרת פני השרים לדעת איך יתפעלו המה
מדבריו. (יח) אנהא מלכא, לקריאה בלומר אותה מלכא שמע ונדמתורגס, וקרוב לזה פי'
גם ר"ס; ולדעת רעי רי"ו ויהיה המשך הענין כך, הלא אתה הוא המלך אשר לאביך נבוכדנצר
נתן אלהים מלכות וכו', וברום לבנו ניטל יקרו מאנו עד אשר הכיר את גדולת בוראו, ובכל
זאת את בריה בלשאר, שידעת כל זאת היטב לא לקחת מוסר ולא השפלת לך והתרוומת
על מריה שמיא, על כן מן קדמוהי שלית פסא די ידא וגו'. (יט) זאעין, והקרי זיעין,
מענין ולא זע ממנו (אסתר ה' ט') (ראב"ע). מחא, הפך קטל ברזונו היה מזיל לקומים
למות כן כתב ר"ס וכן דעת הרד"ק, אבל לפירוש הראשון של הרד"ק שמחא ענינו מכה,
לא

טע ער. (כ) ווייל אבער זיין
הערץ זיך (טטלן) ערהאב,
אונד זיין גייסט קיהן ווארדע,
ביו צור פערמעסענהייט,
דא ווארדע ער פאן זיינעם
קעניגליכען טהראנע העראב-
געשטאסען, אונד דיא ווארדע
ווארד פאן איהם וועגענענאמי-
מען. (כא) פאן דען מענשען
ווארד ער איסגעשטאסען,
אונד זיין הערץ ווארד דען
טהיערען גלייך, ביא דען
וואלדעזעלן וואר זיינע וואה-
נונג, גלייך דען רינדערן מוס-
טע ער גראציר שפייע נעה-
מען, אונד פאם טהויא דעם
היממעלס ווארד זיין קערפער
בעפליכטעט, ביז דאס ער
ערקאנטע, דאס דער העל-
סטע גאטט איבער דיא רייכע
דער מענשען העררשעט אונד
וועם ער וואהל ווילל דאריבער
זעטצעט. — (כב) דוא זיין
זאון כל שא צר האסט דיין
הערץ ניכט געדעמיטהונג,
אונגעאכטעט דוא אללעס דיע-

חמרא

עלאה קרי. יתיר י'. ה. י'. ה. י'.

ועם וואוסטעסט. (כג) זאנדערן דוא האסט דין ערהאכען געגען דען העררן דעם
היממעלס; דיא געפעסע ווינעם הוועס האט טאן פאר דין געבראכט, דוא אונד
דיינע גראסבעאמטען, דיינע געמאלינגען אונד דיינע קעכסווייבער, האבט

איהר

ר ש י

(כ) ונדי רם לגניה. וכאשר רם לבנו: להזדה. להרשיע: הנחת. הוריד: העדיו מנה.
הסירו ממנו: (כא) טריד. נגרש: (כב) כל קבל די כל דנה ידעת. כל עומת אשר כל זה ידעת
שאירע לאכיד והיה לך להיות ירא מלפני הקנ"ה:

ב א ו ר

לא יעמוד זה מול קטל ע"ד הכתונגדות (מנטיטהעזע). (כא) ערדיא, תרגום פרא ערוד,
והוא אינו שם תואר (וולדע טהיערע) רק מין חיה ידוע, כמו שאמרו חז"ל בזכרות משיכיר
בין חמור לערוד, וכן אמרו במסכת נלים (פרק ח') הערוד מין חיה, ותרגום ירושלמי והוא
יהיה פרא אדם (בראשית ט"ז י"ב) מדמי לערוד, הנה לא בא שם פרא לתואר רק לשם;
אולם יקשה קצת לדעתו (פרא וערוד אחד הוא) מה שאמר מי שלח פרא חפשי ומוסרות
ערוד מי פתח (איוב ל"ט ה') שנראה היותם שני מינים, אס לא שאמר שהוא כפל ענין
אחד בדרך המליצה. (כג) ולמאניא, כי נכונדנלר כסי מחשבו עשה יקר וגדולה לכלי בית

ה'

תרגום אשכנזי

דניאל ה

חֲמֵרָא שְׁתִּין בְּהוֹן וְלֹאֲלֵהִי כִסְפָּא
וְדִהְבָּא נְחֹשָׁא פְּרוֹזָא אֲעָא
וְאַבְנָא דִּי לֹאֲחֹזִין וְלֹאֲשִׁמְעִין
וְלֹא יִדְעִין שְׂבַחָתָּ וְלֹאֲלֵהָ דִּי
נִשְׁמַתָּ בִּידָהּ וְכָל־אַרְחָתָּ לָהּ
לֹא הִדְרָתָּ: (כד) בְּאַדִּין מֶרֶס
קְדָמוֹהִי שְׁלִיחַ פִּסְא דִּי־יִדָּא
וְכִתְבָּא דְנָה רְשִׁים: (כה) וְדָנָה
כְּתָבָא דִּי רְשִׁים מִנָּא מִנָּא תִּקְל
וּפְרִסִּין: (כו) דְנָה פֶשֶׁר מִלְתָּא
מִנָּא מְנַהֲאֲלֵהָ מִלְכוּתָּ
וְהַשְׁלִמָהּ: (כז) תִּקְל תִּקְלִיתָא

במאזניא

איהר וויין דארויס געטרונקען,
אונדרען געטצען פֿאַן זילבער
אונד גאלד, פֿאַן ערץ, איי
זען, האַלץ אונד שטיין, וועל
כע ניכט זעהען ניכט האַרען
אונד ניכטס וויססען, האַסט
דוא לאַבליעדער געוונגען,
דען גאָסט אַבער, אין דעם
סען האַנד דיין לעבענסגייסט
איזט, אונד בייא דעם אַללע
דיינע שיקאַלע שטעהען,
האַסט דוא ניכט פֿערעהרט—
(כד) דעס האַלב וואורדע פֿאַן
איהם געזאָרט יענער טהייל
דער האַנד, דער דיזעוע שריפט
געצייכעט. — (כה) וָא
לויטעט דיא געצייכעטע
שריפט: — געזעהלט,
געזעהלט, געוואָגען
אונד געשטירצט. —
(כו) אונד דיזעועס איזט דיא

אויסלעזונג דערנוואַרטע — (ג ע צ ע ה ל ט,) — גאָסט האַט געזעהלט (דיא יאהרע) דינער
רעגירונג, אונד טאַכט איהרנאָיין ענדע. (כז) (ג ע ו ו אָ ג ען,) — דוא ביזט געוואָגען

אויף

ר ש יו

(כד) שליח פסא די ידא. גשלת כף יד: וכתבא דנה רשים. וזה המכתב אשר חקק: (כו) מנא
מנה אלהא. כלומר מנא זהו פירושו מנה אלהא מלכותך והשלמה. משנ קן שופסק מלכות
של אביך וזרעו ומלא שכנר הושלמה: (כז) חקל חקילתא במאזניא. ונמלאת חסר מכל נדקה:

ב א ו ר

ה' כי הניאם בהיכל אלהיו, אבל בלשנר בון יצו להם בהניאם אל בית משתה היין כאשר
בארנו לעיל. ולא־לחא די בשמחך, זה עיקר התוכחה, כי בודאי לא יגונה במה שלא עזב
תורת אבותיו אשר גם המה עזבו עץ ואבן, אבל אמר אל הגלולים האלה נשאת עיניך ואת
אלהי האמת בזית, וכן לא־נעשו אבותיך כי הם גם לאלהי ישראל נחזו כבוד ופאר, כמנואר
למעלה. לא הדרח, ענינו לא הדרת אבל בזית אותם כמו אשר לא זוימי (דברים י"ז ג'),
וכן ובהמתם לא ימעיט (תהלים ק"ז ל"ח) שהוראחו לא ימעיט אבל ירב אותם. (כד) שליח
פסא, לא שה' בעצמו חלילה בחב זה רק שלח מלאכו. רשים, מוסב על פסא כדן, כי
פס ל"ז, ופירוש פסס יד היה בותב הדברים האלה וזה ג"כ כוונת רש"י ע"ש; אולם אף אם
נחשב שמוסב על יד, הנה גם יד תזכר ע"ד וידי משה כנדים (שמות י"ז י"ג). (כה) ופרסין,
פעל בינוני מצריו ע"ד ולך טרדין" (לעיל ד' כ"ג), אך ששם הפ"א נקמ"ן ובאן כפת"ח וענינו
כמ"ש הראב"ע לשון שנייה כמו הלא פרס לרעב לחמך (ישעי' נ"ח ז'), וכן פרשה ליון בידיה
(איכה א' י"ז) ועיין שם בבאור, כי אין לומר שחלק המלכות בין פרס ומדי, כי הלא רק
מלך אחד מלך על פרס ומדי, ואין ספק שיש במלה"ה הוצאת גם מענין לשון נופל על לשון (וואָרט)
טפיעל) מהשם פרס, כמו שהרגיש כבר הראב"ע דזה. (כו) מנא, יפרש כל מלה ומלה
מהכתב, אמר כי מנא יורה כי מנה אלהא וגו' ותקל כי חקילתא. ופרס, כי פריסט

דניאל ה ו

תרגום אשכנזי כח

אויף דער וואַגע אונד צו לייכט
געפונדען וואַרדען. (כח) (ג ע =
שטירצט), — דיין רייך
וויירד געשטירצט אונד אן מדי
אונד פֿרס געגעבען. —
(כט) היערויף גאב בלשאצר
דען בעפעעהל, מאַן בעקליידע
טע דניאל מיט דעם פֿורפור
אונד מיט דער גאלדענען
קעטטע אום דען האַל, אונד
מאַן ריעף אויס פֿאַן איהם,
דאַס ער זיין זאָלל דער דריטע
טע בעהעררשער אים רייכע.
(ל) אין דערזעלבען נאַכט וואַרד
בלשאצר קעניג דער כשדים
אימגעב־אַכט.

ו (א) אונד דרייזש דער מע-
דער בעקאם דאָז קע-
ניגרייך, אין דעם אַלטער (פֿאַן)
צווייט אונד זעכציג יאָהרען.

בְּמֵאוֹנֵיָא וְהִשְׁתַּכְּחַת חֲסִיר:
(כח) פֿרס פֿריסט מלכותך ויהיבת
למדִי ופֿרס: (כט) באַדין | אַמר
בְּלִשְׁאֲצַר וְהִלְבִּשׁוּ לְדַנְיָאֵל
אַרְגֻּנָא וְהַמוֹנְכָא דִּידְהָבָא עַל-
צִוְאַרְהָ וְהַכְרִזּוּ עָלוּהִי דִּידְהָוָא
שְׁלִיט תִּלְחַת בְּמַלְכוּתָא: (ל) בְּהַ
בְּלִילִיָא קִטִּיל בְּלִשְׁאֲצַר מַלְכָא
כְּשָׂדִיָא:

ו (א) וְדַרְיוֹשׁ מְדִיָא קִבֵּל
מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנֵין שְׁתֵּין
והמניכא קרי. כשדאח קרי. מדאח קרי. וחרתין

ר ש י

(כח) פֿרס פֿריסט מלכותך וגו'. כלומר ופרסין משמע שני פרסין האחד פֿריסט מלכותך.
נשתכחה מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס:

ו (א) ודריוש מדאח קבל מלכותא כנר שנין שתי וחרתין. למה מנה שנותיו לומר לך
זייס שנכנס ונכודנלר להיכל בימי יהויקים נולד שטנו דריש. מגלות יבניה ועד
כאן ס"ב שנה ואשר מר גלו בימי יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים שהוא שמונה לנכודנלר נשתיירו
לנכודנלר ל"ז שהרי מ"ה מלך וב"ג דאחיל מרודך כמ"ש רז"ל במס' מגילה ב' שעבדו לכלשאר

ב א ו ר

מלכותך וגו', ואף שנכתב נאמר פֿרס ין, הנה לא חש לזה, כיון שהכוונה אחת וכמו שאמר
מנחם רק פעם אחת אף שזס הוכפל. (כט) והלבישו, אף שדניאל העיז פניו נגד המלך ואמר
מתנתך לך להוין וגו' ודבריו כמדקרות חרב, בכל זאת עשה לו המלך את היקר הזה, כי
דבר המלך אין להשיב. אך יותר נכון כי אין לתת טעם על מחשבות אִישׁ שבור אשר לבו כל
עמו. והכרוז, הנה דניאל לא אמר למתי יהיה הדבר הזה, ואשב בלשאר כי עוד יאריך ימים
על מלכותו, ואולי רק בימים הבאים אחרי ימלא ה' את דברו, ולזה איננו זר כי כזה להכניז
על דניאל כדברים האלה.

ו (א) ודריוש, לדעת החכם געזעניטס בספר המלים שלו, היה שם דריש שם כולל לכל
מלכי פֿרס כמו פרעה ואבנימלך, כי הוראת מלת דארא או דאראב בלשון פרסי הוא,
מלך. ואמר עוד: כי נכתבי קדש נזכרו שלשה מלכים בשם הזה, האחד כאן, והשני העזרא
(ד' ה' ה' ה'), ובתני (א' א'), והשלישי נכתביה (י"ב כ"ב); אולם בכל זאת אין לנו לזכר
באמת מי זה דריש הנזכר כאן, כי מאין נביא עזרתו, אם מהמקרא, הלא הכתוב מכסה
כי לא נחנרר בשום מקום מתי מיו המלכים האלה, ואם מדברי חז"ל, גם דעותיהם שונות
זו מזו, ואם נשמעילה לנקש תורה מפי הסופרים הקדמונים מחכמי העמים, הלא גם המה
אינם מסכימים יחד במספר וסדר מלכי פֿרס, נכרח כל יתאסדו על הספור הנכמי להחליט

וְחִרְתִּין: (ג) שְׁפָרִי קִדְם
דְּרִיּוֹשׁ וְהַקִּים עַל־מַלְכוּתָא
לְאַחֲשֵׁדְרֶפְנִיא מֶלֶךְ מַאֲה וְעֶשְׂרִין דִּי
לְהוֹן בְּכָל־מַלְכוּתָא: (ג) וְעָדָא
מִנְהוֹן סְרַכִּין תַּלְתָּה דִּי דְנִיָּאל
חַד מִנְהוֹן דִּי־לְהוֹן אַחֲשֵׁדְרֶפְנִיא
אֱלִין יְהִבִּין לְהוֹן טַעְמָא וּמַלְכָא
לֹא־לְהוֹנָא נִזְק: (ד) אֲדִין דְנִיָּאל
דִּנָּה הוּא מִתְנַצֵּחַ עַל־סְרַכִּיא
וְאַחֲשֵׁדְרֶפְנִיא כְּרִקְבֵּל דִּי־רוּחַ
יְתִירָא בֵּהּ וּמַלְכָא עֲשִׂית
לְהַקְמוּתָהּ עַל־כָּל־מַלְכוּתָא:

אדיו

(ג) דריוש פאנד פיר גוט, אין
דעם רייכע איינצוועטצען הונד
דערט אונד צוואנציג שטאטט
האלטער, דיא דאז גאנצע
רייך פערוואלטען זאללטען.
(ג) אונד דריוש פאן איהנען
ווארען געזעטצט אלס מיני
סטער, פאן דענען דניאל איי
נער וואר, ווערעם דיא איי
רינען שטאטטהאלטער רעכע.
נינג אבעלעגען מוכטען, דאמיט
דער קעניגניכט בעאיינטרעכע
טיגט ווערדע. (ד) דא אבער
דיעזער דניאל דיא מיניסטער
אונד דיא שטאטטהאלטער
איבערטראף, ווייל איין פאר
ציגליכערער גייסט אין איהם
וואר, זאבעשלאם דער קעניג,
איהן צו זעטצען איבער דאז

נאנא

ר ש י

הרי ס"ב: (ג) ועלח מנהון. ולמעלה מהן: די להון אחשדרפניא. שיתנו האחדשדרפנים הללו
ענה לשלשה הפרכים: ומלכא לא להוא נזיק. והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל
עליהם לעשות: (ד) דניאל דנה. מתנצל. מתגבר: ומלכא עשית. המלך היה
מושג

ב א ו ר

מי זה מהמלכים אשר בנב, ואיזהו המלך האחרון לנבא אשר נהרג, ועל כן אין למאן
בזה אורח סליה ומסוקלה מכל גוף ומכשול. (ג) ועלא מנהון, לדעתי הענין כימן המאה
ועשרים אחשדרפניא היו שלשה מהם לראשים וכדמחורגס. סרכין, חרגוס של שוטרים סרכין,
ולדעת קלת חכמי העמים יהיה הכ"ף נוספת כמו גנז (דה"א נ"ח י"א) שענינו בית האוצר
מן גנז (וגם זה לי לעד כי כל חותיות השמש יוכשרו למשקל, כי אם גם כאן המלה היא פרסית
הנה כל לשונות בני קדם אחיות הנה), ויהיה סר כמו שר (עיין בערוך ערך סר בהוראה
החמישית), ועיין מ"ט, בנאורי על סרני פלשחים (יהושע י"ג ג'), ובארמית מלינו מלת סרכין
לענין הזה בתרגום יונתן (בראשית מ"א מ"א), ובתרגום ראשון של מגלת אסתר (ח' ב');
ואולי יש לפרש כי סוך הוא מהוראה השניה שהניח העריך שענינו ההשגחה והנקור (נחלועי
הען, פריפן, חונטערזכען) ע"ס, וזה יוכלק מאד למאמר ומלכא לא להוא נזיק, כי הם
היו רוחים כל החשבונוה של אחשדרפנים לדעת אם נאמונה הם עושים, ותרגמתי (ויניסטער)
שענינו (טטחטטפערטטהער) והמלה הזאת כוללת כל הוראות האלה. די דניאל, אין ספק אללי כי
הוגד לדריש כל דברי דניאל נפסד הכתב הידוע וכי הוא נשר שמתן מלכות נבל בידו ובזה המיס
אח לב העם אשר הו' לנכס שלם עם המלך בלשאר והרהיב עוז בנפש המורדים אשר קשרו
עליו ולכן כנדהו עד מאד וכן מלינו כי ננוכדנכר שם עיניו על ירמיהו יען ניבא כי מתן
העיר ירושלים בידו. (ד) עשיה, חשב כמו עשונותיו (ראב"ע) וכן פינשוהו יתר המפרשים.

אדיו

(ה) אֲדִין סַרְכִּיָּא וְאַחַשְׁדַּרְפַּנִּיא
הוּוּ בְעֵין עֵלְהָ לְהַשְׁכֵּחַ לְדַנְיָאֵל
מִצַּד מַלְכוּתָא וְכָרַע עֲלֵהָ
וְשָׁחִיתָהּ לֹא־יִכְלִין לְהַשְׁכֵּחַ
כָּל־קָבֶל דִּי־מַהִימָן הוּא וְכָל־
שְׁלוֹ וְשָׁחִיתָהּ לֹא הַשְׁתַּכַּחַת
עֲלוּהִי: (ו) אֲדִין גְּבַרְיָא אֵלָן
אֲמַרִין דִּי לֹא נִהַשְׁכַּח לְדַנְיָאֵל
דִּנָּה כְּרַעְיָהּ לְהֵן הַשְׁכַּחַתָּא
עֲלוּהִי בְּדַת אֱלֹהֵהּ: (ז) אֲדִין
סַרְכִּיָּא וְאַחַשְׁדַּרְפַּנִּיא אֵלָן
הִרְגִּשׁוּ עַל־מַלְכָּא וְכֵן אֲמַרִין
לֵה דְרִיּוֹשׁ מַלְכָּא לְעַלְמִין חַיִּי:
(ח) אֲתִיעֲטוּ כָּל־סַרְכִּי מַלְכוּתָא

סגניא

גאנצע רייך. (ה) דיא מיני
סטער אונד דיא שטאטטהאל
סער זוכטען (מינגער) איינע
איבעלטהאט צו פֿינדען ווי
דער דניאל, פֿאן זייטען דער
רעגירונגס־ערוואַלטניג, זיא
קאנטען אבער קינע איבעל־
טהאט, נאך זאנסט עטוואס
שטראפֿליכעס פֿינדען, דען ער
וואר זא רערליך, דאס נאך
קיין פֿערנעהען, נאך זאנסט
עטוואס שטראפֿליכעס אן
איהם צו פֿינדען וואר. (ו) דא
שפראכען דיעזע מעננער:
„דאוויר גענען דיעזען דניאל
קינע איבעלטהאט פֿינדען,
זא מיססען וויר (עטוואס) הע־
רויס פֿינדען גענען איהן, דורך
דאזגעזעטן זיינעס גאטטעס.“
(ז) דיא מיניסטער אונד דיא
שטאטטהאלטער בעשטירמ־
טען אלזא דען קעניג, אונד
שפראכען אלזא צו איהם:
„דער קעניג דריש מענע עוויג

לעבען! (ח) אללע מיניסטער דעם רייכעס, (חללע) אונטערשטאטטהאלטער אונד סאט־

רא

ר ש י

חושב בלבו להקימו על כולם: (ח) הוּוּ נֵעִין עֵלְהָ. הוּוּ מַכְזִּים עֲלִילָה לְמַלְכוּתָא לְדַנְיָאֵל נְדָבָר
הַמְלִיכּוֹת שׁוֹנְכֵי לְהַלְשִׁין עֲלָיו: (ו) דִּי לֹא נִהַשְׁכַּח. אֲמַרֵּי צִיְיִהֶם לֹא נִמְלֵא לְדַנְיָאֵל זֶה שׁוֹם
עֲלִילָה: לְהֵן הַשְׁכַּחַת עֲלוּהִי. אֲכַל נִמְלֵא עֲלָיו עֲלִילָה ע"י תּוֹרַת אֱלֹהִי אִם נוֹכַל לְכַשׁ מֵאֵת
כּוֹי הַמֶּלֶךְ שׁוֹם גִּזְרֵה שִׁיגְזֹר לְהַעֲבִיר עַל תּוֹרָתוֹ וְהוּא לֹא יִקְיִים אֵת מִלְּךְ הַמֶּלֶךְ וְהָרִי
הַעֲלִילָה: (ז) הִרְגִּישׁוּ. מִשְׁמָשׁוּ עַל הַמֶּלֶךְ: (ח) אֲתִיעֲטוּ. נוֹעֲטוּ: לְקִימָא קִים מַלְכָּא.

ב א ו ר

(ח) אֲדִין סַרְכִּיָּא, לְמִי שֶׁהִרְגִּישׁוּ שִׁישׁ בְּלֵב הַמֶּלֶךְ לְגַדֵּל אֵת דַּנְיָאֵל מֵעַל כָּל הַשָּׂרִים, לֹא לְבָשׁ
רוּחַ קִנְיָה. עֲלָה, מַעֲנִין עֲלִילָה דְּבָרִים כְּדַעַת רַב הַשְׁבָּחִים וְהוּא נִכּוֹן, וְאִין לָנוּ לְשַׁעוֹת
כְּדִבְרֵי הַחֹסֶם בַּעֲדֵהּ הָאֵד לְשׁוֹת הַמֶּלֶךְ וּלְקַרֹּא עֲלָהּ אוֹ עֲלָהּ. מִצַּד מַלְכוּתָא, מִלֵּד הַהִנְגָּה
הַמְלִיכּוֹת שְׁלוֹ כְּאֶשֶׁר תִּרְגַּמְתִּי. וְכָל שְׁלוֹ, חֲסִרון וְשִׁנְיָה כְּדִלְעִיל (ג' כ"ט): (ו) הִרְגִּישׁוּ,
מַעֲנִין לְמַה רָגִשׁוּ גִוִּים (תְּהִלִּים ז' א'), מִרְגַּשׁ פַּעֲלִי אֵין (שֵׁם ס"ד ג') וְהוּא לְשׁוֹן הַמִּיָּה
וְסַעֲרוֹת (טַחֲבַעַן, טַטִּירִישׁעַן), וְזֹה נִקְרָא גַם קִנּוֹן עִם בָּשׁ רָגַשׁ כְּמוֹ בֵּית אֱלֹהִים נִהְלַךְ בְּרָגַשׁ
(שֵׁם נ"ה ט"ו), כְּמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ הַר"ק כִּי בָרַב עִם הַעִיר הוֹמָה וְכֵאֵן הַכוֹוֶה כִּי הַפְּלִירוֹ נוֹכַחַת
רוּחַ וְכַמַּת וְרָגַשׁ, וְהִנֵּה הִרְגִּישׁוּ עֲלָיו כְּדִי לְהַחֲלִיט מִמֶּנּוּ הַדָּבָר בְּחִשּׁוֹן, כִּי יִדְעוּ שֶׁאִם יִשִּׁים
הַמֶּלֶךְ עֲבוֹת נִפְשׁוֹ הֵן נַעֲבִינּוּ יוֹאֵה וְכִלְכְּבוּ יִכִּין כִּי הִדַּת הוּא אֵת שֶׁלֹּא כִדַּת, וְאִילַת וְכִלְיָמָה
תִּחַשֵּׁב לוֹ — וְלִכֵּן לֹא הֵנִיחוּ לוֹ זִמָּן לְחַקֹּר הַדָּבָר וְלֹא זֹו מִשֵּׁם עַד אֶשֶׁר מִלֵּא הַמֶּלֶךְ אֵת

שאלתם

סגניא ואחשדרפניא הדבריא
ופחורא לקימה קים מלכא
ולתקפה אסר די כרדי יבעא
בעו מן כל אלה ואנש עד יומין
תלתין להן מנך מלכא יתרמא
לגב אריותא: (ט) כען מלכא
תקים אסרא ותרשם כתבא די
לא להשניה כדת מדי ופרס
די לא תעדא: (י) כל קבל דנה
מלכא דריוש רשם כתבא
ואסרא: (יא) ודניאל כדי ידע

די
עם אונאבערערליך ויין ואלל. (י) דער קעניג אונטערצייכעטע אלזא דיא שריפט אונד
(בעסטעטטיגטע) דאז פערבאטה. (יא) דניאל אבער, אונגעצייכעטע ער ערפאהרען
האט.

ר ש י

להחזיק בדם המלך נכח לפי שמחדש באת למלוך וממדינה אחרת אתה וזריך חזוק: די
ינעס בעו. אשר ינקש שם בקשה: להן מך מלכא. זולתי ממך המלך: לגב אריותא. לבר
שאריות המלך סס: (ט) חקים אשרא. תעמוד חק זה: די לא להשניה. שלא לשנות כדת
מדי ופרס: די לא תעדא. שלא תעבור: (יא) כדי ידע. כאשר ידע: וכיין פתיחין ליה
בעילתה

ב א ו ר

שאלתם. (ח) הדבריא, כנר פירשתי לעיל. לקימה קים, עיין רש"י ונחרגומי בחרתי בדעת
רוב חכמי העמים שפירשו ליסד דת חדשה וכדמחורגס. עד יומין, כלומר בעוד שלשים
ימים (וועהרענד), כמו עד היותי על אדמתי (יונה ד' ב'). לגב, לנור והוא מעלומי
העין כמו שכתב הרד"ק, וכן גבים גבים (מ"ג ג' ט"ז), ומזה גס ולחשף מים מגבא (ישעיה
ל' י"ד), וגבאיו (יחזקאל מ"ז י"א). (ט) וחרשם כחבא, יראה לי שבנר הביאו עמם
פחשגן הכתב בו רשם האסר, ואמרו למלך כי כל יאמר מלכחוב ידו בכתב הזה, כי היו
נחפזים מאד כאשר בארנו. (י) כחבא ואסרא, כנר כתב הרד"ק במכלול בהוראת הוי"ו,
שיש וי"ו העומדת במקום בי"ת או מלת עס, ולכן לדעתי הנוונה כי ירשם הכתב עס האשר
הנבכל בו וכדמחורגס. (יא) ודניאל, כלומר חף שידע דניאל הדת הנמונה, בכל זאת לא
עזב את דרכו בעבודת אלהים נחמול שלשים, ואין ספק שהי' הדבר הזה ידוע לאנשי ביתו
כי מידי יום ביומו לעת נזאת עלה בעליות ויפתח חלונו נגד ירושלים, והנה כאשר כזה
נבוכדנצר להשתחות לכלמו, התחבא דניאל ולא רצה להכניס עלמו נס: כזה כאשר בארנו
לעיל (פרשה ג'), כי סס לא היתה מגמת המלך כלל לשים עלילות דברים על בני ישראל
להעבירם מדתם, ולזה לא ראה דניאל לשום נפשו בכפו כאשר אמרנו (סס), אולם
באן ידע דניאל כי הארים חף רשת פשו לרגליו בדת הזאת, לכן ראה כי עת לעשות לה',
וחרף נפשו למות בעבור קדושת שמו הגדול, ולזה לא העלים כלל כי הוא עודנו מחזיק
באמונתו

האטמע, דאס דיא שריפט
אונטערצייכעט וואר, גינג
(דענקט) אין זין הויז וואו ער
אין ווינעם אבערנעסאכט אפ-
פענע פונסטער האטמע גע-
גען ירושלם, דרייט מאהל
דעם טאנעם (דזעלכסט) גיט-
דערקניעטע, בעטעטע אונד
לאכפרייזעטע פאר ווינעם
גאטמע, וואוויא ער פארדייט-
זעם עס געטהאן האטמע.
(יז) דיא מעננער הינגעגען
שפירטען נאך, אינד פאנרען
דניאל בעטענד אונד פלעהענד
פאר ווינעם גאטמע. (יג) דא
טראטען זא פאר דען קעניג,
אונד שפראכען וועגען דעם
קעניגלעכן פערבאטהעם אל-
ווא: — האסט דא ניכט אין
פערבאטה ערלאססען, דאס
יערער ווער דורך דרייסיג טא-
גע, עטוואס ביטטעט ביא
אירגענד אינעם גאטטע אדער
מענשען, אויסער ביא דיר א
קעניג! אין דיא לעווענגרובע
זאלל געווארפען ווערדען? —
דא אנטווארטעט דער קעניג
אונד שפראך: וואו איזט עס
פעסט געזעצט, נאך דעם גע-
זעטע דער מערער אונד פערזער, דאז אונאבענדערליך בלייבט. (יד) דארויף ענטגעג-
נע

די-רשים כתבא על לביתה
וכיון פתיתו לה בעליתה נגר
ירושלם וזמנין תלחה ביומא
הוא ברח על ברכוהי ומצלא
ומודא קדם אלהה כל-קבל די-
הוא עבד מן-קדמת דגה:
(יב) אדין גבריאל אלף הרגשו
והשכחו דדניאל בעה ומתחנן
קדם אלהה: (יג) באדין קרבו
ואמרין קדם-מלכא על-אסר
מלכא הלא אסר רשמת די
כל-אנש די-יבעא מן-כל-אלה
ואנש עד-יומין תלתין להן מנך
מלכא יתרמא לגוב אריותא
ענה מלכא ואמר יציבא מלתא
בדת-מדי ופרס די-לא תעדא:
(יד) באדין ענו ואמרין קדם

מלכא

זעטע דער מערער אונד פערזער, דאז אונאבענדערליך בלייבט. (יד) דארויף ענטגעג-
נע

ר ש י

בעליתה. בעליתו: נגד ירושלם. לגד נ"ה ואע"פ שחזר עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך
דרך ארנס (מלכים א' ח'): ברח על ברכוהי. כורע על ברכיו: וזמנין תלחא. ערבית ושחרית
ומנחה: כל קבל די הוא עבד וגו'. ככל אשר היה עושה לפני זאת: (יב) הרגשו. משמשו
ומסשו: (יג) על אסר מלכא. על ביטול אסיר המלך, אשר באו להלשין: יציבא מילתא. אמת

ב א ו ר

באמונתו ולא ישמע לטעם המלך וגדוליו בענין הזה. וזמנין תלחה, וכן אמר דוד ערב ובקר
וההרים אשיתה (תהלים נ"ה י"ח). (יב) הרגשו, יראה לי שהוראת מלת הרגשו כאן איננה
כמו לעיל (ו'), רק הוא מענין הרגשה המורגל בפי חז"ל (פיהוען, ומהרגעהוען, טפירען)
והענין שחזרו אחרי, וכן כתב רש"י משמשו ומסשו, וכן דעת ר"ס שאמר שארבו סמוך לכיתו
ומלאו נערה והיא הגידה להם הדבר הזה, ולכוונה הזאת מנגמתי. (יג) על אסר, בעבור

חרגום אשכנזי

נעטען ויא אונד שפראכען צו
דעם קעניגע: דניאל איינער
פֿאָן דען געפֿאָנגענען אויס
יהודה, אַכטעט נַבֿט אויף
דיק אַ קעניג, אויך נִבֿט אויף
דאָ פֿערבאַט, וועלכעס דאָ
ערלאָסען, אינד פֿערריכטעט
דריי מאָהל דעם טאָגס זיין
געבעט. — (טו) אַלס דער
קעניג ריעס פֿערנאַהם, בע-
טריכטע עס איהן זעהר, ער
שטרעכט דניאל צו בעפֿריי-
ען, אונד בעמיהעטע זיך ביז
צום זאָנענאונטערגאַנג אום

דניאל ו

מלכא די דניאל די מן-בני
גלותא די יהוד לא-שם עליך
מלכא טעם ועל-אסרא די
רשמת וזמנין תלחה ביומא
בעא בעותה: (טו) אדין מלכא
כדי מלתא שמע שגיא באש
עלוי ועל דניאל שם כל
לשיובותה ועד מעלי שמשא
הנה משתדר להצלוחה:

באדין

ר ש י

הדבר: (יד) לא שם עלך מלכא. לא נתן לב ועלה לחוש על גזירותיך: בעא בעותה.
מתפלל תפלתו: (טו) כדי מלכא שמע. כאשר שמע הדבר: שגיא באש עלוי. הרבה הרע
בעיניו שהיה לוהב את דניאל וקשה עליו מיתחו: ועל דניאל שם כל. דקוי לדמות הדבר
להכילו ואמר להם איני מאמין לכם: כל. איני יודע דוגמתו אך ענינו יורה פתרונו: ועד
מעלי שמשא. עד נא השמש היה משתדל להכילו אבל בשמגיע זמן תפלתו כרע להקנ"ה על

באר

דבר האסור. (טו) באש, הרע לו, חרגום וירע הדבר (בראשית כ"א י"א) ובאיש, וכן הוא
בעברית ורשע יבאיש ויחפיר (משלי י"ג ה'), שענינו כי הרשע ירע לעשות ויבאיש ממעשיו,
וכן ויעז באשים (ישעי' ה' ב') שפירש הגאון עננים רעים, גם באש שהוא לשון סרחון מזה
הענין. כל, לבו (והוא מן המתהפכים) כמו כלשון ישמעאל (הראב"ע), ועמו הסכימו גם
חכמי העמים; ור"ס אמר שהוא לשון תחנונה ע"ש, ולדבריו נאמר שחלף הו"ן בלמ"ד כמו
נשנה ולשנה והוא מן בינה, עיין ערוך ערך בן, וגם הרד"ק בשרשים אמר וז"ל: וי"מ כל
מחזב וכן הוא כלשון ערב ע"ש, וכבר נודע כי לב נאמר גם על המחשבה, כמו ולבי נהג
בחכמה (קהלת ב' ג'), ואנכי תרגמתי במלת (בעטטרעבטע) שהוא התאמלות המחשבה להשיג
ענין מה, כי בזה המלה מתקבלת מול משתדר כאשר יבין הקורא. מעלי שמשא, כמו מבוא
השמש בעברית, כי על בארמית הוא בעין בוא בעברית כאשר הודעתך, ונקראה שקיעת
החמה מבוא השמש, לפי שכן דעת העם בימים ההם לעת ערב השמש טבעה בים הגדול
אשר שם אהל לה, ודברה תורה כלשון בני אדם. משתדר, מתעסק ונאבק עם שריו כדי
להכילו, ויאבק איש עמו (בראשית ל"ב כ"ה) מתרגמין ואישתדל, רי"ש מתחלף עם למ"ד,
כמו ואלו וארו, ופתרון שניהם והנה. (ר"ס). ורד"ק אמר השתדר השתדל, ובמשנה במקום שאין
איש השתדר להיות איש כמו השתדל עכ"ל; ועיין בערוך ערך גדל ושדר. והנה לא באר לנו
הכתוב כמה השתדל להכילו? ורש"י ז"ל פירש עשה עזמו באלו לא יאמין לדבריהם ע"ש; אבל
לפי המשך המאמרים יראה לי שנבר מלא מקום להמליך בעד דניאל, והוא כי הלווי היחיד
רק שלא ישאל שום דבר מאלהים ואנשים כי אם מהמלך, כמו שנאמר די יבעא בעו (לעיל ח'),
אבל להודות לה' חסדו או לספר נפלאותיו וכדומה, זה לא היה בכלל האסור, ובוודאי כי לא
ידע איש תוכן תפלת דניאל, אם היה מודה על מה שעבר, או מבקש על העתיד, ונטענה
הזאת מחז המלך להכילו מידם, אבל הם לא קבלו זה, ואמרו כיון שברע על דבריו התפלל
כדרך המתפללים, כבר עבר על דת פרס ומדי, ומשפט מות לו, ואין ביד המלך לחוס עליו.
בהדירה

דניאל ו

תרגום אשכנזי לא

איהו צו רעטטען. (טז) דאן
אבער בעשטירמטען דיעזע
מעננער דעו קעניג, אונד
שפראכען צום קעניג: ביז
דענקע א קעניג! דאס עס איין
געזעט דער מערער אונד
פערזער איזט, דאס יעדעס
פערבאט אונד יעדע פער-
אדרונג, וועלכע דער קעניג
בעשטעטטט, ניכט געע-
דערט ווערדען דארף. (יז) דער
קעניג ערטהילטע אלע דען
בעפעהל, מאן בראכטע דען
דניאל, אונד ווארף איהן אין
דיא לעווענגרובע. דער קעניג
רעדעטע איהן אן, אונד
שפראך: מעגע דיין גאטט
דעם דא אהנע אונטערלאס
דיענעסט, דיך עררעטטען! —

(יח) איין שטיין ווארד געבראכט, אונד אויף דיא עפאנונג דער גרובע געלענט, אונד
דער קעניג זענעלטע איהן מיט וינעס זענעל אונד דעם זענעל זיינער גראסען, דא-
מיט

ר ש י

צרכיו והתפלל תפלתו ושם לא היה לו פתחון פה להגיד: (טז) די מלכא יקס. אשר
המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשמות: (יח) והיחית אכן חדא. הובאת אכן אחת ובכל ארץ
בכל אכן כי אם לנבים כמו שנאמר הנה נלכנה לנבים (בראשית י"א) למדנו שאין אכן בכל
ולפי שעה הניאום מלכים מארץ ישראל. אם התנה באשעה בראשית על הים שיקרע לנבי
ישראל ועל האש שינטון לחנוניה וחביריו ועל האריות מהזיק לדניאל. לא התנה על זריקת
אכן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מפס האריות אי אפשר לסלקו שבר נגורה גורה
לזדהר בו מהזקת אדם והנס אם יבא יבא סא"א: ושמת על פס גבא. הושמה על פי הגומא:
בעזקתיה. בטבעתו שלא יזיזה ממקומו וישליכו עליו אנבים להרגו: די לא תשא לנו
בדניאל

ב א ו ר

(יז) בחדירא, חמיד אף לעת כזאת כאשר ידעת, כי עזרתך לחטא מות יחשב לך. ישויבנך,
אמר זה דרך תפלה ובקשה, מי יתן והכל יליך. (יח) בעזקתה, עיקר הוראת עזקתם בעברית
גם בארמית הוא הכפירה (גרמבען, חוגרמבען, חיינגרמבען), עיין שרשים וערוך, ונקרא
הטבעת עזקא, לפי שפתחין בו פתחי חותם שמות אנשים, וגם מאמרים קלרים (עיין בדברי
החכם זענערקע באן), והוא אל אח"כ השם הזה גם על כל הטבעות, גם אם אינן חקוקים
בהן אותיות, ומה הוא אסור באזקת (ירמ' מ' א'), ובא שם האל"ף תמורת העי"ן והתרגום
בעזקא. והנה המפרשים אמרו כי ראה המלך לעשות נכה, כי פחד פן השרים שונאי נפש
דניאל ידו אכן בו להמיתו, אם גם יסגור אליהם פי האריות, והשרים גם המה חשבו פן
המלך ישתדל להוכיחם מן הנור, לכן גם המה חתמו בטבעתם; וזה יראה לי רחוק מנמה
לדדים, כי אם חשב המלך שה' יעשה עמו נס לנלתי מת אותו ערך לשני האריות, הלא הוא
יכול

הרגום אשכנוי

מיט ניכט וויללקיהרליך עט=
וואס זעענדערט ווערדע היג=
זיכטליך דעס דניאל. (יט) דאן
גינג דער קעניג אין ווינען פאל=
לאסט. אונד איבערנאכטעטע
פאסטענד, ליעם דיא ביא=
שלעערינען ניכט פאר זיך
קאממען, אונד דער שלאף
פלאה איז. (נ) דער קעניג
שטאנד אויף, מיט דער מאר=

דניאל ו

לא-תשנא צבו בדניאל:
(יט) אדין אול מלכא להיכלה
ובת טות ודחון לא-הנעל
קדמוהי ושנהה נדת עלוהי:
(כ) באדין מלכא בשפרפרא

ס' זעירא. ופ' רבמא יקום

ר ש י

דניאל. שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא נרצונו (ס"א כרצונם): (יט) ונת
טוח. לן בתענית: ודחון. ושלחן במשנה כך פתר דוגש לא הכניסו לפניו שלחן לאכול:
ושנתה נדת עלוהי. נדה שנתו: (כ) בשפרפרא. בעלות שחר והרנה יש בתרגום יונתן:
יקום

ב א ו ר

יכול גם להלילו מחמת רוחם; וגם בלתי נראה כי השרים העיזו פניהם נגד המלך להראות
לו כי יאשדוהו במרמה; ולכן נכון בעיני כי המלך בלתי נפשו ובמורת רוחו לא היה רוצה לעמוד
שם ולראות במות אוהבו, אולם פחד כי אויביו אשר ישמחו ברעתו יעמדו מנגדו, וישחקו
וילעגו לו, ולזה בזה לתת על הכור אכן וחתם אותו לכל יונליו האויבים לגלול אותה מעל
פי הנזר, ויען כי באמת רחש לבו דבר תקוה כי יולאוה' (כי אין ספק שסופר לו ממעשה
חמ"ו וע הדומה ממש לספור הזה), לכן בזה שגם השרים יאחזו בטבעתם, למען בעיניהם יראו
שאין בזה שום רמיה, כי חשב אולי ימותו האריות בחפץ ה', ויאחזו הם כי במלות המלך הוואתו.
וע"פ דרכי פירוש וחתמה מלכא כי ע"פ המלך חתם החותם בטבעת המלך וטבעות השרים,
והררה במקרא שהכוונת הפעל בכו"י ע"י אחר, כמו ויאסר יוסף מרכנתו (בראשית מ"ו כ"ט)
שעיניו ע"י שליח ע"פ בהמעמר ורבים ככה, וכן תרגמתי. צבו, לבו באומית הוא כמו חפץ
בעברית שיוה גס העסק (וה"ע, חקגועגעהייט), וכן תרגם הארמי ועת לכל חפץ (קהלת
ג' א') וענדל לכל עסקא. ואמר להם המלך שעשה זה, שלא ישתנה שום דבר בעיני דניאל
ובאשר פרשנו. (יט) ובח טוח, לן בתענית, כי תרגום של וילן ונת, וטות הוא הכוס,
והוא נאן בעיני תואר, לן באשר הוא מתענה, וכן הוא בדברי חז"ל (פסחים דף ק"ז) בת
טות ולא אבדיל; ור"ס כתב וז"ל: פ"א ונת טות ואשה בתולה ע"כ; ונראה לי שלפירוש זה
נמשך הענין למטה, וכן נראה ממ"ש על ודחון וז"ל: ומזמין בנזירות ונבלים לא נכנסו לפניו,
כי כן היה משפט חוקי להביא לפניו נעזרות בתולות ומשחקות לפניו, ודחון, הוא כמו ודחון
חיבה הפוכה עכ"ל, וא"כ תהיה כוונת הכתוב כי גם בת טות (שהנה נעזרות ובא ביחיד על
הקבוצ), וגם בלי זמר לא הכניס לפניו; וחכמי העמים פירשו ודחון הפלגשים, וכן הוא
דעת הערוך ערך דחון וכן תרגמתי; והראב"ע אשר ודחון נגינות ושירים ע"כ, ואין אנו
לריכין לומר כדע' השפרש' שהי' מלה הפוכה כמו חדוה, אך הוא דמד (בנפילת הלמ"ד) זענינו שמה
וגילה, כי הענין תעניק (דברים ט"ו י"ד) תרגם הירושלמי מדחלח דחון, ואמר בעל הערוך
כי לדעת המתרגם יהיה עין בחילוף מן ענג עיין בדבריו, ורש"י ורד"ק פירשו ודחון שלחן,
ואמרו שכן הוא בלשון חז"ל, אולם לא נזכר מזה בערוך. (כ) בשפרפרא, הוא כמו שחר
בעברית, ונכפל הש"א והע"ן, ועיקר הוראת שפר יורה על הזוהר (ליכט, גומלן), ונשאל
על היופי והנעים [וידמה מלת שפרפרא אל יפופית (תהלים מ"ה ג'), וכן יפה"פיה (ירמיה
מ"ו ב'), ה:תן אמרי שפר (בראשית מ"ט כ"א), ברומו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג), ומזה
וטה שפרירו עליהם (ירמיה ל"ג י'), נקרא אהל המלך כן בעבור זהו ויפיו כמ"ש הרד"ק
בפירושו

דניאל ה

תרגום אשכנזי לב

גענערטעהע, אלס עס נאך דעם
מערטע, אונד גינג אייליג צור
לעווענרובע הין. (כא) אונד
אלס ער זיך דער גרובע נאָהע-
טע, ריעף ער נאך דניאל מיט
קלאגליכער שטימע, דער
קעניג רעדעטע איהן אן, אונד
שפראך צו דניאל: דניאל,
דיענער דעם לעבענדיגען גאט-
טעם! פֿערמאכטע עס דיין
גאטט, דען דוא אָהנע אונ-
טערלאס אנגעבעטעט, דיך צו
רעטטען פֿאן דען לעווען? —
(כב) דניאל ענטגענטעט דא-
רויף דעם קעניגע (ווייז פֿאָלגט):
דער קעניג מענע עוויג לעבען.
(כג) מיין גאטט האט זייען ענ-
געלגעזאָרט, אונד דען רא-
כען דער לעווען פֿערשלאָס-
סען, דאס ווא מײַך ניכט פֿער-
לעטצטען, ווייל פֿאַר איהם
זיך נעציגט האט מינע אונ-

יקום בנגהא ובהתבהלה לגבא
די-אריותא זול: (כא) וכמקרה
לגבא לדניאל בקל עציב ועק
ענה מלכא ואמר לדניאל
דניאל עבד אלהא חיה אלהך
די אנתה פלחלה בתדירא
היכר לשיובותך מן-אריותא:
(כב) אדין דניאל עם-מלכא מלל
מלכא לעלמין חיי: (כג) אלהי
שלח מלאכה וסגר פם אריותא
ולא חבלוני כל-קבר די קדמוהי
זכו השתכחת די ואף קדמיה
מלכא חבולה לא עברת:

יתיר ה'. יתיר י'.

באדין

שולד, אונד אויך נעגען דיך א קעניג, האבע איך ניכטס שטראפליכעס בעגאנגען. —

ר ש י

יקום בנגהא. עמד לאור הניקור ולא נאלם שעות כזאר מלכים: ובהתבהלה לגבא די אריותא
זול. ובהלה למפירת האריות זול: (כג) חבולה לא עברת. שום דבר כיעור ושקר לא

ב א ו ר

בפירושו ס, וכן תרגם יונתן שם אפדנו. ובשרשים אמר הרד"ק כי יתכן שנמלת שפרה בא
הה"א תמורת הכפל וענינו שפר ע"ש; ואולי שפר הוא בהיפך מן שרש, ונקרא אור הכקר כן, לפי
שבו יתפרשו הדברים שהיו משופקים בעוד החשך כסה ארץ, כי כן נאמר בקר לדעת הרד"ק
מן לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כ"ז ל"ג) (עיין שרש בקר); וכן לדעתי הוא שפר מענין הדרישה
זהחקירה כמו שפרו טוב ובדומה. בנגהא, נגה הוא החור החלוש מאור השמש, לזה נאמר
על אש הארצי ונגה אש להנה (ישעי' ד' ה'), וגם על זוהר הירח והכוכבים על נגה הירח
(שם ס' י"ט), וכוכבים אספו נגהם (יואל ב' י'), אבל על קרני השמש לא מזינו נגה, ולזה
נאמר ונגה כאור תהיה (תנחומי ג' ג'), הכוונה כי הזוהר הוך מן האור הנכבד ההוא, יהי'
גם חוק כאור השמש, ובאן הכוונה שם כמו השמר עלה בערם ולא השמש על הארץ ובדמיונה
ובהתבהלה, כי הוא נחפו לדעת מה היה לדניאל, וכבר אצטנו שהמלך גם הוא חכה לתשועת
ה'. (בא) לדניאל, נראה כי כאשר קרב לגוב אריות, נדמה לו כאלו קול אדם באזניו (ואולי
היה דניאל מודה ומשבח לה', וכן הוא דעת חז"ל עיין פירוש ר"ס), אך פג עוד לבו מלהאזין,
וכאשר קרא לו אז נתן דניאל אות, כי עוד בחיים חיתו, ולזה: ענה מלכא, קרא בתמים
והשוממות דניאל עבד אלהא חיה וגו'. (כג) שלח מלאכה, וכן בחמ"ו היה מלאך אלהים
מתהלך בתוך האש, כי בכל ספר דניאל יתיחסו הפעולות אל ה' אך באמצעות המלאכים.
חבולה, השחתה (הראב"ע), וכן בלוגי דלעיל הוא השחתה בגוף, ובאן הוא בנפש, ואמר
זה כמתחלל על אשר לא שמר את פי המלך בענין התפלה, כלומר גם בזה ידעתי כי לא עברתי

הרגום אשכנזי

דניאל ו

(כד) דא פרייעטע ויך דער קעניג ווער דאריבער, אונד בע- פאהל דניאל הערויס צו ברין גען אויס דער גרובע, דניאל ווארד אלץ הערויס גע- בראכט אויס דער גרובע, אונד עס פאגד ויך קיינע פערלעט- צונגאן איהם, ווייל ער ווינעם גאטטע פערטרויעט האטטע. (כה) דארויף בעפאהל דער קעניג, אונד מאן בראכטע יע- נע מעננער, וועלכע דניאל אנקלאגטען, ווארף זיי אין איהרע קינדער אונד איהרע ווייבער, אינד נאך עררייכטען זיי ניכט דען באדען דער גר- בע, אלס דיא לעווען זייא שאן ערגריפפען, אונד אללע איהרע געביינע צער מאלמעטען. (כו) היערויף שריעב דרויש דער קעניג אן אללע פעלקער,

(כד) באדין מלכא שגיא טאב עלוהי ולדניאל אמר להנסקה מרגבא והפק דניאל מרגבא וכלהב לא השתכת בה די הימן באלהה: (כה) ואמר מלכא והיתיו גבריא אלך דיאכלו ברצוהי די דניאל ולגב אריותא רמו אנון בניהון ונשיהון ורא- מטו לארעית גבא עד די-שלטו בהון אריותא וכל-גרמיהון הדקו: (כו) באדין דרויש מלכא כתב לכל-עממא אמיא ולשגיא די-דארין בכל-ארעא שלמכון

דירין קרי.

ישגא

נאטציאנען אונד צונגען, וועלכע אין דעם גאנצען ערדבאדען וואהנטען (וויז פאגסט): איי- ערע

ר ש י

עשיתי: (כד) שגיא טאב עלוהי. סרבה הוטב בעיניי: ולדניאל. ואת דניאל צוה להעלות מן הכור: די הימן באלהה. אשר האמין באלהיו: (כה) די אכלו קרובי. אשר הלשינו עליו: ולא מטו לארעית גבא. לא הניעו לתחמיות הכור עד שמשלו בהם האריות וכל עלמותיהם הדקו: (כו) באדין דרויש מלכא וכל די דירין בכל-ארעא. שדיין בכל הארץ

ב א ו ר

על רכונך, כי לא מחסן נפשך רשמת הדת הזאת, רק השרים אלנך לדבר הנמחר הזה. (כד) טאב, כמו טיב בעברית, כלומר זה היה טוב לו (בעיניו) כענין באש עלוהי (לעיל ט"ו). די הימן, כבר אשיתי לך כי מאסף הספר היה בימי השמונאים, והיה כוונתו לעורר עוז בנפש עמו לשען יחזיקו באמונתם, ולא יפחדו מחמת המלך, וינטזו בה' אשר בידו להכיל לקומים למות, ולזה אמר גם כאן כי הימן באלהיו. (כה) די אכלו קרובי, כי הלשינו את דניאל, כי כבר אשיתי לך לעיל שהמלך רצה להמליך בעד דניאל, באמרו כי אך התחנן לה' ולא שאל ממנו דבר והס לא קבלו זאת, וכוה כבר נחבד למלך כי רק למען למליך מקום לשוא את דניאל, המליכו את הדת הנכערה הזאת, ולכן נמלא עליהם חמה. בניהון, כי כן היה דרכם לסקוד עון אבות על בנים ועל כל בני בית הקוטא (ועיין בבאורי לספר יהושע במעשה עכן פרשה ז'). גרמיהון, עלמותיהם, כמו ישכר חמר גרם (בראשית מ"ט י"ד) ועוד כמותו. והנה בזה יגדל הסיפור הנס, כי מזה נראה שהיו האריות רעבים מאד ונכל זאת לא שלטו בדניאל. (כו) די דארין בכל ארעא, ע"ד הפלגה כמ"ס כבר. והנה הכתב הזה דומה לכתב שכתב נבוכדנצר (לעיל ג' כ"ט — עד סוף הפרשה), רק שנוכדנצר

ד נ י א ל ו

וְשָׁנָא: (כז) מִן־קֶדְמִי שָׁיִם
 טַעַם דִּי וּבְכָל־שִׁטְנֵי מַלְכוּתֵי
 לְהוֹן וְאֵינִי וְדַחֲלִין מִן־קֶדְמִי
 אֶלְהֵה דִּי־דְנִיָּאל הוּא וְאֶלְהֵה
 חַיָּא וְקִיָּם לְעֵלְמִין וּמַלְכוּתֵהּ
 דִּי־לֹא תַחֲתָבֵל וְשִׁלְטָנָה עַד־
 סוּפָא: (כח) מִשְׁיֹזֵב וּמַצִּיל וְעֶבֶד
 אֲתִין וְתַמְהִין בְּשִׁמְיָא וּבְאַרְעָא
 דִּי שְׁיֹזֵב לְדְנִיָּאל מִן־יַד אֲרִיּוֹתָא:
 וְדְנִיָּאל דִּנְהֵצִיחַ בְּמַלְכוּת
 דְּרִיּוֹשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ פַּרְסִיָּא:
 ז (א) בְּשָׁנָת חֲדָה לְבִלְאִשְׁצִיר
 מֶלֶךְ בְּבֶר דְּנִיָּאל חֵלֶם

חזה

זיעין קרי. פרסאה קרי

תרגום אשכנזי לג

ערע וואהלאהרט מאנע אימ
 מער צונעהמען! (כז) פאן מיר
 ערגעהערט דער בעפעהל, דאס
 מאן אים גאנצען געביעט
 מיינעם רייכעס, אונטערזיך
 פֿיגקייט אונד עהרפֿורכט ער
 צייגע דעם גאטט דניאלס,
 דען ער איזט דער לעבענדיג
 געגאטט, דער עוויג בעשטע
 העט, דעססען רייך ניע צער
 שטערעט ווירד, אונד דעם
 סען העררשאפט ביז אנס ענ
 דע וועהרעט. (כח) דער דא
 ערלעזעט אונד עררעטטעט,
 צייגען אונד וואונדער טהוט
 אים היממעל אונד אויף ער
 דען, דער דניאל עררעטטעט
 האט אויס דער געוואלט דער
 לעווען. — (כט) דיעזעם דניאל
 געלאנג אללעס אונטער דער
 רעגירונג דעם דרוש אונד
 אויך אונטער דער רעגירונג
 כורש דעם פערזערס.

ז (א) אים ערשטען יאהרע דעם בלשאצר, קעניג פאן בבל, זאה דניאל איין
 טרויב

ר ש י

שלמכון יסנא: (כט) ונמלכות כורש. שאלך אחר דרוש שלא מלך דרוש המדי אלא שנה אחת
 ונהרג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמלינו את כורש חתנו עליהם בתוך הכח לה
 באדין

ב א ו ר

שנוכדנלר שם רק טעם שלא ידבר שום איש סרה על אלהי ישראל, ודריוש הוסיף להיותם
 ירחים את שם הגדול והנורא. (כט) הצלח, עומד אף שהוא בהפעיל, כמו עלה והללח
 (א"א ב"ב י"ג) ועוד כמוהו, עיין שרשים לר"ק. במלכות דרוש, עיין בבאור בתחלת הפרשה.
 ז (א) כבר ספר לנו (פרשה ה') משנה האחרונה לנלשאר, וגם (פרשה ו') מראשית ממלכת
 דרוש, ואין זה ע"ד אין מוקדם ומאחר, רק כאן יתחיל חלק שני מספר דניאל, כי
 מתחלה ספר מפרשת גדולת דניאל, ואשר הגדיל ה' לעשות עמו ועם חביריו והיה כריך להקדים
 לזה ספרון חלומות שנוכדנלר, כי זאת היתה סבת גדולתו, והחלק הזה יכלול אף המעשי (דחו
 געטיכטניצע), והנבואות הכוללות בו אינן מעיקר הכוונה, רק כמשנו מן הספור; ומעתה
 יתחיל חלק הנבואי (דחו פרשעהטיטע) שהוא תכלית הספר הזה. ולזה ינאז מבאן ואילך
 הדברים תמיד בלשון מדבר בעדו, להראות כי דניאל עלמו כתב הדברים האלה על ספר,
 לזכרון לימים הבאים, וא"כ המה אמת לדקו יחדו וקיימים לעד, אך הפסוק הראשון והוא
 כמו מבוא הענין (דער חייגמנג), הוא מידי מאסף הספר. בשנת חדה, בל מספר יסודי

תרגום אשכנזי

דניאל ז

חזה וחזוי ראשה על-משכבה
באדין חלמא כתב ראש מלין
אמר: (ב) ענה דניאל ואמר חזה
הוית בחזוי עם-ליריא וארו ארבע
רוחי שמיא מגיחן לימא רבא:
(ג) וארבע חיון רברבן סלקן
מן-ימא שנין דא מן-דא:
(ד) קדמיתא כאריה וגפין די-

נשר

טרויטגעוויכט, אונד געכילדע
זיינעם הויפטעס ערשינען
איהם אויף זיינעם לאגער; דא
פערצייכעטע ער דען טרוים,
ערצעהלטע דיא וויכטיגסטען
געגענטשטענדע. (ב) דניאל האב
אן, אונד ערצעהלטע (ווייז
פאקט): איך שוועטע אין מיי-
נעם געכטליכען געזיכטע, דא
שטירמטען דיא פיער ווינדע
דער היממעלסגעגענד געגען
דאז נראסע מעער. (ג) אונד
פער אינגעהייערע טהיערע
שטייגען אויס דעם טעערע,

איינעם פערשיערען פאן דעם אנדערן. (ד) דאז ערשטע וואר וויא איינע לעווין, אונד
האט

ר ש י

ז (א) באדין, חלמא כתב. אז (הכלום כתב) וראשי הדברים אמר: (ב) וארו. והנה:
ארבע רוחי שמיא מניחן וגו'. ארבע רוחות נושנות באות מארבע רוחות העולם
ונלחמות עם הים הגדול וסוערו אותו: (ג) וארבע חיון. וארבע חיות: שנין דא מן דא.
משינות זו מזו: (ד) קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה. היא כאריה ולה כנפי נשר זו היא
מלכות בבל שהיתה מושלת באותה שעה וכך רואה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסכנו
ירמיה

ב א ו ר

תחת הסדורי ורכים נכה. באדין, אחר שער משנמו. ראש מליו, כלומר הדברים הנכמרים
והעיקרים ולא כל הפרטים, וכן נראה מן הספור. (ב) עם ליליא, בלילה. וארו, כמו
דא לו ונחלק הלמ"ד ברי"ש, כמו וענה אים באלמנותיו (ישעי' י"ג כ"ב) חמורת בארמנותיו
(מדברי הראב"ע). ארבע רוחי שמיא, רוחו לארבע כנפות הארץ, כי מקלה הארץ ועד
קלחו המו גויס מנו ממלכות, גם יבון בזה על ארבע החיות במראה. מגיחן, לדעתי שרש
גוח (או גיח) הוא מתדמה לשרש ננח (כמו מול וגמל), וענינו (הערפאָרטשטען, חוֹזֵט־טֶשֶׁן
טען), והיא התנועה החזקה אשר בו ידחוף וידחוק דבר מה את עצם אחר (דוק ותראה שכן
יתפרש בכל מקום), ומזה גם חולי וגחי בת ליון (מיכה ד' י'), אם כדעת הרד"ק הולאת
הנשימה (זיפֿלער חוֹזֵט־טֶשֶׁן), או כדעת געזעניוס על הולאת הולד, ומזה גם תרגום של
וילקס ואגית קרנא, כמו שיאמר הלונו (דיא העערעטטייעסען חויל חיינאָנדער), וכן בעברית
ואורכ ישראל מגיח ממקומו (שופטים כ' ל"ג), וכן הענין כאן שהיו הרוחות מושבות בחזקה
בין גלי הים, כאלו ילחמו עמהם לחם, והמשל הוא על הרעש ומהומה שיהיה בעת ההיא,
והים אם שהוא כולל העולם בכללו "כענין על ימים יסדה (תהלים כ"ד ב'), או שהוא ליוז
הזמן (דאז בילד דער לייט) כאשר הוא עוד עתה כפי המושלים. והנה באו הרוחות האלה
לעורר מתהום רבה החיות הגדולות והנוראות ולהוליאם על פני המים; ויפה אמר הראב"ע
בפתרונו לשלש החיות הראשונות, כי החיות הרומשות בים הגדול גדולות מנפש חיה ביבשה.
(ג) וארבע חיון, זה כלל המראה שראה ארבע חיות עולות, אבל לא בנת אחת, כי אם בזה
אחר זה, כי הוא משל לארבע מלכיות אשר בסור האמת תמשול השניה. (ד) קדמיתא כאריה, והנה
אין אחנו יודע בנריר לחתי קן החזון הזה, ועל חזונו מן המלכיות אשר כבר חלפו ועברו,
ואשר עוד יעמדו ויספו לשני בוא יום הגדול והנורא, יורו החיות האלה, ואם גם מלינו
שירמיה דימה בכל לאריה ולנשר (עיין רש"י), הנה באמת הוא רק משל כולל, ויזכק על כל אומה
מקיפה

דניאל ז

תרגום אשכנזי לד

האטטע אדלער = פליגל ;
איך זעה וויא איהם דיא פליג
געל אויסגערויט ווארדען,
נאכדעם מאן עס פאן דער ער-
דע ערהאבען האטטע, דאן
שטאנד עס אויף דען פיססען
וויא איין מענש, אונד איינעם
מענשען הערץ ווארד איהם
געגעבען. (ה) אונד דאן אנה-
דערע טהיער, דאן צווייטע
נעהמלך, גליך איינעם בא-
רען, דיעס וואר נאך איינער

נִשְׂרָ לָהּ הַיּוֹת עַד דִּי-
מְרִיטוּ גַפִּיהּ וְנִטִּילַת מִן-אַרְעָא
וְעַל-רִגְלִין כְּאַנְשׁ הַקִּימַת וּלְבָב
אַנְשׁ יִהְיֶה קָה: (ה) וְאַרְו חַיּוֹה
אַחֲרֵי חֲנִינָה דְמִיָּה לְדָב וּלְשִׁטְר-
חַד הַקִּימַת וְתַלְתָּ עֲלֵעִין בְּפִמָּה
בֵּין שְׁנֵיהּ וְכֵן אָמְרִין לָהּ קִימִי
יִמִּי' . יִמִּי' .

זייטע הין געריכטעט, אונד דרייא קנאכען האטטע עס אין דעם ראכען צווישען זיינען
צאהנען, דיעזעס ווארדע צוגערופען, (וויא פאגט): מאכע דיר אויף! אונד פֿרים
פֿלייש

ר ש י

(ירמיה ד') ואומר הנה כאשר ידאה וגו' (שם מ"ח): עד די מריטו גפה. נמרטו כנפיה' וז'
היא רמו למפלתה: ונטילת מן ארעא. ל' נסתלק מן הארץ רמו שחטל המלכות מן הארץ:
ולבב אנש. ל' חלשות כמו ידעו הגוים חוש המה סלה: (ה) אחרי. אחת: חנינה. שעתה
שניה מן היס: דמיה לדוב. זה רמו למלכות פרס שחמלך אחר ככל שאכלים ושותים כדוב
ושחורבנים כבשר כדוב: דמיה לדוב. לדב כתיב כמו דינא חרנוס של זאב שאף זאב נקראת
מלכות פרס שנאמר על כן הכס אריה מיער זאב ערנות יעדס: ולשטר חד הקימת. ולכד
א' עמדה רמו לשיפאוק מלכות ככל חמתין פרס שנה אחת שחמלך מדי: ותלת עלעין בפמה.
שלא כלעות רבותיו פרסו ג' מדינות היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים בלעתין
פעמים פולטתן זהו כפומה בין שניה פעמים חון לשניה פעמים לתוכן ואני אומר תלת עלעין
שלא

ב א ו ר

חקפה ונוראס. וגשין די נשר, זה יורה על מהירות וקלות, כי חיש מהר כאשר ידאה הנשר
חמלך ידה לכל הגוים. ונטילת מן ארעא, רש"י פירש שחטל מלכותה מן הארץ; ואין זה
נכון שהרי עוד תעמוד המלכות כמו שנאמר ועל רגלין וגו', רק שיופל גאוה כאשר אפרש,
ולכן תרגמתי בדעת הראש"ע שאמר: וכבר נשאהו או מרטו הנקף ע"כ; כי כבר ידעת ששימוש
היי"ו על זמן העבר. ועל רגלין, היפך מה שהיה מקודם גדול האנר רב הנוכה ופרשה
כפיה עד קצות הארץ, עתה תעמוד על רגליה כאחד האדם, כלומר שתהיה המלכות הזאת
לא יותר משאר המלכויות ולא תרים כשאה עוד מיתר הגוים. ולבב אנש, היפך כי לב אריה
היה לה. (ה) ולשטר, הנוכח בש"ן שחלית, ובדח"ל סטר והוא הלד (עיין ערוך ערך סטר).
חקימה, פירש רש"י עמדה, וא"כ ינוקד חקימה כחברו בפסוק שלפניו, וכן הוא בתנ"ך ר'
מושה בן ישראל (אמשטרדם שנת ש"ה), והענין לדעתי שהיו פניה רק ללד אחד, וזה ירמוז
שלא היזה בלחמה כאשר החיות פנים ואחור ולכל הרוחות מקצה הארץ עד קצהו, אך שמה
מגמת פניה לרוח אחד. וחלח עלעין, רוב המפרשים והמעתיקים אמרו שהמה הללעות
(ויבבען), והוא ע"ד ארעא בארמית תחת ארץ בעברית וכמהו. ור"ס כתב וו"ל: ויש אומרים
מלת ור שלא שנים גדולות ע"כ, ואחריו נמשכו קצת חכמי העמים ותרגמו (הויער, פאנג-
לעהנע); ואנכי אחזתי בדעת הראש"ע שכתב על ואפרחיו יעלעו דס (איוב ל"ט ל') וו"ל: כמו
ושמו ולעו (עובדיה א' ט"ו) והטעם יבלעו דס אברי החללים, ויהיה עי"ן הראשון כפל, או
יהיה מגזרת עלעא בלשון רבון, והטעם ישברו בלעות החלל להוליא דס, והראשון נכון בדקדוק
והאחרון עשמו שהוא מגזרת עלס עב"ל; וא"כ נאמר כי עלע בא ע"ד ההעברה על כל עכמות

חרגום אשכנזי

פלישאיין פיללע. (ו) נאך דיע
זעם זעה איך וויעדער איין אג
דערעס (טהיער) וויא איין פאר
דער, דיעזעס האטטע פיער
פליגעל איינעם פאגעלס אויף
זיינעם ריקקען, אויך פיער
הייפטער האטטע דאז טהיער,
אונד געוואלט ווארד איהם
פערליעהען. (ז) נאך דיעזעס
שויעטע איך אים געכטלען
געוויכטע, איין פיערטעס
טהיער, פורכטבאר אונד
שרעקליך, אויסגעהמענד
שטארק, אונד מיט געוואלטיג
גען אייזערנען צאהנען, עס
פראס אונד צערמאלטע, דאז
איבריגע צערטראט עס מיט
דען פיססען, דיעזעס וואר
פערשיעדען פאן אללען טהיער
רען, דיא פאר איהם ערשיע
גען, אונד האטטע צעהן האר.

דניאל ז

אכלי בשר שגיא: (ו) באחר
דנה חזה היות וארו אחרי כנמר
ולח גפין ארבע די-עזף על-
גביה וארבעה ראשין לחיותא
ושלטן יהיב לה: (ז) באחר
דנה חזה היות בחזוי ליליא
וארו חיות רביעיא דחילא
ואמתני ותקיפא יתירה ושני
די-פרול לה רברבן אכלה
ומדקה ושאר אברגליה רפסה
והיא משניה מן כל חיותא די
קדמיה וקרנן עשר לה:

יתיר י'. רביעאה קני. יתיר י'. יתיר י'. משחכל

ר ש י

שלוש מלכים שעמדו לפנים כורש ואחשורוש ודריוש שנה הכית: בשר שגיא. בשר הרבה:
(ו) גפין ארבע גו' וארבעה ראשין. הם ד' מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדן במותו אח
מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון שהמיה הזאת השלישית היא מלכות יון ונקרא נמו
על שם שהיתה גזירת על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו: ושלטן יהיב לה. וממשלת
בתנה לה: (ז) בחזוי ליליא. כלילה אחרת. השלש הראשונות ראה כלילה אחת וזו כלילה
אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן בויקרא רבה: ושני די פרול לה. שני פרול לה:
ומדקה. מדיקה ושוקת הדק: ושאר. מותר אכילה: וקרנן עשר. עשר קרנות זו פי'
לו

ב א ו ר

הגוף, ותהיה הכוונה שהיה כפיה עוד שלש עלמות (ושלש הוא מספר מסוים) מחיה אשו
טרפה, ונאמר לה שאין לה לגרום העלמות היבשות רק חקום ומאכל בשר שגיא. (ו) גפין
ארבע, רמז שחעוף במועף לארבע כנסות הארץ לכבוש ולהרוס לשלול שלל ולבזוז, וגם
ארבעת הראשים יורו כי תשול כל פנות תבל: וס יתכן שהראשים ירמוזו על ארבעה מלכים
אשר יעמדו, ובמו שאמר להלן על ארבע הקזות (ח' כ"ב) ארבע מלכויות מגוי יעמדוה.
(ז) חזה היות בחזוי ליליא, לפי שהמיה הרביעית היא עיקר החזון כנראה מהפסוק להלן
(ובאשר אבאר שם), לכן הוסיף כאן בחזוי ליליא כמו שאמר בתחלת הספור. ואמתני, הייתה
חיומה (הראש"ע). רפסה, רפס בסמ"ך או בש"ן שמתלית (עיין שרשים לרד"ק) ענינו
הדריכה והרמיסה, וחילי נחלק ימין בשמאל והוא נגזר מן רפס וטיט (ישעי' ג"ז ב') ויורה
על רמיס דבר במקום מנואל (חין דען קטטה טרעטען), והכוונה כאן שלח לבד אכלה למלחות
בטובה, אבל בשאט נפשה רמסה גם השאר אשר הותירה ברגליה שהיו מן נשפת, כמו שאמר
להלן (י"ט) וטפרים די נקש, ובבר נאש סגניא מיבה (ד' י"ג) המשל הזה על שפתיו, ואמר
כי

נער. (ח) איך בעטראַטעטע
דיא האַרנער, אונד זיעהע,
איון אנדערעס קליינעס האַרן,
שטיעג אויף צווישען איהנען,
אונד דרייא דער פאַריגען
האַרנער וואורדען ענטוואר-
צעלט פאַן איהם, אויגען וויא
מענשענאויגען ווארען אן דיע.
זעם האַרנע, אונד איון טונד,
דער פערמעססענע ווארטע
אויסשטיעם. (ט) איך זאָה
ענדליך דאָס שטיהלע אויפֿגע-
שטעלט וואורדען, אונד איון
בעטאַנטער זיך זעטצטע, זיין
געוואַנד וואַר וויים וויא שנעע,

(ח) מִשְׁתַּכֵּל הָיִיתָ בְּקִרְנֶיךָ וְאַלֹּ
קָרְנֶיךָ אַחֲרֵי זַעֲרָה סִלְקַת בִּינְיָהוּן
וְתִלַּת מִן־קִרְנֶיךָ קִדְמִיתֵךָ
אֵיתַעֲקֶרְו מִן־קִדְמִיָּה וְאַלֹ עֵינֶיךָ
כְּעֵינֵי אִנְשָׁא בְּקִרְנָאֲדָא וּפִם
מִמְלַל רַבְרָבִין: (ט) חֲזָה הָיִיתָ
עַד דֵּי כְּרִסּוֹן רַמְיוּ וְעַתִּיק יוֹמִין
יִתֵּב לְבוּשָׁה וְכַתְלָג חוֹר וְשַׁעַר

ביניהן קרי. איתעקרה קרי. יתירי. ראשה

ר ש י

לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחבר את הנזית: (ח) ואלו.
כמו וארו לשון הנה: ממלל רברבן. דברי גאווה. הוא טיעוס שאח"ל שחרף וגידף ונכנס
להיכל בעזות פנים: (ט) די כרסין רמיו. כסאות הוטלו ונתקנו לישיב במשפט אחד לדין
ואחד לזדקה לישראל: ועתיק יומין יתיב. הקב"ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל אלפנים
שהנעיסו לסניו והליקו לבניו: כחלג חור. ללכן עונות עמו: ושער ראשה כעמר נקא.

ב א ו ר

כי קרנך אשים ברזל ופרסתך אשים נחושה והדקית עמים רבים. (ח) משחכל, מענין שכל
(ראב"ע), והוא כמו ואני הייתי מבין (לקמן ח' ה'). ועירח, קטנה היתה כשעלתה והיתה
הולכת וגדלה והתפשטת עד שנכלו מכניה של קרנים, ולכן נאמר לקמן (כ') וחזה רב מן
חברתה. עינין, העינים המה ליור ההשתכלות והסתבונות, כמה דאם אומר החכם עיניו
בראשו (קהלת ב' י"ד), ואמר כענין אנוש, שכל נאשוב שהיה אך בקרן כדמות עינים כמו
שנמלא בעינים ויתר הגשמים, רק היו בעיני אדם לראות בהם. ופם, כלומר גם פה ה' לו,
ואין לורך לבאר כי פי אדם הווש לו, שהרי נאמר ממלל רברבן. ממלל רברבן, דבר גדולות
נגד אל עליון כמ"ש רש"י, וכאשר באר להלן (כ"ה) ומלין ללד עליא ימלל, והנך רואה כי
לשג חיות הראשונות ערך דמות ממיני החיות אריה דב ונמר, והרביעית לא קרא לה שם,
לפי שהיתה משונה במראה ולא מלא דוגמתה בכל יצורי תחת. (ט) כרסון רמיו, הקימו
בסאות. ולדעתי השרשים רום ורמה אחד המה בעיקרם, ויורו על הפגנה והקמה (חויפֿ-
העבען, חויפֿטטעלען), ואמר רמה בים (שמות ט"ו ב' ו"א), כי הרוכה להשליך דבר ברב
כח יגביה אותו כנודע, וכן פרש ורומה קשת (ירמ' ד' כ"ט), כי נושקי קשת יגביהו אותו
עד כנגד עיניהם לירות אל המטרה, ולזה נאמר בארמית רמא או רמה על דבר הנחין על
איש שלא ברצונו באלו הושלך עליו (חויפֿערלעגטן, חויפֿביורדען), כמו למרמא עליהם (עזרא
ז' כ"ד), וכן תרגום של וישם מלך אשור וגו' (מ"ב י"ח י"ד) ורמא, ומזה נדחז"ל מלחא דלא
רמיא עלי' דאישא, וכן ורמינהי (עיין ערוך ערך רמה). והנה הקימו הסאות למשפט, כי
בא ה' לשפוט את הארץ הוא וכל קדושו עמו, וכבר יש בזה רמז לכ"ד של מעלה אשר ישנו
על מדין וה' בראשם, מה שלא נמלא בשאר נביאים. ועתיק יומין, תרגום של ישן עתיק,
ועיין בספר זמירות ישראל שנאמר על עתקה מבל כוררי (תהלים ו' ח'), ובנאור רעי רי"ו
על פסוק והדברים עתיקים (דה"א ד' כ"ב). והנה דימה את השם הנכבד אשר ישב על כסאו
למשפט לאיש זקן, כי בימים ההם אמרו אך בשישים חנמה ואורך ימים חנונה, וכל שופטיהם
ושועריהם היו אנשים באים בימים, כאשר יורה ע"ז הוראת שם זקנים גם בעברית גם בשאר
לשונות. כחלג חור, כשגל לנן, כי היה מדרך נכדי העם ושופטיהם ללנוש בגדים לבנים,

רִאשִׁיָּה כַּעֲמַר נִקְלָא כְּרִסְיָה
שְׂבִיבִין דִּי-נֹר גְּלִלוּהִי נֹר
דְּלִק: (י) נְהַר דִּי-נֹר נִגְדַּ וְנִפְקַ
מִן-קְדָמוּהִי אֵלֶּף אֲלָפִים
יִשְׁמִשׁוּנָה וְרִבּוּ רִבּוֹן קְדָמוּהִי
יִקְוִמוּן דִּינָא יִתְּבוּסְפָרִין פְּתִיחוּ:
(יא) חֲזָה הוּיָת בְּאֲדִין מִן-קֶל
מְלִיָּא רַבְרַבְתָּא דִּי קִרְנָא
מִמְלָא חֲזָה הוּיָת עַד דִּי קְטִילַת
חַיּוּתָא וְהוּבַד גְּשָׁמָה וְהִיבַת
לִיקְדַת אִשָּׁא: (יב) וְשָׂאָר חַיּוּתָא

דאז האר זיינעם הויפטעם
וויאריינע וואללע, ויין שטוהל
פֿייערפֿלאמען, אינר דעם-
סען ראדערווערק לאדערנרע
גלוטה. (י) איין שלאנגעלנרער
פֿייערשטראם בראך אויס
איהם הערפֿאר, טויזענד מאהל
טויזענד ריענטען איהם, מי-
ריארען מאהל מיריארען
שטאנדען פֿאר איהם, מאן
זעטטע ויך צו געריכטע, אונד
ביכער וואורדען געאפֿענעט.
(יא) נון שויעטע איך (ד. ה. חך)
וויאזוי שויערעקעקע וועגען דער
שאללענרען פֿערמעססענען
ווארטע, דיא דאז הארן אויס-
שטעם, איך זאג, דאס דאז
טהיער געטאדטעט, אונד ויין
לייב פֿערניכטעט וואורדע,

אונדעם עס אין דאז פֿלאמענרע פֿייער געווארפֿען ווארד. (יב) אויך דען איבריגען טהיער-
רען

ר ש י

מקנה עלמו מזכיות שיש לעכו"ס לפניו ומאלם להם כל שנים בעולם הזה צוירקא רבה:
די נור. של אש: מור דלק. אש בוערת: (י) נגד ונפק. מושך וילא: ישמאנה. לעתיק
יומין: דינא יתיב. המשפט נחשב לפניו: וספרין פתיחו. הספרים נפתחו ספרי העצירות
והרעות שעשו: (יא) מן קל מליא. מקול הדברים הנכבדות שהקין מדבר עלמה חמתו של
עתיק יומין: עד די קטילת חיותא והובד גשמה. אבד גופיה: ליקדת אשא. ללנת אש
הוא אשו של יעקב והיה בית יעקב אש וגו' (עונדיה א'): (יב) ושאר חיותא העדיו

ב א ו ר

ונגדו כהונה לעד, כי מראה הלכין תורה על נקיון לבב וטהרת הנפש, ע"ד אש יהיו מטאנים
בשנים כאלג ילניו (ישעי' א' י"ח) וכדומה. גלגלוהי, הנה היה כנסא המשפט אופנים, להורות
כי בכל מקום יהיה מקום כסא, כאלו יעבור ממקום למקום לעשות משפט ולדקה בארץ—
ומי לא ידע התדמות המראה הזה למרנבת יחזקאל. (י) נהר די נור, לדעת רוב המפרשים
והמעתיקים הוא נחל אש, ויהי' ע"ד כי באש ה' נשפט (שם ס"ו ט'), וחכמי הקבלה כבר ידעו
איה מקום הנהר הזה שראש דניאל בחלמו, והדברים עתיקים; אולם הראנ"ע אמר ו"ל:
יש אומרים נהר אש (זהר של אש), והוא הנכון בעיני, והכוונה כי מן אש המתלקחת
בגלגלים התפשט אור יקר וקפאון; ובתרגומי לא נתיי מיתר המפרשים, בעבור שגא להלן
והיבית ליקדת אשא, שנראה מזה שהיה במראה מקום חושט למרגיו אל. מן קדמוהי, מן
הכסא, אבל קדמוהי השני, וכן ישמאנה מוסב על עתיק יומין. אלף אלפים, לדעתי המה
שלוש ב"ד עושי רלון השופט, ועמדו פה לשמוע מה ילוח ואנה ישלחם. ורבו, המה הנעלי
דינים אשר באו למשפט. דינא יחב, כמ"ס רש"י המשפט נחשב, ונא שם המקרה חסות התואר,
כי הענין על הדינים, וכן יאמר כל"א (דחז געריכט פֿערזאמטעטע זיך). (יא) חזה הויה,
כיון שראיתי מקום המשפט, הייתי מתנוון לדעת מה יהיה משפט הקין המדברת גדולות,
וראיתי חזירותא עדי אובד, כן המשך הפסוק על נכון. ויהיב, לדעתי הו"ו של ויהיב,
תורה על הסנה, כלומר שנאבד גופה לפי שניתן ליקוד אש וכדמורגס. (יב) ושאר חיותא,

דניאל ז

תרגום אשכנזי לו

רען ווארד איהרע העררשאפט
וועגנעגאממען, יעדאך ווארד
איהרע לעבענסרויער אויף
איינע בעשטיממע צייט
פֿעסטגעזעצט. (יג) פֿערנער
זאָה איך אים נעמליכען גע-
זיכטע, אין רען וואַלקען דעם
היממעלס ערשיען וויא איינעם
מענשען זאָהן, אונד אלס ער
ביז צו דעם בעטאגמען גע-
לאנגטע, שטעללטע מאָן
איהן דעמועלכן פֿאַר. (יד) איהם
ווארד מאַכט, העררל כִּקִּיט
אונד קעניגטום פֿערליעהען
אונד דאָס אַללע פֿעלקער
נאַציאָנען אונד צונגען דיענען
זאָללען איהם, זיינע הער-
שאַפט איינע עוויגע הער-
שאַפט וויא, דיאניע פֿערגעהט, אונד זיין רייך ניכט
צערשטערעט ווערדען זאָלל. (טו) מיר
דניאל

הַעֲדִיו שְׁלֹטְנֵהוּן וְאַרְכָּה בְּחֵייוֹן
יְהִיבֹת לְהוֹן עַד־זְמַן וְעָדָן:
(יג) הַזֶּה הָיִית בְּחַזוֹי לִיקְיָא וְאַרְו
עִם־עֲנָנִי שְׁמִיָּא כְּכַר אֲנִשׁ אֲתָה
הוּא וְעַד־עֲתִיק יוֹמִיָּא מָטָה
וּקְדָמוֹהִי הִקְרְבוֹהִי: (יד) וְלֵה יִהְיֶה
שְׁדִמָּן וְיִקָּר וּמַלְכוֹ וְכָלוּ עִמָּמִיָּא
אֲמִיָּא וְלִשְׁנִיָּא לֵה יִפְלָחוּן
שְׁלֹטְנָה שְׁלִמָּן עַל־מִי לֹא יַעֲדָה
וּמַלְכוּתָהּ דִּי־לֹא תִתְחַבֵּל:

אחכריה

רש"י

שְׁלֹטְנֵהוּן. ולאחר המלכויות הסירו מן השמים משלטהוֹן: וארכה בחייוֹן יחיבת להוֹן עד יום מועד לעתיד לבא. מלחמות גוג ומגוג: וארכה. המתנה: (יג) כבר
אנש אמה. הוא מלך המשיח: ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט: מטה. הניע:
(יד) ולה יהי שדמן. ולאחר בן אדם נתן ממלכת שהיו עובדי כוכבים ומזלות דימה בחיות
וישראל דימה כבן אדם על שם ענותנים ותמימים: די לא יעדה. לא יסיר:

באר

רבים מהמבארים חשבו כי המה שלש המיות אשר ראה נחמיה; אולם זה לא יתכן, כי כבר
אמרנו לעיל כי המיות אך בזה אשר זה נראה, וא"כ כבר חלפו ועברו, וכן הוא בנמשל, כי
באשר קמה מלכות השנים, כבר כלתה הראשונה ואבד זכרה; רק הענין ואשר חיותא על שאר
המלכויות אשר יהיו בימים ההם, וקראם חיות ע"ד וכל חיות לא יעמדו לפניו (לקמן ח"ד),
ואמר כי אשרי שגעשו שפטים נחיה הרביעית, נחלה גם המשפט על יתר החיות (המלכים)
שיסירו ממלכתם ויעמדו כלם שם אחד למלך המשיח, וכמו שיבאר בפסוק ב"ד וכו'. שלטנהוֹן,
ב"ל" אף שחיה נקבה, לפי שהכוונה על המלכים, וכן להוֹן. וארכה בחייוֹן, כלומר שהושם
גבול וקץ לאריכות חייהם, כמה ימים יעמדו עוד עד העת המיועדת, והוא ימות המשיח,
ובאשר יבאר עתה. ומן ועדו, זמן יאמר לדעתי על העת המוגבלת (חיין בעטייהוועטער לייט)
רויף), כי הוא מענין הזמנה בדח"ל, ובאשר בארנו. (יג) בחווי, עיין לעיל פסוק ז'.
עם ענני, בענני, כמו עם ליליא דלעיל פסוק ב'. כבר אנש, לפי שהמלכויות והנכבדה לאחר אדם
עתה נמשלו כבהמות פראות לרוע מזגם, ידמה עתה המלכות האחרונה והנכבדה לאחר אדם
מבשר הולירה, וכמ"ש רש"י (ועיין מ"ש הרד"ק על בן אדם יחזקאל ב' א'), ובא בענני הוד,
להורות כי מלכות שמים היא ונקרב אל עתיק יומין, עד"כ נאם ה' לאדני שב לימיני וגו'
(מסלים ק"י א'). וכתב הראב"ע וז"ל: ויאמר רבי ישועה שהוא משיח ונבון דבר רק הוא עם
הקדש שהם ישראל, וזה נכון באמת כנראה ממה שיבוא בפרשה ובאשר נבואות דניאל, שהכוונה
על קדושי עליון בכלל, וגם קצת חכמי העמים הסכימו כי זה לא באמר על מלך המשיח, רק
על

תרגום אשכנזי

דניאל ווארד מיין גייסט אים
אינגערן ערשיטטערט, אונד
דיאגעזיטע מיינעם הויפטעם
ערשרעקטען מיך. (טז) איד
נאָהעטע מיך איינעם דער
אָנווענדען, באַטה איהן אום
אויפֿשליס איבער אַללעס דינע
זעס, אונד ער פֿערשפּראַך
מיר, דיאדייטונג דער דינגע
מיר בעקאנט צו מאַכען.
(יז) דיעזע גראַסען טהיערע
(זמגטער) דערען פֿיערע וואַ
רען, (בעדייטען) פֿיער קעניגע,
דיאזיך פֿאַן דער ערדע ערהע
בען. (יח) אַבער דיא הייליגען
דעם העכסטען ווערדען דאָן
דאָן רייך בעקאממען, אונד
עס בעזיטצען איממער אין
עוויגקייט. (יט) דאָן פֿערלאַנג

דניאל ז

(טו) אַחֲכַרִית רוּחִי אָנָה דָנִיֵּאל
בְּגוֹ נְדָנָה וְחַזִּי רֹאשִׁי יְבַהֲלֵנִי:
(טז) קִרְבַּת עַל־חַד מִן־קִאֲמִיָּא
וְיִצִיבָא אֲבַעָא מִנָּה עַל־כָּל־דָּנָה
וְאִמַּר־לִי וּפִשֶׁר מִלִּיא יְהוּדַעֲנִי:
(יז) אֲלִין חַיּוֹתָא רַבֵּרְתָּא הִי
אֲנִין אַרְבַּע אַרְבָּעָה מַלְכִין
יְקוּמוּן מִן־אַרְעָא: (יח) וַיִּקְבְּלוּן
מַלְכוּתָא קִדִּישִׁי עַל־יוֹנִין וַיַּחֲסִנוּן
מַלְכוּתָא עַד־עֲדָמָא וְעַד עַלְמָא
עַד־מִיָּא: (יט) אֲדִין צְבִית לִיצְבָּא

על

ר ש י

(טו) אַחֲכַרִית רוּחִי. ל' כי יברה (שמות כ"ז) ול' ארמי ועברי שוין צו כלומר נשמה מתוך עומק כרייתא:
בגו נדנה. בתוך חיקו נרתק שלו כלומר נבהלה רוחי בתוך הנוף מן החלום הזה: (טו) קרבת
על חד מן קאמיא. קרבתו אלל אחד מן העומדים שם לפני עתיק הימים המלאכים וקראו
עומדים שנאמר (זכריה ג') בין העומדים האלה מפני שאין להם קפלים: ויציב אבנא
מנה. והאמת שאלתי ממנו: (יז) ארבעה מלכין. ד' מלכויות: (יח) ויקבלון מלכותא קדישא
עליונין. אלו ישראל שיעלו המלכות רביעית: (יט) אדין צבית ליצבא. אז חפצתי לעמוד
על

באור

על מלכות המשיח. (טו) אחכרית, לדעת רש"י הוא מענין כי יברה איש צר (שמות כ"א ל"ג)
ע"כ המליכה באלו רוחי חסרה וטמנה עלמה בגוף, ויהיה זה כמו חפלה לפני כי יעטף (חפלים
ק"כ א') ע"כ בצאור. והראב"ע אמר שאין לו רע, והטעם באלו נפשי ידאה מרוב בהלה,
וכן פירש ר"ס, וגם הרד"ק אמר לפי ענינו נבהלה רוחי, או פירושו קלרה רוחי, ותרגום
של קלר רוח דכריא רוחיה, ובערוך ערך כרה פירש שהוא ענין העיפות והלעז (עראידען,
ליידענר זיין) ע"כ, וכן העתיקו כאן קלת חכמי העמים (בעטריבט); ואנכי תרגמתי מענין
בהלה, כדעת רוב המפרשים מבני עמנו. בגו נדנה, בקרבי, כי הנוף לנפש כמו נדן לחרב.
(טז) קאמיא, מן אחד מהמלאכים העומדים שם לשרת פני עליין, כענין ועמדה לפני המלך
(מ"א א' ב'), וכן חי' ה' אשר עמדתו לפניו (שם י"ז א'). ואמר לי, תרגמתי ע"כ החכם
לענגערקע, שהענין שהנטיח לי כי יודיעני פשר הדבר. (יז) ארבעה מלכין, כבר אמרתי לך
כי עוד אנחנו בחולמים חלום נפשו הפתרון, ואין איתנו יודע אל מי מהמלכים נפשו, ומתי
קץ הפלאות? ולכן טוב לנו שלא לדורש במכוסה ממנו, וכבר הארינו בזה גם חכמי ישראל,
גם חכמי העמים, כל איש ואיש כפי אמונתו וכפי אשר שער בנפשו, יעיין הקורא נדבריהם.
מן ארעא, אמר זה להורות שהם רק מושלי אפר, ולזה ינלו וינלו, היפך מ'כות שמים
העומדת לעד. (יח) ויחסנון, חסון הוא תרגום של ירש ונחל. עד עלמא ועד ע"ם עלמא,
כמו מן העולם עד עולמי עד. (יט) צבית ליצבא, חפצתי לדעת אמתת הסיים הרביעית.

והנה

דניאל

על-חיותא רביעיתא די-הות
שניה מן-כלהון דחילה יתירה
שניה די-פרזר וטפריה די-נחש
אכלה מדקה ושאר אברגליה
רפסה: (כ) ועל-קרנא עשר די
בראשה ואחרי די סלקת ונפלו
מן-קדמיה תלת וקרנא דכין
ועינין לה ופם ממלך רברבן
וחזוה רב מן-חברתה: (כא) חזוה
הוית וקרנא דכין עבדא קרב
עם-דיישיין ויכרה להן: (כב) עד
די-אתה עתיק יומיא ודינא יחב

בלחן קרי. יתירג' יודין. ונפלה קרי. יתיר'. לקדישי

תרגום אשכנזי לו

טע איך אויפֿשלוס איבער דאן
פֿיערטע טהיער, וועלכעס
פֿערשיעדען פֿאן אללען (מיכ)
ריגען) אונד אויסנעמענער
שרעקליך וואר, אייזערנע צאָה:
נע אונד עהערנע קלוען האַט:
טע, וועלכעס פֿראַס, צער-
מאַלטע, אונד דאן איבריגע
מיט דען פֿיסען צערטראַט:
(כ) אונד (מויפֿטלום) איבער דיא
צעהן האַרנער אויף זיינעם
הויפטע אויך איבער דאן אַנ-
דערע (המין), וועלכעס אויפֿ-
שטיעג, דורך וועלכעס דרייא
אויספֿעלען, אינד דאס דיע-
זעס האַרן אויגען האַטטע, אי-
נען מונד, דער פֿערמעסענע
וואַרטע פֿיהרטע, דאס זיין אַנ-
זעהען גרעסער וואַר אלס יע-
נעס זיינער נעבענהאַרנער.

(כא) איך האַטטע געזעהען, וויא יענעס האַרן קריעג פֿיהרטע מיט דען הייליגען, אונד
זיא. עם איבערוועלטֿיגטען, (כב) ביז דער בעטאָגטע קאָם, אונד רעכט פֿערשאַפֿטע דען
היי

רשי

על האמת מן החיה הרביעית: די הות שניא מן כללן דחילה יתירה. אשר היתה משונה מכולן
באמת יתירה: (כ) ונפלו מן קדמיה תלת. ונפלו מפניה שלש מן הראשונות: וקרנא דכין
ועינין לה. והקרן אשר בראש ועינין לה כנחוש למעלה: (כא) חזה הוית. בחלומי הראשון
שספרתי למעלה: עם קדישין. עם ישראל: (כב) ודינא יחב לקדישי עליונין. ונקמה נתן

באר

והנך רואה כי בשלש חיות הראשונות לא חקר דניאל על פרטי העניינים, ונח דעתו במה שנאמר
לו דרך כלל שהם מורים על המלכויות שיעמדו, אך על ענין החיה הרביעית, שאל פשר ביתר
באור. והנה הראב"ע כתב לעיל (פסוק ו') וז"ל: והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו דק
החיה הרביעית, והיה כן כי שלש חיות הראשונות יוכל המשכיל לדעתם מנבואות דניאל האחרונות
עכ"ל; וזה רחוק, שהרי המלאך לא פירש לו איכות החיה הרביעית רק ע"פ שאלתו, ומדוע
לא שאל דניאל גם על יתר החיות? האם ידע כי עוד יחלוס חלוס? ואולי דעת הראב"ע
כי הסופר השמיט באור יתר החיות וסמך על הבא, אך האמת הוא, כי הבין דניאל שהחיה
הרביעית תורה את אשר יקרה לעם ה' באחרית הימים, עת ישובון לבבון אסירי החקוקה,
ונהיו אליהם וכל הגוים לעבוד את שם הנוכד, וידע כי זה תכלית החזון אשר הראה ה' אותו
לכן חשקה נפשו לדעת כל פרטי הדברים בענין הנוכד הזה, כי מה לו לקורות העמים וחולדות
מלכי ארץ, אם בזה לא תהיה לישראל חשועת עולמים, (גם לבנות הספר הזה היתה עיקר
מגמתו להחזיק אמונת עמו בנביאת המשיח, ויחבו ליום אחרון), ולזה ישים תמונת החיה
הרביעית לנגד עיניו, והוסיף בה פרטים רבים מה שלא זכר תחלה, והוא כי שם לא בא
שהיו טרפיה מן נחש, גם לא שהקין האחרון חזוה רב מן חברתה, אף לא מן המלחמה שעשתה
עם קדושי עליון. (כא) חזה היית, לפי שעיני המלחמה לא נזכר מלפנים, לכן אמר חזה
היית, באלו יאמר גם ראיתי בחלומי אשר ספרתי, וזה כוונת רש"י ע"ש. (כב) ודינא יחב

תרגום אשכנזי

הייליגען דעם העכסטען, אונד
 ביז דיא צייט קאם, וואָ דיא
 הייליגען דאָז רייך בעקאמען.
 (כג) (דער בעפֿרעגטע) זאגטע
 (איר דיין רייטונג), וויא פֿאָלגט:
 דאָז פֿיערטע טהיער (דייטעט)
 אויף איין פֿיערטעס רייך, דאָז
 אויף עררען ענטשטעהן ווירד,
 וועלכעס פֿערשיערען זיין ווירד
 פֿאָן אללען רייכען, דיא גאנצע
 עררע פֿערשלינגט, צערטריטט
 אונד ויא צערטאלסט (כד) אונד
 דיא צעהן האָרנער (בעדייטען),
 דאָס אויס דיעזעס רייכע צעהן
 קעניגע ערשטעהען וועררען:
 דאָן ווירד איין אנדערער ער=
 שטעהען, דיעזער ווירד פֿער=
 שיערען זיין פֿאָן דען פֿאָריגען,
 אונד ווירד דרייא קעניגע ער=
 גיערדיגען: (כה) (פֿרעכע) רע=
 דען ווירד ער געגען דען העכ=
 סטען פֿיהרען, דיא הייליגען
 דעם העכסטען אויפֿרייבען,

דניאל ז

לקדישי עליונין וזמנא מטה
 ומלכותא ההסנו קדישין:
 (כג) כן אמר חיותא רביעיתא
 מלכו רביעיא תהנא בארעא די
 תשנא מן כל מלכותא ותאכל
 כל ארעא ותדושנה ותדקנה:
 (כד) וקרניא עשר מנה מלכותה
 עשרה מלכין יקמון ואחרון
 יקום אחריהן והוא ישנא מן
 קדמיא ותחתה מלכין יהשפל:
 (כה) ומלכין לצד עליא ימלל
 ולקדישי עליונין יבלא ויסבר
 להשניה זמנין ודת ויתיהבון
 בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן:

רביעאה קרי. עלאה קרי. ודינא

דיא פֿעסטע אונד דאָז געזעטץ צו אנדערן טראַכטען, אונד זיינער מאַכט וועררען זיא פֿרייז
 געגעבען זיין אויף אייגע צייט, אויף צווייא צייטריימע אונד אויף איינען האַלבען
 צייט

ר ש י

להם ממנה: (כג) כן אמר. כה ענוי המלאך הפותח לי את החלום: (כד) וקרניא עשר. וקרני' עשר.
 אשר ראית לה זה פתרונו: מנה מלכותה. מאותה המלכות: וחרון יקום אחריהון. והאחרון
 יקום אחריהון הוא טיטוס: (כה) לצד עילאה. כלפי מעלה: ולקדישי עליונין יבלא. ולישראל
 יערים ויליק: ויסבר להשניה זמנין ודת. ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודמיהם:
 עד עדן ועדנין ופלג עדן. קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וסתום
 ודרשוהו

ב א ו ר

נעשה להם הדין הראוי להם, והוא לרשע את הארץ ולנקום באויביהם. לקדישי עליונין, כבר
 הודעתוך כי דניאל ראה במחזה, ה' ובית דינו שלו יושבים למשפט, וכל חלה מלאכי מעלה
 היו עליונים, ולזה קרא לעם הנבחר קדושי עליונים. (כד) יהשפיל, ע"ד העבדות, כמו
 דלותי ולי יהושיע (מהלים קט"ו ו') וגדומה. (כה) יבלא, אם שהוא כמו בלה שעיניו הזקנה
 והכליון, כמו בלו עלמי (שם ל"ז ג') וגדומה, או שהוא כמו בלע בעי"ן מענין השחמה,
 כמו בלע אדני ולא חמל (איכה ב' ב'), ובאמת שניהם דומים במובן. ויסבר, ימסוב, וגודע
 הוא מדברי חז"ל וכמו שפירש"י. והנה רבים מחכמי העמים, וגם קצת חכמי ישראל, רלו
 לנאר כל זה על מלכות השמנא ס, חסרי אשר גברה ידם על מלכות יון; ואנוני כל ידעתי
 איך יודק ע"ז אצרו שתהא מל. ומו מלכות עולמים וממשלתו לדור ודור, והני כבר בטלה?

דניאל ז

תרגום אשכנזי לח

צייטרום: (כו) דאן ווירד דאן
גער'כט זיך זעטצען, אונד ווינע
הערשאַפֿט איהם אַכנעה-
מען, אום זיא פֿיר אימער צו
פֿערטילגען אונד צו פֿערניכט-
טען. (כז) אונד דאן קעניגטהום,
דיא הערשאַפֿט אינר דיא
מאַכט אַללער רייכע אונטער
דעם גאַנצען היממעל, ווירד
דעם הייליגען פֿאַלקע דעם
העכסטען פֿערליעהען, זיין
רייך ווירד זיין איין עוויגעס
רייך, אונד אַללע מעכטיגען
ווערדען איהם דינען אונד גע-
האַרען. (כח) דיעזעס איזט
דאן ענדע דער זאַכע, מיך
דניאל ערשרעקטען מיינע
פֿאַרשטעללונגען זעהר, אונד

וודינא יתב ושלטנה יהעדון
להשמדה ולהובדה עדסופא:
(כז) ומלכותא ושלטנא ורבותא
די מלכות תחות כלשמיא
יהיבת לעם קדישי עליונין
מלכותה מלכות ערם וכל
שלטניא להיפלחון וישתמעון:
(כח) עדכּה סופא דיימלחא אנה
דניאל שגיא ורעיוני יבהלני
וזיוי ישתנון עלי ומלחא בלבי
נטרת:

בשנת

מיינע פֿאַרבע פֿערענדערטע זיך, אַבער איך בעוואַהרעטע דיא זאַכע אין מיינעם הערצען.
איהם

ר ש י

וידעוהו הראשונים ואיש לפי דעתו וכלו הקלים. ויש לנו לפתור עוד כאשר ראיתי כתוב בשם
רב סעדיה הס אלף וג' מאות ול"ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחנה וגו' ופי' המועד
עד עת שני עתים וחלי עת ואמר שהעתיים הם ארבע מאות ושמונים שנים לאחס ממלכס
עד שנכנה הכית. וארבע מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת"כ ועוד חלי העת הזה תמ"ה
הרי אלף טל"ה. את אלה חשוב מעת הוסר התמיד עד שוב זבח התמיד אל מקומו והוא
הוסר שש שנים לפני החורבן ויש קלת ראיה בספר הזה. ועוד יש מביאין ראיה למשנן זה
הסתר אסתר פני הסתר אסתר בגי' אלף ושל"ה: (כו) ודינא יתב. והדין נחיש לפני המקום:
ושלטנה יהעדון. ושלטנו וממלתו של אותו מלכות יסירו מן השמים: (כז) וישתמעון. היו
נשמעין למלותו לעשותו: (כח) עד כה. באן: שגיא רעיוני יבהלני. הרבה היו מחשבותי
מנסלות אותי: וזיוי ישתנון. מראות יופי ותארי נשמו: כלבי נטרת. כלבי לפנתי:
בשנת

ב א ו ר

אם לא נאמר שהנבואה הזאת הייתה על תנאי, אם יעשו ישראל רצונו של מקום, ובמו שכתב
הרב אברהם בנאחל בנמה מקומות, ובכר חשב אחד מראשי חכמי התלמוד (פרק חלק דף כ"ז ע"ב)
אם יעשו ישראל תשובה נגאלין ואם לא אינן נגאלין; אולם אנכי את דרכי אשמר, ובלתי
לחקור במופלא ממני, ולזה אין לי עסק לדרוש על עידן ועדנים ופלג עידן. (כח) עד כה,
עד הנה סוף הדבר (ר"ס), ונראה לי שגם אלה דברי המלאך הדובר בו, כי יאמר שזה
ישלם הדברים, כי יכלע ה' את מעשהו בחר ליון ואז תשקוט הארץ, ולא ישא גוי אל גוי עוד
חרב, ואך שלום ואמת חלמית, ובאשר נאפו על עת ההיא כמה נביאים.

אני

תרגום אשכנזי

ח (א) אים דריטטען יאהרע
דער רעגירונג דעם
קעניגס בלשאצר ערשען מיר
דניאל איין געזיכט נאך יענעם,
וועלכעס מיר פריהער שאן
ערשינען וואר. (ג) מיר קאם
פאר אין דיעזער אנשוואונג,
אלס זעהע איך מיך אין דער
הויפטשטאדט שושן אין דער
לאנדשאפט עילם, דא זעה
איך אין דעם געזיכטע, דאס
איך מיך בעפאנד אים פלוסע

דניאל ח

ח (א) בשנת שלוש לחלכות
בלשאצר המלך חזון
נראה אלי אני דניאל אחרי
הנראה אלי בתחלה: (ג) ואראה
בחזון ויהי בראתי ואני בשושן
הבירה אשר בעילם המדינה
ואראה בחזון ואני הייתי על-

אובל

רשי

ח (א) בשנת שלש. אחר המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחילת החלום האמור למעלה
שנראה לו בשנת אחד לבלשצר: (ב) על אובל אולי. על הגרשמו אולי:

קריים

באר

ח (א) אני דניאל, בא יחס הישר כי הוא לקריאה, והענין אני דניאל! חזון נראה אלי,
וכבר מלינו ביולא בזה (עיין חל"ע דפוס פראג תקל"ו צערך דוכי הלשון), והוא
סגולה ומיוחדת לשון עברית, ולכן אין לתרגמו. חנראה, כמד הראב"ע אשר נראה, כמו
העיר ההוללה, ההלכות אחר עב"ל; וכוונתו שהוא עבר ובא בה"א שלא במשפט, שאם יהיה
צינוני היה ראוי הנראה בסג"ל האל"ף, כי מוסב על חזון והוא זכר. והנה אמר אחרי אשר
נראה וגו', להורות כי גם זה היה בחזון לילה, וכן נאמר (מ"א ט' ב') וירא ה' אל שלמה
שנית כאשר נראה אליו בגבעון, שם שם הנוונה שהיה בחלום לילה כמו בפעם הראשון,
במפורש (שם ג' ה') בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה, וכן מבואר בד"הי (ב' ז' י"ב),
שם המראה השנית היתה בחלום; ויש מחכמי העמים אמרו שהיה המראה הזה בהקץ ולא
בחלום, ואין להם ראיה מברחת לזאת. (ב) ואני בשושן הבירה, לדעת הראב"ע הלך דניאל
בשנת שלש לבלשצר לשון ושם חלם החלום הזה, ואח"כ חזר לבלל, שהרי היה בבל בשנהרג
בלשצר; אולם ממה שנאמר שושן הבירה, לא יתכן זה, כי בירה נאמר בעצם על היכל
המלך, כמו בביתא (עזרא ו' ב'), וכן על כל ארמון גדול (בזרג, ט"ז), כמו שערי הבירה
(נחמיה ב' ח'), כי לא לאדם הבירה (ד"ה"א כ"ט א'), וכן ברבים ויבן ביהודה צרינות (ד"ה"ב
י"ז י"ב), והוא אל גם על העיר המלוכה, כמו ובשון הבירה הרגו (אסתר ט' ו') שם ח"א
לפרש על ארמון המלך. והנה נודע הוא מפי סופרים הקדמונים, כי שושן היתה לקרית מלך
רב רק בימי מלכות פרס ומדי, ולא מקודם לזה (עיין בפירוש המכס לעגערקע), וא"כ איך
קראה בירה? לכן יראה בדעת יפת שהביא הראב"ע, שגם זה היה במראה, וענינו למרחוק
הביטו באלו היתה כבר שושן מקום מקדש מלך והוא היה שם, ושעור הכתוב כן הוא: ואראה
בחזון הוא הכלל, בלומר חזון נראה לי, והקדים ויהי בראתי ואני בשושן הבירה, בלומר נדמה
בעיני באלו הייתי בשושן הבירה, ואח"כ יספר ענין החזון שהיה על אובל אולי, ושם ראה
האיש וגו'. בעילם המדינה, לולא היתה שושן צעת ההיא כבר מבוזרה, עד שראוי לכנותה בשם
בירה, לא היה צריך להגביל אותה שהיא בעילם, כאשר לא מלאנו בעזרא ואסתר שיבאר
הכתוב מקומה איה, כי כבר היתה נודעה; והוא הדבר אשר דברתי, כי עוד היתה שושן
צעת הסיף בלי שם, ואך עיני דניאל ולא זכר ראוי אותה עתה ביסעת הודה, ולזה הולך
להגביל

דניאל ח

חרגום אשכנזי למ

אולי. (ג) איך ערהאב מיינע אויגען, אונד שויעטע, דא שטאנד איין ווידער פארדעם פלוסע, דייער האטטע האר- נער; ביידע הארנער ווארען האך, אבער איינעס וואר דאך האהער אלס דאז אנדערע, אונד דאז האהערע קאם צו- לעטצט הערפאר. (ד) איך זאג דען ווידער שטאפען נאך ווע- סטען, נאך נארדען אונד נאך זידען, קיין טהיער קאנטע זיך אייהם ענטגענען שטעללען, אונד ניעמאנד פערמאכטע (זיך) צורעטטען פאן זיינער גע- הייה

אובל אולי: (ג) ואשא עיניו ואראה והנה איל אחד עמר לפני האבל ולו קרנים והקרנים גברות והאחת גברה מן השנית והגברה עלה באחרונה: (ד) ראיתי את האיל מנגה ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצנו והגדיל: (ה) ואני

וואלט; ער מאכטע (דיעס) נאך אייגענער וויללקיהר, אונד טהאט גראס. (ה) אונד אלס

איך

ר ש י

(ג) ולו קרנים. רמז למלכות פרס ומדי: והאחת גברה מן השנית. רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שאלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנאמר (לקמן ט') בשנה אחת לדכיוש בן אשורוש מורע מדי ושניו בסדר עולם לא מכינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד: והגברה עולה

ב א ו ר

להגדיל אותה. אובל אולי, הנכון שאובל כמו יונל מן יבלי מים, ושם הנהר היה אולי, כי דרך הגניאים וחולמי חלומות שיראו החזון אכל נהר שוטף, בפרעה נאמר והנה עומד על שפת הנהר (בראשית מ"א א'), יחזקאל היה על נהר כנר (יחזקאל א' א'), וגם לקמן (י' ד') נאמר ואני הייתי על יד הנהר הגדול. ור"ס פירש אובל שער שכן הוא בארמית, ואומר שלח יחנן שהוא יונל, כי בשושן הבירה אין בה נהר; וגם זה לעד כי לא ידי הגאון כוונת הכותב הזה, כי איך יכתיב השלם הזה אשר היה בארץ המזרח את הידוע (עיין ספר המלים להחכם געועניוס, ובדברי החכם לענגערקע נאן); אולם ממה שאמר בפסוק הנא לפני האובל, יס קלת ראיה שענינו שער, כי לא מכינו מלת לפני אלא נהר, כי אם מלת על ובדומה. (ג) קרנים, הנפרד קרן, וראוי להיות קרנים כמשפט הזוגי, כמו מן רגל רגלים, ונא הקו"ף בש"א שלא כדון, כן כתב הרד"ק בשרשים, ובמכלול הוסיף או הוא ממאקל אחר, ממאקל פצל, כמו פנה פנפים, ובדעת הזאת החזיק החכם געועניוס בספר המלים, ודע שאם יתרגם קרן בלשון נקבות, אין זה מנפרד קרנה, כי ביחיד לא תבוא קרן בנקבה, אך שכן פענין ברוב הזוגים, שאם יבא רק ע"ל המליכה שיתרגם ע"ד רבוי פרטים לנקבה, כמו יד ידות המזבח, בנף נפיות נסותך, לפי שבהוראת הזאת נכר חלו מהיותם זוגים, וכן הוא בשרש קרן כמו קרנות המזבח, וכן ארבע קרנות שראה זכריה (ב' א'), כי לא היו קרני בהמה שהם שנים בטבע, רק היו על צורת הקרן, ולכן נאמר גם קרנות שן (יחזקאל כ"ז ט'), כי השן (עלפנבין) איננו מקרן חיה כלל כידוע, רק נקרא כן ע"ל השאלה; ואולי הוא נשאל מן קרן עור פניו (שמות ל"ד כ"ט) שענינו הזוהר, כי השן מבהיק ביותר כנודע. (ד) ימה, הא"ל היה מנגח לשלש פאת הארץ, מערב לפון ודרום, ולא למזרח, כי ממזרח שמש בא מלך פרס, שהרי כפיר העזים ילא לנגדו מן המערב (לקמן פסוק ה'), והנהמה כל חגגה לאחור (מדברי הראש"ע בהרחבת באור). וכל חיות, אמר הראש"ע: אינם החיות הנזכרות בפרשה הראשונה, רק כל המלכים שאלו דרך בואו ע"י, ועיין לעיל (ז' י"ג). ואין מציל, א"ת עלמו ובדמחורגם. והגדיל, לדעת בזה המפרשים יסגר הפסול, כמו כי הגדיל

איך דיעזעס זאכעטראטע-
מע, זיעהע! דאקאם איין ציע-
גענבאק זאן דער אבענדווייטע
הער איבער דיא גאנצע גע-
גענד אהנעדיא עררע צובע-
ריהרען; דיעזער ציעגענבאק
האטטע איין אנועהגליכעס
הארן צווישען זינען אויגען.
(ו) ער קאם ביז צו דעם דאפ-
פעלט געהארנטען ווידערער,
דען איך (יטך) פאר דעם פלו-
סע שטעהען זאח, אינד ליעף
אויף איהן צו מיט זינער ווי-

הייתי מבין והנה צפיר-העוים
בא מן-המערב על-פני כל-
הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר
קרן חזות בין עיניו: (ו) ובא
עד-האיל בעל הקרנים אשר
ראיתי עמד לפני האבל וירץ
אליו בהמת כחו: (ז) וראיתיו
מגיע אל האיל ויתמרמר

אליו
טהענרען קראטע. (ז) וויאער ביא דעם ווידערער אנלאנגטע, ערצירנט
ווארד

ר ש י

באחרונה. רמז הוא שתקדים מ'כית מדי למלכות פרס: (ח) הייתי מבין. הייתי מסתכל בו:
לפיר. שציר: ואין נוגע בארץ. דושה היה למדלג באויר: קרן חזות. קרן גדול למראה
סעין: (ז) ויתמרמר אליו. וילתס אליו הוא לשון נעם מר:

קרנים

ב א ו ר

אויב (איכה א' ט'), והענין הגדיל לעשות; או שהכוונה הגדיל את עצמו, כי גם זה מהוראת
ההפגיל לפעמים כנודע; וחולי הוא יולא לשלישי בדרך ההפעיל ברוב, ואמר כי עשה ברצונו
והגדיל למי שחפץ, כי זה ישפיל וזה ירים כאות נסא; אולם ממה שנאמר גם על הפסיר
(ח') ולפיר העוים הגדיל, וס לא הזכיר עשה ברצונו, לכן טוב לפתורו על אחד משני
דרכים שזכרתי. (ה) צפיר העוים, תרגום של שציר לפירא (שרשים לרד"ק), ואחד מחכמי
העמים אמר, כי לפיר העוים ענינו בן העוים (חין יונגער ליעגענבאק); ולדעתי אין זה
רחוק, כי כמו שיקרא בעברית ימי הילדות שמות מן שחר, בן נאמר בארמית מן לפרא
שענינו בוקר (וגם בעברית וילפור מהר גלעד בשופטים ז' ג') לפיר על רבות בשנים, כי
אלכסנדר היה צעיר לימים כאשר נלחם מלחמותיו כנודע, ואם גם לפיר העוים יורה רק על
מלכות יון ככללה כאשר אבאר, הנה גם למלכות יון (אזלערקניען) רק בימי פיליפוס אבי
אלכסנדר יראה לה שם נגוים. מן המערב, כי יון למערב פרס. ואין נוגע, כי חיש מהר
יעוש על פני כל הארץ, ובבר בא גם לעיל (ז' ו') כי לומר היו כנפים לענין מה, וידוע הוא
כי אלכסנדר שטף ועבר עם חילו בימים לא כבירים בארצות מרחקים, עד קלה הודו המזרחית.
קרן חזות, לדעת רש"י ור"ס פירוש גדול המראה, והראב"ע פתר מסובך, וכן כתב הרד"ק
בשרשים שרש חזה, ומכר אותו עם בית אבנים יחזה (איוב ח' י"ז). והנה ר"ס אמר כי הפסיר
הוא אלכסנדר בעצמו, וקרן החזות הוא המלכות; אבל יפה העיר החכם זענגערקע כי זה
כל יתכן כנראה מפסוק ח', שאחרי שנאברה הקרן עלו ארבעה חזות תחתיו, וא"כ עוד עמד
השציר ח'; אבל באמת נהפך הוא, כי הפסיר ירמז על המלכות, והחזות על המלך אלכסנדר
(עיין לקמן פסוק כ"א). (ו) אשר ראיתי, כלומר ראיתי עודנה עומד על הנהר. בחמת
כחו, כמו ואלך מר בחמת רוחי (יחזקאל ג' כ"ד) שחגס יונתן בתקוף רוחי, וכן תרגמתי,
ואולי שגם כמו באן ענינו רוח, כי הנפש הוא גם בגוף. (ז) ויתמרמר, לדעת רש"י ור"ס
שרשו מרר, ושעורו שאלו אליו במר רוחו; גם יתכן שהוא מן מרר (כי הכפולים נחמי הס"א
שויס אס יבאו ע"ד המרכעים כנודע), שענינו ההתנגדות והמרינה, כמו ובהמרותם חלן
עיני

ד נ י א ל ח

תרגום אשכנזי מ

ווארד געגען איהן, דען ווידע
דער שטיעס, אונד דעססען
צוויי הארנער צערבראך,
אונד דער ווידער האטטע
ניכט קראפט, איהם צו ווי-
דערשטעהען; ער ווארף איהן
צובאדען, טראט איהן, אונד
ניעמאנד רעסטעטעדען ווידע-
דער פאן זיינער געוואלט.
(ח) אונד דער ציענענבאק
טהאט אויסערארדענטליך
גראס, אבער אלס ער זיך אס
שטערקסטען צייגטע, צער-
בראך דאזיגראסע הארן; עס
קאמען הערפאר פיער אַני-
זעהנליכע (הארינער) אן ווינער
שטאטט געגען דיא פיער גע-
גענדען דעם הייממעלס;
(ט) אונד אויס איינעם פאן איהנען בראך הערפאר איין קלינעס הארן; דיעזעס פער-
גרע-

אליו ויך את האיל וישבר את-
שתי קרניו ולא היה כח באיל
רעמד לפניו וישליכו ארצה
וירמסו ולא היה מציל לאיל
מידו: (ח) וצפיר העצים הגדיל
עד מאד וכעצמו נשברה הקרן
הגדלה והעלנה חזות ארבע
תחתיה לארבע רוחות השמים:
(ט) ומן האחת מהם יצא קרן
אחת מצעירה והגדל יתראל-

הנגב

(ט) אונד אויס איינעם פאן איהנען בראך הערפאר איין קלינעס הארן; דיעזעס פער-
גרע-

ר ש י

(ח) חזות ארבע. מראה ארבע קרנים: (ט) ומן האחת מהם. ומאחת מאלו המלכיות: ולא קרן
אחת. מלכות טיטוס ילא ממנו: מעירה. מלכות מולערת ונבית כמו שקראו למעלה קרן אחת
מעירה והוא על ענין שנ' בוי אחת מאד (עובדיה א'): ומגדל יתר. ומגדל מאד: אל הנגב. היא

ב א ו ר

עיני (איוב י"ז ג') שהוראנו צריכס. ולא היה, המאמר ולא היה כח באיל, וכן ולא היה
מגיל לאיל, עומד לנגד וכל חיות לא יעמדו וגו' (לעיל פסוק ד'), להראות כי כאשר עשה
כן יעשה לו. (ח) הגדיל, עיין לעיל פסוק ה'. וכעצמי, כאשר הניעה מלכות יון לעולם
גבורתה, נשברה הקרן הגדולה, והוא אלכסנדר אשר מת בדמי ימיו בהיותו בן ל"ב שנה, אחרי
שעשה גדולות וגוראות בארץ פרס והודו. וכעצמו, כאשר התאמץ בכל כמו להגדיל. חזות ארבע,
שעורו קרני חיות, ויחסר המתואר, ואין זה זר כנודע. והנה ארבע החזות הנה ארבע מלכיות
שעמדו, כמו שאר בפסוק, ואף שחלוקה הזאת היתה ימים רבים אחרי מות אלכסנדר כנודע
מספרי הקדמונים, הנה באחזק הנראה אליו נדמה לו כאלו עלו מיד, כי עת השערוריה
שהיתה בין מיתת אלכסנדר לעמידת ארבע המלכים האלה כלל נחשבה. (ט) מהם יצא,
לשון זכר אף שמוסב על קרנות, ולדעת הר"ק בשרשים קרן באמת משוחף; ולדעת קלר
מחכמי העמים כי רעיוני הכותב עזבו פה המשל וכוונתו על הנמשל על המלכים, וזה נכון,
והוא כלל גדול במשלי הנובאים. מצעירה, הנכון כדעת הר"ק שהוא תואר לנקבה מן מעער,
ודגש הכל"י לתפארת; ומה שאר והיה ראשיתך מעער (איוב ח' ז'), וכן הלא מעער היא
(בראשית י"ט כ'), כנר פירש הוא ז"ל, שענינו דבר מעער, וקלר מחכמי העמים שמו המ"ס
לשמו, והוראתו אס ליתרון (ועהר חלם קליין), או יורה על הקרוב (ביוחננה קליין); אולם
בעבור דגשות הכל"י לנדה אין מן הראוי להוכיח המלה מפשטותה. ויפה העיר החכם ועגערקע,
שהארכה הזה דומה למראה החיה הרביעית שראה בתחלה, וקרן אחת זעירה (לעיל ז' ח'),
וא"כ יש לשפוט כי מעירה כאן הוא כמו זעירה שם. והנה הקרן הזאת רומז כמ"ס הראש"ע
על אנטיוכוס עסיפהאנוס, אשר הכר לישראל מאד בימי השמונאים, ואמר אל הנגב והוא
מלכים

הַנֶּגֶב וְאֶל-הַמִּזְרָח וְאֶל-הַצִּבִּי:
(י) וְהַגְדִּיל עַד-צֶבֶא הַשָּׁמַיִם
וְהַסֵּר אֶרְצָה מִן-הַצֶּבֶא וּמִן-
הַכּוֹכָבִים וְהַתְּרַמָּסִם: (יא) וְעַד
שֶׁר-הַצֶּבֶא הִגְדִּיל וּמָמְנוּ הָרִים
הַתְּמִיד וְהַשֶּׁלֶךְ מִכּוֹן מִקְדָּשׁוֹ:
(יב) וְצֶבֶא תָּתֵן עַל-הַתְּמִיד

גרעסערטע זיך ועהר נאך וידען
היין, אונד נאך דעם אָסטען,
אונד גענען דאָז העררליכע
לאַנד. (י) דאָן וואָס עס עמ
פאָר ביז צום העערע דעם הימ
מעלס, אונד שטירצטע צור
ערדע (חייכע) פאָן דיעזעם
העערע, (נעטליך) פאָן דען
שטערנען, אינר צערטראַט
זיא. (יא) זעלכסט ביז צו דעם
פֿירשטען דעם העערעם ער-

האָבעס זיך, דיא וואָהנונג ווינער הייליגקייט וואורדע הינגעשליידערט, אונד דאָז טעג
ליכע אָפּפֿער איהם ענטצאָנען: (יב) אונד עלענד ווירד ענטשטעהען, דאָצו ווירד נאָך
גע-

ר ש י

מזרים שהיא בדומה של ארץ ישראל: ואל הכני. ארץ ישראל שנקראת ארץ בני כענין
שנאמר נחלת בני לבנות גויס (ירמיה ג'): עד לבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים:
(יא) ועד שר הכנא. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה שר הכנא כלפי הקב"ה חרף:
וממנו הרס התמיד. ועל ידי גדודיו וחילותיו שלח לירושלים בטל התמיד שלח שם נירון
קיסר שר לבאו שאמרו רז"ל במס' גטין ונגוריון: (יב) ולכא תנחן על התמיד בפשע. וזמן

ב א ו ר

מזרים, כי הוא (מנטיחום) נלחם עם (פטחוןאעחום) מלך מזרים, ולקח את ארצו מידו עד
העיר חלבסנדריא, אך שהוכרע ע"פ פקודת זקני רומי לשוב עד הגבול. ואל המזרח, הוא
ארץ פרס. ואל הצבי, כמו אל ארץ הכני, כמו ויעמוד בארץ הכני (לקמן י"א ט"ז) והיא
ארץ ישראל, ונקראת כן לפי שהיא בני הארכות מכלול יופי, כענין לבני ולכבוד (ישעי' ד'
ג'), ואמר הרד"ק שהוא מן לבא בארמית, שהוראתו החפץ והרלון, כמו ולמן דיי לבא (לעיל
ד' י"ד), ולזה נאמר על דבר חפץ ויקר. (י) עד צבא השמים, הנוכח כפירש"י שהם ישראל
שנמשלו לכוכבים, ע"ד ומדיקי הרבים נכוכבים (לקמן י"ג ג'), וכן נכונות בלעם דרך
נוכח מיעקב (כמדבר כ"ד י"ז), והעד כי בפתרון נאמר (פסוק כ"ד) והשחית עוומים ועם
קדושים, ואמר שלא לבד נלחם להרחיב גבולו, אלא גם שלח יד בקדושי עליון להעבירם
מאמונתם, ולהכחיד שם ישראל מן הארץ. (יא) ועד שר הצבא, התנשא נגד השם וחלל את
מקדשו, כנודע זה מן אנטיוכוס, וכן אמר להלן (פסוק כ"ה) ועל שר ארים יעמוד, ונקרא
שר לבא בלימר שר לבאות ישראל, כי ה' בשרון מלך, וכן אשרו חז"ל (שבועות ל"ח ע"ג)
לא נקרא לבאות אלא ע"ש ישראל וכו', גם זה נכון ע"פ המשל שבנה את ישראל בשם לבא
שמים, והוא רוב שמים. הגדיל, אף שהענין על הקרן, אמר הגדיל כמו שאמרנו, כי
הכוונה על המלך. וממנו, לדעתי אין זה מוסב על שר הכנא, רק על המקדש אשר יזכיר,
כי כבר היה זה לנגד עיניו, כאשר אמר ועד שר הכנא הגדיל כאשר בארנו, ולכן הפנתי
בתרגומי את המאזנים. (יב) וצבא תנחן, רבו כמו רבו הפירושים בפסוק הזה, עיין בדברי
החכם (ענגערקע); אולם כולם אינם שווים לי, כי בלתי מתייחסים היטב לפי מוכן הענין
ופשטות הלשון, לזה אני חומר הנה לבא בבאן לא יורה על אנשי החיל, אף לא על הכנא
שזכר לעיל שהם ישראל (כמו שחבנו חכמי העמים); גם אינו מענין זמן וקן (כדעת רש"י
ורד"ק בשמים), רק הענין הוא כי שם לבא הישאל גם על ימי הרעה והעוני (כעדרענגנים,
עזענד) הנאים בעקבות המלחמה, עיין בספר המלים להחכם געזעניוס, ובבאור להחכם
ענגערקע על ולבא גדול (לקמן י' א'), ושעור הכתוב כן הוא: והכנא תנחן, כל וכווקה
תנחן נחרץ. על התמיד בפשע, עם התמיד בפשע (כמו ויבואו האנשים על הנשים) (שמות
ל"ה

געפֿרעפֿעלט ווערדען מיט
דעם טעגליכען אָפּפֿער — עס
(דמי הקור) ווירד דיא וואָהר=
הייט צו באַדען שטירצען, אונד
וואָס עס אונטערנימסט, דאָן
געלינגט. (יג) דאָ האַרטע איך
איינען הייליגען רעדען, דאָן
שפּראַך איין אַנדערער הייל=
גער צו דעם נאָמענלאָזען רע=
דע: דען: אייך וויא לאנגע דייטעט דאָ געזיכט, וועלכעס (מלייגט) דאָ טעגליכע אָפּפֿער
(חמ) פֿערניכטעט, אונד דען פֿרעפֿעל אַן דעססען שטעללע געועטצט, אונד דאָס זאָוואָהל
דאָן

בִּפְשָׁע וַתִּשְׁלַךְ אֶמֶת אֶרְצָה
וַעֲשִׂתָּהּ וְהִצְלִיחָהּ: (יג) וַאֲשַׁמְעָה
אֶחָד־קָדוֹשׁ מִדְּבַר וַיֹּאמֶר אֶחָד
קָדוֹשׁ לְפִלְמוֹנִי הַמְּדַבֵּר עַד־מָתִי
הַחֲזוֹן הַתָּמִיד וְהַפֶּשַׁע שָׁמָּה תַּתִּי

וקדש

דאָן

ר' ש"י

מיעד נתן להיות תמיד מסולק בשביל פשע: וכנא. זמן כמו הלא נכא לאנוש עלי ארץ
(איוב ז'): ותשלך אמת ארצה. תורת אמת השפילה: (יג) אחד קדוש. אחד מן המלאכים
ויאמר אותו המלאך לפלמוני. הרי חיבה זו כשתים לפלמוני אלמוני ותרגם יונתן בן עוזיאל
בספר שמואל כסי ועזיר לשון כי יפלא מאך דבר אלמוני אלמון מבלי שם שלא פי' לי מהו
ומה שמו: לפלמוני המדבר. למלאך שהיה מדבר וגורר גזירות ונכא המועד נתן על התמיד
בפשע: עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע הזומם יהיה נתון
תחתיו פשע שואם ע"א מעיבדי כיכבים שהיו כאנן דומם וכן היו קרויה. נספר הזה נכמה
מקומות שואמר עד מתי החזון התמיד והפשע שואם ואמר מעת הוסר התמיד ולתת שקון
שואם: שואם ל' אלם ומשחק כמו אשתומם כשעה חדא (לעיל ג') ואשכ שם שבעת ימים
משמים בתוכם (ישקאל ג') כמו אלם: תת וקדש ונכא מראס. לתת את מכוך המקדש ואת
נכא

באור

ל"ה כ"ב וכו' דא', כלומר עוד מזוהר לנכא יהיה, כי יקרינו תמיד בפשע ויעשו שלחן ה' מגואל בזמני
מחיס כאשר עשו היונים (כאשר בפסוק הזמנאים ובספר הקורות ליוסף בן מתתיהו); ואולי
יבוא הני"ת של בפשע במקום למ"ד (עיין מכלול לרד"ק בשמוס הני"ת), ויהי' פשע שם תואר
לע"כ כמו והפשע שואם דלקאן. ותשלך, מוסב על הקרן שהיא לשון נקבה. (יג) אחד קדוש,
שעורו קדוש אחד, כמו כל רבים עמים (תהלים פ"ט נ"א) (ראב"ע), או שיונן בחשרון ענין
ובתשלומו אחד שהוא קדוש. מדבר, לא נזכר מה דבר, אך מתוך הענין ניכר שדבר על דבר
החזון. אחד קדוש, מלאך אחד אשר לאלאך הראשון המדבר. לשלמוני, כתב הראב"ע:
מלא מורכבת ופלמוני הוא מגזרת פלא ואלמוני מגזרת אלם (עיין בהמעמר לספר רות ד' א'
ובזיר לספר מ"ב ו' ח'). ואמר עוד כי בתחלה לא ידע דניאל את שמו; הנה לדעתו הוא
הז"ש גבריאל הנזכר להלן (פסוק ט"ז), וכבר אמרו חז"ל כי שמות המלאכים עלו עמהם מנבל,
וא"כ הוא מן האשר כי עוד עתה לא ידע לנמותו נשם, והבין. והפשע שואם, לדעת המפרשים
יהיה שואם תואר לפשע (ופשע הוא כנוי לע"ז עיין רש"י), וא"כ יחסר הה"א הדעת בתאר,
וכ"ל השואם כנודע. גם יא' לשר כי שעורו בהפוך ושואם הפשע, וכבר מלינו במוהו (עיין
מכלול לרד"ק), ויהיה שואם שם על משקל פגל כמו וראה שממתינו (לקמן ט' י"ח) שלדעת
הרד"ק בשרשים הוא שם. ויותר נראה בעיני לשרם המקרא (וכל מנין במקרא ידע שאין זה
זכר כל כך), וענינו התמיד שואם והפשע תת, וענינו עד מתי התמיד בטל ונתון תחתיו הפשע,
ולפירוש זה כי תת מוסב על הפשע, אין אנו לריכין לומר כי הוי"ו של וקדש יתירה כמו
שפירש"י ז"ל ע"ש, וגם הנגינה חסכים לנאורי כאשר יבין היודע בטיב הטעמים. והנה כל
איכל להתאפק מלהעיר רוח הקורא, כי בדברי רש"י כאן שאמר על הוי"ו הנוסף וז"ל: ואף
בלשון בני אדם יש מדברים כן, יש סמך גדול לדעת רש"י ור"י (אשר הביאותיה בהמעמר

**וְקָדַשׁ וְצָבָא מִרְמָס׃ (יד) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהֵי עַד עָרַב בְּקֶר אֲלָפִים וּשְׂרֵשׁ
מֵאוֹת וַנִּצְדֵּק קָדַשׁ׃ (טו) וַיְהִי**

בראיה

דאז הייליגע אלם דאז העער
צערטרעטען ווערדע? (יד) אונד
ער וואגטע מיר: ביז אויף צוויי
טויזענד דרייסיג הינדערט אבענ.
דע אונד מארגען, דאן ווירד
דעם הייליגטווע גערעכטיג.
קיט ווירדערפארען. (טו) אונד

ר ש י

לנא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שנחבז למעלה וחפל ארצה מן הנבא ומן
הבוכים: וקדש ולבא. וי"ו יתירה והרבה בחלה במקרא נרדס ירכב וסוס (תהלים ע"ו) ואף
בלשון בני אדם יש מדברים בן: (יד) עד ערב בקר אלפים ושלש מאות. ראיתי פתח בשם
רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופחד עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנאמר זו והיה
לעת ערב יהיה אור ונטיחים אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר ואני אומר כי הערב
והבוקר האמור כאן גמטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמים האחד שיהא חשבון זה מכוון
עם חשבון אחר שנסוף הספר. והשני שאמר גמטריא לדניאל למטה בענין ומראה הערב
והבוקר אשר נאמר אמת הוא. ואם לא רמז החשבון תלוי בתיבות אלו למה חזר ובפל אותו לומר אמת
הוא. והחזרה נעושה לשמות ולפחות הדבר ואף הוא לו נגלה בלשון סתום וחתום ואנו נוטיל
להנטיח מלבנו קץ אחר קץ ונעבור קץ הדורש נודע כי טעה במדרשו. והנא אחריו יחזור
וידרוש. דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגימ' חמש מאות ושבעים וארבע ועוד אלפים ושלש
מאות הרי אלפים ושמונה מאות וע"ד: ונצדק קדש. יכופר עון ישראל לנטל גזרות מדרסן
ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למלכים עד יגאלו ויושעו חשועת עולמים במלך משיחנו
וחשבון זה כלה לסוף אלף ור"ץ מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר
התמיד כדי לחת שיקיץ שומם ימים אלף ור"ץ יהיה ולא יותר שיבא המלך משיחנו ויסור
שיקוץ השומם והתמיד הוסר שש שנים לפני החורבן בית שני והעמיד דמות צהיכל ויום י"ז
צתמוז היה שערף אפוסטמוס את התורה ונטל את התמיד והעמיד דמות צהיכל כמו ששנינו
במס' תענית. ושש שנים שנחבזי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה ששנוע שלם לא בטל
התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט') וחזי השנוע ישנית זבח ומנחה
כלומר מקלח השנוע שלפני החורבן ינטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין. וחזיר על
הראשונה כיז מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום דת ישראל לשלמים להיות
כלה לסוף אלף ור"ץ ליום שהוסר התמיד. ר"י היו במלכים ארבע מאות ושמונים מיום לאחם
עד ויבן הבית ארבע מאות ועשר היה הבית וע' שנה גלות בבל וד' מאות וב' בית שני תן
עליהם

ב א ו ר

בראשית א' ב') על אודות הוראת וי"ו הימירה ע"ש. וקדש, הוא המקדש. וצבא, עם ה'.
מרמס, ענינו יהיה למרמס, או שכלת חת עומד במקום שנים. (יד) ויאמר אלי, הוא כלמוני
המדבר, ואף שהמלאך שאל את פיו, הנה השיב לדניאל כי הוא לא בא לגלות און שונני
מרום, אך שולח להבין את דניאל. ערב בקר, יחסר וי"ו השמוע ערב ובקר, כמו שמש
ירח (תנחומי ג' י"א) ועוד כמהו, והענין ימים כמו שהבין הראב"ע, כי אין לספק שקן החזון
הזה כבר נשלם בימי החשמונאים; וגם ר"ס הביא בשם ר"ח שירה זה על מפלת אנטיוכוס,
אך שלדעתו יהיו אלפים ושלש מאות חדשים; אולם החזיק מאד מפשטות הכתוב, עיין בדבריו,
ולדקו דברי הראב"ע כי המה ימים, ובתב נ' שש שנים ושש חדשים עמדו ישראל בלילה גדולה
חתת ממפלת אנטיוכוס, וכן העלה החכם לענגעדקע (אשר לפי הנראה לא נאח דברי הראב"ע)
שהם שש שנים ושמונה חדשים, וזה החשבון מכוון יותר לימות הלכנה שאנו מונים שהם ש"ד
ימים, אך שמכאן החשבון הזה יעלה לאלפים ושלש מאות וא"ס וחזרו ימים, ולכריכין אנו
לומר שלא חש על מספר העשרים, ובאמת כי חשבון שיהיה עולה בקנה אחד, רק שהראב"ע
מונה הם שנים לימות הקמה שהם ש"ה נאשר באר דבריו. ונצדק קדש, הראב"ע אמר:
שיבז הכיך אל המקדש, ור"ס בתב שוליק ונטסר, והכוונה חת, כי לדק המקדש הוא
טהרתו

דניאל ח

תרגום אשכנזי מב

אלם איך דניאל דאן געוויכט
שוועטע, אונד אויף שלום וויינש-
טע, זעהע! דא שטאנד עס
פאר מיר וויא דיא געשטאלט
איינעס מאנעס, (נח) אונד
איך הארטע איינע מענשענע
שטיממע אינערהאלב דעם
(פֿונסטעס) אולי; דיעזע ריעף
אונד שפראך: גבראל! ער-
קלעהרע דיעזעס היער דאן גע-
זיכט! (יז) ער קאם דאן, וואָ
איך שטאנד, איך ערשראק
בייא זיינעם קאממען, אונד
פֿיעל אויף מיין אנגעזיכט. דאן

בראתי אני דניאל את החזון
ואבקשה בינה ורונה עמד
לנגדי כמראה גבר: (טז) ואשמע
קול אדם בין אולי ויקראויאמר
גבראל הבן להקזאת המראה:
(יז) ויבא אצל עמדי ובבאו
נבעתי ואפלה על פני ויאמר
אלי הבן בן אדם כי לעת קץ
החזון

שפראך ער צו מיר: מערקע אויף, מענשענוואהן! דען דאן געוויכט דייטעט אויף דאן עני-
דע

ר ש י

עליהם אלף ור"ן של קץ הימין הרי אלפים וח' מאות ופ' לא מהן שש שנים שהוסר התמיד
לפני החורבן של אלא מנה הכתוב אלף ור"ן אלא למצא הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ונכר
ואלפים וג' מאות עוד נוסף בחשבון אשרי המכסה ויגיע לקץ הימין מ"ה שנה יתרים על אלף
ור"ן יש לומר על חשבון הראשון יכל המלך המשיח ויחזור ויתבסס מהם אותם מ"ה שנה.
ור' אלעזר הקליר יסד (בסילוק יוצר של פרשת השלש) ביסוד שירו שבעים ו' הרי מ"ב.
ויל' הג' שנים שלא באו לחשבון שנוע לא מנה ואני מלאתי כך במדרש רות שעתיד מלך
המשיח להתבססות מ"ה שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו: (טז) אבקשה
נייה. הייתי מתאזהר שינינו לי מן השמים: (טז) בין אולי. בתוך הנהר: ויקרא. האדם:
ויאמר. למלאך אחר גבראל: הבן להלו את המראה. פרש לזה את החזון: להלו לשון
משיכות כמו שקראו חמורות כל מקום שאלו הלו בעל לורה הוא ומכאן למדו באגדה ילחק
נדמה לאצו כללם ובדמות שנקרא האיש הלו נפ' ויהי כי זקן ילחק ויהי יוסף יפה תואר
הנוי המנוי בה' דברים שהאב זוכה לבנו: (יז) לעת קץ. לימים רבים יהיה החזון הזה:
נדרמתי

ב א ו ר

עזרתו. (טז) עמד לנגדי, מלת לנגדי תורה כי עוד לא קרב אליו ממש עד אשר נרדם,
ובמ"ש להלן (פסוק ז'). כמראה גבר, גבר יאמר על איש לו הכח והעוז, ויש בזה כנר
רמז לשם גבראל אשר יזכיר בפסוק הבא; והראב"ע פירש בהיפך שקראו גבראל בעבור שאמר
במראה גבר. (טז) קול אדם, הנה עלם המלוה היה יותר נכבד ורומני מהמלאך הדובר בו,
ולזה לא הניט דניאל את תמונתו, אך שמע קול אדם כלומר דברים הנאמרים בשפה ברורה.
בין אולי, נדמה לו כאלו רוח אלהים מרחפת על פני המים ומשם הקול יוצא. (יז) נבעתי,
כי כאשר קרב אליו המלאך וראה אלהים פנים אל פנים, פחד כאשר מצינו אצל יעקב ומנוח,
ולזה נפל על פניו כי ירא מהניט אל האלהים. לעת קץ, אלו אמר לקץ עת, הייתה במשמעו
אחרית הימים, אבל עתה שאמר לעת קץ, הכוונה רק על זמן המועד, כי קץ הוא מן קצץ
שענינו החתוך, ולזה יאמר גם על חלק הזמן אשר בו יתום דבר מה, והוא כמו שאומר בעל
לשון אשכנז (חייז לייטפבשניט), וכבר כתב הרד"ק על ויפת לקץ (חנניק ב' ג') וז"ל: כלומר
החזון לא דבר לזמן הזה, אך על העת העתיד והוא לשבעים שנה ע"כ; הרי שגם על שבעים
שנה יאמר קץ, והוא הדבר אשר דברתי בשם הראב"ע שהחזון הוא כל יורה על הגאולה האחרונה.

נדרמתי

תרגום אשכנזי

דניאל ח

החזון: (יח) ובדברו עמי נרדמתי
על פני ארצה ויגע בי ויעמידני
על עמדי: (יט) ויאמר הנני
מודיעך את אשר יהיה באחרית
הזמן כי למועד קץ: (כ) האיל
אשר ראית בעל הקרנים מלכי
מדי ופרס: (כא) והצפיר השעיר
מלך יון והקרו הגדולה אשר
בין עיניו הוא המלך הראשון:
(כב) והנשברת והעמדנה ארבע
תחתיה ארבע מרכיות מגוי

דע איינעם צייטפונקטעס.
(יח) אונד אלס ער מיט מיר רע-
דעטע, ווארד איך, מיט דעם
געזיכטע צור עררע ליעגענד,
בעטייכט, ער אבער בעריהר.
טע מיך, אונד שטעללעט מיך
אויף מינע שטעללע, (יט) אונד
שפראך: ויעה! איך קינדע
דיר, וואס געשעהען ווירד אס
ענדע דעם שטראפגעריי.
טעס, דען (דחו געזיכט ליעט)
אויף דאז ענדע איינעם בע-
שטיממען צייטפונקטעס.
(כ) דער דאפפעלט געהארג
טע ווירדער, דען דא געזע-
הען האסט, (בעדייטעט) ריא
קעניגע פאן כדי אונד פירם.
(כא) אונד דער ציעגענבאק (בע-
דייטעט) איינען קעניג פאן יון, אונד דאז גראסע הארן צווישען זיינען אויגען (דייטעט)
אויף דען (* ערשטען קעניג. (כב) אונד דאז אבגעבראכענע, אן דעססען שטעללע פיער אג-
דערע דא שטאנדען, (לייגט) אויף פיער קעניגרייכע, ריא אויס (דיענער) נאציאן ענטשטע-
הען

(* ד. ה. פאליגליכטען.

ר ש"י

(יח) נרדמתי. לשון חנומה ושמיך: על עמדי. על מעמד רגלי: (יט) כי למועד קץ. כי
הוא לזמן קץ ימים רבים: (כ) מלכי מדי ופרס. שתי קרנים שתי אומות מולכות כמו שפרשתי
למעלה: (כא) המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו
שמינוצ' יוסיפון: (כב) והנשברת. שראית שנשברה ותעמודנה ארבע תחתיה. כמו שכתוב
בסיפור החלום למעלה: ד' מלכויות. אשר יעמדנה מאותו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדן מלכויות
במותו לארבע ילדים ויוסף קראם בספרו ארבעה ראשי נמר ולא בני המלך היו: ולא בנמו.
ולא

ב א ו ר

(יח) נרדמתי, הנוונה כאשר שנתי שם נופל על הארץ נרדמתי, והיא ביטול החושים,
וכדמורגס. (יט) באחרית הזמן, שגורו באחרית ימי הזמן, או שענין עד שיכלה זמן
של הקב"ה, וכן תרגמתי. למועד קץ, כמו לעת קץ דלעיל כאשר פרשנו. (כא) מלך יון,
ענינו מלכות יון, כי הצפיר יורה על המלכות ולא על המלך כאשר פרשנו, וכן אמר מלכי
מדי ופרס והענין על מלכותם, וכמו שפירש"י לעיל (פסוק ב'). הוא המלך הראשון, אף
שכבר היה פליפוס אבן אלכסנדר מלך אדיר, קרא לאלכסנדר מלך ראשון בעבור גדלו ותענומות
עזו, וכן שמו בספר השמונאים (א' א' א'). (כב) והנשברת, הוא מקרא קלר ושעורו:
ועל דבר הנשברת אשר תעמדנה וגו', ושמוש הוי"ו במלת ותעמדנה במקום אשר (עיין מכלול
לרד"ק בשמוש הוי"ו). מגוי, ענינו מגוי הזה, ונחמר ה"א הדעת בעבור אות השמוש הנוסף
כאשר העירו ע"ז פעמים רבות. יעמדנה. זכר ונקבה כאחד ונבר מלינו כמוה (עיין מכלול).
ולא

דניאל ח

תרגום אשכנזי מג

הען ווערדען, אבער ניכט מיט זיינער מאַכט בעגאַבט. (כג) אבער אַם ענדע איהרעם רייכט, ווען דיא אַבטרייניגען (חללע) (חמטער) פֿאַללענרעט האַבען ווערדען, ווירד איין קעניג אויפֿשטעהען פֿאַלל פֿרעכען מראַטצעס אינד רענע קעניגרייך. (כד) געוואַלטניג ווירד זיינע מאַכט, אבער ניכט דורך אייגענע קראַפֿט, ער ווירד דאָ בעוואונדערונגס ווירדיגע צערשטערען, וואָס ער אונטערנימט, ווירד איהם בעלינגען, אונד דיא מעכטיגען אונד דאָ הייליגע פֿאַלק ווירד

יעמדנה ולא בכח: (כג) ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז-פנים ומבין חידות: (כד) ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם-קדשים: (כה) ועל-שכלו והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים ועל שרשרים

יעמד

ער צו גרונדע ריכטען. (כה) אונד אַב זיינער קלוגהייט, דיא זיינער מאַכט יעדע ליסט געלינגען לעסט, ערהעכט זיך ווין הערץ, דער פֿריערדיגען פֿיעלע ווירד ער פֿערדערבען, זיך ועלכסט ווירד.

רש"י

ולא יהיו האחרונים כח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו: (כג) ובאחרית. מלכות יון: כהתם הפושעים. כשיגיע זמן שיחמו רשעי ישראל שבית שני יעמוד מלך עז פנים הא שיעים: (כד) ועצם כחו. ולא בגבורה כי אס בחלקקות כמו שמפורש בסוף הספר: ונפלאות ישחית. ונפלא ופלא ישחית: והצליח ועשה. חפצו: והשחית עצומים. עובדי כוכבים ומזלות רבות ועם קדושים ישראל ומאמינים התורה: (כה) ועל שכלו והצליח מרמה בידו. ועל ידי שהוא מאביל בכל אשר יפנה ויכלית יחזיק במרמה שבידו. ובלבבו (יגדיל) יתגלה: ובשלוה ישחית רבים. במרמה ובחלקקות ישחית רבים היושבים אחרו בכרית ואלום: ועל (שר) שרים יעמוד. כלפי מעלה ישיח דברים זהופי' החלום הכתוב למעלה (יעד שר הכלב הגדיל):

באר

ולא בכחו, ענינו ולא בכחו, כי שמו הנ"ל והב"ק קרובים; ור"ס פירש כמו ולא מכחו (כי הנ"ל ישמש לפעמים גם במקום מ"ס כמ"ש הרד"ק במכלול), כלומר לא יבואו האלכים האלה מבח המלך הראשון, כי לא יהיה לו יורש עזר; וגם זה נכון, כי אף שאחרי מות אלכסנדר מלך בנו תחיו, הנה לא עמדה מלכותו, ובארבע מלכויות הנוכרים לא היה אף מורעו. (כג) כהתם הפושעים, כאשר תתמלא סאתם של הפשעים; והראב"ע כתב וז"ל: והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים, לכן נמכרו ביד יונים; וראוי א"כ לתרגם: (ווען דיא חמטער) (חללע) (חמטער) פֿאַללענרעט; אולם בעיקר הענין שהכוונה על המורדים מעם ה' אשר הסתחמו אל בני יון כנזכר בספר החשמונאים, נדקו דבריו באין ספק. ומבין חידות, יודע לעשות כל דבר בעצה ובמרמה, יודע מה בסתרי לב אף, ואיך יתנהג עמו להביאו אל התכלית הנרצת מאתו, וכבר נודע מאנטוניוס עפיפיהאנוס שהיה אף חלקלקות דובר שלום בשפתיו ובקרבו ישים ארבו, וגם ירושלים לכר בערמה ולא שגר מולא שפתיו. (כד) ולא בכחו, רק בעבור חטאת ישראל לישראל השם (ראב"ע). ונפלאות ישחית, ונפלא ופלא ישחית (רש"י), ויש גם לפרש שישחית הדברים שהם מפלאי התבל. והשחית עצומים, זה פירוש ומפל ארכה מן הלבא וגו'. (כה) ועל שכלו, שער הכתוב כי בעבור שכלו אשר הכלית מרמה בידו, לכן לבבו יגדיל, והיה הוי"ו של והכלית במקום אשר, ואל ובלבבו לנתינת טעם, ובשלוה, כמו בשלום, כלומר גם לאנשים השלמים עמו ישחית וכמו שפירש"י. ועל שר שרים,

וויירד ער דעם פֿירשטען דער
פֿירשטען ענטגעגען שטעללען,
אבער — אָהנע (מענטענע)
מאַכט פֿערטיליגט ווערדען;
(כו) אונד דאָז געזיכט פֿאָן
אבענדען אונד סאַרגען, וואָ
וויא עס לויטעט, איזט עס
אויך ווירקליך, דוא יעדאָך
פֿערבירג דאָז געזיכט, דען עס
ציעלט אויף לאַנגע צייט
הינזיט — (כז) איך דניאל
אבער וואָר זעהר ערגריפֿען,
אונד וואָר מעהרערע טאָגע
קראַנק, דאָן מאַכטע איך מיך
אויף, אום דיא געשעפֿטע
דעם קעניגס צו בעזאָרגען. איך
ענטועטצטע מיך צוואַר איבער
דיא ערשיינונג, אבער דאָך
מערקטע עס ניעמאַנד.

ט (א) אים ערשטען יאָהרע

יעמד ובאפסיד ישבר: (כו) ומראה
הערב והבקר אשר נאמר אמת
הוא ואחיה סתם החזון כי לימים
רבים: (כז) ואני דניאל נהיית
ונחלית ימים ואקום ואעשה
את מלאכת המלך ואשתומם
על המראה ואין מבין:

ט (א) בשנת אחת לדריוש בן
אחשורוש מזרע מדי
אשר המלך על מלכות כשדים:
(ב) בשנת אחת למלכו אני
דניאל בינתי בספרים מספר

השנים

דעם דרייזש וואָהן דעם אחשורוש פֿאָן טעדישער הערקונפֿט, דער צום קעניג איבער
דאָז רייך דער כשדים איינגעזעצט וואָרדע, (ב) אין דיעזעם ערשטען יאָהרע זיינער
רעגירונג זוכטע איך דניאל אין דען שריפֿטען אויפֿשלוס איבער דיא אַנצאהל דער יאָה.
רע

ר ש י

ובאפסיד ישבר. ובאין בח ישבר על יד יחוש חלש שנבריות שוננס בחוטמו כמו שזינו
במסכת גיטין: (כו) ומראה הערב והבקר. אשר נאמר לך בחלום העליון. אמת הוא: ואחיה
סתם החזון. אל תפרשהו וסתמהו בלנך כי לימים רבים יבא: (כז) נהיית. לשון הוה
שבר כלומר נלעצתי על הפורענות הזה ונדכיתי: את מלאכת המלך. שהייתי ממונה על
פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשנר שמהו נבונדנכר אביו כמו שנאמר בתחילת הספר
והשלטיה על כל מדינת בבל: ואשתומם על המראה. ואחנהל על החזון: ואין מבין. שאני
משחומם כי הייתי לפני השרים מתחזק:

ט (א) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש. לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס
היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשנר כמו שכתוב
למעלה ודריוש מדא' לקח מלכותא: (ב) בינתי בספרים. בשכלתי בשבנוות: מספר

ב א ו ר

עיין לעיל (פסוק י"א). ובאפסיד, כלומר שלא חלו בו ידי אנוש נמ"ש הראב"ע כי יד ה'
סיתה באנטיזוכים. (כו) ומראה הערב והבקר, כמו שפי' הראב"ע שענינו שערב ובקר אמת
הוא כמשמעו כלומר ימים. (כז) ואשתומם, כלומר חף שהייתי משחומם, בכל זאת אין מבין
ונדמתורגס, וכבר מלינו שימוש הוי"ו ע"ז האופן כמו את פנה אהב וס' סגר רחמם (ש"ס
א' ה') ועוד כמהו.

ט (א) מורעבדי, אמר זה להבדילו מן דריוש בן אחשורוש הפרסי (שהיה בן אסתר) [ראב"ע],
ודריוש זה הוא הנוצר לעיל (ו' א'). (ב) בינתי בספרים, לפי דעת בעל הטעמים

שהעמיד

רע, פאן דענען דעם פראפע-
טען ירמיה דאן ווארט גאט-
טעם ווארט, דיא טריממער
ירושלים וויעדער צו ערבויען
נאך זייענע ציג יאהרען. (ג) איך
ריכטעטע דאן מיין אנטליטץ
צו גאט דעם העררן, זיכטע
מיך צום געבעטהע אונד פלע-
הען (פחלובעניטען) דורך פא-
סטען, דורך זאק אונד אשע.
(ד) היערויף בעטעטע איך צום
עווי.

הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְּבַר־יְהוָה
אֶל־יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְמַלְאוֹת
חֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַם שְׁבַעִים שָׁנָה:
(ג) וְאַתָּה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדָנִי
הָאֱלֹהִים לְבִקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים
בְּצֹם וְשֹׁק וְאֶפֶר: (ד) וְאַתָּה תְּפַלֵּל

ליהוה

ר ש י

השנים וגו'. הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שנבא (ירמיה ט') כי לפי
מלאת לבבל ע' שנה חפקוד אחכס דמייתי שהפקידה הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה בלי'
בשנה אחת לדיוש המדי משפטה מלכות בבל יר על ישראל שנבא נבוכדנצר יהויקים להיות
לו עבד והיא היתה שנה שניה למלכות נבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה נבא ניווה שנה
שניה עלה ונבא יהויקים לא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמלאס. ואף נמשנה סדר עולם
נמלא החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות נבאזר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר
שבעים חסר ח' מיום שנבא יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה ובראותי כי
עדיין אין הגאולה ממחרת לבא הנינתי ונמתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות
לפני נבא יהויקים אלא למלאות חרבות ירושלים נשימלאו שבעים שנה לגלות דקיהו שנו
חרבה ירושלים ועוד יש שמה עשר לבא שהגלות היתה בי"ח שנה לבבא יהויקים כמו
שנינו בסדר עולם גלו ב' גלו נח' גלו נ"ח גלו נ"ט ופירשו רז"ל במס' מגילה גלו גלות
יבניה בשבעה לבבא יהויקים שהיא שמה לבבאזר גלו בשנייה בשמה עשרה לכיבוש
יהויקים

ב א ו ר

שהעמיד מלך בספרים באחנא, תהיה המלה הזאת מוסגרת, והענין בינתי מספר השנים
וגו', ואמר שהנין זה בספרים, ובא הני"ת נפתח על סגליעה, כי הנין בספרים השייכים
לענין זה למלוא החשבון והם ספרי דברי הימים; אך יותר נראה בעיני שהם שני מאמרים
(ובן דעת החכם זענערקע, אך שהוא פירש באופן אחר) והוא כי הוא חקר בספרים, והמה
(כדעת יש מחבמי העמים) דברי הספר אשר שלח ירמיהו אל הגולה (ירמיה כ"ט). (ומה
שאמר ספרים נרבים, כי מלא העתקות רבות והשזה אותן), כי שם (פסוק י') ואמר כה אמר ה'
כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה חפקוד אחכס, וגם הנין במספר השנים אשר היה דבר ה',
והוא מה שנאמר (שם כ"ה י"א י"ב) ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה והיה כמלאת
שבעים שנה חפקוד על מלך בבל וגו', ומשכ דניאל כי שתי הנבואות האלה אך דבר אחד
יבשרו, שמיד אחר מפלת בבל ישובו בניו אל גבולם, וכאשר ראה שכבר מלך דריוש, ועוד
לא העיר את רוחו לשלוח רכזים חפשי, אמר כי עוונותינו גרמו זה ולזה התפלל, וזוה טעם
דניאל כי אין שתי התשובות שוים, והשבעים שנה של פקידת בבל תמו בערם השבעים שנה
למלאות לחרבות ירושלים, אך אין בידנו למלוא החשבון מכומס מתי התחילו אלה או אלה,
וחשבון חז"ל והגאונים ידוע (עיין רש"י וראב"ע), ואנכי תרגמתי לפי הכוונה. לפלאות
לחרבות, הנה מלאות מן הפיעל ולכן הוא יולא, וענינו למלאות את חרבות ירושלים כלומר
לננותם, והלמ"ד של לחרבות היא כמו הרגו לאבדו (שמואל ב' ג' ל') שעוורו את אנני (עיין
מכלול), ושבעים שנה ענינו לשבעים שנה. (ג) לבקש תפלה, הנכון כמו שאמר הראב"ע
לבקש

עוונען מיינעם גאטטע, טהאט
(וידען) בעקענטניס, אונד
שפראך: אַ מיין הערר! דוא
גראַסער אונד פֿורעכטער
גאטט, דער בונד אונד גנאָ-
דע בעוואַהרעט דענען, דיא
איהן לעבען, אונד זיינע גע-
באָטע האַלטען! (ה) וויר האַ-
בען געזינדיגט אונד אונד
פֿערגאנגען, האַבען געפֿרע-
פֿעלט אונד וואַרען ווידער-
שפּענסטיג, אינדעם וויר פֿאָן
דיינען געזעטצען אונד געבאָ-
טען אַבגעווייכען זינד; (ו) וויר
האַרטען ניכט אויף דיינע
קנעכטע, דיא פֿראַפֿעטען,
דיא אין דיינעם נאָמען גערע-
דעט צו אונזערן קעניגען, אונד
זערן אַבערן אונד צו אונזערן
פֿאַטערן אונד צו דעם גאַנצען
פֿאָלקערעם לאַנדעס. (ז) דייך,
אַ הערר! איזט דיא גערעכטיגקייט, ווען יעטצט שטאך אונד טריפֿט, וויא דיא מענגער
פֿאָן יהודה, דיא איינוואַהנער פֿאָן ירושלים אונד וויא גאַנץ ישראל, דיא נאָהען אונד פֿער-
נען

ליהוה אלהי ואֶתְּוֹדָהּ וְאָמַרְהָ
אֲנֵא אֲדָנִי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא
שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֲסֵד לְאַהֲבֵיו
וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתָיו: (ה) חַטָּאנוּ
וְעֻוְנוּ וְהִרְשַׁעְנוּ וּמָרְדְּנוּ וְסוּר
מִמִּצְוֹתָהּ וּמִמִּשְׁפָּטֶיהָ: (ו) וְלֹא
שָׁמַעְנוּ אֶל-עֲבָדֶיהָ הַנְּבִיאִים
אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּשֵׁמֶהּ אֶל-מַלְכֵינוּ
שָׂרֵינוּ וְאַבְתֵּינוּ וְאֵל כָּל-עַם
הָאָרֶץ: (ז) לָךְ אֲדָנִי הַצִּדִּיקָה
וְרָנוּ בַּשָּׁת הַפָּנִים בַּיּוֹם הַזֶּה
לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם
וּלְכָל-יִשְׂרָאֵל הַקְּרִבִּים וְהַרְחָקִים

בכל יתיר
גערעכטיגקייט, ווען יעטצט שטאך אונד טריפֿט, וויא דיא מענגער
פֿאָן יהודה, דיא איינוואַהנער פֿאָן ירושלים אונד וויא גאַנץ ישראל, דיא נאָהען אונד פֿער-
נען

רש"י

יהויקיסל שהיא חשע עשרה לנבוכדנצר: (ד) ואתודה. על חטאת עמי: האל הגדול והנורא.
ולא אמר גבור אחר עובדי כוכבים משחעבדים בבניו ואיה גבורותיו: (ה) וסור. והלכנו
הלך וסור ממלוכתו טולנ"ש בלע"ז: (ז) לך ה' הצדקה. כלומר משפטיך ופועננות שהנחת
עלינו הדין והלדק עמך: ולנו נזשת הפנים. כדי לנו להתנניש על המאורע לנו כי אֶמנו
גרמנו לעלמנו: כיום הזה. כאשר אנחנו רואים כיום:

באר

לנפש חפלה בלבו ונכה התפללתי, והענין כי בלום ושק נקש להנין נפשו אל התפלה. (ד) שמר
הברית, המה דברי משה (דברים ז' ט'). (ה) וסור, רש"י פירש הלכנו הלך וסור; והראב"ע
אמר שענינו סור סורנו כמו זכור את יום השבת (שמות כ"ח), שלדעתו גם שם שעור זכור
חזכור את יום השבת, ולדעת שניהם יחסר הפעל בדרך ההחלטה, ואולי שימוש הוי"ו במלת
וסור במקום ביי"ת (עין מכלול שהניא כיוולא בזה), ושעורו מרדנו כסור ממלוכתך. (ו) ואבהינו,
יפה העיר הראב"ע ואמר שהיו זקנים וא"כ הוא כמו וזקנינו, וזה נעוך היטיב אל מלכים
ושרים כאשר יבין המשכיל. (ז) לך ה' הצדקה, כי אחת משלם לנו כמעטנו, ולנו ראוי נשת
הפנים להנלם מעונותינו. כיום הזה, לעת עתה. ואנכי נחרתי בתרגומי בדעת חכם אד
שהמוכה אם לנו ולאיש יהודה וגו' יש לנו מרפה ונזה ביום הזה, לך הצדקה כי
חלדק בהשפך עמנו, ולפ"ו חרגמתי גם ולנו נשת הפנים כפסוק הנא. ולישבי ירושלים,
כי בירושלים נשאר עוד מלכת העם, ואף שאהרי מות גדליה בן אחיקם ברחו למצרים, ונאמר
(מ"ב כ"ה כ') ויקומו כל העם מקטון ועד גדול וגו', זה נאמר רק על העם שהיו עם יוסף
בן קרח כמכורז בירמיה (פרשה מ"א ומ"ג). הקרבים והרחקים, מינושלים.

ד נ י א ל ט

בְּכָל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְהִתָּם
שֵׁם בְּמַעַלְם אֲשֶׁר מַעַל־בְּךָ:
(ח) אֲדֹנִי לָנוּ בִשְׁתַּת הַפָּנִים
לְמַלְכֵינוּ לְשָׁרֵינוּ וּלְאַבְתֵּינוּ
אֲשֶׁר חָטְאוּ כָךְ: (ט) לְאֲדֹנִי
אֱלֹהֵינוּ הַרְחֵמִים וְהַסְלִחוֹת כִּי
מִרְדְּנוּ בּוֹ: (י) וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִלְכֹּת בְּתוֹרָתוֹ
אֲשֶׁר־נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו
הַנְּבִיאִים: (יא) וְכָל־יִשְׂרָאֵל
עָבְרוּ אֶת־תּוֹרָתְךָ וְסוּר לְבַלְתִּי
שְׁמוֹעַ בְּקִלְקֶלְךָ וְתַתֶּן עֲלֵינוּ הָאֱלֹהִי
וְהַשְׁבֵּעָה אֲשֶׁר כְּתוּבָה בְּתוֹרַת
מֹשֶׁה עֲבַד־הָאֱלֹהִים כִּי חָטְאוּ

לו

ח ר ג ו א ש כ נ ו י מ ה

נַעַן, אִין אַלְלַעַן לַעֲנֵדְרֵעַן, וּאָ־
הִין דּוֹא זִיא פֿערשטאַטען אִים
א הרער פֿערנעהונגען וויללען,
וואָמיט ויא זיך גענען דרך פֿער־
גאַנגען. (ח. יא, אונז, אָ עווי־
גער! טריפֿט דיא שמאך, זאָ
וויא אונזערע קעניגע, אונזע־
רע אַבערע אונד אונזערע פֿאָ־
טער, וויל וויר געווינדעט
האַבען גענען דרך. (ט) דאָך
בייא דעם העררן אונזערעם
גאָטטע איוט באַרמהערציג־
קייט אינד פֿערגעבונג (לוח־ק־
פֿען), ווען וויר אונז אויך
עמפֿאַרטען ווירער איהן.
(י) וויר געהאַרעטען ניכט
דער שטיממע דעם עוויגען
אונזערעם גאָטטעס, צו
וואַנדעלן נאך זיינען לעהרען,
דיא ער אונז דורך זיינע קנעכ־
טע, דיא פֿראַפֿעטען, ער־
טהוילטע. (יא) גאַנץ ישראל
איבערטראַטען זיינע לעהרע,

ווענדעטען זיך אַב, זיינער שטיממע ניכט געהאַרענד, אונד זאָ ערגאָסעט דוא אי־
בער אונז דען צוגעשוואַרענען פֿלוך, דער אין דער לעהרע משה'ס, דעם קנעכטעס דעם
אַללמעכטיגען פֿערצייכעט איוט — דען, וואַהרליך! וויר האַבען אונז (טווער) פֿערוינד־
געט

ר ש " י

(ט) לה' אלהינו הרחמים. שלא בלינו בעונותינו כי מרדנו בו: (יא) ותחך עלינו. ותגיע עלינו
כמו לא נחך ארצה (שמות ט') וחרגום אונקלים לא מטם לארעא: האלה והשבעה. אלות
הנרית אשר השנעתנו בחורב והיה אם לא חשמעו וגומר. כל הקלות הכתובים שם:

ב א ו ר

(ח) לנו בִּשְׁתַּת הַפָּנִים, כלומר צוואה יש לנו להכלל. אשר חטאנו, כי חטאנו. (ט) כי מרדנו, כנר
נחב הרד"ק בשרש ב' וו"ל: המלה הזאת חלקה רבי יהודה על פנים רבים ופירש רונס בלשון
אע"פ עכ"ל, וכן הענין נאך; ויפה העיר החכם זענגערקע שהפסוק הזה והנא הוא כאלו
דבר דניאל זה אל לנו, ולא שם דברו אל ה', ולכן ידבר בנוף נסתר; ולפי דרכי אשר
לענמו צוואה ראוי להכלל אל ה', אף שהרבינו לפסוע כי לה' הרחמים והסליחות. (יא) וכל
ישראל, מוסב למעלה כסוק ח' (כי כסוק ט' וי' המה רק מוסגים כאשר בארנו) שאמר
למלכינו לשרינו לאבחינו אשר חטאנו לך, ולזה הוסיף וכל ישראל וגו'. וסוד, כפי אשר פרשנו
לעיל כסוק ה' חהיה גם כאן שיעור נסוד, והענין שערנו על מזומיק באופן הסרה, והיא
שלא לשוב עוד עליהם. וההך, חרגמו נדעת הרד"ק (בשרשים שרש נחך) והראב"ע שעיניו
הזקה והרקה, וא"כ יהיה נחך ונסך מן המחלפים. האלה והשבעה, כלומר האלה שקבלו
עליהם בשבעה וכדמחוגם. כי דטאו לו, גם עתה ישוב לדבר מה' בנוף נסתר, כי דימה

תרגום אשכנזי

געט נענען איהן. (יב) אונד זא
ער פללע עראויך דאז ווארט
ווי לעיים ער איבער אונז אינד
איבער דיא אינז ריכטענדען
ריכטער אויסגעשפראכען, איי
בער אינז צו כרינגען גראסעס
אונגליק — דען נאך גיע גע
שאה עטוואס אונטער דעם
היממעל, וויא עס אין ירושלים
געשאה. (יג) גאנץ וויא עס
געשריעבן שטעהט אין דעם
געזעטצבוך משה'ס, אלל
דיזעס אונגליק האט אינז גע
טראפֿען: אבער וויר פלע
העטען נישט צו דיין עוינגען
אונזערעם גאטטע, אום אב צו
לאכסען פֿאן אונזער וינדען,
אונד אין דיינער וואהרהייט
גליקעליגקייט צווינגען. (יד) דא
רום וואלט גאטט איבער דאז
אונגליק, אונד בראטטע עס
איבער אונז, גערעכט איזט
דער עייגע אונזער גאטט —
וויר אבער האָרען דאך נישט

דגאלט

לו: (יב) ויקם את דבריו אשר
דבר עלינו ועל שפטינו אשר
שפטנו להביא עלינו רעה גדלה
אשר לא נעשרתה תחת כל
השמים כאשר נעשרתה
בירושלם: (יג) כאשר כתוב
בתורת משה את כל הרעה
הזאת באה עלינו ולא חלינו
את פנינו יהוה אלהינו לשוב
מעונינו ולהשכיל באמתה:
(יד) וישקד יהוה על הרעה
ויביאה עלינו כי צדיק יהוה
אלהינו על כל מעשיו אשר
עשה ולא שמענו בקלו:

יחיר י'

ועתה

רשיי

(יב) כאשר נעשה בירושלים. מרב הרג ושרפת העיר ונשים ענו ושנו בקולרין: (יג) כאשר
כתוב בתורת משה. רמז שהעיד בנו שאם נעבור על השבעה תנא עלינו כל הרעה הזאת:
(יד) וישקד וימהר: כי לדיק. כי הדין עמו ורבותיו פי' לדיק הקב"ה ולדקה היא עלינו שמהר
והקדים שחי' שנים למנין ונושנים כדי שלא תחקיים בנו כי אבר תאנדון ונשנים בגי' שמה מאות

באר ר

נפשו באלו כל ישראל שומעים את דבריו ועליהם יטיף מלחו, וא"כ יהיה צמלת כי מלכו
הוראת מלת הטעם ג"כ ענין ההתאמת, וכאשר תרגמו. (יג) ולא חלינו, כלומר אם גם
קראנו אל ה' לא היה זה בלב שלם, לעזוב דרכינו ולהשכיל באותות ה' אשר רק זה חוכן
התשובה. ולהשכיל באמתה, לדעמי להשכיל הוא כענין ויהי דוד לכל דרכיו משכיל כלומר
לא חסנו למלוא הנלחמנו בחורת ה' תמימה אשר היא לבדה עץ חיים למחזיקים בה,
ובלעדיה לא יאושר איש בדרך. והנה באימן התפעלות נפשו אמר באמתך בנוכח כוהני דברי
הנביאים. (יד) וישקד, כבר ביאר הכד"ק בשמים כל היראות השמש הזה בשלוש מלות כי אמר
שענינו המהירות וההשתדלות וההתמדה על הדבר, והמה שלשה השריגים שהביא הקנס
געוענינו בערך שקד (עיין בדנניהם) וכן הוא בדמ"ל עיין עורך ערך שקד ח"ז ואנחנו
הלכנו בעקבות מעתיקי העמים ותרגמונו (וואלען) כי גם הוא מענין התמדה, והכונה שם
"ה שקד על הרעה להחיש אותה נעמה וכו' כבר נכלל בו גם הוראת המהירות. צדיק ה',
הענין ה' הוא הצדיק על כל אשר עשה לנו כי אך ליסרנו הביא עלינו את הרעות האלה,
אבל

(טו) ועתה | אדני אלהינו אשר
הוצאת את עמך מארץ מצרים
בין חזקה וקשלה שם כיום
הזה חטאנו רשענו: (טז) אדני
בכל צדקתך ישב נא אפה
וחמרה מעירך ירושלם הר-
קדש כי בחטאינו ובעונות
אבותינו ירושלם ועמך לחרפה
לכל סביבתינו: (יז) ועתה | שמע
אלהינו אל הפלת עבדך ואל-
תחנונו והאר פניך על מקדשך
השמים למען אדני: (יח) הטה
אלהי | אזנה ושמע פקחה

תרגום אשכנזי מו

אויף זיינע שטיממע. (כו) ויהו
א הערר אונזער גאטט, דער
דוא דיין פאלק אויס מצרים
געפיהרט מיט שטארקער
האנד, אונד דאדורך דיינען
רוהם ביז אויף דען הייטיגען
טאג פערברייטעט האסט —
וויר האבען געזינדיגט אונד
געפרעפלט. (טז) נאך דער
פיללע דיינער מילדע, אעוויי-
גער! ווענדעד ינען צאָרן אונד
דיינען גרים אב פאָי דיינער
שטאָרט ירושלים, דיינעם היי-
ליגען בערגע! דען דורך אונ-
זערע זינדען אונד דו דאָ
פרעפלט לעבען אונזערער
פארעלטערן איזט ירושלים
אונד דיין פאלק צור שמאך
געוואָרדען ביא אללען אונזערן
אומגעבונגען. (יח) נון, אלל-
מעכט גער! ערהאָרע דאָזיגע
כעט אונד דאָ פלעהען דיינעם
קנעכטעס, אונד לאָס וויעדער לייכטען דיינע פאָרוועגונג איבער דיין צערשטאָר-
טעם הייליגטהום דיינעטויללען, א גאָטט! (יח) נייגע, א הערר! דיין אָהר אונד פער-
נים

עיניך

יחיר ה'

(*) ריח איבערזעטלונג פֿון פסוק ט"ו. ביז איינטוילענליך פסוק י"ט, חזיט חזיט דען פֿון איינעם
ווירדיגען פֿריינדע דען הערן פֿערלעגער איבערזעטלען סידור עיון חפלה געקומען ווירדען.

ר ש י

וחמשים ושתים והם גלו לסוף שמונה מאות וחמשים לביאתם לארץ. (טו) ועתה ה' אלהינו מתוודים
אנחנו כי חטאנו ורשענו: (טז) לחרפה. לגדוף: לכל סביבותינו. לכל סביבותינו כלם מתרפס איתנו:
(יז) למען ה'. למען שם הקדוש הנקרא על ב"ה שאל' מקדש ה' כוננו ידך (שמות ט'): ורחם

ב א ו ר

אבל אנחנו עוד לא שמענו בקולו. (טו) ועתה ה', אמת שעד הנה לא שמענו בקולך הנה
עתה אנו מתוודים לפניך וכמו שפירש רש"י. אשר הוצאת, הזכיר יליאת מלכים כדרך
הנביאים גם כן לאמר הלא גם בארץ מלכים לא שמענו בתורת ה' (כמפורש ביחזקאל),
ובכל זאת משפת להם את זרוע עוזך. פיוס הזה, כי עוד עתה גדול שמך בגוים בעבור
האותות והמופתים שעשית לעמך בלאתם מארץ מלכים. (טז) בכל צדקתך, לדעתי הכוונה
כלדקתך הכוללת אשר חרבה לסלוח עד אין קץ, כי לולא מהיה לדקת ה' בלתי חכלית צודאיי
אין לקוות יצועה כי הלא אך בחטאינו ובעונות אבותינו וגומר. (יז) למען אדני, שער
למען ה' בלדקמן (פסוק י"ט) למען אלהי, ויחסר הכנוי ועוד כמוהו (עיין מכלול לרד"ק),
וכן דעת ר"מ הכהן כמו שביא הרשב"ע. (יח) ושמע, חפלתינו. ששמחנינו, כחז הכדק
בשר

תרגום אשכנזי

נים, ערהעבע דיינע אויגען, אונד שויע אונזערע צערריט= טונג אונד (דיז פֿערוויסטונג) דער שטאָרט, דיא דיינען נאָ= מען פֿהרט, דאָך ניכט אָב אונזערער טונענד, זאָנרען אויף דיינע אַללכאַרמהערציג= קייט (פֿערטרויענד) לענען וויר אונזערע ביטטע דיר פֿאַר. (יט) הערר ערהערע! הערר פֿערצייע! הערר פֿערנים! וויללפֿאַהרע! צענערע ניכט, אום דיינעטוויללען, מיין גאָטט! דען נאָך דיינעם נאָמען ווירד דיא שטאָרט אונד וויר דיין פֿאַלק גענאָנט. (כ) נאָך שפראַך איך בעטענד אונד בע= קענענד מיינע זינדען, אונד דיא זינדען מיינעם פֿאַלקעם ישראל, מיינע ביטטע פֿאַר= לעגענד דעם עוויגען מיינעם גאָטטע וועגען דעם הייליגען בערגעס מיינעם גאָטטעס.

(כא) אונד אינדעם איך זאָ אים געכעטע שפראַך, דאָ קאָם דער מאַן גבריאַל, דען איך שאַן

דניאל ט

עיניך וראה שוממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיה הרבים: (יט) אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענה אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: (כ) ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחנותי לפני יהוה אלהי ער הרקדש אלהי: (כא) ועוד אני מדבר בתפלה וראיש גבריאֵל אשר ראיתי

בחזון

(כא) אונד אינדעם איך זאָ אים געכעטע שפראַך, דאָ קאָם דער מאַן גבריאַל, דען איך שאַן אים

ר ש י

(יח) וראה שוממתינו. ושמו' העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענת לדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו להשיב לנו כי על רחמך באת: (יט) ה' שמעה. אל תחנונינו ה' סלחה לחטאתינו: ה' הקשיבה אזכך לזעקתינו. ועשה בקשתינו ואל תאחר: (כ) על הפ קדש אלהי. בעד הר בית אלהים שיבנה בתחילה בימי בלשאלר כמו שכתוב למעלה:

מועף

באור

בשר שם שהוא שם שוממות דור ודור (ישעי' ס"א ד') ויחנן שהוא תואר עכ"ל. והעיר, אס שוממותינו הוא שם, א"כ תהיה הכוונה ושוממות העיר נמ"ש רש"י, ואס הוא תואר, הענין גס ראה העיר וכו' איך ירדה פלחיס. כי לא, כלומר חולם לא וגו' וכדמחורגס. (יט) אדני שמעה, זאת התפלה סלחה לעונות שהודיתי, כן כתב הראב"ע; וכוונתו לדעתי לבאר מדוע הקדים סלחה להקשיבה, כי היה מדרך המליכה להקדים להקשיבה על שמעה, ולזה אמר שהכוונה סלחה לעונות כי תקשיב אל הווידוי. (כא) ועוד אני מדבר, לדעת הראב"ע יהי' ועוד אני מדבר בפסוק הקודם, בעוד הייתי מתפלל ומתודה דברים הרבה שלא נכתבו כאן, ועוד אני מדבר בפסוק הנא הוא ענין בפני עצמו באשר יבאר והאיש גבריאֵל חולם ע"ד הפסטי יא לוסר שגם עוד מדבר הראשון מוסב על והאיש גבריאֵל אך לפי שהאריך באומר מוסגר לזה יכפיל פתח

דברו

דניאל ט

תרגום אשכנזי כוז

אִים פֿאַריגען געוויסע געזע-
הען, אִים שנעללען פֿלוגע מיך
בעריהרענד — צור צייט דעם
אכענדאָפֿערס — (כג) ער
(טטנד) זיננענד, דאָן רעדע-
טע ער מיט מיר, אינד שפּראַך:
דניאל! איך בין יעצט הערצב
געקאָממען, דיר איינווייט צו
פֿערלייגען. (כג) גלייך אִים
אַנפֿאַנגע דיינעם געבעטעם
ערגינג דער אויסשפּרוך, אונד
איך קאָממע, (מיהן) צו קינ-
דען. דען דוא ביזט שעטצענס-
ווערטה, וָאָ מערקע דען אויף דען אויסשפּרוך, אונד ערלאָנגע דייטונג דער געוויסע.

בְּחִזְוֹן בִּתְחִלָּה מֵעַף בִּיעָף נָגַע
אֵלַי כִּעַת מִנְחַת-עֶרֶב: (כג) וַיִּבֶן
וַיְדַבֵּר עִמִּי וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל עֲתָה
יִצְאָתִי לְהַשְׁבִּילָךְ בִּינָה:
(כג) בְּתַחֲלַת תַּחֲנוּנֶיךָ יִצְא דָבָר
וְאֲנִי בָאתִי לְהַגִּיד כִּי תְמוּדוֹת
אֶתָּה וּבִין כְּדָבָר וְהָבֵן בְּמִרְאָה:

שבעים

זיע

ר ש י

(כא) מועף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: (כב) ויבן. ויבניני: (כג) בתחלת תחנוניך
יבן דבר. אחתי מאת הקב"ה אלי להגיד לך: כי תמודות חזו. דברי חמד יש לך להקב"ה:
ובין בדבר. ומן לב להבין בדבר:

שבעים

ב א ו ר

דברו כי זה דרך השליטה כנודע. מעף ביעף, ידוע הוא כי בנינו הפעול מבנין הפעיל שזה
לנחי פ"י ונחי ע"ו וא"כ כבר יתפרש מועף אס משרש יעף שהוא כמו עיף ויהי ענינו שהיה
עיף ויגע מחמת מהירות העופפות ויהיה ביעף כדעת הרד"ק משרש עוף ע"מ יקום מן קום,
או שהפך הוא ויהיה מועף מעלומי העי"ן כלומר שהי' מעופף (ובא בפעול כמו מולק) וכדעת
הרד"ק ביעוף שם בשלש ביקר ויהי' מענין עיפות כדעת הראב"ע כלומר שהיה מעופף כבר
בכנדות ויגיעה מרוב המהירות. ויותר נכון כי שניהם מענין עוף ובא השם אחר הפעל לחזק
והרבה כמוהו. ונעיקר הכוונה אין חילוק בין הפירושים האלה, אולם יהיה איך שיהי' מעף
הוא הכינוי הפעיל והאומר שהוא מבנין הפעיל אינו אלא טועה כי מאין ימלא מ"ס לפני
השרש בנינוי הפעולים אס אינו מן כנל"ס. נגע אלי. נדמה לו כאלו נגע בכנסיו וכו' לעוררו
משנתו. בעת מנחת ערב, דוגמת אליהו שנאמר בו ויהי בעלות המנחה (מ"א י"ח ל"ו):
(כב) ויבן, לדעת הרד"ק בשרשים הוא יולא והענין ויבין אותי; אולם מלבד שיחסר לפי זה
הפעול, הנה גם תתן מגרעת בהוד המליכה כאשר יבין המשכיל כי הי' ראוי להקדים מדבר
עמי לכן יראה לי כי הוא מהקל (כי נחמי עין וי"ד בנין הקל ובנין ההפעיל שזוים בעמיד כנודע)
והכוונה כי כאשר נגע בי עמד כמעט רגע כאלו התכוון מה ידבר אלי, ואחר כן וידבר
אלי וכדמורגס. יצאחי, ממעון קדשי מן השמים. להשכילך בינה, הנכון שהכוונה להשכילך
בנינה להבין נבואת ירמיה. (כג) בתחלת תחנוניך, ע"ד טרם תקרא ואני אענה (ר"ס). כי
חמדות, כל המפרשים פירשו אים חמדות וכלקמן (ו' י"א); אולם אין לורד לזה כי הוא
מדרך המליכה לומר על אים המתואר במקרה מה שהוא המקרה בעלמו וכן יאמר בל"א
(דוד ביוט דיוט טוגער זעלבסט א. ד. ג.). והבן במראה, לדעתי הענין כי על ידי הסוד אשר
יגלה לו ימלא פשר במראה הנבואה ככלל, כי בזה יתבאר לו היטיב אשר המראות אשר כבר

ראו

(כד) זעבענציג יאָהר וועבען: דע וואָרדען אַבגעמעסען איי

(כד) גנועים שבעים נחמד. על ירושלים. מיום חורבן ראשון צימי לדקיהו עד שיהיה בשניה: עמר

ב א ו ר

ראו עיניו וגם יבין דברי אשר הושיאם וחדותם. * (כד) נבוכו הפותרים בפירוש הפסוקים שלפניו ועיניו. מהם יפנו אל דרש חז"ל כר"י ור"ם הגאון ואנשים כגילם אשר יאמרו: כי על מלך המשיח אשר יבוא באחרית הימים, ואשר עיני הנולה כלות אליו, ידמוזן מליהם; ואם אמנם דברי חז"ל מוסדות נאמנים המה, אשר כל ירא אלהים ישען על קבלתם, כי ממנה תולדות חיים, הלא ידעת ג"כ מה שאמרו: אין המקרא יולא מדי פשוטו, ודרש ופשט גם שניהם דברי אלהים חיים. לזאת התאזרו מימי קדם אנשי אלהים ובראשם הראש"ע אשר יפתרו הפסוקים קשי ההנה שלפניו, גם על פי פשוטם באמנם: החזון הזה רק ירמוז על הקורות במשך ימי בית שני, עד עת החורבן ע"י טיטוס, ומשם והלאה כבר נגלס ונסתם החזון הזה ועקבותיו לא נודעו עוד. ואני לא אחריך בהליגי דבריהם אלה לפניך, הלא בעיניך חביב כי תדרוש מעל ספריהם, גם תדע בנחמד דבריהם היטב, כי גם פשטם לא נשמר מן הלחץ, לכן אמרתי אחרי גס דעתי בפירוש הפסוקים על פי פשוטם, שאע לי קורא נעים, ותפוט שפוט: (בעיקר השבון הלכתי בעקבות החכם וענגערקע). בשנה הרביעית למלך יהויקים היה הראשונה לנבוכדנצר, ילד דבר ה' מפי ירמיה, והיתה כל הארץ הזאת לחרבה ולשמה, ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה, והיה כמלאות שבעים שנה אפקוד על מלך בבל וגומר (ירמיה כ"ה, י"ח — י"ג), ועוד להלן: כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אחכם והקיימותי אליכם את דברי הטוב, להשיב אחכם אל המקום הזה וגומר (שם כ"ט י') ועוד מוזת יבאר (שם נ' י"ח — ב'), הנני סוקד על מלך בבל וגו', ושבנתי את ישראל אל נוהו וגומר ובימים ההם וגו', יבקש את עון ישראל. ואינו ואת חטאת יהודה ולא תמלאנה כי אשלח לאזר אשאייר, אשר משם תראה כי שלשה המה חקות גלות הכל הזה אחרי פקדים: נקמת אויביהם, שנים אל אדמת קדש וזאת עונם וחטאתם. ובשנה שהיא נכנש יהויקים (מלכים ב' כ"ד א'). ושמונה עשרה שנה אחרי כן בשנת תשע עשרה לנבוכדנצר באו דברי הושיא, הארץ נעזבה, והעיר היתה לחרבה נמהפכת אלהים (שם כ"ה, ח' — י"א). והנה דניאל בהתבונן כל אלה חשב כי הציגות השבעים שנה (ירמיה כ"ה שם כ"ט) אחת היא ומקץ שבעים שנה סבבו יהויקים, תבוא מפלת שזיהם ותשובת יהודה ושלוש שליתם בפעם אחד, ועתה בראותו כי מקץ שבעים שנה האלה נפל דריוש המדי על ארץ כשדים וילכד מלכות בבל, ויהודה עודם בשבי על פשעם וחטאתם, לעק לבן, אל ה' בתפלה ובתחנונים, וזה מסבות שמים: אחת, נשברה רוחו מנחת עמו הנפולים ויבקש פדות להם, ושנית למען הנדק ירמי' בעיני העם, נבוא דבריו להושיע. ויבינוהו המלאך בפסוק הזה דרך כלל: כי "טעות הוא נחשבו מזה השבעים שנה" לאחד, כי אלה בירמי' (כ"ה) על מלח בבל, שנים פרטות הנה, אשר החלו "מנבוש יהויקים, וכבר ספו תמו צימי דריוש המדי, חולס אלה (שם כ"ט) אשר אמר ה', להשיב מקלותם ישראל אל נוהו, ולעשותם שלום ואזנים, אינם שנים פרטות, כי הם שבעים שבעים (70) יתהויהעזרא (אשר יתלו באשר יתבאר בפסוק הבא), משנת י"ט לנבוכדנצר. ומקץ "השבעים השבעים האלה, "אז יליו השנים נמוזות שצוית בהשלך ה' במולות ים כל חטאתם. (** שבעים, שנוע שם

(*) אמר בנימין זאב המבאר, זה ימים עמדתי מתבונן על חרבה הפסוקים האלה מכאן עד סוף הפרשה כי כן המה הסתומים והסתומים בכל הספר הזה ובהם גם מפתח חמרים גם מפתח לורחם, מפתח חמרים כי יבואו השבונות רבות אשר נלחו כל המשיחים למנוח פשרם לרעת מתי התחילו ונמתי כלו ר' ויכלו, ומנר לורחם גם המה קשים מאוד כי המלינות המה שונים מכל ספרי נביאים ורק רוח נבון וחכם בדקדוק לשון עברית ובסגנון מלינותיה יז לחל ידו למנוח נתיב יושר בין סככי המחמרים האלה — ואני עודני פניתי לימין נשמחול מחין יבוא עזרי. והנה שלוחה הלי במגילת ספר פירוש נזה ונבון להפסוקים האלה מזה דידך נפשי הכ"ח המשכיל מושלם בחכמות ומדות מובהרר מרדכי גאלדסמאן מתושבי טורגויה, ורמיזתי כי כל דבריו באמת ונדק נחמדים חין בהם נפשי ועקף ולזה הלגתים לפני הקורא מבני נשנות בו דבר כי אין להוסיף ואין לגרוע ממנו ורק בפסוק כ"ד הופתתי הערה משמי כאשר יראה הקורא.

(**) ידוע תדע כי הפתרון הזה יכודו בהורת מזה (ויקרא כ"ו ל"ג — ל"ה) וציון עוד דה"ב (ל"ו, כ"ח) ומאניהם תראה, כי חכמת השבעים היתה לרנות הארץ אמתות האנים אשר יושביה לא אבו נבחתם עליה.

בער דיין עאלקאונר דייעהיי
לינע שטאדט ביז צור אב
שפעררונג דער טריאלאזיג
קייט, צור פערזענלונג דער
זינדען, צור פערדעקונג דעם

עמך וועל-עיר קדשך לכלא
הפשע ולחתם חטאות ולכפר
ולחתם קרי.

ר ש י

לכלא הפשע ולחתם חטאות. שיקנלו ישראל את גמר פורענותם בגלות מיטום ושענדו כדי שיכלו

ב א ו ר

זכר כמו שנוע אחד (להלן כ"ז) ונגזר ממספר שבעה בהקיסו חמיד זמן שבעה, או שבעה
ימים או שבע שנים (חיינע וועלכע, חיינ יאהרזעבענד) ורבים ממנו בספר זה חמיד במשפט
שבעים, ובשאר ספרי קדש שבעות. ובא השם לפני מספרו, לרמוז עליו בפרט, להיותו
דבר קדש בלתי נודע מלפנים. נחתך, אין לו רע במקרא, כי אם בתלמוד וענינו ממש
בענין חרוץ בעברית, והנה חרוץ גזר נרדפים המה, כי הוראת שניהם חתיכה. ונראה
לצ"ד ההבדל: גזר ענינו הפרד חלק או חלקים מדבר בחזקה ובמכה פתאומית כמו: גזר
יס סוף לגזרים (תהלים קל"ו י"ג) גזר את הילד (מלכים א' ג' כ"ו) לערטיקען, לערהויען,
והדבר הנזכר נקרא על שני משקלים, או על משקל פעל, גזר גזרה, על דרך גזילה מרדף,
כמו ארץ גזרה (ויקרא ט"ו, י"ב) חיינ חבגעשטיטענעם לחנך, ורק היא יחידה בחורה או
בש נקודות גזר - גזרים, הרבים חמיד על משקל זה, והואל השם הזה על פקידת אליהם
ומלך באת לפתאום ובחזקה (הפלטספריך ערטהיינען) כמו ותגזר אומר (איוב כ"ב, כ"ח)
ובדומה, וחז"ל ומיסדי התפלה ישמשו לרוב בהשם גזרה מהוראה הזאת אם לטובה אם לרעה.
ומזה נגזרתי מנגד ענין (תהלים ל"א כ"ג) בחלוק, "ושם הכלי אשר בו יגזר, גרון. אולם
חרץ הוראתו העלמית עשית חרוץ או חתך נחת (הסך גזר) אם להפריד אם לחסור בלבד,
ונקרא חפירה ובור, חרוץ, כמו (להלן כ"ה) או חרוץ או ינלח (ויקרא כ"ב כ"ג) חרוץ בבשר.
ונקראים הכלים החותכים בן, בחרוץ יודש קלח (ישעיה כ"ח, כ"ז) בחריני הנרזל (שמואל
ב' י"ב, ל"א), ומחת הטבע לחתוך ההברות היטב, ולבטא אותן בלי ערעור אשר נקראה
צפי ההמון חתוך הלשון (רייטויך פערנעהאבאר טפרעכען, פערלויטבארען) נקרא ג"כ חרוץ
לשון, כמו לא חרוץ לבני ישראל (יהושע י' כ"א) (כיעאנר ענטגעגנעטע חיינען פערנעהאבארען
זייט) או חתך (שמואל ב' ה', כ"ג) ענינו אז חכרות להם הדרך לנוס, בנאך עליהם
מאזריהם, והואל אל ההשתדלות האדם ועמלו בדבר, מפני שחופר וחוקר במחשבותיו,
אך יגיע אליו, מענין ויחתרו אנשים (יונה א', י"ג) כמו ויד חרולים תעשיר (משלי י', ד')
מחשבות חרוץ אך למותר (שם כ"א, ה'), ונקרא חרוץ בחמנות פעול, אף שהוא פועל, כמו
בטוח, עלום. ונקרא זהב חרוץ, יען מפני יקרו מאחר מיני המחכות יחזור האדם אחרי
יותר. וימי האדם אשר חי, להיותם נחרים וגבלים משני קלותם מראש ומסוף, יפול עליהם
שם חרוץ כמו, אם חרולים ימיו (איוב י"ד, ח'). והפסקת הדין מפורש ושם שכל, אשר לא
יפול בו שום ספק, ודומה באלו נחתכה ונקלנה בהבדלה גמורה מכל ההלטרפות אל דבר
אחר, נקרא חרוץ משפט, כמו משפטיך אתה חרלת (מלכים א' כ', מ'), וכן הפקודה מאת ה'
להיותם נכונה לבוא, והרי היא באלו נחתכה מכל דבר שאין לה שום התלות והפטרפות אל
חנאי, אשר יוכל להניח ולהסיר אותה, נקראה נחרלה או נחרלת (אונזידעררעוויכעם פער
הענגניס) כמו נחרלת שיממות להלן כ"ו, וחרץ נקרא בן, אורות החרוץ אשר בו, וחרולי
חלב יפרש ג"כ על דרך זה. והזכיר המלאך מאזד, לשמש פה בפעל נחתך, להורות כי
הזבעל שבויעם נחתו וגבולו משני קלותם למען יודע די באר, מתי יבוא אור התשובה על
גנון, ובהוראה הזאת יבוא נוסח הפייטן, "החיד חיים לכל חי" (אשר לדעת אבודרהם אלו
בנסת הגדולה יסדוהו). ובא נחתך ביחיד, אף שהשנעים רבים, כי פה ישמש במקום
בפעל סתמי (impersonale passivum) ואז אינו נחתך אחד עם השם, כי יודע למנני
הלשון. ואולי יסתר פה מנה עת כמו אשר היה לפנינו (קהלת א', ד'). והטוב אשר יבוא
אחרי השנעים שבעים, שלשה: לכלא הששע, לדעת המפרשים יבוא א' תחת ה' וענינו
לכלא, אולם אנכי נחתתי בדעת האזורים שהוא מענין בית הכלא, כלומר שפגע ראלו אסיר
בבית הספר, לא יזכרו ולא יפקדו, ויגידו עליו רעיו לחתם חטאות (אשר לפי דעת
הדין פה עם הנתיב) "ולבשר עון, חתם הוראתו העלמית אמן וקיום בחמישה, כמו ונחתם

עון ולהביא צדק עלמים ולהתם
חזון ונביא ולמשח קדש קדשים:

והדע

פערברעכענס, צור הערבייא:
פֿיהרונג דער עוויגען גערעכֿעֿ:
טינקייט, צור ערפֿיללונג דער
ווירטואגונג אונד דעם פראָעֿ:
טען (פרפֿעליהונג) אונד צור
זאלבניג* דעם הייליגטוים.

(*) מייכוויהונג, הייליגונג.

ר ש י

פֿעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עוונתם כדי להביא עליהם צדק עולמים ולמשח עליהם קדש
קדשים הארון והמזבחות ובלי הקודש שיבואו להם ע"י מלך המשיח. ומנין שזעיס שנים
ארבע מאות וחמשים שנה. גלות הכל ע' ובית שני ת"כ:

ב א ר

צטנעת המלך אין להשיב (אסתר ח', ח') בעוועגען בעקערעטיגען. אולם לפי מליצה
קדמונית הושאל ג"כ לדמות ההעברה מעינים בדמות חתימה, כמו בעד ככנים יחתום (איוג
ט', ז') באלו נתנם ככלי החתום ולא יראו עוד, פֿערזיגען, ובהוראה הזאת ענינו פה.
וגם שרש כפר יורה בעלם על הכסוי והעלמה, והדבק עם יחס על או בעד יקום לעד.
גם כפרת ענינו מכסה, ועל חטא, עון, ופצע יכול לשון כסה כמו: כסית כל חטאתם,
(תהלים פ"ה, ג') אם כסיתי באדם פשעי (איוג ל"א, ל"ג) ואל תכס על עונם (נחמיה ד',
ס), ומה ינעם פה סדר הדברים לחיד מנין, אחרי מלאת בטנם אפרו עונם במשך השנים
השנעים, אז יסיר ה' עון השנים באחת, בזופן שיכלאסו ככלי, ויתן לפיהו מחסום, ועוד
יתן עליו מכסה מלמעלה, למען לא יראה ולא יפקד עוד. וגם בין השמות ישמור סדר ואם
מלמטה למעלה, פֿע, ענינו פה "נגידה כמו" מלך מואב פֿע בי (מ"ב ג' ז') (פרילאזווער
דען) והנגידה בנרית היא מדרגה ראשונה, והשניה לה חטא ענינו הסרה מקו הדקרה כמו קולע
אל השערה ולא יחטיא (אשט ס"ט"ז), והשלישית עון ענינו עקמומית ועקלקלות והוא היותר
גרוע כמו נתיבותי עוה (איכה ג', ט') ותכלית כליון הרשע והסרתו היא: להביא צדק
עלמים, גם לדקת אדם לאלהים היא, כמו קרנתי לדקתי וגו' (ישעיה מ"ו, י"ג) והלדק
בעלמו להיחמו רוחני ומדה נפש, יקום לעולם, הפך הארץ וכל אשר עליה אשר יסדו
ויכלו והיו בלא היו, לכן יקרא צדק עולמים. ושלילות ההתנגדות הזאת תמלך בישיעה (נ"א,
ו') כבוד וביופי. לדעת געזעניוס שם כן הוא יחיד מן בניס אשר לפי דעתו הוראתו
קאָפֿער, חיקען, והוא שם על משקל פל כמו לכלל וכדומה, ותרוממו (חונד חיחרע בעווקהנער
טווינדען וויה חיקען הין) אשר אז נגינה "המליצה הזאת במאור מאור. ולחחום חוין
וגביא, חסם יבוא פה בהוראתו העלמית במובא למעלה ותרוממו בעוועגען, או בהוראה
הנרדפת ערפֿילזען, פֿאָלזענדען, כלומר בנא הדק אשר כבר נבא עליו ירמיה בכמה מקומות,
יאמנו דברי הנביא וחזונו בעיני העם. ולמשיח קדש קדשים, אין ענינו פה מקום ארון
"הנרית (דחז חלועהייליגסטע) כי אז היה ראוי לבוא בה"א הידיעה קדש הקדשים בנא והנחת
שמה מבית לפרכת את ארון העדות והנדילה הפוכה לכס בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות
כ"ו, ל"ג) כי אם נשם זה יתואר המקדש בכללו, ואז תחזה בסדר שמות (ל' כ"ג — כ"ט)
בי המשכן ואת כל כליו נקראים קדש קדשים, וההבדל, כי בלי ה"א ענינו קדש מקדשים
דנים, ויוכל להיות קדש אשר עוד יקדש ממנו, אולם בה"א ענינו קדש מכל הקדשים שנעולם,
שאין קדש למעלה הימנו (*). ולמשיח, ענינו לקדש את הבית ברוח קדשו אשר ישכן ה' שמה

(*) אמר בנימן זאב, עיין הרד"ק (יחזקאל מ"ג, י"ב) וזה לשונו: "ההר וכל גבולו סביב קדש קדשים כנגד
ירושלים שהיא כלה קדש, שנחמד, והיתה להעיר וקדש, ובהר עלמו יקום מקדש מנחה והדביר הוא קדש
הקדשים". ומלחתי פה מקום נאמן להביא מה שהשיבותי לשני ימים לא כנריום, את ירדתי יקר רוח הרב
הגדול כבוד הכס דאקטאר פֿראַנקעל נ"י דחיתת במסכת שבעות (דף ל"ה ע"ב) כל מלכיה האמורים בדניאל
חול חוץ מזה: חנה מלכיה מלכיה די חלחא שמיא וגומר (דניאל כ') ופ"י רש"י דחלו לנבוכדנצר לא הוה קרי
ליה דניאל מלך מנכיה וכו' וקדש החיד אשר לומר כן, דהא פסוק מפורש הוא ביחזקאל (כ"ו, ז') כי כה
אמר ה' וגו' נבוכדנצר מלך בבל מנשן מלך מלכיים וגו' וזאת תשובתי: הלא ההבדל ששם הרד"ק
בין קדש קדשים: הקדש, ההבדל הוא בעלמו יז בין מלך מלכיים למלך המלכיים, כי בלי ה' ענינו מלך
על

(כה) ותדע ותשכל מן-מצא דבר

(כה) דוא זאללסט אבער וויס:
סען אינדר פערשטעהען, פאם
אויסברוכע דער פערהייסונג

להשיב

ר ש י

(כה) ות-ע ותשכיל מן מולא דבר. מתוך מולא דבר זה שילא בחלת תחנוניך להגיד

ב א ו ר

מענין משיחא ישעיה (ס"א, א') אשר אין לה שחר, אס אינגה רוח ה' הקודמת. (כה) עחה
יבאר ענין השבעים השבעים בפרט, מהיכן יתחילו ועד היכן יגיעו, ומה שלריך להתבונן
בהם. השבעים השבעים יפרדו לשני מספרים, להמספר ששים ושנים אשר נקנו לפנינו בשם,
ולהמספר שמונת השבעים אשר אינם נכתובים. המספר הראשון יתחיל משנת תשע עשרה
לנבוכדנאצר בלאת יעודי ירמיה על עיר הקדש אל הפועל, ויתום במות חנניאחכום עפיפהחנעם
בימי הממונאים הוא משנת ג"א קע"ב עד ג"א תקל"ו. ואלה השבעים שבעה הנקובים
בפרשה, נכלעו בתוך המספר ההוא, והן המה שבעת שבעיו הראשונים בעלמם, ויליגם
לנדם, כי מקלותם שהו בשנת ג"א רכ"ב קס כרש הפרסי, והיו לעניי האין להללה מעט,
כי מקלת הגולה שבו למקומם, ועיר הנהרסה החלה להושר. והמספר שמונת השבעים אשר
אינם נכתובים יתחילו ממות עפיפהחנעם בשנת ג"א תקל"ו הנ"ל, ויחשבו אחורנית עד ימי
חנניאחכום הגדול בשנת ג"א תק"מ, כי בימיו באו בני יהודה תחת עול מלכות סיריען
וישקרו תחתיו עד מות עפיפהחנעם, ולפי זה נכלעו שמונת השבעים בתוך הששים ושנים,
והן המה בעלמם שמונה שבעים החזרוניס מן המספר ההוא, ומן השמונה השבעים יפרט
השבע האחרון בלנדו כי המה ימי מלוכת חנניאחכום עפיפהחנעם אשר הרע מאוד מכל אשר
היו לפניו, וכלה זעמו על עם ה' לחבלותם, ומן השבע הזה יפרט חליו האחרון בלנד, שהוא
של שנים וחכי לפני מות הנליעל הנזכר, כי באלה הגדיל רשעתו עד לשמים. והנה מהלכה
הזאת תראה, כי השבעים השבעים אינם נקראים כן אלא למשמע אין, ובאמת לא יאריכו
יותר מהשבעים ששים ושנים, והמספרים האחרים אשר ישנם לפנינו ואשר אינם, נכלעו
באלה באר הראיתך. ואם תסיר שמונת השבעים הנכלעים אשר חשבת אחורנית עד בואך
אל חנניאחכום הגדול מהשבעים השבעים ישארו לך ששים ושנים שבעים, אשר לא יקראו גם
הם כן אלא לשמע אין, אשר קלם בימי חנניאחכום הגדול הנ"ל, שהוא התחלת השמונה
השבעים האחרים. ואחרתי ששים ושנים שבעים לשמע אין, כי באמת לא יכילו יותר מחמשים
וששה שבעים, וגם הם אינם נכלעו באר יתבאר, כל אלה תראה בשען ונוסד בפסוקים
הנאים. ואל לארזה עיניך תשפוט כאשר נערכה לנגדך בפרשה כי בכוונה הליט המלאך
פתרונו באדרת המדה לעיני העם. ואם תשאל על השבון הזה, אחת, הלא גם מהשבעי ששי
ושנים יפקדו עשר שנים, כי מספר ששים ושנים שבעים באמת יכילו תל"ד שנים, ואם תחשוב
משנת קע"ב עד תקל"ו לא ילאו לך כי אס תכ"ד שנים? וגנית מה לו לחשוב שבעים אס
אינם באמת כי אס ששים ושנים? על זאת אשיב לך קורא נעים, כי מספר השבעים היה
יקר בימים ההם כמו (בראשית מ"ו, כ"ז, שס כ', ג', שמוט ט"ו, כ"ז, שס כ"ד, א', במדבר
ז', י"ג, שס י"א ט"ז, שס ל"ג, ט', שופטים א', ז', שס ח', ל', שס ט"ו, ד', שס י"ב, י"ד,
מלכים ב' י', א', ישעיה כ"ג, ט"ו, יחזקאל ח', י"א) ומרוב יקרו יבאר בו אף אס יש מספר
אשר יותר מנושאלס תמורתו, ולא יקשיד אס הוא חסיד או יתיר מעט מאהבתו אותו, וגם
פה לא ישחית את המספר ההוא בעבור העשרה. מצא, אין ענינו באת הדבר מפי ירמיה
בשנת אחת לנבוכדנאצר, כי אס זאת הדבר ההוא אל הפועל (אין ווירקוואקייט טרעטען)
שמונה עשרה שנה אחרי כן (עיין למעלה). דבר, דבר ה' על ירי ירמיה, ומה תוכן הדבר

על מלכים רבים, וזה נוש על כל מושל בגבורתו בהשילו מלכים רבים תחת רגליו, חולס בה"א ענינו מלך על
כל מלכי ארץ, והוא רק אל עליון. וסנה כל קדש קדשים בלי ה"ה נקרא בלשון חרמית קדש קודשין, וקדש
הקדשים בה"א נקרא קדש קודשין, והשכל הזה ימרו תמיד חונקלוס ויונתן בתרגומם ואס ימנא ביונתן
(יחזקאל מ"ג, י"ב) קדש קדשין בלתי שפך טעות הדפוס היה, כי מעט אחרי כן (שס מ"ה, ג', שס מ"ח,
י"ב) תרגמו כמש"ט. וכן נפלה השגה ההיא במקומות אחרים של תרגום חונקלוס, ורק הדפוס מקור משחת
להנה. וכן נקרא לפי מש"ט הלשון ההוא מלך מלכים בלי ה' מלך מלכין, ומלך המלכים בה"א מלך מלכיה.
ועתה מה מאוד ימתקו דברי חז"ל במרס כי מלך מלכיה דגיתל קדש לה' כי ענינו מלך המלכים ואין דמיון
מלך מלכים בלי ה"ה ביחזקאל, והכן.

תרגום אשכנזי

דניאל ט

להשיב ולבנות ירושלם עד-
משיח נגיד שבועים שבעה
ושבעים שנים ושנים תשוב
ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק

העמים

ר ש י

צוריק צו פֿיהרען (יהודה), אונד
ירושלים וויעדער אויפֿצובויען,
ביו אויף איינען געזאלבטען
פֿירשטען וינד ויעבען יאהרווע-
בענדע, אונד אים לויפֿע פֿאָן
צווייא אונד זעכציג יאהרווע-
בענדען ווירד ויא וויעדער מיט
שטראסען אינד גראבען ער-
בויעט ויין, דאָך אים דרוקקע

לך חדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד זמן תתן מיום המרצן עד בא כרש
מלך פרס שאמר הקנ"ה עליו שהוא ישיב ויבנה עירו וקראו משיחו וגידו שנאמר כה אמר ה'
למשיחו לכורש וגו' ה' יבנה עירי וגלותי שלח וגו' שבעים שבע'. שבע שבעות שלמות יהיו
בגילה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים אלא מתוך שלא שלמה השנועה לא נמנה.
בשנת אשת לדריש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזן הזה כלו שבעים לכנוס
יהויקים לא מהן י"ח שנה שקדמה בנוס יהויקים למורדות ירושלים נאשרו חמשים ושנים
שנה הוא שזנו רבותינו נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה הס נ"ב שנה אשר מיום המורצן עד
שחזרו בימי כורש הרי שבע שמיטות ושלש שנים. ושבעים ס' ושנים חסונ ונבנתה העיר
ברחובותיה: וחרוץ. הם חריצים שעושין סביב החומה לחזק העיר שקורין קאנה בלע"ז: ובצוק
העיתים. ואותן העתים יהיו בצוק ובכרה כי בשעבוד מלכי פרס ויון ורומיים יהיו מטריחים

באר

ההוא? להשיב ולבנות ירושלים, ענינו להשיב ישראל אל גויהם ולבנות ירושלים, כי בירמיה
(כ"ט, י') נתיב, והקיימות עליהם את דברי העב ולהשיב אתכם אל המקום הזה, ומאמרו
המקום הזה, נודע כי תבנה העיר הקדושה במשפט הראשון. משיח נגיד, שניהם כנויים
אל כורש הפרסי, כי דריש המדי לא מלך על כשדים אלא שנה אחת ולמקלותה בחלותו למות
נחמן מלכותו ביד חזנו כורש מלך פרס ג"א רכ"ב, ותהיינה מאז שלשת הממלכות, פרס, מדי
ובבל, אחזות בירי כורש, והוא הנקרא משיח ה' (ישעיה מ"ה, א'), ומן תשע עשרה לנבוכדנאצר
עד ימי מלכותו המה שבעה שבעים והשנועה שבעים אלה אינם נלמדים, כי בחשך חמלא ג'
שנים יותר, ולהיותם פחות משנוע לא יעלה בחשנון. ומשיח הוא תואר לנגיד (חזון געזחב)
טער פֿירטט) ובא התואר לפני השם שלא במשפט. לדעת ידידי הנכבד החכם מהו' וואלף מיינער
נ"י דרך הלשון אלל המלכים כן, כמו והמלך דוד שאל ג"כ השם הכללי לפני הפרטי שלא
במשפטו (עיין בספרו תורת ל' עברי פראג 1834 בערך דרבי לזון). ושבעים ששים ושנים,
לכ"ף למעלה, כלומר, מן מלא דבר להשיב ולבנות ירושלים יש לחשוב שבעים ששים ושנים
(עיין לשעלה) אשר בתוכם חשוב ונבנתה רחוב וחרוץ, ענינו מלאכת בנין העיר אשר החלה
בימי כורש לא תשלם אלא במשך השבעים ששים ושנים שהוא בימי נחמיה בשנת עשרים
לארתחשסתא שמונה עשרה שנה אחרי כן. ונבנתה, שעורו ונבנתה ירושלים ברחוב וחרוץ אשר בה,
והנה מתשע עשרה לנבוכדנאצר עד עשרים לארתחשסתא המה שבעים שנה במספר, ובהיות
אז עיר ומקדש על מכונם במשפט, ילדקו דברי ירמיה (שם כ"ט, י') אף בחשך השבעים
שנה לשנים פרטות, ולא היה לריך המלאך אלא להעיר את דניאל, כי אלה השבעים שנה
(שם כ"ה, י"ב) על מסלת צבל יחלו מכנוס יהויקים בשנת אחת לנבוכדנאצר ויכלו בשנת מלכות
דריש הכ"ל, ואלה השבעים שנה על חשונת הגולה אל עיר הבנויה (שם כ"ט, י') יחלו
משנת תשע עשרה לנבוכדנאצר ויכלו בשנת עשרים לארתחשסתא, אלא לפי שעיני דניאל
כלות לימי השליה והשקט אשר פשע ומטאה ימחו ולא יזכרו עוד, ואשר נבא ירמיה עליהם (שם
נ"י, ב') הולך המלאך לפתרון השבעים שבעים, כי אף מקלותם שהוא במלכות השמונאים,
נא להם הכבוד והיקר המקום, ועד הימים האלה חיו בצוק העמים כאשר יתנארי. וחרוץ,
עיין בפסוק שלפני זה. ובצוק העמים, כלמר גם אחרי כן לא יגוב השלום בחלונות
הקדש במשפט, כי כעת לעת יפשוטו האויבים יד זדונם, ויפרכו סרן במקדש העיר ובחומותיה,
וישניה

העֲתִיָּם: (כו) וְאַחֲרֵי הַשָּׁבָעִים שָׁשִׁים וּשְׁנָיִם יָכַרְתָּ מִשִּׁיחַ וְאִין

דער צייטען. (כו) אונד נאך
דען צווייט אונד זעכציג יאָהר־
זעבענדען ווירד הינגעראַפֿט
ווערדען איין געזאלבטער, אונד

לו

ר ש י

עליהם בשעבוד קזה ואע"פ שהם ס"ב שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השמיני שהיתה תחלתו וכלעת ג' שנים בתוך נ"ב של מצד הגולה לא נמנו כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אחת מולא שמתחילה התחיל למנות שבועים ע'. וסוף כשפי' עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ס"ט. אלא שבוע א' נחלק מקחתו לכאן ומקחתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים: ובזיק העתים. בזיקה יהיו אותן העתים ואחרי אותן שבועים יכרת משיח יהרג אגריפס מלך יהודה שהיה מושל בימי החורבן: (כו) משיח. אינו אלא ל' שר וגדול: ואין לו. כמו ואינו:

ב א ו ר

ויושבים כמו כן נבוכים ממגור ומחרב בקרנם, כי יגבר האויב עליהם, על כן גם מימי נחמיה והלאה, בשבת העיר על מכונו והחומות נוסדו, חיו בני ישראל בזיק העתים, ענינו במזור ובמזוק עד תום השבועים השבועים בימי חנטיחכום עפיפהחנעם. העתים, המקרים והפגעים אשר יקרו ויפגעו את בני האדם אם לטובה אם לרעה יקראו עתים על שם העת אשר יבואו בו, ומשפיע לוק אשר יבוא אליו נראה, כי ענינו"פה לרעה וגם האשכנזי יאשר כן (גוטע קדער טעכטע"ל צייטען). (כו) ואחרי השבועים ששים ושנים, השבועים ששים ושנים האלה אינם האמתיים אשר ישלמו בימי חנטיחכום עפיפהחנעם, כי אם הן המה אלה אשר אינם נקראים כן אלא לשמע און, כאשר העירותך על זה בקודם, אשר סופם בימי חנטיחכום הגדול בשנת ג"א חק"מ הנ"ל, אשר ממנו יהיו שמונה השבועים האחרונים, בנז"ל בימי המלך ההוא בני יהודה תחת ממלכת סעליזידען, "ואלה השמונה המה ימי בלי חפץ, אשר נפלאו בכל התלאות אשר מלאו את עם ה' לפני מות עפיפהחנעם הנ"ל. ואחרי השבועים וגומר, ענינו במשך השמונה השבועים הנאים אחר ה'. ידוע תדע, כי בהסלג מלכות חזקשחנדרען מן חזקשחנען אחרי מותו לארבעה ראשים, נפל מלכות סיריען בידי סעליקום הראשון הנקרא חקשחנער, אשר ממנו נקראים הנאים אחריו בממלכתו סעליזידען, וממנו עד חנטיחכום עפיפהחנעם יחשבו בספרי הקירות עשרה מלכים הנקנים שם בשמותם, ואין לנו ולחמשה הראשונים "מאומה, כלתי אל החמשה האחרונים ענינו. הראשון הוא חנטיחכום השלישי הנקרא הגדול, בשנת ארבע למלכותו שהיא בשנת ג"א חק"מ נכנעו בני יהודה תחת יד סיריען, ואחריו מלך סעליקום הרביעי הנקרא פִּינְחָאֶשְׁטֶר, אשר נרמז עליו להלן (י"א, ב') הוא נרכח על ידי העליזידען בשנת ג"א חקפ"ד כיום התרעלה, כי הרוח חמד מלכותו, והביא רבים מההמון בביתו להחזיק אותו. ולהנרכל בן יורש עבר, והבן ההוא נשלח לפני מות אביו אל עיר רומי לעמוד שמה תחת דודו אחי אביו הוא חנטיחכום עפיפהחנעם, אשר היה בימים ההם צעיר הזאת בבני התערובות (גייסען) ועפיפהחנעם בהפדותו שב למקומו, ולהבן ההוא יאחזה המלוכה. ויהי בהתאסף את הרוח הנ"ל קשר אמין, "רבים מעם הארץ החזיקו ידם את פטוֹחֶשְׁטֶר ויהי הרביעי הנקרא פִּינְחָאֶשְׁטֶר מלך מלרים, הוא היה בו קלעפֿחֶטֶר אחות הנרכח, וחזו ידו גם הוא ויחזק במלוכה (עיי' חקשחנען I, 11, 13) ותהי המלוכה לפלגות. אולם חנטיחכום עפיפהחנעם, נשמעו בדרך תשובתו מרומי, כי אצו מה, ויתאמן בקושרים, ובחלקקות גנב לב המחזיקים בהעליזידען ובפטוֹחֶשְׁטֶר להלן (י"א, ב"א) ויעביר גם שניהם מעל כסאם, ויתנשא בחזקה למלך, וימלך לבדו על כל ארץ סיריען, שלא בדת, כי נגזלה המלוכה מיורש העבר, הוא חנטיחכום הרביעי הנקרא עפיפהחנעם, הוא הנגזלה להלן (י"א, ב"א) אשר הרע לבני ישראל מאוד בזדון לבדו כידוע, ואשר מת במלחמה אשר עשה ממזרח ומלפון (להלן י"א, מ"ד—מ"ה). יכרת משיח, הוא סעליקום הנ"ל כי הוא נכרח בחזקה לא בחפזים ולא במלחמה (להלן י"א, ב') ולא מת בשלום בדרך כל הארץ, וכדי להבדילו מהנא אחריו שהוא חנטיחכום עפיפהחנעם אשר היה נגיד לבד ולא משיח, כי התנשא בנוחו, ובעולם ידו ולא נתן עליו הוד מלכות (להלן י"א) יקרא הסעליקום ההוא פה משיח לבד. ואין לו, לדעת ה' הוראת ואין בהוראת ושמעון אינו" (בראשית מ"ב, לו)

לו והעיר והקדש ישתית עם
נגיד הבא וקצו בשטר ועד קץ
מלחמה נחרצת שממות:
(כז) והגביר ברית לרבים שבועו
אחד וחצי השבוע ישבית וזבח

דער איהם אנגעהאָרט, איזט
ניכט געגענווערטיג, אונד
שטארט אונד הייליגטהים
וירד פֿערוויסטען דאָ פֿאַלק
איינעם פֿירשטען, וועלכער
הייבגעקעהרעט וואָר, אונד
דעסען ענדע אין דער פֿליטה
(קריגע) זיין ווירד, ביז ענדע
דיעזעס קריגעס אַבער וואָה:

ומנחה
רעט דאָ פֿערהענגנים דער פֿערוויסטעטען. (כז) ער (מנטיח־לוא) פֿערשטערקט דען בינד
דער פֿיעלען איין יאָהרויעבענד, אונד אין דער העלשטע דעס זעלבען שאַפֿט ער
שלאַכט.

ר ש י

והעיר והקדש. והעיר והמקדש: ישתית עם נגיד הנא. עליהם הוא טיטוס ואובלוסיו: וקצו
בשטר. וסופו לקללה ואכזריון שיטוף כח: ועד קץ מלחמה. מלחמת גוג תהא העיר: נחרצת שוממות.
חרץ של שוממות: (כז) והגביר ברית לרבים שבוע אחד. לרבים. לשרים כמו וכל רבי המלך
בספר ירמיה. והגביר. טיטוס ברית לשרי ישראל. שבוע א' ינטיחם בהגברת ברית ושלום
עד ז' שנים ובתוך השבוע יסר את בריתו: ישבית זבח ומנחה. וזכו שאמר בחזיון הראשון
וכשלו

ב א ו ר

ל"ו) ענינו אינו לפנינו וחסר פה מלת אשר, וראוי בתשלומי, ואין אשר לו, כלומר
היוש אשר לו, לא היה לו בארץ למלך תחת אביו, כי היה בני התערבות בעיר רומי
תחת דודו בנ"ל. הבא, ענינו הנגיד אשר בא מבוא מדרך רומי אל ביתו. וקצו בשטר,
בטרם יבאר הרעות אשר עשה הנליעל הזה במלכו ינחם ויאמר: כי לא לצד יתקף יהודה
וירע להם, כי קץ הנוגש הוא בשטר, ענינו מלחמה, כמו, שטר ועבר (ישעיה ח', ט'). ועד
קץ מלחמה, ולא אמר המלחמה בה"א בהטורפו אל השטר הקודם, הוא מפני שגלת
שטר יביל כמה מלחמות אשר עשה, ובמלחמה אחת מהמלחמות האלה יכול, לכן ענינו פה
בלתי נודע עד קץ מלחמה אחת מהמלחמות הנעשות, ועד הוראת הוי"ו כהוראת והארץ
היתה תהו (חבער), כלומר אולם עד קץ המלחמה הזאת אשר יכול בה, שהוא קץ השנעים
השנעים נחרצת שממות, ענינו לא תמוס גזרת השממות אשר על בני הארבות מימי
בבילונא, נחרצת שם מקרה (פֿערה־אָנגיט) עיין למעלה כ"ה, ונסמך אל שוממות בחרגומי,
שוממות שם תואר כמו להנחיל נחלות שממות (ישעיה מ"ט, ח') סעיפי השם הזה בפסוק
הנא. (כז) והגביר, כל מעין נספרי חֲקֻקָבֶעֶר, יראה כי נבוא חנטיח־לוא עפיה־חנעס
אל ארץ הקדושה, להסיר עבודת ה' ולהקים תמורתה הבלי נכר מאלילי היונים, התחננו
רבים מבני יהודה שחיי אלהים ויכרתו ברית ביניהם, לסור מאחרי אלהי אבותם ולעשות
ככל התועבות אשר יבקש זדון לב ההוא מאתם. וזה ענין ברית לרבים שהוא כמו מזמור לדוד
הלמ"ד במקום הסמיכות, ושיעורו ברית הרבים. והגביר הנגיד הנזכר, והוראת ההפעיל
כאשמעו (שטורק חֲחֻקֵּן, פֿערשט־חֻקֵּן). שבוע אחד, אלה שבע השנים מעת בואו על ארץ
יהודה לשנות לחורב ולהרע, עד יום מותו במלחמה. והשנים האלה נפרטו למעלה (ח', י"ד)
למספר ימיהם, אלהים ושלש מאות, ואודות החשבון הזה אשר אינו מזומלם כל כך, כי
בחסד הימים האלה לשנים, לא יעלו לך כי אס שש שנים וששה חדשים, עי' הנאור שם.
וחצי השבוע, הוא הסלי האחרון מהשנוע ההוא, כי באלה השלש שנים וחצי לפני מותו הרשיע
הנליעל הזה מאוד מאוד, וביד רמה שפך בזה על ה' ונאך מקדשו כי בלי המקדש היו לו לחרפה
ולבוז ולאלל (חֲחֻקָבֶעֶר I, 22). ואין קץ לחללי חרבו אשר הרבה על לא חמם בכפס,
בהדנקס בדתם. מורגה מחנותיהם, וגם זבח ומנחה לא חסן, כי אס ליראה עזביו ותועבותיו.
ועל

ומנהגה ועל כנף שקוצים משמים

שלצ"ט - אונד מעהלאפפער
אב, אינד צוואר אום דעם
ענטועטצענדען שוטצעס דער

ועד

ר ש י

בשלהם ישיבת רבים מחוץ ברית שלום ישיבתם : ועל כנף שקוצים משמים . כנוי הוא כלומר ועל
מושב גובה בין שקוצים ותיבות יניח את השומם את ע"א מעובדי כוכבים שהיא נאלמת כאבן

ב א ו ר

ועל כנף שקוצים משמים, כנף הוראתו הראשונה כנף לעופף, ובהיות הכנפים משני קלות
לדו העוף לכן הושאל גם על קלות כל דבר, כמו מנף הארץ (ישעיה כ"ד, ט"ז) ענינו
קלות הארץ, כנף מעיל (שמואל א' כ"ד, ד') קלות המעיל, והיה מטות כנפיו (ישעיה ח',
ח') קלות חיל המלחמה, אשף כנפי שחר (תהלים קל"ט, ט') קלות קרני אור השחר בעלותיו.
ובהיות העוף פורש כנפיו על גזליו, ובאברתו יסך להם הושאל אל כל מחסה ומסתור כמו
ופרשת כנפך (רות ג' ט') ומרפה בכנפיה (מלאכי ג', כ') בסתר השמש ענינו שם מסות ה'
על יראיו. ובהיות הכפור קובלת גזלית תחת הכנפים, לכן הושאל גם על הקנינה ואסיפה,
ומזה כנופיה בדברי חז"ל ואולי ולא יכנף עוד מוריד (ישעיה ל', כ') ג"כ מהוראה זאת, ורוח
מושבת בדמיונו אל כפור מעופפת עשה יעשה לה העברי כנפים כמו וידא על כנפי רוח (תהלים
י"ח, י"א). והנה חכם לענגערקעפירש, בהיות הוראת כנף לפעמים קץ הדבר וגבולו, לכן ירמון
ג"כ ראש הבית וקצו מלמעלה שהוא גגו (ליינע). ושקוצים במשמעו דבר מתועב ומשוקץ (טייטש)
וענינו העכבים אשר שם הכליעל הזה תוך המקדש וקדשיו, וישם הקדש לחול, והטעם
למשא, ויבנה את המקדש אחרי טמאתו באלילים ועגבים בשם כנף שקוצים (גרייזליינע).
משמם לדעתו תואר לאיש עושה שממה והוא טניטקלום עפ"ההנעם ויחפר פה פעל יכול
ומוכן מענינו, וראוי בתלמו : ועל כנף שקוצים יבוא משמם, ועד מתי ירבה לשמע, עד
כלה ונחררה, מלת עד מושבת גם למטה, וענינו עד כלה ועד נחררה, כלה מצנן
ויכל אלהים (בראשית כ', ב') פקלוענדען, וענינו פה עד תשלם שלמת הרע לבוא מאת ה'
נחררה לדעתו מענין אשר כתבתי למעלה (כ"ד) בעטלום : והוא : הנושא ונשאו תוך, כי
שרש נחך יכול על משלחת מלאכי רעים מן השמים כמו אפי ותמתי נחבת (ירמיה ז', כ')
וכדומה, ושומם לדעתו הוא בעלמו השמש הקידם והוא טניטקלום ותרגומי לפי זה :
אונד חיבער דא גרייזליינע קהאט העל דער פערוויסטער חונד לונדער ביו לור פקלוענדען,
חונד ביו דער בעטלום זיך ערגעסען ווירד חיבער דען פערוויסטער. אולם לדעתי דרך
אחרת בנאור הדברים . ששם, עיקר הוראתו הסרת חוזר פני הדבר והדרו, עד אשר כל
רוחו יאמרו : מה זאת ? כי לא יכירו אותו עוד. ומסתעף לשני סעיפים, כי נוסף בין על
הדבר הנעדר מתארו והדרו (וויסטע) ובין על האדם אשר יראה וכן יתמה (ערטטוינען) והננין
הקל בהוראה הראשונה לרוב עומד וענינו היות שממה וויסטע זיין, כמו נחלות שוממת
(ישעיה מ"ט ח') ובהוראה השניה תמיד עומד וענינו תמים, ערטטוינען כמו ישמו ישרים
על זאת (איוב י"ז, ח') ולפי שמענו האדם אשר יתמה על החפץ המסנה לחרוד ולהנהל,
עד שרואה באלו היה אכן דומם מאין רוח בו, לכן הוראתו ג"כ ערטטוינען. זיך ענטועטלען
באשר יאמר האשכנזי פערטטוינערט ווערדען. כמו היו בני שוממים (איכה א', י"ז) ויינע קינדער
זינד ערטטוינערט בחרדס על שואמות אדמתם, ולפיות אלילי עץ ואבן בלי רוח חיים בלי
חנונה כאיש החומה, לכן יתארו גם הם נחאר זה, כמו שקון שומם (להלן י"ב, י"א) חייך
טטטוינערט טייטש, וכן פשע שומם (למלה ח', י"ג) בשם פשע יונה העגבים להיותם לפשע
ולמוקד לבני אדם, והנה הפעל וההפעיל שניהם יוצאו העומדים בקל, אולם הפעל יוצא
תמיד בהוראה השניה (חין) טטטוינען זעלען, ענטועטלען, ערטטוינערט, כמו ואשנה" משומם
(עזרא ט', ג') ענינו מהשוממה רעה בזה לפתחום ובהלתי וישנתי כאבן דומם עד כי
הסבותי כל רוחי לתמוה ולשאול : מה לך ? וכן ונחמו השקון שומם (להלן י"א, ל"א)
ענינו מעשי ידי אדם אשר יסנו כל רואיהם, לתמוה ולאמר : האלה אלהים והמה לא אלהים ?
ותרגומו חייך ענטועטלענדעט טייטש. כנף ענינו פה לדעתי מחסה ומסתור באבואר למעלה.
משומם, פעל ויולא הוראה שנית בקל ענטועטלענדען והוא תאר לכנף, מה שאין כן שומם
בסיף הפאק" שהוא מקל ועומד והוראתו ערטטוינערט זיין והוא עם ה' אשר נעלם בדבור
ומוכן

תרגום אשכנזי

שייאלע וויללען, אינדרעם
ביוצור פאללענדונג, ווען דאז
אויף דען ערשטארטען רו-
הענדע פֿערהענגניס אַבגע-
פֿלאַססען זיין ווירד.
(א) אים דריטטען יאהרע דעם
כורש, קעניגס פֿאָן פרס
וואָרד דעם דניאל, דעססען
נאָמע בלטשאצער איזט, איינע
אַפֿענבאַרונג ענטהיללט;
וואָרהייט ענטהעלט דיעזע
אַפֿענבאַרונג, אונד איין וויי-
ט

דניאל ט

ועד-כלה ונהרצה תהך על-
שומם:

י (ח) בשנת שלוש לכורש מלך
פרס דבר נגלה לדניאל
אשר-נקרא שמו ברטאשצר
ואמת הדבר וצבא גדול ובין

אח

ר ש י

דומם כנף ל' גוצה כנף עוף הסורח: ועוד כלה ונחלה חרף על שומם: ותתקיי ממעלת השקן
עד יום אשר תתך עליה כלה ונחלה הנגזר עליה בימי מלך המשיח: חרף על שומם. תגיע
ותרד כליון חרוץ על ע"א מעובדי כוכבים ועל עובדיה:
י (א) וכבא גדול. ולזמן ארוך יבא: ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון:
ובינה לו במראה. ולהבינה לו במראה ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת
בינה (איוב ל"ח) אלא ה"א יתירה והוא כמו בינה הגיגי (תהלים ה') לפיכך הטעם למעלה

ב א ו ר

ומבין מענינו. ועל ענינו כמו הדבר אשר חזה על יהודה ועל ירושלים הוראתו מלטרף אל
יהודה וגומר, כלומר אידות השקולים אשר יעסק הבליעל הזה יושבי מלכותו חחת כנפיהם,
ישבית כל זנח ומנחה לה'. בל ה ענינו כמו עבר קציר כלה קיץ (ירמיה ח', כ') והוא שם
בתמונת כלה (בראשית י"ח כ"א) ולא בהוראתו פֿאַללענדונג. ונחלה, כמבואר למעלה פֿערהענגניס.
כיס. ודבק"עם על שומם ושעורו. דחז חוץ דען ערשטערטען (פֿאַלקע) וזהענדע פֿערהענגניס,
ונחלה על שומם נושא ונשארו תתך וענין הפעל הזה (פֿאַטורען עקזוקטוק) עם ווירד חֶבְגֵּי
פֿאַללענדונג זיין, כלומר הבליעל הזה לא יעמוד מלעשות ככל התועבות האלה, עד כי תתם
ותשלם הרעה אשר דבר ה' לעשות לעמו, ועד אשר הגזרה הנגזרה מאת ה' על בני יהודה
השוממים תהיה נחמת עד תמה. והנזכר יבאר.

י (א) הנה שלשה פרשיות האלה עד סוף הספר דנוקים המה והחזון הזה יגיע עד אחרית
הימים כאשר יקילו ישיגי עפר ואש גם סכור המלחמות הכלולים בנביאה הזאת באמת
כלם כבר תמו בימי חשמונאים כאשר אבאר, מ"מ יען עוד לא עוררו שוכני קבר אין ספק כי
עוד חזון למועד ועוד הדבר הזה להלן באקומו. בשנת שלש, הוא רק כעין פתיחה (ח' א')
בערטרופט) לפרשיות הבאים מאת בותב דברי הימים למלכי פרס, ולכן נאמר אשר נקרא
שמו בלטשאצר כי הוא הכותב נחב לאנשי ארצו והם לא ידעו את שם דניאל, ומאסף ספר
דניאל העתיק הדברים האלה ללשון עברית (עיין הקדמה) ושמר את לשון הכותב, אך מן
ואמת הדבר וגומר המה דברי המאסף בעלמו, כי כפי הנראה עיני המאסף הזה (שחי' כאשר
אמרנו בימי החשמונאים) כבר ראי כי כאשר פתר בן היה והנה אמר בשנת שלש לכורש אף
שלעיל (א' כ"א) נאמר ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש אין זה סתירה כי נאמר שבאמת
דניאל עלה מבבל בשנת אחת לכורש עם יתר הגולה ואח"כ חזר לבבל (מאיוזה סנה סיהיה)
או שהכוונה שם כדעת ר"ם בשם ר"מ שעד שנת אחת לכורש היה ראש הפרטומים ואח"כ עזב
את מלך המלך (ועיין שם בבאור). דבר, כלומר דברי אלהים ונדמחורגס. וצבא גדול,
רבו הפירושים במלת לבא, ולדעתי כי לבא ענינו יעוד (בעטטיאונג) כמו הלא לבא לאנוש
עלי ארץ (איוב ז' א') שנארו הראש"ע, הרלב"ג והרד"ק קץ וזמן קליב ונקרא היעוד לבא כי
חשבו בימים ההם כי יעודי הזמן וקורות התבל המה רק מפאת מערכת לבא השמים, וכן
יהיה ענינו כאן אמר כי הדבר אמת ויעוד גדול וכלל בו ונדמחורגס. ובין, המאסף יעורר
את

מינעם צייטעראייגנים : דאָ
רום זיין אויפֿמערקזאָם אויף
דיעזע אַפֿענבאַרונג , אום וואָ
דייטליך צו פֿערשטעהען .
(ג) אין דיעזען טאָגען טרויער-
טע איך דניאל דרייאַ וואָס
לאַנג . (ג) לעקקערגעריכט
אַם איך ניכט , אונד וועדער
פֿלייש נאָך וויין קאַמען אין מיין
נען מונד , אויך געזאָלכט האָ-
בע איך מיך ניכט ביי נאָך
פֿאַללענדיגען דרייאַ וואָס
(ד) אונד אַם פֿיער אונד צוואַנ-
ציגסטען טאָגע דעם ערשטען
טאָנאָט , בעפֿאַנד איך מיך

אַם

אֶת־הַדָּבָר וּבִינָה לוֹ בַּמְּרָאָה :
(ב) בִּימֵי הָהֵם אֲנִי דָנִיֵּאל הָיִיתִי
מִתְאַבֵּל שְׂרָשָׁה שְׁבָעִים יָמִים :
(ג) לֶחֶם חֲמֻדֹת לֹא אָכַלְתִּי וּבָשָׂר
וַיִּין לֹא--בָּא אֵלַי וְסוּךְ לֹא--
סָבַחְתִּי עַד־מֵלֶאכֶת שְׁלֹשָׁת שָׁבָעִים
יָמִים : (ד) וּבַיּוֹם עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה
לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְאֲנִי הָיִיתִי עַל־

יך

ר ש י

בני"ח ופירושה כמו הנן: (ב) הייתי מתאבל. כשראה שניטל בורש מלאכת הבית שכוה להתחיל ומוחר
בו ע"פ כתב לרי יהודה ובנימן רחום בעל טעם ושמש ספרא כמו שכתוב בספר עזרא:
שלושה שבועים ימים. עשרים וא' שנה הם י"ח שנה משנה א' לדריש המדי אשר שם
אל לבו לחשוב ע' שני הגולה כמו שכתוב עד שנת שנים לדריש הפרסי בן אסתר שנה הבית
וג' שנים היתירים לא ידעתי אם לפנים התחיל להתענות או משך קבלת נדר תעניותיו ג'
שנים לאחר הבנין: (ג) לחם חמודות. פת נקיים כמו שתרגם אונקלוס את נגדי עשו החמודות

ב א ו ר

את נפש הקורא כי ישביל היטיב בדבר החזון. ובינה לו במראה, גם בינה נחברו בין הוא
הכוין בה"א נוספת במ"ש רש"י (עיי"ש), והענין כי חנין החזון הזה במראה כמו ומראה ולא
בחדות (במדבר י"ב ח') כלומר תשיג בו השגה שלמה וכאשר תרגמתי. ואולי נוגל לפרש שהכוונה
כי חנין במראה אשר ראו עיניך כלומר בקורות העתים עתה ומראה כי טוב פתר החזון כי
כבר אמרנו שרוב יעודי הנבואה הזאת כבר הגיעו בימי מאסף הספר הזה. (ב) הייתי מתאבל,
כמו שכתב רש"י כשראה שכורש ניטל מלאכת הבית כזכר בעזרא (ד', ה') וסכרים עליהם
יועלים להפך עליהם כל ימי כורש, ואם דניאל עלה מבבל עם זרובבל הנה נאמר כי דניאל
שב אל בבל להמליך אל המלך בעד עמו וכאשר ראה כי לא עלתה בידו להטות לב האלך
לטובה התאבל. שבעים ימים, כלומר שלושה שבועים שלמים כמו עד חודש ימים (בראשית
כ"ט, י"ד) עיין שם בבאור וכן באן (דריש פֿאַללענדיגע וואָסען). (ג) לחם חמודות, לחם
ערב לחיך בענין שקראו חז"ל מלה עשירה שכל עם שמן ודבש והוא היפך מן לחם עוני כי באן
הוא ע"ד השאלה לכל מאכל טוב שעולה על שולחן מלכים וכדמתורגם: לא סבחי, בן היה
דרך השרים והנכנדים לסוך את כשרם בשמן הטוב ובפרט אם ישנו לאכול וכן מכינו אכל
דוד (שמואל ב', י"ב, ב') כי כאשר קם לאכול רחץ וסך. (ד) לחדש הראשון, הוא ניסן כי
לעת מועד זאת בני ישראל ממלכים השחוחתה עליו נפשו בזכרו גאולת מלכים וגלות המצ
הזה ואיך נהפך חגגינו לאבל — גם נכספה וכלתה נפשו לעבור בהשון חוגג נמימי קדם, ולזה
התאבל והתפלל אל אל המושע — והראב"ע תמה איך לא שמה דניאל יין בליל ראשון של
פסח והתאבל בימי החג, ולכן פירש הוא החודש הראשון לשנת שלש לכורש, אולם טענת
הראב"ע חלושה עד מאוד כי מלבד שהחיוב לשחות יין בליל הראשון של פסח הוא רק מדברי
סופרים ולא ידע דניאל כי חוק לישראל הוא ואכל הנפש לא נאסר כלל גם בשבתות וחגים כי
אין האדם שליט ברוחו להסיר כעס מלבו ולהפיק ענני התוגה בזמן מן הזמנים כחפץ נפשו —
אף כי שלא נאסר שדניאל ישב בתענית ממש ולא טעם מאומה — מלבד כל אלה אין שום טענה

יָד הַנֶּהָר הַגָּדוֹל הוּא הַדָּקָל:
(ה) וַאֲשָׁא אֶת־עֵינַי וָאָרָא וְהִנֵּה
אִישׁ־אֶחָד לְבוּשׁ בָּדִים וּמַתְנִיו
חֲגָרִים בְּכֶתֶם אוֹפָז: (ו) וּגְוִיתוֹ
כְּתָרְשִׁישׁ וּפָנָיו כְּמִרְאָה בָּרָק
וְעֵינָיו כְּלִפְיָדֵי אֵשׁ וּזְרַעְתּוֹ
וּמִרְגָּלָיו כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלִל
וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל הַמּוֹן: (ז) וַרְאִיתִי
אֲנִי דְנִיָּאל לְבָדִי אֶת־הַמִּרְאָה
וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־הָיוּ עִמִּי לֹא־
רָאוּ אֶת־הַמִּרְאָה אֲבָל חֲרָדָה

אם אופער דעם גראסען פלוס
סעם דקל. (ה) איד ערהאב
מינע אייגען, שוועטע, אונד
זיעהע! איין מאן אין לינגען
געקליידעט אונד דעססען לענג
דען מיט דעם פיינסטען גאלדע
אומגירטעט, (ו) זיין לייב וואר
וויא קריזאליט, זיין אנטליטץ
וויא דעם בליטצעם שטראהל,
אונד זיינע אויגען וויא פֿייער־
פלאממען, זיינע ארמע אונד
פֿיסע וויא דער שיטמער גלענג. א
צענדען ערצעם, אונד דער
שאלל וייער ווארטע וויא איין
דאנגערנדעם טאכען. (ז) איד
דניאל נור אלליין ווא דיעזע
ערשיינונג, דיא מעננער, דיא
בייאמיר ווארען, וואהען נישטס
דאפאן, דאך איין געוואלטיג

ר ש י

(בראשית כ"ד) דניאל: (ה) לבוש בדים. בגדי בוך: בכחם אופז. בחגורה של קבולת מרגליות.
כל כחם ל' קבולת זהב ואבן יקרה: (ו) וגויתו כתרשיש. כתרשיש חילין גופו גדול
שני אלפים פרסה כמדת ים שזמו חרשיש והוא ימאה של אפריקה: קלל. לרק ומזוקק ומטהיט:
כקול המון. כקול קבולות המון רב שקולם נשמע למרחוק: (ז) והאנשים אשר היו עמי.
אח"ל הם חגי זכריה ומלאכי: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. אח"ל אף על פי שזדם
אינו

ב א ו ר

בי עת לעשות לה' הפרו תורתך, ואם כל קהל ישראל אכלו משמנים ושזו ממתיקים בים
זום העשור לעת חנכת הבית בימי שלמה מדוע לא יתאכל ויחענה איש יחידי בימי החג אם
המקדש שזם ומזבח ה' נהרם אם נוונתו לשם שמים. ואני, בחלומי כמ"ש הראב"ע. (ה) לבוש
בדים, כאשר נאמר ביחזקאל (ט', ב') ואיש אחד בתוכם לבוש בדים, ויראה שדימה המלאכי
בלבושי בד לפי שכן היה בגדי הנהונם וכבר נודע מה שסיפר לנו יוסף בן מתתיהו הסופר
כי כאשר ראה חזקיהו הנביא בהן הגדול יולא לקראתו ירד מעל המרכבה והשתחוה לו חפים
ארכה באמרו כי זה דמות המלאך אשר ילך לפניו להלחם עם אויביו. בכחם אופז, לדעת
הראב"ע ור"ק האל"ף נוסף והוא כמו ראשו כחם פז (ש"ה ה', י') ולדעת חכמי העמים
הוא כמו כחם אופיר ונחלף הרי"ש בזי"ן עיין ספר המלים לגעזעניוס ובדברי לענגערקע כאן.
(ו) כתרשיש, אבן יקרה הנא מאי חרשיש, ואמרו חכמי העמים שהוא אבן (קריזאליט
חדער טאפאס). ומרגליותיו, כמו רגליו (ראב"ע) וחברו ברות (ב' ד'). נחשה קלל, לטושה
ומרוטה (פאלירט) ונקרא קלל לפי שז"י לטישה יתמעט החומר (דית ופאטעריע) ונעשה קל
מאשר היה לפני זה. כקול המון, אם כקול המון מים רבים או כקול המון מחנה
כאשר נאמר ביחזקאל (א' כ"ד), כי המראה הזה דומה ממש למראה יחזקאל (עיי"ש א', ו'
י"ג וב"ד). ואני תרגמתי כקול המון (דאנגערנדעם טאכען) כענין הקולות יחדלון. (ז) וראיתי,
אשר הראב"ע ככה היה רואה במראה הנובאה ע"כ. נוונתו כי רק בחלום לילה נדמה לו כאלו
היה דבר זה אך לא נה מה זאת נפועל ונאשר בלרנו. אבל הרדה גדולה, גב חכמי העמים
הסבימו

דניאל י

גְּדֻלָּה נִפְלָא עֲלֵיהֶם וַיְבָרְחוּ
בְּהֶחָבֵא: (ח) וַאֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבִדִּי
וַאֲרָאָה אֶת־הַמֶּלֶךְ הַגָּדֹל
הַזֶּה וְלֹא־נִשְׁאַר בִּי כֹחַ וְהוֹדִי
נִהְפֵךְ עָלַי לְמִשְׁחִית וְלֹא עֲצָרְתִּי
כֹחַ: (ט) וַאֲשַׁמַּע אֶת־קוֹל דְּבָרָיו
וְכִשְׁמַעִי אֶת־קוֹל דְּבָרָיו וַאֲנִי
הֵייתִי נִרְדָּם עַל־פְּנֵי וּפְנֵי אֶרֶץ־הָ:
(י) וְהִנֵּה־יָד נִגָּעָה בִּי וְחִנֵּיעַנִי
עַל־בְּרָכִי וְכַפּוֹת יָדַי: (יא) וַיֹּאמֶר
אֵלַי דְּנִיָּאל אִישׁ־חַמְדוֹת הַבֵּן
בְּדִבְרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר אֵלֶיךָ

ועמד

ר ש י

תרגום אשכנזי נג

גער שרעקקען כעפֿעל זיא,
אונד זיא פֿלאהען, זך צו פֿער=
בערגען. (ח) איך בלייב אלליין
דא, זאך דינען גראסע ער.
שיינונג, אבער עס בלייב קיינע
קראפט אין מיר, אונד מיינע
געזיכטספֿארבע וואנדעלטע
זיך וואדיא איינעס פֿערברע=
כערס, אונד איך ווארד נאנץ
ענטמוטהעט. (ט) איך האָר=
טעדיא שטיימע וינער וואָר=
טע, אבער אלס איך זיא האָר=
טע, שטירצטע איך כעטייכט
מיט מיינעס אנגעזיכטע צור
ערדע נידער. (י) דא בעריהר=
טע מיך איינע האָנד, אונד
פֿערשאַפטע מיר וויעדער
בעוועגונג אן הענדען אונד פֿי=
סען. (יא) ער שפראך צו מיר:
דניאל! ווירדיגער מאַן! וויללסט
דוא פֿערשטעהען דיא וואָרטע,
דיא איך צו דיר שפּרעכע, זאָ

אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת: (ח) והפך עלי למשחית
להשחית ודרך המקראות לדבר כן כמו (ירמיה ה') סיסים מזוינים משחית היו (מכ"י) בהשחית
הנקר: ולא עליתי כח. כלומר לא כנסתי. כל כפי הלך מקרבי: (ט) נרדם. מרוב פחד:
(י) וחניעני. באדם השניע את הישן להקימו: (יא) איש חמדות. איש עובד:
על

ב א ו ר

השכימו עם חכמי ישראל כי האנשים חלו ורעדו מספק מלאך ומהדר גאונו ואף שעיניהם
לא ראו אותו הרגישו כנפס כי ה' בקרנס. — אולם יש גם לפרש שאף שלא ראו עולם המלאך
הנה שמעו קול המון כקול שדי ונפל עליהם אימתה ופחד — והנה ספר לנו הכתוב הזה
להודיע מעלת דניאל כי רק עיניו מחזה שדי יחזו, ובפרט לדעת חז"ל שהאנשים שהיו עמו קני
זכרים ומלאכי אשר גם המה הסתננו ונכל זאת לא הגיעו לשלמות השגת דניאל, ובבר אמרנו
שמגמת סופר ספר דניאל להחזיק אמונת עמו ולעורר בלבם תקות ביאת הגואל. (ח) והודי,
הוד בעברית כמו זו בארמית והמאמר דומה אל חזיוני שנין עלוהי (לעיל ה', ט') והענין
תואר פניו. למשחית, רוב המפרשים והמעתיקים בארו כענין שם והוא כמו מִשְׁחִית כמו כי
משחיתים הם (ויקרא כ"ב, כ"ה), אולם הראב"ע אמר שהוא שם או תואר, ולזה אנכי בתרגומי
תפסתי לשון אחרון שהוא תואר ונחסר לדעתי כ"ף הדמיון בעבור פגישות שני יחוסים (כאשר
העירו פעמים), והכוונה כי תואר פניו נשתנה, כאשר יקרה זה לאיש משחית שאם יבוא במשפט
יתבהל וחלל סומקא ואחי חיורי כן אנכי נבהלתי ועמדתי מרעיד. (ט) הייתי נרדם, עיין
לעיל (פרשה ח', י"ז — י"ט) כי שתי המראות דומות. (י) וחניעני. כלומר נתן לי תנועה בדי
ורגלי כי עד עתה היה הוזה שוכב, ומלת על תשמע נבמקום ב"ח, וכמו שכתב הרד"ק בשרש
עלה כי כל מקום שנאמר על יד הכוונה ביד עי"ש, וכן תרגמתי. (יא) הבן, לדעתי הוא
מבנין

תרגום אשכנזי

שטעהע אויפֿרעכט אויף דייגער
שטעללע, דען איך בין יעטצט
אז דיר געזאגט, אונד אלס ער
דיעס צו מיר שפראך, שטאנד
איך בעבענדיג אויף. (יב) ער
שפראך צו מיר: פירכטע ניכט,
דניאל! דען פֿאן דעם ערשטען
טאגע אן, דא דא דיינען זיין
גערעכטעט, אויפֿשלוס צו ער=
האלטען, אונד ריך צו דעמי=
טהינען פֿאר דיינעם גאטט,
זינד דיינע ווארטע ערהארט
ווארדען, אונד איך ווארע
(זענגסט) געקאממען דורך דיי=
נע ווארטע (פֿערזאכסט).
(יג) דער אבערסטער דעם פֿער=
זישען רייכעס שטאנד מיר

דניאל י

ועמד על עמודי כי עתה שלחתי
אליה ובדברו עמי את הדבר
הזה עמדי מרעיד: (יב) ויאמר
אלי אלהיה דניאל כי ו מן
היום הראשון אשר נתת את
לבך לרבים ולהתענות לפני
אלהיה נשמעו דברי ויאני באתי
בדבריה: (יג) וישלח מלכות פרס
עמד לנגדי עשרים ואחד יום
והנה מיכאל אחד השרים

הראשונים

ענטגעגען איין אונד צוואנציג טאגע, יעטצט אבער קאם מיכאל, איינער דער ערשטע
אבער

רש"י

על עמוד. על משמר גליך: שלחתי אליך. נשלחתי אליך מאת המקום: מרעיד. מרפית: (יב) ואני
באתי בדברך. באתי בשליחות זו בשביל דברך. ונבחינו דרשו במס' יומא ואני באתי לתוך
הפרגוד על ידך שהייתי מנורש מחיבו: (יג) עומד לנגדי. נלחם עמדי. ברקיע כשאל אלך
מלוכה לפרס לשעבד אתכם הרי עשרים ואחד יום שהוא עומד לנגדי: השרים הראשונים.
כלומר

באר

מנצח התנאי והכוונה אם תרצה להבין את הדברים לריך אתה לעמוד וכן תרגמתי. ועמוד,
כי אף שגל לו כבר רוח התנועה בנרכיו וידיו הנה עוד הי' שוכב ארצה וזה המלאך שיעמוד
על עמודו. מרעיד, ביוני מן הפעיל ואף שהוא עומד במ"ש הרד"ק שרש רעד, וחזרו
בעזרא מרעידים על הדבר (עזרא י' ט') ולדעת חכמי העמים (עיין דקדוק לשון עבר להחכם
עוזאז) ימלא זה אך בספר המזכרים האחרונים ע"ש. ולי יראה שורה על חזק הפעולה
וכן אדמו ויאדימו במ"ש הרד"ק במגלול. (יב) להבין ולהתענות, כלומר להבין אשר יקרה
לעמך באחרית הימים ובעבור זאת ענית את נפשו ונדמחורגס, והנה אם גם נאמר כי
הפעל התענה יורה על היום ממש, בכל זאת אין זה סותר למה שאמרנו לעיל (פסוק ג')
שרק לחם חמודות לא אכל ולא מנע את נפשו מכל מאכל כי שם אמר כי כל ג' השבועים לא אכל לחם
חמודות וכשר ולא שתה יין, אבל יתכן כי איזהו ימים מהם נעזר הגיעו ימי החג לא טעם כל
מאומה אולם אנוכי תרגמתי כדעת רוב המעתיקים שענינו שנוגע לפני ה'. ואני באתי,
תרגמתי על פי דעת ר"ס שהפעל באתי הוא ע"ר תנאי (קאניזוקטיף) כלומר אני כבר הייתי
בא אליך ביום הראשון בדברך אך שר מלך פרס ענני. (יג) וישלח מלכות פרס, עיין מה
שכתבתי במבוא הספר כי שם הראתי לדעת כי מכל הנביאים דניאל הוא האחד ואין שני לו
אשר השביל כי יש לכל אומה ולשון שר בשמי מרומים אשר יגן בעדה ע"ש. עמד לנגדי, אין
הכוונה כמו שחשבו קצת המפרשים כי האבק עמו כי ה' עושה שלום במרומיו ומלאכי מעלה
כל יערכו מלחמה כי שם אך שלום ואמת נשקו, רק הענין כי שר של פרס עמד לשטן לישראל
ללמד עליהם חובה לפני כסא דין של רס וגשף (כי כבר ראה דניאל (לעיל פרשה ז') ה' יושב לכסא
לדין עמים) ולא זכה המלאך (שהוא לדעת המפרשים גבריאל) לנוח דין עד שמיכאל עמד
לימין

ד נ י א ל י

הִירָאשִׁים בָּא לְעֹזְרָנִי וְאֲנִי
נֹתַרְתִּי שֵׁם אֲצִל מַלְכֵי פָרָם:
(י"ד) וּבֵאתִי לְהַבִּינָה אֶת אֲשֶׁר-
יִקְרָה לְעַמִּי בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים כִּי-
עוֹד חֲזוֹן לַיָּמִים: (טו) וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי
כְּדִבְרֵים הָאֵלֶּה נִתְּתִי פָנַי אֲרָצָה
וּנְאֻמָּתִי (טז) וְהִנֵּה כְּדָמוֹת בְּנֵי
אָדָם נִגַּע עַל-שִׁפְתֵי וְאִפְתָּח-פִּי
וְאִדְבַּרְהוּ וְאָמְרָה אֶל-הָעַמֹּד
לְנִגְדֵי אֲדָנִי בַּמֶּרְאֶה נִהַפְּכוּ צִירֵי

סר' נקש"ן עלי

חרגום אשכנזי נד
אכערסטען, מיר צו העלפֿען,
אונד זאָ ערהיעלט איך דאָרט
דען פֿאַרראַנג איבער דען (פֿאַר-
טטעהער) דער קעניגע פֿאַן
פערזען. (יד) איך קאָממע דיר
נון קונד צו טהון, וואָס דיינעם
פֿאַלקע בעגענגען ווירד אַם
ענדע דער טאָגע, דען דיעזעס
געזיכט צייגט אויף יענע צייט.
(טו) אַלס ער זאָ מיט מיר
שפּראַך, זענקטע איך מיין גע-
זיכט פֿערשטוממענד צור ער-
דע. (טז) אונד זיעהע! גע-
שטאַלטעט וויא איין מענשענ-
זאָהן בערוהרטע ער (דער טכ-
געז) מיינע ליפּפֿען, וואָרויף
איך שפּרעכענד מיינען מונד
עפֿענעטע, אונד זאָגטע צו

דעם פֿאַר מיר שטעהענדען: מיין הערר! דורך דיא ערשיינונג וואָנדעלטע שרעקקען מיך
אַן

ר ש י

כלומר החשובים ראשונה בנכנסים: ואני נותרתי. שם לשחק את שרי פרס שנשמים: (יד) כי
עוד חזון. להגיד לך מה שלא הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים הנחונים למועד: (טו) והכני
לירי עלי. אלו ראשי עממות כל אשר ואבר המקושים בחורי מושנס וסוננ בחונס כדלח על
צורה

ב א ו ר

לימין לדקו. ואני נותרתי, חרגמתי על פי חנס אחד מחנמי העמים שלדעתו הוא מענין
יִסֵּד מרעהו לדיק (משלי י"ב נ"ו) שהוא לדעת הרד"ק בשרשים והראש"ע תואר וס"ב יתכן
שהוא בינוני מהקל ע"מ פֿעל וממנו נבנה הנפעל ע"ר נחי פ"י כמשפט, או שהנפעל כאן
הוא תולדות ההפעיל (עיין חל"ע דפוס פראג 1834 נערך ופעל) והוא כמו פחז במים
אל חותר (בראשית מ"ט, ד') וענינו כי לי נתן יתר שאח על שר כרם ונלחתי אחי בטעינותי.
אצל מלכי פרס, הנכון שהכוונה אלל שר מלכי פרס. (יד) ובאחי, כלומר אחרי אשר נלחמתי
וגם יכולתי באחי להגיד לך. כי עוד חזון לימים, שעורו כי החזון עוד לימים ומלת
עוד הוא כמו עד כמה שכתב הרד"ק בשרשים שהוראת עוד לפעמים כענין עד טיין שם.
והכוונה שהחזון הזה יגיע עד הימים שזכר והמה אחרית הימים ולזה תבוא הלמ"ד של
לימים בפסוק ודגש אחריו שורה על הידועים כנודע. (טו) נחתי פני, לא שופל על
פניו שהרי המלאך כזה לו שיעמיד על עמדו, אך שגש פניו בקרקע כאיש וכלס והי' זה
יען לא שער בופשו כי ראוי הוא לגלות לו מפניו העמים עד עת קץ. (טז) כדמוח בני אדם,
כמ"ש ר"ס וז"ל נשתנה המלאך לדמות בני אדם למען חת לו קירח רוח ולא יבהל ע"כ. בוגע,
לפתוח את פיו כענין אדני שפתי חפחה (תהלים נ"א י"ז) וכבר מזינו הענין הזה אלל ישעיה (ו'
ז') וירמיה (א', ט') - במראה, ע"י המראה הנוראה הזאת. נהפכו צירי, המליצה הזאת
מזינו בשמואל (א' ד' י"ט) כי נהפכו עליה ליריחו וחרגם יונחן ארי צעמוהא מכלתא, ויהי' ליר
מענין

חרגום אשכנזי

אן, אונד איך בעהיעלט קיינע קראַפֿט. (יז) וויא פֿערמאָג איין זאָלער קנעכט מיינעם העררן מיט דיעזעם מיינעם העררן צו שפּרעכען — נאָך יעצט — איזט קיינע קראַפֿט אין מיר, אונד (ביימחמה) קיין לעבענס-הויך מיר געבליעבען. (יח) דאָ-רויף בעריהרטע ער מיך אַבערמאָהלס אין ווירקליכער מענשענגעשטאַלט, אונד ער-קרעפֿטיגטע מיך, (יט) אונד שפּראַך: פֿירטע דייך ניכט, ווירדיגער מאַן! הייל דיר, וויא נור בעהערצט אונד מוטהיג! אונד אַלס ער זאָ מיט מיר שפּראַך, בעקאָם איך מוטה: איך שפּראַך: מיין הערר! רע-דע נור! דען דוא האַסט מיר מוטה איינגעפֿלעסט. (כ) דאָ

נדרים נקיים

דניאל י

עֲלֵי וְלֹא עֲצַרְתִּי כַח: (י) וְהִיךְ יוֹכַל עֶבֶד אֲדֹנִי זֶה לְדַבֵּר עִם-אֲדֹנִי זֶה וְאֲנִי מֵעַתָּה לֹא-יַעֲמֹד-בִּי כַח וְנִשְׁמָה לֹא נִשְׁאַרְה־בִּי: (יח) וְיִסֵּף וַיַּגֵּעַ בִּי כַמְרָאָה אָדָם וַיַּחֲקֵנִי: (יט) וַיֹּאמֶר אֶל-הִירָא אִישׁ-חֲמֻדוֹת שְׁלוֹם לָךְ חֹק וְחֹק וְכַדְבְּרוֹ עִמִּי הִתְחַקְקֵתִי וְאָמַר יְדַבֵּר אֲדֹנִי כִּי חֹקְתָנִי: (כ) וַיֹּאמֶר הִידְעָתָ לְמָה בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם-שָׂר פָּרַס וְאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שָׂר-יוֹן בָּא: (כא) אָבֵל

אגיד

שפּראַך ער: ווייסט דוא נון, וואָרום איך צו דיר געקאָממען? יעצט מוס איך צוריקקעה-רען, אום וויעדער צו קעמפֿען מיט דעם אַבערסטען פֿאָן פֿרס, איך ווערדע צוואַר וויעג-נייך) הערפֿאַרגעהען, אַבער ויעהע! עס קאָממט דער אַבערסטע פֿאָן יון. (כא) (דאָך

ר ש י

לירה בחור המפתן לירי נהפכו להשטע ממקומו מכוב רתח ומרדה: (יז) עבד אדני זה, על עלמו הוא אומר עבד. ועל השלאך הוא אומר אדני. כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך: (כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס. וידעתי כי איבד חך כבד עת מלכות יון ידעתי שאני

ב א ו ר

מענין לר ולרה וכן דעת הרד"ק בשרשים שורש לור, אך בשרש אכן נטה לדעת חז"ל שאמר שהכוונה על לירי בית הרחם כמו הדלת תסוב על לירה (משלי כ"ו, י"ד) ובענין הזה פירש גם רש"י כאן עיי"ש. ואנכי תרגמתי כדעת יונתן, ובאמת כי גם כיר (תנ"ך) נקרא כן לפי ש"י היר נעשה החלל שחוקעין בו רגל הדלת לר. (יז) והיך, ה"ס חמורת ח' וחברו היך אביא (דה"ב י"ג, י"ב). עבד אדני זה, לדעתי הכוונה בהיפך איך יוכל עבד זה של אדני לדבר וגו' ובאשר תרגמתי, עם אדני זה, אשר נגלה אלי בתחלה במראה איום וגורא בנאמר לעיל בפסוק (ה' — ז'). ואני מעתה, כלומר גם עתה אשר אשר נראת אלי כדמות בני אדם עוד חופיע מהוד שוכני שקים, ובאשר ראה כי עודנו ירא מפניו הפשיט הודו מעליו ונראה לו במראה אדם ממש. (יט) הוק וחוק, הכפל לחוק כמו שזנו שזנו מדרכיכם הרעים (יחזקאל ל"ג י"א) ורבים נמוהו. (כ) בפירוש ותרגום הפסוק הזה הלכתי בעקבות המסע וענגערקע, (אולם רק בעיקר הכוונה באשר יראה המענין) כי לדעתי אמת יאגה חבו ומישרים ידבר. הידעה, אף שכבר גלה לו המלאך בעבור מה שולח אליו הנס חשב אולי מוכרח פחדו ואימתו היה בזה נדהם ולא הבין מה דבר אליו ולזה שאל אותו הידעה וגו'. ועתה אשוב, אף שכבר נלח את שר מלך פרס הנה ידע כי אחרי אשר הוא הניח את מקומו להראות לדניאל עוד ישוב שר פרס לקטרג על ישראל ולהאשימם. ואני יוצא, כלומר הנה אני יולא להלחם עמו עוד ואין ספק שגם בפעם הזאת איבד לו אולם מה יועילנו זה. והנה שר יון בא, והוא יעז ימים רבים באשר יבאר מזה בפרשה י"א וי"ב. (כא) אבל אגיד, הכוונה לדעתי יען כי

אֲגִיד לְךָ אֶת־הַרְשׁוּם בְּכַתְּבֵי אִמָּת
וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֶלֶה
כִּי אִם־מִיכָאֵל שָׂרְכֶם:
י א (ז) וְאֲנִי בִשְׁנַת אַחַת לְדַרְיוֹשׁ
הַמֶּדִי עָמְדִי לְמַחְזִיק
וּלְמַעֲזוֹ לֹו: (ח) וְעַתָּה אִמָּת אֲגִיד
כִּךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מַלְכִים
עֹמְדִים לְפָנֶיךָ וְהַרְבִּיעִי יַעֲשֶׂה
עֲשָׂר־גְּדוֹד מִכָּל וּבְחֻזְקָתוֹ

בעשרו

חרגום אשכנזי נה

ווילל איך דיר בערשטען וואס
פערצייכעט איזט אים בולע
דער וואהרהייט (אונד ניע-
מאנד אונטערשטיצט מיך
אלס מיכאל אייער אָבער-
סטער.

י א (א) אויך איך שטאנד אים
ערסטען יאהרע דעם
דריוש דעם מערערס איהם
(מיכאל) ביא, איהן אונטער-
שטיטצענד אונד הילפעלוי-
סטער. (ג) נון ווילל איך דיר
דיא וואהרהייט פערקלערען,
ויעהע! נאך דרייא קעניגע
ווערדען אויפֿשטעהען דען
פערזערן, אונד דער פֿיערטע

ווי ד מיט גראסען שעטצען ויך בערייכערן, מעהר דען אללע, אונד מעכטיג דורך זיי
נען

ר ש י

אז וואס יכנס לאזר ל"ד שנה לפני הבית ושיעמד אלכסנדרוס מוקדן כי אז"פ שהיו ישראל
מזועזעים למלכי פרס באותן הימים עבודה נחה עבדו בהם ולא הכנידו עליהם כי נתנם
הקב"ה לרמאים להם אבל מלכי יון הטילו עליהם עול קשה: (כא) את הרשום בכתב אחת.
שער הגזרה ואחת היא ואין אחד בכל השנים העליונים מתחזק לעזרני על כל אלה כי
אם וגומר:

י א (א) ואני בשנת אחת לדריוש המדי. בנפול מלכות בבל. והתחלת מאשלת מדי ופרס והיו
מבקשים שרי מדי ופרס מאת המקיס להכניד עול ממאלת חומתם עליכם אני גבריאל
עמדי לזחזיק ולמעזו למיכאל שרנס: (ב) הנה עוד שלשה מלכים וגו'. רז"ל אמרו בסדר
עולם זה בירש ואסאורוש ודריוש שנה הבית ומה ת"ל רביעי רביעי למדי. אבל בספר יוסף
בן גוריון כתוב שהיה לו בן בורש שאך תחתיו לפני מלך אסאורוש ושמו במנושה: וכחזקתו

ב א ו ר

נכון אנכי לדרכי לעמוד נגד השנים האלה לזה אני לך רק את הרשום בכתב אחת אשר אין
להשיב כי בלה ונחלה מאת ה' נבאות ולא אבאר פרטי הדברים כי אין אחד מתחזק וגומר
לכן מוכרח אי לשוב אל מקומי. וא"כ המאמר מן המלה אבל עד אחת הוא רק מאמר מוסגר.

י א (א) ואני, הפסוק הזה נמשך על סוף פרשה י' (וכדעת הרשב"ע) שאמר ואין אחד
מתחזק וגומר כי אם מיכאל, אמר עוד שם הוא גבריאל עמד לימין מיכאל בשנת
אחת לדריוש כל־מר שאף הוא הפיל תחנתו לפני ה' להסב מלכות הנשדים לוררי היהודים
אל מלכי מדי ופרס. (ב) שלשה מלכים, מלבד בורש אשר ישב עתה לבסוף והמה נקראו
בשמותם בל"ע (קסאביזעט) והוא מה שקרא נס"ע בשנושה עיין רש"י, דמריס היסטאטפס
וקסערקסעט). והרביעי, עם בורש ויפה העיר הזכר (לענגערקע) שאם תהיה הכוונה מבלעדי
בורש הים צריך לומר עוד ארבעה מלכים, והנה חנמי העמים אמרו כי דניאל חזות אחת
בל הגיד כי באחת עוד עמדו מלכים לפרס מלבד אלה וגם ר"ס הנה אמר כי שש האלכים
הים עוד לפרס עד אלכסנדר הגדול, אכן הנכון כי דניאל לא חשב מלכות פרס בחקפו
וגבורתו רק עד (קסאביזעט) אשר נימיו כבר החל לכמות קרן מלכות יון וגברה על מלך
פרס, ובימי (מרטאקסערקסעט) כבר הואפל גאון מלכות פרס ואנשים היו נאפים ולא יכלו עוד
לשאת רגל לשני בני יון כבודע זאת לכל קודל בקפרי העתים. וכחזקתו בעשרו, כלומר

תרגום אשכנזי

נענריוֹכְטֵהִים ווירד ער אַללעם
אויפֿביעטען ווירדער דאָז רייך
פֿאַן יון (גריעכענלֿאָנר). (ג) יע=
דאָך ווירד איין טאַפֿפֿערער
קעניג אויפֿשטעהען, דער ווירד
מיט גראַסער מאַכט הערר=
שען, אונד (מיכערמֿאָן) נאָך גע=
פֿאַללען האַנדעלן. (ד) אונד
אינדעם ער זאָ (פֿעסט) דאָ
שטעהעט, ווירד זיין רייך צער=
טריממערט אונד פֿערטהיילט
נאָך דען פֿיער היממעלסנע=
גענדען, דאָך ניכט אָן זיינע

דניאל יא

בְּעֲשָׂרוֹ יַעִיר הֶכֶל אֶת מַלְכוּת
יוֹן: (ג) וְעַמְד מֶלֶךְ גִּבּוֹר וּמִשְׁל
מִמֶּשֶׁל רַב וְעִשָּׂה כְּרִצּוֹנוֹ:
(ד) וּכְעַמְדוֹ תִּשְׁבֵּר מַלְכוּתוֹ וְתִחַץ
לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם וְלֹא
רְאֵתִיתוֹ וְלֹא כְּמִשְׁלוֹ אֲשֶׁר
מִשְׁל כִּי תִנְתָּשׁ מַלְכוּתוֹ וְלֹא אַחֲרִים

מלכד

נאָכפֿאַממענשאַפֿט, אויך ווירד עס קיינע מאַכט מַעֲהָר געבען, וויא דיא מיט דער ער הערר=
שטע, דען זיין רייך ווירד צערשפֿליטטערט, אונד נאָך אָן אַנדערן, אויסער דען פֿיערען
פֿער=

רשי

ש'ל דריוז: בעשורו יעיר. את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור. ביון
הוא אלכסנדרוס: ועשה כרצונו. בדריז מלך פרס ויהרגו ויקבל מלכותו וישתעבדו פרסיים
ליונים: (ד) וכעמדו תשביר מלכותו. וכשיתחזק הרבה. ויעמיד על חזקתו תשביר מלכותו
שימות: ותחץ לארבע רוחות השמים. כחוב צספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבעת ראשים
משפחתו הם ד' ראשי נמר שראש דניאל וארו חיויא אחרי כומר (לעיל ז') ולה גפין ארבע
די עיף על גבה וארבע ראשין לחיותא המשיל זה במזרח זה במערב זה בצפון זה בדרום.
וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ד' תחתיה (לעיל ח') בקרני של נפיר השעיר: ולא לאחריתו.
ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו. לאחריתו אינו נופל אלא על ל' בנים וכן הוא
אומר (עמוס ד') וגשא אתכם בלנות ואחריתכם בסירות דוגה. יתרגום יונתן ובניכון ובנתיבון
בדגונות בידיך: ולא כמשלו אשר משל. ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס:
כי תנתא מלכותו. לחלק ד' ראשים הללו ולאחרים מלכד אלה:

ויחזק

באר

בחזקו שיהיה לו ע"י עשרו. יעיר הכל, כל עולם נחו. אח מלכות יון, תרגמתי כדעת רש"י
ע"ה, ויהי את כענין על כמו והקטר אהו (מ"א, ט', כ"ה) כלומר יעיר הכל להלחם עם
מלכות יון ואמר מלכות ולא מלך כי בימים ההם אין מלך ביון רק יועזי ארץ כנודע. (ג) ועמד,
לאחר ימים יעמוד מלך גבור וגומר, והוא אלכסנדר. ועשה כרצונו, עיין לעיל פרשה ח',
ד'. (ד) וכעמדו, כאשר יעמוד בתקפו תשביר וגו' כי אלכסנדר מת טרם הגיע לשלשים שנה
(מדברי הראב"ע) וכן נאמר לעיל (פרשה ח' ח') וכעלמו נשברה הקרן הגדולה ותעלנה חזות
ארבע תחתיה לתרבע רוחות השמים. ולא לאחריתו, לא ינחיל מלכותו לבניו אחריו כמ"ס
רש"י ויתר המפרשים (ועיין לעיל שם שם נמה שכתבנו). ולא כמשלו, כל מר שלא יגיע
לעיו אלכסנדר כענין שאמר לעיל (שם כ"ב) ולא כנחו. אשר משל, בא הש"ן נקמץ כי גם לו"ק
יש לפעמים דין מפסיק גדול כמו שכתב הרד"ק במגילת. כי חננאל, קלת מחבמי העמים
פרשו כמו חנן וכענין וערים נתת (תהלים ט', י') ויותר יראה לי שנתלוק התי"ו בתי"ת
(ועיין שרשים לרד"ק שרש נטש ונתת) וענינו הפסוע והפזור (פֿערברייטען, לֿערטטרייען) כמו
והנה נטושים (ש"א ל' ט"ו) ותטא המלחמה (שם ד', ב') ולכוונה הזאת תרגמתי. מלכד אלה,
אם תהיה הכוונה מלכד בני אלכסנדר הנה תהיה זה שפת יתר, כי כבר אמר ולא לאחריתו,
אבל הענין כי מלכד ארבעה המלכים שרמו עליהם עוד יהיה מושלים אחרים על מקלת הפלגי
ומדינות

דניאל יא

הרגום אשכנוי נו

(פֿערטע הילט ווערדען). (ה) מעכ-
טיג ווירד דאן ווערדען דער
קעניג פֿאָן וירען, אַבער (חיי-
נער) פֿאָן זיינען אַבערסטען
ווירד איהן איבער וועלטיגען—
ער ווירד העררשען — אונד
גראַם ווירד זיינע העררשאַפֿט
זיין. (ו) אונד נאָך מעהרערען

יאָהרען ווערדען ויא זיך פֿערבינדען, דיא טאָכטער דעם קעניגס פֿאָן וירען ווירד קאָממען
צום

חבא

מִלְכָּד־אֱלֹהִים: (ה) וַיְחֻזַּק מֶלֶךְ-
הַגִּבּוֹר וּמִן שָׂרָיו וַיְחֻזַּק עֲלֵיו וּמִשְׁלַל
מִמֶּשֶׁל רַב מִמֶּשֶׁלָּתוֹ: (ו) וּלְקֶץ
שָׁנִים יִתְחַבְּרוּ וּבֵת מֶלֶךְ-הַגִּבּוֹר

ר ש י

(-) ויחזק מלך הגביר. הראש אשר ימלוך בנוג יחזק מן הראש שכנגדו המולך בצפון ומן שריו:

ב א ו ר

ומדינות ועיין בדברי החכם לענגערקע. (ה) ויחזק, הנה מבין ואילך ידבר המלך רק משתי
מלכויות שהן מלכות מזרים ומלכות סוריא (סיריען) לפי שארץ הלבי היתה באמצע שתי הממלכות האלה
והיתה פעם תחת ממלכת מלך מזרים ופעם תחת מלך סוריא (מדברי החכם הנ"ל). מלך הגביר,
מלך מזרים והוא (פֿטאָלֶנְטֶעוּס וְהַגִּי אֶל סֶטֶטֶר) והראשון משרי החל אשר לא לבסודר אשר מלך אחרי
מות בני אלכסנדר על מזרים וכנש ירושלים ועשה שפטים ביושניה אך לאחר ימים וכמרו רחמיו
על עם ה' והקל את עולם בנוג זאת בספר יוסף בן מתתיה הכהן. ומו שריו, יען בא
מלת שריו באותה לכן פירשו רבים מחכמי העמים שהכנוי של שריו מוסב על מלך גבור הנזכר
בפסוק ג' כלומר שהמלך הזה יהיה מן שרי אלכסנדר, אבל זה רחוק גם במקום גם בטעם,
ולזה החזקתי בדעת רוב המפרשים לבלתי שת לב על מלך הנגיפה מליחם הכנוי של שריו אל
הנושא הקידם שהוא מלך הגביר, ושעור הכתוב לדעתי כן הוא: ומן שריו אחד מן שריו ונחמר
מלת אחד כמו ויקח מאבני המקום (בראשית כ"א י"א) ועוד כמוהו (עיין חל"ע דפוס פראג
1834 בערך המספר). ויחזק עליו, אם כדעת רד"ק שנמלא וי"ג יתר בטיול כמו ותשג
חמר ושוממה (ש"ב י"ג כ') שענינו ותשג חמר שוממה ועוד כמוהו (עיין מכלול לרד"ק),
וא"כ תהיה הכוונה אחד מן שריו יחזק עליו, או כדעת הריק"ם שכל מקום שתבוא וי"ג
יתירה יוגן בחסרון מלה, ותשג חמר יהי' שעורו עלובה ושוממה וכן יתבאר בכל מקום שיתיר
הוי"ו, וא"כ יובן גם כאן בחסרון ענין, וענינו ויעמוד ויחזק, ודעת הריק"ם ישרה בעיני
(עיין חל"ע שם בערך שמואל איתיות כ"ל"ס) לכן תרגמתי על פיו, והנה האחד מן שריו
הוא (סעוויקוס ניקחטער) שהי' מתחלה רק פחת ושר לבא תחת (פֿטאָלֶנְטֶעוּס) החזק את"כ
במלונה ומשל מנהר פרת עד ארץ יהודה, ומשנו החל לכמוח קרן מלכות ממעפחת (לעוילידען)
אשר גברה מאוד בארץ סוריא. ומושל, כלומר הוא ימשל וממשלתו תהיה רב וכדמחורגם.
(ו) ולקץ שנים, למען חמלא דרך סלולה בבאור הפסוק הזה מן המוכרח להקדים לך מעט
מקורות מלכות סוריא (סיריען) כי בזה יאיר לך נתיב ותראה כי אין שום דבר סתר וסחוס
בענין הזה וכי כל פרטי הדברים הנאמרים בחזון נבר ילאו לאור בימים הבאים מבלי עודף
וחסר, ואומר: הנה מאז היסדה מלכות סוריא מאז (ניקחטער) הנזכר היתה מלחמה בין
מלכי מזרים ומלכי ארם (סיריען), וכאשר מלך (פֿטאָלֶנְטֶעוּס פֿהינְדֶרעלֶפֿהוס) על מזרים
נתן את בתו (בערענילע, להנטיחֶכוס טהעפֿס) לאשה בתנאי כי בני הנטיחֶכוס אשר נולדו
מאשתו הראשונה (וְהַחֲדִילֶנְטֶעוּ) ואשר כבר גרשה המלך, לא יהיה להם חלק ונהלה במלכות —
ובזה חשב מלך מזרים כי בימי בן בתו תשוב ארץ ארם תחת ממלכת מזרים. אולם כאשר מת
(פֿטאָלֶנְטֶעוּס פֿהינְדֶרעלֶפֿהוס) לקח הנטיחֶכוס את אשתו הראשונה שוב אחר שלוחיה והביא
אותה ואת בניה אל היכלו, ושלא את (בערענילע) ואת בנה מעל פניו, והיו נעים ונדים
עד כי נפלו בחרב אויביהם, אולם גם הנטיחֶכוס לא האריך עוד ימים על כסאו, כי אשתו
(וְהַחֲדִילֶנְטֶעוּ) אשר לא בטעה באהבתו וידעה כי איש הפכפך הוא המיתה אותו. — ואחר הלכה
הזאת נבוא לבאר הפסוק. יחברו, מלך מזרים עם מלך ארם. ובה, הוי"ו במקום כי
כלומר על ידי זה יתחברו כי בת מלך הגביר וגומר. מלך הגביר, היא מלך מזרים.

תרגום אישכנזי

דניאל יא

הִבֵּא אֶל־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת
מִישָׁרִים וְלֹא־תַעֲצֹר כּוֹחַ הַזְּרוּעַ
וְלֹא יַעֲמֹד וְזָרְעוּ וְתַנְתֵּן הִיא
וּמִבִּיאֶיהָ וְהַיִּלְדָּה וּמַחְזִיקָהּ
בְּעֵתֶיהָ: (ז) וְעַמֵּד מִנְּצֹר שְׂרָשִׁיהָ

כנו

מלא ו'

ציוס קעניגע פֿאן נאָרדען, איינע
נע אויסגלייכונג צו טרעפֿען,
עס ווירד אבער נישט פֿערמעגן
גען דיא סאָלט דער אומאָר
מונג (דעם עהעבונדעס) איינע
האַלט צו טהון (דעם קריגע),
דען נישט אויסהאַררען ווירד
ע- (דער קעניג) אין ווינער אומ-
אַרמונג (זיין עהעבונדע) אונד
זיא ווירד פֿריוו געגעבען ווערן

דען, זיא אונד דיא זיא הינבראַכטען, וואָס דער אַממע, אונד (יענעם) דער איהר (דער)
פֿריכלעסאין) בייאשטאַנד צו אַללען צייטען. (ז) עס ערהעבט זיך איינער פֿאן איהרער וואור-
צעל

ר ש י

(ו) לעצית מישרים. פשרת שלום בינו ובין אֵבִיב: ולא תעֲצֹר וגו'. וילכדנה מלך הצפון ואת
מביאיה ואת אֵבִיב היולדה ומחזיקה בכל עת זרתה: ולא תעֲצֹר. זרוע מביאיה כח לעמוד
(ולא יעמוד אֵבִיב) לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כח. ותנתן ביד מלך הצפון היא
ומביאיה והיולדה הוא אֵבִיב: (ז) ועמד מנצור שרשיה. בן יושב על בנו בכסא המלוכה:
ויבא

ב א ו ר

מלך הצפון, הוא מלך ארם לונה (סיריען) והכוונה על (בערענילע) כאשר אחריו. לעשות
מישרים, כמו שפירש"י לעשות פשרה של שלום כאשר ישר בעיני שני המלכין. ולא תעצור, לדעתי
הכוונה בכח הזרוע, בחיבוק זרוע כלומר קישור החתון הזה כל יעצור במלחמה שבין מלך
מלרים ומלך ארם ובדמחורנס, ובא ולא תעצור כל"א חף כי כח ל"א כי הוא כנוי סחמי (עם
ווירד נישט). ולא יעמוד וזרעו, כנר כתב הרד"ק בשרשים שיש וי"ו תשמש במקום בי"ת
והביא ראיות רבות (עיין מכלול בשמש הוי"ו) וא"כ נאמר שם פה הוי"ו במקום בי"ת, והענין
כי לא יעמוד תנטיחם בזרוע והוא כנרית החתון אשר בא כי גרש יגרש את כל מלך מלרים
אחיה ואת בנו כאשר אחריו. ותנתן היא, בערענילע אשר הומתה על פי פקודת תחרילע.
ומביאיה, שהם המשרתים אשר באו עמה מביא אֵבִיב לעמוד לפניו. והילדה, רוב המשרתים
והמעמיקים פירשו זאת על אֵבִיב, חולם פטחאחאעחאם פֿהיחאדעלפֿוס מת בדרך כל הארץ ולא
יתכן עליו לומר ותנתן. ור"ש אשר והילדה היא הנצירה האצרת לפניה, נראה שהוא קרא
וְהַיִּלְדָּה בדעת קלת מזכמי כעמים. אך ליראה כי היולדה היא המינקת אשר היא כחם הילד,
וידוע הוא כי בימים ההם המינקת עד זקנה יעד שינה לא עונה את יונק שדיה, ובפרט
אם היה היונק בת, אז היתה לה המינקת לאם, ואף היא כבדתה כבת, בחיק האמת
שפנה את כל רוחה, ואם גם היתה לאיש עוד סרה למאמעתה כאשר היתה באמנה אתה
(וכן נאמר תאמת בני מיכל בת שאול וגומר (ש"ב כ"ג, ח') ומיכל לא היה לה ולר עד יום
מותה, ונקראו על שמה לפי שגדלה אותם, עיין שם ברא"י ורד"ק). ומחזקה בעתים, הוא
היועץ אשר היה לה אשר החזיק אותה בעלתו לעתות בנרה ובדמחורנס. בעתים, שונים,
גם חתמו לחרב הונלו, ואם גם אין לזה זכרון בספרי הקורות מה בזה? הלא גם לא נזכר
בזם מקום כי נהרגו מביאיה ובכל זאת אין ספק שכן היה, ובא ה"א של והיולדה במפיק
אף שראוי להיות רפה, לזווג עם ומחזיקה, כאשר כתב הרד"ק כמה פעמים, והעד הנאמן כי
ה"א של היולדה אינה לכנוי שהרי בא המלה בה"א הדעת בראש והכנוי עם הידיעה לא
יתזכרו בשפט כנודע, והאפשרים העלימו עין מזה, וע"פ הכוונה הזאת תרגמתי. (ז) מנצור
שרשיה, מוס: על כל מלך מלרים (בערענילע) והכוונה על (פטחאחאעחאם חיינערגעטעם)
אחיה, וכן אמר ר"ש מאשפזת אֵבִיב והוא אחיה בן אֵבִיב יקום, חולם מה שאמר שם
לנקים

צעל שפרעסלינגע אויף דיא
איהם געביהרענדע שטעללע,
ער קעממט צום העערע אונד
דרינגט אין דיא פֿעסטונגען
דעם קעניגס פֿאָן נאָרדען,
האַנדעלט (דָּרֶס) נאָך ווילל-
קיהר, אונד זעצט זיך דאָרינ-
נען פֿעסט. (ח) אויך איהרע
געטטער זאמט איהרען גע-
נאָסענען בילרען, זאָ וויא
איהרע קאָסטבארן גערעטהע
(וויס) זילבער אונד גאָלד, ווירד
ער אַלס בייטע נאָך מצרים
פֿיהרען — אונד דאָן אייניגע

כָּנוּ וַיָּבֹא אֶל-הַחֵיל וַיֵּבֹא בְּמַעוֹז
מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וַעֲשֶׂה בָהֶם וְהַחֲזִיק:
(ט) וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם-נִסְכֵּיהֶם
עִם-כָּלִי הַמִּדָּתָם כִּסְף וְזָהָב בְּשִׁבְי
יָבֹא מִצְרַיִם וְהוּא שְׁנַיִם יַעֲמֹד
מִמֶּלֶךְ הַצָּפוֹן: (ז) וַיָּבֹא בְּמַלְכוּת
מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְשָׁב אֶל-אֲדָמָתוֹ:
(י) וּבְנוֹ יִתְגַּדּוּ וְאַסְפוּ הַמּוֹן חֵילִים

רבים

ובניו קרי

יאהרע אַכשטעהען פֿאָם קעניניגע דעם נאָרדענס. (ט) דיעזער ציעהט ווירדער דאָן רייך
דעם קעניגס פֿאָן זידען, מוים אַבער צוריקקעהרען אין זיין לאַנד. (ז) אונד זיינע (דעם קע-
ניגס פֿאָן נאָרדען) זאָהנע ווערען זיך צום קריגע ריסטען, איינע מענגע אַנזעהנליכע
העערע

ר ש י

ויבא אל החיל. אל מלך הצפון: במעוז מלך הצפון. כלומר נערי מעוז במלכיו: ועשה בהם
והכלית בהם: והחזיק. ויבנו אותם: (ח) נסיכיהם. שריהם: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. דרך
מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה: ושם אל אדמתי. והיא מלכים כמו שאמר למעלה בשבי יביא מלכים:
(י) ובניו. של מלך הצפון יתגדו: ובא בוא. כמו והולך הלך בנו של מלך הצפון יבוא בוא ושקף ועבר

ב א ו ר

לנקים נקמת אביו אינו נכון כי רק לקחת נקמת אחותי אשר הומזה כאשר אצרו התעורר,
וגם רש"י שאמר בן יושב על בנו בכסא המלוכה כוון רק על בן פטקוֹמֶעוֹס פֿהילדעלפֿהוס,
כי מזרע בערעניצע לא עמד איש לכסא. בנו, כמו על בנו והכוני לדעתי מוסר על כסא
המלוכה. ויבא אל החיל, ללכת ולבוא לפניהם. במעוז, כמ"ש רש"י כי פטקוֹמֶעוֹס
הזה לקח מיד (פעליקוס זערוינוס) בן חנטיקֶכֶס טהעקס את כל ארץ (זעליזען) עד הנהר
חדקל (טיגריס) ובארץ הנגב כל ערי המנכר עד נבל. ועשה בהם, כרלונו. והחזיק,
לדעתי מלת בהם עומד במקום שנים והענין והחזיק בהם. (ח) וגם אלהיהם, בן היה
דרך האומות בימים ההם אם גברו ידם על אויביהם לקחו את אלהיהם המושעים אותם
לדעתם והביאם אל ארצם לבלתי יהיו עוד לסתרה על שונאיהם. עם נסביהם, רש"י ור"ס
פירשו שריהם כמו נסיכי מדין, אך יותר נראה בדעת חבמי העמים שהוא מענין מסבה
ובמחורגם, כי לא יהיה זה מדרך המדרגה להזכיר שם אלהים תחלה ואח"כ השנים כאשר
יבין כל משביל; והנה כל הענין הזה חזר ברשומי העמים (עיין בדברי הכנס זענגערקע).
כסף, כלומר מכסף וזהב ונחש מ"ס השימוש. יעמוד ממלך, תרגמתי בדעת הכנס הנזכר
שהוא מענין ותעמוד מלדת (בראשית כ"ט ל"ה) כמו שיתבאר בפסוק הבא. (ט) ובא,
פטקוֹמֶעוֹס הנוכח חדל מהלחם עם מלך ארם ושם לארצו וישב שם שנתים שנה, ואח"כ
השיב (פעליקוס קהזליניקוס) מלך ארם את כל מחוזות (קניין חזיען) תחת משלמו, גם עבר
צלי אדיר (פֿוֹטֶטטע) לכנוש האיים וסוף היס. אולם רוח סערה שברה האניות וימלט רק המלך
ומתו האנשים אשר איתו גם חילו אשר שלח ביבשה מול ארץ מלכים נפלו במרב אויביהם,
וישב מלך ארם באנשים מעטים במרפה אל ארצו. ומעשה בין תבין את אשר לפניך. —
(י) ובניו, של מלך הצפון, ובא בונים כי גם (זעליקוס זערוינוס) אפי חנטיקֶכֶס הגדול

המגרה

ח 8

DANIEL.

הרגום אשכנזי

דניאל יא

העזרע פֿערזאממעלן, (דער
חיינע) פֿעללט איין, אונד איז
בערשוועממט פֿלוטהענד, ער
ווירד צוריקווייכען — אכער
דאן דען קריג פֿיהרען, ביז צו
זיינער (דעם קעניגס פֿון זידען)
פֿעסטונג. (יא) דא ווירד דער
קעניג פֿאן זידען אין ביטטע
דער וואוטה אויסברעכען,
ווירד אויסציעהען אונד קאמט
פֿאן מיט איהם דעם קעניגע
פֿאן נאָרדען, ער (דער זידען

רבים ובא בוא ושטף ועבר וישב
ויתגר עד מעזה: (יא) ויתמרמר
מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם
מלך הצפון והעמיד המון רב
ונתן להמון בידו: (יב) ונשא
ההמון ירום לבבו והפיל רבאות
ולא יעזו: (יג) ושב מלך הצפון

והעמיד ויחגרה קרי. מעזו קרי. ורם קרי

קעניג) שטעללט איין צאהלרייכעם העער אויף, אונד יענע מענגע (דעם נאָרדישען קעניגס)
ווירד אין זיינע האַנד געגעבען. (יב) דיא צאהלרייכען העערע ווערדען זיין געמיטט שטאַלץ
מאַכען, זיין הערץ ווירד זיך ערהעבען — אונד אַכוואַהל ער מיריאָדען ניערערשטירצט —
ווירד ער דאָך נישט מעכטיג ווערדען. (יג) דאָ ערשיינט וויעדער דער קעניג דעם נאָרדענס,
שטעללט

ר ש י

אל ארץ הנגב: וישב ויתגרה. במלך הנגב: עדן מעזו. עיר מצריו: (יא) ויתמרמר.
וילחם בעם ונתן ההמון של מלך הצפון בידו: (יב) ונשא ההמון. של מלך הצפון להפיל רבאות
מאד כי יזמו בלנס להמגבר במלחמה: והפיל רבאות. רבים במלך הנגב: ולא יעזו.
בכל

ב א ו ר

התגרה מלחמה במחוזות (קליין חזיען) וזאת יחשב לראשית המלחמה עם מלך מצרים. ובא בוא,
כתב רש"י כמו הולך הלך ע"כ. כוונתו כי בא"ל כאן הוא הבינוני ולא העבר כי בעבר רחוי להקדים
המקור (עיין חל"ע פראג בערך דרכי הלשון, ועיין גם לקמן פסוק י"ג) והענין כי בוא יבוא
אחד מבניו והוא חנטיחכום הגדול אשר לחם עם (פֿטחֿוֹחֿעֿחֿום פֿהֿיֿחֿפֿחֿטֿער). וישב, כאשר
ראה פֿטחֿוֹחֿעֿחֿום כי כלתה אליו הרעה ואין לאל ידו לעמוד לפני חיל מלך ארם שלח
בערמה לירי (גֿעֿחֿנֿדֿטֿע) אל חנטיחכום להשלים עמו ויאות לו המלך להשכית המלחמה
ארבעה חדשים (חיינען פֿיעֿרֿחֿחֿנֿחֿטֿהֿלֿיֿכֿען ווֿחֿפֿפֿעֿנֿטֿטֿיֿנֿטֿטֿחֿנֿד). אולם כאשר עבר המועד הזה
וראה כי מלך מצרים לא יחפון בשלום, ואך למען תהיה לו הרומה התנכל, אסף עוד את
כל מחנהו ונלחם עם מלך מצרים ובכל אשר יפנה יכלית עד כי בא אל מבצר הגבול הנקרא
(חֿפֿפֿהֿיֿח) (ושם נשברה זרוע מלך ארם כאשר יתבאר בפסוק שאחריו) ועל העיר הזאת נאמר
עד מעזו והכניו מוסב על מלך הנגב. (יא) ויתמרמר, פֿטחֿוֹחֿעֿחֿום הזה הי' איש אכזר
ובעל תענוגים, אך כאשר ראה כי כבר בא חיל ארם עד קצה גבול ארץ מצרים התאזר עז
ויאחז להלחם בראש חילו ונלח את חנטיחכום. עמו עם, כמו ותראהו את הילד (ראב"ע)
ורבים כמוהו. ונתן ההמון, ההמון של מלך ארם נתן בידו כמו שפירש רש"י וראב"ע.
(יב) ונשא, לדעתי מלת לבבו במאמר הנא עומדת במקום שנים ושעורו ונשא ההמון לבבו,
ורם לבבו והענין כי ההמון גבורי כח הזה אשר עשה חיל הגיבוי לבו ורם לבבו, ולכוונה
הזאת תרגמתי. והפיל, לדעתי שמוש הוי"ו של והפיל במקום אף כי (עיין מכלול לרד"ק),
כלומר אולם אף כי הפיל רבאות ממחנה מלך הצפון בכל זאת לא יעזו כלומר לא יהיה לו
עז ונלחון הראוי לו, כי היה לאל ידו עתה לרדוף מלך הצפון עד לכלה, והוא איש שונא
מלחמה לא עשה כן והשלים עם מלך ארם, וזה היה לצור מכשול ולאבן נגף ולחגא לארץ
מצרים כאשר יבאר. (יג) ושב, אחרי אשר גברה יד מלך מצרים על מלך ארם והשלים עמו
עשה

והעמיד המון רב מִהֶרָאֲשׁוֹן
וְדִקְקֵן הָעֵתִים שְׁנִים יָבֹוא בֹּוא
בְּחֵיל גָּדוֹל וּבְרִכּוּשׁ רַב:
(יד) וּבָעֵתִים הָהֵם רַבִּים יַעֲמְדוּ
עַל־מֶדֶךְ הַנֶּגֶב וּבְנֵי פְרִיזֵי עֶמֶךְ
יִנְשְׂאוּ לַהֲעֵמִיד חֲזֹון וְנִכְשְׁלוּ:
(טו) וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַצִּפּוֹן וַיִּשְׁפֹּךְ
סוֹלֶלָה וּלְכֹד עִיר מִבְצָרוֹת

שטעללט איין העער אויף,
גרעסער נאך אלס דאז ער=
סטע, אונדז ענדערדער צייט
פאן אייניגען יאהרען, ריקט ער
הערצן מיט איינעם גראסען
הערער קאממענד, אונד מיט
פיעלעם אויפֿוואַנדע. (יד) אין
דיעזען צייטען דאן ווערדען
נאך פיעלע ויך געגען דען קעניג
פאן זירען אויפֿלעהנען, אונד
דיא ענטארטעטן אויס דיינעם
פאלקע ווערדען זיך פערמעס=
סען איינע ווייסזאגונג צו בע=
ווערקשטעללען, ווערדען א=
בער פֿעראונגליקען. (טו) זא
ווירר קאממען דער קעניג דעם נאָרדענס איינען וואַלל אויפֿווערפֿען, איינע זעהר פֿעסמע
שטאַרט

וורעו

רש"י

בכל זאת לא יהיה נחמן המלחמה שלו: (יד) ובני פריזי עמך ינשאו להעמיד חזון. ראיתי

באר

עשה חֲכִימָחוֹם הגדול מלחמות רבות והגביר על אויביו מסביב, הוריד באף עמים כבירים ונבש
ארכות שונות, ולקן י"ג או י"ד שנים שם טוב פניו מזרימה להלחם עם פטוֹלִיחֵאֲחֻזִים עִפִּיפֶהֲחֻנֵּם
בן פטוֹלִיחֵאֲחֻזִים פִּילֵהֲפֶחֶטֶר אשר היה לעיר לימים ושבת המלכות נאן ביד חילי הארץ —
אולם פרטי המלחמה הזאת לא נודעו לנו. ולקן העתים שנים, כתב הראב"ע וז"ל פירוש
שהם שנים, כוונתו כי שנים כל רק ליתר באור ושעור לקן העתים שהוא לקן שנים. יבוא
בוא בחיל, יען יקדים הפעל בדרך ההחלטה למקור שלא כמשפט (עיין לעיל פסוק י'), לכן
יראה לי כי מלת בוא נמשך לאחריו והענין יבוא בנאות חיל וכדמסורגס. ובדרכוש רב, תרגמתי
על פי החכם רש"ד (חויפֿוֹחֶגֶר) כי בן ה' מדרך מלכי קדם לזאת כלכל כלכל בית המלך
ופאר המלכות. (יד) רבים יעמדו, מלכד חֲכִימָחוֹם הגדול אשר הליך למלך הנגב התגרה
צו גם פֿהִינִספּ מלך חֲלֵעֶדֶחֶינִי, גם אנשי מזרים היו לפלגות והיתה חרב איש באחיו. ובני
פריזי עמך, פריז הוא האיש הפרוע אשר יפרוץ גדר המוסרי ויעבור גבול חוק המדיני (חזון חזים=
געלֶחֶסֶטֶעֶנֶר, חזיסטוויפֿעֶרֶר), ויען האיש הזה לא יכלה לכל לכן קראו חז"ל עד"הל לזתים
וענבים הרעים אשר שינו את טבעם וחדלו את מתקם פריזיזתים וענבים (פרק אחרון דעוקלי=
ועיין בערוך ערך פרק) (חזיסטוויגֿליכֶע) ולכוונה הזאת תרגמתי. והענין הוא כאשר יספר לנו
יוסף בן מתתיה הכהן כי כאשר גברה יד מלך ארם פשעו היהודים מתחת יד מזרים אשר
כללם חשו זה מאה שנים והטו שם חתת ממעלת ארם אשר הכנידו את עולם עליהם בימים
הבאים, ובאשר שב חֲכִימָחוֹם מארץ מזרים ילאו חושבי ירושלים לקראתו וכלכלו את מחנהו
גם היו בעוזרו לזר את מזודת ליון אשר היתה ביד חיל מזרים, ובעבור המעל הזה אשר
מעלו במלך מזרים קראם הנביא פריזים. להעמיד חזון, גם פה הלכתי בעקבות החכם
רש"ד שהכוונה כי בדעתם חשבו להעמיד בנדיה הזה החזון אשר דבר טוב על ישראל באחרית
המים, אבל נכשלו כי רק הרעו לעם הזה והכל לא הילכו. (טו) ויבוא, נמשך למעלה על
יבוא בוא בפסוק י"ג כי הפסוק י"ד רק מאמר מוסגר; והנה אחרי אשר חֲכִימָחוֹם עשה והכלית
פה אל ארץ (קזיינֶחֶזֶינֶען) להשיב אליו המחזות אשר בינתיים לכל (סקֶחֶפֶס) שר כלכל
מזרים. עיר מבצרות, כאשר פנה (סקֶחֶפֶס) עורף לפני מחנה ארם גם ועשרת אלפים

חרגום אשכנזי

דניאל יא

וְזָרְעוֹת הַגִּבּוֹל לֹא יַעֲמְדוּ וְעַם
מִבְּחָרְיוֹ וְאִין כְּחַדְעֵמָד: (טז) וַיַּעַשׂ
הַבַּא אֱלֹיו כְּרָצוֹנוֹ וְאִין עֹמֵד
לְפָנָיו וַיַּעֲמֵד בְּאַרְץ־הַצִּבִּי וּכְלָה
בִּידוֹ: (יז) וַיֵּשֶׁם פָּנָיו לְבֹא בְּתַקְקָה
כָּל־מַלְכוּתוֹ וַיִּשְׁרִים עִמּוֹ וַעֲשֵׂה

שטאדט עררינגען, אונד דיא
העערעסמאכטע דעם קעניגס
פֿאַן זירען וועררען ניכט בע-
שטעהען, יא, אויך זיין אויס-
ערלעזענסטעס פֿאַלק, ווירר
ניכט ווירערשטאנד לייסטען
קעננען. (טז) אונד דער ווירער
איהן העראנגעקאממענע,
ווירר נאך בעליעבען פֿערפֿאַר-
רען, ניעמאנד ווירר זיך איהם
ענטגעגען שטעללען, ער ווירר
פֿעסטען פֿום פֿאַססען אין דעם

העררליכען לאַנדע, אונד עס ווירר גאַנץ אין זיין געוואלט זיין. (יז) נון ווירר ווינע אַבזיכט
דאָהין ציעלען, זיך געוואלט זיגען איינפֿלוס צו פֿערשאַפֿען אין זיינעם (דעם זירען קעניגס)
גאַנצען רייכע, דאָהער מיט איהם אויסגלייכונג צו טרעפֿען, דיעזע ווירר ער צו
שטאנדע

ר ש י

שז פֿרייז ישראל וסיעתם: (טז) ועס מבזיו. יהיה במלחמה: ואין כח לעמוד. מפני
מלך הכסוף ואף על פי שיש כאן וי"ו יתירה. דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו מוריה ואין
שם מלוכה יקראו (בספר ישעיה ל"ד): (טז) ויעש. המלך הכסוף הנא אל מלך הנגב ברכונו:
בארץ הכבי. בארץ ישראל: וכלה בידו. וכלה את הארץ באובלוסיו: (יז) וישם פניו. מלך
הכסף לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב: וישרים עמו. וישראל עס מלך הנגב. גם
עליהם ילחם מלך הכסוף באותן הימים: ועשה. והללית: ובת הנשים יתן לו להשחיתה. זו

ב א ו ר

איש עמו אל העיר לדון עיר בצורה עד מאוד וחיל ארס לר עליה עד רדתה, ובא מנצרות
ברבים עם שהכוונה מבחר המנצרות או שהיה מלודות רבות, ומכלל זכר ונקבה כמו שכתב
הר"ק בשרש בלר. ודעוה, חילו וכן זרעות מלך בנל (יחזקאל ל', כ"ד). ועם מבחריו,
בלומר גם לעם מנצחיו אין כח לעמוד, והו"ו של ואין נוסף כמ"ש רש"י עיי"ש, והוא כי מלך
מלרים שלח שלשה שרי החיל עם מחניהם להליל את לידון מיד מלך ארס ובנל זאת נתנה
העיר ביד חנטיחכום כי חזק הרעב שם. (טז) הבא אליו, מלך הכסוף אשר בא על מלך
הנגב. בארץ הצבי, א"י ובכר פרשו זה. וכלה בידו, יפה העיר החכם רש"י שאם תהיה
הכוונה מענין כליון לא יסכים זה למה שסיפרו לנו אבותינו כי יושבי ארץ יהודה השלימו עם
חנטיחכום בנפש חפלה כאשר הנאתי לעיל, אבל בלה הוא כמו בלה גרש יגרש (שמות י"א א')
וכדמתורגם. (יז) בתקף כל מלכותו, רוב המפרשים הסנו הכונו על חנטיחכום, אבל זה יבחי
את הידוע כי חנטיחכום לא נלחם עוד במלרים ביד חזקה וזרוע נטויה, ולזה הלכתי בעקבות
החכם רש"י שהכונו שב על מלך הנגב, והענין הוא כי אחרי אשר השיב חנטיחכום את כל
גבול ארס כאשר היה בימי (סעזייקום ניקחטטור) ופחד פן ישא עוד מלך מלרים בעזרת
הרומים את ראשו, התנכל בערמה לבוא עמו בנרית חתון ולארש את בתו (קועחפחטרו) עם
(סעזייקום עפיהחנעם) שהיה אז בן י"ב שנים וחשב להפך בזה את בנות מלך מלרים
עם הרומים; אולם לדעתי אין הכוונה במאמר לבוא בתקף כל מלכותו כמו שחשב רש"י ה"ל
שרכה להחזיק במלכות מלרים כי לא נראה שהיתה זאת מגמתו, אף לא בדעת קלח חכמי
העמים שחרגמו (זו קחחוען) ווירער ריח טטערקע) כי אין זה במשמעות הלשון, אבל הענין כי
ע"י בתו חשב שיהיה לו יד בכל עסקי מלכות מלרים כי היא חטה את לב המלך ככל אשר תחפון
על פי עלת חביה. ושעורו ולבוא בתקף בכל מלכותו וכן חרגמתי. וישרים, אם שהוא שם
או שהוא תואר ויחסר המתואר, ושעורו ודברים ישרים, והענין כמו שנאמר לעיל פסוק
ו' לעשות מישרים ע"ג. ועשה, כלומר שיעשה כאשר זמס. אך יותר נראה שהו"ו של ועשה

ד נ י א ל י א

וּבֵת הַנָּשִׁים יִהְיֶה לָהֶן חֵיתָה
וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא לָהֶן תִּהְיֶה:
(יח) וַיֵּשְׁבוּ פָנָיו לְאִיִּם וּלְכָדָרִים
וְהַשְׁבִּית קִצִּין חֲרָפְתוֹ לֹו בְּדָתִי
חֲרָפְתוֹ יֵשֵׁב קֹו: (יט) וַיֵּשֶׁב פָּנָיו

למעווי

וישם קרי

חרגום אשכנזי גמ

שטאנדע ברינגען, איינע יונג-
פֿרייליכע פֿרינצעסין ווירד
ער איהם געבען, אום עס (דז)
רייך פֿון זידען) צופֿערדערבען,
אבער עס ווירד ניכט שטאטט
פֿינדען, אונד קיין (פֿערטהייז)
ווירד פֿיר איהן דארויס ענט-
שטעהען. (ח) דארויף ווירד
ער זיין אנטליץ ווענדען צו דען

אינוועלן אונד פֿיעלע בעצווינגען, אבער איין פֿעלדערער ווירד דיא איהם (פֿעס קעניגע דעם
קארענס) צוגעוואנדטע שמאך, פֿערניכטען, אונד ועלבסט ריעזע איהן ניכט בעטראפֿפענע
(נור בעדרקהטע) שמאך, איהם פֿערגעלטען. (יט) דאן ווענדעט ער זיין אנטליץ, צו דען פֿע-
סטען

ר ש י

כנסת ישראל היפה נשים. וזה מלך הלפון אשר לבאו להשחיתה. ואמר אני שהוא אנטיוכס
הרשע מלך יון שגזר גזרות על ישראל וזה לפוליסוס שר לבאו להרוג את כל הקורא שמו
יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון: ולא תעמוד. עלתו זאת: ולא לו תהיה. בת הנשים שעמד
מתחיהו בן יוחנן ושרק עולו מעל ישראל: (יח) והשבית קצין חרפתו לו. והשבית הקב"ה
את גדופו ואת חרפתו שהיה משרף את הקב"ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבה
עליו

ב א ו ר

נוסף וכמו שכתבתי בפסוק הקודם והענין וישרים עמו יעשה. ובת הנשים, היא (קנעפֿטרס)
הזונרת וקראה בת הנשים כמו שמעי בת וראי (תהלים מ"ה י"א). לחשחיתה, מוסב על
מלכותו להשחית את מלכות מלרים. ולא העמד, עלתו. ולא לו תהיה, שום תועלת מזה —
כי נסבלה עלתו — גם כל הללית עוד במלחמה באשר יבוא. (יח) וישם, אחרי הדברים
האלה לבד חנטיפֿכוס עוד איים בארץ (קנין חזיון) אשר היו בעלי ברית הרומיים וקני
הרומיים שלחו אליו לירי, אך הוא בנאותו ורום לבדו דבר אחס קשות והעיר בזה רוח נקמה ברומיים.
והשבית קצין, הוא (זוליוס סליפֿיץ) שר לבא רומי אשר הכה אותו ואת עמו לפי חרב במערכה
אשר העריך לנגדו אלל העיר (אחגאנזעיה) במחוז (זיליען). חרפתו לו, יען היתה ממלכת
רומי ביד זקני העם (היינע דעפובליק), לכן כל איש אשר נשא חרפה על מלכות רומי קללה
חשב זאת לכל איש פרטי מהרומים ובפרט לשרי לבאותם ולכן אמר חרפתו לו. בלתי חרפתו,
"לדעתי מלת בלתי כאן הוא כמו בלתי אחיבס אחבס (בראשית מ"ג ג') שענינו לבד (חויסער, חויסער
דעס), והכוונה כי מלבד חרפתו אשר חרף אותו עוד ישיב לו חרפה כלומר שיגמול לו יותר
רעה מאשר עשה הוא לרומיים, וכן היה באמת כי בברית שלומים אשר עשו הרומיים עם חנטיפֿכוס
השפילו לארץ קרבו והבניעוהו במאוד מאוד כנודע זאת בקורות העמים, וימורגס לפ"ו:
(אונד חיהן ניכט כור דיה לוגעפֿיגטע טוואך ענטגעלטען (אחסען) זאנדערן כחך ועהר). —
אך ברמות הדברים האלה לפני ידידי מהר"ם גאורדאן העירני על דברי החכם המדקדק
בן זאב באולר השרשים שלו אשר לפי דעתו מלת בלתי אס חבוא בלי שלילה קודמת, ענינו
חמיד שלילה עיין שם, ואם כן נפלו יסודות באורי. ואם גם לדעתי אין הכרע בדברי החכם
הזמר, בכל זאת אחזיק בפירוש ידידי הנ"ל אשר גם לדעתי, יהיה עיקר הכוונה כמו
שכתבתי, אך בפירוש בלתי רוח אחרת עמו והוא כי מלת בלתי ענינו כמו בלתי טהור הוא
(שמואל א', כ', כ"ו) והיא מחברת עם חרפתו למלה אחת בדרך מלת השלילה כמו על —
מות וכדומה. כלומר מלבד שהשבית הקצין את החרפה בהולדה אשר אנה לו חנטיפֿכוס, אלל
יקח גם את נקמתו ממנו החרפה אשר חשב לעשות לו, "כאלו השגחתי, וכן תרגמתי.
(יט) וישב, חנטיפֿכוס שב לאחור אל ארצו והשיב אנשי חיל בערי הבכורות בארץ (קנין חזיון),
ומיד

תרגום אשכנזי

סטען ווינעם לאנדעס, אבער
(היער) ווירד ער שטרויכעלן —
שטירצען — אונד ניכט מעהר
געפונדען ווערדען — (כ) אן
זיינער שטעללע ווירד זיך ער-
העכען (מיינער), דער איינען
ערפרעסער פֿירדאן הער-
ליכע רייך (דמק) אומהער זענ-
דען ווירד, אבער אין קורצער
צייט, ווירד ער (דער קעניג) גע-
שטירצט, ניכט אויף עהרענ-
פֿאללע ארט — ניכט אים קריע-
גע — (כא) אונד אן זיינער שטעללע ערהעכט זיך אין פֿעראַכטליכער, דעם מאַן ריא
קעניגליכע ווירדע ניכט פֿערלייהען וואַללטע — ער ערשיינט אונפֿערמוטהעט, אונד
בע-

ד נ י א ל יא

למעווי ארצו ונכשל ונפל ולא
ימצא: (כ) ועמד על כננו מעביר
נוגשהדר מלכות ובימים אחדים
ישבר ולא באפים ולא במרחמה:
(כא) ועמד על כננו גבוה ולא נתנו
עליו הוד מלכות ובא בשלוח

והחזיק

ר ש י

עליו שהכה בשחין רע בעודו בדרך שהלך לגור על ירושלים והסרים בשו ונשרו אנריו ואמר
לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחולאים רעים: (יט) למעווי
ארצו. לשוב אל עיר מבצריו: (כ) ועמד על כנו מעביר נוגש. ויתחזק על כסיו כהר המודעית
מתחיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו'. והוא הדור מלכות ישראל כי שר וגבור
יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני התשמונאים: ובימים אחדים ישבר. בימים מועטים תשבר
מלכותם: ולא באפים. של אומה אחרת: ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקראו
ארכטובלוס והורקנוס על דבר המלוכה: (כא) ועמד על כנו נבזה. ויתחזק אז על מעמד

ב א ו ר

ומידי עברו גזל וחמס בכל המקומות, גם אלה ידו באונות בתי אלהיהם וכאשר בוז היכל אלהים
אשר בעיר (עזראים) נפל הוא ומילו נחרב — ולא ימצא, עוד בארץ החיים. (כ) ועמד,
כל המבארים אשר בנו יסודות פירושם בתולדות הזמן הסכימו כי כוון הפסיק על (מעלייקוס
פֿהילפֿטטער) אשר קם תחת אביו מנטיקֿוֿס הגדול למלך על ארם ומלך י"ב שנים, ומשך
תשע שנים הוכרח לתת מידי שנה בשנה עשרת אלפים (טחֿלענטע) מס למלכות רומי. והשר
(העזיקֿדֿר) היה על המס, וע"ז נאמר מעביר נוגש, כי המלך העביר הנוגש בכל ארץ ממלכתו
לקחת כסף ביד חזקה, אולם בפירוש הדר מלכות, נזכרו המפרשים ובפי חכמי ישראל לא
מלחמי מענה נכונה על זה, והחכם געזעניוס ואחריו החכם זענגערקע אמרו כי הדר המלכות
בנוי לא"י כמו שקרא אותה ארץ לבני, אולם לדעתו אין הראי' דומה כי שם נקרא א"י לבני
הארצות לפי שהיתה ארץ מבורכת לא תחסר כל בה, אך איך יקרא אותה הדר מלכות הלא
בימים ההם אין מלך בישראל רק נציב מלך תחת ממלכת עם אחר, ואף כי לדעת המפרשים
האלה כריבין אנו להוסיף אות במלך הדר, כי הכוונה מעביר נוגש בהדר מלכות; ולזה יראה
לי שהוא רק הסמיכות נוגש של הדר מלכות והוא מלכות רומי אשר עלתה על כלנה, והכוונה
בי העביר נוגש בעבור מלכות רומי לאסוף המס אשר הוטל עליו וכן תרגמתי. הדר, הוא כמו
הדר ושני משקלים לו כמ"ש הרד"ק בשרשים ויתפרש איך שיתפרש מילדי העברים הוא ואין
"אנו כריבין לחקור על מקורו בארמית. ולא באפים, אין נפשי לדעת המבארים שפירשו מענין אף
וחמה ולכן תרגמתי מענין ולחמה יתן מנה תחת אפים (ש"א, א', ה') ות"י חולק חד בחר, ופירוש
רש"י ורד"ק הראוי להתקבל בסדר פנים יפות ובשרשים מנה תחת נכבדת, הראוי להשיב אפים,
וכן כאן הכוונה שלא ימות בדרך כבוד כגבור על שדה תרומות (טחֿלענטע) כי מת ע"י
קשור העזיקֿדֿר הנוכח, ויהיה ולא במלחמה באור של ולא באפים. (כא) ועמד, זה
(מנטיקֿוֿס עפֿיֿהֿהֿנעס) המרשיע, לורר היהודים. גבוה, בתכונת נפשו ובמעשיו. ולא נתנו,
לדעתו הוא מבנין התנאי בדרך פעלי העברים כלומר לא רצו לתת עליו הוד המלכות כי
הוא היה רק אִזי הקטן של מעלייקוס הנוכח אשר השאיר בן אחריו ולו יאחזה המלוכה. ובא

דניאל יא

רחגום אשכנוי ס

בעמעכטיגעט ויך דעם רייכעם
דורך שמייעלייא. (כג) אונד
דיא מעכטיגען העערעם פֿלוֹ-
טהען ווערדען פֿאַר איהם וועג-
געשפיעלט ווערדען, אונד צער-
שעללען זאמט דעם פֿערבינ-
דעטען פֿירשטען. (כג) דען
ווייט דעם ערויך מיט איהם
פֿערבונדען, ווירד ער (דער קע-
ניג דעם נאָרדענס) טרוג איבען,
ווירד הינויפֿציעהען, אונד דיא
אַבערהאַנד געווינען מיט וועג-
נעם פֿאַלקע. (כד) פֿלעצליך ווירד ער אין דיא פֿאַרציגליכסטען געגענדען דעם לאַנדעם
איינדרענגען, אונד האַנדעלן וויא ווערער וויינע עלטערן נאָך ויינע פֿאַרעלטערן געהאָנדעלט
האַ-

והחזיק מלכות בחלקלקות:
(כג) וזרעות השטף ישטפו
מלפניו וישברו וגם נגיד ברית:
(כג) ומן התחברות אליו יעשה
מרמה ועלה ועצם במעטגוי:
(כד) בשלוח ובמשמני מדינה
יבוא ועשה אשר לא עשו אבותיו

ואבות

רשיי

מלכות שנאמר בזוי אחת מאד (עובדיה א') ויעמדו ויטלו מלכות מיונים: (כב) וזרעות השטף
וגבורי מלכות יון שהיו מלפניהם שוטפים וחזקים ישטפו מלפני אחרים וישברו: וגם נגיד
ברית. וגם מלך ישראל שיכרות. עמם ברית גם הוא סופו שיטף מלפניו כי יעברו על הברית
ויפשו עליהם שאמרו רז"ל עשרין ושת שנים קמו ביהמנותייהו כהדי ישראל והדר אשתעבדו
בהון: (כג) ומן התחברות אליו יעשה מרמה. ומן האתמות שישתתף עם ישראל יעשה
מרמה שלא יגלה מאשכבה רעה: ועלה. ממקומו: ועלם. בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה
באדום בעמון ובמואב: במעטגוי. לא ילטרך לחיל כנד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב
בספר

באר

בשלוח, הו"ו אל ובא לתשובת התנאי כלומר הוא בא בשלוח, ושלוח תרגמתי בדעת החכם
גשעניוס שענינו פתאום מבלי ראות (פֿאַלזליך) חונפֿערזעהענס) כהוראתו בשאר לשונות הקדס,
והנה חנטיקֿטֿוס כאשר שמע ברומי כי מת אחיו שב מיד אל ארצו והחזיק במלוכה. בחלקלקות,
עיין לעיל פרשה ח' פסוק כ"ג וכו'. (כב) וזרעות השטף, כלומר חיל העמים כי זרוע
יורה על אנשי המלחמה שהם זרוע הגוי כנודע ושטף יאמר עד"הל על אסיפת עמים, וכן
תרגום יונתן רק לשטף מים רבים (תהלים ל"ב) לחוד דיי תון עממין סגיאין היך
מיא, ואמר הכתוב כי חיל העמים אשר יעמדון לנגדו, אנשי לבאותיו ישטופם. וישברו,
לפי שדמה אותם לשטף מים לכן אמר וישברו כי כן נאמר משברי ים לפי שהגלים ישברו
ויתפוללו על שני הסלעים אשר על שפת חוף הים (בראשית כג) ונאמר תרגמתי. וגם נגיד
ברית, יבנה מלפניו, והכוונה על מלך מזרים אשר כרת חנטיקֿטֿוס הזה עמו ברית במרמה
להביא ארץ מזרים תחת ממלכתו, ונאמר יבאר כמה שנא. (כג) ומן החברות, מזמן
התחבר עמו (ר"ס); והענין כי אחרי אשר הכה חנטיקֿטֿוס חיל מזרים במערכה אכל העיר
(פֿאַנזיוואָפּ) השלים עם פֿטֿאָקֿטֿעזאָס פֿהילֿטֿאָטֿטֿער, אך אח"כ שטף ועבר בארץ מזרים וגנב
את לב מזרים באמרו כי לא להלחם בא רק לעשות משפט ולדקדק בארץ והטה בזה את לב
העם אחריו ופתחו שערי מנצריהם ובמעט היה מושל בכל ארץ מזרים. (כד) בשלוח, פתאום
וכאשר בארצו לעיל (פסוק י"א) והנה לדעת קלת מחכמי העמים נמשך מלת בשלוח למעלה,
ועלם במעטגוי בשלוח לנתינת טעם לפיכך יגלה במעט עם לפי שיבוא בפתע פתאום, ויותר נראה
ל"שהו"ו ובמשמני נוסף כאשר העירו פעמים, ושעורו בשלוח במשמני מדינה יבוא וכן תרגמתי.
ובמשמני מדינה, נמיעה המדינות בענין ומשמני הארץ (נראשית ב"א, א, כ"ח). בזה ושלל,
כל

תרגום אשכנזי

האבן, ער ווירד פלינדערן
אונד רויבען איהר (דער עגיש
טער) גוט פֿערשפליטערן,
אונד פלאנע ערוינגען ווידער
דיא פֿעסטונגען, יעדאך נור
בין צור בעשטימטען צייט.
(כה) זיינע קראַפֿט אונד זיינען
מוטהווירדער דורך איין גראַ
סעס העער ווידער דען קעניג
פֿאָן זירען אויפֿכיעטען, אויך
דער קעניג פֿאָן זירען ווירד צום
קריעגע ויך ריסטען, מיט איי
נעם גראַסען אונד געוואַלטיגען
העערע, אַבער דיעזער ווירד
ניכט בעשטעהען, מאַן ווירד
רענקע שמייערען ווידער איהן.
(כו) אונד זיינע טישגענאָססען
ווערען איהן שטורצען — ויין העער ווירד וועג שטרעהמן, אונד עס ווערען פֿיעלע ער-

דניאל יא

ואבות אבותיו בזה ושלל ורכוש
להם יבזור ועל מבצרים יחשב
מחשבתיו ועד-עת: (כה) ויער
בחו ולבבו על-מלך הנגב בחיל
גדול ומלך הנגב יתגרה
למלחמה בחיל גדול ועצום עד-
מאד ולא יעמד כי-יחשבו עליו
מחשבות: (כו) ואכלי פתבגו
ישברוהו וחילו ישטוף ונפלו

חללים

שלל

רשי

בספר יוסיפון: (כד) בזה ושלל ורכוש להם יבזור. יחלק לכל המקנלים עולם עליהם עד
שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות: יבזור כמו יפזור. וכן בזרעמים. ועל מבצרי האומות
יחשוב מחשבותיו להושיב (בהם) ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם: (כה) ולא
יעמוד. מלך הנגב: כי יחשבו עליו מחשבות. יתוכלו עליו להפילו על ידי שוקד שיסחידו
את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו: (כו) פת בגו. מאכלו

באור

כל המעתיקים חשבו כי בזה ושלל המה שמות והענין כי חנטיח־כ־ום יבזור בזה ושלל ורכוש להם
כלומר לאנשי חילו או ליושני מצרים להטות לבם אליו, ולדעתי בזה ושלל המה פעלים ובה
הוא הפיעל מנל"ה ונרדף לשרש בוז וכמו שכתב הרד"ק בשרש בזה ו"ל וענין אחר אשר
בזאו נהרים ארצו (ישעיה י"ח, ב'), כי הוא לפי דעתי מזה השרש והאל"ף תמורת ה"א ל' הפעל
כמו שבא היו"ד במלת חסיו תחת למ"ד הפעל וענינו בזה ושלל והם שני שרשים צענין אחד
ע"כ, ובא ושלל בקצץ העי"ן מפני הטעם מפסיק כמו שכתב הרד"ק במכלול, והכוונה כי יבז
וישלול אף שבא באוהב, והמאמר ורכוש להם יבזור הוא מאמר בפני עצמו ושעורו ורכוש
אשר להם (לאנשי מצרים) יבזור (ובזה כבר קדמוני קלת מחנמי העמים). יבזור, כמו יפזור
וכן בזר עמים (תהלים ס"ח, ל"א) וכמ"ס רש"י. ועל מבצרים, חנטיח־כ־ום כנש כל ארץ מצרים
מלבד העיר הגדולה ח־ל־ק־ס־ח־ר־יח, וגם המלך (פסח־ח־ע־ח־ום פֿה־י־ח־ע־ט־ח־ר) נפל בידו אף
אנשי מצרים המליכו את אחיו (פסח־ח־ע־ח־ום עו־ע־ר־ג־ע־ט־עם) תחתיו, והוא נסגר עם חילו בעיר
ח־ל־ק־ס־ח־ר־יח, וחנטיח־כ־ום לר עליה ולא יכול להלחם בה ויסע ממנה וישלם עם פֿה־י־ח־ע־ט־ח־ר
כאשר נספר עוד, ועל זה אמר ועל מבצרים יחשוב מחשבות לכבוש העיר הזאת. ועד עת,
עד זמן מיועד כי אז יחדל ממנה וכאשר אמרנו. (כה) ויער, בפסוק הזה והבא עוד ירבה
לספר ביתר באור מאותה מלחמה שזכר כבר (פסוק כ"ג, כ"ד). כי יחשבו, החושבים, והענין
כמו שכתב רש"י כי ישאד מלך הלפון את שרי נבאות מלך הנגב למעול מעל במלכם וכמו
שיתבאר בפסוק הבא, וכן דעת חכמי העמים ואף שלא מלאנו זה בפירוט נקורות העמים, אין
ספק שכן היה והלא נודע הוא כי רבים מספרי הזכרונות נאנדו מאתנו ואינם. (כו) ואכלי
פתבגו, שרים הקרובים אליו ואוכלים על שלחנו. וחילו ישטוף, חיל של מלך הנגב, ישטוף,

ר נ י א ל י א

חרגום אשכנזי סא

שלא גענע פאללען. (כז) ביידע
קעניגע, (טיקע חיק העלען),
ווערדען אן איינער טאפעל זיך
בעליגען — אבער ניכטס ווירד
געלינגען — דען איין (גמלן) אנט-
דערער אויסגאנג איזט בע-
שטימט. (כח) ער (דער קעניג)
דעם כהדענט) ווירד אין זיין
לאנד מיט גראסער בייטע צו-
ריקקעהרען, ער ווירד דאן,
זיינען זיין געגען דען הייליגען
בונד ריכטען, אונד נאכדעם

חללים רבים: (כז) ושניהם
המלכים לבבם למרע ועל-
שלחן אחד כזב ידברו ולא
הצלה כיעוד קץ למועד:
(כח) וישב ארצו ברכוש גדול
ולבבו על ברית קדשו עשה ושב
לארצו: (כט) למועד ישוב ובא

בונד

ער עס אויסגעפיהרט — צוריקקעהרען אין זיין לאנד. (כט) צור בעשטימטען צייט ווירד ער
ווען

ר ש י

נוטל פרום משלחנו: (כז) ושניהם המלכים. נגיד הנריה האמור למעלה הוא הורקנוס
שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסמובלוס אחיו המוליך בירושלם: לבנס למרע.
על בני עמך להרע ליהודה. ועל שלחן אחד. על מלכות ארסמובלוס יתלחשו כוזבים: ולא
תלחם. שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים: כי עוד קץ למועד. הקורבן למלאות
שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה (לעיל ט'). ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס
מזרע הורדוס: (כח) וישב. המלך לארצו מעל מלך הגנב ברכוש גדול: ולבבו על ברית קדש.
להסר בריתו מעל ישראל: ועשה. כלומר והכלית. ושב לארצו: (כט) למועד. לאחר זמן.
ולא

ב א ו ר

כלומר יעצור ויכלה, והפעל עומד כמו ונחלים ישטפו (תהלים ע"ח ב'). (כז) ושניהם המלכים,
המה חנטיקכום ופיהלחעטקאר כי כבר אמרנו שפיהלחעטקאר נפל ביד חנטיקכום; אולם לא נודע
לנו אם הוא הסגיר עצמו ביד אויביו או נשבה במלחמה רק יהיה איך שיהיה הנה חנטיקכום
אשר בחלקקות פיו שלום יקרא הנטיחו להשיבו על כנו, ופיהלחעטקאר גם הוא החליק
אליו בלשנו לאמור כי יהיה תמיד סר למשמעתו עת יגיע שוב למלכותו ושניהם עקוב יעקבו
זה כוונת הכתוב כאן. לבבם למרע, הוא רק מאמר מוסגר ורוב המפרשים אמרו למרע,
הנינוני חמת המקור ומליו ביוכל בו וענינו להרע, אולם יחזן שהכוונה להיות מרע ונוקם
איש לאחיו והענין אחד. ולא הצלח, מחשבות שניהם כי חנטיקכום לא השיב את פיהלחעטקאר
לכסא וגם עלת חנטיקכום להיות מושל בכל ארץ מזרים לא חקים ולא תהיה, יען לא היה
לאל ידו לכבוש את חנטיקכום להיות מושל באשר אמרנו. כי עוד קץ למועד, נחלו המפרשים בפירוש
המאמר הזה, ולדעתי שעורו בהיסק כי עוד מועד לקץ (ורבים כמוהו כאשר ידעתי) והענין
כי לקץ המלחמה הזאת יש מועד (יעוד) אחד והוא כי הרומיים ישפילו את גאון חנטיקכום
כאשר ירשם. (כח) וישב, אחרי אשר לכד חנטיקכום את פעלויזאן שב לעירו חנטיקכום
ומיום ההוא והלאה החל לקנות בישראל ועלה על ירושלים לשלול שלל ולבזוז וזשך דם נקי
בקדנה במפורש בספר חשמונאים. על ברית קדש, להסר הנריה אשר ברת ה' את אבותינו
במזבח כי רצה לנטל את המכות נודע. ועשה, כאשר עשה אשר זמם ישוב לארצו (מדברי
ר"ס). (כט) למועד ישוב, אחרי אשר נלחם חנטיקכום על חנטיקכודריה ולא יכול לה השלים
עם פיהלחעטקאר והשיב לו ארץ מזרים מלבד העיר פעלויזאן מזר הגבול, אך פיהלחעטקאר
ראה עתה כי רק מתוכל הוא לו להתנפל שוב על ארצו, ולכן התחבר עם אחיו (עווערגעטוס)
וחנטיקכום כאשר שמע זאת ולא לקראתו בעם בכד וביד חזקה ומתם שוב על חנטיקכודריה ולולא
מנעו

חרגום אשכנזי

דניאל יא

ויעדער געגען וידען ציעהען
אבער דער ערסטע אונד דער
לעצטע (פֿעלדלוג) ווערדען זיך
ניצט גלייכען. (ל) דען עס ווער-
דען שי פֿעלע אים כחים
(רָחֵם) קאָממען — אונמוטהיג
(דמריבער), ווירד ער אבער-
מאָהלס וויטהען געגען דען היי-
ליגען בונד, זאָ וויא ער ברייטס
געטהאָן — אונד ווירד ווערער
זיינע אויפֿמערקזאָמקייט אויף
דיא אַבטרייניגען פֿאַם היילי-

בנגב ולא-תהיה כראשונה
ונאחרונה: (ל) ובאו בו צי-
יתים ונבאה ושב וזעם על-
ברית-קודש ועשה ושב ויבן על-
עזבי ברית קדש: (לא) וזרעים
ממנו יעמדו וחללו המקדש
המעוז והסירו התמיד ונתנו

חשקון

ליגען בונדע ריכטען — (לא) קריגסמאָכטע ווערדען פֿאַן איהם אויפֿגעשטעללט, דיעזע
ווערדען ענטווייהען דאָז שיטצענדע הייליגטהום, דאָז טעגליכע אָפֿפֿער אַכשאַפֿען, דען
פֿער-

ר ש י

ולא תהא הביאה הזאת מלכת בראשונה האמורה למעלה, ועמד מנזר שרשיה וגו' שהלית
מלך השפון על מלך הנגב: ובאחרונה פעם שנית זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול: (ל) ובאו
בו. להלחם בו: ציים. סיעות: ונבאה. ונשבר קלת: ושב וזעם על ברית קדש. ושב לארצו
והפך ברית שברת עם ישראל: (ושב ויבן על עוזבי ברית קודש). יתן לב ויחזקון שעזבו ישראל
ברית (ודת) קודש ומרוב שנאת חנם ומחלוקות בנית שני כמו שנחבב בספר יוסיפון וישפכו
דם נקי ועל זאת יבטיח וידע שילחם ויפר את בריתו מעמם ויתגר' גם: (לא) וזרעים
ממנו

ב א ו ר

מנעו הרומיים אותו (באשר יבאר בפסוק הבא) אין עומד לנגדו. כראשונה ובאחרונה,
בבר אמרתי לך בחבורי (תל"ע פרח 1833 חלק שלישי בערך הוראת הכ"ף) שאל חנוא כ"ף
הדמיון על שני שמות תהיה ההוראה התדמות משני לדדים (חיינע וועלכעלזייטיגע פֿערגוייכונג),
כלומר שדבר אחד יתדמה הראשון לאחרון, ובדבר אחר יתדמה האחרון לראשון עיי"ש, וכן
הענין כאן כי ביאה הראשונה לא היתה דומה לביאה השניה כי בפעם הראשון החספס ובא
כאוב רק לעשות שלום כאשר אמרו, ובפעם השניה הסיר המסוה מעל פניו ולא הנחיד
תחת לשונו כי מגמתו להלחם, והמלאכים אשר שלח אליו פֿהילאָזאָפֿטאָר לא קבלו, וביאה האחרונה
איננה שיה לראשונה כי בראשונה הלחית ועשה ושב ברכוש גדול ובאחרונה שב במרסה ובזו,
והוי"ו של ובאחרונה נוסף כאשר בארנו פעמים. (ל) ציים כחים, ענינו כמו ליי בתים אלו
הרומיים (עיין בבאור במדבר כ"ד, כ"ד) אשר באו לעזרת מלרים בלי אדיר ומפחדם עזב
חנטיק־כוס את ארץ מלרים. ובכאה, ברוח נבאה כי נכנע מאד לפני שרי לבאות הרומיים.
ושב וזעם, רנה לבלות ברית, והנה שב הכוונה שעוד יוסיף להנאם מישאל כאשר עשה
בזמם נסעו למלרים בפעם הראשון, וזה הוא שאמר ועשה כלומר כאשר עשה בבר גם ושב השני
הוראתו כן: וכדמחורגס. ויבן, כלומר יבנה וישל לבו להטיב להמתכרלים בעם ה' אשר שמעו
לקולו עזבו את ה' וילכו בחקית הגוים והמה היו אנשי עולמו בנודע זאת: (לא) וזרעים,
שרי לבאות אשר הושיב חנטיק־כוס בירושלים ובשרי יהודה להעביר ישראל מאמונתם. וחללו,
אף שכפי הנאמר בספר השמונאים פריצי ישראל חללו בעת ההיא את מקדש ה', הנה בכל
זאת נעשה זאת בעלת ומטעם השרים (וסר בזה טענת החכם לענגערקע). המקדש המעוז,
כמו הארון הכרית שעזרו הארון הכרית וכן כאן המקדש מקדש המעוז (ראב"ע) ונקרא
המקדש מעוז לדעת חכמי העמים על שם מנצרו, ויותר נראה לפי שהוא עוז ישראל ע"ד מטה

עורך

פֿערװינשטען גרײל אויפֿ=
שטעללעז (לג) אינדרען צער=
שטערערענדעס בונדעס ווירד
ער גלייטנעריש הייכלען, אבער
דאז פֿאלק דאז זיינען גאטט
ערקענט, ווירד זיך ערמאנע
נען אונד האנדעלן. (לג) אונד
דיא ווייזענדעס פֿאלקעס ווער=
דען פֿיעלע בעלעהרען, אבער
זיא פֿעראונגליקען דורך
שווערסט דורך פֿיער דורך גע=
פֿאנגענשאפט אונד דורך רויב,
איינע צייט לאנג. (לד) אין
איהרעס אונגליקע ווירד היל=
פֿע איהנען קאטמען, אבער
נור איינע אונבעדייטענדע הילפֿע, פֿיעלע ווערדען זיך אן זיא אנשליעסען, אבער נור אויס
הייכלערישער פֿערשטעללונג. (לה) אויך אונטער דען ווייזען. ווירד (אמנכער) פֿעראונגליקען,
דאמיט אונטער איהנען (דיא טאנקען) אויסנעשיערען, זיא געלייטערט אונד גערייניגט
ווער=

הַשְׁקוּיָן מִשָּׁמַיִם: (לב) וּמִרְשֵׁי
בְּרִית יַחֲנִיף בְּחִלְקוֹת וְעַם יִדְעִי
אֱלֹהֵי יַחֲזִקוּ וְעֲשׂוּ: (לג) וּמִשְׁכִּילִי
וְעַם יִבְיִנוּ לְרִבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב
וּבִלְהִבָּה בְּשָׂבִי וּבְכֹזָה יָמִים:
(לד) וּבְהַכְשָׁלָם יַעֲזְרוּ עֹזֵר מַעֲט
וְנָלוּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בְּחִלְקֵלְקוֹת:
(לה) וּמִן־הַמִּשְׁכִּילִים יִכְשְׁלוּ
לְצָרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵךְ וּלְלַבֵּן עַד־

עח

בק"ס ימים רבים

ר ש י

ממנו יעמוד. יסלח שריו ונבדו לירושלם: וחללו. מעון בית המקדש: (לב) ומרשיעי ברית
יחזיק. פריכי ישראל שיתקברו עמו וירשיעו ברית עם חנניהם וישמדו. ויחזיק בחלקקות: ועם
יודעי אלהיו. וכשירי ישראל שיתקברו ביראת אלהיהם כלומר יאמרו זה ולא יעזבוה: ועשו.
את חורתם: (לג) ומשכילי עם. חכמים שבהם. בגון של בית רבי וחכמי הדורות: יבינו
לרבים. ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמרו ידעם להחזיק בה: ונכשלו. בגלותם בחרב
ובלהבה וגו': (לד) יעזרו עזר מעט. ע"י שמים וממון שיעבדו את אויביהם יסייע אותם
בהם: (לה) יכשלו לנרף בהם. יכשלו בחשבון הקלים שיתנו לב לנרף וללכנס לדעת אותם
ויטעו

ב א ו ר

עוד יסלח ה' מזיון (תהלים ק"י, ב'). השקוף משומם, הוא הפסל שהעמידו בתיכל ובכר
מבואר זה לעיל (ח', י"ג). (לב) ומרשיעי ברית, לדעתיו הוא כמו וכל אשר יפנה ירשיע
(ש"א, י"ד, מ"ז), והוא יסקיט ומי ירשיע (איוב ל"ד, כ"ט) שפירושו יחריד ויבלבל כמו שנתב
הרד"ק בשרשים, ולכוונה הזאת תרגמתי. ועם, המה בית השמונאים ויתר חסידי עליון.
יחזקו ועשו, יחזיקו את עצמם ויעשו מעשים נוראים. (לג) ומשכילי עם, כל זה מבואר
מספרי השמונאים ויוסיפון כי מתחיהו ובניו העירו רוח גבורה בעם ה' בקסם שפתותיהם ובושל
הקיומו מליהם ורבים קרפו נפשם למות על קדושת שמו הגדול. (לד) ובחשלים, המשכילים
והענין בתחלה כאשר קם מתחיהו לקנא לה' כנאות ועשה שפטים בעוזי ה', ואז מהפחדו וכלו
אליו רבים מהיהודים, אך לא באמת ובתמים רק מיראתו, וכל זאת עוד היונים אדוני הארץ
והעירו לישראל בכל עריהם ולזה נאמר עזר מעט. (לה) ומן המשכילים, נמשך למעלה
לפי שרבים ילדו על המשכילים רק בחלקקות, לכן מן המשכילים יכשלו כי ינסה ה' אותם
להודיע מי לה' בלבב שלם כי זה תכלית הנסיון וע"ז אמר לנרף בהם כלומר להסיר מהם
הסיגים, והמה האנשים אשר אך בשפתם יכבדו לאלהי הכבוד ולכנס רק ממנו וכאשר תרגמנו.
וללבן, כי הגו סיגים מנסף ואלא הכסף מלבון ומזוקק. עד עח, זה ימשך עד מות חנניחבוס
עפ"ה חנכעם

עת קץ כי עוד למועד: (לו) ועשה
 כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל
 על כל אר ועל אל אלים ידבר
 נפלאות והצליח עד כלה ועם
 כי נחרצה נעשתה: (לי) ועל
 אלהי אבותיו לא יבין ועל חמדת
 נשים ועל כל אלוה לא יבין כי
 על כל יתגדל: (לח) ולא לה מעזים
 על כנו יכבד ולא לה אשר לא

ידעהו

ווערדען, ביזצור צייט דעם ענ
 דעם, דען ביז צו יענער בע
 שטימטען צייט, איזט עס נאך
 לאנג. (לו) דער קעניג ווירד נאך
 וויללקיהר וואלטען, זיך האך
 איבער אללע געטטער ערהע
 בען, זעלבסט געגען דען גאטט
 דער געטטער שטוינענער ערע
 גענדע ווארטע פיהרען, אונד
 ווירד זא לאנגע גליקליך ויין,
 ביז דיא שטראפצייט פארא
 בער איזט, דען, וואס בע
 שטימט וואר, דאז מוסטע אויך
 געשעהען. (לי) זעלבסט דיא
 געטטער ווינער פאטער, ווירד
 ער ניכט אכטען — אויך ניכט

דיא לוסט דער פרויען — איבערהויפט קיינען גאטט אכטען דען ער ווירד זיך איבער אללע
 ערהאבען דינקען. (לח) (בלאס דען גאטט דער אללמאכט ווירד ער אן זינער שטעללע
 (מין דען למדע ווס ממן מיהק מבעטעט) פערעהרען, אונד נור פערעדען געטטערן, דיא
 ויין

ר ש י

ויטעו בהם: (לו) ועשה כרצנו המלך. מלכות עמיד: והללית עד כלה זעם. עד שוב אף
 הקב"ה מיראל: כי נחרצה נעשתה. כשתכלה גזירתו. כי. כמו כאשר: (לו) ועל אלהי
 אבותיו לא יבין. לא יתן לב להקב"ה שהוא אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו: חמדת
 נשים. כנסת ישראל היפה בנשים: (לח) ולא לה מעזים. לאלהי הכרובים אשר יכרות עמו
 ברית: על כנו יכבד. כי ימניף את האומות להיותם כנושים לו:

ועשה

ב א ו ר

עפיהתנעם. כי עוד, כלומר עוד ימים רבים למועד המיועד מאת ה'. (לו) המלך, הידוע והוא
 חנניא. על כל אל, כנר אמרנו לעיל (י"ט) שם חנניא. הגדול נפל כאשר שלח ידו
 באזרות היכל אליקים וגם עפיהתנעם הלך בעקבותיו ורצה לשלול היכל אלהי (ווענוס) וגם
 שאר העמים זולת ישראל הנריח לעזוב את אלהי אבותיהם ולעבוד אלהים אשר יבחר להם,
 כנאמר בספר החשמונאים. ועל אל אלים, אולם לא לבד חרף אלהי העמים אשר לא אלהים
 המה אבל גם על אלהים חיים ידבר נפלאות דברים יפלאו באזני השומע. עד כלה זעם,
 עד יכלה עת הזעם, כי נחרצה, הכוונה כי אך את אשר נחרצה על ישראל נעשה וזמן
 הנאולה אין להקדים ואין לאחר ובעתה ימינה ה' וכאשר תרגמונו. (לו) ועל חמדת נשים,
 הנכון בדעת חכמי העמים שכוון בזה על היכל אליקים אס הטבע (דיא ווטטער דער כחטור)
 הנקראת לעם ועם כלשונו (חננים או חנניא, חסטרטע, ווענוס) כי מפורש הוא בספר
 החשמונאים שחנניא. עפיהתנעם בזה היכל שהיה בעולם המדינה וקרא להיכל הזה חמדת
 נשים על שם עבודתה הנודעת — כי היתה העבודה הזאת ממש בעבודת היכל (וילניא),
 בארץ ככל אשר כנר זכרנו בספר הזה. כי על כל, כלומר על כל אלהים. (לח) ולא לה מעזים,
 כל אל הכוחות ולזה בא מעזים ברבים כענין שם אלהים, ולדעת הכוונה בדעת קלח חכמי העמים
 על אלהי שמים (יופיטער וזיופוס) אשר לו הקדיש חנניא. בית מקדשנו בירושלים, (ולדעת החכם
 געענוס על מחרם) כי מה שהעיר נגד הדעת הזאת הסבס לענגערקע שלפי המשך הענין נראה
 שיקר

ויען עלטערן ניכט קאנטען
וויירד ער עהרע ערצייגען, מיט
גאלד אונד זילבער, עדעלשטיין
נען אונד קאסטבארקייטען.
(לט) אבער צו דעם מעכטיג-
סטען שוטצע וועהלט ער
פֿרעמדע געטטער, ווער איהם
אנערקענענען צאללט, דעם
וויירד ער גראָסע עהרע ערציי-
גען אונד איהנען העררשאַפֿט
פֿערלייגען איבער פֿיעלע,
אונד לענדערייען פֿערטהיילען
פֿיר דיעזען פֿרייז. (מ) אונד
צור צייט דעם ענדעס וויירד
דער קעניג פֿאָן זידען מיט
איהם צוזאָמענשטאָסען אַ-

בער דער קעניג פֿאָן נאָרדען וויירד איהם ענטגעגען שטירמען מיט וואָנען רייטערן אונד
פֿיעלען שיפֿען אונד אין לענדער איינדרינגען, אונד וואָ ער דורכציעהעט, וויירד ער
אַל-

ר ש י

(לט) ועשה. בנינים לבנינים מעוזים. עם אלהי נכר כלומר לכבוד אלהי נכר: אשר יכיר
ירכנה כבוד. את השמים אשר יראה כלנו להכיר עליהם ולהחיות ירכה להם כבוד: ואדמה
יחלק. להם: במחיר. בדמים קלים: (מ) ובעת קץ. כשחורב גאולתנו וישתער עליו מלך
הנפון על מלך הנגב:

ובעה

ב א ו ר

שעיקר הכוונה כי חטיף־כֹּס לא רלה להניח בארץ סיריען אלהי הארץ, רק יבחר להם חדשים
מרוק הביאם, אולם יופיטער חזיפוס וחרס גם אלהי ארם המה — אין זה טענה לדעת
כי אדרבה ממלות על כנו יראה שכוון לומר רק אלהי מעוזים יבנד על כנו כלומר במקומו
אשר עבדו אותו כנר, והוא מאשר מוסגר וכן תרגמתי. (לט) ועשה, הפסוק הזה
סמוך וחתום ואנוכי סלותי לי ארם על פי דרכי בפירוש הפסוק הקודם והוא כי
אמר ולא לה מעוזים על כנו יבנד והוא אלהי הארץ כאשר בארנו, ויאמר עתה כי אף שיתן
כבוד לאלה הזה בכל זאת למבדרי מעוזים כלומר לחזק ותוקף אשר ישלט בכל הכחות ובו
נחשה כנעיר מבדר (על דרך לורי ומשגבי) יעשה אלהי נכר, ומלת עם בא תחת יחס הפעול
את וכמו שכתב הרד"ק בשרשים שרש עמם וז"ל ובא במקום שהוא נוסף על הפעול ע"ש.
אשר יכיר, כלומר אף האיש אשר יכיר איתו להללו ולרוממו. ואדמה, לדעתי הענין כי במחיר
זה בהכירם אותו יחלק להם אדמה והוא כפל מן והמשילם כי יתן להם מחוזות וארצות למשול
בהן. (מ) ובעת קץ, אין זה מלחמה חדשה כי חטיף־כֹּס לא נלחם עוד עם מלכים אשר
נושע כנר בזרוע הרומיים, אף הוא כלל אחר הפרט, כי אחרי שסיפר מלחמות חטיף־כֹּס עם
מלכים ותועבותיו אשר יעשה בא"י, יכלול במעט אומר ודברים את כל קורותיו אשר זכר כנר.
בעת קץ הכוונה על ימי השמונאים כי זה היה מועד קץ החזון הזה. והנגב, נענין בהם
עמים יוגח (דברים לג י"ד), ואולי בחר ה' הנבואה במשל הזה לפי שהיה אליל מלכים שור
אובל עש (חפזים) כנודע, ובא הפעל בהתפעל לפי שהוא יגח וינגח. ושטף ועבר, לדעתי
הכוונה

(מא) וּבֵא בְּאֶרֶץ הַצִּבִּי וּרְבֹזֹת
יִכְשְׁלוּ וְאֱלֹהֵי יִמְלָטוּ מִיָּדוֹ אֲדָוָה
וּמוֹאָב וּרְאִשֵׁי בְנֵי עַמּוֹן:
(מב) וַיִּשְׁלַח יְהוָה בְּאֶרְצוֹת וְאֶרֶץ
מִצְרַיִם לֹא תִהְיֶה לְפִלִּיטָה:
(מג) וּמִשְׁלַל בְּמַכְמֵי הַהֶבֶל וְהַכֶּסֶף
וּבְכָל חֲמָדוֹת מִצְרַיִם וְלִבִּים
וְכִשִּׁים בְּמַצְעָדָיו: (מד) וּשְׂמֵעוֹת
יִבְהַלְהוּ מִמְּזִרָה וּמִצָּפוֹן וַיֵּצֵא
בְּחֵמָה גְּדֹלָה לְהַשְׁמִיד וּלְהַחֲרִים
רַבִּים: (מה) וַיִּטַּע אֱהִי אֶפְדֹנוֹ
בֵּין יָמִים לְהֵרֵצְבִי קָדְשׁ וּבֵא עַד־
קִצּוֹ וְאִין עֲזָרָה לוֹ:

וכעח

א' נמקיס ה'

(מלזעס) וועגשוועמן. (מא) אונד
ווירד אין דאז העררליכע
לאנד קאממען אונד פֿיעלעם
אונגליקווערדענדיג (דיא מיינט
וועהנער) צו ערליידען האבען,
אונד נור דיעזע ווערדען אים
זיינער האנד גערעטטעט ווער־
דען, אדום מיאב אונד דיא
פֿארציגליכען זאחנע עמון'ס.
(מב) אונד ער ווירד זיינע מאַכט
ערשטרעקקען איבער לענדער
אונד זעלבסט דאז לאנד
מצרים ווירד קיינע רעטטונג
פֿינדען. (מג) אונד ער ווירד
זיך דער גאלד־ אונד זילבער־
שעצע בעמעכטיגען אונד אל־
לער קאסטבארקייטן מצרים'ס
לורדס אונד כשים ווערדען זיי
נען שריטטען פֿאלגן. (מד) אבער
גער־טע ווערדען איהן ער־
שרעקען, פֿאם אויפֿגאנג אונד
פֿאן מיטטרנאכט, אונד ער צי־

העט אויס מיט געוואלטטיגעם גריממע אום פֿיעלע צו פֿערטילגען אונד צו פֿערניכטן. (מה) אונד
ער ווירד זיין פֿראכט־צעלט אויפֿשלאגען צווישען דעם מעערע אונד דעם העררליכען היילי־
גען בערגע—אבער נון עררייכט ער זיין ענדע — אונד ניעמאנד ווירד איהן עררעטטען.

ב א ו ר

הכוונה בכל מקום שיעבור, ישטוף הכל וכאשר תרגמתי. (מא) ורבוז יכשלו, לדעתי הוא
מקרא קלר ושיעורו ומכשולות רבות יכשלו יושבי א"י. ואלה, מוסב לאחור כי אדום
ומואב וראשית בני עמון ימלטו מיד חנטיחכוס כי המה היו צעוזיו וגם המה שלחו ידם
ביהודים כנזכר בספר השמונאים. וראשית, כענין ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד, ב'), כלומר
בני עמון שהיו ראשית ומנחר הגוים. (מב) במכסני הזהב, מטמוני זהב ודומה לו בלשון ארמית
אשר לא זדה ודלא כמן ליה (רד"ק בשם כמן). במצעדיו, שילכו לרגליו והיו סרים למשמעתו,
כמו שפירש הראב"ע, ולדברי רבינו ס' שהוא במצעדיו אין טעם לרבוז. (מד) ושמעו יבהלחו,
בא פעל זכר על שם נקבה ואין זה זר בעתיד כאשר הערנו ע"ז בתל"ע (פרטג 1833 חלק
שלישי ערך דרכי הלשון), והענין הוא כי כאשר שב חנטיחכוס בחרפה ממלכים אסף חיל ושם
פניו להלחם עם יהודה אשר הסירו בעלת השמונאים עול יון מעליהם, אך אזניו תללינה
מקיל שמועה הנה באה כי במזרח קמו עם פחרטהער ובכפון עם חרשעניער הרימו יד לנגדו.
(מה) אהלי אפדנו, לדעת הרד"ק וחכמי העמים ענינו ארמון בלשון ארמית כי ינטה את
שפיריו (ירמיה מ"ג י') תרגם יונתן אפדנא ושרא פדן ואל"ף נוסף, ואולי הוא מן פדן כמו פדן
ארס שענינו לדעת רא"י ורקי"ס שדה, ויורה על האהל היקר אשר היה מדרך המלכים
ושרים לשכון בו עת לאתם למלחמה, ויתורגם לפ"ז: (פֿעזלעזט), אולם הלכתי בדרך שאר
המעתיקים שהוא אהל מהודר כעין ארמון. בין ימים, הוא ים האגלעי (רד"ק היסטעזעזע)
דיטע אעער), ובא ימים ברכים כמו אשר ישכ לחוף ימים (שופטים ה' י"ו) ועוד כמוהו.
להר צבי קדש, הוא הר הבית. ובא, אש"כ מת בתלמים רעים כמקופר בשמונאים וביוסיפון.

ד נ י א ל יב

יב (א) ובעת ההיא יעמד מיכאל השׁר הגדול העמד על־בני עמך והיתה עת צרה אשר לא־נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל־הנמצא כתוב בספר: (ב) ורבים מי־שני אדמת־עפר יקצו

תרגום אשכנזי סד

יב (א) אונר צודיעוער צייט ווירד מיכאל, דער גרעסטע דער אַבערסטען, דער דען וואָהנען די־נעם פֿאַל־קעם אימער ביישטעהעט, זיך ערהעבען, דען עס ווירד איינע צייט דעם דראַנגואַלס זיין, דערגלייכען ניכט געווען זען, זייט דעם איין פֿאַלק ענט־שטאַנדען ביז יעצט — אונד דאָך ווירד אין דיעזער צייט דיין פֿאַלק עררעטטעט ווערדען —

אַללע ריא אין דעם בוכע פֿערצייכנעט וינר. (ב) פֿיעלע ריא אים עררענשטויבע שלאַפֿען ווער־

ר ש י

יב (א) ובעת ההיא יעמד מיכאל. ישתק כאלם שיראם הקב"ה דן בעלמו ואומר היאך אצמד אומה גדולה כזו בשביל ישראל: והיתה עת לרה. במלוא של מעלה וקטיגוריא בתלמידי חכמים. בזוי וכוזוי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפ' אחרון של כתובות: ימלט עמך. תאבד מלכות גוג וימלטו ישראל: כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי התלומות הכתובים בו. עד לקטילת חיותא. ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים: (ב) ורבים מי־שני אדמת עפר יקצו. יחיו המתים: והמשבילים

ב א ו ר

יב (א) בעת ההיא, באחרית ימי חנטיאָכוס עפיהאָנעם כאשר זכר לעיל. יעמוד, שעור הכתוב יעמוד על עמך מיכאל הרגיל לעמוד על עמך, והנה כל מקום שיבוא השעל עמד וקשר עם על תהיה הכוונה על ההשקפה והשקפה בדבר (חזיקה ערקוזת זיין), אם לטובה אם לרעה (ולא כאשר חשב הזנס געזעניש שהוא תמיד לטובה ביישטעהען), אם לטובה כמו כאן וכן ולעמוד על נפשו (אסתר ח', י"א), ואם לרעה כמו והשטן עומד על ימינו (זכריה ג', ח') וכן ושטן יעמוד על ימינו (תהלים ק"ט, ו'), ומה הענין ג"כ עמדתם על ריבנס (יחזקאל ל"ג, כ"ו) כלומר שמתם כל השקפתכם ובטחונכם על החרב, וכמ"ש דש"י וזה ג"כ כוונת אונקלוס שתרגם והוא עומד עליהם (בראשית י"ח, ח') משמש עליוהוין כלומר שהשנית עליהם לכל יחשר להם דבר. והיתה עת צרה, גם ליתר העמים, וכמו שאמר למעלה (י"א, מ"ב) וישלח ידו בארצות. ימלט עמך, ע"י עזרת מיכאל, ור"ס כתב על והיתה עת לרה וז"ל, הוא יום הריגת נחמיה בן חושאל כנתיב והביטו אלי את אשר דקרו ע"כ: וכוונתו לדעת חז"ל שפירשו הפסוק בזכריה על משיח בן יוסף שיהרג לדעתם — וגם מזה נראה בעליל כי אין למחבר הזה דרך הגאון כי הנחמר ר"ס גאון כל יאחז דרכו בדרש דחוק בזה, וכבר אמר הרד"ק בזכריה (שם) וז"ל ותמה אני לפי פירושם איך סתמו ולא זכרו כלל ע"כ. כתוב בספר, בה"א הדעת כלומר בספר הזינס בענין מחני נא מספרך. (ב) ורבים, הנה אין לספק כי גם יעור הנבואה הנאמרה בפרשה הזאת כבר בלה ונעשה, כי גם לדעת הראב"ע לעיל (פרשה ט') הנה הימים אלק ומאזנים ותשעים ואלף ושלש מאות ושלשים וחמשה (לקמן פסוק י"א וי"ב) המה ימים ממש ואמר שאם יהיה שנים איך יחנה אדם אלק שנים ופירש שם לפי דרכו ע"ש, וא"כ מה ענין תחית המתים פה, וכבר הרגיש בזה חכם אחד מקדמונים כי הראב"ע אמר כאן וז"ל ורבי יאעשה אמר כי רבים מי־שני אדמת עפר הוא משל לישראל שהם בגלות כמו מתים, ואמר והמשבילים יבין הנכון משני הפירושים (כלומר דעת ר"י אשר הביא או דעת הגאון וגם חז"ל אשר פירשו הענין על תחיית המתים), אולם, מלבד שלא

תרגום אשכנזי

ווערדען (מיינסט) ערוואַכען —
דיעזע צום לאַנגען לעבען, אונד
יענע צור שאַנדע אונד לאַנגער
שמאך. (ג) דאָך ווערדען דיא
ווייזען גלאַנצען, וויא דער
גלאַנץ דעם פֿירמאַמענטס,
אונד דיא וועלכע פֿיעלע צור
פֿרעממיגקייט לייטען, וויא
דיא שטערנע אימער אונד
עוויג — (ד) דוא דניאל (וויסע)
פֿערשלאָסען (דונקעל), וינד
דיעזע וואַרטע, דאָרום פֿער-
וואַרע דיעזעס בוך, בי צור

דניאל יב

יִקְיֹצוּ אֱלֹהֵי לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֱלֹהֵי
לְחַרְפוֹת לְדִרְאֹן עוֹלָם:
(ג) וְהַמְשָׁכִילִים יִזְהִירוּ כְּזֹהֵר
הַרְקִיעַ וּמִצְדֵּי קֵי הָרָבִים כְּכּוֹכָבִים
לְעוֹלָם וָעֶד: (ד) וְאַתָּה דָּנִיֵּאל
סַתֵּם הַדְּבָרִים וְחַתֵּם הַסֵּפֶר עַד-

עח

ר ש י

(ג) והמשכילים שעסקו בתורה ובמלות. יזהירו כזוהר הרקיע:

ובכלית

ב א ו ר

אלא יולדק לפירוש הזה היטיב אלה לחיי וגומר ואלה למרפות וגו' כי אלה שיהיו למרפות
הלוא עוד לא הקילו, מלכד זה הנה לדעתי מלת ישני יורה על המנוחה וההשקט ולא על
סערת הגלות ולכרח הטלול, ואין זה דומה כלל אל יסיון מחיד וגו' הקילו ורגנו שני עפר
(ישעיה כ"ו י"ט), שפירש גם הראב"ע שם בשם יש אומרים כענין הזה, הנה שם נאמר שני
עפר והאיש הנכחה והנדבא כללו שכן בקבר, אבל אין לומר עליו יסן וזה צרור לכל משכיל,
ולזה ראיתי לבאר הפסוק ע"ד חז"ל ורב המעתיקים שהכוונה על תחיית המתים לקן הימים,
והענין לדעתי כן הוא, לפי שאמר ימלט עמך כל הנמלא בחוב בספר, וזוהו כבר נכלל כי
גם רבים יפלו בחרב אויביהם וכן היה באמת לאלפים ולרבבות ונהרגו על קדוש השם הגדול
כמפורש זה בספר המשמונאים ויוסיפון, ולזה אמר נגד אלה אשר לא נמלטו מידי חרב ורבים
מישני עפר וגו' כלומר גם המתים אשר מתו כבר כל יהיו עדי אונד אל עוד יקומון למשפט
לעת מן העתים, ולכוונה הזאת תרגמתי. ואחרי הלעה הזאת אבאר המלות. ורבים, ולא
כולם כי יש מהמורדים אשר כל יעוררו משנתם וכבר אמרו חז"ל על המלוה בריבת וכדומה
שאין עומדין בתחייה. אדמח עפר, כמו ירק עשב הנלי שוא וכדומה. לחיי עולם, הנוון כי
מלת עולם הוא רק על זמן ארוך וכמ"ס הראב"ע נכמה מקומות שזמלת עולם ענינו אינו כלל
הנלח — ויהיו זה כדעת רבים וטונים מחבמי עמנו (עיי' אגרת תחיית המתים להרמב"ם,
והדעות והאמונות לרבינו סעדיה הגאון) שגם המתים שיחיו לעתיד עוד ישובון לעפרם, ויגיד
עליו רעו ואלה למרפות ולדראון עולם, ובפי דת תורתנו הקדושה אין עונש נלחי כלל (ואין
שום סתירה כלל מדעת הזאת אל כל דברי חז"ל אך שאין פה המקום לבאר זש) ומה שכתב
ר"ם שהכוונה ואלה אשר לא יקומון יהיו למרפות הוא רחוק מאוד כי איך תשיג חרפה לאשר
אינו פה. לדראון, חכרו בישעיה (ס"ו, כ"ד) והיה דראון לכל בשר, ופירש שם רש"י
שהוא לשון בזיון, וכן כתב הראב"ע שהוא מענין גדוף וכן תרגמתי, (ועיין ברד"ק שרש דרא
ונספר המלים לשנס געועניוס בערך דראון כי אין להאריך בזה). (ג) והמשכילים, נמשך
למעלה כי לעת ההוא יזהירו המשכילים, והנה המשכילים ומלדיקי הרבים (אשר ילמדו לדק
לעם לבלתי סור מאמונת ה') המה אשר זכר לעיל (י"א, ל"ג), ומשכילי עם יבינו לרבים
ונכשלו בחרב וגו', ואמר עתה שהמשכילים ההם אשר יחרפו נפסם למות על קדושת השם
עת יקילו כל בשר יזהירו וגו' כי כבוד ה' עליהם יראה ונוגה להם משפעת הוד עליון בענין
כי קרן עור פניו. (ד) וחחס הספר, כתב הראב"ע "אלא יראנו רק מי שראוי לראותו עכ"ל,
וכיון הדבר אשר דברתי זה פעמים כי ספר דניאל חובר בימי המשמאנים ולא נתפרסם ממנו
דבר עד העת ההוא, כי אלו הלמיד דניאל את ספרו לשאר ספרי הקדש שהיה ביד העם איך
יאמר עליו שלא יראנו אלא למי שראוי, על כן האמת הנדור כי לא נגלה כלל סוד ספר
דניאל

עת קץ ישוטטו רבים ותרבה
הדעת: (ה) וראיתי אני דניאל
והנה שנים אחרים עמדים אחד
הנה לשפת היאר ואחד הנה
לשפת היאר: (ו) ויאמר לאיש
לבוש הבדים אשר ממעל למימי
היאר עד-מתי קץ הפלאות:
(ז) ואשמע את-האיש לבוש
הבדים אשר ממעל למימי היאר
וירם ימינו ושמאלו אל-השמים
וישבע בתי העולם כי למועד
מועדים והצי וככלות נפש יד-

עם

צייט דעם ענדעם. דאן ווערדען
פֿיעלע זיך דאמיט בעשעפטיגן
אונד דיא וויסענשאפט ווירד
פֿערברייטעט ווערדען. (ה) דא
שויעטע איך דניאל אונד זייער,
צווייא אנדערע (ענגעל, שטאנ-
דען דא, איינער אים אפֿער
דיעסווייטס דעם פֿלוסעס, אונד
איינר אים אפֿער יענווייטס דעם
פֿלוסעס. (ו) ער שפראך צו דעם
אין לינגען געקליידעטען מאנע
דער איבער דעם וואססער
דעם פֿלוסעס שטאנד, וויא
פֿאַר לאנגע איזט נאך ביז צו ענדע
דיעזער שרעקליכען דינגע?
(ז) דא הערטע איך דען אין לינג-
ען געקליידעטען מאן וועל-
כער איבער דעם וואססער
דעם פֿלוסעס וואר, וויא ער,
זיינער עכטע אונד לינקע צום

היממעל ערהאב, אונד בייא דעם וועלטניכטע שוואר, אין איינעם, אין צווייא אונד אין
איינעם האלבען צייטרוימע אונד ווען דיא צערשטרייאונג איינעם טהיילעס דעם הייליגען
פֿאַל-

ר ש י

(ו) וככלות נפש יד עם קדש. כשתכלה כח ישראל. כי אזלת יד ואפס עלור ועוזב (דברים

ב א ו ר

דניאל עד נימי השמאונאים, ועל פי זה נאיתי הפסוק הזה, ולדעתי יהיה סחוס המקור
ולא הלווי והכוונה ואתה דניאל דע כי הדברים סתומים ולא ימלא איש פהם ולכן סתום
הספר עד עת קץ והוא עד ימי השמאונאים כי אז אס כבר ימלא כל החזות הזאת ולא יפול
דבר ארלה מכל אשר ראית במחזה הנבואה אז ישוטטו רבים לנקש דבר ה' בספרך ותרבה
הדעת כי ידעו ויבינו כי דבר ה' אמת נפיק. (ה) שנים אחרים, מלאכים וטעם אחרים
שלא היה אחד מהם הזכיר עמו כל הכתוב למעלה (הראב"ע), כלומר שלא היה מהם האחד
קדוש שזכר למעלה (ח', י"ג) אבל היו שני מלאכים אחרים שלא ראם עדיון. והנה חבליית
המראה הזאת היחה להראות לדניאל שגם ממלאכי עליון נעלם קץ הפלאות, וגם להם כל
יודע הדבר רק בחדות ולא במראה, כי מה שהציג למועד מועדים וחלי וכן מספר הימים פסוק
י"א י"ג הוא הדבר שנבר גלה לדניאל — וא"כ כל יחקור יותר לחשוף מכפוני העמים כי לא
טוב הוא משוכני שמים הנאים בסוד ה'. לשפת היאור, הנהר חדקל בזכר לעיל. (ו) לבוש
הבדים, הוא האיש דניאל בזכר לעיל. קץ הפלאות, כלומר הכרות הרבות ורעות היוולדות
מחקי הטבע נענין והפלא ה' את מכתך (דברים כ"ח, כ"ט) וכן להפליא את העם הזה הפלא
ובלא (ישעיה כ"ט, י"ד). (ז) ואשמע, שמעתי את שבעתו אשר נשנע בהרמת ידו אל
השמים ובדמחורנס. אל השמים, נענין כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב, מ'). בתי העולם,
ה' הוא החיים לכל נברא כי הוא הוליאם ומקיים לעד, ומי בלירי הוא שם ולא תואר כלומר
החיים של העולם וכן דעת הראב"ע והרמב"ם ואין להאריך בדברים ידועים. כי למועד,
זה הוא מה שנאמר לעיל (ז', כ"ה) עדן ועדנין ופלג עדן (ע"ש בנאור). וככלות נפש, חרגמתי

עם קדש תכלינה כל-אלה:
(ח) ואני שמעתי ולא אבין ואמרה
אדני מה אחרית אלה: (ט) ויאמר
לך דניאל כי-סתמים וחתמים
הדברים עד-עת קץ: (י) יתבררו
ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו
רשעים ולא יבינו כל-רשעים
והמשכרים יבינו: (יא) ומעת
הוסר התמיד ולתת שקוץ שמים
ימים אלה מאתים ותשעים:

אשרי

ויערדען עס (דיו ווייסגוג) ניכט פערשטעהען, אבער דיא ווייזען ווערדען פערשטעהען,
(יא) דאס פאן דער צייט וואו דיא טעגליכע אפפער אבנעשאפט אונד דער פערווינשטע
גרייל אויפגעשטעללט וואורדע, טיזענד צוויי הונדערט אונד ניינציג טאגע (בעשטימט)

זינד

ר ש י

ל"ב: (ח) ולא אבין. לא ידעתי מהו. מועד מועדים וחלי: מה אחרית אלה. סוף השבונות
כללו: (ט) עד עת קץ. עד אשר תקרב גאולתינו. (י) יתבררו ויתלבנו. השבונות האלה.
יכרסו בהם רבים להנינם: והרשיעו רשעים. את השבונות לחשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו
אין עוד גאולה: ולא יבינו אותם כל רשעים. והמשכילים יבינו אותם בנא עת קץ: (יא) ומעת
הוסר התמיד. כדי לתת שקין משומם תחתיו ימים אלה ומאתים ותשעים שנה הן מיום

ב א ו ר

כדעת החכם געוועניום כי יד הוראתו נאן חלק כמו ושתי הידות נכס (מלכים ב', י"א, ז')
והענין עד יבנס ה' נדחי יהודה ונפולות ישראל, ואז יד כי נאמת לא שבו כלם כל ימי
בית שני אל אדמתם. תכלינה כל אלה, הפלאות שזכר כלומר הכרה והמנוקה. (ח) ואני
שמעתי, לדעתי הכוונה אנכי שמעתי הדברים אשר דבר לבוש הנדים אל המלאך השואל,
אך יען לא הביתי לפרשם לכן אמרתי, אדני מה אחרית אלה, ובאשר תרגמתי. והענין הוא
כי כאשר ראה דניאל שגבריואל דבר אל המלאך ממש בדברים אשר דבר אליו חשב כי נאמת
נודע בזה פשר הדבר, ואך מקיזר השגתו היא כל ידע זמן הקיבו ולזה שאל מה אחרית
אלה? כלומר למתי יכלו כל החזיונות האלה אשר הראני ה', ועל זה השיב המלאך: (ט) לך
דניאל, כלומר לך לדרך והניקה לי כי לא אובל לגלות לך יותר כי סתמים וגומר וגם המלאך
אשר אליו שמתי דברתי לא הבין ממנו יותר מאשר הבנת אתה. עד עת קץ, כי עת הקץ
(והוא בימי השמונאים) יפיץ אור על הנבואות האלה, כי אז יודע כל פרטי הענינים הנכללים
בהם וגם נמא השבון של ימים אשר נזכרו פעמים, אולם גם לעת בואת כל תהיה מודעת
זאת ככל הארץ, כי עוד (י) יתבררו, לבוא בזכור הנסיון. והרשיעו, והנה הרשעים ירשיעו
עוד לעשות, כי לא יבינו הרשעים תוכן החזון הזה, ולכן לא ישימו בה' נסלם, אולם המשכילים
יבינו וידעו כי קרובה יושעתו לבוא. (יא) ומעת, נמשך למעלה כי המשכילים יבינו כי
מעת הוסר וגו'. ימים אלה מאתים וחשעים, המספר הזה כבר זכר למעלה (ט', כ"ז) בשם
חלי שנוע, ולמעלה (י"ב, ז') בשם מועד מועדים ומלי והוא דרך כלל, ועתה יפרע אותו

דניאל יב

חרגום אשכנזי סו

זינד. (יב) גליקעליג דער, וועלכער האררעט, אונדער-רייכט (דמו ענדע פֿון) טויזענד דריי האנדערט אונד פֿינף אונד דרייסיג טאנע. (יג) דוא אבער געהערט רוחיג דיינעם ענ-דע ענטגעגען—דען צו ענדע דער צייטען, ווירסט דוא וויערער צו דיינעם לאַזע ערשטעהען.

(יב) אַשרי המַחֲכָה וַיָּגִיעַ לַיָּמִים
אַלֶּף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה:
(יג) וְאַתָּה דָּךְ לִקְצֵן וְתִגְוֶה וְתַעֲמֹד
לְגִרְדָּךְ לִקְצֵן הַיָּמִין:

ר ש י

הוסר החמיד עד שישוב בימי מלך משיחנו וחשבון זה מכון עם חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום גלותם ממזרים עד גאולה אחרונה. גלות מזרים מאתים ועשר. מיום לאחם עד בניין ראשון ארבע מאות ושמונים. ימי הבניין ארבע מאות ועשר. גלות צב שבעים שנה. ימי בית שני ארבע מאות ועשרים הרי אלף וחמש מאות וחששים. והחמיד הוסר לפני החרבן שש שנים הרי מיום גלותם למזרים עד הוסר החמיד אלף וחמש מאות ושמונים וארבע. הוסף עליהם אלף מאתים וחששים הרי אלפים ושמונה מאות ושבעים וארבע כמנין ערב בקר בגימט'. ואלפים ושלש מאות: (יב) אַשרי המחכה וגו'. ארבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד מלך משיחנו להתכנסות אחר שנגלה וישוב ונתגלה וכן מלינו במדרש רות וכן יסד ר' אלעזר הקליר סילוק יולר פרשת החדש ויתכנס מהם שבעים שנה: (יג) לך לקצן. חסטר לבית עולםך: לגורלך. לקבל חלקך עם הכלדיקים: לקצן הימין. כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין בנו"ן זקיפה בסוף תיבה המשמעות במקום מ"ם ולית דכותיהון בגון ועליה יכרעון אחרון (איוב ל"א) יקום ולא יאמין בחיין (שם כ"ד) קח לך חטין (יחזקאל ד') יחדו האין (שם כ"ו) למחות מלכין (משלי ל"א). לקצן הימין (נאן):

ב א ו ר

למספר הימים שהוא שלוש שנים ששה חדשים (למנין שנת החמה) ועוד י"ב ימים יותר, ומקץ הימים החלה חנך יהודה מבני את בית ה' אחרי הטהירו. (יב) אַשרי המחכה, כבר כתב הראש"ע כי יפת בן עלי פירש ועתה לך בפסוק הנא שהוא מאמר דניאל לכל קורא ונאשר נבאר, ואם הוא הרחיק הפירוש הזה, קרוב הוא אל דעתנו ועל פיו תרגמתי. והגני אסיף על דבריו כי גם אַשרי המחכה הוא מדברי דניאל כי המלאך לא בא רק להבין דניאל ולא איש זולתו אבל דניאל ברגשות נפשו קרא זה כאלו התקנא באיש אשר יחיה בימים ההם. לימים אלף שלש מאות וגו', המספר הזה יכול מ"ה ימים יותר ממספר פסוק הקודם, כי מ"ה ימים אחר חנכת הבית ע"י יהודה מבני מת חֲכִימָהוֹס עֲפִיִּהֶנָּע ונמותו אפס המן מן הארץ, ושלום יושניה ישגה מאוד. (יג) ואחריה, כלומר אחרי הקורא. לך לקצן וחגוה, הענין לך במנוחה אל קלך קצן כל בשר אשר הושם לכל נפש חיה, ואם גם לא חגיע לימי הגאולה הנזכרים זאת נחמך. והעמד לגרלך, כי לעת יקילו כל בשר נזכר לעיל (פסוק ב') תעמוד על גורלך שהוא על פי משפט הדיק אס לחיי עולם או לחרפות ולכן אין לך כ"א ללכת בדרך טובים ולעשות משפט ודקה, כי הגמול מטיב עד רע כל יאחר מלבוא. לקצן הימין, בא הנו"ן תמורת המ"ם ועוד כמוהו כמ"ס הרד"ק במכלול.

DEF VIT

DETER

DETER DETER DETER DETER DETER

DETER

DETER DETER DETER DETER DETER

DETER

DETER DETER DETER DETER DETER

DETER

DETER DETER DETER DETER

DETER DETER DETER DETER

DETER

DETER

DETER DETER DETER DETER DETER

ספר עזרא

מבואר

מאת החכם המדקדק מוהר"ר וואלף מאיר

מורה לשון עברי וספרי תנ"ך בבית חנוך הנאָרמאַלי אשר בפראג.

ומתורגם

מאת החכם מוהר"ר מרדכי גאָלדמאַן נ"י

ונלוח אליו

פירוש רש"י והעתקה ובאור כל מלות כלע"ז

מאת המדפיס

משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ז לפ"ק.

ESRA.

פראג

דריק אונד פערלאַנדעם משה הלוי לנדא.

א (א) ובשנת אחת לכורש מלך
פרס לכלות דברי יהוה
מפי ירמיה העיר יהוה את-רוח

כרש

א (א) אונד אים ערסטען (רע)
גערונט (יאהרע, דעם
כורש קעניגס פאן פרס, אלס
דיא געטטליכע פערהייסונג
דורך ירמיה צו ענדע גינג, ער-
רענטע דער עוויגע דען וויללען

ר ש י

א (א) ובשנת אחת לכורש מלך פרס. סדר ספר זה סדור ומשך אחר ספר דניאל במפוי
נבנא נחרא והמלה מוסבת מזה לזה שנאמר בדניאל בשנת ח' למלכו אני דניאל
בינתי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים
שנעים שנה (דניאל ט') וכן הולכות ומספרות כל הפרשה בחורבן הבית וזמן גלות בבל ואח וידויו
אשר החוודה על חטאת ישראל ותחילת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשנר מלך דרוש
המדי שג' ודריוש מדאח קביל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דרוש מלך זה כורש מלך פרס ובשנת
אחת למלכו הושלמו שנעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים (ירמ' כ"ט) לפי מלאת
לנבל שנעים שנה אפקוד אחכס וגו'. שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה
בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד ב"ה ולרי יהודה ובינמן הלשינו עליהם לכורש מלך פרס
ולוה לנטל המלאכה שלא לננות עוד בניין בית המקדש והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית
כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריה עד שנת שמים במלכות דרוש בן אחורוש מלך פרס
שהוא דרוש בן אסתר ובשנת שמים למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הושלם
הבנין ומשנה אחת לכורש עד שנת שמים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו
היו י"ח שנה לקיים מה שנאמר (דניאל ט') למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה וגו' ועכשיו
בשנת שמים לדריוש הושלמו ע' שנה למלאות לחרבות ירושלים חורבן הבית שגלה לדקיה
ומגלות יהויקים עד גלות לדקיה שנחרב הבית היו שמונה עשר שנה ועכשיו בשנה אחת לכורש
מלך פרס הושלמו ע' שנה מנכות יהויקים שגלו ישראל לנבל ובכך נחקיים המקרא שנאמר
(ירמיה כ"ה) כי לפי מלאה לנבל ע' שנה אפקוד אחכס וגומר וזו היא הפקידה שחזרו
ישראל על אדמתם ובנו יסוד בניין הבית אע"פ שלא נגמר עכשיו נמלא שהיה ל"ב שנה מגלו'
לדקיה שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמונה עשר לאחר שנה אחת לכורש שהיא
שנת שמים לדריוש מלך פרס הושלמו ע' שנה לחרבות ירושלים מגלות לדקיה שנחרב הבית
עד שמים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבנין וגמרוהו וכן מוכח בסדר עולם ובמסכת מגילה
ובספר זה באשר בארתי: לכלות דבר ה' מפי ירמיה. לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה
אשר דבר ירמיהו הנביא שג' (שם כ"ט) כי לפי מלאות לנבל וגו': העיר ה' את רוח. רכון:

ב א ו ר

א (א) ובשנת אחת, דעת רש"י בא הוי"ו למצר הספר הזה אל דניאל (עיין בדבריו),
ולכאורה אין לורך לזה, כי כל המאמרים מן ובשנת פסוק א' עד ויעל פסוק ג'
כמה לקוחים מחתימת ספר דברי הימים ואם המה מחוברים לענין למה שקדם ע"ש ולכן
הועתקו נכחנם וכלשונם — חולם נבר אמרתי לך במבוא לספר מלכים, כי לדעתי נהפך
והפסוקים האלה הועתקו מספר עזרא לחתימת ספר מלכים מטעם הנזכר שם (עיין עליו)
וא"כ דברי רש"י נכונים וישרים. לכורש, הראב"ע פתר שם כורש בהיפך האותיות לאחור
כשר, לפי שמלך כשר היה, ובעל ס"ה הניא בשם אברבנאל ורבי ישעיה כי מלאו בספר
ד"ה למלכי פרס כי כורש היה נכד דרוש הראשון נולד מנחו מאת שר אחד, והמלך
בשמעו זאת לזה להשליכו תחת אחד השיחים במדבר, ונעשה לו נס ונודמוה בלכתא אשר
הניקתהו וכרש בלשון סורסי בלג. ע"ש בדבריו וחראה כי הסופר הזה לא יביר בין זאב לנבל
ולא יבדיל בין רומי לפרס. וחכמי העמים אמרו כי כורש בלשון פרסי שמש, וידוע הוא כי בן
ה' מדריך בני קדם לבנות מלכיהם ושריהם בשם שמש וירח ובנוני אור ואסתר לעד
(שהוראתו כונן) ויורא לי כי כורש בפרסית הוא כמו פרס בעברית האמר לחרס ולא יורח
(נאיב ט' ז') ונחלפו הדומות. לבלות, במפורש בספר דניאל פרק ט'. ויעבר קול, שמוס
הוי"ו

ע ז ר א א

תרגום אשכנזי סח

דעם כורש קעניגס פֿאָן פֿרס,
אינר דיעזער ליעס דורך זיין
גאנצעס רייך איינע קונדמאָ-
כֹּונג ערגעהען, וויא אויך מיט
טעלסט זענדשרייבענס וויא
פֿאָלגט, (ג) זאָ שפּרייכט
כורש קעניג פֿאָן פֿרס: אַללע
רייכע דער ערדע, האָט דער
עוויגע דער גאָטט דעם הימ-
מעלס מיר פֿריווגענעכען, אונד
דיעזער, האָט מיר בעפֿאהלען
איהם איינען טעמפעל צו בו-
ען, צו ירושלים אין יהודה.
(ג) ווער פֿאָנדעססען פֿאָלקע,
אונטער אייך נאָך דאָ איזט,
אונד ווינען גאָטט אים הערצען
טרעגט, קאָן הינויף ציהען,
נאָך ירושלים אין יהודה, אונד

כֹּורש מֶלֶךְ-פֶּרֶס וַיֵּעֲבֹר-קוֹל בְּכָל-
מַלְכוּתוֹ וְגַם-בְּמַכְתָּב לֵאמֹר:
(ב) כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פֶּרֶס כָּל
מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי
לִבְנוֹת-כֹּו בֵּית בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר
בִּיהוּדָה: (ג) מִי-בִּכְּמֹו מְכָל-עַמּוֹ
יְהִי אֱלֹהֵיוֹ עַמּוֹ וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם
אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיְבִן אֶת-בֵּית יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר

בירושלים

בויען דען טעמפעל דעם עוויגען, דעם גאָטטעס ישראל'ס, דאָן איזט דעם גאָטטעס דער
אין

ר ש י

קול. כרוז הכרוז בכל מלכותו: וגם במכתב. ואף מכתבו שלם בכל מלכותו על דבר זה: לאמר.
וכה אמר להם בהכרוז הכרוז אשר הכרוז ונאגרת מכתבו אשר שלם בכל מלכותו: (ב) כה אמר
כורש מלך פֿרס וגו': נתן לי. שאני מלך ושלט על כל הממלכות: והוא פקד עלי. כיה
ע"י ישעיה הנביא לנבוא לו בית המקדש בירושלם כמו שנאמר בספר (ישעיה מ"ד) האומר
לכורש רועי וכל חפצי יסלים ולאמר לירושלם חנה והיכל חוסד כה אמר ה' למשיחו לכורש
אשר החזקתי בימינו וגומר (סס מ"ה) וכבר נאמרה נבואה זו ע"י ישעיה: בירושלם אשר
ביהודה. אשר במדינת יהודה: (ג) מי בנס. כך היה מכרוז וכותב לכל הממלכות מי בנס
מכל

ב א ו ר

הו"ו: במקום כי, ה' העיר את רוחו (רלונו) כי יעבור (או להעביר) קול. וגם במכתב,
הענין לדעתי כי מלכד שהכרוז בכל מקומות מלכותו הדברים הנאמרים להלן אצל גם הו"ס
פתשגן הדת בראש כל חולות אצל כל פנה למען תהיה לעיני כל קורא. (ב) כל ממלכות
הארץ, ע"ד הפלגה. אלהי השמים, יען היא אלהי שמים, לכן הוא בידו לתת לי כל
ממלכות הארץ כי לבא מרום במרום פקודים על מלכי ארץ מתחת כאשר ידעת מספר דיואל.
והוא פקד עלי, לפי הכשוע הענין רק כי העיר ה' את רוחי ואדע כי רוח שדי הביניני,
וזה היה מדרך המלכים בימים ההם ליחס את עצמם לעלת עליון, וכבר אמר גם סומכ
(מ"ב י"ח כ"ה) ועמה המבלעדי ה' עלימי וגומר ה' אמר אלי וגומר. (ג) יהי אלהיו עמו,
הוא מאמר מוסגר ולכן נא בזה שם פסיק יותר מו"ג במלת ויעל והבן. וידידי הכנס המחרגס
ני' בפערותיו על הספר הזה פתר יהי אלהיו עמו אשר יראת אלהים תגע בלבנו, וזה לדעתו
גם כוונת הכתוב יהי ה' אלהינו עמנו (מ"א ח' ג"ו), שיהיה תמיד בלבנו לנלתי לכת אחרי
הכלי שאף כמו שנראה מפסוק הבא (סס נ"ח) להטות לבנו וגו' וכן מחורגס. ויעל, לדעת
הראש"ע תהיה הו"ו נוסף בתחלת האלה ללא ענין כי היה לו רק לימר יהי ה' עמו (כלומר
אשר היה ה' עמו ונתן לו יכולת ממון בפירושו) יעל, והנה שני עדים בדבר כי מלת ויעל
אינו

אין ירושלים טהראנט. (ד) אונד
יערען, דער נאך דא איזט,
אין יערעם ארטע וואו ער זיך
אויפהעלט, זאללען זיינע
ארטסבירגער אונטערשטיצען
מיט זיכער אונד גאלד, מיט
האבע אונד פיהע, נעכסט זאגן
סטיגען מילדען גאבען, פיר
דען געטטליכען טעמפל צו
ירושלים. (ה) דא מאכטען זיך

בירושלים: (ד) וכל הנשאר מכל
המקומות אשר הוא גר שם
ינשאורו אנשי מקומו בכסף
ובזהב וברכוש ובבהמה עם
הנדרבה לבית האלהים אשר
בירושלים: (ה) ויקומו ראשי

האבות

רשי"י

מכל עמו של הקב"ה יהי הקב"ה בעזרו ויעלה לננות ביתו אשר בירושלים: (ד) וכל הנשאר
וכל יסודי הנשאר במקומו שלא יוכל לעלות מחמת שאין לו ממון: ינשאורו. מזה אני לאנשי
מקומו שיעניקוהו וינשאורו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות לשען יוכל לעלות לירושלים עם הנדרבה
אשר יתנדבו אנשי מקומו לננין הבית שאף האומות יש בהם אשר היו מחנודים נדבה לבנין
הבית: לבית האלהים אשר בירושלים. מן כה אמר נורא עד כאן הכרזת הכרזת ושלחות
אגרת

באור

אינו נמשך לאחריו כאשר חשבו המפרשים, האחד כי כל ויעל בזה והיה לו לחברו עם
לירושלים, ועוד כי בזה כי נכר חתם במלת ויעל ואיך נפרש שם מלת ויעל, גם אין לומר
שפירשו כי ה' יהיה עמו כי יעל שהרי גם כאן גם שם באמלת עמו במפסיק (וכאן במפסיק
יותר ממלת ויעל כאשר אמרנו), ולזה לזקו דברי הראש"ע כי שער הכתוב מי בנס מכל עמו
(יהי ה' עמו) יעל — ובכך נודע מן הענין אן ילכו ולכן נחתם שם בזה, וכאן בא חוספית
באור כי יעל לירושלים וגומר. (ד) וכל הנשאר, רוב המפרשים פירשוהו כדעת ראש"י עיין
בדבריו, אולם פה העיר החכם ראש"ד שאין הלשון מסכים לדעת הזאת ובכך נדרך אחר, וגם
אני אבחר את דברי והוא, כי בתחלה אמר כי היהודים נשאר ארצות ממלכתו יחאספו
לעלות לירושלים, ועתה יאמר כי גם כל הנשאר (בארץ יהודה) מכל המקומות אשר גר שם
גם הוא יעלה לבנין לבנות את בית ה', והנאמר ינשאורו וגומר הוא מאמר בפני עצמו (ונחמך
בו וי"ו העטוף כאשר העירו בספר דניאל כמה פעמים) והוא מוסב גם על הקרובים גם
על הרחוקים כי אנשי העיר יתמכו ידי האיש ידנו לנו לעלות, ולפי"ז אין אנו זריזין לומר
כי המ"ס במלת מכל במקום ב"מ ובכך הרחיק הרד"ק החילוף הזה כאן כי זה לשונו נשאר
שאר וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם קשור מ"ס מכל דבק עם ינשאורו אנשי
מקומו לא עם הנשאר כי אין קשורו כ"א בנ"ת עכ"ל. והנה בוודאי אין כוונתו כי הנשאר אשר
לא יתחבר עם מ"ס כי לא יעלים הרב את עיניו מן והוא נשאר מיתר הרפאים (דברים ג'
י"א ויהושע ח' י"ז), אשר נשארו מן השני (נחמיה א' ב' ו' ג') ועוד הרבה כיוצא בו ובפרט
שהרב בעלמו כתב כאן כי יתר ושאר המה ענין אחד ונראה יתר יוצא לרוב ביחס שממנו נודע,
אבל כוונתו מבוררת שהיא כי במקום הזה אם יהיה מכל מוסב על כל הנשאר תהיה קשורו
עם ב"מ והוא נכון כי אף שגם הרד"ק במכלול הביא החילוף ב"מ במ"ס, זה רק ע"ד זר,
אך עוב הוא אם לא נחליטנו. ולידי החכם מהר"מ ג"מ נ"י בהערותיו הנ"ל דרך אחרת בזה,
לדעתו וכל הנשאר כל שארית יהודה הנשארים בארץ שוביהם מיום גלות עד היום הזה, על
דרך והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים (מינה ה' ו') ולפי"ז זה יהיה מי מכל עמו בפסוק
הקודם וכל הנשאר בפסוק הזה ענינם אחר, כלומר כל שארית יהודה אשר נכנס (אנשי
בבל מדי ופרס) ויראת ה' בלבנו לעלות, ינשאורו איתו אנשי מקומו (אשר לא מנני יהודה המה)
בכסף וגו' ואנשי מקומו אלה נקראים ג"כ לקמן פסוק ו' וכל סביבותיהם וכן חרגומו.
ינשאורו, לדעת הראש"י והראש"ע מענין מתנות ומשאות, גם יסורש כמשמעו כי עי"ז באלו
ינשאורו

ע ז ר א

תרגום אשכנזי סט

אויף, דיא פאמיליענהייפטער
פאן יהודה אונד בנימן אונד
דיא פריסטער אונד לעוויטען
יעדער, דעם גאטט זיינען וויל-
לען עררעגט האט, הינויף צו
ציעהען, אונד צו בויען דען
טעמפל דעם עוויגען צו
ירושלים. (ו) אונד אללע איה-
רע אייגענע אונטער-
שטיצטען (זיח) מיט דעם וואס
זיא האטטען, מיט זילבערנען
געפעסען, מיט גאלד, מיט
האבע מיט פיעה אונד מיט
קאסטבארקייטען אויסער דעם
וואס זיא נאך וואנט שפענדע-
טען. (ז) אונד דער קעניג כורש
גאב הערויס, דיא געפעסע

האבות ליהודה ובנימן והכהנים
והלויים לכל העיר האלהים את-
רוחו לעלות לבנות את-בית
יהוה אשר בירושלים: (ו) וכל-
סביבתייהם חזקו בידיהם בכלי-
כסף בזהב ברכוש ובבהמה
ובמגדנות לבד על-כל-התנדב:
(ז) והמלך כורש הוציא את-
כלי בית-יהוה אשר הוציא
נבוכדנצר מירושלים ויתנם

בניה

דעם טעמפל דעם עוויגן, וועלכע נבוכדנצר אויס ירושלים געבראכט, אונד אין דעם טעמ-
פל

ר ש י

אגרת המכתב: (ח) ליהודה ובנימן. אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימן:
לכל העיר. עסכל אותם שהעיר ה' רוחו לעלות ולננות הבית עלו לירושלים לבנות הבית:
(ו) וכל סביבותיה. וכל האומות שהיו שניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב
וכסף ומחנות הלל למען יוכלו לעלות לירושלים: לבד על כל המתנדב. כל זאת היו עושים
סביבי היהודים לבן מה שהם מתנדבים מעצמם לבנות הבית: (ז) ויתנם בניהם. אשר
נתנם

ב א ו ר

יגאזוהו אותו מקומו לשם לדרך פעמיו. (ח) ליהודה ובנימן, כתב הראש"ע כי ירושלים
בחלק יהודה והבית בחלק בנימן ע"כ, יראה לי כי ראה לתת טעם בזה מדוע לא עלו מנבל רק
אנשי יהודה ובנימן ולימיתר השבטים אף שכרם היה מושל בכל עבר הנהר והענין את הקול
בכל מלכותו, ולזה אמר כי המה התאמרו ביותר לעשות כדבר המלך, לפי שה' העיר הקודש
והמקדש בחלקם. לכל העיר, הלמ"ד היא למ"ד הכללי כמו לכל כלי המזון וענינו לכל אשר
העיר וכן אמר הראש"ע עזר מלח אשר. (ו) וכל סביבותיהם, העמים הסובבים סביבותיהם
כמ"ש רש"י. חזקו בידיהם, פעל חזק בנין פעל יבוא בכל המקרא נקשר עם יחס הפעול
(ופעם אחד מלחמהו עסלמ"ד לחזק לבית ה' (ד"הי א' כ"ו כ"ז) והוא כמו הרגו לאנדר
שענינו את אנדר) וכן הוא נקשר עם ב"ת, לזה יראה כי הכוונה של בידיהם מוסב על הנושאים
כלומר כל סביבותיהם חזקו אותם (ונחמך יחס הפעול ואין זה זר בנוגע) בזה שבידיהם,
גם יתכן שנחלק הכ"ף בב"ת כי הם דומים במכתב ושעורו כ"דיהם, ונענין ניד המלך (אסתר
א' ז'). ובמגדנות, שרשומגד הנו"ן למשקל וענינו כל דבר המשונה והמעולה יהיה פרי הארץ
או שאר דבר, רד"ק בשרשים. ואב"ע כתב, יתכן מן מגדנים ע"כ. ואמר עליו חכם אחד מי
יתן וחדע כוונתו ואולי הוא יעות הדפוס ול"ל מגדים ר"ל שהוא נרדף עם פרי מגדים
בתוספות נו"ן עכ"ל. ואין ספק שכן הוא כי זה לשון הראש"ע על המגדנות נתן לאחיה
(בראשית כ"ד ג') מגורת מגדים או פירושו מלגשים נכבדים ויהיה הנו"ן שרש כמו מטפות
ע"כ

הרגום אשכנוי

פעל ויינעם גאטטעס געגעבען
האט (ח) כורש קעניג פאן פרס
ליעם זיא (נעהולך) הערויס-
געבען דורך מיטהרעדאטהעס
דען שאצמייסטער, אונד דיע-
זער צעהלטע זיא צו, דעם
ששבצר פירשטען פאן יהודה.
(ט) אונד דיעזעס איזט אהרע
אנצאהל: דרייסיג גאלדענע
בעקען, טויזענד זילבערנע בע-
קע, ניין אונד צוואנציג שלאכט-
מעססער. (י) דרייסיג גאלדע-
נע בעכער, פיער הונדערט אונד
צעהן פאאר זילבערנע בעכער
אונד טויזענד אנדערע געפע-
סע. (יא) אללע גאלדענע
אונד זילבערנע געפעסע

עזרא א

בבית אלהיו: (ח) ויציאם כורש
מלך פרס על יד מחרדת הגזבר
ויספרם לשבצר הנציא
ליהודה: (ט) ואלה מספרם
אגרטלי זהב שלשים אגרטלי-
כסף אלף מחלפים תשעה
ועשרים: (י) כפורי זהב שלשים
כפורי כסף משנים ארבע מאות
ועשרה כלים אחרים אלף:
(יא) כל כלים זהב ולכסף

חמש

ר ש י

נחם נבוכדנצר בבית ע"א שלו: (ח) על יד מחרדת הגזבר. כך שמו של גזבר אור לכורש ולזהו
כורש להוליאם: ויספרם. הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לשבצר למין ישאם ויוליכם
לירושלם ואמרו רבותינו הוא שבב' הוא דניאל ולמה נקרא שמו שבצר שגד בשל לרות:
הנשיא ליהודה. הוא הנשיא אשר לשבט יהודה: (ט) מספרם. של כלי בית ה': אגרטלי. מיני
כלים הם: מחלפים. הם סכינים והוא ל' בית החלפות שעל כן שהיו נוהגין בה הסכינים
היתה נקראת לשנת בית החלפות: (י) כפורי. מזרקס. ונקראו כפורי כל קנות כמאן
דכפר ידיה בגלימא דחנניה על שם שהמקבל דם במזרק היו מקנה נלווי הדם שנתנו על
ידו בשפת המזרק: משנים. שניים. כלים אחרים של מין אחר: (יא) ג כלים עתה כולל
חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במניין אחד אבל החשובין הוא מונה. העלת לשון (הכפל):

ב א ו ר

ע"כ. לבר על כל, כמו שפירש רש"י ע"ש. (ח) הגזבר, המלה הזאת נודעת בדח"ל, ולדעת
החכם געזעניוס הוא אחד עם גזבר כמו גדבריא (דניאל ג' ד'), וגזומן גזו כלומר הממונה
על האולר (עיין בספר המלים שלו בערך גזבר). (ט) אגרטלי, אין. בוא עד חכונת המלה
הזאת הראב"ע פירש גביעם אך שגא עוד שם אגרטלי מזרקס ופירו' בירושלמי שנקרא כן
לפי שאוגרים בו דם הטלה (וא"כ שרשו אגר וגם החכם געזעניוס היא הדעת הזאת), אך
שאכל הדברים האלה נחב שלח מן הספר, ולא ידעתי מנען מי ילאו הדברים האלה.
ורד"ק גשרשים נחב שהוא הכלי שמיים בו מים לרחלה. וגם חכמי המים לא הנדעו בזה ואין
להאריך. מחלפים, סכינים שחטין בהם והוא מענין כליל יחלוק (ישע' י"ח) בני חלוק (משלי ל"א ח')
שטעמם כריחה. והחכם געזעניוס אמר שגם כל' סוריא נקרא המאכלת. (י) כפורי זהב, עיין ד"ה
א' כ"ח י"ז. משנים, לדעת ידידי החכם מהר"ם ג"מ מלת משנה יפה לרוב על כפל הדבר (לזווייז-
פאך, פחמר) כמו וכסף משנה קחו (בראשית מ"ג י"ז) וכדומה, ויזה לפיזה הרבים ממנו משנים
(פחמר) ובחוראה הזאת מהורגם. (יא) כל כלים, עיין פירוש י"ז קרוב לזה פירש הראב"ע
שאמר שעתה יספר כל הכלים הקטנים עם הגדולים וכמו שבו בד"ה (ב' ל"ו י"ח) וכל כלי
בית אלהים הגדולים והקטנים וגומר הכל הניא בכל כי הכלם שזכרו בפסוקים הקודמים
המה אך הגדולים והחשובים גם יחנן כי במה שקדם ספר ק הכלים מבית ה' אשר הניא
נבוכדנאצר בבלה וכרש הוליאם ועתה ימנה כל הכלים אשר מסרו לשבצר להעלותם לירושלים
לבית ה' הן אותם אשר לוקחו משם והן אותם אשר התנדע עתה המלך וימר העם כאשר זכר.

בני

ע ז ר א ב

תרגום אשכנזי ע

צוואממען, ווארען, סײַנף
טייזענד פֿיער הונדערט. אללע
דיעזע בראַכטע ששכצריניוף
אים היימצונע דער אויסגע-
וואַנדערטען, פֿאָן ככל נאָך
ירושלים.

ב (ח) פֿאַלגענדע זינד דיא
לייטע דער לאַנד-
שאַפֿט (ככל'ם) וועלכע הינויף
צאָנען אויס דער געפֿאַנגענע-
שאַפֿט דער איינגעוואַנדער-
טען, דיא נביכדנצור קעניג
ככל'ם פֿערטריעבען האַטטע
נאָך ככל, אונד צוריקקעהר-
טען (טהיילס) נאָך ירושלים אונד
(טהיילס) נאָך יהודה, יעדער,
נאָך זיינער פֿאַטערשאַפֿט.
(ג) וועלכע (נעהמך) הייט-
קעהרטען, מיט זרבבל, ישוע

נחמיה, שריה, רנליה, מרדכי, בלשן, מספר, בני, רחום, בענה, דער אַנצאהלדער אַנ-
זעהנ.

חמשת אלפים וארבע מאות
הכל העלה ששכצור עם העלות
הגולה מבבל לירושלם:
ב (ח) ואלה בני המדינה העלים
משבי הגולה אשר
הגלה נבוכדנצור מלך-בבל
לבבל וישובו לירושלם ויהודה
איש לעירו: (ג) אשר-באו עם-
זרבבל ישוע נחמיה שריה
רעליה מרדכי בלשן מספר בני
רחום בענה מספר אנשי עם-

ישראל

יחזק'ו

ר ש י

ב (א) ואלה בני המדינה. אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עמה מן השני
אשר בגולה לירושלם: וישובו. ועמה חזרו לירושלם: ויהודה. ובני יהודה חזרו כל
אחד ואחד לעירו: (ב) אשר באו. בני המדינה הללו נחמיה כאשר גלו מארץ ישראל ללכבל
עם זרבבל וגו'. מספר הראשון פ"א קאולה בגדול ושם אדם הוא מספר השני פ"א פתוחה
עם

ב א ו ר

ב (א) בני המדינה, הנה כבר בארתי לעיל (א' ד') כי פקודת המלך היתה שגם היהודים
השיכנים בערי יהודה יעלו לירושלים ליסד הכיכל, ולזה יאמר עמה, כי אלה
הנזכרים הם מבני המדינה כלומר ממדינת יהודה (נפירוש רש"י) אשר עלו מבבל. והראש"ע
אמר בני המדינה מדינת על, אולם יען היתה בבל אם המלכות, כי שם מקום מקדש מלך,
ונראה יותר כי נאמר מדינה על ארץ אחרת זולת בבל. אולם ידידי מהר"ם ג"מ נ"י לפי
דעתו בפרשה הקודמת נוטה בחרגמו נאן לדעת הראש"ע וה"א הדעת עדו כלומר המדינה
הידועה בשלש מדינות המלכות לארץ מגורי הגולה והיא בבל. ויהודה, לדעתי הי"ו לחלק
וענינו כי מקבצים שבו לירושלים לבנות הבית במלות המלך, ומקבצים אך שבו אל נחלתם
בערי יהודה. (ב) אשר באו, גם פה בחרגמו נאן לדעת רש"י שהענין שהגלו עם זרבבל וגומר,
כי האנשים החלה הנקובים נמנעו הלכו בראש הגולה שאם תהיה הכוונה בדעת קלח על
השנים מגולה היה לו לומר אשן באו אל זרבבל או אשר עלו עם זרבבל כאשר יבין המשביל.
וידידי מהר"ם ג"מ נ"י בחרגמו נאן לדעת קלח, כי יאמר בהיות שרש בוא הוראתו ג"כ
ביאה לחזרה כמו ויבוא יעקב שם (בראשית ל"ג י"ח) ובדומה יחפרה פה אשר באו בפשוטו
אשר שבו. מרדכי בלשן, בלשן הא לפי הפשוט שם איש נמ"ש הוא"ע (ודרש חז"ל ידוע)
אולם מה שאמר הוא שנחסר וי"ו המבור בל ידעתי לפתרו היטב, כי הלא בבל השמות
הנחיים בפסוק נעדר וי"ו העטוף. פה, גרזה שם איש פרטי. עיין רש"י. מספר אנשי
וגומר, כלומר אלה הנזכרים היו משפח"ל עם ישאל אשר עלו לעת באות, כי רובם נשארו

תרגום אשכנזי

עזרא ב

ישראל: (ג) בני פרעש אלפים
מאה שבעים ושנים: (ד) בני
שפטיה שלש מאות שבעים
ושנים: (ה) בני ארח שבע מאות
חמשה ושבעים: (ו) בני פחת
מואב לבני ישוע יואב אלפים
שמונה מאות ושנים עשר: (ז) בני
עילם אלף מאתיים חמשים
וארבעה: (ח) בני זחוא תשע
מאות וארבעים וחמשה: (ט) בני
זכי שבע מאות וששים: (י) בני
בני שש מאות ארבעים ושנים:
(יא) בני בבי שש מאות עשרים
ושלשה: (יב) בני עוגר אלף
מאתיים עשרים ושנים: (יג) בני
אדניקם שש מאות ששים וששה:
(יד) בני בגוי אלפים חמשים

וששה

הונדערט צוויי אונד צוואנציג. (יג) דיא נאכקאממען אדוניקם'ס זעכס הונדערט
זעכס אונד זעכציג. (יד) דיא נאכקאממען בגוי'ס צוויי טויענד זעכס אונד פינעציג

דיא

רשי

וידוק הוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים ומשונים היו והאחרים היו משונים
אחרים ועל כן מנאום אחריהם לבד: (ג) בני פרעש וגו'. יש בהם נפרשה שמזכיר שם
אניהם על שם בני המשפחות ויש מהם שמזכיר על שם מקומם לומר בני מקום פלוני:
הנהנים

באור

בארץ מושבותם. וידידי מהר"ם ג"מ נ"י בתרגומו פתר מלך אנשי אנשים חכמים וידועים.
(ו) בני פחת מואב, לדעתי פחת הוא תואר כמו פחת יהרה, והיה זה כי כאשר עוד היה
ארץ מואב חסת יד מלכי ישראל כנוצר במלכים (נ' א') דה שם פחה מאת בני ישראל ואמר
כי מבני פחת מואב היה לבני ישוע ולבני יואב אלפים וגו'. והראש"ע אמר יתכן להיות ישוע
ויואב

זעהנליכען פאם פאלקע
ישראל'ס. (ג) דיא נאכקאמ-
מען דעם פרעש צוויי טויענד
אין הונדערט צוויי אונד
זעכ יג. (ד) דיא נאכקאממען
שפטיה'ס דריי הונדערט
צוויי אונד זעכציג. (ה) דיא
נאכקאממען ארח'ס זעכען
הונדערט פינף אונד זעכציג.
(ו) דיא נאכקאממען דער/חיי-
סטיגען (שטאטטהאלטער
מואב'ס (כעהליך) דיא נאכ-
קאממען ישוע'ס אונד יואב'ס,
צוויי טויענד אכט הונדערט
אונד צוועלף. (ז) דיא נאכקאמ-
מען עילם'ס, אין טויענד
צוויי הונדערט פיער אונד
פינעציג. (ח) דיא נאכקאממען
זחוא'ס, ניין הונדערט פינף
אונד פיערציג. (ט) דיא נאכ-
קאממען זכי'ס, זעכען הונ-
דערט אונד זעכציג. (י) דיא
נאכקאממען בני'ס, זעכס הונ-
דערט צוויי אונד פיערציג.
(יא) דיא נאכקאממען בבי'ס,
זעכס הונדערט דריי אונד
צוואנציג. (יב) דיא נאכקאמ-
מען עוגר'ס, איין טויענד צוויי

(טו) דיא נאָקאָממען ערדין
פֿיער הונדערט פֿיער אונד
פֿינפֿציג. (טז) דיא נאָקאָממען
אטריס פֿאַם (געטלעכטע)
יחזקיה'ס אַכט אונד ניינציג.
(יז) דיא נאָקאָממען בצ'ים
דרייזא הונדערט דרייזא אונד
צוואַנציג. (יח) דיא נאָקאָממען
מען יורה'ס איין הונדערט
אונד צוועלף. (יט) דיא נאָקאָממען
קאָממען חש'ים צווייזא הונד
דערט דרייזא אונד צוואַנציג.
(כ) דיא נאָקאָממען גבר'ים
פֿינף אונד ניינציג. (כא) דיא
לייטע בית לחם'ס איין הונד
דערט דרייזא אונד צוואַנציג.
(כב) דיא מעננער נטפּה'ים זעכס
אונד פֿינפֿציג. (כג) דיא מעננער פֿאַן ענחות איין הונדערט אַכט אונד צוואַנציג. (כד) דיא
לייט

ושלשה: (טו) בְּנֵי עֲדִין אַרְבַּע מֵאוֹת
חֲמִשִּׁים וְאַרְבַּעַה: (טז) בְּנֵי אֶטֶר
לִיחֻזְקִיָּה חֲשָׁעִים וּשְׁמֹנֶה: (יז) בְּנֵי
בְּצִי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה:
(יח) בְּנֵי יוֹרָה מֵאָה וּשְׁנָיִם עָשָׂר:
(יט) בְּנֵי חָשִׁם מֵאָתִים עֶשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה: (כ) בְּנֵי גִבְרָה חֲשָׁעִים
וּחֲמִשָּׁה: (כא) בְּנֵי בֵית לָחֶם מֵאָה
עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: (כב) אֲנָשֵׁי נְטֹפָה
חֲמִשִּׁים וּשְׁלֹשָׁה: (כג) אֲנָשֵׁי עֲנָתוֹת
מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה: (כד) בְּנֵי

עומה

ב א ו ר

ויואב קדומים לפחת מואב ע"כ, כוונתו שמהם הענין, כי בני פחת מואב המה הננים
הנולדים לישראל ויואב. (טו) בני אטר ליחזקיהו, גם פה כל נדע אם הענין כי מבני אטר
עלו ליחזקיהו וגומר ומיתר בניו לא עלו או ליחזקיהו הוא הראש ומיולא חלצו היו בני אטר.
(כא) בני בית לחם, כנר כתב רש"י לעיל פסוק ד' יש מהם בפרשה שמזכיר שם אבותם
על שם בני המזכרה, ויש מהם שמזכיר על שם מקומם לומר בני מקום פלוני ע"כ. ויראה
כי אותם שמזכיר רק בשם מקומם, כל ידעו עוד להתייחס למשפחותם לבית אבותם, רק
ידעו שהיו מתושבי מקום פלוני ומבני ישראל, ולא כאלה אשר עלו מתל מלח (לקמן נ"ט)
אשר לא יכלו להגיד אם מזרע ישראל הם, והעד כי נכונים והלויים התייחסו כלם על שם
אבותם ולא על מקומם, עוד יראה שם היו אותם אשר התאספו עמה עוד בחורים נעירי'
לימים קרא אותם בני עיר פלוני, ואם כנר באו באנשים קרא אותם אנשי עיר פלוני כמו
אנשי נטפה בפסוק הבא, ובדומה. (כג) אנשי ענחות, כתב הראב"ע וז"ל כתוב עליה כה
אמר ה' אל אנשי ענחות הבחורים ימותו בחרב, ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה
להם (ירמיה י"א כ"ב), אכן מהקבלה ידענו ששנו לאל שרם יום הפקודה ונטלה הגזרה מעליהם
ונשאר מהם קב"ח עב"ל. וכן כתב הרד"ק בפירושו לירמיה (שם שם), אולם לפי הפשוט
יראה שאין זאת ענחות בחלק בנימן אשר היה מערי הלויים (יהושע כ"א י"ח) עיר מולדת
ירמיה (ירמיה א' א') ושם היתה אחזה לאביתר הכהן כנאמר ענחות לך על שדך (מלכים
א' ב' כ"ו) רק היתה זאת עיר אחרה גם שמה ענחות כי בערי הכהנים והלויים לא נראה
שישנו בה רבים מבני ישראל, ובאין לא יזכיר רק בני ישראל ולא הכהנים והלויים, כי הם
יזכיר את"כ בפסוק ל"ו ומ"ם וכמ"ש רש"י להלן, ולכן מראה כי בכל המקומות הזכר באין אין
גם אחד שיהיה מערי הלויים הנזכרים ביהושע, ולזה הדעת נותנת שגם ענחות הזאת לא
היתה מנחלת בני לוי. (כד) בני עומה, לא ידענו אם עומות שם איש או שם עיר.

בני

תרגום אשכנזי

עזרא ב

לייטע פֿאַן עזמות, צווייא אונד פֿירציג. (כה) דיא לייטע פֿאַן קרית ערים, כפירה אונד בארוח, זיעכען הונדערט אונד דרייא אונד פֿירציג. (כו) דיא לייטע פֿאַן רמה אונד גבע, זעכס הונדערט איין אונד צוואנציג. (כז) דיא מעננער פֿאַן מכסס, איין הונדערט, צווייא אונד צוואנציג. (כח) דיא מעננער פֿאַן בית אל אונד עי; צווייא הונדערט דרייא אונד צוואנציג. (כט) דיא לייטע פֿאַן גבו, צווייא אונד פֿינפֿציג. (ל) דיא נאַכקאַממען דעם מנביש, איין הונדערט זעכס אונד פֿינפֿציג. (לא) דיא נאַכקאַממען עילם אחר'ס איין טויז זענד צווייא הונדערט פֿיער אונד פֿינפֿציג. (לב) דיא נאַכקאַממען חרי'ס, דרייא הינ דערט אונד צוואנציג. (לג) דיא נאַכקאַממען לר'ס, חרוד'ס אונד אונג'ס, זיעכען הונדערט פֿינף אונד צוואנציג. (לד) דיא לייטע פֿאַן יריחו, דרייא הינ דערט פֿינף אונד פֿירציג. (לה) דיא לייטע פֿאַן סנאה, דרייא טויזענד זעכס הונדערט אונד דרייסיג. (לו) דיא פריסטער, דיא נאַכקאַממען ידעיה'ס

עזמות אַרבעים ושנים: (כה) בְּנֵי קְרִית עָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שֶׁבַע מֵאוֹת וָאַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה: (כו) בְּנֵי הָרָמָה וְגִבְעָה שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וָאֶחָד: (כז) אַנְשֵׁי מִכְסָּם מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: (כח) אַנְשֵׁי בֵּית־אֵל וְהָעִי מֵאֲתִים עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: (כט) בְּנֵי גִבּוֹ הַמְּשִׁים וּשְׁנָיִם: (ל) בְּנֵי מִגְבִּישׁ מֵאָה הַמְּשִׁים וּשְׁשָׁה: (לא) בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אַרְבָּע מֵאֲתִים הַמְּשִׁים וָאַרְבָּעָה: (לב) בְּנֵי חָרָם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וָעֶשְׂרִים: (לג) בְּנֵי־לֹד חֲדָיִד וְאוֹנוֹ שֶׁבַע מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְחַמֶּשֶׁה: (לד) בְּנֵי יִרְחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וְחַמֶּשֶׁה: (לה) בְּנֵי סִנְאָה שְׁלֹשָׁת אֲלָפִים וּשְׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: (לו) הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יִדְעִיָּה לְבֵית

ר ש י

(לו) הכהנים בני ידעיה. עד עתה מנה בני יהודה וננימן ומענשיו הוא מונה והולך

ב א ו ר

(כה) בני קרית ערים, היא קרית יערים לדעת הרא"כע בחלק בנימן (יהושע ט' י"ז), וכן כפירה ובארות מקימות הנה בחלק בנימן (יהושע ט' שס, שמואל ב' ד') ומספר תושבי שלשת הערים האלה היו שבע מאות ונוסר. (כו) בני הרמה, הערים האלה ידועות. (כז) מכסס, יראה שהוא מכס בחלק בנימן הנזכר בשמואל (א' י"ג ב'), ובנחמיה (י"א ל"א) נאמר בני בנימן מגבע מכסס. (כח) אנשי בית אל, בית אל ועי ידועים. (כט) בניגב, בשמות הפרטים בפסוקים הנאים אין להכריע אם המה שמות אנשים או מקומות. (לא) בני עילם אחר, המפרשים שמו אחר לחומר ובארו שהכוונה שאין זה עילם הנזכר למעלה פסוק ז' אבל הוא איש אחר, אולם לדעת זה רחוק, ויותר נראה שהוא שם מורכב כמו ענדמלך ובדומה, והיה שמו עילם אחר, אולם יהיה הראשון והשני איך שיהיה יפלא המקרה כי מספר האנשים מבני עילם שוים המה. (לו) הכהנים, הנה שמר עזרא סדר פקודת משה

ע ז ר א ב

חרגום אשכנזי עב

אויס דעם הויזע יצוע'ס ניין
הונדערט דרייזיג אינד ויעכציג.
(ל) דיא נאכקאממען אמר'ס,
איין טויזענד צווייג אונד פֿינף-
ציג. (לח) דיא נאכקאממען
פֿשחור'ס איין טויזענד צווייג
הונדערט ויעכען אונד פֿירציג.
(לט) דיא נאכקאממען חרם'ס
איין טויזענד אונד ויעכען.
(מ) דיא לעוויטטען, דיא נאכ-
קאממען יצוע'ס אונד
קדמיאל'ס פֿאן דען נאכקאמ-
מען הודויה'ס, פֿיער אונד ויעכ-
ציג. (מא) דיא זעננער, דיא
נאכקאממען אסר'ס, איין הונד-
דערט אכט אונד צוואנציג.
(מב) דיא נאכקאממען דער
טהארווערטער (נעהמניק) דיא
נאכקאממען שלום'ס דיא נאכ-
קאממען אסר'ס, דיא נאכ-
קאממען טלמן'ס, דיא נאכ-
קאממען עקוב'ס דיא נאכ-
קאממען חטיטא'ס דיא נאכ-
קאממען שב'ס צוואממען איין
הונדערט ניין אונד דרייסיג.

(מג) דיא אונטערגעארדנעטע

(קנעכטע דעם הייליגטוואוס), דיא נאכקאממען ציחא'ס, דיא נאכקאממען חשופא'ס, דיא
נאכקאממען טבעות. (מד) דיא נאכקאממען קרם, דיא נאכקאממען סיעהא'ס, דיא נאכ-
קאמ-

ר ש י

הנהנים והלויים כמו שאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה וזנימין והנהנים והלויים
וגו': (מא) המשוררים. הלויים שהיו משוררים וכן השוערים הם הלויים שהיו שוערים בשערי
בית המקדש: (מג) הנתינים. עבדיו הוא מונה אותם נתינים שהיו חוטני עלים ושואבי

ב א ו ר

כי בתחלה מנה את בני ישראל ואח"כ הנהנים והלויים ולכסף הנתינים ועבדי שלמה אשר לא
מבני ישראל המה ולא יבואו בקהל ה'. ידעיה, גם פה אין להכריע מי בראש, כי יחנן
להתפרש כי מבני ידעיה לא נשארו בתי אבות כ"א בית יצוע, או שיחם ידעיה אשר בית יצוע
וכפי הנחת הנגינה הוא בפירוש האחרון, וכן הוא הענין לקמן פסוק מ'. (לט) בני חרים,
אם גם נאמר כי לעיל (ל"ב) חרים הם עיר הנה כאן אך איש הוא, כי כבר אמרתי כילא
יתחשו הנהנים והלויים על מקומם. (מב) בני השוערים, המה שומרי שערי כה"מ ונתב
הראב"ע הם בני אסף ע"כ, וראה על כנה לפי שאנ נד"הי (א' כ"ו א') למחלקות לשערים
וגומר מן בני אסף. (מג) הנתינים, המה הגבועים שנתן יהושע לחוטני עלים ושואבי מים
לעדה

(מה) בְּנֵי-לִבְנָה בְּנֵי-חֲגִבָּה בְּנֵי
עֲקֹיב: (מו) בְּנֵי-חֲגִב בְּנֵי-שִׁמְלִי
בְּנֵי חֲנָן: (מז) בְּנֵי-גִדְל בְּנֵי-גִחַר
בְּנֵי רֵאִיָּה: (מח) בְּנֵי-רִצְיִן בְּנֵי-
נִקְדָּא בְּנֵי גִזְם: (מט) בְּנֵי-עֲזָא
בְּנֵי-פִסְחָה בְּנֵי בְּסִי: (נ) בְּנֵי-אֶסְנָה
בְּנֵי-מַעֲוֹנִים בְּנֵי נְפִי־סִים: (נא) בְּנֵי-
בְּקֹיָה בְּנֵי-חֲקוּפָא בְּנֵי חֲרָהוּר:
(נב) בְּנֵי-בְּצִלוֹת בְּנֵי-מַחֲיִדָא בְּנֵי
חֲרָשָׁא: (נג) בְּנֵי-בֶרֶקוֹס בְּנֵי-
סִיסְרָא בְּנֵי-תַמְחָה: (נד) בְּנֵי נַצִּיח
בְּנֵי חֲטִיפָא: (נה) בְּנֵי עֲבָדֵי שְׁלֹמָה
בְּנֵי-סִטִּי בְּנֵי-הַסְּפָרָת בְּנֵי
פְּרוּדָא: (נו) בְּנֵי-יַעֲלָה בְּנֵי-
דְרָקוֹן בְּנֵי גִדְל: (נז) בְּנֵי שְׁפָטִיָּה
בְּנֵי-חֲטִיִל בְּנֵי פִכְרֵת-הַצְּבִים בְּנֵי

קֶאֱמָמָעוֹן פְּרוֹן'ס. (מה) דִּיא נֶאֱבֵ-
קֶאֱמָמָעוֹן לִבְנָה'ס, דִּיא נֶאֱבֵ-
קֶאֱמָמָעוֹן חֲגִבָּה'ס, דִּיא נֶאֱבֵ-
קֶאֱמָמָעוֹן עֲקֹיב'ס. (מו) דִּיא נֶאֱבֵ-
קֶאֱמָמָעוֹן חֲגִב'ס. דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָ-
מָעוֹן שְׁלִמִי'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָ-
מָעוֹן חֲנָן'ס. (מז) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָ-
מָעוֹן גִּדְל'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן
גִּחַר'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן
רֵאִיָּה'ס. (מח) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן
רִצְיִן'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן
נִקְדָּא'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן
גִּזְם'ס. (מט) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן
עֲזָא'ס. דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן פִּסְחָה'ס
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן בְּסִי'ס.
(נ) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן אֶסְנָה'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן מַעֲוֹנִים'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן נְפִי־סִים'ס.
(נא) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן בְּקֹיָה'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן חֲקוּפָא'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן חֲרָהוּר'ס,
(נב) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן בְּצִלוֹת'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן מַחֲיִדָא'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן חֲרָשָׁא'ס,
(נג) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן בֶּרֶקוֹס'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן סִיסְרָא'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן תַּמְחָה'ס, (נד) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן נַצִּיח'ס,
דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן חֲטִיפָא'ס. (נה) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן עֲבָדֵי שְׁלֹמָה'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן סִטִּי'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן הַסְּפָרָת'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן פְּרוּדָא'ס. (נו) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן יַעֲלָה'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן דְרָקוֹן'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן גִּדְל'ס. (נז) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן שְׁפָטִיָּה'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן חֲטִיִל'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן פִּכְרֵת-הַצְּבִים'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן בְּנֵי-חֲטִיִל'ס.

שלמי קרי. נשוסים קרי

אמי

סִיסְרָא'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן חֲטִיפָא'ס, (נה) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן עֲבָדֵי שְׁלֹמָה'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן סִטִּי'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן הַסְּפָרָת'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן פְּרוּדָא'ס. (נו) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן יַעֲלָה'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן דְרָקוֹן'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן גִּדְל'ס. (נז) דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן שְׁפָטִיָּה'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן חֲטִיִל'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן פִּכְרֵת-הַצְּבִים'ס, דִּיא נֶאֱבֵקֶאֱמָמָעוֹן בְּנֵי-חֲטִיִל'ס.

באור

לעדה ולמזבח ה' (יהושע ט' כ"ז) ועיין לקמן פרשה (ח' כ'). (נה) בני עבדי שלמה, יראה
לי שהמה הנזכרים כד"ה (א' ט"ו כ') שנאמר כל העם הנותר מן וגומר אשר לא מבני ישראל
המה ובניהם אשר נותרו אחריהם וגומר ויעלם שלמה לשם עובד עד היום הזה, ולדעתי
נחג"ו והם המה הנזכרים שגבר העמידם דוד לחזקתם (ד"ה א' כ"ג ב') והמה נקראו עבדי
שלמה וא"כ היו ביחס אלז עם הנתינים כי גם המה משנעת העמים היו. בני הספרא,
בעבור ה"ל הדעת רבה הראב"ע לומר כי הספרא הוא שם תואר ובאמת מלינו כיוולא בזה,
ואם גם בשם אים פירטי היא זר מאוד, מכל מקום מלינו דוגמתו, ונפרט כי אלה היו מבני
עם אשר באשר למרנו, והיתה עוד לאונס מדברת שפז אבותם, ונשאר לשונות הקדם כמו
בערבית תנול הידיעה גם על שם פרטי כנודע. (נו) הצבים, שם משפחה.

ע ז ר א ב

תרגום אשכנזי עג

נאִכְקָמְמֵעֵן אַמִּים, (נח) אֵל-
לע אונטערנעארדנעטען אונד
נאִכְקָמְמֵעֵן דער (ערקלערטען)
קנעכטע שלמה'ס, דרייא הונד-
דערט צווייא אונד ניינציג.
(נט) אונד פֿאלגענדע וועלכע
הינויף צאגען, אויס תל מלח,
תל חרשא, כרוב, אדן, אמר,
אונד ניכט איהר שטאמחיוז
אונד איהרע אַבקונפֿט דאָר-
טחון קאָנטען אַב זיא אויס
ישראל וייען: (ס) דיא נאִכְקָמְמֵעֵן
מען דליה'ס, דיא נאִכְקָמְמֵעֵן
טוביה'ס, דיא נאִכְקָמְמֵעֵן
נקודא'ס, זעכס הונדערט
צווייא אונד פֿינפֿציג. (סא) אונד
פֿאָן דען נאִכְקָמְמֵעֵן דער
פֿריסטער, דיא נאִכְקָמְמֵעֵן
חביה'ס דיא נאִכְקָמְמֵעֵן דעם
הקוץ, דיא נאִכְקָמְמֵעֵן
ברזלי'ס, דערען יעדווערער
אין ווייב גענאָממען, פֿאָן דען טעכטערן דעם גלעדטען ברזלי, דעססען נאָמע
אויף זיא איבערטראגען וואורדע. (סב) דיעזע וואָללטען איהרע אַבקונפֿט דאָרטחון, זיכטען
איהרע שטאָטמרעגיסטער, דיא אַבער ניכט געפֿונדען וואורדען, זיא וואורדען דאָהער
דעם

אָמִי: (נח) כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵּי
שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תְּשׁוּעִים
וּשְׁנָיִם: (נט) וְאֵלֶּה הָעוֹלָם מִתֵּל
מֶלֶח תֵּל חֲרָשָׁא כְּרוּב אֲדֹן אֲמָר
וְלֹא יִכָּלוּ לְהַגִּיד בִּירְת־אֲבֹתָם
וְזָרְעָם אִם מִי־יִשְׂרָאֵל הֵם: (ס) בְּנֵי־
דָּלִיָּה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְנֵי נְקוּדָא שֵׁשׁ
מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם: (סא) וּמִבְּנֵי
הַכְּהֻנִּים בְּנֵי חַבִּיָּה בְנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי
בְּרוּזִי אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת בְּרוּזִי
הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקְרָא עַל־שְׁמָם:
(סב) אֵלֶּה בְּקִשּׁוֹ כְּתָבָם
הַמְּתִיחִים וְלֹא נִמְצְאוּ וַיִּגְאָלוּ

ר ש י

מִים לַעֲדָה וּמֵשֶׁם הִיתָה יוֹלָאָת פֿרנסתס: (נח) וּבְנֵי עַבְדֵּי שְׁלֹמֹה. עַבְדִּים הָיוּ לְשֹׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ
וְהָלָלוּ בָנִים הָיוּ מִבְּנֵי בְנֵיהֶם: (נט) וְאֵלֶּה הָעוֹלָם מִתֵּל מֶלֶח וְגוֹמֵר. וְאִי זֶה מַעֲשֵׂה הַגִּיעַ לָהֶם
וְלֹא יוֹכְלוּ לְהַגִּיד וְגו': וְזָרְעָם. שֶׁל אֲבוֹתָם לְפִי שְׁאֵנְדוּ יָחַם שְׁלֹמֹה וְלֹא יָדְעוּ אִם מִי־יִשְׂרָאֵל הֵם:
(ס) בְּנֵי דָלִיָּה וְגו'. גַּם הֵם כָּלָלוּ אֵלֶּה הָעוֹלָם מִתֵּל מֶלֶח: (סא) אֲשֶׁר לָקַח. כָּל אֶחָד מִבְּנוֹת
בְּרוּזִי הַגִּלְעָדִי לָקַח אִשָּׁה: וַיִּקְרָא עַל שְׁמָם. וְהִי נְקוּדָא שְׁמוֹ שֶׁל בְּרוּזִי עַל שְׁמָם לְפִי שְׁהֵם
לָקַחוּ מִבְּנוֹתָיו: (סב) אֵלֶּה. כִּהְנִים הָלָלוּ הַמְּתִיחִים שֶׁהִי לָהֶם לְהַתִּיחֵם בְּאֹתוֹ כְּתָב וְלֹא
נִמְלָא כְּתָב יְחוּסָן: וַיִּגְאָלוּ. שֶׁהָיוּ מְגוּאֵלִים וּמְגוּעֵלִים שֶׁלֹּא יַעֲבֹדוּ עוֹד עִם שָׂר הַכְּהֻנִּים בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא נִמְלָא
כְּתָב

ב א ו ר

(נט) וְאֵלֶּה, אַחֲרֵי שֶׁזָּכִיר כִּהְנִים לְיוֹם וַיִּשְׂרָאֵלִים וְגַם קָהֵל גִּרִּים יָזְכוּ עִתָּה הַסְּפָקוֹת שֶׁלֹּא
נָדַע יְחוּסָם, וְגַם יִתְחַל בִּישְׂרָאֵלִים בְּאֹתָם שֶׁכָּל נָדַע מִי אֲבִיהֶם אִם מִזֵּדֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה וְהֵם
נִקְרְאוּ בְּדִמְיוֹ אוֹ אֲסוּפִי שְׁאֵסֶף מִן הַשּׁוֹק וְלֹא יָדַע לֹא אֶת אֲבִיו וְלֹא אֶת אִמּוֹ, אוֹ שְׁמוֹקִי
אֲשֶׁר אֶת אֲבִיו לֹא הֵבִיר, בְּמִסּוּרָה בַּעֲשֵׂרָה יוֹחֲסִין, וְאַחֲכַי יָזְכוּ הַכְּהֻנִּים שֶׁלֹּא יוֹגֵל לְהַתְּחַבֵּר
אִם מִזֵּדֵי אֲהֵבָן הֵם. (סא) בְּנֵי בְרוּזִי, כִּמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ רַש"י כָּל אֶחָד מֵהֶם לָקַח אִשָּׁה מִבְּנוֹת
בְּרוּזִי וַקְרָאוּ לַעֲמָם בְּנֵי בְרוּזִי כִּי חָתָן אִישׁ הוּא בְּנֵיו וְעַשֵּׂה זֶה בַּעֲבוּר כִּי בְרוּזִי הַגִּלְעָדִי
הִי אִישׁ נִכְבָּד וּמְסוּרָס בְּנוֹדַע מְסוּרִי דוּד. (סב) וְלֹא נִמְצְאוּ, הַגִּבּוֹן כְּפִירוֹשׁ רַש"י שֶׁלֹּא

מִן־הַיְּהוֹנָדָה: (סג) וַיֹּאמֶר
הַחֲרָשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֵאכְלוּ
מִקֹּדֶשׁ הַקִּדְשִׁים עַד עֹמֵד כֹּהֵן
לְאוֹרִים וּלְתַמִּים: (סד) כָּל־הַקֹּהֵל
בְּאַחַד אַרְבַּע רַבּוֹא אֲרָפִים שְׂרֵשׁ
מֵאוֹת שָׁשִׁים: (סה) מִלְּבַד
עַבְדֵיהֶם וְאֵמָהֲתֵיהֶם אֱלֹהֵי שִׁבְעַת
אֲרָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים
וּשְׁבַע־וָלֶהֶם מִשְׁרָרִים

ומשררות

ר ש י

כתב יחוסן: (סג) החרשתא. הוא נחמיה בן חנניה ואמרו רבותינו שנקרא שמו החרשתא שהתירו לו חכמים לשמות יין נסך על אשר היה משקה למלך: מקדש הקדשים. טטאות ואשמות כשאר כהנים: עד עמוד כהן וגו'. נאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים וחומים בנית שני לפי שמלינו כפ"א של יומא שהיה בית שני חסר מאורים וחומים: (סד) כל הקהל כא'. כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והנחמיים והלויים היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנויים למעלה הם של שבט יהודה ובנימין ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמלאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו'. ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י"ג אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטים מלבד עבדיהם ואמהותיהם שלא היו בכלל הקהל: (סה) ולהם משוררים

ב א ו ר

מלאו את ספרי יחוסם, ומה שנא כתבם ביחיד ופעל נמלאו ברבים כי כל א' מהמשפחות שזכר חפץ אחר כתב יחוסם, כי היה לכל אחד ואחד ספר היחוס אך כל הספרים האלה נאבדו ולא נמלאו עוד. (סג) החרשתא, הוא נחמיה וכן נאמרו יאמר נחמיה הוא החרשתא (נחמיה ח' ט') ואמר הראב"ע שהוא בלשון כשדי תפארת וגדולה וכן כתב החכם געונוניס — ואולי הוא מענין רשות בדחז"ל שפירשו ממלה ושררה והוא מענין ראש וכמו שנכתב בעל מוס"ף הערוך (עיין ערך רשות) והת"י והאל"ף נוספים ודרש חז"ל ידוע. עד עמוד, עיין רש"י. (סד) כל הקהל, אין המספר הנכללי הזה מסכים עם הפרט ונכר התעוררו על זה גם חכמי ישראל גם חכמי העמים (עיין בפירוש רש"י); אולם כפי דרכי שפוקדת המלך היתה שגם מתושבי ערי יהודה יעלו העם ירושלימה לבנות בית ה', א"כ נכר סרה המנשלה הזאת כי נאמר כי מתחלה לא מנה אלא בני המדינה אשר עלו כמפורש בפסוק א', ואם נקש להתייחס לכל יתערב זר בחובם, ועתה ימנה את כל הקהל עם אותם אשר נספחו עליהם מערי יהודה (והמה לא לריבין להתייחס כי היו בארץ מושבותם והיו נודעים למשפחותם) כאשר באו לירושלים וכמו שנראה מפסוק ס"ח שאמר בבואם לבית אלהים וגומר. ולדידי מהר"ם ג"מ נ"י הפירוש, אלה אשר ספר עד הנה היו הגברים לבד, אולם עם הנשים והטף בכלל היו ארבע רבוא וגומר. ואל יקשה בעיניך אם לא תמנא לפי זה ערך בין נשים וטף אף הגברים אשר המה במספר כהנה וכהנה, כי רבים אשר עוד השאירו נשיהם וטפם בארץ מגוריהם לטעם שיתבאר להלן (ד' י"ג) עיין שם, ועלי הגברים לבד לעזור את אחיהם בבנין בית ה'. (סה) ולהם משוררים, הנכון כמו שפירש רש"י שהם היו מזמרים ומשחקים להמין

תרגום אשכנזי

עזרא ב ג

הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּמִן־הָעָם
וְהַמְּשָׁרְדִּים וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַנְּתִינִים
בְּעָרֵיהֶם וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם:

ג (א) וַיָּגַע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּעָרִים וַיֵּאָסְפוּ
הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־יְרוּשָׁלַם:
(ב) וַיָּקָם יֵשׁוּעַ בֶּן־יֹצָדָק וְאֶחָיו
הַכֹּהֲנִים וּזְרַבְבָּל בֶּן־שַׁלְּתִיאל
וְאֶחָיו וַיְבָנוּ אֶת־מִזְבֵּחַ אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלוֹת
בְּכָתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ־
הָאֱלֹהִים: (ג) וַיְכִינוּ הַמִּזְבֵּחַ עַל־

פריסטער, לעוויטען, אונד
וואס דעם פאלקעס וואר, וויא
אויך דיא זענגער, טהארווער-
טער אונד אונטערגעאדנע-
טען, אין איהרען שטערטען,
אונד אללע איבריגען ישראל
(דיא מורחייכווערער דיא ניעכטן
בבל פערטריעבען ווערדען),
בליעכען אין איהרען שטער-
טען.

ג (א) אלס דער זיעכענטע
מאנאטה העראנקאם,
דיא קינדער ישראל'ס (זיכער)
אין איהרען שטערטען וואהנ-
טען, אונד דאָהער דאָ פאלק
זיך וויא איין מאן נאך ירושלים
פערזאממעלן קאנגטע. (ב) דא
(עסט) מאכטע זיך אויף, ישוע
וואָן יוצדק'ס, מיט ווינען ברי-
דערן, דען פריסטערן, אונד
זרבבל וואָן שאלתיאל'ס, מיט
ווינען ברידערן, אונד בריעטען
דען אלטאר דעם גאטטעס

מכונחו

ישראל'ס, אום דאָרויף גאנצאפער דאָרצוברינגען, וואָו יא עס אין דער לעהרע משה'ס
דעם געטטליכען מאנעס, געשריעכען שטעהעט. (ג) אונד שטעללעטען דען אלטאר פֿעסט

אויף

ר ש י

ג (א) וַיָּגַע. כמו והגיע: החודש השביעי. הוא חודש תשרי ובני ישראל אשר היו בערים מה
עזו ויאספו כלם באחד לירושלם: (ג) ויבנו. המזבח על מכונחו כדי להקריב עליו
קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקנתרום ואלא ילשינום למלך ובנו המזבח
לעלות עליו עולות למען ישמעו ויבנו העמים בדבר אשר עשוהו ע"פ האלך ועל כן ימנעו
מלקחתם

ב א ו ר

קין, וימי הגשם אינם עת לבנות, ולזה שנו לעריהם ועבדו את שדיהם ונטעו כרמים,
וכאשר אספו את תבואת השדה נקהלו שוב לירושלים לבנות מזבח ה' ולחוג את חג הסוכות.
ג (א) ויגע, כתב רש"י כמו הגיע, כוונתו שאף שגם בקל לרוב הוראתו נגיעת עלם בעלם
ממש כמו הונגע באיש הזה (בראשית כ"ו י"א) כאשר לא נגענוך (שם שם כ"ט) ובדומה
הנה הוא בהוראת הספיל. בערים, רש"י פירש ובני ישראל אשר היו בערים מה עזו
ויאספו, ולדעתי הענין שיסבו בעריהם בטח ושאין באין מחריד ולזה היה בידם לעזוב מקום
מושבותם ולעלות לירושלים. (ב) וזרבבל בן שאלתיאל, כתב הר"ן בעל לא אביו היה רק
שאלתיאל דודו טפחו ע"כ נקרא בנו וכן כתוב בד"הי (א' ג' י"ז — ב') ובני יבניה אסר
שאלתיאל בנו ומלכירם ופדיה וגומר ובני פדיה זרבבל ושמעיה וכן נקראו בני מרש בת שאול
בני מיכל כי היא טפחתם עב"ל, הנך רואה כי לדעת הר"ב ע מה שנאמר בד"הי ומלכירם
ופדיה

ע ו ר א ג

חרגום אשכנזי עה

אויף וויינער שטעטטע — דען
(פֿרייהער) וואָר איינע פֿורכט
אויף איהנען פֿאַר דען פֿעל־
קערן דער לאַנדשאַפֿטען —
אונד בראַכטען דעם עוויגען
גאַנצאַפֿפֿער דאָרויף דאָר ,
וויא אויך דיא טעגליכען מאַר-
גען = אונד אַבענד = אַפֿפֿער .
(ד) זיא פֿערריכטעטען דאָז
לויבטיטענפֿעסט , זאָ וויא
עם פֿאַרגעשריעבען איזט ,
מיט דען גאַנצאַפֿפֿערן איינעם
יעדען טאָגעס , נאָך דער אַנ-
צאָהל , אויף געהעריגע ווייזע , דאָז טעגליכע פֿיר וויינען טאָג . (ה) אונד נאָכמאָהלס דיא טעג-
ליכען גאַנצאַפֿפֿער , דיא דער ניימאָנדע , דער זעמטליכען הייליגען פֿעסטטאָגע אונד
דער

מְכֻנָּתוֹ כִּי בְּאִמָּה עָלִיהֶם מַעֲמִי
הָאֲרָצוֹת וַיַּעַל עָלָיו עֲלוֹת לַיהוָה
עֲלוֹת לְבָקֶר וּלְעֶרֶב: (ו) וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־חַג הַסִּכּוֹת כַּכָּתוּב וְעַל־
יוֹם בָּיוֹם בְּמִסְפָּר כְּמִשְׁפֵּט דְּבַר־
יוֹם בָּיוֹמוֹ: (ה) וְאַחֲרֵי־כֵן עָלִית
תָּמִיד וּלְחֻדָּשִׁים וּלְכָל־מוֹעֲדֵי

מכונותיו קרי . ויעלו קרי . יהוה

ר ש י

מלקנחר' לנניין הנית : לבקר ולערב . תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים :
(ד) ועולת יום ביום במספר . קרבנות החג במספרם כמשפטם : (ה) ואחרי כן . ולאחר
הסכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב : ולחדשים . ולראשי חודשים היו מקריבים

ב א ו ר

ופדיה תהיה הכוונה שגם אלה בני יבניה וא"כ יהיה שאלתיאל אחי פדיה דוד זרנבל , אבל
לא בן דעת הרד"ק כי הוא אחר בן"הי שם כל אלה בני שאלתיאל ואחז דרך קלרה ולא אחר
ובני שאלתיאל כי הדבר מובן שזכר אב ובניו , והנה היה זרנבל נכד שאלתיאל ומה שזכר
בנמה מקומות זרנבל בן שאלתיאל כי בני בניו הם בננים כאשר מכינו בזהב מקומות
עב"ד בשנוי לשון קלח וכן כתב נחגי (א' א') ודבריו נראין . (ג) כי באימה , עיין רש"י והרא"ב
אמר , בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם ; והחכם רש"ד פתר מלת כי מלשון אע"פ
כלומר אף שהיו יראים בכל זאת הכינו את המזבח ; אך לדעתי יש כוונה אחרת בפי' הפסוק
הזה והוא כי אמר שרק עתה הכינו את המזבח ולא מקודם כי באימה עליהם , והענין הוא
כי יען אמר בפסוק הקודם ויבנו את המזבח וגומר להעלות עליו עולות ככתוב , ויפלא זאת
בעיני הקורא מדוע התרשלו עד עתה לבנות מזבח ה' ההרוס ולעלות עליו עולות מידי יום
ביומו כמנהג עליו , ולזה התנכל שאך עתה הכינו המזבח ולא מקודם כי באימה עליהם ; כי
לדעתי בן הוא הענין , כאשר באו לירושלים בימי הסתיו שלחו איש לביתו , למען יעבדו את
אדמתם ויעשו מלאכתם להביא טרף לביתם כי לא הייתה עתה העת מוכשרת ליסד ההיכל
ולבנות הבית כאשר בארנו לעיל , והנה חשנו כי יהיה ציד העם הנוחרים בירושלים להניח המזבח
ולעלות עליו עולות כמשפט , כי זה עיקר עבודת בית אלהינו , אולם כאשר ראו כי לרי יהודה
ובנימן כל מחשבותם להפריע מלאכת בית ה' חדלו מלננות המזבח כי פחדו פן יפלו אויביהם
עליהם , ולזה אחרו עד התאספו כל ישראל יחדיו והיה בידם לעמוד על נפשם ולשלוט המה
בשונאיהם , אולם לא בנו עתה רק המזבח ולא יותר , כי לא היה להם עוד עמים ואנשים די
ספק וגם כנר הגיעו ימי החורף להשנית כל מלאכת הבנין , וכאשר אמרנו . ויעל , הראב"ע
חמר כי לפי הכתיב ויעל על יצוע הכהן המקריב , והקרי ויעלו כי אחיו הנהנים עזרוהו ,
אין לורך לזה , כי הקרבנות שהקריבו נחג אין מזוהם בנ"הג כנודע אך לפי הכתיב הוא
ננוי סתמי (חזון) . לבקר ולערב , מיום ההוא והלאה הקריבו תמידים כסדרם . (ד) ועליה
יום ביום , הכוונה על המוספין ופרי החג ולזה אמר במספר כי פרי החג היו מחסרין
והולכין והיו מקריבין בכל יום כמספר הכתוב . (ה) ואחרי כן , אחר החג , והנה שני הפסוקים
האלה

דער שפענדערעדן צום עוויגען.
(ו) פֿאָם ערסטען טאָגע דעם
זייענעטען מאָנאטעס, פֿינגען
זיין אַן גאַנצאַפּפּער דעם עווי-
גען דאַרצוברינגען; דער גרונד
דעם געטטליכען טעמפלעס אַ-
בער, וואָר גאָך נישט געלעגט.
(ז) מאָן גאָב דען שטיינהויערן
אונד ציממערלייטען געלד,
שפייע, טראַנק אונד אַהל דען
זידאַניערן אונד טיריערן, אום
צור זעע צעדערנהאַלץ פֿאָם
ליבאַנאָן נאָך יאַפֿאָ צו ברינג-
ען, געמעס דער ערהאַלטע-
נען ערלויבנים, פֿאָם כורש,
דעם פּערזישען קעניגע.
(ח) אונד אים צווייטען יאָהרע
נאָך איהרער ריקקעהר צום
גאָטטעס הויזע נאָך ירושלים
אים צווייטען מאָנאטעס, בע-
נאָן זורבבל זאָהן שאלתיאל'ס

יהוה המקדשים ולכל מתנדב
נדבה ליהוה: (ו) מיום אחד
לחדש השביעי החלו להעלות
עלות ליהוה והיכל יהוה לא יסד:
(ז) ויתנו כסף לחצבים ולחרשים
ומאכל ומשתה ושמן לצדנים
ולצרים להביא עצי ארזים מן-
הלבנון אל-ים יפוא כרשיון
כורש מלך-פרס עליהם:
(ח) ובשנה השנית לבואם אל-
בית האלהים לירושלם בחדש
השני החלו זרובבל בן-שאלתיהל

וישוע

ר ש י

קרבות של ראשי חדשים: ולכל מועדי ה'. ולשאר מועדות קרבניהם: ולכל מתנדב. ולכל
אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקרינם ומיום א' בתשרי התחילו
להקריב קרבות ועדין לא נבנה יסוד הבית: (ז) ללדינים ולזורים. בני צור וזידון שהיו
אומנים לבנות הבית: אל ים יפו. דרך הים היו מביאים אותם: כרשיון. כאשר היה רשות
המלך עליהם לבנות הבית כרשיון ל' רשות מגזרת רשה שהרי מן אנה יאמר אביון מן לבא
יאמר לביון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חנה חביון ומן רשה יאמר רשות כמו מן ענה
ענות ומן שנה שנות ומן ראה ראות ומן זנה זנות נמלאו רשות ורשיון באין ויולאין מגזרה
אחת לפי שער הדקדוק ול' א' הם. ומנחה חבירו ל' ארשת שפתינו ולא דקדק בגזירתו
ואעפ"כ שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם: (ח) במדש השני. הוא מדש אייר:
מהשני

ב א ו ר

האלה ד' וה', הם אך פרטי של הכלל ויעל עליו עולות וגומר בפסוק הג'. (ז) לצדנים,
כאשר עשה שלמה. אל ים יפוא, העיר הזאת נודעת עוד עתה בשמה ולדעתי עשו גם המה
דונרות כאשר מלינו אלל שלמה. כרשיון, דקדוק המלה הזאת עיין ברש"י כאן ובשרשים לרד"ק
שרש רשה ואין להאריך בדברים ידועים. (ח) ובשנה השנית, לפי דרכי שעולי בבל הגיעו
לארץ בימי החורף (ובפי הנראה אחר חג האסיף ולכן לא חגו בפעם הזאת את חג הסוכות),
לריכין אנו לאמור שהיו מונין לשנים מתשרי, אם גם למדשים מניסן (ונדעת חז"ל בר"ה),
כי אז היתה תחלת השנה השניה להנאים במדש תשרי כאשר התאספו העם בירושלים, ובאותה
השנה במדש השני (אייר) החלו זרובבל וגומר; או שהכוונה בשנה השנית לשנה חמימה מיום
ליום מעת בואם אל הנחלה, וזה היתה אחר חג הסוכות, וא"כ כאשר עלו לחוג את חג
הסוכות, עוד בלטה להם השנה, ולזה יולדק בשנה השניה במדש השני. — והנה כאשר ראה
זרובבל

עזרא ג

וַיֵּשׁוּעַ בֶּן יִצְדָק וְשָׂאֵר אֶחָיו
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַבָּאִים
מִהַשְׁבִּי יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־
הַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה
לְנִצִּיחַ עַרְמְכָאֶת בֵּית־יְהוָה:
(ט) וַיַּעֲמִד יֵשׁוּעַ בְּנֵיו וְאֶחָיו
קִדְמִיָּאל וּבְנֵיו בְּנֵי־יְהוּדָה כְּאֶחָד
לְנִצִּיחַ עַל־עֲשֵׂה הַמִּלָּאָה בְּבֵית
הָאֱלֹהִים בְּנֵי הַנֶּדֶר בְּנֵיהֶם
וְאֶחָיו הַלְוִיִּם: (י) וַיִּסְדּוּ הַבָּנִים
אֶת־הַיֵּכָל יְהוָה וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים
מַלְכִּים

חרגום אשכנזי עז
אונד ישוע ואהן יוצדק'ס, מיט
איהרען איבריגען כרדערן,
דען פריסטערן אונד לעוויט'ס
טען, נעכסט אללען צוריקגע-
קעהרטען אויס דער געפאנגע-
גענשאפט נאך ירושלים (דען
בויו) אונד שטעללטען יענע
לעוויטטען, פאם צוואנציג.
סטען לעבענסאיהרע און,
אונד דאריבער צור אויפזיכט
איבער דיא ארכיט דעם
געטליכען טעמפלעס.
(ט) ישוע אבער, זיינע ואהנע
אונד זיינע כרדער, קדמיאל
אונד זיינע ואהנע, דיא ואה-
נע יהודה'ס, שטאנדען פער-
מאיינט, צור אויפזיכט איבער
דיא ארכיטסלייטע אסנאט-
טעסרויזע, (דעסגלייכען) דיא
לעוויטטען, ואהנע חנדר'ס,
מיט איהרען ואהנען אונד כרדערן. (י) אונד אלס דיא בוילייטע דען גרונד צום נאטטלי-
כען טעמפלעל, געלעגט האטטען, שטעללטע מאן דיא פריסטער דין, (גקטטעס)
דיעכט

ר ש י

מֵהַשְׁבִּי כָּל אֹתָן שָׂאוּ מֵהַשְׁבִּי לִירוּשָׁלַם: וַיַּעֲמִידוּ. הַעֲמִידוּ הַלְוִיִּם הַמַּשׁוּרְרִים לְנֹחַ וְלֹמֶר
שִׁירָה לִפְנֵי הַבָּנִים בַּשָּׁעָה בְּיֵין יְסוֹד הַבַּיִת. לְנֹחַ שְׁנֵי נְלִיחֹת הָלְלוּ הֵם נִלְחֹת שִׁירָה כְּמוֹ
לְמֹנֶכֶח (בְּנִינֹת) מִזְמוֹר לְדוֹד (תְּהִלִּים י"ג ד'): (ט) וַיַּעֲמִיד יֵשׁוּעַ. עֲמִידוֹ וְאִמְרוּ שִׁירָה בִּיחַד
סָבִיב עוֹשֵׂי מִלָּאָה יְסוֹד הַבַּיִת: (י) וַיִּסְדּוּ. מִשְׁקַל חֹק מִן יְסוֹד כְּמוֹ וַיִּסְדּוּ טִירוֹתֵיהֶם כֵּן
וַיִּשְׁנוּ מִן יֵשֶׁב. וַיִּסְדּוּ מִן יֵסֶד. וּמִשְׁמַעוֹת וַיִּסְדּוּ וַיִּשְׁנוּ. בְּמִשְׁקַל חֹק בַּשָּׁמַי יוֹדִין אֶחָד
פְּעוּלָה וְאֶחָד שֶׁל יְסוֹד וּפְתוּרוֹן הָיוּ מִיִּסְדִּים מִיִּשְׁנִים: הַבָּנִים. מִיִּסְדִּים אֶת יְסוֹד הַיֵּכָל
ה' בַּשָּׁעָה שֶׁהָיוּ מִנְחָסִים בַּשִּׁירָתָם וְהַעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים בְּגָדֵי כְבוֹד וּמְלֻבָּרֹת בִּידֵיהֶם
לְחֻקֵּי בָּהֶם: וְהַלְוִיִּם בְּנֵי אֶשֶׁף. הָיוּ מַשׁוּרְרִים: בְּמַלְלִים כְּמוֹ (תְּהִלִּים ק"ו) כָּל־כְּלִי שֶׁמַּע כְּלִי

ב א ו ר

זרנבל וסיעתו כי בנו את המזבח והקרינו עולה לה' ואין פולה פה נגדס כי אימת המלך
עליהם, ולא העזו להשגית מלאכת ה' ביד חזקה, הסכימו לבנות את בית ה' במתי מעט
אשר נשאר בעיר הקדש, כי יתר העם הלכו לאהליהם, אך בימי הסתיו חדלו מלבוות כאשר אמרנו;
גם נראה כי הלדנים והלרים לא יכלו לרדת באניות ולעשות מלאכה במים רבים לעת כזאת,
כי הם הולך וסוער ולזה שבתו עד הגיעו ימי האביב. החלו, לבנות. מהשבי ירושלים,
כל אותן שבאו מהשבי לירושלים (רש"י), והכוונה כי היה כל קהל הגולה עמה שם כאשר אמרנו.
לנצח, הוכן כפירוש הראב"ע לחזק, מענין וז' נלחם (ישעיה ס"ג ג') וכן הוא בפסוק הבא
לנצח על עשה המלאכה, כי לדעת רש"י לנצח נשיר, הנה זה חזק מאוד כי ישמיעו קול זמרה
בעת יבנו הבונים, הלוא זה יפריע אותם ממלאכתם. (י) ויסדו, כבר אמרתי פעמים הרבה
בשם הרד"ק שיש וי"ו יורה על זמן עברה, וכן כאן אשר איסדו את היכל העמידו. ויעמידו,
סוף

דיענמטליך געקליידעט, מיט
טראַמפּעטען, אונד דיא לע-
וויטטען, נאָקאָממען אספּ'ס
מיט צימבעלן — אום דען עווי-
גען צו פרייען מיט (פּוֹמָוּטֶען)
דויד'ס קעניג'ס ישראל'ס.
(יא) אונד דיע שטיממען אים
לאַבע אונד דאַנקע צום עוויגען
אַן: „דאָס ער גיטיג איזט,
אונד דאָס זיינע גנאָדע עוויג
וואַלטעט איבער ישראל" וואָ-
רויף דאָ גאַנצע פֿאָלק איין
גראַסעס ייִצצען ערהאַב, אינ-
דעם עס דען עוויגען איבער
דיא גרינרוג דעם גאַטטליכען
טעמפלעלס לאַכפּרייטע.
(יב) צוואַר פֿיעלע פֿאָן
דען פּריסטערן, לעוויטטען
אונד פֿאַמיליענהייפּטערן וועל-
כע דען ערסטען טעמפלעל
זעלבסט געזעהען האַטטען,
וויינטען ביא דער גרינרוג דיעזעס טעמפלעלס מיט לויטער שטיממע; פֿיעלע אַבער ער-

מַלְבָּשִׁים בְּהַצְצוֹת וְהַלְוִיִּם בְּגֵי-
אֶסָף בְּמַצֹּלֶתִים לְהַלֵּל אֶת-יְהוָה
עַל-יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל:
(יא) וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה
כִּי טוֹב כִּי-לְעוֹלָם חֲסָדוֹ עַל-
יִשְׂרָאֵל וְכָל-הָעָם הֲרִיעוּ תְרוּעָה
גְּדוֹלָה בְּהַלֵּל לַיהוָה עַל הוֹסֵד
בֵּית-יְהוָה: (יב) וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזִּקְנִים
אֲשֶׁר רָאוּ אֶת-הַבַּיִת הָרָאשׁוֹן
בִּיסָדּוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בָּקִים
בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים בְּתְרוּעָה

בשמחה

וויינטען ביא דער גרינרוג דיעזעס טעמפלעלס מיט לויטער שטיממע; פֿיעלע אַבער ער-

האָ

ר ש י

שיר הס: ע"י דוד. שהיו מנצחים ומזוררים שירות והודאות של דוד מלך ישראל: (יא) ויענו.
ל' עניית זמר. כמו ותען להם מרים (שמות ע"ו): ובהודות. ובהודו: כי טוב. להודות
לה': וכל העם. שאר עם ישראל: על הוסד כל הזמחות הללו היו עושים על בנין היסוד
אשר הוסד בבית ה': (יב) ביסדו. ביסוד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו.
כמו מן חדש בחדשו. מן קדש בקדשו: זה הבית. כשהיו רואין בניין בית זה היו זוכין מתוך
שהיו זוכרים אותו בנין גדול של בית ראשון: ורבים. אשר לא ראו בניין בית ראשון היו

ב א ו ר

הוא יולא, והענין זרובבל וסיעתו העמידו. ולא מלאתי לאחד מחכמי ישראל שיאמר שהוא עומד,
וגם רש"י כתב והעמידו הכהנים מלוכשים, ולא יאמר ועמדו, והרד"ק בשרשים לא הזכיר כלל
שרש עמד בהפעיל נמלא עומד, ואם החכם געזעניוס אמר כי נפסוק ומלך ישראל היה מעמיד
במרכבה (ד"ה ב' י"ח ל"ד) יהיה מעמיד עומד, הנה נכונים דברי הרד"ק שגם שם יולא,
והענין החזיק והעמיד את עלמו. מלבשים, בגדי כהונה (הראב"ע); ורש"י אמר בגדי כבוד,
ורש"י לשטמו אול, היו מנצחים בשיר בעת הבנין, וא"כ היה שלא בשעת עבודה ולא היו ליושני
בגדי כהונה. על ידי, בשירים הכתובים על ידי דוד או על פיו. (יב) ביסדו, כתב הראב"ע
ביסדו דבק עם זה הבית, ופירוש אשר ראו בעיניהם הבית הראשון בעת יסדו בית שני היו
זוכים ע"כ; ואין ספק שזה נכון, כי איך יעלה על הדעת שימין עוד אנשים אשר עיניהם
ראו כאשר הוסד הבית הראשון, אם לא נאמר שהטעם ביסדו כאשר היה עוד על מכונו ויסודו,
אולם מדברי רש"י (עין סס) אין להוכיח דעתו בענין הזה, כי הוא ז"ל בא אך לפרש שהכניו
של ביסדו איננו שב על מיסד (יהיה מי שיהיה שלמה או זרובבל), אך הוא שב על הפעול על

הבית

ע ו ר א ג ד

בְּשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל: (יג) וְאִין
הָעַם מְכִירִים קוֹל תְּרוּעַת
הַשִּׂמְחָה לְקוֹל בְּכִי הָעַם כִּי הָעַם
מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל
נִשְׁמָע עַד-לְמַרְחֹק:

ד (י) וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבְנֵימָן
כִּי-בָנִי הַגְּדוֹלָה בּוֹנִים הֵיכָל
לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (ז) וַיִּגְשׁוּ
אֶל-זָרְבָבֶד וְאֶל-רָאשֵׁי הָאֲבוֹת
וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנָה עִמָּכֶם כִּי
כָכֶם נִדְרֹשׁ לְאֱלֹהֵיכֶם וְלֹא

אנחנו

ולו קרי

ת ר ג ו מ א ש כ נ ו י ע ו

הָאֲבָעוּ מִיט וַיִּכְצְעוּ אוֹנֵד פְּרִי־
דָּע אִיהֶרֶע שְׁטִימֶע. (יג) אוֹנֵד
דָּאָ פֶּאָלֶק קֶאָנְטֶע דִּיא וַיִּכְצְעוּ.
דָּע שְׁטִימֶע דָּעֶר פְּרִי־דָּע, פֶּאָן
דָּעֶר שְׁטִימֶע דָּעֶס וַיִּינְעֶנֶם
אִים פֶּאָלֶק, נִיכְט אוֹנְטֶע־
שְׁיִירֶעוּ דָּעֶן דָּאָ פֶּאָלֶק
זַעלְבֶּסֶט עֶרְהָב אִיִּין גֶּרָאָסֶעס
וַיִּכְצְעוּ, דָּאָס דָּעֶר שְׁאָלֶל
כִּין אִין דִּיא פֶּעֶרְנֶע גֶעֶהֶרֶט
וואורדע.

ד (ה) אֵלֶם דִּיא פֶּיִינְדֶּע
יְהוּדָה'ס אוֹנֵד בְּנִימָן'ס
הֶעֱרִטֶען דָּאָס דִּיא לִיִּטֶע אוֹים
דָּעֶר נֶעֱפֶאָנְגֶענְשְׁאָפֶט, אִיִּינְעֶן
טַעמְפֶּעל דָּעֶס עוֹוִיגֶען דָּעֶס
גֶּאָטֶטֶע יִשְׂרָאֵל'ס בּוֹיֶעוּ: (ז) דָּאָ
טֶרָאָטֶען זִיא צו זָרֻכְבֶּל אוֹנֵד
צוֹדֶען פֶּאָמִילִיעֶנְהִיפֶטֶעֶרֶן הִין
אוֹנֵד שְׁפֶרָאָפֶען צו אִיהֶנֶען:

ווייר וואָללען מיט אייך בוייען, דען ווייר בעטן זאָ וויא איהר, אייערן גאָטט אָן, אוֹנֵד דִּיע־
זעם

ר ש י

שְׂמִינִין וּמְרִיעִין בְּשִׂמְחָה בְּקוֹל גְּדוֹל מְרֹב שְׂמִינִין שִׁילָאוּ מַגְלוֹתָן: (יג) וְאִין הָעַם מְכִירִים.
אוֹתָם הַשּׁוֹמְעִים לֹא הָיוּ מְכִירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה מִפְּנֵי קוֹל בְּכִי הָעַם שֶׁהָיוּ הָעַם הַשְּׂמִינִים
הָיוּ מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְקוֹל הַבְּכִי נִשְׁמָע יוֹתֵר וְיוֹתֵר עַד לְמַרְחֹק:
ד (א) צָרֵי יְהוּדָה וּבְנֵימָן. הֵם הָאוֹמוֹת אֲשֶׁר הוֹשִׁיב סוֹחָרִיב בִּא"י כְּמוֹ שְׂנֹאֵמֶר (מַלְכִּים
ב' י"ז) וַיֵּבֶל מֶלֶךְ אֲשׁוּר מְבַבֵּל וּמְכּוֹתָה וּמַעֲזָה וּמַחֲמַת וּמַסְפְּרוֹים וְיוֹשֵׁב אוֹתָם בְּעָרֵי
שׁוֹמְרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנָה עִמָּכֶם. הָיוּ אוֹמְרִים כֵּךְ לִמְעַן תִּתְבַּטֵּל מַלְאֲכַת

ב א ו ר

הַבִּית (אֵם הַרָאָשׁוֹן אוֹ הַשְּׂנִי) אֲשֶׁר הוֹסֵד, עֵינֵי בְדִבְרֵיו וּתְרָאָה שָׂכָן הוּא. (יג) וְאִין הָעַם,
לְדַעֲתֵי הַכוֹוֶנְהֶשֶׁהֶם לֹא יוֹכְלוּ לְהַגְדִּיל בֵּין תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה לְקוֹל הַבְּכִי, כִּי הָיוּ מְרִיעִים עַד
שֶׁלֹּא נִשְׁמָע גַּם אֶנְחַת בְּכִי, גַּם לְהֵלֵת הַשִּׂמְחָה. וְהַקּוֹל, מוֹסֵב עַל הַנוֹשָׁאִים שֶׁזָּכְרוּ עַל קוֹל
בְּכִי וְעַל הַתְּרוּעָה.

ד (א) צָרֵי יְהוּדָה, כַּמָּ"ט רַשֵׁי ע"ש. (ב) נִבְנָה עִמָּכֶם, יִרְאֶה לִי כִי מַגְמַת הָאוֹמוֹת הִיתָה
כִּי יֵעָן הֵמָּה הַחֲזִיקוּ בְּאֶרֶץ וְהָיָה לָהֶם נַחֲלַת שְׂדֵה וְכֹרֶם, וְיֵאָדָּע עִמָּה כִּי מֶלֶךְ פֶּרֶס
הָשִׁיב בָּנִים אֶל נַחֲלַת אֲבוֹתָם, וּפָחְדוּ פֶּן יִגְרְשׁוּ אוֹתָם מִן הָאֶרֶץ, וַיִּקְחוּ אֶת נַחֲלַת אֲבוֹתָם,
לִזֶּה רָצוּ לְהִיטֵל לֵעַם אֶחָד לְעַבְדּוֹ שֶׁכֵּס אֶחָד בְּבֵית מִקְדָּשׁ וּלְהַחֲזִין יָמָד, אִילָם רָאשֵׁי הָאֲבוֹת
לְבֵית יְהוּדָה הִרְגִּישׁוּ בִּזְיוֹן וְלֹא יָאֲמוּ בְּדַבַּר הַזֶּה, כִּי יֵעָן הָיוּ הַבְּכִיִּים סוֹמְכִים עַל שְׁנֵי סַעֲפִיִּים,
אֶת אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עוֹבְדִים וְאֵת ה' הָיוּ יֹרְאִים. לֹא חָפְזוּ כִּי יִתְעַרְבוּ בְּזֹרַע קִדָּשׁ פֶּן יִהְיוּ לְמוֹקֵשׁ
לְלַכֵּת בְּדַרְכֵיהֶם, וּבְאֲשֶׁר רָאוּ הַבְּכִיִּים כִּי לֹא נִעֲשָׂה עֲלֵיהֶם, חָבְזוּ שְׂטוּהָ עַל הַיְּהוּדִים, לִמְעַן
בִּלְיָגִבְרוּ בְּאֶרֶץ וּלְהַחֲזִיק בְּרִי יְהוּדָה עַל שֶׁסּוֹפָם. וְלֹא אֲנַחְנוּ, כְּתִיב בְּאֵל"ף וְקָרִי בוי"ו,
אֲמַר הַרָאָשׁ"ע שֶׁהַכוֹוֶנָה לִפִּי הַכְּתִיב וְלֹא אֲנַחְנוּ זֹנִתִּים לְזוֹלָתוֹ, אֵם כִּי נֹאמַר אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ
עוֹבְדִים, וְנֹאמַר עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עוֹשִׂים כַּמַּשְׁפָּט הַרָאשׁוֹנִים, אִיִּים יֹרְאִים אֶת ה' וְגוֹמַר (מַלְכִּים

אֲנַחְנוּ זְבָחִים מִיְּמֵי אֶסֶר חֲדָן
מֶלֶךְ אֲשׁוּר הַמַּעֲלָה אֲתָנוּ פָּה:
(ג) וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרַבְבָּד וַיֹּשׁוּעַ
וּשְׂאֵר רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְיִשְׂרָאֵל
לֹא-לָכֶם וּלְנוּ לְבָנוֹת בֵּית
לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יָחַד נִבְנֶה
לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ
הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ-פָּרֶס: (ד) וַיְהִי
עִם הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי-עַם-הַיְּהוּדָה
וּמִבְרָהִים אוֹתָם לְבָנוֹת:

ועם אפפערן וויר, זייט דען
צייטען אסר חרונים דעם
אסירישען קאניגס, דער אונז
היעהער געבראכט האט.
(ג) אבער זרבבל, ישוע אונד
דיא איבריגען פאמיליענהייט
טער ישראל; אנטווא-טעטען
איהנען: עם איזט קיינע
פערבינדונג צווישען אונז אונד
איין, אום (געמיינטשטליך)
אונזערעם גאטטע אייגען טעמ
פעל צו בויען; זאגדערן וויר
אלליין ווערדען (זיהן) צוזאם
מען פיר דען עוויגען דען גאטט
ישראל'ס בויען, וויא אונז
דער קעניג, (נעטליך) כורש

דער קעניג פאן פרס בעפאלען האטטע. (ד) דא מאכטע דאז פאלק דעם לאנדעם
דיא הענדע דעם פאלקעם יהודה לאססיג, אונד שרעקטע עם אב ווייטער צו בויען,
דיא

ר ש י

הִנֵּית עַל יְדֵיהֶם שֵׁלָא לְבָנוֹת עוֹד: מִיְּמֵי אֶסֶר חֲדָן מֶלֶךְ אֲשׁוּר. בָּנוּ שֵׁל סִנְחַרִּיב שְׁלֹאחֶר שְׁנִיחִיב
הוֹשִׁיבֵם שֵׁם הַרְגוּהוּ אֶדְרַמְלֵךְ וּשְׂרָאֶלֶר בָּנוּ וַיִּמְלֹךְ אֶסֶר חֲדָן בָּנוּ תַחְתּוֹ שְׁנִאֶמֶר (ישעיה
ל"ז) וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרוּךְ אֱלֹהֵיו וְאֶדְרַמְלֵךְ וּשְׂרָאֶלֶר בָּנוּ הַכּוֹהֵן בַּחֲרֵב וְגוֹמֵר וַיִּמְלֹךְ
אֶסֶר חֲדָן בָּנוּ תַחְתּוֹ: (ג) כִּי אֲנַחְנוּ. אֵלָא אֲנַחְנוּ לְנִדְיוֹ נִבְנֶה כִּי זֶה מִשְׁמֵשׁ בְּמָקוֹם אֵלָא:
(ד) עִם הָאָרֶץ. הֵם לְרֵי יְהוּדָה וּבְנֵימָן: מְרַפִּים. לְבַטֵּלִם מִמִּלְחָמָתָם: לְבָנוֹת. כְּמוֹ מִלְּבָנוֹת. וְכֵן

ב א ו ר

ב' י"ז ל"ד) וכן שם (מ"א) הגויים האלה יראים את ה' ואת פסיליהם היו עובדים, גם
בניהם ובני בניהם עד היום הזה, הנה נאמר כי דור האחרון לא היו עובדים פסיליהם רק
בהסתר, ולא היה להם עוד בית הנמות כאשר עשו אבותם, ואת זאת העלימו עתה מעיני קהל
הגולה, והיו מתקדשים ומטהרים כאלו לבנם שלם עם ה' אלהי ישראל. וגם חז"ל הסכימו
לדעת הזאת כי אמרו דמות יונה מלאו להם, הרי כי בדורות האחרונים אך שמו בסתר את
פסילי אלהי הנכר (ועיין בספר מאור עינים לרבינו עזריה מן האדומים). אסרחדן, עיין
ברש"י, ובאמת כי במלכים שם לא נזכר כי סנחריב הביא העמים האלה לא"י, רק נאמר מלך
אשור בסתם. (ד) ויהי עם הארץ, המה כמ"ש רש"י לרי יהודה, אשר עתה היו יושבי הארץ,
והיו"ו של ויהי ושל וסכרים בפסוק הבא מחוברים על דרך סנה ומסובב, כי בזה היו מרפס
וגומר, כי היו סוכרים וגומר, והענין לדעתי הוא, כי עוד לא העיזו פניהם להלשין את
היהודים אל כורש, כי ידעו שם' נתן חנם בעיניו והוא דורש שלומם וטובם, וגם דניאל
עומד עוד בחצר המלך, ולזה שברו אנשי ויועלי המלך לכל יוסיף עוד המלך לנשא את היהודים,
ולתת דת כי כל העמים הקרובים יחזיקו ידי עושי המלאכה כאשר עשה בתחלה, וה' נקל
זאת ליועלי המלך להסיר עמלו כי המלך כורש ה' נבון בסנך המלחמות אשר סבבוהו, ולא
היה ביכלתו לשם עיני ולבו על אודות בני ישראל, ועי"ז שהמלך שוב לא חשך את ידס רפתה
המלאכה, כי רק ברשיון המלך כורש הניאו הכדונים והלרים עלי הלכנון כנזכר לעיל, וגם
יתר העמים מנעו ידיהם מהיות בעזרם, גם היו אומרים לבנוים כי עוד מעט והמלך ישיב
את בנין הבית והעיר מכל וכל, ובה היו מסמדים אותם. ומבלהים, והקרי ומנהלים והענין

(ה) וסִכְרִים עָלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהַפֵּךְ
עֲצָתָם כָּל־יָמֵי כוֹרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרַס
וְעַד־מַלְכוּת דָּרְיוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרַס:
(ו) וּבְמַלְכוּת אַחֲשֹׁרוּשׁ בְּתַחֲלִית
מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שְׁטֵנָה עַל־יִשְׁבִּי
יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם: (ז) וּבִיָּמֵי
אַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא כָּתַב בְּשֵׁלֶם
מִתְרַדָּת טְבָאֵל וּשְׂאֵר כְּנוֹתוֹ עַל־

(ה) אינדעם יענעם ווידער דייע-
ועם (פֶּקֶד יְהוּדָה) דיא
שטאַטסראַטע כעשטאַ-
כֶּען, אום איהרען בעשלוס י
צו פֶּעראייטעלן, (דיעזע פֶּיינד-
עליגקייט דויערטע) זא לאנגע
כורש דער קעניג פֶּאן פֶּרס נאך
לעכטע, ביז צור רעגירונג
דעם פֶּערוישען קאניגס דריוש.
(ו) אונטער דער רעגירונג
דעם אחשורוש, גלייך צום
אַנפֿאַנגע דערזעלבען פֶּער-
טיגטען זיא (דיט פֶּיינדע
יהודה'ס), זאגאר איינע קלאַג-
שריפֿט אויס, ווידער דיא בע-

ארתחששתא

כנחיו קרי

וואָהנער יהודה'ס אונד ירושלים'ס. (ז) אונד אין דען צייטען דעם ארתחששתא
(אחשורוש) זעצטע בשלם, מתרדת טבאל, אונד דיא איבריגען מיטגליעדער ווינער
(¹) דער קעניג זיכען בויהבעויליגונג (²) אויסלוג אויס דען פֶּערוישען מַחֲלֹטֵן. גע-

ר ש י

עד כי חדל לספר: (ה) וסכרים. כתי' בסמ"ך ופתרונו כאלו כתוב בש"ן שהיו סוכרים יועלים
כדי לנטל המלאכה: כל ימי. מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחר כורש עד שנת
שנים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היחה המלאכה בטלה: (ו) ובמלכות אחשורוש. שמלך אחר
כורש הוא אחשורוש שלקח אשתו: כתבו שטנה. שלא לבנות בית המקדש: על יושבי יהודה
וירושלים. להלשינם ולקחת' שלא יבנו הבית: (ז) ובימי ארתחששתא. הוא כורש מלך פרס
מניין אותיות של כורש עולה למנין אותיות דריוש וכן שנינו במס' ר"ה הוא כורש הוא דריוש
הוא ארתחששתא כורש על שם שאלך כורש היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מלאכי
דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו': כתב בשלם. כתב מכתבו
בדברים של שלום: מתרדת טבאל. שם אדם הוא מלרי יהודה ובנימן: ושאר כנחיו. סכרותיו

ב א ו ר

אחד, כמו בלהות אחנך (יחזקאל כ"ו כ"א) (הראב"ע). (ו) ובמלכות, הנה כבר אמרתי לך
בפירושי לספר דניאל, כי ספר דניאל כאשר הוא עתה בידיו חובר ונאסף בימי השמונאים,
ובמקרה הזה קרה לעזרא ונחמיה כי המה נלמדים לספר דניאל, ולזה יראה לי, כי כל
המכתבים הנאמרים בספר עזרא נלשון ארמית הועתקו מאת מספר הספר הזה מגזיו אולר
המכתבים למלכי פרס (ועיין לקמן ה' א'), ולזה באו בכתבם וכלשונם ארמית, ועל פי הנזעה
הזאת אבאר לך הפסוקים ביד ה' הטובה עלי. ובמלכות אחשורוש, הנה עתה ראו לרי
יהודה כי עת לדבר בגלוי ולא בסתר לפני המלך, כי הוא יטה און לחלקלקות לשונם ולכן
כתבו שטנה. (ז) ובימי ארתחששתא, לדעת הראב"ע, אחשורוש הוא המכונה ארתחששתא
נלשון פרסי (ואינו כורש כי בימי כורש לא כתבו שטנה אל המלך כאשר אמרנו לעיל),
וגם אין זה שם חואר לכל מלכי פרס, רק שם פרטי למלך אחד והוא הנקרא נלשון עמים (חז"ל)
טחאערקסעם) עיי' בספר המלים לחכם געזעניו ערך זה — אולם בתוכן כוונת הפסוקים
האלה, מבאן עד פסוק י"א אשר כפי השקפה ראשונה מקולעים מבלי סדרים, יראה לי, כי
המכתב הזה היה חבור כאשר אמרנו באמתחת המכתבים, וסופר המלך כתב ע"ד ההערה על
האגרת עיקר הענין הנכלל בה ואז אודותיה, (והמאסף ספר עזרא העתיק כל הדברים האלה)
ואמר הכתב הזה כתב בשלם והוא שם איש פרטי כדעת מעתיקי העמים, (וכן כתב המס
נש"ד). ושאר כנחיו, חבורה וכמו שתרגם יד ידי נעל מערכי לשון בערוך (מיטערבייטער

תרגום אשכנזי

עזרא ד

אֶרְתַּחֲשֶׁשְׁתָּא מֶלֶךְ פָּרַס וְכָתַב
הַנְּשָׁחוֹן כְּתוּב אַרְמִית וּמִתְּרָגְמָא
אַרְמִית: (ח) רְחוּם בְּעַל-טַעַם
וְשִׁמְשִׁי סִפְרָא כְּתָבוּ אֶגְרָא חֲדָא

על

גועללשאפט, אן ארתחששתא
קאניג פאן פרס איין שרייבען
אויף, אונד דיא גלייכלויטענ-
דע אכשריפט דאפאן, וואר
אין אראמאישער שריפט אונד
אינו אראמאישע איבערזעצט.
(ח) רחום (דען) רחום דער איבער-
זעצער אונד שמש' דער שריי-
בער פערפערטיגטען איינען

ר ש י

וסיעותיו: על ארתחששתא. אל ארתחששתא: וכח הנשחון. וכח האגרת כתוב ארמית בלוחותיו
ארמית: ומתורגם ארמית. המכתב היה מפורש בלשון ארמית: (ח) רחום בעל טעם. רחום
היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב: ושמש' ספרא. ושמש' היה סופר הוא שמש' בנו של
המן. וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקיקים זה לזה האחד
מסדר ומזכיר והסופר כותב שנאמר (מלבי' א' ד') אלימך ואחיה בני שישא סופרים יהושפט
בן אחיז המזכיר ונמקים אחר נא' ויבא אליקים בן חלקיה וגו' (שם ב' י"ח) ושנא הסופר
ויואח בן אסף המזכיר: כתבו אגרא. הללו שניהם רחום ושמש' כתבו האגרת כאשר לזה
אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושנים בערי שומרון על ירושלים על אודות בנין ב"ה

ב א ו ר

קחלועגע). וכחוב הנשחון, הוא מן שם כלומר העתקה שהיתה דומה ממש להמכתב ממנו
הועתק (טרייע, גלייכלויטענדע חיבערזעלונג), והענין הוא כי בשלם וסייעתו כתבו את הדברים
בכתבם ובלשונם, ואולי היו מדברים בעמקי שפה, כי יען ישנו ימים בנירים בארץ ישראל וכלל
שם לשונם ונתערבה בשפת ארץ כנען, והמה כתבו האגרת הזאת אל רחום בעל טעם וגומר,
והמה העתיקו בלשון ארמית נקיה ולחה. וע' אמר וכח הנשחון כלומר הכתב אשר הגיע ליד
המלך, ואשר הוא סה כמוס באולר הוא רק ההעתקה מן אגרת של בשלם וגומר, כי (ח) רחום
בעל טעם, והוא מענין מטעם המלך וגדוליו (יונה ד', ז'), כלומר שהי' יועץ, אבל לא רק
בענין האגרת הזאת כמו שכתבו המפרשים, רק שהיו רחום ושמש' פקיד המלך במחוז הזה,
והיה לרחום השם (דער טיטען) יועץ, ושמש' סופר; וידידי הכנס המתרגם נוטה בתרגומו בהמשך
וכוונת הענין לדעתנו, ובפירוש המלות קרוב לדעת רש"י, וזה לשונו בהערותיו לספר הזה:
בהיות שפת ארמית נדברת בחזר המלך, ועמי מדינות מלכותו מדברים בלשון אחרת, עם ועם
בלשונו, לכן כל דבר מכתב אשר ערכו זקני העם אל המלך הולך להעתיק בערם השלחו,
מיד מעתיק אחד, אשר היה מהיר ונכון בלשון ארמית, והוא הנקרא בעל טעם (טרוקסלס-
טור), כי במלאכת ההעתק' צריך לשמו' טעם וכוונ' הענין, ולכל מעתיק היה סופר אחד היודע לכתוב
באותות הוד והדר, כאשר ראוי בהראותו לפני המלך, והוא הנקרא ספרא (טרייבער)
המעתיק אומר וסופר כותב, ולעת' אשר הסכימו העמים בלם לנקש דבר מאת המלך אז
נתיי' האגרת על יד הראש והנכבד שנהמעתיקים, והוא העתיק בשם חבורתו יחד — ובימי
ארתחששתא היה רחום עליהם לראש, ושמש' ספרו. והנה בימינו, למען לא ימעלו המעתיקים
מעל במלאכת ההעתקה, יובאו באלה ובשנועה (בעזיידעט ווערדען), אולם בימים ההם
הקדימו המעתיקים לסנה זאת ממעל להעתקתם שנים: (א') כי האגרת היא רק העתקה
מכתיבת יד, (וב') מי הם המעתיקים ומה שםם; כי מהודעת השנים האלה ידע המלך מידי
מי לנקש כל חטא ההעתקה, והמעתיקים ישמרו מיראת קלמו ולא יחטאו; ולהורות כי אותם
לבד יביר המלך על כל המכשלה אשר חמלא, "ישם המלך דברת חשונתו למעתיקי העמים בלנד
(כלומר להנכבד שנהם עם חבורתו) "ולא לזקניהם. ולפי ההלצה הזאת יהיו הפסוקים הנאים
ט', יו"ד, עד מלבא בפסוק י"א מענין האגרת, כי המה הקדמת המעתיקים בשנים האלה
ממעל לה כאשר אמרתי, ומשם והלאה עד פסוק י"ז תוכן האגרת ממש העתק בלי חוספת
וגיועון עכ"ל, ודבריו נראין, וכן מתורגם. כתבו אגרא חדא, כלומר האגרת כאשר היא
עתה

בריעף ווידער ירושלים און דען
קאניג ארחחששתא פאלגענע
דער געשטאלט: (ט) אום
דעזע צייט (זינד) רחום דער
איבערזעצער אונד שמישי
דער שרייבער אונד איהרע
איבריגען געזעלשאפטס
גלידער פאן דיניא, אפרסתחיא
טרפליא, פרס, ארך, בבלי, שושן
אדער עילם, (י) אונד פאן דען
איבריגען פאלקערשאפטען
וועלכע דער גראסע אונד בע-
ריהמטע אסנפר ווענגעפיהרט
אונד אין דיא שטאדט שומרון
אונד דאן איבריגע געביטה
דעסזייטס דעם שטראמעס

על-ירושלם לארתחששתא
מלכא כנמא: (ט) אדין רחום
בעל-טעם ושמישי ספרא ושאר
כנותהון דיניא ואפרסתחיא
טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא
שושנביא דהוא עלמיה:
(י) ושאר אמיה די הגלי אסנפר
רבא ויקירא והותב המו בקריה
די שמרין ושאר עבר-נהרה

וכענח

ארכויא קרי. דהיא קרי

ר ש י

אשר בירושלם: כנימא. כאשר נאמר. והוא דוגמת לשון גמרא כדנעיין למימרא לקמן: (ט) אדין.
אז: רחום. שם אדם: בעל טעם. מזכיר ובעל דברים: ושאר כנותהון. ושאר סיעותיהם: דיניא
ואפרסתחיא וגו'. הללו כולם שמות של אומות שהיו סמוכים בערי שומרון. אפרסיא. הם פרסיים
שהיו סמוכים בערי שומרון: ארכויא. הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה (בראשית י'):
בבליא. הם בני בבל: שושנביא. בני שושן הבירה: עלמיה. בני עילם מכל האומות הללו שהיו
סמוכים בא"י וכולן היו מושבין מסים ומסנימים בשליחות המכתב הזה: (י) ושאר אמיה. ושאר
הנתיים אשר הגלה סנחריב בילם הסבימו: אסנפר. סנחריב: רבא ויקירא. שהיה מלך גדול
ומכובד שנאמר כה אמר המלך הגדול מלך אשור (ישעיה ל"ו): והותב המו. והושיב אותם:
בקריה די שמרון. בערים אשר סביבות שומרון: ושאר עבר נהרה. ושאר האומות אשר בעבר
נהר לפי שהנהר נהר פרס מפסיק בין ארץ ישראל לבבל נמלאו אותן אומות שלכד בא"י הם
בעבר

ב א ו ר

עתה כתב ולשון ארמית כתבו המה כאשר אמרנו. כנמא, כמו שפירש רש"י ע"ש.
(ט) אדין, אז כאשר העתיקו הספר הזה, הסבימו כל האומות הנזכרים בעלה אחת לשלוח
האגרות אל המלך, כן דעת בן מלך; אולם אחרי שעב"פ לריבין בפסוק הזה למלאות הספרון
יראה לי יותר נכון להשלימו באופן אחר, והוא כי אחרי שנכתב המכתב באו אלה אשר יזכיר
על החתום. אפס ידידי החכם המתרגם אמר: כפי דעתי בפסוק הקודם אין כאן שום חסרון,
כי ב' הפסוקים הזה והבא המה הקדמה ראשונה מן המעתיק כנ"ל אשר יבנה בשם ראש
המעתיקים, וסופר שלו בפרט, והאחרים ככלל, וכזה היה כוונתו: אז (כלומר לעת אשר
נכתבה האגרת ההיא) רחום וגומר (אשר היו הנכבדים) ושאר כנותהון וגומר, ענינו שאר
המעתיקים מכל העמים הנקובים אחרי כן בשם עב"ל. דיניא, המה כלם שמות אומות ועיין פרש"י.
שושנביא דהוא עלמיה, כלומר הנקראים גם עלמיה, כי לפעמים קראו אותם על שם
המלוכה ולפעמים על שם המדינה, כמו שנאמר בשושן הבירה אשר בעילם המדינה (דניאל
ח', ב'). (י) אסנפר, רוב המפרשים אצרו שהוא סנחריב בלשון פרסי, ואולי פר הוא
מענין מפרס וזורה לרוח בדתו"ל שענינו הזמניה והשנייה (עיין ערוך ערך פר), והיה לו
דמיון אל חרב, וא"כ אסנפר הוא כמו סנחריב בתוספת אל"ף; אולם יקשה ממה שנאמר למעלה
(פסוק ב') מימי אסרחדן? החכם געזענחם אחר, באמת אסנפר הוא אסרחדן, אבל י"ל כי
סנחריב הגלה הגוים האלה ובנו אסרחדן והושיבם אש"כ בא"י, ואסנפר שזכר על הגלי, ופעל
והותב

וּבְעֵנֶת: (יא) דְּנָה פֶּרֶשְׁגָן אֲגָרְתָּא
 דִּי שְׁלָחוּ עֲלוּהִי עַל אֲרִתְחַשְׁתָּא
 מֶלְכָּא עֲבַדִּיךְ אֲנִשׁ עֲבַר־נְהִרָה
 וּבְעֵנֶת: (יב) יָדִיעַ לְהוּא לְמֶלְכָּא
 דִּי יְהוּדִיָּא דִּי סָדְקוּ מִן־לִוְתָךְ
 עֲלִינָא אֲתוּ לִירוּשָׁלַם קִרְיָתָא
 מִרְדָּתָא וּבִאוּשְׁתָּא בְּנִין וְשׁוּרִי
 אֲשַׁכְּלִלוּ וְאֲשִׁיא יְחִיטוּ: (יג) בָּעָן
 יתיר י'. וְשׁוּרִיא שְׁכַלְלוּ קִרִי.

(אייפרטטה) אינד נאך כענח
 הינגעוועצט האט. (א) דיעועם
 איזט איינע אבשריפט דעם
 בריעפעס, וועלכען זיא (קביגע
 פעוקער) איהם, דעם קאניגע
 ארתחששתא צווענדעטען: דיי
 גע קנעכטע ריא בעוואהנער
 דיעסזייטס דעם פלוססעס
 אונד פאן כענח. (יב) קונד זיא
 דעם קאניגע, דאס ריא יהודים
 וועלכע פאן דיר הערויפגעצא
 גען, צו אונז נאך ירושלים
 געקאממען זינד, איינע אויפ
 דיהרישע אונד בעזע שטארט

ערבויען, ריא מויערן פאללענרען. אונד ריא גרונדלאגען ברייטס צוואממען געפֿיגט
 האט

ר ש י

בעבר הנהר לאותן העומדים בנבל: ובענת. שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסנימים
 בזליחות המכתב הזה: (יא) דנא פרשגן אגרתא. וזהו פתרון האגרת. פרשגן כמו פתשגן
 הכתב: די שלחו עלוהי. אשר שלחו אלינו: על ארתחששתא. אל ארתחששתא: עבדך אנש עבר
 נהרה ובענת. עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל האומות המנויות כאן וכללות בכלל
 זה שכולן היו ללד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בנבל וזהו תחלת המכתב
 עבדך אנש עבר נהרא וגו' עד לא איתי לך: (יב) ידיע להוא למלכא. דבר ידוע יהיה למלך:
 די יהודיא. אשר היהודים שעלו מעמך אלינו כאן לירושלים: קריתא מרדת ובאושתא בנין.
 עיר מורדת וקוטעת הם בונים: ושוריא שכלילו. והאומות יסדו: ואשיא. הכתלים: יחטו.
 לשון פחיל כמו אם מחוט (בראשית ט') שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם: (יג) בען

ב א ו ר

והותב הוא פעל סתמי (הפון ועלטע ויז). ובענת, הפעוט כפרש"י. שהוא שם מקום, ולמפרשים
 דרכים אחרים בנאור המלה הזאת, עיין ראב"ע ורד"ק וספר המלים לחכם הנ"ל, כי
 אין להאריך בחקירות בעיניים אשר אין לנוא עד תכליתם. (יא) דנה, הנה עד כאן המה
 הדברים הרשומים על המכתב מאת סופר המלך וכאשר אמרנו, ועתה פי מחבר ספר עזרא הוא
 המדבר אלינו, וכתב המאמר הזה בלשון ארמית, לפי שכל הפרשה בלשון הזאת נאמרה, ולדעת
 ידידי החכם המהרגס יהיה מן דנה וגומר עד מלנא הקדמה השניה מן המעתיק הנ"ל, ומשם
 והלאה תוכן האגרת בעלמו. פרשגן, עיין ראב"ע. (יב) מן לוהך, אין מזה ראיה שהמכתב
 היה אל כורש אשר בימיו עלו, כי מן לוהך הנוונה רק מארץ ממסלתך בבל, גם איננו רחוק
 כי מלבד אשר עלו עם זרובבל, עוד באו מידי שנה בשנה יהודים רבים מנבל אל ארץ מולדתם,
 כי אין לספק כי כאשר עלה זרובבל, עוד נשארו רבים אשר לא יכלו לעת בזאת לעזוב את
 ארץ מגוריהם, אם שהיה להם אהבת נחלה או שעשו מסחר וקצין בארץ, אך ברבות הימים
 מכרו את אשר להם, ולקחו לדור הכסף ועלו. ובאושתא, המפרשים פתרו רעה והוא מענין
 ויעש באשים (ישעיה ה', ג') שהמה ענבים רעים, וכן נקרא בדקו"ל החולה באישא, עיי' ערוך
 ערך באז, והוא אחד בהוראתו עם ועלה באשו (יחזקאל ב', כ'), הבאשת את ריחמו (שמות
 ה', כ'), כי כל שעלה בו סרחון הוא נמאס ורע בטבעו. ושוריא, החומות כמו בנות לעדה
 עלי שור (בראשית מ"ט כ"ג). שכללו, השלימו וכן פירוש הערוך שכלל, ויפה אמר החכם
 געזעניוס שהוא מן כלל (עיי' ערך כלל), כי כלל וכלה ממקור אחד ינבעו, ועוד אדבר מזה
 במקום אחר אם ירבה ה' פעלי. ואשיא, יסודות החומה כמו שפירש הרד"ק בשם אשא ע"ש.
 יחטו, כלומר קשרים היסודות יחד, והוא מענין חוט כמו שחפרין ומחברים בגד בחוט

ע ז ר א ד

תרגום אשכנזי פ

האבען. (יג) נון מיססערדער
קעניג בערענקען, דאס, ווען
דעזע שטאדט ערבייעט איזט,
אונד דיא מויערן פאללענרעט
זינד, זיא דיא שטייער, דאז
געלייטסגערלד אונד דען וועג-
צאלל ניכט מעהר ענטרייב-
טען ווערדען, אונד דערקע-
ניגליכע שאטץ צו שארען
קאממען ווירדע. (יד) אינדעס-
סען, דא וויר דאז זאלץ דעס
(קעניגליכען) פאלאסטעס גע-
נאססען האבען), זאנעציעמט
עס אונז ניכט, דען שארען
דעס קעניגס (גלייכגילטיג) אנה-

ידיע להווא למלכא די הן קריתא
דך תתבנא ושוריא ישתכללון
מנדה בלו והקך לא ינתנון
ואפתם מלכים תהנוק: (יד) כען
כל-קבל-די-מלח היכלא מלחנא
וערות מלכא לא-אריך לנא
למהווא על-דנה שלחנא
והודענא למלכא: (טו) די יבקר

בסדר

צוועהען, דארום שיקען וויר אונד עראינערן דען קעניג, (טו) דאס אין דעם געשיכטס-

בז

1. ר. ה. דמ וויר דייכ געטרייען זיכר (כעדעסחרט).

ר ש י

ידיע. עתה ידוע יהיה למלך: די הן קריתא דך תתבנא. אשר אם העיר הזאת תבנה: דך.
זאת: ושוריא ישתכללון. והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך. מיני מסים הם ובסוף
גלגלת: לא ינתנון. לא יתנו עוד מס: ואפתם מלכים תהנוק. ומס המלכים תזיק שלא
יתנו עוד מס למלכים: (יד) כעין כל קבל די מלח היכלא מלחנא. עתה כל כנגד דבר זה
אשר חירבן ההיכל אנו רואים להחריב. די מלח לשון חרבן ושמןו כמו ארץ מלחה ולא תשב
מלחנא אנו רואים לסתור ולהחריב: וערות מלכא. ובזיון המלך: לא אריך. אינו הגון לנו
לראות: אריך. הגון כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה: על דנה. על זאת שלחנו והודענו
למלך: (טו) די יבקר. אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכים הראשונים:
ותהשכח

ב א ו ר

(מדברי הרד"ק). והנה לדעתי הפעל שכללו הוא בדרך תנאי, ושעור הכתוב שירצה לננות
חומות סביב ובכר חזקו יסודותם, שאם תהיה שכללו בדרך החלטה, איך יאמר לקמן די הן
וגומר, ושוריא ישתכללון, והרי כבר החומות עומדים, אולם ממה שאמר כאן בנין
ולקמן קריתא דך תתבנא אין סתירה, כי כאן הכוונה רק שהתחילו לננות, ולקמן הענין אם
יבנעו את אשר יזמו. (יג) מנדה, מיני מסים המה, ולמפרשים דרכים שונים בפירוש המלות
האלה, ולדעתי מנדה הוא מן לכל זונות יתנו נדה (יחזקאל ט"ז, ל"ג) שתי אגרות, והמ"ס
למשקל וענינו תשורת המלך. בלו, לדעת הראש"ע מס המדינה, ולדעת הרד"ק בסוף גלגולת,
ואולי הוא מענין לוויה (עיין ערוך ערך לו), והבני"ת למשקל כפי דרכו והוא הנקרא עוד עתה
(געלייטסגערלד) מה שנותנין לשומרי הדרכים. והלך, מכס הולכי דרכים. ואשחם, אין לבוא
על מקור המלה הזאת, ורוב המעתיקים פתרו אותה. (יד) מלח היכלא מלחנא, אבנא
בהעתיקת הסכס געזעניזש שענינו אכלנו ממלח היכל המלך, ולדעתו היא מליצה בלשון,
וענינה אכחנו אנשי בריתך, כי בארלות הקדש אם יעם איש בבית זולתו מאלל אשר מעורב
בו מלח, כבר בא עמו בבית עולם (ועיין במעמר לספר ויקרא ב' י"ג, ובמדבר י"ט י"ט),
ובאן הכוונה שאנחנו עבדיך הנאמנים. אריך, כמ"ס רש"י וכן כתב הרד"ק יפה, ובאשר תרגם
ידידי

בספר דכרנא די אבהתך
ותהשכח בספר דכרנא ותנדע
די קריתא דך קריא מרדא
ומהנזקת מלכין ומדינן
ואשתדור עבדין בגוה מן-יומת
עלמא ער-דנה קריתא דך
החרבת: (טז) מהודעין אנחנה
למלכא די הן קריתא דך תתבנא
ושוריה ישתכללון לקבר דנה
חלק בעבר נהרא לא איתי דך:
(יז) פתגמא שלח מלכא על-
רחום בעל-טעם ושמישי ספרא
ושאר כנותהון די יתבין בשמרין
ושאר עבר-נהרה שלם וכעת:

בשחונה

ריגען מיטגליעדערן איהרער געזעלשאפט, אויס דענען (דען פֿעלקערן) דיא צו שמרון
אין דעם איבריגען געביעטהע דיעסווייטס דעם שטרומעם, צו שלם אונד כעת וואָהנען:

דיא

ר ש י

ותהשכח. ותמלא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ואזקת המלכות והאדינות:
ואשתדור עבדון גוה. ומרד היו עושים יושביה במוכו שהיו ישראל מורדין במלכי האומות:
מן יומת עלמא. מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העמים. על
דנה. על כך היתה העיר הזאת חריבה: (טז) מהודעין אנחנא למלכא. מודיעין אנחנו למלך:
די הן קריתא דך. אשר אם העיר הזאת חבנה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנה. כנגד כך
ובשגל כך אין לך חלק מכל עבר נהרא לפי שישאל יהיו מורדין כך ויקחו הכל מידך: בעבר
נהרא. היא כל הארץ של כל ארץ ישראל שהיא עבר נהר לאותן שבגל: (יז) פתגמא שלח
מלכא. דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם. אל רחום המזכיר ושמישי הסופר ולשאר
סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר נהר לכל ארץ ישראל: שלם

ב א ו ר

ידידי בעל מערכי לשון ערך ארך (טיקליך, פֿאססענד). (טו) ואשתדור, עיי' דניאל (ו', ט'),
והענין כאן שהיו משתדלים ומתאמלים לקשור קשר, ובאשר מרגם ידידי בעל מערכי לשון
(יך חִסְטֶרעִיגֶען, בעוהען). החרבה, האומר כי היתה ראוי להיות נקודת חטף ונשמט
אינו אלא טועה, כי איך יבוא חטף באות שאחריו שוא, הלא גם החטף רק לשוא יחשבו.
(טז) חלק בעבר נהרא, כלימור לא לנד כי כל תמשול עוד בארץ יהודה, אבל בגל עבר נהר
(פרח) לא יהיה לך חלק, אם שגם יתר העמים ילמרו מעציהם למרוד כך, או שיהיה אדום
ומלא ובני עמון משלחת ידי בני יהודה, כי יניעו חת רגליהם. (יז) שלם וכעת, היכון
כדעת רש"י וראב"ע שהם שמות מדינות, וכעת הוא כענת דלעיל, ונפלה הו"ן כמו אמת מן אמן.

ע ז ר א ר

(יח) נִשְׁתַּחֲוֶה דֵּי־שִׁלְהֵהוֹן עֲלֵינָא
מִפְּרִשְׁקֵי קִדְמֵי: (יט) וּמִנֵּי שֵׁים
טַעַם וּבִקְרוּ וְהִשְׁכַּחוּ דֵּי קִרְיָתָא
דְּדָךְ מִן־יוֹמָת עֲלָמָא עַל־מַלְכִין
מִתְנַשְׂאָה וּמִרְדּוּ וּפְשִׁתְדוּר
מִתְעַבְד־בָּה: (כ) וּמִלְכִין תְּקִיפִין
הוּוּ עַל־יְרוּשָׁלַם וְשְׁלִיטִין בְּכָל
עֵבֶר נִהְרָה וּמִדָּה בְּדוּ וְהִלְךְ
מִתְיָהֵב לְהוֹן: (כא) כֶּעַן שִׁימוּ
טַעַם לְבַטְלָא גְבִרְיָא אֵלֶךְ
וּקִרְיָתָא דְּדָךְ לֹא תִתְבְּנֵא עַד־מִנֵּי

טעמא

תרגום אשכנזי פא

(יח) ,,דיא טרייע אבשריפֿט,
וועלכע איהר אויגז געזענדעט,
איזט מיר דייטליך פֿאַרגעלע.
זען וואָרדען. (יט) דער בעפֿעהל
וואָרדע פֿאַן מיר ערטעהילט,
מאָן זוכטע נאָך אונד פֿאַנד
דאָס דיעזע שטאַרט פֿאַן אַל־
טערס הער, זיך ווידער דיא
קעניגע אויפֿגעלעהנט, אונד
אַבפֿאַלל אונד מייטערייאַ דאָ־
רין געטריעכען וואָרדע.
(כ) מאַכטיגע קעניגע זינד צו
ירושלים געוועזען, דיא גע־
העררשט האַבען איבער אַל־
לעס, וואָס יענווייטס דעס
שטראָהמעס ליגט, אונד שטיי־
ער, געלייטסנעלד אונד וועג־
צאָלל איזט איהנען גענעכען

וואָרדען. (כא) ערטעהילעט גון דען (געגענווערטגיגן) בעפֿעהל, דיעזע לייטע צו פֿערהינדערן,
דאָס דיעזע שטאַרט ניכט (עהער) געבויעט ווערדע, אַלס ביז פֿאַן מיר דער בע־
פֿעהל

ר ש " י

וכעת. מקומות הם. וכעת כמו וכעת. פעמים קורו כך ופעמים כך: (יח) נשתחווה. כתב הנשתחווה אשר שלחתם אלינו היה מפורש וקרוי לפני: (יט) שים טעם. ומאחי היתה שימת דבר לזווי אשר לויתי: ובקרו והשכחו. ובקרו בספר הזכרונות המלכים ומלאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאה ומתרוממת על כל מלכי האומות: ומרד. וסרבות היו עשויה זה למרוד במלכי העמים: (כ) ומלכין תקיפין. ומלכים חזקים היו צירושלם שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של כל ארץ ישראל כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (מלכים א' ד'). ומסים וכסף גלגלת היה נחון להם שהיו האומות מעלין להם מס: (כא) כען שימו טעם. עתה שימו דבר להכריז בארץ לנטל אנשים הללו בני ישראל מן הבניין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לננות העיר

ב א ו ר

(יח) נשתחווה, כתב הנשתחווה וכאשר בארנו לעיל. מפרש, כלומר המזכיר אשר קרא לפני האגרת הודיעני כל ענינו, והוא שחוכן הדברים באו מאת נשלים וגומר וכאשר פרשנו. (כ) ומלכין, הכוונה בן הוא כאשר דברתם כי יגברו המה בארץ לא יהיה לי חלק עוד בכל מכל עבר הנהר, כי מלכין תקיפין שהיו להם כנר משלו בכל עבר הנהר. ומדה, הוא מנדה הבא לעיל (פסוק יג), ע"ש, רק שכן חסר הנו"ן ונשלם בדגש. (כא) שימו טעם, כלומר תגזרו אומר, כענין מטעם המלך (יונה ג'), כי כבר אמרנו שחוס ושמאי היו פקידי המלך, וידידי המכס המחרנס לפי פירושו לעיל יכרש באן הודיעו פקודתי אשר אנכי שולח לכם וכדמתורגם. עד־מני, יראה כי המלך לא דרש ומקר הדבר היטיב וננראה בפרשה הבאה, אך על פי יועליו אשר היתה ידם עם כרי יהודה, גזר אומר להשבות המלאכה, ויען לא היה הדבר ברור אללו, אמר עד די טעמא יתסם, וכזה כנר הנין ליהודים אור תקיה מעט בין חרבי עוני השקך אשר

פֶּהֱלָה יִהְיֶה (כג) געגעבען ווערן
דען ווירד. (כג) היטעט אבער
איין היערכיין איינע פֿער-
נאָלעססיגונג צו בענעהען!
וואָרום זאָללע דער שאַדע
וואָסען צום נאָכטהיילע דער
קאָניגע? (כג) דאָרויף, זאָ-
באלד דיא טרייע אַכשריפֿט
(דעם בעטיידעם) פֿאַם קעניגע
ארתחששתא, פֿאַר רחום,
אונד שמש דעם שרייבער
אונד דען איבריגען מיט-
גלעדערן דער געוועללשאַפֿט
פֿאַרגעלעזען וואָרדען וואָר,
גינגען וואָ איילענדס צו דען
יהודים נאָך ירושלים, אונד

טעמא יתשם: (כג) וזהירין הו
שלו למעבד על-דנה למה
ישגא חבלא להנזקת מלכין:
(כג) אדין מן-די פרשגן נשתונא
די ארתחששתא מלכא קרי
קדם-רחום ושמש ספרא
וכנותהון אלו בבהירו לירושלם
ער-יהודיא ובטלו המו באדרע
והיר: (כד) באדין בטלת עבדת

בית

פֿערהינדערטען וואָ מיט געוואלט אונד מאַכט. (כד) אַלזאָ וואָרד דיא אַרבייט אַם גאַט-

טעם

ר ש י

על דעמי ורשומי: (כב) וזהירין הו שלו. וזהירין תהיו לעשות דמיו ושגגה שלו דשטורבי-
בלע"ו: למעבד על דנא. לעשות על כך: למה ישגא. מדוע יגדל מעשה השחמה בעיר הזאת
להזיק המלכים. ע"כ תשובת כורש אשר השיב: (כג) אדין. אז: די פרשגן. מן פחרון כתב
הנשתון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם. שהיה כתב הנשתון
קזה קרוי לפני רחום ושמש וסיעותיהם והלכו במרוצה ובנהלה לירושלים אל היהודים ובטלו
אותם בזרוע וכן שלא לבנות עוד הבניין: על יהודיא. אל היהודים: המו. הס: (כד) באדין.
אז היתה בטלה מלאכת בנין בית אלהים אשר בירושלם עד שנת שמים לדריש מלך פרס שאחר
כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר
ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שמים לדריש ו"ח שנה שהשלימו שנעים שנה למרבות
ירושלים שהרי מחרבן הבית שגלה לדקיהו עד שנת אחת לכורש שנים חמשים ושנים שנה במפורש
בסדר עולם ו"ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שמים לדריש ומלאו שנעים שנה שלימות
ובשנת שמים לדריש החמילו לבנות הבניין עד שגמריהו:

ב א ו ר

אשר סנכס. (כב) וזהירין הו, הזהירו מלעשות שגגה בענין הזה (מדברי הראש"ע).
(כג) פרשגן נשתונא, הנה מכתב הפקודה העלמי (דמז קריגינחז עדיקט) אשר עליו חותם
המלך היה בלשון ארמית כאשר הוא לפנינו (זה נגזר בבית אונד המכתבים אשר ממנו העתיק
המחבר ספר עזרא כאשר אמרו), אך סופרי המלך העתיקו אותו אל שפת יושבי ארץ כנען,
והוא בלשון שכתבו בה בשלם וסיעתו כאשר אמרו, ועשו זאת למען יוכלו רחום ושמש להראות
פקודת המלך לכל עם הארץ, וזה הענין פרשגן נשתונא. והנה כפי אשר בארתי ענין
הנשתון ונשתונה, כבר סרו טענות הרמב"מ (בהקדמתו על התורה) על פירוש רש"י (סנהדרין
דף כ"א) בענין כתב הנשתון עיין בדבריו, כי נאמר שלדעת חז"ל נשתון הוא מן שנה שנשתנה,
וכיה זה כי בימי בלשאר נשתנה הכתב ע"י המלך, ומאותו העת השתמשו בחזר מלכי פרס
בכתב הזה, ולכן רחום ושמש כתבו גם בכתב זה אל המלך, ושינה הנחת של בשלם כאשר
אמרו, וגם עזרא שהיה עומד בחזר המלך בחזר בו לכתוב באותו הכתב תורת אלהים, ועל
פי דרכם יהי' באן הכוונה פרשגן נשתונא, ההעתיק מן הכתב אשר חתם המלך, שהיה נחזק
באותו כתב שנשתנה, והועתק עמה אל כתב השומרי ונאשר אמרו, והכן.

ע ז ר א ד ה

בֵּית־אֱלֹהֵא דִּי בִירוּשָׁלַם וְהוּת
בְּטִלָּה עַד שְׁנַת תַּרְתִּין לְמַלְכוּת
דְּרִיּוֹשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס:

תרגום אשכנזי פב

טעס הויזע צו ירושלים גע-
שטארט אונד בליעב אויפגע-
האבען, ביז צום צווייטען רע-
גירונגס יאהרע דעם דרייט
קעניגס פאן פרס.

ה (א) וְהַתְּנִבִּי חֲגִי נְבִיאָה וְזַכְרִיָּה
בְּרִי־עֲדוּא נְבִיאֵא עַל־

יְהוּדֵיאֵי דִּי בִיהוּד וּבִירוּשָׁלַם בְּשֵׁם
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִיהוֹן: (ב) בְּאֲדִין
קִמּוּ זִרְבָּבֶל בְּרִי־שָׁאֲלִיתִיא וְיִשׁוּעַ
בְּרִי־וֹצֵדֶק וְשָׂרִי לְמִבְנֵא בֵּית
אֱלֹהֵא דִּי בִירוּשָׁלַם וְעִמְרִיָּהוּן
נְבִיאָה דִּי־אֱלֹהֵא מְסַעֲדִין לְהוֹן:
(ג) בְּהִזְמִנָּא אֶתְהָ עֲלִיהוֹן תַּתְּנִי

ה (א) עם ווייסזאגטען (חזק
דיעזע לייט) דער פרא-
פֿעט חגי, זכריה זאָהן עדווא'ס
אונד (טעהרערע) פראפֿעטען,
דען יהודים אין יהודה אונד
ירושלים, אים נאָמען דעם
נאָטעם ישראל'ס איבער זיא
(ד. ה. דער זיח בעגייסטערטע).
(ב) וואָרויף זיך זרבבל זאָהן
שאלחיתא'ס אונד ישוע זאָהן
יוצדק'ס דאָן אויפֿמאַכטען
אונד אנפֿינגען, דאָן נאָט-
טעס הויז צו ירושלים צו בויען,
אונד מיט איהנען (וואָרען) דיא
פראפֿעטען גאָטטעס, וועלכע
זיא אינטערשטיצטען. (ג) אום
איינע זאָלכע צייט אַבער קאָ-
מען תתני לאנדפֿאלעגער

פחת

ר ש י

ה (א) וְהַתְּנִבִּי חֲגִי נְבִיאָה. ועתה בשנת שנים לדריש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל
היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית
נלא רשות המלך דריש: על יהודיא. אל היהודים: עליהן. אליהם: (ב) באדין. אז:
ושריו. התחילו לבנות ביתו של הקדוש ברוך הוא אשר בירושלם ועמהם הנביאים של הקדוש
ברוך הוא עוזרין ומסייעין להם: (ג) זה זמנא אמה עליהן. באותו הזמן באו עליהם הללו
לרי יהודה ובנימן לקנתר ולהלשין עליהם על עסק הבניין: פחת עבר נהרא. שלטון של עבר

ב א ו ר

ה (א) וזכריה, הוא זכריה בן ברכיה בן עדו הנזכר בזכריה (א', א'), ויחס אותו לאבני אביו;
כי היה עדו נכבד מן ברכיה ורבים כמוהו, כי בן מלינו נבואות חגי וזכריה שהעיר
אז רוח זרבבל ושרי יהודה לבנות בית ה' בשנת שנים לדריש (חגי א' א', וזכריה א' א').
אשר ידידי הכבד המתרגם והתנבא חגי ענינו פה חזיון נבואה מה שעמיר להיות, כי אם
הערות אשר הציירו הנביאים האלה את הנביאים בשם אלהי ישראל לבנות, והערות האלה היו
פעמים הרבה, ולפ' יהיה הפסוק הזה מחובר עם הבא, כלומר בכל פעם אשר נבאו הנביאים
והעירו אותם קמו והחלו לבנות וכן מתורגם. נביאא, לדעתי חסר וי"ו העטוף ושיעורו ויתר
הנביאים. עליהון, כפרש"י כמו אליהם, וכבר מלאנו במקרא הרבה פעמים שיבוא על תמורת
אל (עיין רד"ק שם על), ולדעת ידידי הנ"ל עליהון במשמעו וכדמתורגם. והנה כתב מחבר
ספר זה, הפסוק הזה והבא נלאון ארמית, לפי שגם הדברים אשר דבר תתני פחת הנהר עם
היהודים ותשובתם, היה באותו לשון, וכן דברי האגרות הנאות, לכן לא ראה הסופר לשנות
את טעמו. (ב) ושריו, התחילו כפרש"י, כי תרגם של ראשית שירוי (עיין ערוך ערך שריו).
והנה התחילו לבנות בלי רשיון המלך על פה, ואם דריש הזה הוא בן אסתר בלעת בעל
סדר עולם, בוודאי היה להם על מה לסמוך כי ידעו כי לב המלך מ.ב עליהם, ולא יטעו

פַּתַּח עֲבַר-נְהִירָה וּשְׁתַּר בּוֹזְנִי
וּכְנֻת־הוֹן וְכֵן אָמְרִין לְהֵם מִן-שֵׁם
לְכֵם טַעַם בֵּיתָא דְנָה לְבָנָא
וְאִשְׁרָנָא דְנָה לְשַׁכְלָלָהּ: (ד) אֲדִין
כְּנַמָּא אָמְרָנָא לְהֵם מִן-אֲנוֹן
שְׁמַתָּת גְּבֵרִיא דִּי-דְנָה בְּנִינָא
בְּנִין: (ה) וְעֵין אֱלֹהֵם הוּתָּה עַל-
שְׁבִי יְהוּדִיא וְלֹא בְּטָלוּ הֵמוּ עַד-

דיעסוייטס דעם שטראָהמעם,
שחר, בוזני אונד דערען אַנ-
האַנג צו איהנען, אונד רע-
דעטען ויא זאָן: „ווער האָט
איך בעפֿעהל ערטהיילט,
דיעזען טעמפעל צו בויען אונד
דיעזע מויערן צו פֿאַללענדרען?
(ד) איינסט האָבען וויר יא
שאַן דעסגלייכען צו יענען (חיי-
ערען חויפֿעהערן) געזאָגט.
וויא הייסען ויא דען דיעזע
מאַננער, דיא דיעזעס גע-
ביידע בויען לאַססען?“
(ה) איבער דען עלטעסטען
יהודה'ס אַבער, וואַלטעטע

דיא פֿאַרזעהונג איהרעס גאָטטעם, דאָס יענע ויא נִיכְט אונטערבראַכען (חייק בויע) ביו
דיא

ר ש י

הנהר: וכוותהון. וסיעתהון. וכך היו אומרים להם: מן שם. מי היה לבס דבר הבית לבנות:
ואשרנא דנה לשכללה. והנחלים האלה לייסד כמו ואזיא יחטו (לעיל ד') בניין חומות
לכנים חזרו מנחם: (ד) אדין. אז: כנמא. כאשר נאמר: אשרנא להם. אמרו להם לישראל
אותן לרי יהודה ובנימין: מן אינון. מי הם שמות האנשים: די דנה. אשר זה הבניין הם
בונים: (ה) ועין אלהים. ועינו של הקב"ה שהוא אלהים היתה על זקני היהודים להעלותם
במלאכת הבניין: ולא בטלו האו. ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך.

ב א ר

חורת אשו. (ג) בהזמנא, ידידי החכם השתרגס לפי פירוש בפסוק הקודם פירש כאן
בה זמנא באותו זמן אשר נבאו הנביאים בפעם אחת מהפעמים אשר נסו בהעדת הנביאים לבנות
אתה עליהן וגומר, וכן אגריין להם נח הבונים ולא חל זרנבל וסיעתו עב"ל. ואשרנא,
מטעם אדלג שור, והאל"ף ויחף כמו אזורע (ראב"ע). (ד) אדין כנמא, הפסוק הזה הוא
קשה הבנה, לדעת רש"י ורד"ק הכוונה כי תתני וסיעתו שאלו זאת ליהודים, וזאת נכון כפי
הענין, אך לא כפי טעם המלות, כי הפעל אשרנא הוא מדברים בעדם, הראב"ע אמר וז"ל: הם
דברי הבונים או דברי הסופרים לשאלים להם מן שם לבוס טעם ופירוש כאשר נאמר בספר
כן אמרנו להם מי הם האנשים הבונים עב"ל, וכוונתו לדעת כי הן, אדין כנמא כלומר
בהמשך הדברים כאשר נחנחנו יחדיו אמרנו להם גם כן על פי שאלתם מי המה האנשים
בראשיתו אשר כוו לנו בדבר הזה, וכמו שאמר להלן (י') והמה זרנבל וישוע הנזכרים לעיל;
ומה שאמר הראב"ע כאשר נאמר בספר, אין כוונתו על האגרת ששלחו לדריוש כי גם שם לא
נקנו האנשים האלה בשמותם, כי מה שאמר להלן (ט"ז) אדין שזנבר, אין זה מענה על
שאלתם מי המה האנשים אשר עתה בראשם, כי מלבד כי אין להכריע כי שזנבר הוא זרנבל,
הנה גם זכרו אך דבר שזנבר עבר בימי בורש ואין זה מענין שאלתם כלל, אולם כי כל הספור
הנזכר שם הוא להראות כי בדשיון מלך כרש הלו לבנות, אך גם נקנו את שמות האנשים
אשר עתה יחזיקו את ידיהם בבנין, והמה זרנבל וישוע והנביאים שזנבר, אך שמאסף הספר
הזה, השמיט זה גם כאן גם בדברי האגרת לפי שזנבר הזכיר, כן יראה לי כוונת הפסוק
כפי פשוטו. אולם לדעת ידידי החכם השתרגס לפי פירוש בקודמים יהיה המאמר אדין
וגומר עוד דברת תתני וסיעתו כלומר הלוא לפני הימים כדבר הזה אשר דברנו עתה אחכס
הבונים הזהרנו אותם אשר עומדים עלינו לשמירת? וכן מתורגם. (ה) אלהים, אלהי
 שלהם וכמו שאמר להלן אלהא דלסון (מדברי הראב"ע). שבי יהודיא, זקני יהודה כן פירש

עזרא ה

חרגום אשכנזי פג

דיא זאכע אן דריוש ערגעהען
וועררע, וואָ זיא דאָן דאָר
בער דיא טריוע אַבשריפֿט
(דעם קעניגליכען בעטיידעם)
ערטהיילען וואָללען. (ו) אַבֿ
שריפֿט דעם ברעפֿעס, וועל
כַּעחחני לאַנדפֿעלעגער דיעם.
זייטס דעם שטראָהמעס, שחר,
בזוני אונד זיינע געזעללשאַפֿט
דיא אפרסכיטער דיעסזייטס
דעם שטראָהמעס אן דען קע
ניג דריוש געשיקט האַבען.
(ז) (יענע שיקטען דיעזעס איי
נען בעריכט וואָרין פֿאַלגענע
דעם געשריעבען וואָר), דעם
קעניגע דריוש אַללעס גליק!

טעמא לדריושיהך ואדין יתיבון
נשתונא על-דנה: (ו) פרשגן
אגרתא די-שלח תחני ופתח
עבר-נהרה ושתר בזוני וכנותה
אפרסכיא די בעבר נהרה על-
דריוש מלכא: (ז) פתגמא שלחו
עלוהי וכדנה כתיב בגוה לדריוש
מלכא שלמא כלל: (ח) ידיעולוהוא
למלכא די-אלנא ליהוד

מדינא

(ח) עס ריעניג דעם קעניגע צור נאכריכט, דאס וויר נאך דער לאנדשאפֿט יהודה צום טעמא

פעל

ר ש י

והשיבו זקני היהודים דבר לאותם הלויים שלא ינטלו את הכניין עד אשר ילך הדבר לדריוש
המלך: וחדין יחיבון. ואז ישיבו היהודים כתב הנשתיין על כך על חשונתו של דריוש: (ו) פרשגן.
פתרון פתשגן האגרת: וכנותים. וסיעותיו: אפרסכיא. אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם:
על דריוש מלכא. אל דריוש האלך: (ז) עלוהי. אליו: וכדנה כתיב בגוה. וכך היה כתוב
בתוכה של אגרת: שלמא כלל. כל השלום יהיה לו: (ח) ידיע להוא למלכא. דבר ידוע
יהיה לאלך: די אלנא. אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתנבא.
והוא

ב א ו ר

רש"י ויתר המפרשים. והנה אם גם אין לשפק כי יד'ה' עשתה זאת וברכונו השלימו אויביהם
עמהם, בכל זאת כל יחשב זאת לעין אם נבקש לזה גם סנה טבעית, כי חפץ ה' הוא לעשות
נסים ונפלאות על דרך השתלשלות הסבות כנודב, ולזה אני אומר, כי, אם שחחני וסיעתו
נבר הרגישו כי המלך חפץ ביקר היהודים ודורש שלום וטובם, או שאנשים האלה באמת לא
שנאו את היהודים, וכן תראה באגרת אל המלך, כי לא דברו סרה על עס ה', אדרבא נברו
לאלהי הכבוד (לקמן פסוק ח') לבית אלהא רבא, והכותים לרי יהודה אם שהיתה אימת פחת
הנהר על פניהם, או שהסמרונים גם המה האמינו לדברי נביאי ה' כי את ה' היו יראים אם
גם עבדו כסיליהם. יהך, מרגם של ילך יהך (ראש"ע). ואדין יחיבון נשחונא, כפי דרכי
נבאור מלת נשחונא, חתיה הכוונה כי פחת הנהר וסיעתו הנטיחם שלא לנטל מלאכתם עד
שיגיע לידם משפט המלך ואז יחנו ליהודים העתקה נאמנה מדבר המלך. (ו) פרשגן אגרתא,
זה דברי הכותב אשר העתיק האגרות מבית אולר המכתבים כאשר בארנו לעיל. ועיין על
מה שהבאתי לעיל (ד', ח') בשם ידידי החכם המהרש"ם, כי לפי דעתו שם יהיה הפסוק הזה
מענין האגרת עכמו, כלומר ההקדמה ממעל לה. (ז) פתגמא, אגרת, ויראה לי שהכוונה כי
פחת הנהר שלח למלך אגרת מיוחדת על דבר זה, ולא כלל זה בתוך שאר הדברים אשר היה
מפקודתו להודיע למלך מדי שנה בשנה או מדי חדש בחדשו (חיינע בעזקנדרע דעפערטע); אך
לדעת ידידי החכם המהרש"ם יהיה מן פתגמא עד בגוה מאמר מוסגר, כי אלה שלח מן האגרת
והמה דברי כותב הספר, וראוי להקדים לפני כסוק הקודם, כי הפסוק וי"ו בהיותו ההקדמה
ממעל לאגרת, מחובר בענינו אל לדריוש מלכא וגומר אשר ממנו התחלת תוכן האגרת כ"ל,

ובן

תרגום אשכנזי

פעל דעם גראסען גאטטעם
גענאנגען זינד, דערזעלבע
ווירד אויס מארמאר געבוי-
עט, האלץ דען וואנדען און
געפויגט, דיעזע ארבייט ווירד
שליינג בעטריעבען, אונדגע-
דייהעט אין איהרער האנד.
(ט) וויר פראגטען דארויף נאך
יענען עלטעסטען, וויר שפרא-
ען (נעהמליך) זאצו איהנען
(דען בולייטען): ווער האט
איך בעפעהל ערטהיילט, דיע-
זעס הויז צו בויען אונד דיעזע
מויערן צו פאללענדען?
(י) אונד פראגטען זיא צוגלייך
נאך דעם נאמען יענער, אום
דיר איהן אנצייגען צו קעננען,
דאמיט וויר (נעהמליך) דיא נא-
מען דער מאנער פערצייע.

נען קעננטען, דיא אן איהרער שפיטצע שטעהן.

ר ש י

והוא הבית בנוי: גלל. מרמז"ל בלע"ז: ואב מתשם בבתיא. ועלים נתונים ומשומים בבתיא
כדי להחזיק הבניין למען יעמוד ימים רבים: ועבדתא דך. ומלאכה זאת: אספרנא
מתעבדא. מהרה היתה נעשית אספרנה איזפלוויטמנ"ט בלע"ז: ומללח בידהום. והוללח
מעשה זה בידהום: (ט) אדין. אז באראינו הבניין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להום.
כאשר נאמר בסמוך אשארנו אליהם: מן שם לכם. דבר הבית הזה לבנותו ובתלים הללו ליסד:
ואושרנא. בניין חושות לבנים: (י) ואף שהמחוס. ואף שמותם של בונים ראשי הבניין
שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב. אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיהם. אשר
בעלמם וברשותם קמו לבנות הבית: (יא) וכנמא פתגמא. כמו שנאמר הדבר: המיבונא.

ב א ו ר

וכן מתורגם. (ח) אבן גלל, שיש לבן, עיין ערוך גלל. ואמר הרא"ש שנקרא בן לפי
שקריבה לגלל אותה מפני כבדוה, וכן כתב בעל מערכי לשון שם: ואע, כמ"ש רש"י, ויראה
לי כי כאשר נאמר אבן בסתם והכוונה לפעמים על אבן יקרה, כדור אבן במרגמה (משלי
כ"ו ח'), שלדעת כמה מפרשים ענינו אבן יקרה, בן יאמר עץ ביחוד על העלים הנבחרים
והאה ארזי הלכנון, כי כבר בא לעיל (ג', ז') כי הדגונים הכיאו ארזים מן הלכנון לבנות
בית ה', וכן כתב הרא"ש בע עני ארזים שלא יקנו היו משימים בבתלים להיות הבנין חזק.
אספרנא, מהרה, בן פירשו רש"י רא"ש בע וערוך. (ט) לשביא אלך, אמר ידידי הכנס המחרגם
ח"ל: לפי פירושי בפסוקים הקודמים יהיה הלמ"ד ענינו על כמו שאל שאל האיש לנו ולמולדתנו
(בראשית מ"ג, ז') ענינו עלינו ועל מולדתנו (נאך חזון חזון אומערער פערזונלעכטעט) כלומר
שאלנו (את הבונים) על הזקנים האלה אשר לו לבנות, כאשר יפרט מעט אחרי כן. להם,
את הבונים עב"ל וכן מתורגם. (י) די נכתוב, כדי שנכתוב שמות האנשים האלה ואין ספק
שעשו בן ושאלו למלך רשימת האנשים אשר בראשיהם, אך הסופר הזה השמיט אותם כאשר
בארו

ע ז ר א ה

מדינתא לבית אלהא רבא והוא
מתכנא אבן גלל ואע מתשם
בכתליא ועבדתא דך אספרנא
מתעבדא ומצלח בידהום: (ט) אדין
שאלנא לשביא אלך כנמא
אמרנא להם מן שם לכם טעם
ביתא דנא למבניה ואשרנא דנא
לשכללה: (י) ואף שמחתהום
שאלנא להם להודיעך די
נכתוב שם גבריאל די בראשיהם:
(יא) וכנמא פתגמא התיבונא

לממר

נען קעננטען, דיא אן איהרער שפיטצע שטעהן. (יא) זאצו לויטעט אבער דער אוים.
שפרוך

לִמְמַר אֲנִיחָנָא הַמּוֹ עֲבֹדוֹהִי דִי-
 אֱלֹהֵי שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וּבְנִין בִּיתָא
 דִּי-הוּא בְּנֵה מִקְדָּמַת דְּנֵה שְׁנִין
 שְׁגִיָּאן וּמִקְדָּ דִּישְׂרָאֵל רַב בְּנֵהִי
 וְשִׁכְלָלָהּ: (יב) לָהֵן מִן-דִּי הִרְגִּזוּ
 אֲבֵהֶתְנָא לְאֱלֹהֵי שְׁמַיָּא יְהִיב הַמּוֹ
 בִיד נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל כְּסָדִיָּא
 וּבִיתָה דְּנֵה וְסִתְרָה וְעִמָּה הִגְלִי
 לְבָבֶל: (יג) בְּרַם בְּשַׁנַּת חֲדָה
 לְכוּרֶשׁ מֶלֶכָּא דִּי בָבֶל כּוּרֶשׁ
 מֶלֶכָּא שֵׁם טַעַם בֵּית-אֱלֹהֵי דְּנֵה
 לְבָנָא: (יד) וְאַף מְאַנִּיא דִּי-בֵית-
 אֱלֹהֵי דִי דִּהְבָּה וְכִסְפָּא דִּי
 נְבוּכַדְנֶצַּר הִנְפִּיק מִן-הִיכְלָא דִּי
 בִירוּשָׁלַם וְהִיבֵל הַמּוֹ דְּהִיכְלָא דִּי

בבל

כשראה קרי.

שפרוך, דען ויא אונז ערווייע.
 דערט האבען, אינדעם זיא
 שפראכען: וויר זינד דיא דיע-
 נער פֿאַם גאָטטע דעם הימ-
 מעלס אונד דער ערדע, אונד
 בויען איינען טעמפלעל, דער
 שאַן עהעדעם, דורך פֿיעלע
 יאהרע ערבויעט וואָר, אונד
 דען איין גראָסער קעניג
 ישרא'ל'ס געבויעט אונד פֿאַל-
 לענדעט האָטטע. (יב) נון אבער
 דאָדורך דאָס אונזערע פֿאַר-
 פֿאהרען דען גאָטט דעם הימ-
 מעלס ערצורנט האָבען, האָט
 דיעזער זיא אין דיא געוואַלט
 דעם קאלדעער'ס נבוכדנצר
 קעניגס פֿאַן ב ב ל געגעבען,
 דער דיעזען טעמפלעל צער-
 שטעהרט, אונד דאָ פֿאַלק
 נאָך בבל פֿערטריעבען האָט.
 (יג) אינדעסען אים ערשטען
 יאהרע דעם כורש קעניגס פֿאַן
 בבל, גאָבען דיעזער קע-
 ניג כורש דען כעפֿעהל, דיע-
 זעס גאָטטעס הויז וויעדער
 א יפֿצובויען. (יד) אונד ועלבסט
 דיא צום גאָטטעס הויז גע-
 העריגען געראטע אַויס גאָלד אונד זיל בער, וועלכע נבוכדנצר, אַויס דעם טעמ-
 פעל צו ירושלים געגאָממען, אונד אין דען טעמפלעל צובבל געבראַכט האָט, נאָהם דער
 קעניג

רשי

השינו לנו דבר: אנחנו הימנו. אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובניין ביתא.
 ואנו בוגין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך לישראל רב. ומלך גדול שהיה
 לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו: (יב) להן. ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו
 ואלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדים והבית הזה המריב ואת העם הגולה לבבל:
 (יג) ברם. אך בשנת אחת לכורש מלך בבל כזה כורש בדבר הזה לבנות הבית: (יד) ואף.
 כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוליך נבוכדנצר מן ההיכל שבירושלים והוליכם להיכלו שבבבל
 הוכיח אותם בזה מהיכל מלך בבל ומסרם ליד שגלר דינאל שזמו כך: והיכל המו. והולך

באור

בחרנו לעיל. (יא) די הוא, הנה מתחלה אמרו שאין לאנו צונוס היכל חדש שהיה מן הראוי
 שלח לעשות מבלי רשיון המלך, אבל הבת הזה כבר היה בנוי למלפיות ואנחנו אך העמדנו
 אותו על מכונו הראשון; ועוד כי גם להעמידו על תלו הורשה לנו מאת כורש וספרו את
 ביקר

בְּכָל הַנֶּפֶק הַמֶּזֶז כּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ אֲמַר
הֵיכְלָא דִּי בָבֶל וַיְהִיבוּ לְשִׁשְׁבָצָר
שְׁמָה דִּי פִתְחָה שְׁמָה: (טו) וְאִמְרִי
לְהוֹ אֱלֹהִים מֵאֲנִיָּא שְׂא אֲזִל־אֲחִת
הַמֶּזֶז בְּהֵיכְלָא דִּי בִירוּשָׁלַם וּבֵית
אֱלֹהִים יִתְבְּנָא עַל־אֲחֵרָה:
(טז) אֲדִין שִׁשְׁבָצָר דִּךְ אֲתָא יְהִיב
אֲשִׁיָּא דִּי־בֵית אֱלֹהִים דִּי בִירוּשָׁלַם
וּמִן־אֲדִין וְעַד־כֶּעַן מִתְבְּנָא וְלֹא
שְׁלִים: (יז) וְכֶעַן הֵן עַל־מֶלֶךְ אֲמַר
יִתְבְּקֵר בְּבֵית גִּנְזִיָּא דִּי־מֶלֶךְ
תְּמָה דִּי בְּכָל הֵן אִיתִי דִּי־מֶן
כּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ אֲשִׁים טַעַם לְמִבְנָא

קעניג כורש אויס דעם טעם:
פעל צו בבל הערויס, אונד
ווארדען איינעם מיט נאמען
ששכצר איבערגעבען, דען
ער צום לאנדפֿלעגער אייגֿ
זעצטע. (טו) אונד ער זאגטע
צו איהם: נים דיעזע געראטהע,
ציעהע הין, אונד לעגע זיא
אין דעם טעמפעל צו ירושלים
ניערער, דאָ גאטטעס הויז
זאלל אן זיינער שטאטטע וויע.
דער אויפֿגעבויעט ווערדען.
(טז) דארויף קאם דיעזער
ששכצר, לעגטע דען גרונד
צום גאטטעס הויז אין
ירושלים, אונד פֿאן דיעזער
צייט אן ביז יעצט ווירד עס
געבויעט, איוט אבער נאך
ניכט פֿאללענרעט; (יז) אונד
נון, ווען עס דעם קאניגע גע.
פֿאלליג איוט, זאָ טאָטע אין

דען קעניגליכען ארכיווען, דיאויך דאָרט אין בבל בעפֿינדען, נאָגעזונט ווערדען, אָב עס
דעם זאָ וויא, דאָס פֿאָם קעניגע כורש בעפֿעהל געגעבען איוט, דיעזעס גאטטעס הויז צו
ירושלים

ר ש י

אֲחִים: הַנֶּפֶק הַמֶּזֶז. הוֹלִיָא אֲחִים: דִּי פִתְחָה שְׁמָה. שְׂא אֲזִל וּפִתְחָה וּנְקִרָא שְׁמָה פִתְחָה:
(טו) וְאִמְרִי לֵיה. וְכֵךְ אֲמַר לוֹ כּוֹרֵשׁ לִשְׁכַנֵּר אֱלֹהִים הַנִּלִּים קָם וּלְךָ וְהוֹרֵד אֲחִים בְּהֵיכְל אֲשֶׁר
בִּירוּשָׁלַם וּבֵיתוֹ שֶׁל הַקֶּב"ה יְהִיב כְּנוֹי עַל מְקוֹמוֹ: (טז) אֲדִין. אָז: שְׁכַנֵּר דִּךְ. זֶה בֵּא וְנִתֵּן
כְּתוּבֵי בֵיתוֹ שֶׁל הַקֶּב"ה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וּמֵאֲזוּ וְעַד עַתָּה הֵיךְ הַבֵּית כְּנוֹי וְלֹא נִגְמַר הַבְּנִיין:
(יז) וְכֶעַן. וְעַתָּה אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יְהִיב הַדָּבָר יְדוּעַ וּמִנּוּקֵר בְּנֵית גִּנְזִיָּא שֶׁל מֶלֶךְ אֲשֶׁר שֶׁס
בְּכָל: הֵן אִיתִי. אִם יֵשׁ הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר מִפִּי כּוֹרֵשׁ יֵלֵךְ לִבְנוֹת בֵּית זֶה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם:
וְרַעוּת מִלִּנְכָא. וְרִכּוֹן הַמֶּלֶךְ עַל כֵּן יִשְׁלַח אֲלֵינוּ: עֲלִינוּ. אֲלֵינוּ: (ע"כ) מִכְתָּב הַאֲגָרָת אֲשֶׁר
שָׁלַח תַּחְתִּי וְשֶׁתְּרַבּוּנוּי:

ב א ו ר

הִיקֵר וְהַגְדוּלָה אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ יַעֲזֵן לַעֲשׂוֹת לְבֵית הַזֶּה כִּי הוֹלִיָא אֶת הַנִּלִּים. (יז) דִּי פִתְחָה, כָּל
כֵּךְ הִיוּ הַיְּהוּדִים גְּדוּלִים בְּעֵינֵיו עַד כִּי הָשִׁים הַנֶּשִׂא שְׁלֵהֶם לַפִּתְחָה וְהוּא שֶׁס יִקֵּר (חִיין עֲהֲרַעֲנִיטֵעוּ)
יִוֹרֵה כִּי לוֹ הָעוֹז וְהַמַּמְשָׁלָה בְּמִחוּ הוֹפֵקֵד עֲלָיו. (טו) אֲחִת הַמֶּזֶז, תִּנִּיחַ אֲחִים שֶׁס בְּהֵיכְל ה'־
(טז) שִׁשְׁבָצָר דִּךְ, כְּלוּמָר זֶה הָאִישׁ שְׁכַנֵּר אֲשֶׁר הֵיךְ פִתְחָה בַּעֲלָמוֹ. יְהִיב אֲשִׁיָּא, נִתֵּן וְנִנָּה
הַיְּסוּד, וּמַעֲמָה יֵשׁ לָנוּ רְשׁוּת לְבָנוֹת אֶת אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת, וְהֵךְ רוֹאֶה כִּי גַם הַיְּהוּדִים גַּם
כּוֹתְבֵי הַאֲגָרָת כָּמֹדוֹ תַּחַת לְשׁוֹנֵס כִּי אֲרַתְחַשְׁתָּא נֹוה לְבַטֵּל הַבְּנִיין כְּנוֹכַר לַעֲיֵל, וְזֶה לַעַד כִּי
תַּחְתִּי וְסִיעֲתוֹ לֹא רָנוּ לַהֲרַע לַעֲסֵה הַזֶּה הַטַּעֲמִים שְׁאִמְרָנוּ לַעֲיֵל. (יז) עַל מִלְכָא טוֹב, שֶׁס
טוֹב וְקָשֶׁר עִם יִתְסֵה שְׁעֵל, לְהוֹרִיחַ חֶסֶד וְרִכּוֹן, מִכִּינוּ בְּלִשׁוֹן עֲבָדִית לֹא לְבַד בְּנַחְמִיָּה (ב', ה')
וּבְאֲחֵתֵר כְּמָה פַעֲמִים אֲבֵל גַּם בְּהִי' (א', י"ג ב') אִם עֲלִיכֶם טוֹב.

בית־אלהא־דך בירושלם ורעות
מלכא על־דנה ישלח עלינא:

תרגום אשכנזי פה

ירושלים אויפצויען, אינר
דיא וויללענסמיינונג היעראי
בער שיקע דער קעניג אונו
צו "

ו (א) באדין דריוש מלכא שם
טעם ובקרו ובית ספריא
די גנזיא מהחתין תמה בככל:
(ג) והשתכח באחמתא בבירתא
די במדי מדינתא מגלה חדה
וכן כתיב בגוה דכרונה:

ו (ב) דארויף גאב דער קעניג
דריוש בעפעהל, דאס
נאן דארט אין בבל, אין דעם
ארביווע, וואָ בעניטצטע אור־
קינדען ניעדערגעלעגט וואָרען,
נאָוואָטע; (ג) עס פֿאָנד זיך
אָבער (ערטט) צו אַחמא, אַ
אין דער בורג וועלכע אין דער
לאַנדשאַפֿט מעדיען ליגט,
איינע ראָללע, וואָרין צום
אָנדענקען פֿאָלגענדעס גע־

בשנת

ר ש י

ו (א) באדין. אז נאָר הניעהמנח ליד דריוש: שם טעם. ליה המלך הדבר: ובקרו. ובדקו
בניי הספרים שהולכות מונחיס שם כנכל: (ב) והשתכח באחמתא. ונמלא מכתב
של מגילה אחת שם באחמתא כן פתרו אנשי הספרות שהיא כלי העשוי לאגרות ולגלויות
ולספרים והעמידוהו מגורת חמת מים והאל"ף אשר כתיבה חיה עיקר ביתר המלך אשר
נשאר לשון ארמי: בבירתא. באותה בירה אשר באדי המדינה: וכן כתיב. וכן היה כתוב
דחוכה

ב א ו ר

ו (א) די גנזיא, יראה ליכי זה דרכם גם אז נאָר אָנחנו עושים עוד היום שהיה להם
בניי אולר הספרים (חרכ"ף) מקום מיוחד שבו שמו המכתבים הנושנים אשר לא
יטרכו להם כ"א לעתים רחוקים, וזה הוא די גנזיא מהחתין כלומר אשר נתנו המכתבים
שראויים לגנוז. (ב) באחמתא, לדעת רש"י ורד"ק הוא מן חמת מים וענינו כלי עור
(ואולי הוא חד עם אחמתא) (בראשית מ"ב, כ"ז) שרשו ממת עיין רד"ק שרש זה, ותהיה
מן המתהפכים; אולם כבר הביא ידידי בעל מערבי לשון כי איתא בתרגום אסתר (א', ד')
אחמיתן דנחשתא, וכן אמר הרשב"ע שם אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי גנזיו כו
כתבי הזכרונות. ולדעת חכמי העמים הוא שם עיר בה משכן מלך בעת הקיץ (עקבשטיינר)
ועמם הסכים ידידי הנ"ל ע"ש וגם החכם גענעניוס, וא"כ הוא מן חמה, יען היתה מושב
נימות החמה. ויראה לי כי בניי ספריא אשר כנכל חפשו ולא מלאו, ואח"כ מלאו באחמתא
די במדי מדינתא. בבירחא, בארמון (ועיי' דניאל ה', כ') כמה שביארו שם. וידידי
מהר"ם גאלדמאן בהערותיו לתרגומו אמר וז"ל: אולי אחמתא מן חסם בהפוך האותיות וענינו
חתימה, והדבר ידוע כי לכל בירה ובירה היתה טבעת מיוחדת אשר יחתם בה המלך, וטבעת
ההיא נחקק ליון מיוחד, להבדיל מטבעות שאר המלכים. והנה דריוש המדי לכד את ארן
כשדים (עיין דניאל ט', כ"ד — כ"ה) נביאור שם) ובהפך בירת מדי גם אחרי הלכידה ההיא
הם המלכות, נשארה גם טבעתה כמו שהיתה, ודריוש נטש מלכותו לכורש מלך פרס בעודנו
חי (שם שם) וא"כ העביר דריוש טבעתו מעל ידו, ויתנה ליושב על כסאו, ונחתמו לפי זה
אגרות רבות בטבעת בירת מדי מידי בורש נחלת מלכותו; ויהי פירוש הפסוקים, כאשר נקשו
בניי הספרים כנכל מלאו שמה מגלה אחת, נחתמת נחתמת הבירה שבמדינת מדי וענין
בבירתא כלומר ההוגה בבירתא ויהי תרגומו: (חוכר עם פֿאָנד זיך חוכטער דעם זיגען דער רעזידענט
פֿאָן דער זמירטשפֿט מדי, חיינע קאָללע. ח. ז. ו.) ולפי שלבי יפג בפירוש הזה כי דבר חדש
הוא

תרגום אשכנזי

עזרא ו

(ג) בשנת חדה לכורש מלכא
כורש מלכא שם טעם בית
אלהא בירושלם ביתא יתבנא
אתר די דבתיין דבתיין ואשוהי
מסובלין רומה אמין שתין פתייה
אמין שתין: (ד) נדבכין די אבן
גלל תלתא ונדבך די אע חדת
ונפקתא מן בית מלכא התיהב:
(ה) ואף מאני בית אלהא די

שריעבען וואר: (ג) אים ער
שטען יאהרע דעם קעניגס
כורש, ערטהיילטע דער קע-
ניג כורש בעפעהל, איין גאט
טעסהוז זיין צו ירושלים (וויי-
דער), דיעזעס הויז ווערדע
ערבועט, אלס איין ארט,
וואו מאן אפפער שלאכטעט,
זיינע גרונדלאגען זאללען אונ-
ערשיטטערליך זיין, זיינע הא-
דע זעכציג עללען, אונד זיינע
ברייטע זעכציג עללען. (ד) דיא
מויערפאגן, אימטער דרייא
פאן מארמאר, אונד איינע
פאן האלץ, אונד דיא קאסטן
זאללען אויס דעם קאניג.

דהבא

ליבען פאלאסטע דערגעגעבען ווערדען. (ה) אויך דיא צום גאטטעסהוזע געהאריגען גע-

רא

ר ש י

במזכה זכרון שלה: (ג) בית אלהא בירושלם. בבית אלהא בירושלם מה יבא עליו הבית יבנה:
אתר. שהוא מקום שזוכים שם זכר: ואשוהי. כמו ואשיא יחיטו (לעיל ד'): רומיה אשין
שתין. רים הבית שזים אמה וזשים אמה רחבו: (ד) נדבכין. לשון כתלים וקירות. הנתלים
היו של אבן גלל. מרמר"א בלע"ז. ונדבך. וכותל של עץ חדש מכפנים כעניין בניין הבית
אשר בנה שלמה: ונפקתא. והולאה לכוך הבית ולשאר דברים אשר לבית נתתן להם מבית
המלך: (ה) ואף מאני. ואף בלי הקדש של בית האלהים ש! זה וכסף אשר נצרכה להם הוציאו
מן

באור

הוא שטיית מעליו בתרגומי ונטיית לשאר התרגומים עכ"ל. (ג) בשנת חדה לכורש מלכא,
ארבע מלות האלה היו כתובים על המגלה בעבר השני למען ידע פקיד האוצר מיד פאזיה
שנה המכתב הזה, והמגלה התחילה כורש מלכא. בית אלהא, לדעת ידידי הסכם המתרגם
חסר מלת להוא, ושיעורו בית אלהא להוא בירושלם (במקדס), הוא כלל ואחריו פרט וכן מתורגם.
ואשוהי מסובלין, מלשון משא, כלומר היסודות יהיו עבים וחזקים שיוכלו שאת הבנין שיבוא
עליהם, ימים רבים, (רש"ד). רומה, כחץ הראב"ע יותר גבוה מבנין הראשון של שלמה
בי בנהו ה' שלשים אמה קומתו, וכן פתיה אשין שתין להיות הגובה והרוחב שזה, אשר לא
כן היה בבנין שלמה, כי שם היה הרוחב אך עשרים אמה אף שהקומה שלשים כמבואר מלכים
(א' י"ג), והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה, אולם מי יודע אם האמות שוות עכ"ל.
(ד) נדבכין, רש"י פירש כתלים שהוא תרגם של טורים וגם לדעתו הענין שורות כתלים,
וז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה (פליס פרק ב' משנה ה') נבאר אמיתת שם הנדבך כי כבר
נפל בו רעיון רב לרבים, וזה, כי לבנאים שני לוחות באורך כל רוח כמו ו' אמות, ויעמידו
לוח מכאן ולוח מכאן וביניהם מן המרחק אשר ירכו שישימו עיני הכותל, עוד ימשיכו ביניהם
שני עטים ויקשרו אותם בקישורים עוד יספנו העפר בין שתי הלוחות ויכו בכשילים עד שיגבה
הכותל, ויקראו זה הבנאים אלט פיה וכל אחד מאלה הלוחות נקרא נדבך עכ"ל; ולדבריו
נפרש הגובה כאן שהאמות שיבנו בין הלוחות האלה יסו"ג אורות ושורה אחת של עץ, ולכוננו
הוא

ראטהע פֿאַן גאַלד אונד זילבער
וועלכע נבוכדנצר אויס דעם
טעמפל צו ירושלים גענאָמֶן
מען, אונד נאך בכל געבראַכט
האט, זאָללען צוריקגעגעבען
ווערען, דאָמיט דיעזעס (אז)
(עס) נאך דעם טעמפל צו
ירושלים, אָן זיינע עהעמאַה
ליגע שטעללע קאמטע, אונד
דאָ (ששכצ) זאָללסט זיא
אין דיעזעם גאָטטעסהיזעניע.
דערלעגען. (ו) נון תחני לאַנד.
פֿאַלענער יענזייטס דעם
שטראָהמעס, שתר, בוזני מיט
דעם אַנהאַנגע דער אפרסכֶּי
טען יענזייטס דעם שטראָה.
מעס! האַלטעט אײך פֿאַן דאָרט
ענטפֿערנט. (ז) לאַססעט נור

דָהֶבָה וְכֶסֶף דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר
הַנֶּפֶק מִן־הַיִּכְלָא דִּי־בִירוּשָׁלַם
וְהַיִּבְל לְבָבֵל יִהְיִיבּוֹן וְיִהְיֶה
לְהַיִּכְלָא דִּי־בִירוּשָׁלַם לְאַתְרָהּ
וְתַחַת בְּבֵית אֱלֹהֵא: (ו) כֶּעַן
תַּחֲנִי פַחַת עַבְר־נְהִרָה שְׁתֵּר
בּוֹזְנִי וְכִנּוּתֵהוּן אֶפְרַסְכֵּיא דִּי
בְּעַבְר נְהִרָה רַחֲיקִין הוּוּ מִן־
תַּמָּה: (ז) שְׁבִקוּ לַעֲבִידַת בֵּית־
אֱלֹהֵא דִּךְ פַּחַת יְהוּדִיא וְלִשְׁבִי
יְהוּדִיא

ק"ס
כ"ח
כ"ח
כ"ח

דיא אַרבייט אָן דיעזעם גאָטטעסהיזעניע דעם לאַנדפֿאַלענער דער יהודים אונד איהרען עלי
טע=

ר ש י

מִן הַיִּכְל שְׁבִירוּשָׁלַם וְהַיִּבְלִין לְבָבֵל: וְהַיִּכְל אֲשֶׁר הוֹלִיךְ יִהְיִיבּוֹן יִתְנוּ: וְיִהְיֶה כֵּן הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה
לְהַיִּכְל אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם לְמַקְוֵמוֹ: וְתַחַת וְיִהְיֶה מוֹנֵחַ בְּנִיתוֹ שֶׁל הַקֶּבֶץ: (ו) כֶּעַן תַּחֲנִי וְגו' .
זוּ הֵיאֵה הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר הַיִּבְל דְּרִישׁ אֶל תַּחֲנִי וְשֵׁת בּוֹזְנִי: דִּי בְעַבְר נְהִרָה. לְכָד אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
שֶׁהוּא עַבְר הַנְּהַר לְאוֹתָן שְׁנֵבֵל: רַחֲיקִין הוּוּ מִן תַּמָּה. רַחֲקִים תְּהִיוּ מִשֶּׁם מִבְּנִיין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
שֶׁלֹא תִרְסּוּ יְדֵי עוֹשֵׂי הַמַּלְאָכָה: (ז) דָּךְ זֶה: פַּחַת יְהוּדִיא. שְׁלֵטוֹנֵי הַיְּהוּדִים יַעֲזוּ דַבֵּר
זֶה

ב א ו ר

הואת נטה ידידי הנ"ל בתרגומו. (ה) יהויבון, המשיבין (ראב"ע). ויהך, וילך כל להיכלא
והמלה מיוחדת מן הרבים כמו כי יתן מים (הנ"ל), והוא עד לעצמו על כוונתו כי הוא ז"ל
כתב על כי יתן מים על זרע (ויקרא י"א ל"ח) וז"ל ובא המלה בלשון יחיד על מים וכן
ומי נדה לא זרק עליו עכ"ל, והנך רואה בראיה שהביא מן מי נדה לא זרק עליו (במדבר
י"ט י"ג) שלא כוון הרב על פעל סתמי (כמו שחשבו קצת) שהרי בפסוק הזה הקדים השם
אל הפעל ואז לא יתכן שוב פעל סתמי בגודע למביני לשון, אבל כוונתו בי לפעמים יבוא
השם ברבים והפעל ביחיד והכוונה על כל אחד מהם כמו כאן וכן בגות זעדה עלי שור
(וכמו שאלר הוא שם) ואם תהיה שם הקבוצ כמו מים שזערו מעט או מקלת ממנו. וחחה,
בגד ששכר ידבר באגרת, והטעם חוריד או תניח אמה ששכר בבית אלהא (לשון הראב"ע).
והנה אמר יהויבון בלשון רבים ותחת ביחיד כי הכלים המובלים לירושלים היו רבים אבל
להשיגם בזה"ל זאת היתה מפקדת להנשיא לנד. (ו) רחיקין, מעמדו מרחוק מבלי
להשיג על מלאכתם כי אף שהגדתי לכם את מדת הבית בגובהו ורחבו אין לכם לפקוד עין
על זה ואם ישנו את המדה ישנו במפלס. (ז) פחת יהודיא, כתב הראב"ע הלמ"ד של
לעבדות בית אלהא עומדת במקום שנים וכן הוא לפחת יהודה ע"ב; ויותר נראה
שהלמ"ד מן ולשני יהוד' שנה לאחריה כמו ומאה ולא בחדות (במדבר י"ב ט'). והענין
הניח

יְהוּדִיָּא בֵּית־אֱלֹהִא דְּךָ יִבְנוּן
עַל־אַתְרָהּ: (ח) וּמְנֵי שֵׁים טַעַם
לְמָה דִּי־תַעֲבֹדוּן עִם־שְׂבִי
יְהוּדִיָּא אֶלְךָ לְמִבְנֵי בֵּית־
אֱלֹהִא דְּךָ וּמִנְכְּסֵי מַלְכָּא דִּי
מִדַּת עֵבֶר נִהְרָה אֶסְפְּרָנָא
נִפְקֵתָא הָהוּא מִתִּיהָבָא לְגַבְרִיא
אֶלְךָ דִּי־לָא לְבַטְלָא: (ט) וּמָה
חֲשֹׁן וּבְנֵי תוֹרִין וּדְכָרִין וְאִמְרִין
לְעֵלּוֹן וְלֵאלֹהִי שְׁמִיא חֲנֻטִין
מֶלֶךְ וְחֹמֶר וּמִשָּׁח כְּמֹאמֶר
כְּהֵנִיָּא דִּי־בִירוּשָׁלַם לְהוּא

מתיב

טעסטען הינגעהען, ויא ואל.
לען דיעזעס גאטטעסהוין אן
ווינער שטאטטע וויעדער
אויפבויען. (ח) פאן מיר איוט
פיעלמעהר בעפעהל ער.
טהיילט, וואס איהר זעלבסט
צו לייסטען האבט, נעכסט
דיעזען עלטעסטען יהודה'ס
אום דיעזעס גאטטעסהוין
אויפבויען, דאס, פאן דען
קאניגליכען גיטערן, דאן איוט
פאן דען רענטען יענווייטס דעם
שטראהמעס, דיעזען מאנגערן.
דיא קאסטען שלייניגסט געגען
בען ווערדען, דאמיט ויא ניכט
אונטערבראכען ווערדען.
(ט) אונד וואס זאגסט בענאט
היגעט ווירד, (טלס) יונגע
שטיערע, ווירדער אונד לאמ.
כער, אים דעם גאטטע דעם
היממעלס צו אפפערן, (ווייז)

חזק (וויצען, זאלץ, וויין אונד אהל, זאלל יענען, וויא עס דיא פריעסטער צוירושלים
פער

ר ש י

זה: ולשני יהודיא. ולזקני יהודים אני מלום: בית אלהא דך. בית אלהים זה: (ח) ומני
שים טעם. וממני יהיה כיווי זה: למה די תעבדון. לאותו בנין המלכה אשר תעשו עס
זקני יהודים האלה לבנות ביתו של הקנ"ה: ומנכסי מלכא. מנכסי המלך יהיו עושים הבניין
הזה: די מדת עבר נהרא. מן המס של עבר הנהר אשר למלך מדת מס כמו מנהג בלו
והלך (לעיל ד'): אספרנה. מהרה יבנה הבניין אספרנה אספונטמנ"ט בלע"ז: נפקתא תהוא
מתיבא. הוכחה תהיה נותנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו משלבתן: (ט) ומה חשמן.
ומה שיהיו חוששין: ובני תורין. ובני בקר ואלים וכנשים לעלות לאלהי השמים. וחטין
לשלתות. ומלח לקרבנות ויין לנשכים. ושמן. למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם
יהי

ב א ו ר

הניחו את בני הבית להם ואין להם עסק בו וכאשר אמרנו. בית אלהא, הוא הכלל שאחר
הפרט, כלומר כל חפצי ורכושי הוואך שהבית הזה תיסד וחכיון. (ח) למה, כמו שפירש רש"י,
והענין כי על חבנות הבית אין להם להשקיף כלל, אבל הדבר אשר יש להם בדבר הזה
ע"ז שמתו טעם כי מנכסי מלכא וגומר וכו' של ומנכסי במקום כי, די מדת, כמו מנהג
(לעיל ד' י"ג) ועיין שם בבאור, יז"ל הרד"ק כלומר המס שלוקח המלך בעבר הנהר תעשו
במהרה ההולאה עכ"ל, ולדעתי חסר במלת מדת מ"ס השמוע בעבור פגישת שני אותיות דומות
כאשר הערנו כמה פעמים ושעור הכתוב ומנכסי מלכא (כלומר מהבנסות המלך) אשר מן מדת
עבר נהרא וגומר. (ט) ומה הישרן, עיין דיאל (ג' ע"ז), כמה שבארו שם כי בן הענין
נאן, כל דבר שדואגים עליו (חזק וואס זיח בעוקרנט, פערטעגטן זינד) והנה מה חשמן הוא
הכלל

ע ו ר א ו

מִתִּיהָב לָהֶם יוֹם בְּיוֹם דִּי-לֹא
שָׁלוּ: (י) דִּי-לֵהוֹן מִהֶקְרִבִּין
נִיהוּתִין לֵאלֹהֵי שְׁמִיָּא וּמַצְלִין
לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוּהִי: (יא) וּמִנִּי
שְׁיִים טַעַם דִּי כָל-אַנְשֵׁי דִי יִהְיֶה שְׁנָא
פְּתָנְמָא דְנָה יִתְנַסָּח אַע מִן
בִּיתָהּ וּזְקִיף יִתְמַתָּא עֲלֵהּ
וּבִיתָהּ נִוְלוּ יִתְעַבֵּד עַל-דְּנָה:
(יב) וְאַלְהָא דִּי-שָׁכֵן שְׁמָהּ תָּמָה
יִמְגַר כָּר-מֶדֶךְ וְעַם דִּי וַיִּשְׁלַח
יְדָהּ לְהַשְׁנִיָּא לְחַבְלָהּ בֵּית-

אלהא

ת ר ג ו מ א ש כ נ ו פ ו

פֻּעַרלֵאנְגֵעֵן, טַאג פִּיר טַאג
גַעגֵעֵכֶען ווערדען, אָהנע צו
פֻּעַרפֻּעַהלען, (י) דאַמיט זיא
דעם גאַטטע דעם היממעלס
ליעבליכע אָפּפֻּעַר דאַרברין.
גען אונד פִּיר דאַז לעבען דעם
קעניגס אונד ווינער קינדער
בעטען מאַנען. (יא) עס ווירד
אַבער פֻּאַן מיר אויך בעפֻּעהל
ערטהיילט, דאַס, איין יע-
דער דער דיעזעס געכאַטה אי-
בערטריטט, פֻּאַן דעססען הויז
איין באלקען אַכנער־ססען,
אונד נאַד־דעם דיעזעס הויז
דעסהאַלב אין שויטטהויפֻּען
פֻּעַרוואַנדעלט איוט, דער-
זעלבע אויפֻּערעכט דאַרויף
אוינגעשלאָגן ווערדען זאָלל¹,
(יב) איבריגענס ווירד שאַן יע-

נער גאַטט, דער ווינען נאַמען דאַרט וואָהנען לאָסט, שטירצען יעדען דער קעניגע אונד
פֻּעַלקער, וועלכער ווינע האַנד אויסשטרעקט (דיעזעס) צו איבערטערטען, אים דיעזעס
(¹) חֲלָם טַחֲנִיפֻּתָּהּ.

ר ש י

יֵהִי נָחַן לְהַס דְּכֵר יוֹם בְּיוֹמוֹ: דִּי לֹא שָׁלוּ. בְּלֹא דִיחֵי שִׁנָּה דִּישְׁטורבִּיר בְּלַע"ז: (י) דִּי לְהוֹן.
למען אַזר יֵהִיוּ מִקְרִיבִים לְחַיִּים לְאֵלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְיֵהִיוּ מַחֲלָלִים עַל חַיֵּי הַמֶּלֶךְ וּבְנָיו: (יא) וּמִנִּי
שִׁים טַעַם. וּמִמִּי שִׁים זִיוֵּי וְשִׁמַּת דְּכֵר אַזר כָּל אִדָּם אַזר יִשְׁנֵה דְכֵר זֶה: יִתְנַסָּח. יִתְמַתָּא
עֲלֵיו מִנִּיתוּ שִׁיחֲרַב בִּיתוֹ. יִתְנַסָּח כְּמוֹ וְנִסְחָס מֵעַל הָאִדָּמָה (דְּכֵרִים כ"ח): וּזְקִיף יִתְמַתָּא
עֲלֵיהּ. וְעַן לְחַלּוֹתוֹ עֲלֵיו יֵהִי גְבוּהַ שִׁיחֲלָה עַל הָעֵץ: וּבִיתָהּ נִוְלוּ יִתְעַבֵּד. וּבִיתוֹ יַעֲשֶׂה
אִשְׁפָּה עַל כָּךְ נִוְלוּ עֲנִין טִינוּף וּמַחֲרָאוֹת: (יב) וְאַלְהָא דִּי שָׁכֵן שְׁמִיָּהּ וְהַלְהִים אַזר שָׁכֵן שְׁמוֹ שֶׁס.
יִמְגַר וּפִגַר כָּל אוֹתוֹ מֶלֶךְ וְכָל אוֹתוֹ עַם אַזר יִשְׁלַח יָדוֹ לְהַרְחִיב וּלְהַשְׁקִית בִּיתוֹ זֶה שֶׁל ה'

אשר

ב א ו ר

הַכָּל וְאִחָ"כ יִפְרֹשׁ בְּפִרְט מִהֶמָּה הַדְּכֵרִים הַנִּלְכָּדִים לְעִבּוּדַת בֵּית אֱלֹהִים. (יא) וּזְקִיף, כָּל
הַמִּפְרָשִׁים פִּרְשׁוּ שִׁיעָזוּ לוֹ עַן לְחַלּוֹת עֲלָיו, אִוְלָם מִטַּעַם שְׁאִמְרֵי בְּנֵאֲוִירֵי לְשַׁפֵּר דְּנִיָּאֵל
(כ' ה'), עַל הַדְּמִין חֲתַעֲבִדוֹן וּבְחִיבּוֹן נִוְלִי יִתְשַׁמּוֹן ע"ש, גַּם כֹּאן בְּחִרְתִּי בְּדֶרֶךְ אִחָר וְהוּא
כִּי זְקִיף הוּא שֶׁס וְהוֹרָאָתוֹ עַן גְּבוּהַ שְׁעוּמַד לָנֶס וְהוּא מִן זְקִיף בְּפִרְטִים בְּדַעַת הַרָד"ק וְדוּמָה
לְשׁוֹרֵף סְקִיף (בְּאַרְמִית) שְׁעִינֵנוּ מִפְּתֵן (עֵיין עֲרוּךְ), לְפִי שֶׁהַמִּפְתֵּן גְּבוּהַ מִיחֵר הַקִּרְקַע;
וּיִתְמַתָּא הוּא מַעֲנִין הַהֲכָאָה (עֲרוּךְ עֲרֹךְ מַח) (חֵינִיטִּלֶּנְגֵעֵן) וְהַכּוּוּנָה כִּי יִחֲרִיבוּ הַבֵּית הַזֶּה
וּיִתְקַעוּ עַל תֵּלוֹ עַן גְּבוּהַ (חֵינִיטִּלֶּנְגֵעֵן) טַחֲנִיפֻּתָּהּ (לְזַכֵּר עוֹלָם כִּי הַבֵּית הַזֶּה נִחְרַב יַעַן בְּעֲלָיו
לֹא עָשׂוֹ אֶת מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ, וְאִ"כ תּוֹרָה הוּי"ו שֶׁל בֵּיתָהּ עַל זְמַן שְׁכֵנֵר עֲבַר כְּאַזר בְּאַרְנוּ כְּמָה
פֻּעַמִּים בְּשֶׁס הַרָד"ק, וְהַעֲנִין כִּי אִחָרִי שִׁיחֲרָסוּ אֶת בִּיתוֹ וְיִשְׁמֹוּהוּ מֵל עוֹלָם יִקִּימוּ עֲלֵיו הַקּוֹת
הַזֶּה. (יב) וְאַלְהָא, הֵנֶס יֵשׁ בִּזָּה תִּיבְחַת מִסְתַּרַת עַל הַמַּלְכִּים שֶׁהָיוּ לְפָנָיו וְעַל לְרֵי יְהוּדָה
אַזר הַשְׁבִּיתוֹ אֶת בְּנֵין הַבֵּית, וְאִמֵּר כִּי ה' לֹא יִקָּה אֶת אִשְׁרֵי יִשְׁלַח יָדוֹ בְּנִית הַקְדוּשָׁה הַזֶּה.
לְהַשְׁנִיָּא לְחַבְלָהּ, שְׁנֵי הַפְּעֻלִּים מַחֲנִיכִים עֲנִין, כְּלוּמַר אַזר יִשְׁלַח יָדוֹ לְשׁוֹת דְּכֵר לְמַעַן
עֲשׂוֹת

תרגום אשכנזי

עזרא ו

אלהא דך די־בירושלם אנא
דריוש שמת טעם אספרנא
יתעבד: (יג) אדין תחני פחת
עבר־נהרה שתרבוזני וכנותהון
לקבל די־שלה דריוש מלכא
כנמא אספרנא עבדו: (יד) ושבי
יהודיא בגין ומצרחין בגבואת
חגי נביאה וזכריה בר־עדוא
ובנו ושכללו מן־טעם אלה
ישראל ומטעם כורש ודריוש
וארתחששתא מלך פרס:

ושביא

דעם בעפעהלעדעם כורש דעם דריוש אדער ארתחששתא קעניגס פאן
פרס

ר ש י

אשר בירושלם: שמת טעם. שמת ליווי דבר זה אשר יעשה הנניין מהרה. עד כאן תשובתו
של דריוש: (יג) כנמא. כאשר נאמר: אספרנא עבדו. מהרה עשו: (יד) ושבי יהודיא. וזקני
היהודים היו בונין ומלכין במלכותן כנבואת חגי וזכריה ובנו ויסדו את הנניין מן ליווי של
אלהי ישראל ומראות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הנניין בימיו ומראות דריוש זה
מלך פרס: וארתחששתא. הוא דריוש ונקרא ארתחששתא על שם המדינה והמלכות כי כל מלכי
פרס

ב א ו ר

עשות תכלה לבית אלהא. (יג) אדין, גם הספור הזה עד לקמן פסוק (י"ט) הועתק מספר
הזכרונות למלכי פרס ועיין לעיל (ד' ו'), בנאור שם. כי אין ספק שתחני ושתר וגומר
הגידו למלך בכתב כי נעשה פחגס המלך ולא נפל דבר ארלה, ולזה ספרו שכבר חגו חנוכה
הבית והקריבו קרבנות במאמר המלך (לעיל פסוק ט'), וכבר עמדו כהנים לעבודתם להקריב
ניחומין לזלזל שמיא ומלכין לחיי מלכא ובנוהי. (יד) בגבואת, עיין לעיל (ה' א') מה
שהנאמי בשם ידידי החכם האתרגס כי בן תרגומו כאן. וארתחששתא, לדעת רש"י הוא דריוש
ונקרא ארתחששתא על שם המדינה והמלכות, כי כל מלכי פרס נקראים כך כאשר כל מלכי
מלכים נקראים פרעה ויהי' הוי"ו של וארתחששתא כמו ומנה אביו ואמו שהי' נקרא דריוש או
ארחתששתא, וא"כ יבוא הפסוק הזה על מנונו בהמשך עם הקודם. והראש"ע אמר ודריוש הוא
הזקן המדי וארתחששתא הוא אשורוש למלכות דריוש הוא בן אשורוש וא"כ יכלול הספור הזה
ימים רבים ולא היה זה מכתבי תחני — אולם כבר אמרתי לך בפירושי לספר דניאל כי עוד
לא הפין אור הנקרא את עוני החושך אשר יסובבו מספר מלכי פרס ומדי וקורותיהם, לכן
אחתי בדרך רש"י כי לזה יהי' סדר הכתובים על נכון כאשר פרשתי, ובכונן שם הירש"ע

הביא

עזרא ו

(טו) וְשִׁיְצִיא בֵּיתָהּ דָּנָה עַד יוֹם
תִּלְתָּהּ לִירֵחַ אֲדָר דִּי־הִיא שְׁנַת־
שֵׁשׁ לַמְּלָכוֹת דְּרִיּוֹשׁ מֶלֶכָּא:
(טז) וַעֲבָדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּהִנִּיָּא
וְלוֹיָא וּשְׂאֵר בְּנֵי־גְלוּתָא חֲנֻכַּת
בֵּית־אֱלֹהָא דָּנָה בְּחֲדוּרָה:
(יז) וְהִקְרְבוּ לַחֲנֻכַּת בֵּית־אֱלֹהָא
דָּנָה תּוֹרִין מֵאָה דְּכָרִין מֵאֲתִין
אֲמַרִין אַרְבַּע מֵאָה וְצִפּוּרִי עֻזִּין
לְחֻטִּיָּא עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִרִי־
עֶשֶׂר לְמִנִּין שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל:
(יח) וְהִקִּימוּ כְּהִנִּיָּא בְּפִלְגִּתְהוֹן
וְלוֹיָא בְּמַחְלֶקֶתְהוֹן עַל־עִבְיַת
אֱלֹהָא דִּי בִירוּשָׁלַם כְּכַתֵּב סֵפֶר
מֹשֶׁה: (יט) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־הַגּוֹלָה
אֶת־הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעַה עֶשֶׂר
לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: (כ) כִּי הִטְהָרוּ

יחיר א' . לחטאה קרי . הכהנים

תרגום אשכנזי פח

פרס . (טו) דיעזער טעמפעל
וואורדע מיט דעם דריטטען
טאגע דעם מאנאטם אדר
בענדונגט, וועלכעס איזט דאן
זעכסטע יאהר דער רעניערונג
דעם קעניגס דרייש . (טז) דא
פֿיערטען דיא קינדער ישרא'ס,
דיא פריעסטער, לעוויטטען
אונד דיא איבריגען אויס דער
געפֿאנגענשאפט, דיא איינע
ווייהונג דיעזעס גאטטעסהויז
זעס מיט פֿראהליכייט.
(יז) אונד אפפֿערטען צור איינע
ווייהונג דיעזעס גאטטעסהויז
זעס הונדערט שטיערע, צוויי
הונדערט ווידער, פֿיער הונד.
דערט לאממער, אונד ציע
גענבאקע צום וינדאפפֿער פֿיר
גאנץ ישראל צוועלף, נאך אג.
צאהל דער שטאממע ישרא'ס.
(יח) זיא ! שטעללטען דיא
פריעסטער נאך איהרען
אָרדנונגען, דיא לעוויטטען
נאך איהרען אַבטהיילונגען,
צום גאטטעסדיענסטע אין
ירושלים, וויא עס אים בוכע
משה'ס פֿארגעשריעבען איזט.
(יט) דיא אייסדער געפֿאנגענע
שאפט, פֿערריכטעטען (כ) כִּי
הער (דאן) איבערשרייטונגכ.

אפפֿער אס פֿיערצעהנטען טאגע דעם ערשטען מאנאטם . (כ) דען, דיא פריעסטער אינד
לע .

(י) דיו פֿחלגעזעטלטען .

ר ש י

פרס היו נקראים כך כאשר כל מלני מכרים נקראים פרעה: (טו) ושיציא ביתה דנה. וסוף
משלום בית זה היה עד יום שלישי לחמש אדר שהיא שנת שש לדריש המלך ונמלך בניין הבית
היה ארבע שנים: (יז) והקריבו לחנוכה. הקריבו לחנוכה בית זה קרבנות הללו הונחות
שעה היתה: (יח) והקימו כהנים בפלוגתהין. שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם וליים במשמורתם:
(יט) את הפסח. עכשיו עשו ישראל את הפסח צ"ד בניסן זה הנא אחר אדר זה שהושלם

ב א ו ר

הניא לקמן דעת מו"ל ונראה שהסכים עמה. (טו) ושיציא, קן וסוף עיין ערוך ערך שן,
ולדעת החכם געזעניוס הוא מן ילא (דער חויסגאנג) עיין ערך ילא . (יח) בפלגתהון,
נדדף עס כמחלקתהון ותרגום של חלק פלג וענין פלוגתא ידוע נדח"ל ונצבריה כינימיו
ופלגה

לעוויטטען האטטען זיך געריי-
ניגעט; וויא איין מאן ווארען
זיא אללע ריין; זיא שלאכטע-
טען אלא דאז איבערשריי-
טונגסאפפער, פיר אללע אויס
דער געפאנגענשאפט, פיר
איהרע ברודער, דיא פריע.
סטער, אונד פיר זיך זעלבסט.
(כא) דאן אסען עס, דיא קי-
דער ישראל'ס, דיא אויסדער
געפאנגענשאפט צוריק-
געקעהרט ווארען, אונד אל-
לע דיא זיך פאן דער אינרייניג-
קייט דער לאנדעספאלקער צו
איהנען אבגעוואנדערט האט.
טען אום דען עוויגען, דען
גאטט ישראל'ס אנצובעטען.
(כב) זיא היעלטען דאז פעסט
דער אונגעזייערטען קיען זייע.
בען טאגע אין פריידען, דען
דער עוויגע האטטע זיא ער.

הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם כֶּאֶחָד כָּלֶם
טְהוֹרִים וַיִּשְׁחָטוּ הַפֶּסַח לְכָל-
בְּנֵי הַגּוֹלָה וְלֵאחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים
וְלֵהֶם: (כא) וַיֹּאכְלוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל
הַשְּׂבִיִּם מִהַגּוֹלָה וְכָל-הַנְּבָרָל
מִטְּמֵאת גִּזְיֵי-הָאָרֶץ אֲלֵהֶם
לְדָרֶשׁ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:
(כב) וַיַּעֲשׂוּ חֲג־מִצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים
בְּשִׂמְחָה כִּי-שָׂמְחָם יְהוָה וְהֵסֵב
לֵב מֶלֶךְ-אֲשׁוּר עֲלֵיהֶם לַחֲזֹק
יְדֵיהֶם בְּמִלְאכַת בֵּית-הָאֱלֹהִים
אֲרֵהִי יִשְׂרָאֵל:

ואחר

פרייעט, אונד איהנען דאז הערץ דעם אסירישען קעניגס צוגעווענדעט, דאס ער זיא
בייא דער ארבייט דעם טעמפעלס דעם גאטטעם ישראל'ס אונטערשטיצטע.

נאך

ר ש י

בניין זו: (כ) ולהם. ולעזמם: (כא) וכל הנבדל. הם הנרים שנבדלו מטומאת העמים לידנק
בישראל: (כב) והסב לב מלך אשור עליהם. והקב"ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים
בממשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייעם במלאכת הבניין:

ואחר

ב א ו ר

נכלגה הארץ (בראשית י' כ"ה), פלג לשונם (תהלים נ"ה י'), וכן בא בדה"י (נ' ל"ה ב'),
במחלקותיכם, ושם (פסוק ה') לפלגות בית האבות. (כ) כאחד, לדעתי הכוונה כי התטהרו
יחדיו ביום אחד, ולדעת ידידי המכס המהרגס תהיה הכוונה באיש אחד כמו למעלה (ג' א'),
וכן מהרגס. לכל בני הגולה, בשבח הכהנים ידבר כי בתחלה שחטו את פסזי העם שלא
לעבד הכבוד, לנלות ולהכין את פסחיהם ללך הסעודה, ואח"כ את פסח אחיהם הכהנים
ולבסוף עשו לעזמם. (כא) וכל הנבדל, הכוונה לדעתי על הכותים אשר הסתחזו אל בית
יעקב ועבדו את אלהי ישראל באמת ובלבב תמים. (כב) מלך אשור, מלך פרס בי הים
מושל בכל עבר הנהר, ולכוונה מיוחדת קראו פה מלך אשור כי מלכי אשור היו חמיד
בעובדי ישראל ומהם המל הנלות הראשון ועתה הטה ה' את לב מלך אשור לטובת עמו לחזק
ידיהם וגומר (דברי הראב"ע).

ואחר

ו (א) נאך דיעזען בעגעבענע:
היימען, אונטער דער
רעגערונג דעם ארומשטא
קעניגס פֿאַן פרם, וואָר עזרא
דער זאָהן שריה'ס, דעם זאָה-
נעם עזריה'ס, דעם זאָהנעם
חלקיה'ס, (ב) דעם זאָהנעם
שלום'ס, דעם זאָהנעם צדוק'ס,
דעם זאָהנעם אחיטוב'ס,
(ג) דעם זאָהנעם אמריה'ס,
דעם זאָהנעם עזריה'ס, דעם
זאָהנעם פֿאַן מריות, (ד) דעם
זאָהנעם ורחיה'ס, דעם זאָה-
נעם עזי'ס, דעם זאָהנעם
בקי'ס, (ה) דעם זאָהנעם
אבישע'ס דעם זאָהנעם פנחס,
דעם זאָהנעם אלעזר'ס, דעם
זאָהנעם אהרן'ס, דעם אָבער-
סטען פריעסטער'ס, (ו) וואָר
אלוץ דיעזער עזרא הינויף גע-
צאָגען, אויס כּבל; דיעזער
וואָר איין געשיקטער שריפֿט-
געלעהרטער, אין דער לעהרע

משה'ס, וועלכע דער עוויגע דער גאטט ישראל'ס געגעבען האט, אונד דער קעניג, גע-
וועהרטע איהם, דא דיא האנד דעם עוויגען זיינעם גאטטעס איבער איהם וואלטעטע, אלל
זיין

ר ש י

ו (א) ואחר הדברים האלה. של בניין הבית: ארמחשסתא. הוא דרוש: (ו) ויתן לו
המלך. דרוש: ביד ה' אלהיו עליו. כאשר נזה הקנ"ה עליו ומקרא מסוכס הוא ויתן

ב א ו ר

(א) ואחר הדברים האלה, יראה לי כי מבין עד תחלת פרשה יו"ד כתב עזרא בעלמו
והמאסף מלח המגלה הזאת והעתיקה, ולכן ידבר תמיד בלשון מדבר בעדו, מן פסוק
ב"ח בפרשה הזאת ואילך; ואם עד כה ידבר בלשון גוף נסתר, הנה הוא רק פתיחה למגלה
(דיח חיינו ויטוב) להניד על דרך הסופר מי הוא עזרא ומי נתן לידו. כעז והממשלה,
וח"כ אין לברר על מה נמשך אחר הדברים האלה, כי אולי היתה המגלה הזאת רק המשך
(דיח פֿאַרשטעטלונג) מספורים אחרים אשר לא העלה המאסף על ספריו. ארמחשסתא,
לדעת רוב המפרשים והמעתיקים אין חילוק בין ארמחשסתא ובין ארמחשסתא הנוצר לעיל,
רק שחלפו הדומות. (ה) הכהן הראש, כמו אמריהו בזה הראש (ד"ה ב' י"ט י"א), שענינו
בהן הגדול, או שהוא כמו ראשון, לפי שהיה אסרן הכהן הראשון, וכן ראש חדשים ראשון הוא
לכנס (שזות י"ב ב'), וכאשר תרגם הרמב"ם ס. (ו) סופר מהיר, חנן ומבין לתרגם
ולנאר המאמרים בקלות, וחז"ל שמשו במלת סופרים על המכמים ע"ד כלל, כי נימים קהם
היה מעשה הכתב יקר והאיש אשר ידע למשוך בנצט סיפר כנר היה מבעלי הידיעות ומאנשי
המכמים. ויתן לו המלך, עיין פי' ראש, גם נוכל לפרש כי ויתן לו עומד במקום שנים
ושעורו

בְּקִשְׁתּוֹ: (ז) וַיַּעַל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַמְּשֻׁרָרִים
וְהַשָּׁעֲרִים וְהַנְּתִינִים אֶל־יְרוּשָׁלַם
בְּשָׁנָה־שִׁבְעָה לְאַרְהֶשְׁכָּתָא
הַמֶּלֶךְ: (ח) וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ
הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית
לַמֶּלֶךְ: (ט) כִּי בָאֵחָד לַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן הוּא יוֹסֵד הַמַּעֲלָה מִבְּבֶל
וּבָאֵחָד לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בָא אֶל־
יְרוּשָׁלַם כִּיד־אֱלֹהֵיו הַטּוֹבָה
עֲלָיו: (י) כִּי עֲזָרָא הַכֵּין לָבָנו
לְדַרְשׁ אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וּלַעֲשׂוֹת
וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֹק וּמִשְׁפָּט:
(יא) וְזֶה פֶּרֶשְׁגָן הַנִּשְׁתָּהוֹן אֲשֶׁר נָתַן

זיין בענעהרען. (ז) עס זאגן
מעהרען עפאן דען קינערען
יש אים, עפאן דען פריעכטערן
לעוויטטען, זאגערן, סהאר=
ווארטערן אונד אונטערנעכע=
נען (דיינערן) דעם הייליגטהוים)
מיט הייף נאך ירושלים;
דעם וואר, אים זעבענטען
יאהרע דעם קעניגס
ארהחשכחא. (ח) ער קאם
נאך ירושלים אים פינפטען
מאנאטהע, דאז איזט אים
זעבענטען יאהרע דיעזעם קע=
ניגס. (ט) דען, אים ערשטען
מאנע דעם ערשטען מא=
נאטה'ס, וואר דער אנפאנג
דעם ריקצונעם אויס בבל, אונד
אם ערשטען מאנע דעם פינפ=
טען מאנאטהעס, קאם ער אין
ירושלים אן, דא דיא האנד
זינעס גאטטעס גיטיג איבער
איהם וואלטעטע. (י) דען עזרא
האטטע זיין הערץ דארויף גע=
ריכטעט, דיא לעהרע דעם

עוויגען צו ערפארשען אונד אויסצואיבען, אונד אין ישראל דאז געזונטן אונד רעכט צו
לעהרען. (יא) אונד דיעזעם איזט דיא טרייע אבשריפט (דעם בריעפעס) וועלכע דער
קע

ר ש י

לו המלך כל בקשתו כיד ה' אלהיו עליו ואמר רז"ל עזרא הוא מלאכי: (ז) בשנת שבע. היא
שנה אחר חשלוס הכניח: לארמחשסת'. הוא דריו: (ח) בחמש החמישי. הוא חדש אב כי
באחד לחמש ניסן אותו היום היתה מחלת עליהם מבבל ובאחד לחמש אב באו לירושלים:
(ט) יסוד המעלה. יסוד מחלת העליה: כיד אלהיו. כאשר הלליו יד הקב"ה שהיה ידו
טובה עליו להלליו בדבריו: (י) כי עזרא וגו'. ועל כן הלך והללית בדברו שהרי עזרא הכין
לבנו וגומר נוחן טעם לדבריו: (יא) וזה פרשגן. וזה פתשגן הכתב: ומקיו על ישראל.
ואת

ב א ו ר

ושעורו ויחן לו המלך כיד ה' וגו' ויחן לו כל בקשתו. (ט) הוא יסד המעלה, כתב הראב"ע שם סמוך
והמכרת יסד חשוב בטעון (איוב מ' יג), או שהיה במשקל זבול ע"כ, וכיוצא מנוררת כי הוא ז"ל יסד
הוא יסד המעלה על עזרא שהוא היה ענת העולים כי הוא יענס לעלות ואם כן יסד איננו מן
יָסַד אֶשֶׁר מִמֶּנּוּ הָשֵׁם גַּם בְּנִפְרָד יָסֻד (היו"ד בשוא) כמו ערות יסוד (מנציק ג' י"ב), אבל הוא
שם מן סוד והיו"ד נוסף כמו יבול יקום, ואם כן כבר יתכן שיהיה הנפרד יסוד על
משקל עצום בטוח טמון או יסוד ע"מ זבול כי פועל ופעול שווים בסמיכות כנודע; אולם
אנחנו הלכנו בעקבות רש"י כי יסד הוא מחלה, עיין בדבריו. (י) כי, זאת היתה הסבה כי
היה יד ה' עלו לטובה, וכמה שכתב רש"י. (יא) פרשגן הנשחון, כבר מפורש

קעניג ארחה שסחא, דעם
פריעסטער אונד שריפטגע-
לעהרטען עזרא מיטנאכ, וועל-
כער דיא ישראל, דיא ווארטע
דער גאטטליכען געבאטע
אונד געזעצטע, לעהרטע.
(יב) „ארחה שסחא קעניג דער
קעניגע, אן דען פריעסטער
עזרא, לעהרער אין דער לעה-
רע דעם גאטטעס דעם הימ-
מעלס אונד אין דער טראדע-
ציאן (מינרליכע חיבערליכע)
רויג), אונד אן (דיא בעוואונדער-
פֿון) כענח: (יג) פֿאן מיר ווירד
בעפֿעהל ערטהיילט, דאס,
ווער פֿאם פֿאלקע ישראל, ווי-
נען פריעסטערן אונד לעוויט-
טען אין מיינעם רייכע, ברייט-
ווילליג איזט, נאך ירושלים
צו ציעהען, מיט דיר ציעהען
מאנע: (יד) אין זא פֿערן דוא
פֿאם קעניגע אונד ווינען זיעכען ראטהען געזאנדט כיוט, אום דיינען פֿארשונגסניסט
ווענען יהודה אונד ירושלים, אייף דאז געזעטץ דיינעם גאטטעס צו ריכטען, דאז אין דיי-
(א) לור בעפֿערדערונג חיהרעס וואהלטאטערעס.

הַמֶּלֶךְ אֶרְתַּחְשָׁתָא לְעִזְרָא
הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר סֵפֶר דְּבָרֵי מִצְוֹת-
יְהוָה וַחֲקִיו עַל-יִשְׂרָאֵל:
(יב) אֶרְתַּחְשָׁתָא מֶלֶךְ מַלְכֵּי
לְעִזְרָא כֹהֵנָא סֵפֶר דָּתָא דִּי-אַלְהֵי
שָׁמַיָא גִמִּיר וּכְעָנָת: (יג) מִנֵּי שָׁמַיָא
טָעַם דִּי כָל-מִתְנַבֵּב בְּמַלְכוּתֵי
מִן-עַמָּא יִשְׂרָאֵל וּכְהִנּוּהִי וְלוֹיָא
לְמַהֲד לִירוּשָׁלַם עִמָּךְ יְהִי:
(יד) כָּל-קָבֵל דִּי מִן-קֳדָם מַלְכָּא
וְשִׁבְעַת יַעֲטֹהִי שְׂרִיחַ לְבִקְרָה
עַל-יְהוּד וְלִירוּשָׁלַם בְּדַת אֱלֹהֵךְ
דִּי

ר ש י

ואת חקיו אשר כזה על ישראל לשמרו: (יב) ספר דתא. ספר תורה: גמיר ובענת. ספיקא
היא בידו: (יג) מני שיש טעם. ממני יולא הראוה כי כל אשר נדנה רוחו אותו מן ישראל מן
הכהנים והלוים ללכת ירושלים ילכו עמך: (יד) כל קבל. בשביל כך מאת המלך ושבעה יועזיו
רואי פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי. ושבע יועזיו הם שבעה רואי פני המלך: לנקרה
על יהוד. כדי לדרוש ולנדוק אל היהודים אשר בירושלים אם הם עסוקים בתורתו של הקב"ה

ב א ו ר

לעיל. על ישראל, לדעת רש"י והמעתיקים תהיה הנוונה המקיס שזוה הקב"ה על ישראל
לשמרו, ויותר נראה שהוא מוסב על ספר, כלומר שהוא מספר ומלמד חקי ה' ומלותיו
לישראל ומלת על כאו אל ורבים כמוהו. (יב) גמיר, לדעת הראב"ע, ועמו הסכים החכם
געזענזוס, הוא תואר השם, וענינו איש שלם ומופלג בדבר חכמה, (חיינ פֿולקוואשענער,
חויסגעלייכעטער), ואולי הוא שם מקרה והוא כמו גמרא בלח"ל שענינו הדברים המסורים
בעל פה (מינרליכע חיבערליכערונג, טרודיליקון), עיין ערוך ערך גמר, ותחסר וי"ו העטוף,
ושעורו ספר דתא וגומר וגם הוא ספר גמיר, כלומר שידע גם הדברים וענינם שלא נכתבו
עדן על ספר. וכעוה, כמו שאמר הראב"ע הלמ"ד עומד במקום שנים ושעורו ולכנעת,
והאם האומות בעבר הנהר כאשר כתבנו לעיל (ד' י"ז), כי הספר הזה הי' נכתב גם לשאר
העמים להיות ידם עם ישראל כמו שיתבאר במה שיבוא. (יג) עמך יהך, ואין אחד מארי
המדינה ראין לעבד אותו. (יד) כל קבל, כלומר נעבור זה ראוי שלא ימנע איש ישראל
מלכת עשך, כי אתה שלוח מטעם המלך וגדליו במ"ש רש"י. ברה, כלומר תבקר ותדקוש

תרגום אשכנזי

נער האנד איזט, (טו) אינד
הינצוכרינגען זילבער אונד
גאלד, וועלכעס דער קעניג
אונד זיינע ראטהע, דעם גאט
טע ישראל'ס, דעססען וואך
נונג צו ירושלים איזט גע-
שפענדעט האבען; (טז) וויא
אויך אללעס זילבער אונד גאלד
וועלכעס דוא אין דער גאנצען
פראַנץ בכל'ס פאַרפֿינ-
דעסט, דורך ריא פֿריינעכיג-
קייט דעם פֿאלקעס אינד דער
פריעסטער, דיא דעם טעם-
פעל איהרעס גאטטעס צו
ירושלים שפענדען. (יז) ריע-
זעם צו פֿאלגע, וואָלסט דוא
פֿיר דיעזעס געלד, שטייערע,
וויידער אונד לאַמטער, נעכסט
דען דאָצו געהאָריגען שפּייזע-
אונד טראַנקאָפֿערן אונגע-
זיימט קויפֿען, אינד זיא אויף
דעם אלטאָרע, אים טעמפעל

עזרא ז

די בידך: (טו) ולהיכלה כסף וזהב
די מלכא ויעשוהי התנדבו
לאלה ישראל די בירושלם
משכנה: (טז) וכל כסף וזהב די
תהשכח בכל מדינת בכל עם
התנדבות עמא וכהניא מתנדבין
לבית אלהים די בירושלם:
(יז) כל קבל דנה אספרנא תקנא
בכספא דנה תורין דכרין אמרין
ומנהתהון וגספיהון ותקרבהמו
על מדבתא די בית אלהים די
בירושלם: (יח) ומה די עליך ועל-

אחך

יתיר י'

איערעס גאטטעס צו ירושלים דאָרבריינגען. (יח) אונד וואָס (נחשט דען) דיר אונד ריינען
בריי

ר ש י

אשר בידך: (טו) ולהיכלה. ולהוליד כסף וזהב של האלך ויועזיו אשר התנדבו לאלהי ישראל
לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם: (טז) וכל כסף וזהב. וכל נדבת כסף וזהב אשר תאמץ
במדינת ככל עם אשר נדבת העם והכהנים אשר מתנדבים לביתו של הקב"ה אשר בירושלם
תוליד הכל לירושלם: (יז) כל קבל דנה. וכשגיל כך של עבודת האקדש מהרה תקנה כנסף
זה בקר וזילים וכנשים וזכרים ומנחות ונסכים ותקרובת על המזבח של הקב"ה: (יח) ומה
די עליך. ואשר ייטיב לך ולאחריך כמות הכסף והזהב לעשות כרוננו של הקב"ה מעשו:

באור

את שלומם ועונם על פי תורת אלהים אשר בידך כי הללחת האומה תלויה באמונתם, כי
העמים אשר לא ידעו את משפט אלהי הארץ שלח ה' בהם את האריות כמפורש בספר מלכים.
חולס ידידי החכם השתרגם נוטה בכונת הענין לדעתנו ובפירוש המלות ואשר כי מלת
לנקרה מחוברת אל ברת וגומר וענין על יהוד על אודות יהוד, כלומר כי אחת נשלחת
ממני לבקר בעין בקרת את דת אלהי ישראל אשר בידך לשען יהודה רכוננו לומר למען הפין
בנאורך ובפירושך תור תורה ואמונה בקרב העם כי הללחת האומה תלויה ביראת ה' עכ"ל,
וכן מתורגם. (טו) כסף וזהב, יראה לי כי לכיונה מיוחדת הזכיר המלך פה כי יש בידם
כסף וזהב מאת גזוי המלך והיועלים וגם מאשר המתנדבים לבית אלהים, וזה למען ישגיחו
שרי המדינות והפסדות על עולי הגולה שכל יכולו שודדים עליהם, כי נספס וההנס הוא
מאוצר המלך וגם היא קדש לה' אלהי ישראל, ובאשר מפורש לקצן פרשה ח' (פסוק כ"ח)
וב"כ כי פסד עזרא מאורכים ושודדים. (יז) כל קבל דנה, עתה ישים המלך דברו אל עזרא,
יען הכסף הזה הוקדש לה', לכן אל תאשר לקנות תורין וגומר. תקנא, כמו תקנה כעבדית.

אֲחִיד יִיטֹב בְּשָׂאֵר כִּסְפָּא וְדִהְבָּה
לְמַעַבְדְּ כִרְעוּת אֱלֹהִים תַּעֲבֹדוּ:
(יט) וּמֵאֲנִיָּא דִּי־מִתִּיהֲבִין לָךְ
לְפִלְחֵן בֵּית אֱלֹהֵי הַשָּׁלָם קָדָם
אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַם: (כ) וּשְׂאֵר חֲשָׁחוֹת
בֵּית אֱלֹהֵי דִי יִפְלִלְךָ לְמִנְתָּן
תִּנְתָּן מִן־בֵּית גְּגֹזִי מֶלְכָּא:
(כא) וּמִנִּי אֲנִי אֲרַחֲשֶׁתָּא
מֶלְכָּא שִׁים טַעַם לְכָל גְּזָבְרִיא דִּי
בְּעֵבֶר נִהְרָה דִּי כָל־דִּי־יִשְׁאָלֶנְכוּן
עֲזָרָא כִּהְנָא סָפֵר דָּתָא דִּי־אֱלֹהֵי
שְׁמִיא אֶסְפְּרָנָא יַתְּעִבְד: (כב) עַד־

כא

ימיר י'

ברידערן גוט דינקט, מיט דעם
איבריגען וילכער אונד גאלדע
צוטהן, דאן קענט איהר
נאך דעם וויללען אייערעם
נאטטעס טהין. (יט) אויך דיא
גערטהע, דיא דיר צום דיענע
סטע דעם טעמפלעס דיינעם
נאטטעס איבערגעבען ווער-
דען, לאס (י) פֿאַר דעם נאטטע
צו ירושלים (כ) אויס-
בעסערן. (כ) אויך דאן איב-
ריגע נאטטהגע דעם טעמפלעס
דיינעם נאטטעס, וועלכעס
דיר אויסצוגעבען פֿאַרפֿעללט,
קאננסט דוא פֿאַן דער קעניג
ליכען שאטצקאמער אויסגע-
בען. (כא) פֿאַן טיר דעם קעניג
גע ארתחשסתא ווירד דאָהער
אללען רענטמייסטערן יענ-
זייטס דעם שטראָהמעס בע-
פֿעהל ערטהיילט, דאס אל-
לעס וואס עזרא דער פריעסטער, דער דאן נעזעטץ פֿאַם נאטטע דעם היממעלס
לעהרט, פֿאַן אייך פֿאַרדערן ווירד, שלייניגסט געטהאן וועררע, (כב) (נעהמיה) ביו
הונדערט

(א) פֿאַם חייניגע דעפֿחן חוץ דער ריזע לעברתֿלען קדער בעטעדיגט ווירדן.

(ב) ד. ה. ווען דאס טון חין ירושלים חננעלעכט זיין, אונד דען טעמפלע, פֿאַם דען בירג-
טען ויך גאטטעס פֿאַר חוץ דען העבען ווירסט, (רעדענסטערט).

ר ש י

(יט) ומאִי־יא. וכלים הנחנים לך לעבודתו של הקב"ה שלם לפני הקב"ה צירושלם: (כ) ושאר-
חשמות. ושאר זריכות שחלטך לזכותו של הקב"ה לקנות אשר יסיה לך לימן הדמים חזן
מאזר המלך: (כא) ומני חנה. וממני אני דריש המלך יולא זווי ורשות לכל הגזברים אשר
נעבר הנהר לזר חזן ישראל המקבלים מסים עלי מן האומות אשר כל דבר שישאל לזכר עזרא
הכהן סופר החורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את גאלתו עד מאה כברים של כסף
לקנות קרבות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלי

ב א ו ר

(יה) בשאר כספא, הנה זרכי המזבח קודמים לכל דבר, כי היה חזן המלך שיקריב
קרנות נעדרו וכעד ביתו נזכר לעיל (ו' י'), ואח"כ יעשו כסף הנשאר באות נפסח כסף
אלהי ישראל. (יט) השלם, החכם רש"ד נאר לשון מלוא והשלמה וענינו נתינה נמלואה
נענין ומלאות למלך (ש"א י"ח כ"ז), ע"כ. וכן נראה דעת רש"י; אולם לדעתי הענין שאס
מטלטל הדריך ישנו איהו מהכלים הנחונים לך אחה מחקנס ומשלימס. (כ) חשחיה,
כנר מכואר מן חשקן, די יפל לך, אשר יקרה לך לחת, כי השגש נפל יש לו כל הוראות
המסתעפים מענין נפילה, לכן נאמר חיד יפול הדבר (רות ג' י"ח) (וויז דיו זחכע
חויספֿאולט), ויפל הכיח (שופטים י"ו ל') (חייגפֿאולט), יפול אל אדניו (דה"א י"ב י"ט) (לופֿאולט), ועוד
ידיס כאלה, ונאן הוא (פֿאָרפֿאולט). מן ביה, סן האזר אשר אצרו שרי המדינות מא-

הונדערט טאלענטע י' ויל-
בער, הונדערט כור ווייצען,
הונדערט בת וויין, הונדערט
בת אהל, אונד זאלץ אהנע
פארשריפט. (נג) אללעם,
וואס פאם גאטטע דעם הימ-
מעלס בעפאהלען איזט, ואלל
פיר ווינען טעמפעל שלייניגסט
געשעהען, דען, וואצו ואלל
דער צארן (גאטטעס) אויסברע-
כען, איבער דאז רייך, דען
קעניג אונד ווינע קינדער?
(כד) אייך טהיין וויר אייך קונד,
דאס ניעמאנד ערמאכטיגט
זיין, דען פריעסטערן, לע-
וויטטען, זאנגערן, טהאר-
ווארטערן, אונטערגעבענען,
אונד זאנסטיגען דיענערן דיע-
זעס גאטטעטהויעס, שטיי-
ער, געלייטסגערלד אונד וועג-
צאלל אויפצולעגען. (כה) אונד
דוא עזרא, זעטצע נאך דיינער

כסף כפרין מאה ועד-חנמין
כזרין מאה ועד-חמר בתין מאה
ועד-בתין משה מאה ומלח די-
לא כתב: (נג) כל-די מן-טעם
אלה שמיא יחעבד אדרודא
לבית אלה שמיא די-למה להוא
קצף על-מלכות מלכא ובנוהי:
(כד) וכלם מהודעין די כל-כהניא
ולויא זמריא חרעיא נתיניא
ופלחי בית אלה אדנה מנדה בלו
והלך לא שליט למרמא עליהם:
(כה) ואנת עזרא כחכמת אלהך
די-בידך מני שפטין ודיגין די
לחון

גאטטליכען וויזהייט, דיא דוא בעזיצעסט, אבריקייטען אונד ריכטער איין, וועלכע דעם
נעי

¹ טחנעכט חזקט חיינע רעכנונגסמיכלע חזק חזק געוויכט דעם חזקטערטוואס, ערסטערע
פון זעהר פון 900 טהענערן, זעלטערעס עטוואס זעהר פון 53 פלונד 27 זקטה.

ר ש י

מנחות ומלח לקרבנות בעין שנאמר (ויקרא ב') וכל קרבן מנחתך במלח תמלח: (כב) די
לאן כתב. ומלח שאין כתב בו מדה יתנו ככל הכורך: (כג) כל די מן טעם. כל אשר יהיו
מרשותו של הקב"ה וליווי יעשה בזריות נחות המלך לביחוש של הקב"ה: אדרודא. חותם בלשון ערב:
די למה ליהוי. אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל לרכי הבית:
(כד) ולכוס מהודעין. ולכס אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המזוררים והשוערים והנתינים
שהם חוטבי עלים ושואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב"ה לא ישלוט אדם עליהם
להשליך עליהם מים וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: (כה) ואנת עזרא כחכמת
אלהך די בידך. ואנת עזרא כפי חכמת אהיך אשר בידיך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין

ב א ר

המס מעברו הנה כי מני וגומר. (כב) בהין, מדה לח ומקורו בעברית שהרי כבר נאמר
במלכים (א' ז' כ"ו) אלפים בת יכיל, וכן (שם שם ל"ח) ארבעים בת. (כג) אדרודא, רש"י
פירש בחותם המלך; אולם הנאכ"ע והרד"ק ובעל הערוך פותרים שהוא זריות ומכירות
וזו נכון לפי הענין ועיין בפעוה לספר הערוך ערך דרו לידדי בעל מערכי לשון.
(כד) ופלחי, ענדי בית אלהים בענין לפלחן בית אלהך. (לעיל י"ט). (כה) מני שפטין, כזה
כבר הרים המלך את קרן יהודה? להיוחס כאחד העמים לדן ולשפוט על פי חקי דתם

ע ז ר א ז

חרגום אשכנזי צב

געזאמטען פאלקע יענעווייטס
דעם שטראהמעס, אללען
נעהמליך, דיאדיא געזעטצע
דיינעם גאטטעס אנערקענען,
רעכט שפרעכען, אונד ווער
זיא ניכט קעננט, דעם מאכעט
זיא בעקאנט. (כו) דעריעני-
געזאכער, דער דאז געזעטץ
דיינעם גאטטעס, אונד דאז
געזעץ דעם קעניגסניכט בע-
פאלגען ווירד, אן דעם זאל
שלייניגסט רעכט געאיכט
ווערדען, עס זיין צום טאדע,
עס זיין צור אויסטילגונג, עס
זיין צור בוסע אס פערמאגען
אדער צום געפאנגניססע. (כז)
(כז) געלאכט זיין דער עוויגע
דער גאטט אונזערער פאטער,
דער זאלכעס דעם קעניגע
אינס הערץ געגעבען, אום דען
טעמפעל דעם עוויגען אין ירושלים צו פעהרערליכען; (כח) אונד דער מיר דיא גנאדע
דעם

להיון דאנין לכל-עמא די בעבר
נהרה לכל-ידעי דתי אלהך ודי
לאידע תהודעון: (כו) וכל-די-לא
הוא עבר דתא די-אלהך ודתא
די מלכא אספרנא דינה להוא
מתעבד מנה הן למות הן לשרשו
הן-לעגש נכסין ולאסורין:
(כז) ברוך יהוה אלהי אבותינו
אשר נתן כזאת בלב המלך
דפאר את-בית יהוה אשר
בירושלים: (כח) ועלי הטה-חסד

לפני

דינין קרי. לשרשי קרי.

ר ש י

בל העם שנעבר הנהר לזד ארץ ישראל עם יודעי התורה: ודי לא ידע. והזיפט אשר לא
ידע לשפט תודיעו לו המשפט לעשותו: (כו) וכל די לא להיו עניד. וכל אשר לא היה עושה
דמו של הקב"ה ודת המלך נהרה שיעבד הדין והמשפט: דיה. הדין יעשה ממני מן המעבד
משפט אס למיתה יהרג: הן לשרשי. אס לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו
לשרשי דישראלני"ר בלע"ז: הן לענוש נכסין. אס לענוש בממון: ולאסורין. או לייסרו
בייסורים. עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דרוש המלך לעזרא הסופר למען יסארו ליורשלים
להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המלות ולעבוד ה' בנבית המקדש
ולשמור התורה כמשפט: (כו) ברוך ה'. כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב"ה:
ויעליו

ב א ו ר

ומשפטי תורת אבותיהם, מבלי הנרח לדון לפני שופטי עם אחר. לכל ידעי, הוא באור
של לכל עמא די בעבר נהרה, כלומר לאותם היודעים דתי אלהך והמה בני ישראל כי שאר
האומות שהיו בעבר הנהר בוודאי לא היו סרים למשמעת עזרא ושופטי עם ישראל, ויהיה
ידעי מענין הברה (חנערקענען) וכן חרגם החכם רש"ד אך לא באר לנו דעתו. ודי לא ידע
זוה נתן לו רשות ללמד תורת ה' גם ליחר גויי הארצות ולהכניסם תחת בופי אמונת
ישראל אס וספלו זה כנ"ל כוונת הכתוב. (כו) לשרישו, הראש"ע פירוש שיהי' נעקר מארץ
מולדתו כי יגרשהו מארצו — אבל לא יהיה מדריך ההדרגה (שטייגערונג) להזכיר תחלה
האיתה ואח"כ הנירוש, כי מהמאמר הנא לענוש נכסין ולאסורין נראה שזמר הסדר מן הקל
אל החמור כי עונש הגוף קשה מעונש ממון, לזה גמרתו בדעת רש"י ור"ק לשרש אותו מן
האיץ שלא להניח לו שום שארית וזכר כי ישמיד אותו ואת כל זרעו. (כו) ברוך, מעתה יתחילו

לפני המלך ויועציו ולכל שרי
המלך הגברים ואני התחזקתי
כיד יהוה אלהי עלי ואקבצה
מישראל ראשים לעלות עמי:

ח (ה) ואלה ראשי אבותיהם
והתיחשם העלים עמי
במלכות ארתחשסתא המלך
מבבל: (ג) מבני פינחס גרשם
מבני איתמר דניאל מבני דויד
חשוש: (ג) מבני שכניה מבני
פרעש זכריה ועמו התיחש
זכרים מאה וחמשים: (ד) מבני
פתחמואב אליהו עיני בן זרחיה
ועמו מאתים הזכרים: (ה) מבני
שכניה בן יחזיאל ועמו שלש

מאות

טע מאן אן מאנספערזאנען הונדערט אונד פֿינפֿציג. (ד) פֿאן דעז נאָקאָממען דעם
לאַנדפֿעלעגערס מואב'ס אליהו עיני זאָהן זרחיה'ס, אונד מיט איהם צוויי הונדערט
מאָנספערזאנען. (ה) פֿאן דען נאָקאָממען שכניה'ס, בן יחזאל אונד מיט איהם דרייַ
הונד

ר ש י

(כח) ויועציו. הם שבעה רואי פני המלך הן שבעה יעטובו של מעלה: כיד ה' אלהי עלי.
כאשר היתה עזרתו של הקב"ה עלי וקננתי מישראל הנשאלים כנכל ראשי אבות וגדולים
לעלות עמי מנכל:

ח (א) ואלה ראשי אבותיהם. של עולים: והתיחשם. זאת יחוסם אשר היו מתיחסים בהם:
ארתחשסתא. הוא דריוש: (ג) מבני שכניה מבני פרעש. משפחה אחת היא זכריה
הוא ראש המשפחה: ועמו. ועם יחס שלו היו מתיחסים הזכרים של משפחתו:

עכד

ב א ו ר

דברי המגלה אשר נתב עזרא וכאשר בארנו לעלי. (כח) ולכל שרי, הפירוש ולפני כל שרי
(הראש"ע).

ח (א) העולים עמי, מלכד אלה אשר עלו עם זרובבל בפעם הראשון הנזכרים לעיל פרשה
ב'. (ג) מבני שכניה, אשר היה מבני פרעש זכריה הראש ועמו התיחשו, ואמר בן
להבדילו

דעם קעניגס, ויינער ראטהע,
אונד אללער מאַכטיגען פֿיר-
שטען דעם קעניגס צוגע-
וואַנדט האַט; איך פֿיהלטע
מיך געשטאַרקט, דאָ דיא
האַנד דעם עוינען מיינעם
גאָטטעס איבער מיר וואַלטע-
טע, אונד פֿערזאַממעלטע דיא
הויפטער אויס ישׂראל, אויס
מיט מיר הינויף צו ציעהען.
ח (ה) פֿאַלגענדעס זינד דיא
פֿאַמיליענדייטער
נעכסט אָנגאָבע דעם גע-
שלעכטסרעניטער'ס דע-
רער, דיא מיט מיר אונטער
דער רעגירונג ארתחשסתא'ס
קעניגס פֿאן ככל הינויף צאָגען.
(ג) פֿאן דען נאָקאָממען דעם
פנחס גרשם, פֿאן דען נאָכ-
קאָממען איתמר'ס דניאל, פֿאן
דען נאָקאָממען דויד'ס,
חשוש, (ג) פֿאן דען נאָקאָמ-
מען שכניה'ס, דער פֿאן דען
נאָקאָממען פרעש וואָר,
זכריה, אונד מיט איהם צעהל-

מאות הזכרים: (ו) ומבני עדן
עבד בן-יונתן ועמו חמשים
הזכרים: (ז) ומבני עילם ישעיה
בן-עתליה ועמו שבעים הזכרים:
(ח) ומבני שפטיה זבדיה בן-
מיכאל ועמו שמנים הזכרים:
(ט) מבני יואב עבדיה בן-חיהאל
ועמו מאתים ושמנה עשר
הזכרים: (י) ומבני שלומית
בן-יוסףיה ועמו מאה וששים
הזכרים: (יא) ומבני בבי זכריה
בן-בבי ועמו עשרים ושמנה
הזכרים: (יב) ומבני עזגד יוחנן
בן-הקטן ועמו מאה ועשרה
הזכרים: (יג) ומבני אדניקם
אחרנים ואלה שמותם אליפלט

יעואל

הונדערט מאַננספערזאָנען.
(ו) פֿאַן דען נאַכקאַממען
עדן'ס, עבד זאָהן יונתן'ס אונד
מיט איהם פֿינפֿציג מאַננס=
פערזאָנען. (ז) פֿאַן דען נאַכ=
קאַממען עילם'ס, ישעיה זאָהן
עתליה'ס אונד מיט איהם זייעב=
ציג מאַננספערזאָנען. (ח) פֿאַן
דען נאַכקאַממען שפטיה'ס,
זבדיה זאָהן מיכאל'ס אונד מיט
איהם אַכטציג מאַננספערזאָ=
נען. (ט) פֿאַן דען נאַכקאַמ=
מען יואב'ס, עבדיה זאָהן
יחיהאל'ס אונד מיט איהם
צווייג הונדערט אַכטצעהן
מאַננספערזאָנען. (י) פֿאַן דען
נאַכקאַממען שלומית, בן
יוסףיה אונד מיט איהם הונ=
דערט אונד זעכציג מאַננס=
פערזאָנען. (יא) פֿאַן דען נאַכ=
קאַממען בבי'ס, זכריה זאָהן
בבי'ס אונד מיט איהם אַכט
אונד צוואַנציג מאַננספערזאָ=
נען. (יב) פֿאַן דען נאַכקאַממען
עזגד'ס, יוחנן זאָהן הקטן'ס
אונד מיט איהם הונדערט אונד

צעהן מאַננספערזאָנען. (יג) פֿאַן דען נאַכקאַממען אדניקם'ס דיא לעטצטען וועלכע הייסען,
אליפלט

ר ש י

(ו) עבד בן יונתן. כך שמו: (יג) אחרונים. שהיו אחרוני' ללכת אחרי עזרא:

אל

ב א ו ר

להבדילו מן שכניה בן יחזיאל לקמן פסוק ה' (מדברי הראב"ע). (י) בן יוספיה, אמר הראב"ע
לא הזכיר שמו כאחרים ואולי היה שמו כך, ואף שכל נשתי מלוח כבר מכינו כיולא בזה נפרט
שכן הנה מחוברות במק"ף. (יג) אחרנים, רש"י פי' שהיו האחרונים ללכת אחרי עזרא ע"כ,
וא"כ הזכיר זה לגנאי כי אמרו ללכת; והמכס רש"ד אמר והזכיר זה, לפי שעלו כבר ממשפחה
הזאת עם העלות הגולה בפעם הראשון (לעיל ב' י"ג). אולם יקשה הלוא רוב המשפחות
הזוכרים כבר נא זכרם שם, ומדוע העיר רק כאן שהם האחרונים? ולכן לדעתי הענין הוא,
כי מכל המשפחות אשר זכר, עוד נשארו מהם אנשים בארץ מגוריהם כנכל אשר לא עלו גם
בפעם הזה, אבל מבני אדניקם לא נשאר עתה עד אחד כנכל כי כלם עלו, ויחורגם (דיו
אטלטען). והנה חסר ה"א הדעת כי ראוי האחרונים, אך בעבור פגישת שלשה אותיות גרוות
(ואם נחשג גם הרי"ש לגרונית בדעת יש מהמדקדקים יהיו מספרם ארבעה) לכן נשמטה הה"א
כאשר

אליפלט, יעיאל אונד שמעיה
אונד מיט איהנען ועבצ'ג
מאננספערואנען. (יד) פאן
דען נאכקאטמען בני'ם, עותי
אונד זכור אונד מיט איהנען
זי עבצ'ג מאננספערואנען.
(טו) איך פערזאממעלטע זיא
אן דעם פלוססע דער אין דען
(טטרהק) אהוא לייפט, וויר
לאגערטען דאזעלכסט דרייא
טאנע, איך מוסטערטע דאז
פאלק אונד דיא פריעסטער
דורך, אונד דא איך דאזעלכסט
קיינען פאן דען זאנהנען לוי'ם
פאנר; (טז) זא זאנדטע איך
נאך אליעזר, אריאל, שמעיה
אלנתן, יריב, אלנתן, נתן,
זכריה, משלם, דען הייפטערן,
אונד נאך וויריב אונד אלנתן
דען וויזען. (יז) אונד נאב

יעואל ושמעיה ועמהם ששים
הזכרים: (יד) ומבני בגוי עותי
וזכור ועמהם שבעים הזכרים:
(טו) ואקבצם אל-הנהר הבא
אל-אהוא ונחנה שם ימים
שלשה ואבינה בעם ובכהנים
ומבני לוי לא-מצאתי שם:
(טז) ואשרחה לאליעזר לאריאל
לשמעיה ולאלנתן וליריב
ולאלנתן ולנתן ולזכריה
ולמשלם ראשים ולויריב
ולאלנתן מבינים: (יז) ואוצאה
יעיאל קרי. וזכור קרי. ואציה קרי. אוחם

ר ש י

(טו) אל הנהר הבא. אל הנהר הנובע: אל אהוא. אל אוחו הנהר: ונחנה שם. והיו חנונים שם:
ואבינה בעם. נחתי לני להבין בעם אשר נקבלו עמי: (טז) ואשרחה לאליעזר וגו'. ראשים גדולי: 'מביני'.
חכמים היו: (יז) ואצאה אותם וגו'. שלמים ולוית' לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר
בכספיה

ב א ו ר

כאשר הערנו ע"ז הרבה פעמים. (טו) הנהר הבא אל אהוא, הנכון שאין זה שם מקום כאשר
חשבו קלת רק הוא שם נהר, ונמו שפירש"י אל הנהר הנובע אל אהוא אל אוחו הנהר והיה
הנהר הזה אשר שפך מימיו אל אהוא בלתי נודע בשם לכן הגביל אוחו בשם הנהר הגדול אהוא,
ומה שנאמר להלן (כ"א) על הנהר אהוא, הנה נאמר כי אחרי אשר ישן שלשת ימים על הנהר
הבא אל אהוא ואסף אליו הלויים במצואר, היה הולך ונסוע עד הנהר אהוא עצמו ושם קרא
לו, וכן נראה דעת הראש"ע שהוא שם נהר ולא עיר, שהרי כתב לקמן על הנהר אהוא חסר
הנסמך כי ראוי על הנהר נהר אהוא; ולדעת המפרשים שהוא שם מקום לריבים אנו למלאות
החסרון על הנהר אלל אהוא ואז אין מקום לסמיכות כנודע. (טז) ואשלחה, אמר הראש"ע
הם היו שלוחים והלמ"ד היא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והזכרים ע"כ, בוותו
כמו שכתב הרד"ק במכלול בשמוש הלמ"ד וז"ל: ויש (למ"ד) שמירה על העצם עצמו כמו מלת
את ויספיק הענין זולתה, עיין בדבריו כי הביא משלים רבים לזה, אולם כאן יותר נראה כי
הכוונה שלח להביאם לפניו (ער טיקטע נאך חידנען), כי כן שמוש הלמ"ד בכמה מקומות (עיין
ספר המלים להבאם געזעניוס בתחלת קור למ"ד). והנה הפסוק הזה מחובר אל שלפניו, כי
שעורו כאשר בינותי בעם ולא מלאתי מן הלויים אז שלחתי (דח—זק). מבינים, חכמים וגו' ונס
(רש"י וראב"ע); והבאם רש"ד פי' מענין מבין עם חלמיד (ד"ה ח' ב"ה ח') מורים, ונס זה
נכון

איהנען אויפטרענע אן אדו,
דאז הויפט אים אַרמטע כספּיא,
אין לענטע איהנען דיא וואָר-
טע אין דען מונד, דיא זיא מיט
אדו אינד זיינעם ברודער דיא
אים אַרמטע כספּיא אַננע-
שטעללט וואָרען, רעדען זאָלל-
טען, אום אינו דיענער פֿיר
דען טעמפלעל אונזערעם גאָט-
טעם צו ברינגען. (יח) זיא
בראַכטען אינו, דאָ דיא האַנד
אונזערעם גאָטטעם, גיטיג
איבער אינו וואָלטעטע, איי-
נען פֿערשטאַנדיגען מאַן, פֿאָן
דען נאַכקאַממען מחל'ים דעם
זאָהנעם לוי'ם דעם זאָהנעם
ישראל'ים, דיעזער מיט נחמדין)
שרביה, מיט זיינען זאָהנען
אונד ברידערן וואָרען אַכט-
צעהן. (יט) פֿערנער דען חשביה

אונד מיט איהם ישעיה פֿאָן דען נאַכקאַממען מררי'ם מיט זיינען ברידערן אונד איהרען
זאָהנען צוואַנציג. (כ) אונד פֿאָן דען אונטערגעכענען (דיענערן דעם הייליגטוה'ס) וועלכע דוד
אונד

אותם על-אדו הראש בכספּיא
המקום ואשימה בפיהם דברים
לדבר אל-אדו אחיו הנתונים
בכספּיא המקום להביא-לנו
משרתים לבית אלהינו:
(יח) ויביאו לנו כיד-אלהינו
הטובה עלינו איש שֶׁכר מבני
מחלי בן-לוי בן-ישראל ושרביה
ובניו ואחיו שמנה עשר:
(יט) ואת-חשביה ואתו ישעיה
מבני מררי אחיו ובניהם
עשרים: (כ) ומן-הנתינים שנתן

הנתינים קרי. א' דגושה. דוד

ר ש י

בכספּיא: על אדו. אל אדו: ואשימה בפיהם. שמתי בפיהם: דברים לדבר. בשליחותי אל
אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבים בכספּיא להביא לנו משרתים לעבוד בניה המקדש: בכספּיא.
שם מקום צבאל: אחיו. שם אדם: הנחונים. כמו הנתינים. ועל כן נכתב בוי"ו:
(יח) כיד אלהינו. כאשר היחה הכללתו של הקב"ה עלינו: איש שֶׁכר. חכם: מבני מחלי
וגומר. כולם הללו לויים: (כ) ומן הנתינים. ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל

ב א ו ר

ננו. (יז) בכספּיא המקום, יראה לי לפי שכל המחז שהיה על חוף ים (קאספּיא) היה נקרא
כספּיא (עיון בדברי החכם געזעניוס ערך זה), לכן באר שהכוונה על כספּיא המקום שנקרא
כן בפרט. אחיו, הנוכח בדעת הראש"ע שחבר וי"ו העטוף ושעורו ואחיו. הנתינים, יפה העיר
החכם רש"ד כי פירוש הראש"ע שהם נתינים ממש לא יחשב לפי הענין, שהרי מחובן הספור
נראה שיקר מגמת עזרא היה להביא הלויים ולא הנתינים, גם ממה שבא פסוק י"ט ומן
הנתינים נראה שעד עתה לא דבר מהם, ולכן אבחר אני בדעת החכם הנ"ל שהוא על פי
הכתיב (ובמ"ש רש"י) שהיה להם לאדו ואחיו משמרת פקודה במקום הזה, אך יראה לי שהיו
פקידי המלך לכן את מקומם לא הניחו, כי לא מלינו שאדו ואחיו עבדו עליו כי לא יכלו לעזוב
את משמרתם. (יח) איש שֶׁכר, לא הזכירו הכתוב, ויתכן שהוא שרביה הזכר והוי"ו נוסף
בוי"ו ואיה וענה, או הוי"ו מוסיף על הענין ולא ראה להזכירו בעמים, וכן הפירוש איש שכל
שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י"ח והוא הנכין (הראש"ע). (כ) הנתינים, לדעת חז"ל המה
בעלמם הגבועונים שנתן כנר יהושע לחוטני עבים ולשואבי מים, וב"כ הראש"ע לעיל (ב"מ"ג)
כי מימות דוד ואילך היו נקראים הגבועונים נתינים, וזה מסכים למה שפרשתי בנאורי לספר
יהושע

תרגום אשכנזי

אונד ויינע פֿירשטען אלס אונז
טערגעבענע צום ריענסטע
דער לעוויטען בעשטימט
האטטע, וואָרען צווייאַ הונד
דערט אונד צוואַנציג, דיאָ אלס
לע מיט נאָמען אויפֿגעצייכעט
וואָרען. (כא) דאָועלבסט אַם
פֿלוססע אהוא, ליעם איך איין
פֿאָסטען אויסרודען, דאָס וויר
אונד דעמיטהיגן פֿאַר אונזע
רעם גאָטטע, אום פֿאָן איהם
איינע גליקליכע ריזע צו ער
ביטטען, פֿיר אונד אונזערע
קינדער, אונד אלל אונזערע
האָבע. (כב) דען איך שאָטטע
מיך קריענסמאָלט אונד ריי
טער פֿאָן דעם קעניגע צו פֿער
לאָנגען, אום אונד אויף דער
ריזע פֿאַר פֿיינדען צו שיטצען,

עזרא ח

דניד והשרים לעבדת הלויים
נתינים מאתים ועשרים כלם
נקבו בשמות: (כא) ואקרא שם
צום על־הנהר אהוא להתענות
לפני אלהינו לבקש ממנו דרך
ישרה לנו ור־טפנו ולכל־
רכושנו: (כב) כי בשתי רשואל
מ־המלך חיל ופרשים לעזרנו
מאויב בדרך כי־אמרנו למלך
לאמר יד־אלהינו על־כָּל־
מבקשיו לטובה ועוז ואפו על
כל

ווייל וויר צום קעניגע געוואָלט האָטטען: דיא האָנד אונזערעם גאָטטעם וואָלטעט איבער
אללען דיא איהן וואָלען, גיטיג, ווינע געוואָלט אונד זיין צאָרן אָבער, איבער אללען דיא איהן
פֿער=

ר ש י

עלו עמם: (כא) להתענות. ליטב בתענית: דרך ישרה. שילכנו המקום לשלום: (כב) כי
בשתי. שהרי נתביישתי מן המלך שלא דלתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו: כי אמר
שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מטיב למבקשיו ושופך אפו ומתמו על עוזי
ויעזר

ב א ו ר

יהושע (פרשה ט'), כי קודם שהיה המקדש על מכונו היו תנעונים גם עבדים לעדת ישראל
לעשות זריבהס אס ילאו לנבא, אך כאשר הכין דוד את בית ה' והעמיד כהנים לעבודתם
ולויים לזרים, אז יחד התנעונים האלה רק לעבודת בית ה' כאשר דבר יהושע ע"ש, ומיום
ההוא והלאה היו נקראים נתינים; וידידי מהר"ם ג"מ יחבר בתרגומו נתינים עם מלת שנתן
הקודם וענינו שנתן דוד והשרים נתינים לעבודת הלויים ולא כהתם רש"ד וזה נכון. (כא) צום,
יאמר על אסיפת עם בכלל כמו שכתב הרד"ק בשרשים וזה ג"כ כוונת רש"י כאן שפי' להתענות
"ליטב בתענית, ואם תהיה לום מענין תענית זריבין אנו לפרש להתענות מענין ההכנעה,
וכמו שתרגמו קלל המעתיקים; אולם ידידי החכם המתרגם אמר וז"ל: לדעתי יהיה לום תענית
ובהיות לום הוראתו לפעמים אסיפת עם ולפעמים תענית, לריך מחבר הספר לפרש דבריו
על ידי מלת להתענות, כי לום שלפנינו הוא תענית, ואולי זאת כוונת רש"י עכ"ל. לפני
אלהינו, לכבודו או להפיק רגון מאתו. לנו, מתי מספר ובלתי מלומדי מלחמה. ולטפנו,
שאם גם אנתנו נעמוד על נפשנו, הן טפנו יהיו לבז, ולכל רכושנו, ואם גם נגן בעדם מי
יפיל את רכושנו מיד עושק וזנה נשמר ערך וסדר השמות. (כב) אמרנו, בלשון רבים כי אין
ספק שרבים מיועלי המלך והשרים דברו על לב המלך בעסק הזה נעלת עזרא. לטובה, להטיב
להם. ועוז ואפו, השרש עוז יאמר גם על הממשלה בדרך (הפרט דריקענד), כמו ומלך עז
יחזיל

כָּל-עֲזָרָיו: (כג) וַנְּצוּמָה וַנְּבַקְשָׁה
מֵאֲדֹנָינוּ עַל-זֹאת וַיַּעֲתֵר לָנוּ:
(כד) וַאֲבָדִילָה מִשְׁרֵי הַכֹּהֲנִים
שְׁנַיִם עָשָׂר לְשִׁרְבִיָּה חֲשִׁבִיָּה
וְעִמָּהֶם מֵאֲחֵיהֶם עֲשָׂרָה:
(כה) וַאֲשָׁקוּהָ לָהֶם אֶת-הַכֶּסֶף
וְאֶת-הַזָּהָב וְאֶת-הַכֵּלִים תְּרוּמַת
בֵּית-אֲדֹנָינוּ הַהֲרִימוּ הַמֶּלֶךְ
וַיַּעֲצִיּוּ וְשָׂרָיו וְכָל-יִשְׂרָאֵל
הַנִּמְצָאִים: (כו) וַאֲשָׁקְלָה עַל-
יָדָם כֶּסֶף כְּבָרִים שְׁש־מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים וְכָל־יֶכֶסֶף מֵאָה
לְכְבָרִים זָהָב מֵאָה כֶּכֶר:

יתיר ו'.

ובשורי

פֶּעֶרְלֶאסְסֶעֶן. (נג) דָּאָרוֹם
פֶּאָסְטֶעֶטֶעֶן ווִיר, אונר ער-
בֶּאָטֶהֶעֶן וְאַלְכֶּעס פֶּאָן אונזע-
רעם גֶּאָטְטֶע, (וו) ער זיך
אויך פֶּאָן אונז ערביטטען
לִיעֶס. (נד) איך זאגערטע
פֶּאָן דען אָכֶערֶסְטֶען פֶּרִיע-
סְטֶערן צוועלף אויס, דען
שרביה חשביה אונר מיט איה-
נען נאך צעהן פֶּאָן איהרען
ברידערן. (נה) דיעזען וואָג
איך דאָ וילכער, גאָלד אונר
דיא גערֶאָטֶהֶע צו, (נעה) זיך
דאָ געשענק פֶּיר דאָ וויזאונ-
זערעם גֶּאָטְטֶעס, וועלכעס,
דיא זיך (לו) בבל) בעֶאָנֶרֶענֶרען,
דער קעניג ווינע ראָטֶהֶע אונר
פֶּירשטען אונר פֶּיעלע פֶּאָן
ישראל, געשענקט האָטטען.
(כו) איך וואָג איהנען דאָהער
צו, זעכס הונדערט אונר פֶּינֶפֶ-
ציג טאַלענטע (ז) וילכער, אונ-
טער דיעזען טאַלענטען וואָרען

הונדערט וילכערנע גערֶאָטֶהֶע, אויך אָן גאָלדענען (גערעטֶהֶען) וואָרען הונדערט טאַ-
לענטע (זעהע חֶבֶען קַפֶּס. ז ווערז כב חכמערקובג.)

ר ש י

(כג) ויעתר לנו. וקבל תפלתנו שבאנו לירושלם לשלום: (כד) ואבדילה. ובאשר הייתי שם
על נהר שהוא הבדלתי משרי הכהנים ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באונרות בית ה':
(כה) ההרימו. אשר הרימו: הנמצאים. כנבל: (כו) וכלי כסף מאה לכברים. ככר ככל כלי:

ב א ו ר

יִמְשֹׁל בָּם (ישעי' י"ט ד'), ומה גוי עז פנים (דברים כ"ח נ'). (כג) ונצומה, כאן הוראתו
במשמעו חענית כדרכו בכל מקום אם לא יבוא בהחליות פעל ק ר א. ויעתר לנו, הראב"ע
אמר שנודע לו הדבר הזה בחלום או ע"י נביא, ואין צורך לזה שיש גם עזרא בעלמו כתב הספור
הזה, הנה חין ספק כי סידר את דבריו רק כאשר בא אל המנוחה ולא בדרך במלון אורחים,
ואז כבר ידע כי הלכות ה' את דרכם, ולפ"ז יהיה ויעתר לנו מאמר מוסגר. (כד) לשרביה,
גם כאן אמר הראב"ע כי הלמ"ד הוכנס יורה על העלם (עיין לעיל פסוק ט"ז כמה שזכרנו שם).
והנה פה חין לפרש הלמ"ד כ"א במקום את כמו הרגו לאכזר (ש"ב ג' ל'). (כה) ואשקלה,
יורה לי כי הנהר שהוא (אם גם חנמנו כל ידענו היום היה מקומו), היה בקלה גבול ארץ
נושבת, ומעתה באו אל המדבר אשר שם יחפשו גדודי השוכנים באהלים לשלל שלל ולבנו צו
לעוברי דרך, ולכן נפל עתה על עזרא חיתמה ופחד, ולזה השביל למזור הכסף והזהב והכלים
אשר לבית ה' אל אנשי מל נאמני רוח אשר יעמדו בפרץ לעמות בלרה, ובחמסות שכלם ידעו
להסתיר המטאון הזה מעיני השודד. ההרימו, הה"א הוא הוכנס על הפעלים העוברים כמו
ההלכות השנה והטעם אשר (ראב"ע), ובוונתו כי אך בפעל עבר מליו הה"א במקום אשר ולא
בעתיד, ולא בדעת הרד"ק במכלול שגם בעתידים הדין בן, כי לא הביא ראיה לזה. (כו) מאה
לכברים, כתב הראב"ע כאילו אמר וכלי כסף למשקל הכברים מאה ע"כ, כוונתו לדעת כי בשא

חרגום אשכנוי

לענטע. (כו) דיא גאלרענען
בעכער ווארען צוואנציג, און
ווערטה טויענער דאריקען¹,
אונד צווייא קאסטליכע קו-
פערנע געראטהע, פאם
טרעפל כסטען גאלדאהנלי-
כען שיממער. כח איך שפראך
צו איהנען: איהר וויד דעם
עוויגען הייליג, דיא געראטהע
זינד הייליג, אונד דאז וילבער
אונד גאלד איזט איינע שפענ-
דע דעם עוויגען דעם גאטטע
אייערער פאטער. (כט) וויד
דאהער ווארגפאלטיג אונד
וואכאם, ביז איהר עם אין
דען צעללען דעם טעמפעלס

עזרא ח

(כו) וכפורי זרוב עשרים
לאדרכנים אלף וכלי נחשת
מצהב טובה שנים חמורת
כזהב: (כח) ואמרה אליהם אתם
קדש ליהוה והכלים קדש
והכסף והזהב נדבה ליהוה
אלהי אבותיכם: (כט) שקדו
ושמרו עד-תשקלו לפני שרי
הכהנים והלויים ושרי-האבת

לישראל

דעם עוויגען, פאר דען אבערן דער פריעסטער אונד לעוויטטען, פאר דען פאמיליענהייט.
¹ זיעהע קבען קסא. ב ווערסט נאכערקוק.

ר ש י

(כו) וכפורי. מזרקים: לאדרכונים אלף. מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים
כפורי זהב הללו: מוכהב. משל נחשת: מוכהב. מין מטבע של נחשת: טובה. ל' נקבה קורא
לנחשת: שנים. שני כלים חמורות כזהב הכלים קורא חמורות כל' נקבה: (כח) אליהם.

ב א ו ר

מאות וחמשים הכפרים שזכר היו זהם מאה כלים ולא פירש את משקלם אך פרט כלי זהב (כי
מלת כלי עומדת במקום שנים) כי היו מאה ככר, להראות כי גם כלי זהב הרבו להחזק,
והיתר משא מאות וחמשים היה כסף וזהב אם במטבעות או בחמרים. (כו) לאדרכנים, החל"ק
נוסף והוא כטבע דרכנים (ראב"ע) והוא מטבע ידוע וכלעת ידידי בתרגומו, ואמר כי עשרים
הכפורים היו שוים אלף אדרכנים. מצהב, נגזר מן זהב וכן שער זהב (ויקרא י"ג ל'), ואמר
הראב"ע מוכהב ממורט, ואולי ענינו מוכהב זהב (פערקאדעט), וכח עוד כי מכהב וטיבה
וכן שנים וחמורות הוא זכר ונקבה כמו ורות גדולה וזק (מ"ב י"ט י"ח), וכבר הוגיש גם רש"י
בזה עיין פירש"י. וידידי החכם המהרש"א אמר וז"ל: לדעתי יהיה כלי נחשת נסמך אל חמורת
כמו ודינאל איש חמורת, טובה שם מקרה ומכהב נסמך אליו ע"ד עטרת שנת טובתך (חללים
ס"ה י"ב) וסרס המקרא ופרשהו: וכלי נחשת חמורת שנים, מכהב טובה כזהב, וא"כ יפלו
דברי ראב"ע ורש"י וכן תרגמתי עכ"ל. (כח) אחש קדש, אשר זה להכניס כי פקודת השמירת
הזאת הוא להם לכבוד ולחפזת, ולזה אל יתשלו בעבודתם ויהיו עיניהם תמיד פקוחות על
האיכר הזה לכל יקראו חסין נדרך. (כט) שקדו ושמרו, שקד ענינו הפקידה והזריזות
ומהירות, ואמר הראב"ע מלת שקד חסרה והוא על וראוי כמו שוקד אני על דברי (ירמיה ח'
י"ב), לשקוד על דלתותי (שלי ח' ל"ד) והטעם שקדו עליהם ועל הכסף והזהב ע"כ, ועליו
כתב ח"ס אחד ושכתב כי מלאנו פעל שקד לענין הזריזות והתמדה וההשתדלות בדבר אף כלי
קשור מלת על כמו שז' שקד שומר (חללים קכ"ז ח'), שקדתי ואהיה כספור (ס' ק"ב ב'),
אולם בזאת אין שכתב לבני הראב"ע כי הוא נאמר המקומות האלה ג"כ בחסרון על, כי על
שקדתי פירש שקדתי על מקום אחד לבדי, ועל שז' שקד שומר אמר מלת שקד כמו לשקיד על
דלתותי וכן פירש רש"י שם על חנם כופה זה האומר. עד חשקלו, הנה הרמיו להם כי שרי
הכהנים יקחו מהם כבואם ליושלים את הכסף הזה במשקל וכל גונבת יום וגונבת לילה מידם
ינקזו

עזרא ח

תרגום אישכנזי צו

טערן ישראל'ס צו ירושלים צו:
געוואָנען האָבען ווערדעט.
(ב) אינד דיא פריעסטער אונד
לעוויטען איבערנאָהמען דאָן
געוואָנענע זילבער אונד גאלד,
אינד דיא געראַטע, אום זיא
נאָך ירושלים אין דען טעמפל
אונד ערעם גאָטטעס צו ברינגען.
(ג) אונד זאָ בראַכען
ווייר, דען צוועלפטען טאָג דעם
ערשטען מאָנאָטה'ס פֿאָם
שטראַחטע אהוא אויף, אום
נאָך ירושלים צו ציעהען, אונד
דיא האַנד אונד ערעם גאָטטעס
וואַלטעטע איבער אונד, אונד
שיצטע אונד פֿאָר דער האַנד
דעם פֿיינדעס אונד לוייערעם
אם ווענע. (ד) ווייר קאָמען
ענדליך נאָך ירושלים, אונד
רוהעטען דאָועלכסט דרייאַ
טאָגע אויס, (ה) אונד אם
פֿירטען טאָגע וואַרדע דאָן
זילבער אונד גאלד, אונד דיא
געראַטע אים טעמפל אונד
זערעם גאָטטעס צוגעוואָנען,

אין דיא האַנד דעם פריעסטערס מרמיות זאָהן אוריה'ס, מיט וועלכעם אלע זאָהן
פנחס וואַר, אונד מיט וועלכען ביידען יוזבר זאָהן ישוע'ס אונד נועדיה זאָהן בנוי'ס דיא
לע

ר ש י

לזאתן שרי הכהנים: (כט) הלשכות בית ה'. כדי ליתן בלשכות הבית: (לא) בשנים עשר
לחדש הראשון. בשנים עשר לניסן: ויד אליהו היתה עלינו. להלליתנו על הדרך אשר
הלכנו

באור

יבקאו. הלשכות, הנכון לדעתי כי ה"א היא במקום אשר באשר מלינו הרבה פעמים (עיין
מכלול לד"ק), ובי"ת של בירושלים מושך עמה ואחרת עמו, ושעורו אשר בלשכות בית ה',
וזה מושב על הכהנים והלויים שהמה בלשכות בית ה', והמחמר ושרי הצבות לישראל בירושלים
הוא מחמר מוסגר, ולכן באה מלת ירושלים באתנא, ואמר בדרך ההעברה כי גם שרי ישראל
אשר יהיו בירושלים יהיו באותו מעמד עת יסקלו את הכסף והזהב, ולהמסרשם דרכים שונים
גזה וכל דרך איש ישר בעיניו, וידידי הזכר המתרגם אשר: הבי"ת בירושלים מושך עמה ואחרת
עמה (כדכרינו), ומלת הלשכות מחוברת עם מחמר עד תסקלו וגו' כלומר עד תסקלו בהלשכות
בית ה' לפני שרי כהנים לויים וישראלים, כי כן יבואר לקמן (ל"ג) נשקל הכסף וגומר בנית
אלהינו עב"ל, וכן מתורגם. (לא) ויד אליהו, וזה לא חקר לנו דבר מכל הכסף והזהב
והכלים

תרגום אשכנזי

עזרא ח ט

לעוויטטען ווארען. (לד) נאך
צאהל אונד געווייט פאן אל-
לעם, אונד אללעם געווייט
ווארדע זאגלייך אויפגעשריע-
א. בען. (לה) אונד דיא זא עבען
אויס דער געפאנגענשאפט
צוריקגעקאממענען פערטריע-
בענען, בראכטען דעם גאט-
טע ישראל'ס גאנצאפפער-
דאר, צוועלף שטייערע פיר
גאנץ ישראל, זעכס אונד
ניינציג ווידער, זעבען אונד
זעבענציג לאמער, אונד
צוועלף ציענענכאקע צום וינד-
אפער, אללעם דיעזעס
(השפערטען ויח) אלס גאנצא-
פער צום עוויגען. (לו) זיא
(דיוצוריקגעקוממענען) איבער-
גאבען אויך דיא כעעהלע
דעם קעניגס דען שטאטהאל-
טערן דעם קעניגס אונד דען
לאנדפאלענערן דיעסזייטס
דעם שטראהמעס, וועלכע
דאז פאלק אונד דען טעמפל
גאטטעס אונטערשטיצטען.

הלויים: (לד) במספר במשקל
לכל ויכתב כל המשקל בעת
ההיא: (לה) הבאים מהשבי בני-
הגולה הקריבו עלות לארתי
ישראל פרים שנים עשר על-
כל ישראל איקים תשעים
וששה בבשים שבעים ושבעה
צפירי חטאת שנים עשר הכל
עלה ליהוה: (לו) ויתנו ואת-דתי
המלך לאחשדרפני המלך
ופתוות עבר הנהר ונשאו את-
העם ואת-בית האלהים:

ט (א) וככלות אלה נגשו אלי
השרים לאמר לא נבדלו העם
ישראל והכהנים והקוים מעמי

הארצות

ט (א) אלס מאן דיעזעס פאללבראכט האטטע, טראטען דיא אבערסטען צו מיר אונד
שפראכען: דאז פאלק ישראל, דיא פריעסטער אונד לעוויטטען, קעננען פאן דען
פעל-

ר ש י

הלכנו עליה: (לד) במספר במשקל לכל. מספר הנלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל
כולו כאשר פרעוהו: (לה) הנאים מהשבי בני הגולה. הללו אשר באו עם עזרא: הקריבו
עולות. הכל עולה והוראת שעה היתה: (לו) ויתנו את דתי המלך. הללו עולי גולה ספרו
מכות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו: ופחות. כמו ופחות: עבר הנהר. אותן של
כד ארץ ישראל הן בצבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו. שהיו מנשאין ומסיעין:
ט (א) אלה, דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והשרים של ישראל: לאמר. וכן אמרו

ב א ו ר

והכלים והיה בידם להשלימם אל שרי הכהנים כאשר ינאר. (לה) בני הגולה, בתר דש'
הללו אשר באו עם עזרא, כוונתו כי שער הכתוב הנאים עתה מן השבי מנני הגולה הקריבו,
כי גם אותם שעלו כבר עוד היו נקראים בני הגולה. על כל ישראל, אמר הראש"ע פויס
שנים עשר בוגד חנות ישראל (כלומר שלא היה זה נגד שבטי ישורון אשר התאספו עתה כי לא
עלו רק יהודה ובנימן ומעט מיתר השבטים) רק מספר האלים וכנשים כפי יכלתם ואין להם
טעם. (לו) ויחנו, לא פירש מי הם הנוחנים, ואולי מוסב על בני הגולה הנאים משבי אונד
בפאוק הקידם.

הָאֲרָצוֹת כְּתֻבָּתֵיהֶם לִבְנֵי עַנִי
הַחֲתִי הַפְּרָזִי הַיְּבוּסִי הָעַמֹּנִי
הַמֶּאֱבִי הַמִּצְרִי וְהָאֱמֹרִי: (ג) כִּי-
נִשְׁאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם
וְהִתְעַרְבוּ זֶרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמִּי
הָאֲרָצוֹת וַיֵּד הַשָּׂרִים וְהַסֹּגְנִים
הִיתָה בְּמַעַל הַזֶּה רָאשׁוֹנָה:
(ג) וּכְשָׁמְעִי אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה
קָרַעְתִּי אֶת-בִּגְדֵי וּמַעֲיָלִי
וָאִמְרָטָה מִשְׁעַר רֹאשִׁי וּזְקָנִי
וָאֲשָׁבָה מִשּׁוּמָם: (ד) וְאֵלֵי יֵאָסֶפּוּ
כָּל חֵרֵד בְּדַבְרֵי אֱלֹהֵי-יִשְׂרָאֵל

הַפֶּלְקֶרֶן דָּעַר לְאַנְדְּרִיָּאָס
נִכְסֵי אֲוֶנְטֶרֶשְׁטֶדֶן וְוֶרְדֶּן,
זֶה וְיֵאָסֶפּוּ אִיהֶרֶץ גְּרִינְלֵר, דִּיא
דֶּעם כְּנַעֲנִי, חֲתִי, פְּרָזִי, יְבוּסִי,
עַמֹּנִי, מֶאֱבִי, מִצְרִי, אֱמֹרִי
אֵינְעֵן זִינְדֶּר. (ג) דֶּען זִיא הָא-
בֶּען פֶּאָן אִיהֶרֶץ טֶאָכְטֶרֶן,
פֶּיֶר זִיךְ אֲוֶנְדֶּר אִיהֶרֶץ וְאֶהֱנֶע
צו ווייכֶערֶן גֶּענֶאָמְמֶען, אֲוֶנְדֶּר
הָאָבֶען זִיךְ גֶּענֶענְוִיטִיג פֶּעֶר-
מִישֶׁט, דָּעַר הֵילִיגֶע וְאֶאֱמֶע
מִיטֶרֶן פֶּאָלְקֶרֶן דָּעַר לְאַנְדֶּר-
שְׁאָטֶען; אֲוֶנְדֶּר דִּיא הָאָנְדֶּר דָּעַר
אָבֶערֶסֶטֶען אֲוֶנְדֶּר פֶּאָרֶשְׁטֶע-
הָעֶר וְיֵאָר אֵין דִּיעוּעֶר מִיסֶסֶע-
טֶהָט דִּיא עֶרֶשְׁטֶע. (ג) אֲוֶנְדֶּר
אַלס אֵיךְ דִּיעוּעֶנְאָכְרִיכֶט הָאָר-
טֶע, צֶעֶרְרִים אֵיךְ מֵינְעֶן רֶאָק
אֲוֶנְדֶּר מֶאָנְטֶעל, רֵוִיפֶטֶע פֶּאָן
מֵינְעֶם קֶאָפֶעֶ אֲוֶנְדֶּר בֶּאָרֶטֶע

הָאֲרָצוֹת אֵלֶּם, אֲוֶנְדֶּר זֶאם עֶרֶשְׁטֶאָרֶרֶנְדֶּען אָנֹכְ לִיקֶס. (ד) עִם פֶּעֶרֶזֶאָמְמֶעלֶטֶען זִיךְ צו
מִיר אֵלְלֶע, דִּיא דֶּען וְיֵאָרֶטֶען דֶּעם גֶּאָטֶטֶס יִשְׂרָאֵל'ס צוֹפֶאָלְגֶע, וְוֶעגֶען דָּעַר פֶּעֶרֶגֶע-
(י) ד. ה. דָּעַר גֶּעֶטֶטֶנִיכֶען זֶעֶהֶרֶץ לִזְאָגֶע.

ר ש י

לִי: (ב) הִיחָה בַּמַּעַל הַזֶּה רָאשׁוֹנָה. זֶה הַחֲתִי לַמַּעַל מֵעַל לַחֲתָן בְּנוֹי הָאֲרָצוֹת:

ב א ו ר

ט (א) חֶעם יִשְׂרָאֵל, חֶשֶׁר הַנֶּסֶךְ וְשַׁעֲרֵי הַעַם עִם יִשְׂרָאֵל (רֶאָנֶ"ע). כְּחַעֲבָחִיהֶם, רֶשֶׁ"י
וְרֶאָנֶ"ע לֹא פִתְחוּ לָנוּ עֵינֵי כ"ף דִּמְיִין, וּשְׁפָרִים הַחֲרוּגִים יֵשׁ מִי שְׁאוֹמֵר שְׁלֹחַ הַחֲמִיקוּ
מִהֶם אֵף שִׁידְעוּ אֶת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם וְחֲרָגִים (טֶרֶטֶן חִיהֶרֶץ גְּרִינְלֶע), וְיֵשׁ מִי שְׁאוֹמֵר כֹּאשֶׁר רֹאיוּ
לַחֲרָיק בְּעֶבֶר תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם, וְלִדְעֵתִי יוֹנֵן בְּחִילוֹף כ"ף גְּבִ"ל כְּלוֹמֵר לֹא נִכְדְּלוּ מִהֶם תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם
כִּי יֵעַן נִשְׁאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם וְהִתְעַרְבוּ זֶרַע קֹדֶשׁ בְּעַמִּי הָאֲרָצוֹת, הִנֵּה גַם הַמָּה יֵלְכוּ בְּחֻקֵּיהֶם
וְיַעֲשׂוּ בְּתוֹעֲבוֹתֵיהֶם. לִבְנֵי עַנִי, הִלֵּךְ לִכְאֹר כְּמוֹ לִכְסֹף וּלְנִשְׁכָּת, וּמוֹשַׁבֵּת כָּל הַשְּׂמֹת הַבָּאִים עִמָּה,
כִּי שַׁעֲרֵי לִבְנֵי עַנִי לַחֲתִי וְנוֹמֵר. וַיִּדְּוִי הַחֶסֶד הַמִּתְרָגֵם בְּהַעֲרֹתִיו אֲמַר: לִדְעֵתִי הֵנִי כ"ף שֶׁל
בְּתוֹעֲבוֹתֵיהֶם יוֹרֵה עַל הַדְּמִיִן וְהַשּׁוֹי כְּמַשְׁמַעוּ, וּמִלֵּת נִכְדְּלוּ הוֹרֵאֶתָה נִפְעַל וְלֹא תִפְעַל, וְהִלֵּךְ
שֶׁל לִבְנֵי עַנִי הוּא יֵחֵם שְׁאֵלִיו וְעֵינָיו לֹא נִכְדְּלוּ וְנִכְרוּ עִם הַקֹּדֶשׁ מִעַמִּי הָאֲרָצוֹת כְּלוֹמֵר עִם הַקֹּדֶשׁ
יִדְמוּ וְיִשּׁוּ מִמֶּה לְעַמִּי הָאֲרָצוֹת כֹּאשֶׁר יִדְמוּ תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם מִשֶּׁה לַתּוֹעֲבוֹת אֲשֶׁר לַעַם הָאָרֶץ עִכְ"ל
וְכֵן מִתְרָגֵם. (ב) וְהִתְעַרְבוּ, הַחֶסֶד עַל בְּנֵי יוֹרֵה עַל פְּעוּלַת הַחִילוֹף (וְעֶכְשָׁנִי וְיִקְוֶה) כְּמוֹ
לְמַה תִּתְרָאוּ וְכֹאשֶׁר הַעֲרֹנוּ עַל וְהַכְּמָה פְּעֻמִּים, כִּי זֶרַע הַקֹּדֶשׁ הִתְעַרַּב בְּעַמִּי הָאֲרָצוֹת, וְעַמִּי
הָאֲרָצוֹת הִתְעַרְבוּ בִּזְרַע הַקֹּדֶשׁ, וַיִּרְאֵה לִי כִי הַמַּעַל הַזֶּה הִיָּה בְּאֶחָם שְׁכָנֵי עָלִי מִכְּבֹל בִּפְעֻם
הַרְאָן, וְכֹאשֶׁר יֵשְׁבוּ בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל וּשְׁבִיבוֹתֵיהֶם הִתְחַתְּנוּ בְּנוֹי הָאֲרָצוֹת. (ג) מִשּׁוּמָם, כְּמוֹתֶשֶׁב
תְּמָר וְשׁוּמָה (ש"כ י"ג כ') וְגַם זֶה מִעֵינֵי חֲרָן וְשׁוּמָה כְּמוֹ שִׁאֲמַר בַּעַל לֶזְנוֹן אֲשֶׁכְּנוּ (עַר זֶה
לְעֶרְשֶׁתֶּהֱרֵט חוּיִם); אִלֻּם לִידִידֵי הַחֶסֶד הַמִּתְרָגֵם דִּרְךְ אֲחֶזֶת בְּכֹאֹר שֶׁהֶם וְשִׁעִפּוֹי,
עֵינֵי דִמְיָל (ט' כ') בְּנִאֲוֶר וּבְתִרְגוּמוֹ שֶׁ, כִּי לִפִּי דִרְנוּ זֹאת תִּרְגוּמוֹ כֵּאֵן. (ד) חֵרֵד בְּדַבְרֵי,

תרגום אשכנזי

עזרא ט

על מעל הגולה ואני יושב משומם
עד למנחת הערב: (ה) ובמנחת
הערב קמתי מתעניתי ובקרעי
בגדי ומעילי ואכרעה על ברפי
ואפרשה כפי אל יהוה אלהי:
(ו) ואמרה אלהי בשתי וגכלמתי
להרים אלהי פני אליה כי
עונתינו רבו למעלה ראש
ואשמתנו גדלה עד לשמים:
(ז) מימי אבותינו אנחנו באשמה
גדלה עד היום הזה ובעונתינו
נתנו אנחנו מלכינו כהנינו בידו

מלכי

הונג דער ענטלאססענען אונ-
רוהיג ווארען, אונד איך זאס
ערשטאררענדען אנבליקס,
ביו צור צייט דעם אבענדא-
פערס. (ה) אונד צור צייט
דעם אבענדאפערס שטאנד
איך וועגען מיינעם פא-
סטענס אויף! אינדעם איך
מיינען ראק אונד מאנטעל
אבערמאלס צערריס, דאן
פיעל איך אויף מיינע קניע,
ברייטעטע צום עוויגען מיינעם
גאטעס, מיינע האנדע אויס,
(ו) אונד שפראך: מיינגאטט!
אך שאמע מיך אונד ער-
ראטהע, צודיר, מיינגאטט!
מיינען בליק צו ערהעבען, דען
אונזערע מיססעטהאטען
שטייגען בין צודעם, וואס אי-
בער אונזערעם הויפטע
שוועכט (ז), אונד אונזערע

שולד איזט זא גראס ביו צום היממעל. (ז) פאן דען צייטען אונזערער פאטער אן, ביו
אויף דיעזען טאג, זינד וויר אין גראסער שולד געוועזען; אונד וועגען אונזערער מיססע-
טהאטען וואירדען וויר, אונזערע קעניגע אונד פריעסטער, דער געוואלט דער
(¹) חוק עטותם לו געניעסען. (ז) ד. ה. ביז לו דען ווקלקען. קע-

ר ש י

(ד) מזומס. עלוב ושומס כמו (יחזקאל ג') שבעת ימים משמים בחוכם: (ה) מתעניתי.
שלא אכלתי אותו יום: (ו) נתנו כמו נתנו. דגש הנו"ן תחת חסרון נו"ן אחת כמו (ד"ה

ב א ו ר

השר חרד מזינו כמעט עם כל היחוסים, עם לא"ר אף לזאת יחרד לבי (איוב ל"ז א'), עם
מ"ס ויחרדו כלפור ממלרים (הושע י"א י"א), עם אל ויחרדו איש אל אחיו (בראשית מ"ב
כ"ח), ועם על כי היה לבו חרד על ארון ה' (שמואל א' ד' ג'), וא"כ כל ידעתי מה החרדה
הזאת אשר חרדו קצת האפרשים על כי נקשר פה וכן להלן (י' י"ג) עם בי"ת ואף כי שגס הני"ת
תשמש במקום על כמו שכתב הרד"ק במכלול בהוראתה ע"ש; אולם באמת כאן נקשר הפעל
עם על כי הכוונה ע"י דברי אלהי ישראל (כלומר על פי מכותיו) הוא חרד על מעל הגולה.
(ח) מתעניתי, לדעת ידידי החכם המחרגס ענין תענית בפירוש רש"י ע"ש והמ"ס היא
הסנה כלומר לפי שהיה במנחת ערב לעת נטות היום סוף התענית לכן קם לאכול לחם וכן
מתורגם. ובקרעי, המעתיקים יעתיקו כענין ובגדי הקדושים; אולם יתכן גם לפרש המקור
כמשמעו כי כאשר עמד עוד הוסיף לקרוע בגדו ומעילו. (ו) אלהי, הוא לקריאה כי מרוב
דבקותו באלהים זכר אותו פעמים בדרך בהתפעלויות האמיתיות. רבו, רבנ ורבה ענין אחד
להם (ראב"ע), ולדעת ידידי החכם המחרגס מלת רבו איננה פה מהוראת הנפל כי אס נרדפת עם
פעל גדלה שאחריה, כמו וחרבי ותגדלי (יחזקאל י"ז ז'), וכן מתורגם. למעלה ראש, עד
הדבר שהוא מעל לראשינו והיא הרקיע, והיא המאמר האחרון רק כפל ענין במלות שונות.

מֶלְכִי הָאָרְצוֹת בַּחֶרֶב בְּשָׂבִי
וּבְכֹזֶה וּבְכֶשֶׁת פָּנִים כְּהַיּוֹם הַזֶּה:
(ח) וְעַתָּה כְּמַעַט־רַגַע הִירָתָה
תַּחֲנִנִי מֵאֵת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לְהַשְׁאִיר לָנוּ פְּלִיטָה וּלְתַת־לָנוּ
יָתֵד בְּמָקוֹם קִדְשׁוֹ לְהַאִיר עֵינֵינוּ
אֱלֹהֵינוּ וּלְתַתָּנוּ מַחִירָה מֵעַט
בְּעִבְדֹתָנוּ: (ט) כִּי־עֲבָדִים אָנָּחְנוּ
וּבְעִבְדֹתָנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ
וַיִּטְעֲלֵנוּ חֶסֶד לְפָנֵי מֶלְכִי פָרַם
לְתַת־לָנוּ מַחִירָה לְרוֹמָם אֶת־בֵּית
אֱלֹהֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת־חֶרֶב־תִּיּוֹ

ולחח

קעניגע אנדערער לאנדער,
דעם שווערדטע, דער געפֿאָנענער
גענשאַפֿט, דעם רויבע אינד
דער שמאך פרייו געגעבען,
וויא עס אים טאנע ליעגט.
(ח) אונד נון איזט איינען קליי
נען אויגענבליק, פֿאָן דעם עווי
גען אונזערעם גאטטע גאדע
געשעהען, אונד איינען איבער
רעסט צו ערהאלטען, אונד
אונד איינען שטיצפונקט צו
געבען און זיינעם הייליגען אָר
טע, דאס אונד אונזער גאטט,
אונזערע אויגען ערלייכטעטע,
אונד אונד אין אונזער ער
דיענסטבאָרקייט, איין וועניג
לעבענסגענוס שענקטע
(ט) דען, וויר וואָרען דיענסט
באָר, אונד אין אונזערער
דיענסטבאָרקייט פֿערליעס
אונד אונזער גאטט ניכט, ער

וואַנדטע אונד דיא גאדע דער קעניגע פֿאָן פערזען צו, דאס זיא אונד דען לעבענסגענוס
שענקטען, אונזער גאטטעס הויז וויעדער אויפֿצופֿיהרען, דעססען טימער הערצו
שטעל

ר ש י

ב' י"ד) כי עליך נשענו כמו נשענו. וכן (בראשית ל"ד) ונתנו את בנותינו כמו ונתנו: כהיום
הזה. כמו שנראה היום זה שכבר גלו עשרת השבטים ועדיין נשארו כנכל הכנה מן הגולים:
(ח) ועתה כמעט רגע. לפי שעה: תחנה. כמו חנינה: ולתת לנו יתד. לקבוע אותנו
בארץ ישראל. יתד כמו (ישעיה כ"ז) ותקעתיו יתד במקום נאמן: מחיל מעט. חיים מועטים:
(ט) כי עבדים אנחנו. לדכויש מלך פרס: לא עזבונו. לא עזב אותנו: ויט. לשון מפעיל

ב א ו ר

(ו) גחנו, עבר בזננין נפעל משרש נתן ומסרו שתי הקלות. כהיום הזה, עיין פירוש רש"י
וכן מחורגס; גם נוכל לפרש שהכ"ף יורה על השעור והקרוב כמו כאלפים חמה וכדומה והענין
כמעט היום הזה היינו בחרב ובזני וגומר, ובה ימשך הפסוק הזה הטיב אל הנא ועתה
כמעט רגע, כאשר יבין המאביל. (ח) יחד, יתד נאמר על העץ (פֿעֿןֿק) אשר עליו האהל
נשען, כמו שאב במלכות המאביל פעמים רבות, והוא אל ג"כ על הדבר החקיף וחזק שיש
לסמוך עליו כמו מאנו פנה מאנו יתד (זכריה י"ד), וכן ענינו כאן מקום קבוע כמ"ש רש"י;
אולם גם המסמר בקיר שתולין עליו לרכי הבית (נאגעל) נקרא יתד ואזה ותקעתיו יתד
במקום נאמן וגומר ותלו עליו כל כבוד בית אביו (ישעיה כ"ב ו"ד). אלהינו, גם זה
לקריאה. (ט) כי עבדים, אשר המכס רש"ל פסוק זה הוא מאמר מוסגר ופסוק י' מחובר
לפסוק ח', וזה טעם של כפילת מלת ועתה לפי שהפסוק בענין, אבל אין לורך לזה, כי
כבר יתפרש כפשוטו והוא לפי שאמר ולתתנו מחיה אשר כי באמת עבדים (היינו) אנחנו
(ומסר מלת הים בדרכי) בשלל האדרגה וה' נטה עלינו חסד ועתה מה נאמר וגומר, כי
אשרי

תרגום אשכנזי

שטעללען, אונד אונז וואָהנ־
היטטען צו געשטאַטטען אין
יהודה אונד ירושלים. (י) וואָס
וואָללען ווירנין, אונזער גאָטט!
דיעזעס נאָך וואָנען? דאָ וויר
אבערמאָהלס דיינע געבאָטהע
פֿערלאַססען האָבען, (יא) דיא
דאָ אונז דורך דיינע דיגענער
דיא פראָפֿעטען געגעבען,
נעהמליך: „דאָ לאַנד, וואָ-
ריין איהר קאָממט עס איינצו-
נעהמען, איזט איין פֿערוואָר-
פֿענעם לאַנד, וועגען דער פֿער-
וואָרפֿענהייט דער פֿאלקער
דער לאַנדשאַפֿטען, וועגען
איהרער נרייעל, דאָ זיא עס
פֿאָן איינעם ענדע ביו צום אַנד-
ערן מיט איהרער אונרייניג-
קייט אַנפֿיללען. (יב) איהר
וואָלט דאָהער ניכט אייערע
טאָכטער איהרען וואָהנען גע-
בען, אינד איהרע טאָכטער
ניכט אייערן וואָהנען צו ווייבערן
נעהמען, איהר וואָלט איהרען
פֿריעדען אונד איהר גליק

עזרא ט
וְלִהְיוּ לָנוּ גֵדֵר בִּירוּדָה
וּבִירוּשָׁלַם: (י) וְעַתָּה מֵה־נֹּאמַר
אֱלֹהֵינוּ אַחֲרֵי־זֹאת כִּי עֲזַבְנוּ
מִצְוֹתֶיהָ: (יא) אֲשֶׁר צִוִּית בִּיד
עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים דְּרָשָׁתָה אָרֶץ
נָדָה הִיא בְּנִדָת עַמִּי הָאֲרָצוֹת
בְּחֻעֲבִיתֵיהֶם אֲשֶׁר מְלֹאָה מִפֶּה
אֱלֹהִים בְּטִמְאַתָּם: (יב) וְעַתָּה
בְּנוֹתֵיכֶם אֶל־תִּתְּנוּ לְבָנֵיהֶם
וּבְנֹתֵיהֶם אֶל־תִּשְׂאוּ לְבָנֵיכֶם
וְלֹא־תִדְרָשׁוּ שְׁלָמָם וְטוֹבָתָם
עַד־עוֹלָם לְמַעַן תִּחְזְקוּ וְאִכְדֶּתֶם
אֶת־טוֹב הָאָרֶץ וְהוֹרֶשְׁתֶּם
לְבָנֵיכֶם עַד־עוֹלָם: (יג) וְאַחֲרֵי־
כֵן

עוויגליך ניכט וויצען, דאָמיט איהר מאַכטיג ווערדעט, דאָזבעסטערעס לאַנדעס געניע-
סעט, אונדעס עוויגליך אויף אייערע נאָקאָממען פֿערערבעט. (יג) אונד נאָך אַל-
לעם

ר ש י

כמו מטה הטע עלינו חסדו: גדר. שהיו גודרין גדר לשאר מלותיו: (יא) גדה. טמאה
ונעולה: (יב) והורשתם. את הארץ לבניכם עד עולם: (יג) ואחרי כל הכא עלינו. אחרי

ב א ו ר

אחרי שהגדיל ה' לעשות עמנו מעלנו צו מעל. גדר, הראב"ע פתר גדר בעדנו שכל נהיה למרמס,
והחכם רש"ד אמר ארץ מיוחדת ומובדל' שאינם זריכי' עוד להיו' מפוזר ומפורד בשאר ארצות, ולי נראה
שהוא כמו גדרות לזנאבם (כמדבר ל"ב כ"ד), ויהי' היסוד גם גדר גם גדרה או גדרת
(עיין שרשים), והוא כמו שכתב הרד"ק כי כל כותל שאינו בנין חזק כבנין הבתים והחומות
נקרא גדר, ואמר שעתה יש להם ניהודה וניהולאים כעין גדרות (היטטען), כי עוד לא היה
להם מושב עיר חומה ובתים בנויים לתלפיות, ואמר בלשון יסוד כי לכל איש ואיש נתן גדר.
(יא) גדה, אמר הראב"ע ענין רחוק כתרוממו (כי תרגום של גדה רחוק) ומשקלו גוה
ע"כ, כוונתו שהיא מן הכפולים ומן גדר ע"מ גוה מן גוה ולא גדה כאשר הסתפק בזה הרד"ק,
עיין שרש גדר וגדה. בגדרה, ע"י גדת עמי הארצות. (יב) הארץ, מלת הארץ עומדת
במקום שלה כי שעורו למען תחזקו בארץ ואכלתם את טוב הארץ והורשתם את הארץ וגומר,
או כדעת ידידי החכם המתרגם כי מלת תחזקו ענינו כמו וסזקת והיית לאיש, ותעמוד

כָּל־הַבָּאֵלֵינוּ בְּמַעֲשֵׂי הָרָעִים
וּבְאַשְׁמֹתָנוּ הַגְדֵּלָה כִּי וְאַתָּה
אֲרֵהֵנוּ חֲשֹכֶת לַמָּטָה מֵעוֹנֵנוּ
וְנִתְתָּה לָנוּ פְּלִיטָה כְּזֹאת:
(יד) הִנְשׁוּב לְהַפֵּר מִצֹּרֹתֶיךָ
וּלְהַתְחַלֵּן בְּעַמֵּי הַתַּעֲבוֹת הָאֵלֶּה
הֲלוֹא תֵאנֹף בָּנוּ עַד־כִּלְיָה לְאֵין
שְׂאֲרִית וּפְלִיטָה: (טו) יְהוָה אֱלֹהֵי

ישראל

לעם, וואס ווענען אינזערער
באזען האנדלונגען אונד גראַ-
סען פֿערשולדונג, איבער אונז
געקאממען, ווען דא אונזער
גאטט איבער אונז ווייט אונז
טער אונזערער מיסעטשאט
ענטבעהרונגען בעשטימטעס
אונד אונז געגענווארטיגע
רעטטונג פֿערליעהעסט;
(יד) זאלטען וויר וויעדערום
דיינענעכאטהע פֿערלעטצען,
אונד אונז מיט דיעזען גרייל-
פֿאללען פֿאלקערן פֿערשוואַ-
גערן? ווירדעסט דא ניכט

איבער אונז צירנען ביו צור פֿערטילגונג, אָהנע ערהאלטונג אונד רעטטונג? (טו) עוויי-
גער

ר ש י

כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשיו הרעים: חשבת למטה מעוונותינו. מנעת מעוונותינו
עד למטה שנפחת עונותינו על כפרת גלותינו ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת עמך מלגנות
ממנו כל עונותינו וגבית ממנו למטה מן העוונות ולא פרעת מאנו ככל חטאתינו: (יד) הנשוב.
אם נשוב: הלא תאנף בנו. תמים המתקיימת:

כי

ב א ו ר

הארץ במקום שנים בלבד. (יג) כי אחה, זה מאמר מוסגר כי הפסוק הבא נמשך על המאמר
ואחרי כל הבא וגומר ומלת כי הוא לחמת כמ"ש הרד"ק כמה פעמים כלומר באמת כי בכל
הזרות אשר מלאנו אתה חשבת למטה וגומר. חשבת, רבו המפרשים במאמר הזה עיין
רד"ק וראב"ע, והנכון לדעתנו פירוש רש"י, וידידי החכם המחרגם אמר וזה לשונו: לדעתי
המאמר כי אתה וגומר הוא מענין התפלה ואינו מאמר מוסגר וסלח כי הוראתה אם, וכך
הוא הענין אחרי כל הבא עלינו וגומר אם אתה אלהינו נחמלה יסרתנו, ומגיעת הטוב אשר
מנעת ממנו המעט, בערך אל עוננו הרב, והשאריתו בארץ שנינו לפליטה גדולה,
הנשוב אחרי עשותך כל אלה עמנו להפיר וגומר, כן נ"ל וכן תרגמתי עכ"ל. (יד) בעשי החעבות,
הכוונה העמים העושים התועבות האלה אך בא נסמיכות ענין להורות על הסוּך כאלו
העמים האם התועבות עצמם וזה דרך מליצה כנודע. הלוא האנף, כלומר אם גם עד הנה
חשבת למטה וגומר הן עתה לא תחוס עוד. (טו) ה' אלהי, שיעור הפסוק לדעתי הוא,
לדיק אתה כי תאנף בנו עד כלם כי אף שנשארנו רק פליטה כהיום הזה, בכל זאת עודנו
לפניך באשמתנו ומי יעמוד לפניך על זאת כלומר איה אמלא מלאך מלין אחד לעמוד לפניך
על זאת ולהשיב חרון אפך מעלינו. אולם ידידי הנ"ל בהערותיו לתרגומו אמר וז"ל: לדעתי
כי נשארנו הוראת כי אם, כמו כי חסגע שור אינד (שמות כ"ג ד') (ווען) כאשר הערתי
לעיל פסוק י"ג, כי אין הוראת כי, אמנם, כמו כי לי כל הארץ (שמות י"ט ה') (וזה הלויך);
לעמוד לפניך לדעתי כמו למשפטיך עמדו היום (תהלים קי"ט כ"א) (פֿער געריכט הינטרעטען);
והי' לפי המאמר ה' אלהי וגומר מחובר עם כי אין לעמוד וגומר בסוף הפסוק, כלומר ה'
הלוא לדיק אתה, ומשפטיך בלדק לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, אם אתה הגדלת לעשות
עמנו להשאיר לנו פליטה כהיום הזה, ואנחנו בכל זאת לא חדלנו מלפשוץ אליך והכנו לפניך
באשמתנו חמיד, אמנם אין איש ממנו יהין לעמד לפניך במשפט על זאת ע"ד לא יקומו
רשעים במשפט, כן נראה לי נאות לפי המשך הכתובים וכן תרגמתי עכ"ל.

ונשים

ישראל צדיק אתה כי נשארנו
פליטה כהיום הזה הננו לפניך
באשמתינו כי אין לעמוד לפניך
עזרא:

י (א) וכהתפלל עזרא וכהתודתו
בכה ומתנפל לפני בית
האלהים נקבצו אליו מישראל
קהל רב מאד אנשים ונשים
וילדים כי בכו העם הרבה בכה:
(ג) ויען שכניה בן יחיאל מבני
עולם ויאמר לעזרא אנחנו
מעלנו באלהינו ונשב נשים
נכריות מעמי הארץ ועתה יש
מקוה לישראל עזרא: (ג) ועתה

גער, גאטט ישראל! דוא
ביוט יא אללנערעכט, ווען
וויר צור עררעטמונג ערהאלט
טען זינד, וויא עס אים טאגע
ליעגט, אונד דעננאך פאר דיר
אין אונזערער פערשולדונג בע-
שטעהען, וואהרליך! זא
וואגט עס ניעמאנד היעריבער
פאר דיר (פאר געריכט) הינצו-
טרעטען! —

י (א) אלס עזרא בעטעטע,
אונד וויינענד, פאר
דעם גאטטעס הויזע הינגע-
שטרעקט (די וועגן) בעקאנג-
טע, פערזאממעלטע זיך צו
איהם איינע זעהר גראסע מענ-
גע אויס ישראל, מאנגער,
ווייבער אונד קינדער, דען
אויך דאז פאלק האטטע פיעל
געוויינט. (ג) דא האב שכניה
זאגן יחיאל'ס פאן דען נאכ-
קאממען עילם'ס אן אונד
שפראך, צו עזרא: וויר הא-

בען אונז נעגען אונזערן גאטט פערנאנגען אונד פערעמדע ווייבער גענאטמען, פאן דען פאל-
קערן דעם לאנדעס, ישראל האלט אויך יעצט דעס וועגען איינע פערזאמלונג, (ג) וויר
וואל.

ר ש י

(ט) כי אין. אין נח מעשים טובים ובהתקיים לפניך על עבירה זו:
י (א) בכה. כמו נבי: (ב) ונושנ. והושננו: יש מקוה. יש מקוה לישראל על כך שהם
יכולים להוילא נשים הנכריות והנולד מהם ולהוילא כל הנשים הנולדים מן הנשים
הנכריות

ב א ו ר

י (א) ונשים וילדים, טף למה באו? ויחאס לי כי שעורו ונשים עם ילדים כלומר עם ילדיהם,
והנה היו הנשים הנכריות עם הנשים אשר נולדו להן מני ישראל אשר באו להתחנן
על נפשם לנלתי לשלחם אה על הנשים, כי נכר הרגישו כי כלמה עליהם הרעה מאת עזרא
ושרי יהודה וזה סנת נבית. הרבה בכה, ראוי להיות בכה הרבה והוא כמו שאני בחקי
כל רבים עמים (תהלים פ"ט נ"א). (ב) ונשב, הושננו אותן בניתנו להיות גברת הבית כי
אלו לפלגשים לוקחו לא היה זאת עול כל כך. ועתה יש, לדעת הראש"ע חסר ה"א השאלה
(ורבים כאלה כמונח במכלול), ושעורו היש מקוה ויהי נמשך אל הפסוק שלאחריו באופן הוה
היש מקוה ואם יש עתה זאת נעשה. מקוה, כמו מקוה ויחאס ב"ה (א' ב"ט ט"ו), ואין מקוה
כן דעת כל המפרשים, ולדעתי יש לפתור המאמרים האלה באופן יותר גלות והוא כי מקוה
מענין ומקוה סוחרי המלך (מלכים א' י' נ"ח), ואמר שכניה אל עזרא הנה עתה יש אסיפה
לישראל על דבר זה כי המתאספו ראשי העם להכיר המבטלה הזאת ולזה עתה נכרת ברית וגומר.

וואללען דאָהער מיט אונזערעם
גאָטטע איינען בונד שליסען,
דאָס וויר אללע יענע ווייבער
אונד וואָס פֿאַן איהנען געבאָה-
רען איזט, נאָך דעם בעשלוס-
סע מיינעם העררן אונד דע-
רער, דיא זיך, אין פֿאַלגע
דעם געבאָטהעם אונזערעם
גאָטטעס, בעאנרוהגען,
ענטפֿערנען, אונד זאָ ווירד
נאָך דעם געזעצטע געשעהען.
(ד) שטעהע אויף! דען דיר
ליענט דיעזעס זאָ, אונד וויר
ווערדען דיר בייאשטעהען,
זיין גור שטאַנד האָט אונד
אונטערניס עס. (ה) דאָ שטאַנד
עזרא אויף, אונד ליעס דיא
אַבערסטען דער פֿרעסטער,
לעוויטטען אונד דעם גאַנצען
ישראל'ס שוואַרען, דאָס זיא
דיעזען וואָרטען געמאָסטען
וואָללען, אינד זיא שוואַרען.
(ו) דאָן מאַכטע זיך עזרא אויף,

פֿאַם גאָטטעס הויזע, אונד גינג אין דיא צעללע דעם יהוה'ס זאָהנס אלישיב'ס, ער
גינג דאָהין, ער גענאָס ווערער שפּייזע נאָך טראַנק, דען ער טרויערטע איבער דיא פֿער-
געהונג דער (חזיס דער געפֿהנגענטשעט) ענטלאָסענען. (ז) זיא ליעסען דורך יהודה
אונד

ר ש י

הנכריות: (ג) בעלת ה'. בעלתו וברכנו של הקב"ה: והחרדים צמלות אלהינו. ויראי שמים
יוליאוס: ובתורה יעשה. העושה המעשה הזה אשר יוליא אשתו ובניו הנכרים: (ד) ולחנו
טמך

ב א ו ר

(ג) אדני, לדעת רש"י הוא קדש יען באַ נקמץ הו"ן אשר זה לא ינול רק בשם הנכבד,
ואף שר"ק בשם אדן הכיז בי אדני (שופטים ו' ט"ו) בקמץ נו"ן והוא מיל ואחיו החזיק
המדקדק המפואר ר"ש דובני בנאורו לספר בראשית (י"ח ג') וע"ש גם בתקון סופרים, הנה גם
שם בשופטים חרגס יונתן בבעו ה', ואף הרד"ק עלמו הכיז שם דעת יונתן שהוא קדש
ופירש הענין לפי שטמו ע"ש (ומן התימה כי בשמים העלים עינו מדעת יונתן שלא כדרכו
וגם המנס ר"ש דובני לא הרגיש בזה), אולם בכל זאת כפי הפשוט הוא כאן מול ובנגד עזרא
נאמר ואין מקרא יולא מידי פשוטו. והחרדים במצות, כוונה המרדים במלות ה' לעשותם
(ועיין לעיל פרשה ט' פסוק ד'). ובתורה יעשה, הוא מאמר בפני עלמו כאשר יורה ע"ז
האמת במלת אלהינו והענין כי על פי זה אס נוליא הנשים הנכריות יעשה כדת התורה.
(ה) וכל ישראל, ענינו שרי ישראל כמו שאמר להלן (ח') בעלת השמים והזקנים.
לשלש

קול ביהודה וירושלם לכל בני
הגולה להקבץ ירושלם: (ח) וכל
אשר לא יבוא לשלשת הימים
בעצרת השרים והזקנים יחרם
כל רכושו והוא יבדל מקהל
הגולה: (ט) ויקבצו כל אנשי
יהודה ובנימן וירושלם לשלשת
הימים הוא חדש החשיעי
בעשרים בחדש וישבו כלהעם
ברחוב בית האלהים מרעידים
על הדבר ומהגשמים: (י) ויקם
עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם
מעלתם ותשיבו גשים נכריות
לדוסיף עד אשמת ישראל:
(יא) ועתה תנו תודה ליהוה אלהי-
אבותיכם ועשו רצונו והבדלו

מעמי

אום ישראל שולר צו פערמעהרען. (יא) לענט גון דעם עוויגען, דעם גאטטע אייערער
פאטער איין (ויכרען) בעקענטנים אב, טהועט זיינען וויללען, אונד זאגערט אייך פאן דען
פעל.

ר ש י

עמד. להיות מסכימין עסך: (ז) קול. כרו: (ח) לשלש הימים. לסוף שלש הימים:
(ט) חדש החשיעי. הוא חדש כסליו: מרעידים על הדבר. מחיראים על הדבר. מחיראים
היו ממכשול על עכירה זאת: ומהגשמים. וסן הגשמים היוורדים עליהם שם היו רעודים
ועלובים: (יא) תודה. וידוי:

והעת

ב א ו ר

(ח) לשלש הימים, לסוף שלש הימים (רש"י), כי עיקר הוראת הלמ"ד היא התכליתית.
(ט) מרעידים, עומד וכנר זכרנו זה (עיין דניאל י"א). על הדבר, כינר נודע להם תכלית
האסיפה ויש מהם אשר פגע רוחם בקרבם על המעל אשר מעלו בה, ויש אשר הרע בעיניהם
לעזוב את אשת חיקם ובניהם הנאכזרים. ומהגשמים, גם אותם שלא התגאלו בנשים ונכריות
מרעידים

ע ו ר א י

תרגום אשכנזי קא

פאלקערן דיעזעס לאנדעס
אונד דען פֿרעמדען ווייבֿערן
אב ! (יג) דאָ אַנטוואָרטעטע
דיא גאַנצע פֿערזאַמלונג ,
אונד שפּראַך מיט לויטער
שטיממע : אַלזאָ , וויא דוא
געזאָגט , ליעגט אונז צו טהון
אַב ! (יג) אַבער , דאָ פֿאַלק
איזט צאָהלרייך , דיא צייט
רעגנעריש אונד מאָן איזט
ניכט אים שטאַנדע אים פֿרייען
צו בלייבען , אויך איזט דיעזעס
געשאַפֿט ניכט פֿיר איינען
אַדער צוויי טאָגע , דען פֿיע־
לע פֿאַן אונז האַבען אין דיע־
זעס שטיקע געפֿרעפֿעלט .
(יד) מאַכטען דאָך אונזערע
אַבערסטען דיא גאַנצע פֿער־
זאַמלונג פֿערטרעטען , אונד

מַעֲמֵי הָאָרֶץ וּמִן־הַנָּשִׁים
הַנִּכְרִיזֹת : (יג) וַיַּעֲנוּ כָל־הַקָּהָל
וַיֹּאמְרוּ קוֹל גָּדוֹל כֵּן כַּדְּבָרֶיךָ
עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת : (יג) אָבֵל הָעָם רַב
וְהָעֵת גְּשָׁמִים וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד
בַּחוּץ וְהַמְּלָאכָה לֹא־לְיוֹם אֶחָד
וְדָא לְשָׁנִים כִּי־הִרְבִּינוּ לַפִּשַׁע
בְּדִבְרֵי הָזֶה : (יד) יַעֲמְדוּ־נָא שְׂרִינוּ
לְכָל־הַקָּהָל וְכָל־אִשֶּׁר בְּעָרֵינוּ
הַהִשִּׁיב נָשִׁים נִכְרִיזֹת יבֹא לַעֲתִים
מִזְמָנִים וְעִמָּהֶם זְקֵנֵי־עִיר וְעִיר

ושפטיה

יתיר

אַללע אין אונזערן שטאָרטען , וועלכע פֿרעמדע ווייבער גענאָממען (נמך חוכר נמך) צו בע־
שטימטען צייטען היהער קאָממען , אונד מיט איהנען דיא עלטעסטען יעגליכער שטאָרט
אונד

ר ש י

(יג) והעת גשמים . שהגשמים יורדים עלינו : והמלאכה . והחמקת עבירה זו אין אתם
יוכל לחקן כל כך במהירות : (יד) לכל הקהל . עם כל הקהל : ההושב . אשר הושב :
עד

ב א ו ר

מרעידים מפני הגשם . (יב) כן כדברך , עלינו לעשות כדברך ממש ולא נפיל דבר , וידידי
החכם המחרגם אמר שהוא כמו כמוני כמוך כלומר כדברך כן עלינו לעשות וכן מחורגם .
לעמוד בחוץ , כי עוד לא ננחה העיר ירושלים על חלה ולא היה להם מקום
ללון . והמלאכה , יראה לי שלא היה זאת ספק השרים כי האנשים האשמים ילבינו את נשותיהם
ובניהם מעל פניהם ולשלא האומללים האלה אל נפשם באין משען ומשענה כי זה יהי עול
גמור , לא כפי משפט חורת אלהים חיים אבי יתומים ודין אלמנות ולא כפי יושר הכרעת
השכל והלדק , כי , אם האבות מטאו אלה הלאן מה עשו ? ולזה הונח צעני כי השרים אשר
על מדין להוליח הנשים מבעליהן גם המה חמרו והשתדלו להמליח מחיה להנדמים האלה כפי
ראות עיניהם ובערך עיני כל איש ואיש ובפי כבוד ביתו כי ירבה או ימעט ולא מהיה
האשה ובניה עטופים ברעב ובחוסר כל בראש כל חולות — והנה לדבר הזה לריך זמן רב
והיה מן הכבד שיעשה במעמד זקני העיר ושופטיה , כי המה ידעו אודות איש ואיש ומה
שראו להשית עליו , וכן כתב הראב"ע לקמן ושימו בניס לפי ראשי האבות להמיען מה
יעשה להם או יגרשום או אם יקרבו . (יד) יעמדו , השרים אשר המה במקום כל הקהל
יעמדו בירושלים ולעתים מזמנים יבואו האנשים אשר הושבו נשים נבריות , לירושלים עם
זקני עירם (מטעם שזכרתי) לפני השרים . ההשיב , ה"ל במקום אשר (הראב"ע) וכבר דברנו

מזה

חרגום אשכנזי

אונד איהרע ריכטער, ביו צור אבווענדונג דעם ענט-
בראנטען צאָרנעם אונזערעם
גאָטטעם פֿאַן אונז, ביו דיע-
זע אַנגעלעגנהייט פֿאַלל-
בראַכטאיוט. (טו) יעדאָך יונחן
זאָהן עשה אל'ס אונד יחווה
זאָהן תקוה'ס טראַטען דאָנע-
גען אויף, משלם אונד שבתו
דער לעוויטטע הינגעגען אונ-
טערשטיצטען זיא (דיו פֿער-
זיחולונג). (טז) דיא ענטלאָס-
סענען טראַטען אַלזא, אינד
עם וואורדען פֿאַן עזרא דעם
פריעסטער, מאַננער, געהט-
ליך פֿאַמיליענהייפטער דער
פֿאַמיליענהייזער אויסגעזאָג-
דערט, דיא אַללעוואַסט בע-

עזרא י

ושפֿטיה עַד לְהָשִׁיב חֲרוֹן אַף-
אֱלֹהֵינוּ מִמֶּנּוּ עַד לְדַבֵּר הַזֶּה:
(טו) אַךְ יוֹנָתָן בֶּן-עֲשָׂהָאֵל וַיַּחְזִיחַ
בֶּן-תְּקוּהָ עִמָּדוֹ עַל-זֹאת וּמִשְׁלָם
וַשְׁבַּתִּי הַלְוִי עֲזָרָם: (טז) וַיַּעֲשׂוּ-כֵן
בְּנֵי הַגּוֹזָה וַיַּבְדִּילוּ עֲזָרָא הַכֹּהֵן
אֲנָשִׁים רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְבֵית
אֲבֹתָם וְכָל־שְׁמוֹת וַיָּשֻׁבוּ בַּיּוֹם
אַחָד לַחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי לְדַרְיוֹשׁ
הַדְּבָר: (יז) וַיָּכֻלוּ בְּכָל אֲנָשִׁים

החשיבו

ריהמט וואָרען; דיעזע בעגאָנגען איהרע ויטצונג דען ערשטען טאָג דעם צעהנטן מאָנאַטה'ס,
אום דיעזע וואָכע צו אונטערזוכען. (יז) אונד זיא קאָמען מיט אַללען, מיט דען מאָננערן

ר ש י

עד להשיב. עד אשר ישוב חרונו של הקב"ה מעלינו: (טו) עמדו על זאת. לקנח על
דבר זה: עזרם. החזיקו ידיהם: (טז) לדריוש. כמו לדרוש: (יז) ויכלו בכל. והשלמו

ב א ו ר

מזה. עד להשיב, כמו שפירש רש"י. עד לדבר הזה, הראש"ע פירש כמו עד זה מדבר
(אויב א' י"ח), ופירש עוד יעמדו השירים בדבר הזה, והפירוש הזה אינו נמשך יפה
באשר יבין המגביל, ולזה יראה לי כי הלמ"ד תורה על התנחלות כמו שאמרנו לעיל (פסוק ט'
והכוונה עד יכלה הדבר הזה. עוד יש לפרש כי עד במקום על ובמ"ש הרד"ק בשרשים וז"ל,
ויש צענין על כמו אשר עד מידנא (במדבר כ"ד) והלמ"ד חמורת ה"ס הדעת במ"ש נמנלל
כי המשרתים ללוים (ד"ה ב' כ"ג ו') א"ס לפרש צענין אחר כ"ס שחבוא למ"ד תחת ה"ס
(וע"ס בהוראת הלמ"ד), ויהי נמשך המאמר הזה למעלה עד להשיב חרון אף אלהים על
הדבר הזה והנותר יבחר. (טו) עמדו על זאת, החכם רש"י והנמשכים אחריו בארו כי המה
החזיקו את הדבר הזה ביותר, אבל מלת אך תורה על ההתנגדות כמו שאמרנו ז"ל כל אכן
ורקין למעט, לזה הנכון בדעת רש"י ז"ל שעמדו לקנח, ויהי ענין עמדו, קמי, כמו יעמוד
מיכאל השר הגדול (דניאל י"ב א') (ענטגעגען טטעלזען), ועל, פירוש צענין צעבור והרבה
במהו (ענין שרשים לרד"ק שרש עלה), והכוונה צעבור זאת קמו להתנגד. עזרם, יחנן
שהנוי שב על הקהל שזכר לעיל כלומר שמשלם ושנתי החזיקו בעלת הקהל (והמה היו אנשי
סס) וזה נמשך המאמר הטיב אל מה שאחריו באשר יבין הקורא. (טו) ויבדלו עזרא הכהן
אנשים, הראש"ע אמר שחבר וי"ו החבור נמלת אנשים והכוונה שנבחרו עזרא ואנשים וגומר,
ויותר נראה שנשמטה המ"ס ממלת עזרא (ובאשר הביא הרד"ק במכלול כמה מלות שנפלה
בהן מ"ס השמוש ע"ס) והשעור כי מעזרא נבדלו אנשים ראשי האבות, וכלם בשמחה, לפי
הניחה הוא כמו אנשי שס כלומר אנשים חכמים וידועים (מדברי החכם רש"י). לדריוש,
מלה זרה בדקדוק במ"ש הרד"ק כי היו"ד נעה נוספת כי הענין לדרוש, והראש"ע אמר שהוא
מן בנין הכנז הדגוש ונא נחול"ס על דרך יסור יסרני והיו"ד נוספת אבל אס כן הלא
גם תחת הדל"ת שלא במשפט כי לפני הרי"ש יושלם הדגש לרוב. (יז) ויכלו בכל,

ע ו ר א י

תרגום אשכנזי קב

(כעהויך) וועלכע פֿרעמדע וויי-
בער גענאָממען, ביז צים ער-
שטען טאָגע דעם ערשטען
מאָנאָטהעם צוענדע. (יח) עס
פֿאַנדען זיך פֿאַן דען פֿריע-
סטערן, וועלכע פֿרעמדע וויי-
בער גענאָממען; פֿאַן דען נאָכ-
קאָממען ישוע'ס זאָהנעס
יוצדק'ס אונד זיינער ברירער
מעשיה, אליעזר, יריב אונד
גדליה. (יט) דיא נאָכען איהרע
האַנד דאַרויף, איהרע ווייבער
צוענטפֿערנען, אונד (כח) אונד
אַלס שטראָפֿבאַרע איינען
וויידער פֿיר איהרע שולד.
(כ) פֿאַן דען נאָכקאָממען
אמר'ס, חנני אונד זבדיה.
(כא) פֿאַן דען נאָכקאָממען
חרם'ס, מעשיה, איה שמעיה,
יחיאל אונד עויה. (כג) פֿאַן
דען נאָכקאָממען פֿשחור'ס,
אליעזרי, מעשיה, ישמעאל,
נחנאל, יוזבד אונד אלעשה.
(כג) פֿאַן דען לעוויטטען יוזבד,
שמעי, קליה דאָז איזט קליטא,
פתחיה יהודה אונד אליעזר.

הַהֲשִׁיבוּ נָשִׁים נְכָרִיּוֹת עַד יוֹם
אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: (יח) וַיִּמָּצְא
מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הֲשִׁיבוּ נָשִׁים
נְכָרִיּוֹת מִבְּנֵי יִשׁוּעַ בֶּן-יֹצָדֵק
וְאֶחָיו מַעֲשִׂיָּה וְאֶלְיָעֶזֶר וְיִרִיב
וְגַדְלִיָּה: (יט) וַיִּהְיוּ יָדָם לְהוֹצִיא
נָשִׁיהֶם וְאֲשָׁמִים אֶיךָ-צֶאן עַל-
אֲשָׁמָתָם: (כ) וּמִבְּנֵי אִמֶּר חֲנָנִי
וְזַבְדִּיָּה: (כא) וּמִבְּנֵי חָרִם
מַעֲשִׂיָּה וְאֶלְיָה וְשִׁמְעִיָּה וַיְחִיֵּאל
וְעֹזִיָּה: (כג) וּמִבְּנֵי פִשְׁחֹר
אֶלְיָזָרִי מַעֲשִׂיָּה יִשְׁמַעְאֵל
נַחֲנָאֵל יוֹזָבֵד וְאַלְעִשָׁה: (כג) וּמִן-
הַלְוִיִּם יוֹזָבֵד וְשִׁמְעִי וְקַלְיָה הוּא
קְלִיטָא פְּתַחְיָה יְהוּדָה וְאֶלְיָעֶזֶר:

ומן

ר ש י

את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוליאס למדש הראשון עד
יום אחד בניסן: (יט) ידם. עלתם כמו הנה יד יואב בכל זאת (שמואל ב' י"ד): על אשמתם.
הוראת שעה היתה: (כ) ומבני אמר. כל אלו כהנים עד ומן כלוים וגו':

ויש

ב א ו ר

אמר הראב"ע הבי"ת במקום שנים ויכלו בכל באנשים ההושיבו ע"כ. ויהיו אנשים ההושיבו באור
של בכל, והולך לזה לפי שגא בכל בחולס ואם תחבר אל אנשים היה ראוי בק"ח, וגם
הנניח חעיד על הפירוש הזה. (יט) ויהיו ידם, כתב הראב"ע רמז לתקיעת כף בשבועה
או נתינת יד בלדס המוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן נתנו יד (איכה ה' ו'),
מסרנו עצמנו להם ע"כ. והחכם געזעניוס הכיב שתי הוראות האלה עיין בספר המלים שלו
ערך יד כי אין להאריך בדברים שכבר נאמרו וגשנו. ואשמים, הראב"ע אמר תואר השם
ונתנו יד האשמים להקריב איל לאן, ורד"ק בשגשם פירש ואשמים באיל כלומר באו באיל
לאן להתודות שהם אשמים וגם לדעתו הוא תאר כי הרבוי מן אָשָׁם שהוא הקרבן ראוי
אָשָׁם כמאפט פֿעַל ונאמת לא מזינו מן אשם שענינו קרבן הרבוי נתי"ו רק נדחו"ל אשמות.
(כג) הוא קליטא, הנקרא גם קליטא.

ושימו

תרגום אשכנזי

עזרא י

(כד) ומן־המשררים אלישיב
ומן־השערים שלם וטלם ואורי:
(כה) ומישראל מבני פרעש
רמיה ויזיה ומלכיה ומימן
ואלעזר ומלכיה ובניה:
(כו) ומבני עילם מתניה זכריה
ויחיאל ועבדי וירמות ואליה:
(כז) ומבני ותוא אליועני אלישיב
מתניה וירמות וזבד ועזיזא:
(כח) ומבני בבי יהוחנן חנניה ובי
עתלי: (כט) ומבני בני משלם
מלך ועדיה ישוב ושאלירמות:
(ל) ומבני פחת מואב עדנא
וכלל בניה מעשיה מתניה
בצלאל ובנוי ומנשה: (לא) ובני
חרם אליעזר ישיה מלכיה
שמעיה שמעון: (לב) בנימן מלך
שמריה: (לג) מבני השם מתני
מתתיה זבד אליפלט ירמי
מנשה שמעי: (לד) מבני בני
מעדי עמרם ואואל: (לה) בניה
בדיה כלוהי: (לו) וניה מירמות
אלישיב: (לז) מתניה מתני
ויעשו: (לח) ובני ובנוי שמעי:
(לט) ושלמיה ונתן ועדיה:

ורמות קרי. כלוהו קרי. ויעשי קרי. מכנדי

(כד) פֶּאֶן דַּעַן וְאַנְגֶּרֶן אֱלִישִׁיב,
פֶּאֶן דַּעַן טַהֲרִי וְאַרְטַעֲרִן, שְׁלָם
טַלָם אֹנֶד אֹרִי. (כה) פֶּאֶן
יִשְׂרָאֵל, פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן
פֶּרַעֲשִׁים, רַמְיָה, יִזְיָה, מַלְכִּיָּה,
מִימָן, אֲלַעְזָר, מַלְכִּיָּה אֹנֶד
בְּנִיָּה. (כו) פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן
מִעַן עֵילָם־ס, מַתְנִיָּה, זַכְרִיָּה,
יַחְיָאֵל, עַבְדֵּי, יִרְמוּת אֹנֶד
אֱלִיָּה. (כז) פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן
מִעַן וְתוּא־ס, אֱלִיוֹעֲנִי, אֱלִישִׁיב,
מַתְנִיָּה, יִרְמוּת, זַבְד אֹנֶד
עִזְיֹזָא. (כח) פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן
מִעַן כְּבִי־ס, יְהוּחָנָן, חֲנַנְיָה,
זְבִי, עַתְלִי. (כט) פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן
קְאָמֶעַן בְּנֵי־ס, מִשְׁלָם, מֶלֶךְ,
עַדִּיָּה, יִשׁוּב, שָׁאֵל אֹנֶד רַמּוּת.
(ל) פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן דַּעַס
לְאַנְדְּרַפֶּלְעֶגְעֶר־ס מוֹאֲב־ס,
עַדְנָא, כָּלֵל, בְּנִיָּה, מַעֲשִׂיָּה,
מַתְנִיָּה, בְּצַלְאֵל, בְּנוֹי אֹנֶד
מִנְשֵׁה. (לא) פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן
קְאָמֶעַן חֲרָם־ס, אֱלִיעֶזֶר,
יִשִּׁיָּה, סַלְכִיָּה, שְׁמַעִיָּה,
שְׁמַעוֹן, (לב) בְּנִימָן, מֶלֶךְ,
שְׁמַרְיָה. (לג) פֶּאֶן דַּעַן נֶאֱכָקְמָמֶעַן
קְאָמֶעַן חֲשָׁם־ס, מַתְנִיָּה,
מַתְחָה, זַבְד, אֱלִיפֶלֶט, יִרְמִיָּה,
מִנְשֵׁה, שְׁמַעִי. (לד) פֶּאֶן דַּעַן
נֶאֱכָקְמָמֶעַן בְּנֵי־ס, מַעְדֵּי,
עַמְרָם אֹנֶד אֹואֵל, (לה) בְּנִיָּה,
בְּדִיָּה, כְּלוּהוּ, (לו) וְנִיָּה,
מִרְמוּת, אֱלִישִׁיב, (לז) מַתְנִיָּה,
מַתְנִי, יַעֲשִׂי, (לח) בְּנִי, בְּנוֹי,
שְׁמַעִי, (לט) שְׁלִמְיָה, נָתָן,
עַדִּיָּה

ע ו ר א י

(מ) מְכַנְדְּבֵי שְׂשֵׁי שָׂרִי: (מא) עֲזָרָא
וְשֶׁרְמִיָּהוּ שְׂמָרְיָה: (מג) שְׁקוּם
אֲמָרְיָה יוֹסֵף: (מג) מִבְּנֵי נָבוֹ
יַעֲיָאֵל מִתְּתִיָּה זָבֵד זָבִינָא יִדֹּ
וִיזְאֵל בְּנִיָּה: (מד) כָּל-אֵלֶּה נְשָׂאֵי
נָשִׁים נְכָרִיּוֹת וַיֵּשׁ מֵהֶם נָשִׁים
וַיִּשְׁמּוּ בָנִים:

ידי קרי. נשאו קרי.

תרגום אשכנזי קג

עריה, (מ) מכנדבי, ששי,
שרי, (מא) עזראל, שלמיהו,
שמריה, (מב) שלום, אמריה,
יוסף, (מג) פאן דען נאכקאמ-
מען נבויס, יעאל, מתתיה,
זכר, זבינא, ידי, יואל,
בניה. (מד) אללע דיעזע,
האטמען פֿרעמדע ווייבער גע-
נאממען, אונד מעהרערע פֿאן
איהנען, דענען דיעזע ווייבער
אויך קינדער צור וועלט
זעצטען.

ר ש י

(מד) ויש מהם נשים וישמו בנים. ויש מקלות שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם
בנים והכל הולידו הנשים והבנים:

ב א ו ר

(מד) וישמו בנים, יש מהם שהיו להם נשים וכבר הולידו מהן בנים (רש"י ראב"ע ורד"ק),
שאם תהיה הכוונה כי יש מן הנשים אשר ילדו היה ראוי להיות מהן, אולם מפעל וישמו
אין להניח ראיה שגב על הזכרים כי כבר אמרנו כי בעתיד הרבות יתחלפו כמס פעמים
הנקבות בזכרים.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

ספר נחמיה

מבוא

מאת החכם המדקדק מוהר"ר וואלף מאיר

מורה לשון עברי וספרי תנ"ך בבית חנוך הנאמטאלי אשר בפראג.

ומתורגם

מאת החכם מוהר"ר מרדכי גאלדמאן נ"י

ונלוה אליו

פירוש רש"י והעתקה ובאור כל מלות בלע"ז

מאת המדפיס

משה הלוי לנדא.

שנת ת"קצ"ז לפ"ק.

NEHEMIA.

פראג

הרוק אונד פערלאנג דעם משה הלוי לנדא

א (א) דברי נחמיה בן-חבליה
ויהי בחדש-כסלו שנת
עשרים ואני הייתי בשושן
הבירה: (ב) ויבא חנני אחד
מאחי הוא ואנשים מיהודה
ואשאלם על-היהודים הפליטה
אשר-נשארו מן-השבי ועל-
ירושלם: (ג) ויאמרו לי הנשארים
אשר נשארו מן-השבי שם
במדינה ברעה גדלה ובחרפה
וחומת ירושלם מפרצת

ושעריה

א (א) נעשיכמע נחמיה'ם,
דעם זאָהנעם חבליה'ם.
עם געשאָה אים מאַנאָטהע
כסלו דעם צוואַנציגסטען יאָה-
רעם, דאָס איך אין דער רע-
זידענץ שושן וואָר. (ב) דאָ קאָם
חנני, איינער פֿאַן מיינען פֿריינד
דען, ער טיט אייניגען מאַנ-
נערן אים יהודה, אונד איך
פֿראַגטע זיאַ איבער דיא
יהודים, דיא גערעטטעטען,
וועלכע אים דער געפֿאַנגענע-
שאַפֿט איבריגזינד, אונד בע-
זאָגערס איבער ירושלים.
(ג) זיאַ זאָגטען מיר: דיא איב-
ריג געבליעבענען, וועלכע
דאָרט אים לאַנדע אים דער
געפֿאַנגענשאַפֿט נאָך איבריג
זינד, זינד אין גראַסעם עלענ-

דע אונד אין שטאָך, דיא מויער אום ירושלים איזט נאָך אימער איינגעריסען, אונד
איה=

ר ש י

א (א) דברי נחמיה וגו'. מנאן ואילך כתב נחמיה ספר זה: שנת עשרים. היא שנת עשרים
לדריש המלך שהיא ארבעתשאתא ובמסכת ר"ם מלאנו שנת עשרים שנת עשרים לג'ג
מן הכתוב שנת' למטה ויהי בחודש ניסן שנת כ' לארבעתשאתא וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון
השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחודש כסלו שנת כ' וגו' הוא כסלו הנא לאחד תשרי ולמטה
נאמר ויהי בחודש ניסן שנת כ' וגו' הוא ניסן שנאומה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו
מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחודש ניסן וגו' היה קודם
מעשה זה שנאמר ויהי בחודש כסלו שנת כ' וגו' ואין מוקדם ומאחר בהם דבר זה איני יכול
לפתור ולומר והפרשו' מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשני
מעשה זה של פרשה זאת ראשונה: (ב) אחד מאחי. אחד מחבירי: ואשאלם על היהודים
וגו'. שאלתי להם על עניין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל: הפלטה.
על שם שנכלו מגלות בבל: ועל ירושלים. ועל עניין העיר שאלתי אליהם: (ג) ויאמרו לי.
השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על עניין היהודים ואחר כך על עניין
הקומות והשערים: הנשארים וגו' שם. אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים.
הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזים ושוללים אותם: וקומת ירושלים

ב א ו ר

א (א) דברי נחמיה, עיין במנאן לספר דניאל לידיוי הכנס מהר"ם גאורגין מה שכתבשם
על ענין ספר נחמיה, ויחוסו לספר עזרא. שנת עשרים, לארבעתשאתא, ויען כי
בימים ההם לא היו מונין בארצות ההן רק למלכי פרס, לכן לא חש להזכיר הני עשרים למי
אלה, וסמך על פרשה ב' שם הזכיר את המלך בשמו. (ב) ואשאלם, הנה שאל תחלה
על כל היהודים הנמצאים בארץ הבני בדרך כלל, ועל ירושלים בפרט, ע"ד ראו את הארץ
ואת ירימו (יהשע ב' א'), והמה השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ואמרו כי אותם
שהם במדינה נשארו המקומות זולת ירושלים ברעה גדולה, והעיר הקדש עלמה היא בתנלות
השפלות

וְשַׁעֲרֵיהָ נָצִיתוּ בְּאֵשׁ: (ד) וַיְהִי
כְשָׁמְעִי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
יִשְׁבַּתִּי וְאִבְכֶּה וְאֶת־אֲבֵלֶּה יָמִים
וְאֵלֵּי צָם וּמִתְפַּלֵּל לִפְנֵי אֱלֹהֵי
הַשָּׁמַיִם: (ה) וְאָמַר אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הָאֵל הַגָּדוֹל
וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְחֹסֵד
לְאֶהֱבָיו וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתָיו:
(ו) תְּהִי־נָא אֲזִנְךָ־קִשְׁבַת וְעֵינֶיךָ
פְּתוּחוֹת לְשִׁמְעַת אֶל־תַּפְלִית

עבדך

ר ש י

איהרע טהארע פֿאַם בראנדע
צערשטעהרט. (ד) וְאֶת־נִעְשָׂאָה
עם אלם איך דייעזע וואָרטע
הערטע, דאָ זעטצטע איך מיך
היין אונד וויינטע, טרויערטע
מעהרערע טאָנע, אונד פֿאַ-
סטעטע אונד בעטעטע פֿאַר
דעם גאָטטע דעם היממעלס,
(ה) אונד שפראך: אַך, עווי-
גער גאָטט דעם היממעלס,
גראָסער אונד פֿורכטבארער
גאָטט, דער, בונד אונד גנאָ-
דע דענען בעוואָהרעט, דיא
איהן ליעבען אונד ווינע גע-
כאַטהע האַלטען! (ו) דאָס
דאָך דיין אָהר אויפֿמערקע,
אונד דייעזע אויגען אָפֿען זיי-
ען, אום דאָ געבעטה דינעם
דיע=

מפורסת. וחומת העיר הרי היא פרוכה והשערים שופים באש כקדמתן שישראל לא בנו
חומת העיר ושעריה כי אם בנין בית המקדש לבדו: נלחו. כמו נלחמו (ס"א נלחו כמו נלחו):
(ד) ימים. כמה ימים: (ה) אלא. לשון בקשה ותחנון: (ו) קשבת. כמו קושבת כי כאשר
יאמר

ב א ו ר

השפלות. (ג) נצחו, אם הוא מענין שרפה הוא הנפעל מן ילת או נלח, כי השרשים שעי"ן
הפעל כד"ק והפ"א יו"ד שווים לחסרי פ"א נו"ן כנודע. והרד"ק בשרשים הביא אך ילת,
וחמר כי לית וילת ענין אחד ע"ש; אולם במכלול כתב גם השרש נלח ושמוהו לעיקר (אולם
ילת נאמר אך על הנערה והדלקה חלנינרען), והנה עתה לא שלחו את שערי ירושלים
באש, רק בימי קדם, ולריבין אנו למלחות הסחרון ולומר כי הנוונה עוד עתה המה באלו
נלחו באש, או שגם עתה ניכר שהם נלחו באש, ולזה יבוא העבר על נכון. אבל יותר
נראה שהוא מענין חרבה ושמה (וגם זה מענין שרפה, כי המקום הנשרף הוא ליה ושמה)
כמו נלחו מבלי איש עובר (ירמיה ט' י'), ואם הוא בהוראה הזאת כל ידענו שגם
המלה, כי בירמיה (סס) כתב הרד"ק שהוא משרש ילת ובשרשים הביאו לעיקר בשרש נלה,
(והנכון בזה כמו שנכתב ברש"י מוסגר בשם ס"א כי נלחו כמו נלחו ויהי זה מן הכפובים)
וא"כ שערור, השערים עוד חרבים מפני האש אשר שילחה גם בימי קדם, והבי"ת של באש
היא לשנה, ובא הפעל בעבר כי כבר נפלו והיו לגלים נלים זה ימים כנזרים. (ד) יישבתי
ואבכתי, ישבתי לארץ או ישבתי משומם (הראב"ע). (ה) האל הגדול, גם דניאל פתח תפלתו
במל"ה הזאת הלכותה מספר תורת משה (דניאל ט' ד'). (ו) קשבת, תאר על מעקל עורת
(הראב"ע), וכן כתב הרד"ק בשרשים, ורש"י ז"ל אמר באשר יאמר מאבב אוהב כן יאמר מן
קשב קושב וקושבת, ולדעתו הוא בינוני מהקל ויבוא דגש תמורת נח, אבל אין ראוי פיתחולף
החולם לפתח כ"ל לקבץ, ולכן הנכון בדעת הראב"ע וכן תהיה אונ"ך קצובות (תהלים ק"ל
ג'). והנה בא אונ"ך נישמד ועיניך כרבים, וכן דניאל (זס י"ח) הטעם אלהי איך ושמע פקח
עיניך וראה, ואולי לשמוע דבר יספיק אם אין אחת תקציב, אולם להתבונן על דבר בהשגחה
פרטית

הרגום אשכנזי

רוענערס צו ערהערען, דאס
איך געגענווארטניג טאג אונד
נאכט פיר דיא קינדער
ישראל'ס, דיינעדיענער, פאר
דיר בעטהע, אונד וויא איך
דיא זינדען דער קינדער
ישראל'ס בעקעננע, וואדורך
וויר אונז אן דיר פערזונדיגט
האבען; דען אויך איך אונד
מיינע פאמיליע האבען געזיג
דינט. (ז) וויר האבען דיר צוואר
דאוווארט פערפאנדעט אונד
דענאך דיא געבאטהע, גע-
זיטצע אונד ריכטע ניכט גע-
האל.

נחמיה א

עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך
היום יומם ולילה על-בני
ישראל עבדיך ומתודה על-
חטאות בני-ישראל אשר
חטאנו לך ואני ובית-אבי
חטאנו: (ז) חבל חבלנו לך
ולא-שמרנו את-המצות ואת-
החקים ואת-המשפטים אשר
צוית

ר ש י

יאמר מאהב אוהב בן יאמר מן קשב קושל וקישנח: (ז) חבול. שם דבר לשון השמחה ומי"ת
ננקדה בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בלשון פעול שאם בן היה לו לנקד מי"ת בקמץ גדול: חבלנו.
ז

ב א ו ר

פרטית מן הראוי להיות שתי עיניו פקוחות. היום, הנוכח כדעת החכם רש"ד כי היום
יאמר לפעמים על הזמן הזה, כלומר לעת כזאת אני מתפלל לפניך תמיד. ואני, הו"ו
לרבות גם אני ובית אבי חטאנו, ולכן עמס אנכי בפרה. וידידי החכם המתרגם אומר כי
הו"ו מבחירת (דח חו"ק) והוא באמר לפני זה אשר חטאנו במדברים בעדס, ולא אומר אשר
חטאנו בנסתרים, לכן יפרש כי גם אני וגומר וכן מתורגם. (ז) חבל חבלנו, לדעת כל
המפרשים רש"י הראשון ורד"ק יהי חבל שם ולא מקור וכמו שנחב רש"י שאם יהי מקור הים
ראוי המי"ת בקמץ גדול, והוא כדעת י"א הביאה הבחור בהערותיו למכלול שאמר וז"ל: חבל
משקל פעול או פועל לא יסמנו לעולם לפעלים, ותהי הפיונה חבלנו לך חפלה, כלומר
השמחה כי לא שמרנו וגומר, אולם לדעת הרד"ק שם שאמר שהפ"א חנקד אם בקמץ או
באין ולא יבדיל בין אם המקור יפאך לפעל או לא, הנה לזה יש גם לפרש בענין אחר (כי
לאחר אנוחנו חבלנו חבלה בה' לא ינעם לאזן שומעת כאשר יבין כל איש אשר לו לב רגש) והוא
כי חבל הוא מענין לא יחבל רחם ורנב (לגרים כ"ד ו'), אך שהוא מהפעלים שהם עומדים
ויוכאים כאשר מפינו רבים, ויהי הענין, אנוחנו מסורים בידך כמשכון אשר לא גאליוהו הבעלים
(וויר זינד דיר חזם פפחנר פערפחנען) כי לא שמרנו מלותיך ואנוחנו ערבים בזה, ולזה ראוי
לך לקחת את נפשונו. וידידי החכם המתרגם בהערותיו לפרש הזה אשר וז"ל: לדעתי חבול
משכון כמו חבל לא ישיב (יחזקאל י"ח י"ב) והפעל ממנו תמיד יולא, והוא על שני דרכים,
אם המלוה אשר יקח המשכון הוא הפועל, או הועתק (דחז פפחנר נעהמען, אך פפכנרען)
וקשירו עם יחס הפעול בלנד והוא המשכון, אאנס אם הלוה אשר יתן המשכון הוא הפועל
או הועתק (דחז פפחנר חייכלעגען, פערפפכנרען) וקשורו בלעדי יחס הפעול גם עם יחס שאליו
להורות למי נתן, והנה פה כפי הנראה הוא מענין השני, והשם חבול אשר בלדו הוא ביחס
הפעול בהשגט מלת את אשר יחסר לרוב, כלומר בחתך לכו על הר סיני עשרת הדברים יתנו
לך כנטחמו נעשה ונשמע לעינינו, ונכל זאת לא שמרנו וגומר, בן נראה לי לפי השגך הבחורים
וראוי להעתיק לפי זה (וויר חפכען דיר חיינ פפחנר פערפפכנרעט), אך במרגומי במרמי הלשון היותר
נאות

האלטען, דיא דוא דיינעם דייע-
נער משה פֿער אַרדנעט
האַסט; (ח) נערענקע אַבער
דאָר דעם וואָרטעס, דאָו דוא
דיינעם דיענער משה פֿערהיי-
סען האַסט, אינרעם דוא
שפּראַכט: „איהר ווערדעט
איין פֿערגעהען, אונד איך
ווערדע איין אינטער דיא
פֿאַלקער צערשטרייען; (ט) זאָ
באַלד איהר אַבער צו מיר צו-
ריקקעהרעט, מיינע געבאַטע
בעאַכטעט, אונד זיא
אויסאיבט, ווען אייערער פֿער-
שטאַסענען, אויך ביז אַנס
ענדע דעם היממעלס וואָרען,
זאָ ווילל איך זיא פֿאַן דאַננען
זאַממעלן. אונד נאָך איינעם
אַרטע בריינגען, דען איך ער-
ש וואָהלט, מיינען נאָמען דאָ-
זעלכסט וואָהנען צו לאַססען.
(י) אויך זינד עס יא, דיינע
דיענער אונד דיין פֿאַלק, דאָו
דוא דורך דיינע גראַסע
קראַפֿט, אונד דורך דיינע
מאַכטיגע האַנדערלעזט האַסט. (יא) אַך, עוויגער, דאָס דאָך דיין אַהר אויפֿמער-
קע, אויף דאָו געכעטע דיינעם דיענערס, אונד אויף דאָו געכעטע דיינער (זיביריגען) דייע-
נער, דיא עס ווינשען, דיינען נאָמען צו עהרפֿירכטען! לאַס עס דאָך דיינעם דיענער היטע
גע-

צוית את־משה עבֿד־ך: (ח) זכֿר-
נא את־הדִּבֿר אֲשֶׁר צוית את־
משה עבֿד־ך לֵאמֹר אַתֶּם תִּמְעַלּוּ
אֲנִי אֶפְיֹץ אֶתְכֶם בְּעַמִּים:
(ט) וּשְׁבַתְתֶּם אֵלַי וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי
וַעֲשִׂיתֶם אֲתֶם אִם־יְהִי נִדְחֲכֶם
בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אֶקְבֹּצְכֶם
וְרִבּוֹאֲתִים אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
בְּחַרְתִּי לְשֹׁכֵן אֶת־שְׁמִי שָׁם:
(י) וְהֵם עַבְדֶּיךָ וְעַמֶּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ
בְּכַחַךְ הַגָּדוֹל וּבִידֶךָ הַחֲזָקָה:
(יא) אֲנִי אֲדֹנֵי תְהִי נָא אֲזִנְךָ־
לְשִׁבְתִּי אֶל־תִּפְלֹת עַבְדֶּךָ וְאֶל־
תִּפְלֹת עַבְדֶּיךָ הַחֲפָצִים לִירְאָהָ
אֶת־שְׁמֶךָ וְהַצְלִיחָה־נָּא לְעַבְדֶּךָ

היום

והביאותים קרי

ר ש י

ל' השתתה באו (דניאל ו') חניאל לז ענדת וכן חננו מנחם: (ט) אם יהיה נדחכס.
בענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו' (דברים ל'): (יא) חנא ה' חני נא חנך קשנת. בחמלת
תפלתו אחר לשון זה של תחנון וכן לאחר תפלתו: לענדך היום וגו'. כך היה מתפלל על
עלמו

ב א ו ר

נאות וענינם אחד, עכ"ל. (ח) זכר, הפסוק הזה מחנך עם הנא, וכוונת
שניהם היא, הנה אתה גזרת אימר, כי אנחנו נאעול כך, חפץ אותנו בעמים, והיעוד
הזה כנר קימת, אולם הלוא גם הנטחת להשיב את נדחינו אם נשוב אליך, וא"כ ראוי לך
לקיים גם הנטחה הזאת. אחם חמעלו, כל המעתיקים תרגמו בדרך התנאי (נא איהרז. י.
ו. ויחבן ג"כ שהוא בדרך ההכלטה, כי כן אמר משה איש אלהים: כי ידעתי אחרי מותי
כי השחת תשחיתון וגומר (דברים ל"ז כ"ט). (י) והם, לדעת ידידי החכם המתרגם
הו"ו מוסיף על הקודם, בלימר הנה עתה בלבד חמים שנים אליך, על כן מלבד הנטחתך
למשה

חרגום אשכנוי

געלינגען, אונד גיב איהם
בארמהערציגקייט, פאר דיע-
זעם מאַננע, (דעם קעניגע).
דען, איך וואר מונדשענקע
דעם קעניג'ס.

ב (א) עס געשעה, אים מא-
נאטהע ניסן, אים
צוואנציגסטען רעגירונגס-
רע דעם קאניגס ארהחשמהא,
אלס דיעזער, וויין פאר זיך
האטטע; איך נאך דעם וויין,
אונד גאב איהן דעם קעניגע
הין; אונד דא איך איהם ניע
מיספאלליג וואר, (ב) זא
שפראך דער קעניג צו מיר:
ווארום איזט דיין אויסזעהען

זא שלעכט, דוא ביזט דאך נישט קראנק?

נחמיה א ב

היום ותנהו לרחמים לפני
האיש הזה ואני הייתי משקה
למלך:

ב (א) ויהי בחדש ניסן שנת
עשרים לארתחשסתא
המלך יין לפניו ואשא את היין
ואתנה למלך ולא הייתי רע
לפניו: (ב) ויאמר לי המלך:
מדוע פניך רעים ואתה אינך
חולה אין זה כי-אם רע לב

ואירא
ווא שלעכט, דוא ביזט דאך נישט קראנק? דיעזעם איזט געוויס נישטס אלס הערצענס-
קומ-

ר ש י

עלמו: לפני האיש הזה. לפני המלך: משקה. כמו (נראשית מ') משקה למלך מכרים וזה שפרשתי
למעלה (עזרא ב') בדברי רבותינו המרשחא הוא נחמיה:

ב (א) לארתחשסתא. הוא דרוש ועל שם המלכות נקרא כך: יין לפניו. הביאו יין לפני
המלך בחכר: ואשא את היין. ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתי למלך וכך הוא
המנהג שהמביא יין בחכר המלך אינו נושא ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין
מיד המביא והוא נושא ונותנו למלך: ולא הייתי רע לפניו. ואני לא הייתי רגיל לסיור רע
לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים: (ב) ואתה אינך חולה.
והרי אין אתה חולה: אין זה. אין המעשה הזה כי אם רע לב שיש בלבך עלי להמיתני

צמס

ב א ו ר

למשה ראוי לך לחדש ימיהם מהסנה כי ענדיך ועמד הס וגומר וכן מתורגם. (יא) היום,
נראה כי התפלה הייתה באותו יום אשר נתן על לבו לדבר אל המלך, אם ימלא מקום לזה,
והתפלל אל ה', אשר לו נתכנו עלילות לסגב הדבר. ואני הייתי, לפי שנתפלחו אמר לפני
האיש הזה, ולא נשא שמו על שפתי, לפיכך לריך להודיע לקורא שהוא היה משקה למלך,
והאיש הזה הוא המלך.

ב (א) יין לפניו. נבית משתה מלכים ושרים יש שלחן מיוחד לכלי המשקה והכוסות (קדדענן),
ושר המשקה נוטל משם הכוס ונותן ליד המלך או השר. ולא הייתי, הנכון בדעת
הראב"ע שפיר כי חפץ שרתי, והענין לא הייתי רע רק טוב לפניו ודרך לשון עברי לדבר
בשליה במקום החיוב כמו ובהמתם לא ימיעו (ההלים ק"ז ל"ח), שענינו ירבה, וכן אשר לא
לוייתי (דברים י"ז ג'), ששעורו אשר לוייתי שלא לעשות, וכאן הוא ג"כ מדרך המוסר והענוה
שיאמר רק שלא היה רע בעיניו ויובן החיוב מן השלילה, ויען כי המלך הטה עליו חסד תמיד
ועתה דבר אתו קשות ואמר אין זאת כ"א רע לב פחד מאוד כי אין לך נוקם ונוטר יותר
מאובד הנהפך לשונא, וכן דעת ידידי הכנס בתרגומו כי הוא מענין טוב לפני אלהים
(קבלת ז' ב'), ויבוא פסוק ה' דלקמן ואם יטב ענדיך לפניך לעד; אולם בפירושו ובהמשך
הכתובים עיין בדבריו שאניא בפסוק הנא כי לפיהם מתורגם. (ב) רע לב, מחשבה רעה
כי

וַאִירָא הֶרְבֵּה מְאֹד: (ג) וַאֲמַר
לַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם יִחְיֶה מְדוּעַ
לֹא־יָרְעוּ פָנַי אֲשֶׁר הָעִיר בֵּית־
קְבֻרֹת אֲבֹתַי הֶרְבֵּה וְשַׁעֲרֶיהָ
אֲכָלוּ בָאֵשׁ: (ד) וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ
עַל־מַה־זֶּה אַתָּה מִבְקֵשׁ
וְאַתָּה פֹלֵל אֶל־אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם:
(ה) וַאֲמַר לַמֶּלֶךְ אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ
טוֹב וְאִם־יֵיטֵב עֲבֹדָה לְפָנָיָהּ

אשר

קיטמער! אונד עס ווארד מיר
זעהר באנגע, (ג) אלס איך
צום קעניגע שפראך: עוויג לע-
בע דער קעניג! וויא זאללטע
מיין אויסזעהען ניכט שלעכט
זיין, דא דיא שטארט, דער בע-
גרעכניסארט מיינער פא-
טער צערשטארט איזט, אונד
איהרע טהארע פאם פיי-
ער פערצעהרט זינד? (ד) דא
שפראך דער קעניג צו מיר:
אום וואס ביטטעסט דוא דען
אייגענטליך? אונד אינדעם איך
מיין געמיטה צום גאטטע דעם
היממעל'ס ערהאב, (ה) שפראך
איך צום קעניגע: ווען עס דעם

קעניגע געפאלליג ווארע, אונד ווען דיין קנעכט פאר דיר וואהלגעפאללען פאנרע, דאס
דוא

ר ש י

נסס המות בשתיית כוס זה: ואירא הרבה מאד. ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך
עלילה: (ג) מדוע לא ירעו פני. מדוע לא יהיו פני רעים: אשר העיר. ירושלם שהיא בית
קברות אבותי מרב: (ד) על מה זה אתה מבקש. איזה דבר תבקש ממני ואעשה לך: ואתפלל.
ואמרת לפני השלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי:
אשר

ב א ו ר

כי כבר ידעת שלכ יאמר בעברית גם על המחשבות ורעיונים ולכן תרגם הכנס רש"ד (באזעם
געוויסען), וכבר נודע הוא כי רבים חללים הפילוסאפיה. אמר ידידי הכנס המחרגס:
רע לך לדעתי מענין ושר בשירים על לב רע (משלי כ"ה כ'), אך שם הוא תואר (חיון בעו
טריבטעס הערך) ופה שם המקרה (טריבזין, הערלענסקווער), ויהיה המאמר ולא הייתי
רע לפני מחובר עם הספוק הזה, והענין אף שאין מדריך כבוד המלך לשאול את עבדי
ציתו מדוע יגילו או יעלבו, בכל זאת אני מלאתי תמיד חן בעיני המלך, לכן שאלני בשאול
את אחד הרעים האהובים מה המה מלפוני לבני אשר יסבו רע פני, וגם המאמר ואירא
הרבה מאוד מחובר עם הבא, וענינו כמו ויירא ויאמר (בראשית כ"ח י"ז), כלומר בחרדה
גלית משאלותי אל המלך כי לא ידעתי אם ישא פני בדבר הזה וכן תרגמתי. (ג) בית
קברות אבותי, הזכיר זה כי היה מקום קברות האבות קדוש ונורא מאוד בעיניהם ושמו
אותו ביותר שכל ינאוו בו זרים ויחללוהו. (ד) על מה זה, שער הכתוב על זה מה אתה
מבקש, כלומר מה תחפון לעשות בדבר הזה. ודעת ידידי הכנס המחרגס, בבוא שרש נקש
נקש עס על ענינו תמיד (חזק עטותטס ביטטען), והענין פה, הן אמרת כי נפך תאכל על
העיר בית קברות וגומר ולא בארת היטב על איזהו דבר תבקש אם לבנות בית קברות אבותיך
בלבד או גם העיר אשר בית הקברים בה וכן תרגמתי. ואחשלה, נשאתי עיני בלב רגש אל
השמים וגם זאת לתפלה תפסיב כאשר אמרו חז"ל איזהו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו
תפלה. (ה) ואם ייטב, אמר ידידי הכנס הנ"ל: לדעתי פירוש הכתוב אם כן הוא כאשר
ידעתי כי ענדך טוב לפניך (עין בדברי לעיל א') נבקשה ממך אשר תשלחני וגומר ויהי
חרגומו (אונד פֿינדעט דיין קנעכט וואהלגעפאללען פֿאר דיר (נא ביטטע חזק) דאס דוא איך

אֲשֶׁר תִּשְׁלַחַנִי אֶל־יְהוּדָה אֶל־
עִיר קְבָרוֹת אֲבֹתִי וְאֶבְנָנָה׃
(ו) וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂגֵל׃
יֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ עַד־מָתִי יְהִי־הָיָה
מִהֲלִכְךָ וּמָתִי תָשׁוּב וַיֵּיטֵב לִפְנֵי־
הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַחַנִי וְאֶתְנָה לוֹ זָמָן׃
(ז) וַאֲמַר לַמֶּלֶךְ אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ
טוֹב אֲגִירוֹת יִתְּנוּ־לִי עַל־פְּחוֹת
עֶבֶר הַנָּהָר אֲשֶׁר יַעֲבִירוּנִי עַד
אֲשֶׁר־אָבוֹא אֶל־יְהוּדָה׃
(ח) וְאֶגֶּרֶת אֶל־אֶסְף־שֹׁמֵר

הַפֶּדֶס

דוא מיך זענדעטעסט נאך
יהודה, נאך דער שטאדט,
וואו דיא גראבער מיינער פא-
טער זינד, דאמיט איך זיא
אויפבויע! (ו) דא שפראך
דער קעניג אונד דיא געמא-
לין דיא נעבען איהם זאם, צו
מיר: וויא לאנגע ווירד דיינע
רייזע דויערן? וואן ווירסטווא
ווערערקעהרען? אונד עס
געפיעל דעם קעניגע, דאס ער
מיך זענדעטע, נאכדעם איך
איהם דיא צייט פֿעסטזעצטע;
(ז) אויך שפראך איך צום קא-
ניג: ווען עס דעם קעניג גע-
פאלליג איזט, זא מאנע מאן
מיר בריעפע אן דיא לאנד-
פֿלעגער יענזייטס דעם
שטראהמעס מיטגעבען, דאס
זיא מיך חיעניבער פֿיהרען

לאססען, ביון איך נאך יהודה קאממע; (ח) אונד איינען בריעף אן אסף, דען אויפזע-
הער

ר ש י

(ה) אשר תשלחני שתחן לי רשות לעלות לירושלים ולבנותה: (ו) ויאמר לי המלך. נשעה שדנר אלי המלך
היתם אשתו המלכה יושבת אצלו. והשגל אשתו המלכה נעניין שנאמר (דניאל ח') שגלתי
ולחנתי שכן נהג המקרא לכתוב המלכה אצל הכלב נשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים
(שיר ו'): עד מתי יהיה מהלכך. מתי תרצה שיהא מהלכך ומסעך: ומתי תשוב. ומתי דעתך
לחזור: וישלחני. נתן לי רשות ללכת: ואתנה לו זמן. ונתתי לו זמן לחזור: (ז) אגרות יתנו
לי. סופריך על רשותך ודעתך מחומות בנותמך: על פחות עבר הנהר. של כל ארץ
ישראל: אשר יעבירוני. ויחירוני לשלום: עד אשר אבא. לירושלים אשר במדינת יהודה:
(ח) ואגרת אל אסף. ותשלח כחב אגרת אל אסף: שומר הפרדס. ממונה הים על היערים

ב א ו ר

זענדעסט; אולם בתרגומי תרגומי בקלור כפי נאות הענין. אשר חשלחני, שתשלחני ובמו
שפירש רש"י. (ו) ויאמר, אמר ידידי ה"ה: לדעתי מלת ויאמר מושכת גם על השגל ושניהם
אומרים כמו ויאמר אחיה ואמה (בראשית כ"ד כ"ה) ועיין באור הרמב"ם שם וכן תרגומי.
והשגל, עיין דניאל (ה' ב'), והזכיר זאת להודיע כי גם בעיני המלכה נאמן כי גם היא
היתה עם המלך במסכה והסכימה עמו. ואחנה, הוי"ו משמשת לזמן העבר כאשר הערתי
ע"ז כמה פעמים כי אשר שקבעתי לו זמן מתי אשוב אליו שלחני. (ז) על פחוות, על כמו
אל ורכים כמוהו, ואמר הראב"ע פחוות שלם ופחות חסר למ"ד הפעל ע"כ, כוונתו כי שרשו
פחה, ונא וי"ו הראשון תמורת ה"א ל"פ כמו שלו, אך במלת פחות נפלה ה"א השרשית והוי"ו
הכתובה היא לרכים. יעבירוני, ויחירוני לשלום (רש"י) ענינו נתינת לויה על הדרך מפני
אויב ואורב כמפורש בעזרא (ח' כ"ב), כי בשתי לשאל מן המלך חיל ופרשים לעזורני מאויב
בדרך (רש"י); גם יש לפרשו כמשמעו, כי בכל מקום שיהי' שם מעברות מים ישלחו אנשים
לקראתי להעבירוני. (ח) שומר הפרדס, יראה כי יען כלנזון היה גם כן גנות ופרדסים
לכן

הפרדס אשר למלך אשר יחן
לי עצים לקרות את שער
הבירה אשר לבית ולהומת
העיר ולבית אשר אבוא אליו

ויחן

ר ש י

הער דעם קעניגליכען בוימ.
גארטענס, דאס מאן מיר
האלץגעבע, אום דיא בוימ
טהארע, וועלכע דעם טעם
פעל, דער שטאדטמויער אונד
דעם הויזע, אין וועלכעס איך
ציעהען ווילל געגענאיבער
ונד, צוועלבען; אונד דער
קע

אשר לפלך: לקרות. משקל חזק לעשות תקרות וקירות לשערי בירות קר קבית שהיו ב"ה
בנו בבנינו אבל שערי חומות הר הבית וחומת המלך אשר סביב ב"ה לא בנו עדיין: ולחומת
העיר. ולעשות קירות לחומות העיר: ולבית אשר אנא אליו. ולעשות בית אשר לאבנו לו לנכדכי:
ויחן

ב א ו ר

לכן היה פקיד המלך שהיה שומר הפרדס ושם היה מושבו גם ממונה על עמי היער אשר
סם למכרם. לקרות, מקור מננין פיעל וענינו חקון הקירות, ובחוראה זאת לא יבוא ב"ה
בבנין הדגש כמו המקרה במים עליומיו (תהלים ק"ד ג'). 'שער הבירה, עיין רש"י, ובענין
הוראת שם בירה עיין מה שכתבנו בנאור על דניאל (ח' נ'). ולבית, עיין רש"י, וראב"ע שאמר
הוא בית המלך כוונתו שיבנה בית שם שיהיה לממיתות למלך להושיב שם פקיד העיר ובעת
יבוא הוא שם כי הוא יבנה העיר, ויהי' לה לראש, וכבר מפורש לקמן (ה' י"ד) כי נחמיה
היה פזם בזמן יחזקיה, ומה שאמר הראב"ע עוד ו"ל כי הבית הסמוך לחומת הוא המקדש
ענינו כי שאמר לפני זה אשר לבית ולחומת העיר שם הבונה על המקדש. וידידי החכם
המתרגם אשר בהערותיו ו"ל: להבין הפסוק הזה והנאים לקצן על נכון לערוך לפניך
הקיר, בקצור נמין דבר מעט מענין חבונת ירושלים וחומותיה ושערי ליון כאשר היה
בימי בית ראשון ורק מה שהלך מביא אליו ולא יוסף ירושלים נבנתה על מדרום הר ליון
ועל מורד סהר ההוא ועל רגלו בעמק מלשון והיה א"כ ההר ליון מנגב לירושלים, ועליו היו
היכל המלך, ורוב היכלי פחות שריו וסגניו ובהני ה' וארמונות הרבה מעוזים ומבצרים והוא
אשר נקרא (שמואל ב' ה' ז' — ט') מלכת ליון או עיר דוד על שם לוכדה, והמלדה ההיא
היתה מוקפת מחומה גבוהה בלורה וחוקה אשר נבנתה ע"י דוד בכחוב (שם שם) ויכן דוד
סביב וגומר, וכימי שלמה הוקף גם שאר העיר בחומה ככתוב (מלכים א' ט' ט"ו) וזה דבר
השם אשר העלה המלך שלמה לבנות וגומר זאת חומת ירושלים, וסגניו לפי זה בעד עיר
דוד מלפון חומות שמים, וממזרח לעיר היה הר אחד ג"כ מוקף חומה הנקרא אודות בית
אלהים אשר עליו בשם הר הבית, (מלכים ג' י"ב) והר הבית לכמות יער, ובין ההר הזה להר
ליון היה גיא עמוק, וממעל להגיא בנה שלמה מעבר ההר האחד אל עבר ההר השני גשר
אבנים, והיתה משלה ליושבי ליון ללכת אל בית אלהים, והנה חומות מבצרי ימי קדם נבנו
בשערים כמשפט ובגדלים גבוהים וחוקים לרחות מאס במרחקים אם יבוא האויב, ולירות
משם בלי מות על מחנה היר, וחומות העיר הקדש נבנו ג"כ כמו אלה, אולם מרוב השערים
אשר היו הן בחומות ליון וירושלים, והן בחומת הר הבית אין לנו לדעת עתה להבנת הכתובים
כי אם מספר שערי חומת הר ליון בלבד והם עשרה: חמשה בחומת המזרח, שנים בחומת
המערב, ושלושה בחומת המערב, ובחומת המזרח לא היו שערים כלל, כי ההר ליון היה מנגב
מלוק מלוד ולא יכלו לעלות עליו מהעבר הזה, ואלה שמותם וסדרם זה אחר זה: בחומת המזרח,
(א') שער המים הוא היה הראשון בחומה ההיא לפאת דרום, ואחריו (ב') שער האסוס,
ואחריו (ג') שער הלחן, ואחריו (ד') שער הדגים, ואחריו (ה') שער הישנה, הוא היה
האחרון בחומה ההיא לפאת מלפון. בחומת המערב, (א') שער אפרים, הוא היה בחומה ההיא
לפאת מזרח, ואחריו (ב') שער הפנה, הוא היה בחומה ההיא לפאת מערב, ובחומת המערב,
(א') שער הגיא, הוא היה הראשון בחומה ההיא לפאת מלפון, ואחריו (ב') שער האשפות,
ואחריו

תרגום אשכנזי

נחמיה ב

וַיִּתֵּן לִי הַמֶּלֶךְ כִּיד־אֱלֹהֵי
הַטּוֹבָה עָלַי: (ט) וַאֲבֹא אֶרֶ-
פְּחוֹזוֹת עֶבֶר הַנֶּהָר וַאֲחַנְיָה לָהֶם
אֶת אֲגָרוֹת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח עִמִּי
הַמֶּלֶךְ שְׂרֵי חֵיל וּפְרָשִׁים:
(י) וַיִּשְׁמַע סַנְבַלֵּט הַחֶרְנִי וּמִטּוֹבִיָּה
הָעֶבֶד הָעַמִּנִּי וַיֵּרַע לָהֶם רָעָה
גְּדֹלָה אֲשֶׁר-בָּא אָדָם לִבְקֹשׁ

קעניג ליעם מיר דיעזעס גע-
בען, דא דיא גיטגע האנד
מיינעם גאטטעס, איבער מיר
וואלטעטע. (ט) איך קאם צו
דען לאנדפאלעגערן יענווייטס
דעם שטראהמעס, אונד גאב
איהנען דיא בריעאע דעם קע-
ניגס: אויך שיקטע דער קעניג
מיט מיר אבערסטע פאם
העערע אונד רייטער. (י) אלס
סנבלט דער חרני אונד טוביה
דער עמינישע קנעכט דיעזעס
הארטען, וואר עס איהנען אי-
בעראויס מיספאלליג, דאס
איין מענש געקאממען וואר,

טובה

ר ש י

ויתן לי המלך. את כל אשר שאלתי ממנו: כיד. כפי ידו של הקנ"ה שהיתה טובה עלי
להללימי: (ט) ואחנה להם את אגרות המלך. למען יתיירוני לשלום: שרי חיל ופרשים.
שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום: (י) וישמע סנבלט וגו'. כאשר שמעו שנאחתי לבקש

טובה

ב א ו ר

ואחריו (ג') שער העין הוא היה האחרון בחומה ההיא לפאת דרום, (עיין על זה יחזקאל
ביבנ"ט פ' כ"ד וק"ל) ואחרי הליכי לפניך אלה אשוב לבאר הכתוב
שלפנינו. אשר לבית וגומר, הלמ"ד המשלש הוראתו נגד ומנחתו להגביל שערי הבירה בכלל
ואמר אשר לבית כלומר אשר נגד הבית (בית המקדש) ואלה הם החמשה בחומת המזרח.
ולחומת העיר, כלומר אשר נגד חומת העיר (ירושלים) אלה הם השנים בחומת המזרח. ולבית
אשר אבוא אליו, כלומר נגד הבית אשר אבוא אליו. ואלה הם השלשה בחומת המערב, והענין
כי נחמיה היה פהם ביהודה (לקמן ה' י"ד ופרשה י"ב כ"ו) וישב בחוף שאר חורים וסגנים
בעיר דוד סמוך לחומת מערב חבל השער הגיא, כי על כן היתה לקמן פסוק י"ג וילאמו
בתחלה בעד השער הגיא ותשובתו בפסוק ט"ו דרך השער ההוא (עיין לקמן בהערותי על זה),
והיתה א"כ חומת המערב נגד ביתו עכ"ל ההערה. (ט) וישלח, לדעת המפרשים לעיל (ז')
כי אגרות האלה אל פחות היו לתת לויה על הדרך מפני האורח תהיה הכוונה כי כאשר מסרתי
האגרות לידם אז שלחו הפחות על פי פקודת המלך שרי חיל ופרשים, והפעל וישלח ע"י שליח
כאשר העירו כמה פעמים, כיכן יסד המלך כי פחות עבר הנהר ישלחו שרים עמו, שכן נקא
נחמיה אשר יעצורני עד אשר אבוא וגומר, ויתורגס (פ' קן דף חז"ל) ויעם דער קעניג ז.
ג. (ז. ו. אולם ידידי ה"ה תרגם בפירושו לעיל. (י) וישמע סנבלט, נראה כי האנשים האלה
היו מיושני ירושלים, וכאשר שמעו כי נחמיה בא להחזיק בה ולהיות שם שר ומושל בפקודת
המלך, הרע זאת בעיניהם כי עד הנה המה משלו בארץ, והנה הפסוק הוא הקדמה אל הספור
שיבוא, וזה לשון ידידי המכס המתרגם: חרני ממקום חורון, ואין זה בית חרון המזכר
ביהושע (ט"ז ג' — ה'), כי זה היה בגורל בני-יוסף, ונקרא בית חרון ולא חרון לבד, אולם
העיר הזאת היתה בארץ מואב, כנראה משאש מואב (ישעיה ט"ו ה') כי דרך חרנים זעקת
שבר יעוערו, ומרבים הזוגי נראה שהיו שנים, ואולי עליון ותחתון כמו בית חרון (יהושע שם
סס), והיו א"כ סנבלט האזכרי וטוביה הגמוני שניהם עבדים לכני יהודה בימי בית ראשון,
ושניהם שונאים להם כי נכדלו מן הקהל בכתוב בתורת משה, ובימי גלות התפרכו ויתנשאו

בארץ

נ ח מ י ה ב

תרגום אשכנזי קט

אום דאז בעסטע דער קינער
 ישראל'ס צו זוכען. (יא) איך
 קאם ענדלך נאך ירושלים.
 אונד אלס איך דאזעלכסט
 דריי-טאגע געוועזען וואר,
 (יב) מאכטע איך מיך דעם
 נאכטס אויף, איך אונד ווע-
 ניגע סאננער מיט מיר; איך
 זאגטע אבער קיינעם מענשען
 וואס מיר מיינ גאטט אין דען
 זין געגעבען, אן ירושלים צו
 טהון. אויך וואר קיין טהיער
 בייאמיר אויסער דעם טהיערע
 ווארויף איך ריטט. (יג) איך

צאג

טובה לבני ישראל: (יא) ואבוא
 אר-ירושלם ואהי-שם ימים
 שלשה: (יב) ואקום לילה אני
 ואנשים מעט עמי ולא-הגדתי
 לאדם מה אלהי נתן אל-לבי
 לעשות לירושלם ובהמה אין
 עמי כי אס-הבהמה אשר אני
 רכב בה: (יג) ואצאה בשער-

הגיא

ר ש י

טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלים וירע דענייהם כי היו לרי יהודה ובנימן: (יא) ואהי
 שם ימים שלשה. הייתי בירושלים ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים
 מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי: (יב) ובהמה אין עמי. כי
 כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו
 רואים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יולאים מן העיר בלינעא בלא ידיעת אדם והם הלכו
 לשביר ולהפיל חומות העיר בלילה ולהרבות פרעותיה למען יהיו בני עיר למחר להוטים ומסכימים
 בעלה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: (יג) ואצאה בשער
 הגיא

ב א ו ר

בארן, עכ"ל ודבריו נכוחים. (יב) ואקום לילה, הנה נחמיה רצה לבצר החומה סביב,
 ולזה חפץ לבקר פרעות החומה למען יחזיק את בדקס וגם לראות איזהו מקום יונשר לבנות
 שם מגדלי עוז (שולטנהירמע), אשר משם יורו המורים נחלים ואנני קלע לכל הקרב אל החומה,
 ויען כי עוד לא היו היהודים מוכנים לקרב ולעמוד על נפשם לזה פחד אם יראו לרי יהודה
 אשר בירושלים וסביבותיה את אשר יזמו לעשות, יפלו עליהם, ולזה הסתיר את מהלכו
 באישון לילה, ואין ספק שהיו בידם חבוקות להאיר להם. ובהמה אין עמי, לכל יאמרו
 דהרות דהרות סוסים ויעורו העם משנתם. רכב בה, עליה, והנה רכב הוא על סוס לפי
 שהי' רוצה לבדוק בחומה כאשר אמרנו ואם הי' הולך על הארץ לא היה יוכל להניט אל ראשי
 החומות אשר עוד עמדו. (יג) ואצאה, אמר ידידי החכם המתרגם בהערותיו: כפי דעתי
 למעלה פסוק ח' היה בית מושב נחמיה סמוך לשער הגיא, לכן נקל היה ללכת דרך השער
 ההוא ולבוא מבלי דעת שאר הסגנים כמ"ש להלן ט"ו, ומשם הלך הוגבה אל שער האשפות
 אשר היה אחר שער הגיא בחומה ההיא במחלה, והנה המדקדקים הקדמונים והחכם בוקטטורף
 ואחריו בעל אוצר השרשים הביאו כלם כאחד השם אשפות נשרש אשף עיין בהם, ולפיכך
 יורה השם הזה לפעמים גללים וזבל, ולפעמים בלי החלים, והיחיד משתי ההוראות האלה
 אשפה, ורבים אשפות, ואך הענין יבדיל ביניהם. אולם כפי הנראה, אלה שתי ההוראות
 אינן נובעות ממקור אחד, וכן הוא הדבר, בהוראת בלי חלים אסכים עמהם כי השרש
 אשף והיחיד אשפה ורבים אשפות כנ"ל, אולם בהוראת גללים לדעתי השרש שפח (בש"ן
 ימנית) והאל"ף לסימן השם כמו אנרף אורע וכיוצא בזה, (ואולי גם ארמין, אנס, ואגמון
 האל"ף למי' השם ושרשם רוס וגמא ולא בדעת רוב המדקדקים אך אין כאן המקום להאריך)
 כי הרד"ק בשרשים נשרש שפת אמר: שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג'), ערוך אותה על השפתים
 והם

צָאנָא אִין דִּיעוּעֵר נֶאֱכַט צוּם
 טהאָלטֶהאַרע הינוּם, געגען
 דיא דראַענקוועללע הין, צוּם
 מיסטטהאַרע, אונד בע-
 טראַכטעטע דיא מויערן
 ירושלים, דיא איינגערין

הָיָא לַיְלָה וְאֶל־פָּנֵי עֵין הַתְּנִין
 וְאֶל־שַׁעַר הָאֲשֶׁפֶת וְאֵהִי שֹׁבֵר
 בַּחוּמֹת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר־הֵמָּה

המ' פתוחה בסוף פתינה
 פרוצים

ר ש י

הניא. ילחתי באותו שער בלילה עם האנשי אשר עמי ללד אותם מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שנחמת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שפיתה שרופה באש: אשר הם פרולים. שהם אותם מקומות שהיו פרולים והם פרלו בהם יתח

ב א ו ר

והם הכירים שעליהם הקדרות ונקרא בלשון שנים לפי שהיו מקום שפיתה שתי קדרות עב"ל, מזה נראה כי לדעת הרד"ק שפתיים ענינו כירה כמו והשפתיים טפח אחד (יחזקאל מ' מ"ג) ומזה נבנה הפעל שפח אשר ענינו עריכה על השפתיים, ואומר אני כי כן הוא בכל מקום שניא השג הזה בספרי הקדש אם בשם הוראתו כירים ואם בפעל הוראתו עריכה על השפתיים, אם משננין בין שפתיים (תהלים ס"ח י"ד) ענינו כירה, וענין רבולת הרעים בין שפתיים הוא, כי בהיורם עם הלצן על המרעה חמיד יומם ולילה, היה להם במקום רבולתם אכן אחת או שתיים בארץ ושם הניחו את כעל הכירים לבשל ולאפות; למה ישבח בין המשפחים (זופטים ה' י"ו), רנן בין המשפתיים (נראשית מ"ט י"ד), ענינם כמו כן כירה ויהי שפתיים ומשפתיים אחד בענינם ושונים במשקלם, (והנה החכם בוקטטקין יתרגם שפתיים בכל מקום lapides facarii) ומשפתיים בדרך אחרת ולא ידעתי למה) וכן הפעל ה' תשפית שלום לנו (ישעיה כ"ו י"ב) מענין זה, כי שם פתח במה דסיים בקודם. אף אם נריך תאכלם והיה בדימיון הנביא באלו ישפות ה' הורים על האש אשר על השפתיים ואמר אחרי כן על כד ההתנגדות, אולם אותנו מלבד שאף לא תאכלנו, אף תשפית ותכון על האש ההיא שלומנו, וכן ולעקר מות השפתיים (תהלים כ"ב י"ו) כי עפר ואפר נרדפים בהוראתם, וגם מלינו שיכוא עפר תחת אפר כמו ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת (במדבר י"ט י"ו), ויהי ענינו כאן אפר מות באל"ף, כלומר לאשר אף לוהט חסר שם המות השפתיים. ומזהות כי ברוב ארצות המזרח ישקו על שפתיים גללים לבשל ולאפות עליהם, וכאשר יעידו על זה דברי יחזקאל (ד' י"ב) והיא בגללי זאת האדם תענגנה לעיניהם, ועוד (שם שם ט"ו) נחמי לך את לפיכי בקר וגומר ועשית את לחמך עליהם, לכן נקראים הגללים אשפת מן שפח כנ"ל, ויהיה לפי זה אשפות ביחוד ורבים ממנו אשפותות בקיום התי"ו כי היא השרשית (ולפי המדקדקים יהיה התי"ו זרה) וראוי אשפותות וגם אשפות דגש תמורת נח ורבים באלה, והנה לפ"א אין אנו לריבין לומר כי לקמן פרשה ג' פסוק י"ג במאמר עד שער השפתיים יחמר האל"ף כאשר כתבו המפרשים, כי אולי יש להשם הזה שני משקלים שפח ואשפות. ולפי דעת רוב הזכמים יקרא השער הזה שער האשפות יען מקרו ברובו אשר לפני השער הזה אשפות להנעיר אש וכן נראה בעיני, ושמעתי מפי קלל החכמים כי על כן נקרא שער האשפות לפי שהשליכו למקום השפתיים אשר היה לפני השער הזה זבל וגללים להבזות המקום הזה בעיני העם למען לא יעבירו עד בניהם למולך, כאשר עשו שמה בימי מלכי יהודה האחרונים; אולם כל מי שידע תכונת ירושלים וסביבותיה יבין כי זה לא יתכן, כי שער האשפות היה ממערב לעיר וגיא כן הנה אשר מקום התפת היה בו היה מוגב לעיר, עיין יהושע (ט"ו ח') כי שם כתוב גי כן הנה אל כחף היבסי מוגב היא ירושלים, (עיין יחזקאל'ס ביקלוטע חרב־חֲחֻקִּיגִיע דריטטער טהיין וויטע 251 חומר 253) עכ"ל ההערה, והם דברים של טעם. ואהי שבר, רש"י פירשהו בענין ש"ן ימנית, שהיה משבר החומה, עיין בדברי, אבל זה דרך רחוק כאשר יראה המעיין, והנכון נדעת הראב"ע שאמר שהוא מענין סברא ברח"ל והטעם הייתי מחשב ומעיין בחומות, וכן כתב הרד"ק כי זה ה' תכלית מהלכו כאשר בארנו. המ' פתוחה בסוף פתינה

נחמיה ב

חרגום אשכנזי קי

סען, אונד איהרע טהארע, דיא פאם פייער פערצעהרט ווארען. (יד) איך צאג נון וויי. טער צום קוועללענטהאר אונד צום קעניגסטייכע, אונד דא וואר קיין רויס. פיר דאזטהיער, פארטצוקאממען אונטער מיר, (טו) איך צאג דעם נאכטס אים טהאלע הינוף, אונד בע- טראכטעטעריא מויער, צאג דאן וויערער דורך דאן טהאל- טהאר איין, אונד קעהרטע צוריק. (טז) זעלבסט דיא פאר- שטעהער וואיסטען ניכט, ווא- הין איך געגאנגען וואר, אונד וואס איך געטהאן האטטע, דען איך זאגטע דען יהודים, פריעסטערן, ערעלן, פאר- שטעהערן אונד דען איבריגען

פרוצים ושעריה אכלו באש: (יד) ואעבר אר-שער העין ואל- ברכת המלך ואין-מקום לבהמה לעבר תחת: (טו) ואהי עליה בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא בשער הניא ואשוב: (טז) והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחזרים ודסגנים וליתר עשה המלאכה עד-כן לא הגדת: (יז) ואומר

אלהם

געשאפטס פערווערן ניכטס, ביז אלזא געשעהען וואר. (יז) איך שפראך דארויף צו איה:

ר ש י

יותר: (יד) ואעבור אל שער העין, ורליתי לעבור אל אוחן מקימות שחומת העיר ובאותן פרדות ואין מקום באותן פרדות לעבור בנייהם רוכב על הבהמות שהיו פרדות קטנות: (טו) ואהי עולה. והייתי עולה מלד אחר בלילה והייתי שובר בחומה עם האנשים אשר עמי: ואשוב ואבא. ובאשר חורתי באתי דרך שער הגיא: (טז) והסגנים. אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי: עד כן. עד עתה: (יז) ואומר אליהם. למחר אמרתי

ב א ו ר

ובגדו כהיפך מלאנו למרבה המארה (ישעיה ט' י'), מ"ס סתומה באמצע המלה. (יד) אל שער העין, אמר ידידי ה"ה הוא השער האחרון בחומה מערבית לפאת דרום אשר משם והלאה נפסקו השערים ע"כ שב, ועל אודות ברכת המלך עיין לקמן פרשה ג' פסוק ט"ו מה שהערתי על זה עכ"ל. לעבר החחי, הראב"ע אמר שהוא הפוך ושעורו ואין מקום לבהמה תחתי לעבור; אך יותר נכון כדעת רש"י שהיו הפרדות קטנות ולא הי' לסוס ורכבו מקום לעבור יחדיו והי' לריק לרדת מן הבהמה, (טו) לילה, הנוונה כי באותו הלילה עליתי בנחל וגם שם הייתי שבר בחומה וגם שבת אל מקומי בטרם האיר היום. ואשוב, הראשון הוא ריק על המחשבה שחתי פני לשוב, ואשוב השני הוא בפועל כי באתי אל ביתי, ויותר נראה כדעת ידידי ה"ה אשר יאמר, ואשוב הראשון מחובר עם ואבוא בענין שאר הפעל ובא העמיד במקום מקור כי ראוי ואשוב לבוא וכמהו הרבה בספרי קדש, והענין ואשוב לבוא באותו שער אשר יכחתי ממנו בחחלה (עיין לעיל י"ג) ואשוב האחרון הוא תשיבתו ביתו וכן חרגם. (טז) והסגנים לא ידעו, אמר ידידי ה"ה: הענין אף שכניו הסגנים הקרנים אליו לא ידעו מחומה (עיי' לעיל פסוק ח') מה שכתבתי בהעיה) ואף גם החוקים עכ"ל וכן מחורגם, וליהודים, הוי"ו תשמש במקום כי. עד כן, רש"י פירש עד עתה וכן דעת החכם געועניוס, חולם אנכי כל סכחתי מלת כן על הוראת הזמני או מקומי (חס לא נאמר שהוא כמו כחן בדמו"ל

אלהם אתם ראים הרעה אשר
אנחנו בה אשר ירושלם חרבה
ושעריה נצתו באש לכו ונבנה
את חומת ירושלם ולא נהיה
עוד חרפה: (יח) ואגיד להם
את־יד אלהי אשר־היא טובה
עלי ואף־דברי המלך אשר
אמר־לי ויאמרו נקום ובנינו
ויחזקו ידיהם לטובה: (יט) וישמע
סנבלט החרני וטביה ו העבד
העמוני וגשם הערבי וילעגו

לנו

איהנען: איהר זעהעט דאן
עלענר, ווארין וויר זינד, דאס
ירושלים וויסעטע ליעגט, אונד
איהרע טהארע, פאם פייער
צערשטעהרט זינד, קאממט!
לאססעט אונד דיא מויער
ירושלים אויפֿבאיען, דאמיט
וויר ניכט מעהר צור שטאך
זייען. (יח) איך ערצעהלטע
איהנען פאן דער האנד נאט
טעם, דיא ווא גיטיג איבער
מיר וואלטעט, וויא אויך דיא
ווארטערעס קעניגס, דיא ער
צו מיר געשפראכען, ויא
שפראכען דארויף: וויר וואל
לען אונד אויפֿמאכען אונד בוי
ען, אונד ערמוטהיגטען זיך
אלוא צום גיטען. (יט) אלס
אבער סנבלט דער חרני,

טוביה דער עמוניטישע קנעכט אונד דער אראבער גשם דיעזעס הארטען, שפאטטעטען
ווא

ר ש י

אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו לריונו בוזים וסוללים אותנו: (יח) את יד
אלהי. אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך: טובה. הכל נתכוננו לטובה לבנות חומת העיר
ומגדליה: (יט) וילעגו. כאשר שמעו הלרים שמועת בניין חומות העיר היו מלעיגים עלינו:
העל

ב א ו ר

בדמו"ל), ולכן יותר נראה דעת הראב"ע שפירש עד שעשיתי כן לא הגדתי להם, והנה
העלים את זאת גם מהכהנים והמורים כי לא האמין להם כי רבים היו בעלי שבעה לטוביה
ורבים מחורי יהודה שלמו אליו אגרותיהם כמבואר לקמן (פרשה ו' י"ז — י"ח). וידידי ה"ה
אמר: אולי מלת כן הוא שם מנחי העי"ן מענין כן דברת (שמות י' כ"ט), כלומר לא הגדתי
דבר לאיש עד אשר כווננו הדברים בלבי מה לעשות, ויתורגם לפי זה (בין לזר געוויסהייט,
בין לזר ענטטייערעכען אויסקונפֿט), אולם בתרגומי הלכתי בעקבות שאר המפרשים. (יז) חרפה,
כבר אמרתי לך כי מדרכ המליץ אם ירבה לתאר דבר במקרה הדנק בו, יאמר שהוא המקרה
עלמו. (יח) ויחזקו, חזקו ידיהם והתאמלו לעשות הטובה הזאת והיא לבנות העיר.
(יט) וישמע סנבלט, לדעתי ידעו לרי יהודה כי בא נחמיה בראשון המלך, כי מלמד
שהמלך שלח עמו שרי חיל ופרשים וידעו כל יושבי הארץ כי המלך חפץ ביקרו, הנה גם
היו רבים מאנשי יהודה בעלי צריחם כאשר זכרנו, אולם הענין (כפי אשר אשיב) הוא כי יען
ידעו לרי יהודה את תוכן האגרות שלח המלך ושם היה כתוב כי הפחות יחזקו את ידו
לבנות את העיר בית קברות אבותיו כאשר נקש נחמיה, ויובן מזה רק להקיסה בחומה
ולהעמיד שעריה להסגיר למען כל יהיה מקום קברות האבות משם לכל גדוד עובר, אולם
זוה עוד לא הרשה להם לבנות חיל וחומות בלירות וחזקות ומגדלים עלומים כבעיר מבצר,
וכנה עתה נגלה להם כי יש את נפש נחמיה והראשים לבנות החומות באופן שתי' ירושלים
עיר מבצר וזאת חשבו כי היא נגד רכון המלך, ולכן הלעיגו להם ואמרו העל המלך מורדים.

יאשיב

נחמיה ב ג

לָנוּ וַיָּבֹאוּ עָלֵינוּ וַיֹּאמְרוּ מַה־
הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּם עֹשִׂים
הָעַל הַמֶּלֶךְ אַתָּם מֹרְדִים׃
(כ) וַאֲשִׁיב אֹתָם דָּבָר וַאֲמַר
לָהֶם אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הוּא יַצְלִיחַ
לָנוּ וַאֲנַחְנוּ עֲבָדָיו נִקְוִים וּבְנֵינוּ
וְלָכֶם אֵין־חֶלֶק וְצִדְקָה וְזִכְרוֹן
בִּירוּשָׁלַם׃

ג (ח) וַיָּקָם אֶל־יֹשִׁיב הַכְּהֵן הַגָּדוֹל
וְאֶתְיוּ הַכֹּהֲנִים וַיָּבִנוּ אֶת־
שַׁעַר הַצֵּאָן הַמָּרָה קִדְשׁוֹהוּ

תרגום אשכנזי קיא

וַיֵּא אֲוֹנוֹעַר, שְׁמַעְהֶעֱטֵעַן אֲוֹנו
אֲוֹנֵר שְׁפִרְאַ־עֵן: וּוְאִם אִיוֹם
דָּאוּ, וּוְאִם אִיהֶר אֲוִנטֶע־
נַעְהֶמַעַט? וּוְאַלְלֵט אִיהֶר אִיוֹךְ
גַּעֲנֵעַן דַּעַן קַעֲנִי עִמְפֶּאֲרַעַן?
(ג) דָּאֵנָאֵב אִיךְ אִיהֶנֶען אֲנִט־
וּוְאַרְט אֲוֹנֵר שְׁפִרְאַךְ צוֹ אִיהֶ-
נַעַן: דַּעַר גֶּאָטֵט דַּעַם הִימ־
מַעֲלֵם וּוִירֵד עִם אֲוֹנו גַּעֲלִינֶנֶען
לֶאֱסַסֶּען, אֲוֹנֵר וּוִירֵד זִינֶע־דַּעַ-
נַעַר, וּוְעֶרֶדֶען אֲוֹנו אֲוִיפֶמַא־
בַּעַן אֲוֹנֵר בּוֹיַעַן; אִיהֶר אֲבַעַר
הַאֲבַעַט קִינֶען טַהִייל, קִיין
רַעֲבֵט אֲוֹנֵר קִיין דַּעֲנִקְמַאֲהֵל
אֵין יִרֻשָׁלַם.

ג (ח) דָּאֵמַאֲבַטֶּעוֹךְ אֲלִישִׁיב
רַעַר הַאֲהַעֲפִרִיעֶסֶטֶעַר

אֲוֹנֵר זִינֶע בְּרִידֶעַר דִּיאֶפִּרִיעֶ-

סַטֶּעַר אֲוִיף, אֲוֹנֵר בּוֹיַעֲטֵעַן דָּאוּ שְׁאַפֶּטֶהֶאָר, (וַיֵּא וּוִיַּהֲעֶטֶען עִם, אֲלֵם זִיאֶדִיא טַהֲיַע־
רַעַן

ר ש י

הַעַל הַמֶּלֶךְ. אִם עַל הַמֶּלֶךְ אַתָּם מֹרְדִים לַבְּנוֹת חֹמַת הָעִיר כְּדִי לַמְּרוֹד בּוֹ: (כ) וְלָכֶם אֵין
חֶלֶק. מַה לָּכֶם בְּבִנְיַן חֹמַת הָעִיר הַזֹּאת כִּי אֵין לָכֶם חֶלֶק בָּהּ׃
ג (א) שַׁעַר הַצֵּאָן. כִּךְ שָׁמוּ עַל שַׁעַר: הַמָּה קְדוּשָׁהוּ. אֲוֹנו שַׁעַר בְּקְדוּשַׁת הָעִיר:
לְחַתּוּתוֹ

ב א ו ר

(כ) וַאֲשִׁיב, הִנֵּה לֹא חָשַׁשׁ נַחֲמִיָּה לְהַשִּׁיבֵם עַל דִּבְרֵיהֶם אֲשֶׁר חָרְבּוּ אֹתוֹ בְּאִמְרָם כִּי בָקַשׁ
לְמַרְדּוֹד בַּמֶּלֶךְ לְהַרְאוֹת לָהֶם כִּי אֵינֶנּוּ חָפֵץ לְהַכְלִטֵּדָק לַפְּנִיהֶם, כִּי מִי שֶׁמֶכֶס שָׂרִים וְשׁוֹפְטִים בְּאֶרֶץ,
אֵךְ אִמַּב אֲנַחְנוּ נִקְוִים וְנִבְנֶה, וְהוּא כִּי סִבְכֵּלֵט וְטוֹבִיָּה הִיוּ מַעֲדַת הַשְׁמֵרוֹנִים אֲשֶׁר הִתִּיהֲדוּ
כִּי כֵן נֹאמַר לְהֵלֵךְ (פִּרְשֵׁה ג' ל"ד) וַיֹּאמֶר לַפְּנֵי אֲחִיו וְחֵיל שִׁמְרוֹן, וְטוֹבִיָּה אֵין סָפֵק כִּי בָשָׁם
יִשְׂרָאֵל יִבְנוּהָ כִּי הִתְחַתֵּן עִם רֹאשֵׁי בְנֵי יִהוּדָה, וְכֵן כָּתַב רִשְׁ"י לְקַמֵּן (ו' י"ז) טוֹבִיָּה יִשְׂרָאֵל
רָשַׁע הִיָּה, וְלִכֵּן יִרָא נַחֲמִיָּה, כֵּן יִרְאֵה גַם הֵמָּה לְבֹאֵ עִמָּהֶם בְּבִרְיַת לַבְּנוֹת שַׁעֲרֵי הַבִּירָה אֲשֶׁר
לְבֵית וְלַחֲזֹק חֹמַת הָעִיר אֲשֶׁר גַּם הֵמָּה יוֹשְׁבִים בָּהּ וְכִמּוֹ שֶׁבָּשׁוּ לְרֵי יִהוּדָה וּבְנִימָן כִּכֵּר בִּימֵי
עֲזָרָא (עֲזָרָא ד' ב'), לֹאֵם אִמַּר לָהֶם כִּי אֵין לָהֶם חֶלֶק וְנַחֲלָה בַּעֲרֵי הַזֹּאת.

ג (א) הַמָּה קְדוּשָׁהוּ, עֵינֵי רִשְׁ"י, וְלִדְבָרָיו הַעֲנִין שִׁיחִ' לוֹ קְדוּשַׁת הָעִיר לִאֲכֹל בּוֹ קְדָשִׁים
קָלִים וּמַעֲשֵׂר שָׂנִי, אֲנֵל הָרֹאשׁ"ע כָּתַב וּ"ל הַקְּדוּשָׁה בְּלִשׁוֹנוֹ הִיא מַעֲלָה גְדוֹלָה, עַל
כֵּן נִקְרְאָתָה קְדוּשָׁה וְכֵן וַאֲשֶׁר כִּי יִקְדֹּשׁ אֶת בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ (וַיִּקְרָא ב' ז' ד'), כּוֹוֹנָמוֹ קֹדֶשׁ יֹאמַר בְּכָלֵל
עַל הַגְּדוּלָּה וְהַרְוֹמָמוּת אֵף אִם הַדָּבָר אֵינֶנּוּ קֹדֶשׁ לָהּ, וְהֵנִיחַ לָזֶה רֹאִיָּה מִן וַאֲשֶׁר כִּי יִקְדֹּשׁ
אֶת בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לָהּ שֶׁהִ' לְרִיךְ לְבֹאֵר שִׁיחִ' קֹדֶשׁ לָהּ, וְאִ"כְּהַמּוֹן בְּאֵין רַק שֶׁבָּנוּ אֹתוֹ בְּחִלְלִית
הַיּוֹסֵפִי וְהַחֲזֹק, וּלְפִרְשֵׁה זֶה, יִזְכִּיר שָׁנֵי הַמַּגְדָּלִים מַגְדַּל הַמַּאֲכָה וּמַגְדַּל חֲנוּכָּל שֶׁגַם מַגְדָּלִים
בָּנוּ בָּהּ וַיְהִי וְעַד עַד וְעַד בְּכָלֵל, וַיִּרְאֵה לִי כִּי שָׁנֵי הַמַּגְדָּלִים הִיוּ לְשִׁתֵּי רוֹחוֹת וּבְנוֹת הַחֹמָה
מִלְּד אֶחָד עַד מַגְדַּל הַמַּאֲכָה, וּמִפֶּאֱתַת הַשָּׁנִי עַד מַגְדַּל חֲנוּכָּל, וְהוּ"וֹ שֶׁל וְעַד נִמְשָׁךְ גַּם עַל עַד
הַשָּׁנִי. וְהֵה לְשׁוֹן יְדִידֵי הַמֶּכֶס הַמִּתְרַגֵּם בְּהַעֲרֹתוֹ: וְהִתְחִילוּ לַבְּנוֹת אֶת שַׁעַר הַצֵּאָן אֲשֶׁר הִיָּה
שַׁעַר הַשְּׁלִישִׁי בְּחֹמַת הַמִּזְרָח לְפֶאֱתַת לְפָנָיו, (כִּפִּי שֶׁהַעֲרֹתוֹתֵי לְמַעֲלָה ב' ח'), וְלֹא הִחֲלוּ בַּשָּׁנִים
הַקּוֹדְמִים

ויעמידו דלתותיו ועד-מגדל
המאה קדשוהו עד מגדל חננאל:
(ג) ועל-ידו בנו אנשי ירחו ועל-
ידו בנה זכור בן-אמרי: (ג) ואת
שער הדגים בנו בני הסנאה
המה קרוהו ויעמידו דלתותיו
מנעוליו ובריהיו: (ד) ועל-ידם

החזיק

רען איינגעזעט האטמען, ויא
ווייהעטען עס ביו אן רען
טהורם מאה), ביו אן רען
טהורם חננאל. (ב) אונטער
זייער לייטונג בויעטען דיא
מאננער פאן ירחו, אונד אונז
טער זייער לייטונג בויעטען
זכור דער זאהן אמרי'ס.
(ג) דאז פישטהאר בויעטען
דיא זאהנע סנאה'ס, ויא וואלכ
טען עס, אינד זעצטען דעם
סען טהיערען, שלאסער אונד
ריגעל איין. (ד) אונטער איה

ר ש י

דלתותיו. של שער: ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל: (ב) ועל ידו. אלל ידו בסמוך לו
של כל בונה ובונה שנו אותו בניין של שער הלל: בנו אנשי ירחו. כך היו מנהגם הללו
היו בונים כאן בחומת העיר עד חלום בנייה המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך
לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה: ועל. כמו (במדבר כ')
ועליו מטה משה בסמוך וכן פתחו סמוך לבניין ידו והאקרא לא דקדק בלשונם פעמים שהיו
אומר על ידו ופעמים שהיו אומר עליו ואחריו החזיק: (ג) ואת שער הדגים. כך שם
השער: המה קרוהו. נתנו הקורות ותקרו' על השער: קרוהו. משקל חזק כמו מן קרה
דוגמת השקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד) וקי"ף של קרוהו אינה נהוגה לינקד בחיר"ק בעניין
זה מפני רי"ג של אחריה כמו בדרך (שם י') חרף עשהו (משלי י"ז) ונרכתיה והימה לטוים
(בראשית י"ז) וזרחים בארכות (יחזקאל כ"ט): מנעוליו. מסגרו שוירל"ן בלע"ז:

החזיק

ב א ו ר

הקודמים לו בחומה ההיא לפאת נגב? מזה עדות לדעת האומרים כי השער הזה נקרא בו
אודות הללן אשר מכרו ברחוב אשר לפניו לקרננות, ומפני זאת הייתה על השער הזה קדושה
ומעלה יחירה מכל שערי עיר ליון, ומקדושתו זאת החלו בו בראשונה וגם קדושו, מה שלא
נמלא בשאר השערים, ובניו היו כהנים אשר ישבו בעיר דוד לפאת מזרח מול בית ה', ולכן
תרגמתי כהחכם רש"ד (ויהו ווייהעטען עס), והנה מגדל המאה ומגדל חננאל שניהם היו בין
שער הללן לשער הדגים, מגדל המאה היה לנדר שער הללן ומגדל חננאל לנדר שער הדגים,
ואולי הים רחב הרחוב אשר מכרו שם לאן קדשים עד מגדל האשה ועד המגדל הזה קדושו
אולם האומר עד מגדל חננאל יסב על מלת ויבנו שלפני זה וענינו ויבנו את שער הללן
עד מגדל חננאל בענין ויעזבו ירושלים עד החומה הרחבה להלן פסוק מ' ועוד הרבה בפרשה
הזאת, ויהיה לפ"ז מן המה קדושו עד המאה קדושו מאמר מיסגר, וידוע מלע כי
מסגר הספר הזה ישמור בכל הפרשה סדר השערים והחומות, חומת המזרח בראשונה ואחר
חמת הלפון, ואחר חומת המערב ואחר חומת הדרום, וכנה יסוב חומת הר ליון משני,
עד יסוב להלן בפסוק ל"ב אל שער הללן אשר משם החל, עכ"ל ההערה. (ב) ועל ידו,
אמר ידידי ה"ה: לדעתי הכוונה לאן כמו חנה אותו על ידי (בראשית מ"ב ל"ז), ומבאר
הרמב"ן שם שאין הכוונה אל ידי כי אם על אחיותי, כלומר הראשון שהוא אלישיב התאמן
לננות חלק ידוע בחימה והוא דאג ועמל לבקש בונים ועל ידו באו הבונים הנקובים בשמותם
ויבנו והוא עושה עליהם והעיר אותם אל המלאכה, וכדרך הזה נוכל לפרש כל על ידו ועל
ידם הבאים בפרשה, וראוי להעתיק (חונטער זייער חזקאי"ט) או מה שהוא מענינו (חונטער

החזיק מרמות בן-אוריה בן-
הקוץ ועל-ידם החזיק משלם
בן-ברכיה בן-משיובאל ועל-
ידם החזיק צדוק בן-בענא:
(ה) ועל-ידם החזיקו התקועים
ואדיריהם לא-הביאו צורם
בעבדת אדניהם: (ו) ואת שער
הישנה החזיקו יוידע בן-פסח
ומשלם בן-בסודיה המה קרוהו
ויעמידו בלתי-תתיו ומנע-ליו
וקריחיו: (ז) ועל-ידם החזיק

רער לייטונג בעפעסטיגטע
מרמות דער זאָהן אוריה'ס,
דעם זאָהנעם הקוץ'ס, אינטער
איהרער לייטונג בעפע-
סטיגטע משלם דער זאָהן
ברכיה'ס, דעם זאָהנעם
משיובאל'ס, אונטער איהרער
לייטונג בעפעסטיגטע צדוק
דער זאָהן בענא'ס (ה) אונטער
איהרער לייטונג בעפעסטיג-
טען דיא חקועים; דערען היר-
טען זאָהן, באַטחען איהרען
נאָקען ניכט צור אַרבייט איה-
רער העררען. (ו) דאָן אלטע
טהאַר בעפעסטיגטען יוידע
דער זאָהן פסח'ס אונד משלם
דער זאָהן בסודיה'ס, זיא
וואַלכטען עס, אונד זעצטע
דעססען טהירען, שלאָפסער אונד ריגעל איין. (ז) אונטער איהרער לייטונג בעפע-
סטיג-

מלטיה

הכר א'

ר ש י

(ד) החזיק. לבנותו הבניין: (ה) החקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה חקוע:
ואדיריהם. עשירים של חקוע: לא הליאו נוארם. לא סייעו בעבודתו של הקנ"ה לבנות חומת
העיר: (ו) ואת שער הישנה. כך שמה:

לכא

ב א ו ר

זיינער (לייטונג) ובתרגומי. (ד) החזיק, רש"י אמר לבנותו הבניין, ומה' הכונה החזיק את
עצמו לבנות, וגם להלן (ה' ט"ז) במלכת החומה הזאת החזיקתי פירש כמו כן החזיקתי לעסוק
בה חזיר (ער טטרענגטע זיך טן), והדל"ק בשרשים פירש החזיקו המלכה והענין אחד.
(ז) ואדיריהם, כל המפרשים פירשו העשירים בעם, אך לדעת רש"י יהי' חזונ'הם מוסב על
הקנ"ה ולדבריו נחר בתאר זה להורות כי בחזקתם ובעשרם העיזו פניהם ולא הכירו את קונם
כי אצרו מי חזון לנו? וראב"ע פירש ממזנה ושר משפחתם; אולם כפי' מה שפירש הדל"ק
(בשרשים ובחזרו לספר שופטים וירמיה), כי בספל אדירים (שופטים ה' כ"ה) הכונה חזוני
הרועים, וכן חזירי הלחן (ירמיה כ"ה ל"ד), נוכל לפרש גם כאן על גדולי הרועים, ויש זכר
לדבר כי העיר חקוע הי'ה מושב לאנשי מקנה, שהרי נאמר (עמוס א' א'), אשר היה
גוקים מחקוע ותרגם יונתן שם מרי גיתון (שרי הרועים), (ויחזיק מה שנת מדבר חקיע
(ד"ה' ב' ב' כ') הכונה על מקום מרעה לחן ע"ד וינהג את הלחן אשר האדבר (זמות ג'
ח), ועיין שרשים להל"ק שרש דבר) וא"כ יאמר פה חזירי הרועים לא ראו לעסוק בעבודת
חזונ'הם והם ראשי העיר. גם יתכן עוד, חזיר בהוראתו על הרועה חזינו מן חזר כמו
שחזנו המדקדקים כי מדוע יקרא ביחוד ראש הרועים חזיר, רק הוא מן דיר נאשרו דיר
מן מדור באפלי רשע) שהוא שם מושאל לרפת הלחן נדח"ל כנודע, ומאנו נכנה חזיר לתאר
הרועה, ולדעתי מלחנו לשלה הזאת ב' בשם אשר שהוא מן פר נחש (ישעיה ל' כ"ג), וכן
לכא נרים הלחן (תהלים ס"ה י"ד), שענינם מקום שדות ומרעה, (ובא אשר בלגה הכ"ף
כי כנר בחרתי במקום אשר כי שרש נר הוא כנר) וא"כ יהי' אדירים כולל כל הרועים כנודע
בקטן

תרגום אשכנזי

סטיגטע מלטיה דער גבעני, ירון דער מרנתי, דיא מאננער גבעני'ס אונד אויס מצפה, וועלכע פיר דען געריכטס שטוהל דעם לאנדפאלענער'ס דיעסווייטס דעם שטראמהמעם בעשטימטט וואר. (ח) אונד טער דיעזער לייטונג בעפעסטיגטע עויאל דער וואהן חרהיה'ס איינער דער גאלד שטיערע, אונטער דיעזער לייטונג בעפעסטיגטע חנניה

נחמיה ג

מלטיה הגבעני וירון המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר: (ח) על ידו החזיק עויאל בן חרהיה צורפים ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלים עד

החזמה

אין וואהן אויס דער אפאטהעקער פאטיליע, אונד זיא בעפעסטיגטען ירושלים ביו צור בריו

ר ש י

(ו) לכסא פחת עבר הנהר. עבר הנהר כסא אחד בנה כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר: (ח) צורפים. אותה מצפה היתה נקראת על שם אימותם: ויעזבו את ירושלים. מלאכה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה:

זר

ב א ו ר

בקטן, ולזה יעמוד אדירי הללן (ירמיה שם) היטב לעמת רועים במאמר הקודם, וכן בספלי אדירים חומת המליכה מאוד כאשר יבין המשכיל. (ו) לכסא, אם גם נכונים דברי הסנס רש"ד שהכונה אנשי גבעון והמצפה היו חתת ממלכת פחת עבר הנהר (כי כסא יאמר ביחוד על כס המלכות והממשלה) כי יד פחת יהודה לא שלטה בגבעון ומלכה, ובכל זאת לא מנעו את עצמם מבוא לעזרת אחיהם בגבול העיר, בכל זאת יש לפקפק קצת מדוע לא יהי' גבעון ומלכה אשר שניהם בחלק בנימן ולא רחיקים המה מירושלים תחת יד פחת יהודה, והנה ירחו היחה בקצה גבול א"י ותקוע עיר בחלק אשר, (עיין פירוש הרד"ק על עמוס א' א'), והזכיר אנשי ירחו והתקועים ולא העיר שלא היו שייכים לכסא יהודה, ולזה יראה לי שמקום אחד היה נקרא לכסא פחת הנהר, כי שם פחת עבר הנהר ישב לכסא משפט מידי עברו בארץ לשפוט שפוט בכל מקומות ממלכתו והי' זה טרם הושם נחמיה לשם ושפוט עליהם. וידידי הסנס המחרנס אמר בהערותיו: מענין חלוקת הארץ בספר יהושע נראה כי נחלת יהודה היחה מנגב לירושלים, ונחלת בנימן מלפון לה, וגבולותיהם היו בתוך העיר, עד שהיא בעלמה נחלקת לשנים, הונגה ליהודה והלפון לבנימן. והנה מלבד מלכה נלעד (שופטים י"א כ"ט) ומלכה מואב (שמואל א' כ"ב ג'), אשר היו רחוקים מירושלים ואין להם שום הלטרפות לפרשה שלפנינו, היו עוד שתי ערים הנקראות מלכה, אחת בנחלת בני יהודה (יהושע ט"ו ל"ח), ואחרת בנחלת בנימן (שם י"ט כ"ו) וא"כ אין אנו יודעים כאן מאיזה מלכה מדבר, אם מיהודה אם מבנימן, לכן יבוא המאמר לכסא וגומר אחריו ליתרון באור, כלומר אותו המלכה אשר הוא מיועד לכסא פחת עבר הנהר: לשפוט שפוט בעברו בארץ, ובאמת היחה מלכה מקום המשפט ככתוב בשמואל א' (ז' ט"ז) ע"ג, וממלת גבעון (עיר בחלק בנימן) נראה שהמלכה העומד בלדו ג"כ מבנימן, ויבוא א"כ המלכה בה"א הדעת במשפט כל השם בלתי נודע אשר יבוא הכאור תיכף אחריו כמו באנו אל הארץ אשר שלחתנו (במדבר י"ג כ"ז), וכן תרגמתי עכ"ל. (ח) בן הרקחים, ג"ו כמו צורפים שם משפחה אשר נקראת בן על שם אומתה (רש"ד). ויעזבו, זה לשון הראש"ע מלשון חכמים מעזיבה (וכן כתב הרד"ק בשא"ש) ויש אומרים כי בן עזוב תעזוב עמו (שמות כ"ג ה'), ע"כ. ויש מהחכמים שחשבו, שדעת הראש"ע לפתור ויעזבו כאן בענין עזב תעזוב עמו שענינו העזר והקמה, ותרגם (אונד יצא הלפון ירושלים חזין). אולם הפירוש הזה הוא

ברייטען מויער. (ט) אונטער
איהרער לייטונג בעפעסטיג-
טע, רפיה דער וואהן חור'ס,
דער אבערסטע דעם האלבען
בעצירקס פאן ירושלים.
(י) אונטער איהרער לייטונג
בעפעסטיגטע ידיה דער וואהן
חרומה'ס, אונד צוואר געגען
זיינעם הויזע איבער, אונד אונ-
טער דיעזער לייטונג בע-
פעסטיגטע חטוש דער וואהן
חשכניה'ס. (יא) איין עכענמאסיגעס שטיק, בעפעסטיגטע מלכיה, דער וואהן חרם'ס
אונד

החומה הרחבה: (ט) ועל-ידם
החזיק רפיה בן-חור שר חצי
פלך ירושלם: (י) ועל-ידם החזיק
ידיה בן-חרומה ונגד ביתו ועל-
ידו החזיק חטוש בן-חשכניה:
(יא) מדה שנית החזיק מלכיה

בן

ר ש י

(ט) שר חצי פלך ירושלים. שר היה על חצי העם שנירושלים: פלך ל' דוכסות ומלכות: (י) ונגד
ביתו. נפל חלקו לננות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: (יא) מדה שנית.
כאותה מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כמותו שנית מדה בבניין החומה אינו
נופל

ב א ו ר

פוא בדיפך המכוון בדברי הראב"ע, כי לדעת ה"א יהי' עזוב תעזיב ענין לטעון המשא כמו
ויעזבו דכאן, כי זה לשונו שם ויש מפרשים כמו ויעזבו את ירושלים לטעון המשא בדרך
רחוקה עכ"ל. החומה הרחבה, אמר ידי החכם המתרגם: עוד אוסיפה דבר על מה
שהעירותי לעיל (ב' ח') מענין תבונת עיר הקדושה, ירושלים היתה מוקפת מהרים גבוהים
ונשאים משלש רוחות ממזרח ממערב ומנגב, ורק גיאיות עמוקים יפרידו בינה לההרים האלה,
אולם מלפון לה ישתרע מישור רחב ידים עד העיר שמרון, ולכלתי היות נקל לאויב לבוא על
העיר דרך המישור הזה ולהתנפל עליה, היתה חומת הר ליון מלך לפון גבוהה ובכורה מאוד,
ורחבה יותר מכל חלקי החומה ממזרח מנגב וממערב, אשר על כן נקראה, החומה הרחבה,
והיא חומת הכפון שהבאתי לעיל (שם שם), ובה היו שני שערים לפאת מזרח שער אפרים
ולפאת מערב שער הפנה, עכ"ל ההערה. (ט) חצי פלך, מחוץ תרגם של מכל אריגוב (דברים
ג' ד') כל בית פלך תיכוניא, וכן שלשת הנפת (יהושע י"ז י"א) תלת פלכון (ראב"ע ורד"ק).
(י) ונגד ביתו, נמ"ש רש"י, והו"ו היא מבשרת שהוא החזיק רק נגד ביתו, ומכאן ואילך
החזיק חטיש. (יא) מדה שנית, לדעתי הענין כי נחמיה עמד וימודד החומות מסביב וחלק
בכל פאה ופאה לשני חלקים במדת אמת הבנין, וע"ז נאמר בפירוש האת מדה שנית כלומר
חלק השני מהחומה לכד הזה. וידידי ה"ה הוסיף לבאר בהערותיו וז"ל: לפי מה שהעירותי
לעיל פסוק ח' היה מלפון לירושלים מישור גדול, והנה א"כ בנא האויב על העיר ללכדה
הבקיע תמיד חומת הכפון בראשונה ויעש בה פרכים גדלים ורחבים, כי כן מלינו ביהואש
מלך ישראל בנאוהו על ירושלים (מלכים ב' י"ד י"ג) ויפרץ בחמת ירושלים בשער אשרים עד
שער הפנה ארבע מאות אמה, ולא נודע אם מלכי יהודה הבאים אחרינו בלרו את הפרץ
הגדול הזה — וגם אחרי כן בנאו נבוכד נאלץ מלך בבל על ירושלים נראה מדברי ירמיה
(ל"ט ג') כי הבקיעו ג"כ חומת הכפון בתחלה. בין כך ובין כך היו פרכי חומת הכפון נרחבים
וגדולים יותר מכל פרכי החומות האחרות וקירוב הדבר כי החומה ההיא היתה בימינחמיה
בלה פרוכה גלים נלים ולא נודע מקום שעריה איה, וכבר אמרתי לעיל (כ' ח'), כי גם
בחומת נגב לא היו שערים כלל ולכן לא תבוא הלצון מדה שנית בבל הפירוש כי אם פה
בחומת הכפון ולהלן בחומת הדרום בלבד, וזה כי ממקור השערים בחומות האלה, הולךך
נחמיה

אונד חשוב דער זאָהן פּחח
מואַב'ס, נעכסט דעם אָפּענ-
טהורם. (יב) אונד אונטער
דעזער לייטונג בעפֿעסטיגטע
שלוס דער זאָהן דעם געהוימ-
קינכטלער'ס, דער אָבער-
סטע דעם אַנדערן האַלבען
בעצירקס פֿאַן ירושלים,
ער אונד זיינע טאָכטער.
(יג) דאָז טהאַלטהאַר בעפֿעס-
טיגטע חנון מיט דען בעוואָה-
נערן זניח'ס, ויא בויעטען עס,
אונד זעצטען דעססען טהירען,
שלאָססער אונד ריגעל איין,
אונד אויך טויענד עללען אָן
דער מויער, ביז אָן דאָז מיסט-
טהאַר. (יד) אונד דאָז מיסט-
טהאַר בעפֿעסטיגטע מלכיה
דער זאָהן רכב'ס, דער אָבער-
סטע דעם בעצירקס פֿאַן בית

בִּן-חֶרֶם וַחֲשׁוֹב בִּן-פַּתַּח מוֹאֵב
וְאֵת מִגְדַּל הַתְּנוּרִים: (יב) וְעַל-
יְדוֹ הַחֲזוּק שְׁלוֹם בִּן-הַלּוּחַשׁ
שׂר חֲצִי פֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם הוּא
וּבְנוֹתָיו: (יג) אֵת שַׁעַר הַגִּיָּת
וְהַחֲזוּק חֲנוּן וְיֹשְׁבֵי זִנּוּת הַמָּה
בְּנוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דְלִתָּתָיו מִנְעָלָיו
וּבְרִיחָיו וְאַלְף אָמָה בַּחוּמָה עַד
שַׁעַר הַשְּׁפוֹת: (יד) וְאֵת שַׁעַר
הַשְּׁפוֹת הַחֲזוּק מַלְכִּיָּה בִּן-רֶכֶב
שׂר פֶּלֶךְ בֵּית-הַכֶּרֶם הוּא יְבָנְנוּ
וַיַּעֲמִיד דְלִתָּתָיו מִנְעָלָיו וּבְרִיחָיו:

ואח
הכרם, ער האָטטע עס צו בויען, אונד דעססען טהירען, שלאָססער אונד ריגעל איינצו-
זעט.

ר ש י

נופל לומר ל' מידה בננין השערים לפי שאין להן כי אם בננין חלק של חומה שלא מליו
בכל הפרשה בננין השערים לשון מדה: ואת מגדל התנורים. גם הוא בנה אותו מגדל ששמו
כך כל המגדלים הללו שנפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב: (יב) הוא ובנותיו. שלום ובנותיו
החזיקו לבנות הבניין: (יג) עד שער השפופות. ושער האשפות לא היה בכלל: (יד) שר פלך
המלפפה. שר ורונס המלפפה: הוא יבנו. הוא יהיה בונה אותו שער:

ויטלנו

ב א ר

נחמיה למוד החומה במדה ידוע ולחלות אותה לשמים, האמח לאחר והשנית לשני, קולם
בחומת מזרח ומערב אם גם שהו גם הם מפוללות הרנה, בכל זאת מקום שעריהם ניכר
היטב, ואין כורך למדה אחרת, כי מחלקותם היו משער לשער או אל המגדל ויתר הדברים
הנשארים בחומות, עב"ל ההערה. (יב) הלוחש, בעבור ה"א הדעת אמרו הרד"ק והראב"ע
שאינו שם פרטי לאיש רק שם תאר שהיה לו ונקרא כן לפי שה' יודע ללחוש על הנחשים,
או שהיה איש מבין וחכם כמו ובנון לחש כן דעת הרד"ק. גם יש לפרש שהיה קומן לעשות
זומי זהב כענין ובתי הנפש והלחשים (ישעיה ג' ב'), שפירש הרד"ק שהוא עדי האין ויהי'
זה כעין כורסים ומרקזים דלעיל. שר חצי פלך, לא ידענו אם שלום או הלוחש היה פלך,
אך נראה ששלום הוא השר לפי שהחזיק בננין החומה נשאו נחשים ושמהו לשר וכיחב הספר
תארוהו בתאר שהיה לו בעת כחבו הדברים על ספר וכן הוא בחר שמות התארים. (יג) השפופות,
כמו האשפות ונעלמה האל"ף והוא עד ולא עד בכלל כמ"ס רש"י, ועיין מה שהנחתי לעיל
(ב' יג) בשם ידידי החכם האחרנס. (יד) הוא יבנו, הראב"ע אמר שהוא עבר במקום
עמיד, גם יתכן שהענין כי הוא קיבל עליו להחזיק תמיד את בדקה (וזה חיצ בויה לו ערהוה)
טען) ולכן יבוא העמיד כדרך על פעולה השתמידית, וכן ויטלנו בפסוק הנא שהוא יקרה

תמיד

נחמיה ג

(טו) ואת שער העין החזיק שלון
בן-כל-חזה שר פלך המצפה
הוא יבננו ויטלנו ויעמידו
דלתותיו מנעליו ובריהיו ואת
חומת ברכת השלח לבן-המלך
ועד-המעלות היורדות מעיר
דוד: (טז) אחרי החזיק נחמיה
בן-עזבוק שר חצי פלך בית-
צור עד-נגד קברי דוד ועד
הברכה העשויה ועד בית
הגברים: (יז) אחרי החזיקו
הלויים רחום בן-בגי ערדו

ימיר'

החזיק

איהם בעפעסטיגטען דיא לעוויטטען רחום דער וואהן בני'ם,

תרגום אשכנזי קיד

ועטצען. (טו) דאז קוועללענ-
טהאר בעפעסטיגטע שלון דער
ואהן כל חזה'ם, דער אבער-
סטע דעם בעצירקס פאן
מצפה, ער האטטע עם צוביי-
ען, צודעקקען, אונד דעססען
טהירען, שלאסער אונד רי-
געל איינצוועטצען, וויא אויך
דיא מויער אס טייכע שלח'ם,
דער צום קאניגליכען נארטען
געהארטע, ביז אן דיא שטופ-
פען, דיא פאן עיר דויד הער-
אכגעהען. (טז) נאך איהם בע-
פעסטיגטע נחמיה דער וואהן
עזבוק'ם, דער אבערסטע
דעם האלבען בעצירק'ם פאן
בית צור, ביז דען גראכערן
דויר'ם גענענאיבער, ביז אן
דען אנגעלעגטען טייך אונד אן
דאז העלדענהויז. (יז) נאך
אונטער ווינער לייטונג בע-

פע

ר ש י

(טו) ויטלנו ויהוא היה מסבך אותו לשון מטללתא: ואת חומת השלח. שהיא נוטה
לכד גן המלך: ועד המעלות. הם היו מכירים מקומות הללו: (טז) בית צור. שם מקום:
לפלו

ב א ו ר

חמיד, לעת הצורך, את השער, ואולי שם זה כוונת רש"י ע"ש. (טו) כל חזה, שם איש.
ברכת השלח, הוא גחון סמוך לירושלים (ונוכח במלכים א' ח' ל"ג) ונקרא גם שלח (ישעיה
ח' ו'), וכל עם ה"א הדעת כמו הירדן העי לפי שהמה באמת בעקרב שמות התארים,
(ונבר הבאתי זה בספרי תל"ע בהוראת ה"א) וגם שלח נקרא רק לפי שמימיו מתפרשים כמ"ש
הרד"ק בשרשיו שרש שלח ע"ש. זה לשון ידידי החכם המתרגם: שער העין, השער נקרא
כן על שם עין השלח או השלח הנובע מחולה לו ומי העין הזה נמשכו אל הברכה סמוכה
לבן המלך אשר היה לפני העיר למען השקות את הגן הזה, וסביב הברכה והגן היתה חומה
מחוברת אל חומת העיר, ולא נראה השער הזה מקיר העיר וחובה כי היה סגור מחומת
הגן מכאן ומכאן, ודרך השער הזה ירדו מלכי יהודה ואנשי ביתם, במעלות היורדות
מעיר דוד אל הגן, וברכת השלח הזאת היא בעלמה אותה ברכת המלך אשר נזכרה לעיל
(נ' י"ד) עכ"ל. (טז) הברכה העשויה, ואנחנו כל נדע טעם וקנט שמות התארים האלה,
וכל אשר נדמה נפשונו לכאר בזה אין לכרר אמתו—ולזה הלכתי בדרך רש"י וכל המוטל בספק
יהי מונח עד שיבוא אליהו. וידידי החכם המתרגם אמר: ואולי היא הברכה אשר נזכרה
במלכים ב' (כ' כ'), כי חזקיהו מלך יהודה ע"ש ה אותה להביא את המים העירה, ונקראה

בן

חרגום אשכנזי

פֶּעַס־טִיגֶטֶע דעם חשביה דער
אַבערסטע דעם האַלבען בע-
צירקס פֿאַן קעילה, פֿיר זיינען
בעצירק. (יח) נאָך איהם בע-
פֶּעס־טִיגֶטֶען איהרע כרירער,
בוי דער זאָהן חנדר'ס, דער
אַבערסטע דעם אַנדערן האַל-
בען בעצירקס פֿאַן קעילה.
(יט) אונטער זיינער לייטונג
בעפֿעס־טִיגֶטֶע עזר דער זאָהן
ישוע'ס דער אַבערסטע פֿאַן
מזפה, איין עבענמאַסיגעס
שטיק, דעם אויפֿגאַנגע דעם
ציגהוועס געגענאיכער, בוי
אָנדען ווינקעל. (כ) נאָך איהם
בעפֿעס־טִיגֶטֶע אייפֿריג ברוך
דער זאָהן זכ'ס איין עבענמאַ-
סיגעס שטיק, פֿאַן דעם ווינקעל
אָן בוי צום איינגאַנגע דעם
הויזעס אלישיב'ס, דעם האַ-

נאָך איהם

נחמיה ג

הַחֲזִיק הַשְּׂבִיחַ שׁוֹר־חֲצִי-פֶלֶךְ
קַעִילָה לְפֶלֶךְ כּוֹ: (יח) אַחֲרָיו
הַחֲזִיקוֹ אַחֲיָהֶם בּוֹי בֶן-חֲנַדָּר
שׁוֹר חֲצִי פֶלֶךְ קַעִילָה: (יט) וַיַּחֲזֹק
עַל-יָדוֹ עֶזֶר בֶּן-יִשׁוּעַ שׁוֹר הַמִּצְפָּה
מִדָּה שְׁנִית מִגֵּד עֶלְת הַנֶּשֶׁק
הַמִּקְצָע: (כ) אַחֲרָיו הַחֲרָה
הַחֲזִיק בְּרוּךְ בֶּן-זָבִי מִדָּה שְׁנִית
מִן-הַמִּקְצָע עַד-פֶּתַח בֵּית
אֱלִישִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: (כא) אַחֲרָיו
הַחֲזִיק מִרְמוֹת בֶּן-אֹרִיָּה בֶן-

הקוץ וכי קרי.

הען פריעסטער'ס. (כא) נאָך איהם בעפֿעס־טִיגֶטֶע מרמות דער זאָהן אוריה'ס, דעם זאָה-
נעם

רש"י

(יו) לפלכו. מאותה שררה חלי פלך בנה בניין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלכו מלכו מן ענד
ענדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה של סם דבר מאותיות בג"ד כפ"ת דגושות: (יח) אחיהם.
הלויים: (יט) מנגד עלות הנשק. מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי
פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זיין של נשק הגבורים היו
נותנין (ס"א נמונים) שם כעניין שני ערי מנזר והנשק: המקצוע. לקרן זוית של חומה:
(כ) חמרה. פתורו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק:

באור

כן כי היא עשויה ממנו. (יו) לפלכו, כל מה שהי' ראוי לבנות ע"י אנשי פלכו בנה הוא
משלו כן יראה לי. (יט) עלות הנשק, אס שהיו שם מעלות שעולין אל בית הנשק, או
שהוא בית הנשק עלמו ונקרא עלת הנשק לפי שהי' במקום גבוה (והפֿענבורג), גם יתכן שהיה
מקום במנזר שם היו מעלים כלי המלחמה עת תבוא העיר במלור. המקצע, יתכן שהיו
מקומות עלות הנשק (יתפרש איך שיתפרש) יותר מאחד ולזה יסמן כי בית הנשק הזה היה
במקצוע בקרן זוית ומקצוע הוא כמו קלה כמ"ס הראש"ע, ולדעת יודידי ה"ה יחסר פה מלת
עד ושעורו עד המקצוע וכן מתורגם. (כ) חחרת, לדעת המפרשים הוא מענין חרון אף, והרד"ק
בשרשיו אמר חמם עלמו להתחזק במלחמה, וראש"ע פתר חמרה על עלמו על עיכוב המלחמה
והחזיק ידו במדה השני, ולדעתי הוא מענין ואיך תתחמה את הסוסים (ירמיה י"ב ה'),
אתה מתחמה בארז (שם כ"ב ט"ו), שענינו הקנאה והספן להדמות לדבר מה (נח"א ייפערן),
וועטאייפערן, ועיין בבאור על תהלים (ל"א א') כי גם מן תחמר שרש חרה, (עיין רד"ק
שרש חרה ותחמה וספר המלים להחכם געוועניוס ערך תחמה), אולם הנוון לפי דעתי הוא
כי חמרה שם עלם פרטי והמלה ואחריו וכן החזיק עומדים במקום שנים ושעור הכתוב ואחריו
החזיק חמרה ואחריו החזיק ברוך. מן המקצע, עלות הנשק שזכר. (כא) מרמות, האים
הזה

נעם הקוץ'ס איין עבנמאס'ס
 געם שטיק, פאם איינגאנגע
 דעם הויזעס אלישיב'ס, ביו
 אנס ענדע דעסזעלבען. (כג) נאך
 איהם בעפעסטעטען דיא פריי-
 סטער, דיא מאנגער דעם
 קרייזעס (מקירדן). (כג) נאך
 איהם בעפעסטעטע בנימן
 אונד השיב איהרעם הויזע-
 גענאכער, נאך איהם בע-
 פעסטעטע עזריה דער זאָהן
 מעשיה'ס, דעם זאָהנעם
 ענניה'ס, נעבען זיינעם הויזע.
 (כד) נאך איהם בעפעסטעטע
 בני דער זאָהן חננד'ס, איין
 גלייכמאס'ס שטיק, פאם
 הויזע עזריה'ס ביו אן דען ווייג-
 קעל אונד אן דיא עקקע.
 (כה) פלל דער זאָהן אוי'ס
 (בעפעסטעטע) דעם ווינקעל
 גענענאכער אונד דעם טהור-
 מע דער הערפארטריט פאם
 אָבערן קאָניגס הויזע אים גע-
 פאָנגניס האַפּע, נאך איהם
 פריה דער זאָהן פרעש'ס. (כו) אונד דיא אונטערגעבענען וועלכע אין דער בורגפעסטע
 וואָהנ-

הקוץ מדה שנית מפתח בית
 אלישיב ועד תכלית בית
 אלישיב: (כג) ואחריו החזיקו
 הכהנים אנשי הכפר: (כג) אחריו
 החזיק בנימן וחשוב נגד ביתם
 אחריו החזיק עזריה בן-מעשיה
 בן-ענניה אצל ביתו: (כד) אחריו
 החזיק בני בן-חננד מדה שנית
 מבית עזריה עד המקצוע ועד-
 הפנה: (כה) פלל בן-אוי מנגד
 המקצוע והמגדל היוצא מבית
 המלך העליון אשר לחצר
 המטרה אחריו פדיה בן-פרעש:
 (כו) והנתינים היו יושבים בעפל

עד

ר ש י

(כא) מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו'. מנגד אותו בית בנה בניינו נגד ביתם שהיה שם בסמוך
 לשומה: (כה) והמגדל היולא. מגדל אחד היה בשומה שהוא יולא וכולט מכפנים: (כו) והנתינים
 היו

ב א ו ר

הזה כבר נזכר לעיל פסוק ד' והוסיף עוד ידו לבנות גם את זה ולכן בנה עתה רק חלק קטן
 מפתח הבית עד תכליתו, כי אף שנאמר גם באחרים שבו נגד או אלל ביתם הנה לא הגביל
 בהם הקלה האחרון. (כד) ועד הפנה, המלה הזאת היא מנחי ל"ה (ורד"ק הביאה בערך
 פן) מן פנה ונקרא הזוית כן לפי שמשם נפן ללד אחר, ויכונו גם המגדלים בשם פנות, להיות
 על המגדלים ועל הפנות (דברי הימים ב' כ"ו ט"ז), על הערים הבכורות ועל הפנות הגבוהות
 (לפניה א' ט"ז), לפי שהיו בנויים לרוב בקרן זוית לראות ולירות משם לכל עבר, וא"כ נא כאן
 ועד הפנה ליתר באור של המקצוע, והכוונה שבו עד המגדל שעומד במקצוע, ויראה כי הפנה
 הזאת היא בעצמה המגדל שזכר בפסוק הבא כי פלל בנה מן המקצוע והמגדל הזה. (כה) המטרה,
 שרשו נטר שענינו שמירה כמו לא תקים ולא תטור, ומלך המטרה היא מקום אשר אסירי המלך אסורים
 שם כנראה בספר ירמיה (מדברי הרד"ק בשמים). (כו) והנתינים, מקרא קצר ובתשלומו
 והנתינים אשר היו יושבים בעפל החזיקי וגומר (מדברי הראב"ע), ומלת עפל בארתי בספר
 מלכים

חרגום אשכנזי

וואהנטען (בעפעסטיגטען) ביו דעם וואססערטהארע געגענט איבער, וועלכעס אסטליך איזט, אונד דעם הערפארטרעטענדען טהורמע. (כז) נאך איהם בעפעסטיגטען דיא חקועים איין עכענמאסיגעס שטיק, דעם גראסען הערפארטרעטענדען טהורמע געגענט איבער, ביו אן דיא מויער דער בורגפעסטע. (כח) אבער האלכדעם ראסטהארעס בעפעסטיגטען דיא פריעסטער איין יעדער זיינעם הויזע געגענט איבער. (כט) נאך איהם בעפעסטיגטען צדוק דער וואהן אמר'ס זיינעם הויזע געגענט איבער, נאך איהם בעפעסטיגטען טע שטעיה דער וואהן שכניה'ס דער היטער דעם טהארעס

נחמיה ג

עד נגד שער המים למזרח והמגדל היוצא: (כז) אחריו החזיקו החקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל: (כח) מער ושר הפוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו: (כט) אחריו החזיק צדוק בן-אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן-שכניה שמר שער המזרח: (ל) אחרי החזיק חנניה בן-שלמיה וחנן בן-צלף הששי מדה שני אחריו החזיק

משלם

אחריו קרי

געגען מארגען. (ל) נאך איהם בעפעסטיגטען חנניה דער וואהן שלמיה'ס אונד חנן דער זעכסטע וואהן צלף'ס, איין עכענמאסיגעס שטיק, נאך איהם בעפעסטיגטען משלם דער

רשי

היו יושבים בעופל. והנתינים היו עשבים בלחמם מחזו והיה בונים אותם מחזו שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של כר המזרח: (כח) איש לנגד ביתו. כל אחד היה בונה כנגד ביתו: (ל) וחנן בן צלף הששי. בנים הרבה היה לו לללף וחנן הוא הששי מדה שני. כמו שנית: נשבתו

באור

מלכים. וידידי הכחם המתרגם אמר: לדעתי עפל הוא מקום מבצר, מחזק בחומה כחורה ובמגדל גבוה מאוד ובחרגומי (בורגפעסטע), ואולי היה בעפל בית מועד לכל בני חממה אשר לנחשטים הנשו, ונאסרו שמהן נחמיות ארץ במקום חשך ואכלה (בורגפעטעטע), ויהיה עפל כמו אפל בחילוף, ואינו רחוק ג"כ שהיה בו מקום מיוחד אשר המלך ויועליו ושריו התאספו שם, לשמוע ולבחון דברי האסירים אשר יונחו לפניו להלמדק ולבקש על נפשם, ולשפוט את לחיים או למות (פערעהורחזו) וזה אשר נקרא בחן, ויוון לפי זה היטב ענין הכתוב כי שיעיה (ל"ב י"ד) עפל ונחן היו בעד מערות עד עולם, ע"ל הערתו. (כז) החקעים, גם הזה כבר נזכרו לעיל ססוק ה' וננו שוב את זה, אולם גם כאן נראה שלא היה המרחק רב, כי המגדל היוצא יכלא מן העפל, וא"כ לא היה בינו לבין החומה מקום רחב, גם יש לפוש כי האדירים אשר נכעס הראשון לא שלחו את ידיהם במלאכה, הנה עתה החזיקו. (כט) שער החומה, אשר ידידי ה' ידוע תדע כפי אשר העירותי בקודם כי שער המזרח הנזכר פה ושער המפקד להלן פסוק ל"א, וכן שער המטרה לקמן (י"ב ל"ט) שער בית המקדש הם ולא שער העיר. (ל) מדה שני, אמר הראש"ע כמו שנית וכן אל בית הנשים שני (אסתר ב' י"ד) ע"כ, אך אין הראיה דומה, כי שם הכונה פעם השני כמו שכתב הוא עלמו שם ח"ל, וכל הטעם

משלם בן-ברכיה נגד נשבתו:
(לא) אחרי החזיק מלכיה בן-
הצרפי עד-בית הנתינים
והרכלים נגד שער המפקד
ועד עלית הפנה: (לב) ובין עלית
הפנה לשער הצאן החזיקו
הצרפים והרכלים: (לג) ויהי
כאשר שמע סנבלט כי-אנחנו
בונים את-החומה ויחר לו
ויכעס הרבה וילעג על-היהודים:
(לד) ויאמר לפני אחיו וחיל
שמרון ויאמר מה היהודים
האמללים עשים היעזבו להם
היזבחו היכלו ביום היתיו את-

דער זאָהן ברכיה'ס, זיינער
צעללע געגענאיבער. (לא) נאך
איהם בעפעסטיגטע מלכיה,
דער זאָהן דעם גאלדשטערם
כיו צום הויזע דער אונטערנע-
בענען אונד דער קראַמער,
דעם מוסטערונגסטהאַרע גע-
גענאיבער, כיו אַנס אָבער-
געמאַך דער עקקע, (לב) אונד
צווישען דעם אָבערנעמאַע
דער עקקע, אונד דעם שאַמ-
טהאַרע בעפעסטיגטען דיא
גאלדשמיערע אונד דיא קראַ-
מער. (לג) אונד עס געשאַה,
אַלס ס נב לט הערטע, דאַס
וויר דיא מויער בויען, דאַ וואַרד
ער צאָרניג אונד זעהר ענט-
ריסטעט אונד שפאַטטעטע
דער יהודים. (לד) אונד שפראַך
פאַר זיינען ברידערן אונד דעם
העערע שמרון'ס, פאַלגענ-
דער געשטאַלט: וואָס אונטערע

נעהמען יעזע אַהנמאָטיגען יהודים? ווירד מאַן עס איהנען צולאָססען? ווערדען זיא יע
איינוויהונגסאַפפער ברינגען? ווערדען זיא עס יען איינעסן טאָנעס פאַללענדען? ווערדען
ר ש י

נשבתו. כמו לשבתו לזכה אמת היתה לו שם סמוך לחומה: (לא) בן הצרפי. איש הלורף ונקרא על שם
חומותו: (לב) ובין עליית הפנה לשער הלאן. תחלת הבנין התחילו לכוות שער הלאן שנה'
ויבנו את שער הלאן וגו' כך היו בונים החומה מסביב כזה אחר זה: (לד) לפני אחיו וחיל שמרון.
לפני סבירץ וחיל שמרון שהיו לרי יהודה: האמללים. ענין חלשות ורפיון: מה היהודים. מרוב

ב א ו ר

הטעם בלשון זכר, כמו בפעם הזה, אולם כאן שנה מדה שני, ומדה בכ"א נקבה, אין
ספק שראוי שנית. נשבתו, כמו לשבתו, וכן הוא להלן (י"ב מ"ד ו"ג ז'). (לא) שער המפקד,
כבר אמרנו שאין אותו יודע בברור טעם הצאנים האלה. עליית הפנה, גם פה לדעת פנה הורחתו
מגדל והיו עולים אליו במעלות וזה הוא עלית הפנה. (לד) האמללים, כמו כי אמלל אני
(חללים ו' ג') ועיין שם בבאור ובהמעמר. היעזבו להם, עיין פירוש רש"י, והראב"ע אמר בראשון
ענין מעיבה ע"כ, האם יעלה בידם לעשות מעובה, וידידי החכם בתרגומו החזיק בפירוש רש"י.
היזבחו, הנה רש"י ז"ל דקדק בלשונו ואמר אם יזבחו להם את זבחיכם תמיד כמו שהם סבורים ע"כ,
כי נאמת כבר נבנה המזבח מן מוית עזרא והיו מקריבים עליו, אבל אמרו שלא יעמוד זה תמיד כי
באשר שהמה יחזקו את העיר נגד רכון המלך, הנה גם יהרוס את מקדשם וימנעם מלהניח
קרנותיהם. אולם יותר נכון בעיני דעת הראב"ע שפירש כמו לזבח מנחת הבית, רק מה שאמר
והטעם היקריבו זבח מנחת הבית אינו מדוקדק כי הענין אך על מנחת העיר, שאם יבנעו את
מעשיהם בהר כיון ובירושלים יקריבו זבחי תודה לה' לחנוכה — וכבר אמרו חז"ל במסכת שנועז (דף
ט"ו ע"א) ששתי תודות גדולות האמורות לקמן (י"ב ל"א) המה לשמי תודה ממש, וקדשו לס' ז'
באמת את החומה בזבחי תודה. היכלו ביום, הראב"ע פירש הישלימו בנינם ביום הידוע שהם
משערים להשלים ע"כ, ויותר נראה לי שהנוסח האם יבוא איתו יוס שבו יכלו מלאכתם, היחזק, כמו

ויהי דא שטיינע דעם ערדענע שוטטעס וויעדער פֿעסט מאַכען, דאָזיא דאָך פֿערבראַנגט זינד? (לה) אויך טוביה דער עמני, דער נעכען איהם שטאַנד, שפראַך: אונד וואָס זיא אויך בויען! ווען איין פֿוֹכס הינויף שפראַנגע, זאָ ריעסע ער איהרע שטיינערנע מויער איין. (לו) „האַרע עס, אונזער גאָט! וויה פֿעראַכטעט וויר זינד, אונד ברינגע איהרען האָהן, אויף איהר הויפט צו ריק, אונד גיב זיא צום רויבע אים לאַנדע דער געפֿאַנגענע שפֿאַט, (לז) דעקקע איהרע מיססעטהאַט ניכט צו, אונד איהרע זינדע ווערדע ניכט געטילגט פֿאַר דיינעם אַנגעזיכטע, ווייל זיא דיא בילייטע זאָ געקרענקט האָבען.“ (לח) וויר אָבער בויעטען דיא מויער פֿאַרט

האבנים מערמות העפר והמה שרופות: (לה) וטוביה העמני אצלו ויאמר גם אשר-הם בונים אם-יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם: (לו) שמע אלהינו כי-היינו בונה והשב חרפתם אל-ראשם ותגם לבנה בארץ שביה: (לז) ואל-תכם על-עונם ותטאתם מפניך אל-תמחה כי הכעיסו לנגד הבונים: (לח)

החומה
מיססעטהאַט ניכט צו, אונד איהרע זינדע ווערדע ניכט געטילגט פֿאַר דיינעם אַנגעזיכטע, ווייל זיא דיא בילייטע זאָ געקרענקט האָבען. (לח) וויר אָבער בויעטען דיא מויער פֿאַרט

ר ש י

היהודים כך הם עושים: פיעזנו להם. וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לכנות: היזנחו. אם יזנחו להם את זנביהם תמיד כמו שהם סבורים: היכלו ביום. אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר החילו ביום א'. לומר שלא יניחום האומות לגמור את בניינם: היחיו. אם יחיו ויתקנו ויתזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר: מערמות. עניין חמרים וחלים: והמה שרופות. והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעגים ומחלוללים על בניין הקומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלים: (לה) ועוביה העמוני אכלו. טוביה היה אכלו של סנדלע: ויאמר. כך היה אומר ומלעיג: גם אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל, על הבנין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבניין תקנה וכל מי שירלה יבוא ויפרץ בו: (לו) שמע אלהינו. כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפלה זאת: בארץ שביה. שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו: (לז) ואל תכם. כמו ואל תבסה דוגמת וסוד אשר אל תגל (משלי כ"ה) כמו אל תגלה: כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם:

ותקשר

ב א ו ר

שכתב הראש"ע כי האנן השרופה כמח היא נחשבת, ודע כי מה שאמר הרד"ק בשרשים ובדרך השאלה היחיו את האבנים וגומר אין בונתו כי מערמות הוא על דרך השאלה כמו שחשב יש מן החכמים ואמר ר"ל מושאל מן הכבוד אשר נשדה ובאן ענינו גל וחל ע"כ, כי כנר הביאשם הרד"ק לפני זה, נערמו מים מזה הענין, ומדוע לא יאמר עליו שהוא בדרך השאלה — אף האמת כי רלה הרד"ק לאמר שהאמר היחיו את האבנים הוא בדרך השאלה כי האבנים כל יחיו וכל ימותו. (לז) בונה, הראש"ע אמר שהוא שם דבר כמו שומה, והענין היינו לבנון, ולדעתו הוא הפעול משרש בנז והענין היינו דבר הנמנזה. לבנה, לשון נופל על לשון יהיו המה לבנה כאשר היינו אונתנו בזה. (לז) כי הכעיסו, כי זה משמש בלשון אשר כמו שפירש רש"י והוא באור של עונם ומטאתם כלומר בזה הרשיעו

הַחֹמָה וְהַקֶּשֶׁר כָּל־הַחֹמָה־עַד־
חֲצִיָּה וַיְהִי לָב לָעַם לַעֲשׂוֹת:

ד (א) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַּלֶט
וְטוּבִיָּה וְהָעֲרָבִים וְהָעַמֹּנִים
וְהָאֲשֻׁרִים כִּי־עָלְתָה אֲרוֹכָה
לְחֻמּוֹת יְרוּשָׁלַם כִּי־יִהְיֶה לָהֶם
הַפְּרָצִים לְהַסְתֵּם וַיַּחַר לָהֶם
מְאֹד: (ב) וַיִּקְשְׁרוּ כָל־סֵלֶם יַחְדָּו
לְבֹא לְהִלָּחֵם בִּירוּשָׁלַם
וּלְעֲשׂוֹת לוֹ תוֹעָה: (ג) וַנִּתְפַּלֵּל
אֶרְאֵלֵהֶנּוּ וְנַעֲמִיד מִשְׁמֵר

עליהם

פֶּאֶרְט, דָּאָם שְׁאָן דִּיאָנְאָנְצֶע
מוֹיֶער כִּיז צוֹר הָאָלְפֶטֶע צוֹ
זָאָמְעֶנְגֶעִיגֶט וואָר, אונד
דָּאָז פֶּאָלֶק הָאָטֶטֶע נָאָךְ אִי־מִ
מֶער הָעֶרֶץ פֶּאָרְטֶצוּאָרִיִּטֶען.
ד (ח) עִם גַּעֲשָׂאָה, אָלֶם
סַנְבַּלֶט, טוּבִיָּה, דִּיא
אַרְאָכֶער, עֲמוֹנִים אונד
אֲשֻׁרִים הָאָרְטֶען, דָּאָם דִּיא
וויִעדֶרֶהֶערֶשְׁטֶעלֶלֶונג דֶּער
מוֹיֶערן יְרוּשָׁלַם'ס כַּעֲנָאָן,
אונד דָּאָם דִּיא רִיסֶסֶע גַע־
שְׁלָאָסֶסֶען צו וועִרֶדֶען אָנְפִּי־
גֶען, דָּאָ וואָרֶדֶען זִיא וְעָהָר
צָאָרְנִיג, (ז) אונד פֶּערֶשוּוָאָה־
רֶען זִיךְ אָלֶלֶע אונטֶער אִיִּנְאָנ־
דֶּער צו קָאָמֶסֶען, אונד ווִידֶער
יְרוּשָׁלַם צו שְׁטֶרִיִּטֶען, אונד
אִיהֶם¹ אונגֶלִיק צוּצוּפִּיגֶען.

(ג) דָּאָכֶעטֶעטֶען ווִיר צו אונזֶערֶעם גָאָטֶטֶע, אונד שְׁטֶעלֶלֶטֶען פֶּאָר אִיהֶנֶען (דען פֿייִנֶערֶן)

טאָג

1) נחמיה קדער דען פֿאָלֶקֶע.

ר ש י

(לח) וחקשר. כאשר נחקשרה החומה ונבנ' עד חציה אז היה לב העם להוט ומשך לעשו' בניין החומ'.
ד (א) כי עלתה ארוכה. שנבנתה החומה. ארוכה עניין חובש ותרופה: כי החלו הפרוסי' להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוסים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים
בבניין החומה. (ב) ולעשות לו תועה. לעשות לו בבניין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ולדבר

ב א ו ר

כי הנביא נגד הנוזים לרפות ידי עושי המלאכה. (לח) וחקשר, הכונה כי בכל הלעג אשר חרפו לנו אויבינו לא השגיתו את מלאכתנו כי עד חציה היתה החומה נקשרת ונדבק חלק אל חלק והי' לאחד, וגם היה לב העם לעשות עוד ולבצע מעשיהם, ולכן כאשר ראו לרי יהודה כי ברוב דברים ולהג הרבה אין למנועם מלעשות, התקשרו לבוא עליהם ביד חזקה כאשר יבאר בפרשה הבאה.
ד (א) ארוכה, לשון רפואה מדוע לא עלתה ארוכה בתעמי (ימיה ח', כ"ב), ואולי הוא נגזר מן ולא רכבה בשמן (ישעיה א', ו') ובא נח חמורת דגש ולפעמים היא כלתי נשלים ובא נש"ק והאל"ף נוסף למשקל — ובאן הוא דרך השאלה וכן ותעל ארוכה למלאכה (ד"ה ב' כ"ד, י"ג). הפרוצים, רש"י פירש אנשי העיר שהיו פרוסים עד עתה וכו' ע"ש, הנה הכריחם לפרש כן מלת החלו אשר לפי דעתו לא תפול על דבר שאין בו רוח חיים; אבל מדברי הראש"ע שאמר לעיל על וחקשר כל החומה כי הפרושים נסתמו, נראה שלדעתו תהיה הכוונה על פרו' החומה וזה באמת יותר יתכן. (ב) חועה, שם דבר כמו שואה (ראש"ע), ואולי הוא כינוי וסעורו לעשות לו (לנחמיה או לעם כמ"ס הנ"ל) עשית תועה. והנה רש"י פתר תועה קלקול והשחתה וכן העתיק הכנס געועניוס (חונג'יק), וכן לדעתו הלא יתעו חרשי רע (משלי י"ד כ"ב) עיין ספר המלים שלו ערך תועה ותעה, וגם זה דעת הראש"ע שאמר ופירו' תועה כי העומד בלרה

חרגום אשכנזי

טאג אונד נאכט וואָכע איבער
זיין (דיין מרבייטער). (ד) יהודה
אבער שפראך: דיא קראפט
דער לאסטטראגער איזט ער
שאפט, אונד דעם שויטטעם
נאך פֿיעל, וויר קעננען דאָהער
אן

נחמיה ד

עליהם יומם ולילה מפניהם;
(ד) ויאמר יהודה כשל כח הסבל
והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל
לבנות

ר ש י

ולדבר אל ה' חנה (ישעיה ל"ב): (ג) עליהם. על הכונים: מפניהם. מפני האויבים:
(ד) ויאמר יהודה. כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה: כשל כח הסבל. האובלים ועומסים
האננים והעלים לבנין החומה נשלו בנחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים: והעפר
הרבה

באור

בזרה באלו חוזה ואינו יודע מה לעשות. (ג) עליהם, רש"י פירש עליהם על הכונים ומפניהם
מפני האויבים; אולם הראב"ע אמר עליהם בעבורם, ויהי' א"כ מפניהם מנגד פניהם בל מר
נגד המקום אשר שערנו כי שמה יחנו. וידידי הנחם נוטה בחרגומו לדעת רש"י, כי יאמר:
כי שימת המשמר על דבר חמלא נקשרת עם על, כי חשים עלי משמר (איוז ז' י"ג) וכדומה.
(ד) ויאמר, הססוק הזה ושנים הנאים (ה' ו') אין להם המשך ספורי בראוי, ובנר הרגיש
רש"י בזה ובאר שזה דברי נחמיה עיין בדבריו, ובפרט הכתוב השלישי הוא בשום ופתום, וכל
המפרשים עמלו לפרשו איש ואיש כפי דרכו הישר בעיניו, (עיין רש"י וראב"ע ומבארים אשר
קדמוני), ואף אנכי בדרכי אבחר, ולדעתי הענין בן הוא, כי כאשר הבין נחמיה כי גריו
מונים לו מסניב ומנקשים להתנפל עליהם היה נוגש בעם לכלות מלאכת החומה למען חגן
בעדם חומה בצורה והעמיד רק מספר אנשים למשמר אשר יפקחו עיניהם על חנועת האויב,
אבל יען בערם היו בונים החומה הקדשה היו לריבים לערות עד היסוד החומה הישנה, והם
אזים במלאכתם לבן גערמו ערמות עפר ולא היו יכולים עוד לבנות כעת בחומה עד כי הסירו
חלו העפר ולזה שבתה מלאכת הבנין, וכאשר שמעו זאת הלצים (בי היו להם מרגלים באנשי
יהודה כאשר אמרנו) ויעשו גם המה בערמה ויקימו מן המארג ושבו לאהליהם באלו אין עוד
רעה בלכנס כי אמרו הלא רפודי עושי המלאכה והחומה עוד ימים רבים תהיה פרוכה, וא"כ עונ
לנו כי ערום נערום להסתיר עלות בנפשו ויחשבו היהודים כי רוח אחרת עמנו וכל נחפץ
עוד להלחם עמם, והיה אם יסור פחד האויב מלפניו אז נבוא על העיר בעתואין עומד לנגדיו;
והנה העם נפתה מזה וחשנו כי באמת השומרונים חדלו הרע, הסירו כעם מלפני ורוח הקנאה
עברה מאליהם, אולם היהודים אשר ישבו אלל הלצים הם באו לירושלים ואנשי ירושלים החגרו
עמהם ומרפו אותם ואמרו הלוא אחס ענדים לעם נגר ואנחנו ילאנו לחפשי, מושל מקרב
אחינו הושם עלינו, אז המה כל יכלו לעזור ברוחם והשיבו בדרך התול מה חגדלו ומתפארו
עלינו, הלוא עוד מעט וגם אחס חשבו להיות כמונו כי עם אחר ימשול בכם כמו בנו, וזה
הבין נחמיה כי הלצים עוד חורשים עוד חורשים רעה ומתנבלים עליו לבא בפתע פתאום ולכן התאמץ עתה
ציתר עז גם להשלים בנין החומה גם לערוך מלחמה נגד אויביו כאשר יבאר, והנה זה חובן
הספור בשלשת הפסוקים האלה כפי אשר שערתי בנפשי שכן הוא, ומעשה אבוא לבאר המלות
ע"פ הדרך אשר סלוחי לי. הסבל, לדעת הרד"ק בשרשים יהיה סָבַל שם ולא תאר שכן אמר
בשרשיו וז"ל: והשם לכל סָבַל בית יוסף (מ"א י"א כ"ח) בחמש נקודות ומ"א אחר נושא סָבַל
(שם ה' ט"ו) ע"מ שבת ע"כ; ולדבריו מה שנאמר כאן סָבַל יובן בחסרון המתואר, ושעורו
נושא הסבל או איש סבל כמו שגא בד"הי (ב' ב' א') שבעים אלף איש סבל וכן ועל הסבלים
(שם ל"ד י"ג) אנשי הסבלים או נושא הסבלים, ודעתו נראה יותר מדעת החכם געועניוס
שהמליט שהוא תואר (עיין ספר המלים שלי) שהרי נאמר (שם ב' י"ז) שבעים אלף סָבַל ואם
יהי תואר היה מן הראוי לומר סָבָלִים; אולם כאן יש לפרש בלי העדר המתואר רק שנשמע
המ"ם בעבור ה"א השמוש (כאשר זכרנו פעמים) והענין מהסבל כאל כח. והעפר, כי העפר
מהחומה

לִבְנוֹת בְּחוֹמָה: (ה) וַיֹּאמְרוּ
צִירֵינוּ לֹא יָדְעוּ וְלֹא יֵרְאוּ עַד
אֲשֶׁר-נָבֹא אֶל-תּוֹכֶם וְהִרְגָנוּם
וְהִשְׁבַּחְנוּ אֶת-הַמֶּלֶךְ:
(ו) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר-בָּאוּ הַיְּהוּדִים
הַיֹּשְׁבִים אֵלֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָנוּ
עַשֵּׂה פְעָמִים מִכֶּל-הַמְּקוֹמוֹת
אֲשֶׁר-תָּשׁוּבוּ עֲלֵינוּ: (ז) וַאֲעֲמִיד

מתחיתות

או דער מייער ניכט בויען!
(ה) אונזערע ווידערזאגער
שפראכען: זיא זאללען עס
ווערער וויססען נאך זעהען,
ביז וויר מיטטען אונזער זיא
קאממען, זיא אומבריינגען,
אונד זא דער ארבייט איין עני
דעמאכען. (ו) אונד עס גע-
שעה, אלס דיא יהודים דיא
בייא איהנען וואהנמען, קא-
מען, שפראכען זיא פאן אל-
לען פלאטצען הער צעהן
טאהל צו אונד. דאס איהר
איין צו אינו שלאגען וואל-
טעט"ו! (ז) איך שטעללעט
אונד.

ר ש י

הרבה. ועדיין יש טיט וחומר הרבה ליסד בנין החומה לומר שעדין המלאכה גדולה עלינו
לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות חומה מפני פחד האויבים: (ה) ויאמרו לרינו. כך היה
נחמיה מספר והולך: לא ידעו ולא יראו. כך היה אומרים לרינו עלינו לא ידעו ולא
יכירו ישראל בנו עד אשר נבא פתאום לתוכם ונהרג אותם ונדבר זה בשבות וננטל
הבנין: (ו) ויהי כאשר באו היהודים. ועמה נאספו הלרים אשר נחקרו יחד לכל
לפלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם היהודים אשר נחברו
עמם באו לפני החיל בדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ונעניין הזה הערימו היהודים
עם האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אללס וגו': ויאמרו לנו עש פעמים.
התרו בנו אותם היהודים עד עש פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכן אמרו
לנו מכל המקומות וגו' מכל אותן המקומות שחיו נפולים שם בבנין החומה אלה ואלה
תהיו זכורים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו: (ז) ואעמיד
מתחיתות

ב א ו ר

מהחומה הנהרסת הרבה כאשר פרשו, ועל כן לא נוכל לבנות חומה עד כי פנינו המקום.
(ו) מכל המקומות, חסר וי"ו העטוף ושעורו ומכל המקומות, כלומר לא לבד שהרבה מהם
דברו כן עש פעמים, אבל גם מכל המקומות אשר ישבו שם בין השמרוניס בדברים האלה
דברו (ומזה ידעו אנשי ירושלים כי אמת נביאם). אשר חשבו, אשר הוא לאמת כמו אשר
שמעתי בקול ה' (ש"א ט"ו כ') בלומר באמת גם אתם תשובו להיות כמונו תחת יד עם נכרי
כאשר הייתם טרם עלייתם הנה ובאשר בארצו, ועלינו ענינו אלינו ונבים ככה. אמנם לידוי
החכם המתרגם רוח אחרת בזה הענין ו"ל בהערותיו: לפרש שלש הפסוקים האלה ע"פ פשוטם
גראה שכונת נחמיה הייתה לאמר, כי לעת בואת מצונתו עזמה עד מאד, ושלשה באו לשטנה
לו בבנין החומה, א') הנונים אמרו להשיב ידם מלגנות כל עוד לבורי העפר אלל החומה,
ונושאי הסבל לא היה כהם כח להעבירם, ב') הלרים התקשרו להתנפל עליהם לפתע פתאום
ולהשכיח מלאכתם, אשר עי"ז בשמוע הנונים כאלה רפתם רוחם מלנלע את מעשיהם, ואשר
עוד רע מאלה ג') כי היהודים היושבים בין לריהם ואשר רוח אחרת אתם, באו מכל עבר
ופנה להסית ולהדיח את הנונים לבלתי דנות, באמרו להם כל היום מדלו לכם ממלאכתכם
אשר לא חבלעו, שבו עלינו ונעבוד שכם אחד לרינו יושבי הארץ למען לא חפלו בחרב האויב.
ואמר נחמיה כל זאת נאיתי ונכל אלה הרהבתי עוז ולא מדלתי מלדבר על לב הנונים ומלהסית
עבות נפשתי להשלים הבנין ולעמוד על נפשו, ובנ"ל וכן תרגמתי. (ז) ואעמיד, שעור הכתוב
לדעתי

חרגום אשכנזי

אונטען אן דען אָרט הינטער
דער מויער אויף טראָקנען
פלאַטצען דאָ פּאַלץ, איך
שטעללטע זיאַ פּאַמיליענווייזע,
מיט איהרען שווערדטערן,
שפיעסען אונד באַנען. (ח) איך
האַטטע אויך אַבויכט, דאָס
איך

נחמיה ד

מִתְחַתִּיּוֹת לַמָּקוֹם מֵאַחֲרֵי
לְחֹמֶה בְּצִיְחִיִּים וְאַעֲמִיד אֶת־
הָעַם לְמִשְׁפָּחוֹת עַם־חֲרֻבְתֵּיהֶם
רְמִיתֵיהֶם וְקִשְׁתֵּיהֶם: (ח) וְאַרְא
וְאֶקוּם

ר ש י

מתחתיות וגו' לחומה. כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלים מאחרי
לחומת העיר ובלתיחיים: למשפחות. מן העם מגזרים שבהם עם כלי זיון שלהם להלחם
באויביו כאשר יבאו: ואעמיד מתחתיות וגו'. ואעמיד את העם וגו'. מקרא זה דוגמת והיו
המים אשר חקק מן האור וגו' והיו לדם ביבשת (שמות ד') כי הנה אויבך ה' כי הנה אויבך
יאבדו וגו' (תהלים נ"ב) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו' (שופטים ה') לא לנו ה'
לא לנו וגו' (תהלים קע"ו): (ח) וארא ואקום. כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל
הקורים

ב א ו ר

לדעתי הוא ואעמיד מתחתיות למקום את העם וגו', והמאמר מאחרי לחומה בלתיחיים הוא
מוסגר, ולזה נכפל מלת ואעמיד במשפט אחר מאמר מוסגר, והנה מתחתיות ענינו ג' מאחרי
יען למעלה ולמטה לפנים ולאחור המה יחסי מקומיות המתחלפים, כי הדבר שצומד לגוד
העינים הוא למעלה מהדבר הנמצא מאחוריו, והעד לזה כי נאמר (ש"ב ג' י"ב) וישלח אבנר
מלאכים אל דוד תחתיו ופירש הרד"ק בספר, וכוונתו נראה לי שהוא שלח אבנר מלאכים
תחת בן שאול (הינטער זייהק) שזר לעיל כלומר כי בן שאול לא ידע מזה, הנך רואה כי לחת
יש גם הוראת אחרי, והענין כי העמדתי מאחורי המקום שבו שם את העם, ובאר זה יותר
באמרו מאחרי החומה בלתיחיים להורות שלא העמידם מאחרי הפרטים רק מאחרי החומה במקום
גבוה למען לא יראו והמה למרחוק יביטו וגם יכלו לירות משם על האויבים, אם ירלו לבוא
לעיר בדרך הפרדות, כנ"ל בנות הפסוק. בצחחים, הרד"ק נשרש למה הביא שתי הוראות,
האחת ענינו היושב והלמא והמונו למה למא (ישעי' ה' י"ג) ומזה נקרא מקום גבוה בסלע
לחיה כמו לחיה סלע (יחזקאל כ"ד ז'), וענין אחר לשון זכות ובהירות כמו דודי לח ואדום (שיר
השירים ה' י'), ובאמת כי שתי הוראות אלה עולות בקנה אחד כי המקום הגבוה ובפרט ראשי
הסלעים יזהירו ביותר לפי שקרני השמש יפגשו גם מלאת השמש ועד בואה, ולכן גם המה
יבאו מחוס ושרב יותר מהמקומות הנמוכים (ואין פה המקום לבוא נעמקי השפה), ואולי כאן
הכוונה על תלי ערמות העפר מהחומה אשר נתלו והם היו מאחרי החומה שבו עתה. וידידי
החכם המתרגם אומר: ענין תחתיות פה לדעתי כמו בתחתית ההר (שמות י"ט ז') שפירש
הרמב"ם שם לרגלי ההר והרבים תחתיות וענינם אחד כמו רגל ההר ורגלי ההר, והוא כי
מאחרי לחומה ולפנים היה מקום גבוה מתלי העפר ומתחתיות למקום הזה כלומר לרגליו
העמיד את האנשים למען לא יראו מהאויב אשר יבוא דרך פרטי החומה כי תלי העפר לפניהם,
ויען כי לרגלי המקום הזה יש מקומות אשר הם לחים ממי הגשם, לכן יבאר כי העמידם
בלתיחיים והמה מקומות יבשים ראויים לעמוד שם רגלי המשמר יומם ולילה בן נראה לדעתי וכן
תרגמתי. למשפחות, הנה העמיד אותם למשפחותם למען יתאחדו במכלי אהבת קרובים איש
את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק. (ח) וארא, לא נתפרש מה ראה, ורש"י פירש ראיתי
האויבים באים וזה רחוק, והנכון בעיני שהענין ראיתי כי עתה עת לדבר על לב העם ולעורר
בקרבת רוח גבורה לכן קמתי. וקרוב לזה פירש ידידי החכם המתרגם בהערותיו וז"ל: וארא,
יראה שהוא מענין מה ראיתי כי עשית את הדבר הזה (בראשית כ' י') (חבויכט העיני),
והענין אחר אשר נחמיה ערך את העם לקראת המלחמה, ראה בלבו והבין שגם הקורים
והסגנים

וְאָקוּם וְאָמַר אֶל־הַחֲרִים וְאֶל־
הַסְּגָנִים וְאֶל־יֵתֶר הָעָם אֶל־
תִּירָאוּ מִפְּנֵיהֶם אֶת־אֲדֹנֵי
הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא זָכְרוּ וְהִלַּחְמוּ
עַרְאֲחֵיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֵי־יֹכֶם
נְשֵׁיכֶם וּבְתִיכֶם: (ט) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
שָׁמְעוּ אוֹיְבֵינוּ כִּי־נֹדַע לָנוּ
וַיִּפֹּר הָאֱלֹהִים אֶת־עֲצָתוֹ וַיִּשְׁׁב
כָּלֵנוּ אֶל־הַחֹמָה אִישׁ אֶל־
מְלֹאכְתּוֹ: (י) וַיְהִי מִן־הַיּוֹם
הַהוּא חָצִי נְעָרֵי־עֲשִׂים בַּמְּלָאכָה
וְחָצִים מַחֲזִיקִים וְהִרְמָתִים
הַמְּגִנִּים וְהַקְּשָׁתוֹת וְהַשְּׂרִיגִים
וְהַשָּׂרִים אַחֲרֵי כָל־בֵּית יְהוּדָה:

הבונים

יתיר ו'

אִיד מִיך אוֹי־מַאֲטֶע, אוֹנֵר
צוֹרֶען ערעלן, רען פֿאַרשטען
הערן אוֹנֵר דעם איבריגען
פֿאַלקע שפּראַך: פֿירכטעט
איין נִיכט פֿאַר איהנען, גען
רענקעט אן רען גראַסען אוֹנֵר
פֿורכטבאַרען גאַטט, אוֹנֵר
שטרייטעט פֿיר אייערע בריי
דער, זאָהנע, טאַכטער, וויי
בער אוֹנֵר הייזער. (ט) עס גען
שאַה אַבער, אַלס אוֹנוערע
פֿיינדע האַרטען, דאַס עס
אינו קונד געוואָרדען, דאַ פֿער
איטעלטע גאַטט איהרען בען
שלום, אוֹנֵר וויר קעהרטען
אַללע וויעדער צור מויער,
יעגליכער אן זיינע אַרבייט.
(י) עס געשאַה דאָהער, דאַס
פֿאַן ריעזעם טאַגע אן, דיא
האַלפֿטע מיינער לייטע ויך מיט
דער אַרבייט בעשעפֿטיגטען,
אוֹנֵר דיא אַנדערע האַלפֿטע,
היעלט שפּיעסע, שילדע, כאַ-

גען אוֹנֵר פֿאַנצער, אוֹנֵר דיא אַבערסטען שטאַנדען הינטער דער זאַמטטליכען מאַנשאַפֿט
יהודה'ס

ר ש י

החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבנו: על אחיכם. בשביל אחיכם: (ט) כי נודע לנו.
הדבר אשר באו להלחם בנו: ונשכ כלנו. חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת
האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין החומה: (י) ויהי מן היום ההוא. ומאותו יום
והלאה היו חלי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חלי הגבורים היו מזויינים בכלי
זינם לשמור אחיהם העושים במלאכה: והרמחים. וי' יתירה כמו וי' של ואיה וענה
(בראשית ל"ו): והשרים. היו מחוברים אחרי כל שנת יהודה להיות זהירים במלחמה:

ב א ו ר

והסגנים ויתר העם פחדו פחד, לכן קם לדבר על לבנם בכחוב וכן תרגמתי. (ט) כאשר
שמעו, מאנשי בריחם באושי יהודה. כי נודע לנו, את אשר יזאו לבוא על העיר צטח,
ולזה ערכו אנשי יהודה מערכות לנגדם. ויפּר, ע"י ששמעו כי נודע לנו הדבר הפיר אלהים
את עלת אויבנו כי שוב נועלו יחדיו לבוא עלינו בפתע פתאום ולכן ונשכ כלנו וגו'. (י) ויהי,
לפי שאמר למעלה ונשוב כלנו, באר עתה שלא שבו כלם בנת אחת אל החומה רק בחלק העם
לשני חלקים והמה בחליפות תמיד החלי האחד עושים במלאכה וחלי השני עומדים על המשמר
כי אף שראו שה' הפיר עלת אויביהם, בכל זאת לא סר הפחד פן עוד יתאספו יחדיו ויקשרו
קשר עליהם. והרמחים, הוי' נוסף או הוא הפך והנכון מחזיקים המגנים והרמחים, או
טעמו והרמחים נידם (ראש"ע). אחרי, לזרזם במלאכה וכמ"ל רש"י.

הבונים

(יא) הבונים בחומה והנשאים
בסבל עמשים באחת ידו עשה
במלאכה ואחת מחזקת השלח:
(יב) והבונים איש חרבו אסורים
על-מתניו ובונים והחזקע
בשופר אצלי: (יג) ואמר אל-
החרים ואל-הסגנים ואל-יתר
העם המלאכה הרבה ורחבה
ואנחנו נפרדים על-החומה
רחוקים איש מאחיו: (יד) במקום
אשר תשמעו את-קול השופר
שמה תקבצו אלינו אליהנו
ילחם לנו: (טו) ואנחנו עשים

במלאכה

אייך צו אונז, אונזער גאטט ווירד פֿיר אונז שטרייטען. (טו) וויר ועצטען אַלזאָ דיא אַר-

בייט

ר ש י

(יא) הבונים בחומה וגו'. אותן שהיה בונים ואותן שהיו עומדים ונושאים המשאות ביד
אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין: השלח. כלי קרב כמו מעבור בשלח
(חזק ל"ג) וכן חזרו מנחם: (יב) והבונים. כיכל הם בונים שהיו כלם חגורים איש חרבו על
מתניו ובונים: אללי. הוא היה תדיר אללי: (יג) הרבה. היא גדולה: (יד) ילחם לנו. ילחם בעדינו:
איש

ב א ו ר

(יא) הבונים, כאלו יאמר אולם גם הבונים בחימה היו מזוינים בכלי קרב. והנשאים, לדעתי טעמו
הסוך והנשאים עמשים בסבל כלומר אף שהיו עומדים בסבל ככל זאת ידם האחת מחזקת השלח, או
כדעת ידידי החכם המתרגם שחזר וי"ו העטוף במלת עמשים וראוי ועמשים כלומר הבונים,
והנושאים, ואותם העומדים על שכם הנושאים, שלשתם היו מזוינים בכלי קרב.
(יב) והבונים, לדעתי הבונים בחומה הוזכר בפסוק הקודם הוא דק בדרך כלל והוא נמשך
למה שלפניו, שחלים (העומדים על המשמר) היו מחזיקים רמחים וגומר ואמר שגם הבונים
בחומה כן, איש כליו עליו ואח"כ יבאר באיזהו אופן היה זה כי הנושאים בסבל היו עושים
מלאכה ביד אחת והשנית מחזקת בשלח אלל הבונים שלא היה אפשר לבנות ביד אחת לבדה
הם היו אסורים בכלי קרב ולא אחוזי חרב. (טו) ואנחנו, הוא הדבר אשר דבר לעיל (פסוק

י')

בייט פֿאַרט, אינדעסדיא איי.
נע האַלפֿטע, מיט שפּיעסען
בעוואַפֿענט שטאַנד, פֿאַם
אויפֿגאַנגע דער מאַרגענראַט.
הע, ביז דיא שטערנע הער.
פֿאַרטראַטן. (טו) אויך שפּראַך
אויך, אום זעלבנע צייט צום
פֿאַלקע, דאס יעדער מיט ווי.
נעם קנאַפּען אין ירושלים אי.
בערנאַכטען מאַכטע; אונד זא
האַטטען וויר דעם נאַכטס וואַ.
דע אינדעס טאַנס אַרבייט.
(יז) אונד וועדער אויך נאָך מיי.
נע ברודער, נאָך מיינע לייטע,
נאָך דיא וואַכע האַבענדען
מאַננער, דיא מיר פֿאַלגטען,
קינער צאָגען וויר אונזערע
קליידער אויס, (עצוייט דען)
דאס יעמאַנד עס צור וואַשע
אויסצאָג.

בַּמְלָאכָה וְהָצִיּוֹם מַחֲזִיקִים
בְּרִמָּהִים מַעֲלֹת הַשָּׁחַר עַד
צֹאת הַכּוֹכָבִים: (טו) גַּם בָּעֵת
הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם אִישׁ וְנָעֲרוֹ
יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ לָנוּ
הַלִּילָה מִשְׁמֵר וְהַיּוֹם מְלָאכָה:
(יז) וְאִין אָנִי וְאַתִּי וְנָעֲרֵי וְאַנְשֵׁי
הַמִּשְׁמֵר אֲשֶׁר אַחֲרֵי אִין-אַנְחָנוּ
פְּשָׁטִים בְּגָדֵינוּ אִישׁ שְׂרָתוֹ
הַמִּים:

ה (א) וְהָיִי צַעֲקַת הָעָם וּנְשֵׁיהֶם
גְּדוֹלָה אֶל-אַחֵיהֶם הַיְּהוּדִים:

ויש

ה (א) עם ערהאב זיך איין

גראַסעם געשרייא בייא דעם פֿאַלקע אונד דערען ווייבערן געגען איהרע ברודער,
דיא

ר ש י

(טו) איש ונער. כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו ילינו בתוך ירושלים. ובלילה היה
להם למשמר והיום עובדים מלאכה נמלא שלא היו יושבים כלום: (יז) אין אנחנו פושטים בגדינו.
תמיד היינו זרוזים במשמר: איש שלחו המים. מוסב על אין שלמעלה כמו (שמאל א' ב') ילא
עתק מכיכס אין איש ממנו פושט בגדיו לשב או לרחוק אותן במים ובפל לשון הוא על אין אנחנו
פושטים. שלחו הפשטתו כמו (ויקרא ו') ופשט את בגדיו דמתורגס ושלח:
ה (א) ויהי צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו נועקים מאד: אל

ב א ו ר

(י) אך הוכפל להוסיף בו ענין מעלות השחר וגומר. (טו) איש ונער, יראה שהיה לכל בונם
וער הזומך את ידו (חייך התנדו להקטר) והנה היו רבים אשר שבו מחוץ לעיר ושבו בלילה
לאהליהם, ואליהם לזה שגם המה ילינו בעיר. הלילה משמר, הלילה היה רק למשמר
אבל היום היה גם למלאכה לחצי העם כמפורש — ומה שנאמר משמר וכן מלאכה בלי למ"ד
השמוע הוא לנחות המליכה כי היו לנו בלילה רק משמר וביום אך מלאכה. אולם לדעת
ידידי החכם המתרגם מוסב מלת והיו למטה, על משמר ומלאכה ושניהם נושאים כלומר מתוך
שנערי האנשים לנו בתוך ירושלים. היו לנו משמר ומלאכה גם שניהם, מלאכה ביום ומשמר
בלילה, וכן מתורגס. (יז) ואין אני, כי יתר העם אף שהיו עומדים כל הלילה על המשמר
הנה היו נחלקים למשמרות חליפות ובסור פקודת האחד ילאו אנשי המשמר לשבוב ופשטו את
בגדיהם מעליהם כי הלוא ילאה כל העם אם לא יתנו שנה לעיניהם — אולם אני והאנשים
אשר אתי לא פשטו את בגדנו כלל. איש שלחו המים, רבו הפירושים בענין הזה (עיין רד"ק
שרש שלח וראב"ע כאן), אולם הנכון לפי פשוטו הוא דעת רש"י עיין בדבריו.
ה (א) ויהי, הפסוק הזה הוא בדרך כלל שהיתה זעקת דלת העם רבה על אחיהם העשירים

תרגום אשכנזי

דיא יהודים. (ג) מאנכע דיא שפראכען: אינזער, אונזערער זאגע אונד טאכטער וינד פיעל, קאנטען וויר דאך געטריידע קויפֿען, דאס וויר עס סען אונד דא לעבען ערהיעל טען! (ג) מאנכע דיא שפראכען: אונזערע פֿעלדער, וויינ בערגע אונד הייזער מיססען וויר נון פֿערפֿאָנדען, וויא וואָללען וויר (מיינסט) אין הונד גערסנאָטא געטריידע קויפֿען? (ד) אונד מאנכע דיא שפראכען: וויר האָבען געלד ענטלעהנען מיססען, צור שטייער, פֿיר דען קעניג, אויף אונזערע פֿעלדער אונד וויינבערגע.

נחמיה ה

(3) ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונתיה: (ג) ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב: (ד) ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו:

ועתה

לענהנען מיססען, צור שטייער, פֿיר דען קעניג, אויף אונזערע פֿעלדער אונד וויינבערגע.

רשי

אחיהם היהודים. בשביל אחיהם היהודים העשירים: (ב) ויש אשר אמרים. נותן טעם לדבריו לזה היו זועקים יש מהם גדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו לאכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו זועקים על היהודים עשירים שלא היו רוצים לפרנסם: (ג) ויש אשר אמרים שדתינו וגו'. ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרים שדות וכרמים נותן לאחרים בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו: ברעב. אחרי שאין מותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסתנו: (ד) ויש אשר אמרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אמרים לוינו כסף מאחרים על שדתינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעבשיו אין לנו כלום לזורך פרנסתנו: למדת המלך. כמו

באר

אולם היתה תלוותם שונות, והנה מתחלקות לשלש כחות, ויבאר תלוות כל כחה וכחה ואמר: (ב) ויש אשר, בתחלה הרימו קולם מר כורח העניים המרודים אשר ביתם ריק מכל והם שאלו לחם להשיב נפשם העטופה ברעב בדרך מתנת חנם. אנחנו, שיעור הכתוב אנחנו עם בנינו ובנותינו רבים. ונקחה דגן, הפעל ונקחה הוא בדרך התנאי אנחנו חסלים לקנות איכל לנפשינו, והנה רצו להשלים מאמרם ולאמור אולם אין לאל ידנו אך טרם בלו לדבר כבר נשמע קול בת השנית. (ג) שדתינו, לבת הזאת היה עתה לחם לאכול כי היה עורבים את נחלתם להביא ערף לביתם, אך לא ידעו מה יאכלו לימים הבאים כי שדותיהם וכרמיהם היו ביד הנושה. ונקחה דגן, כלומר לקחת דגן בימי רעב היינו עורבים את כל אשר לנו, ובא העתיד במקום העבר בדרך בפעולה המתמדת, כי פעמים רבות היו לריבון להעביט לקנות איכל לנפשו (וידידי הסנס המחרנס יפתור מלת ונקחה במשמעו כלומר אנחנו רוצים לקחת דגן בימי רעב הבאים, ואיכה נחיה אז את נפשינו אם את כל אשר לנו נתנו ליד הנושה והוא על דרך השאלה וכדמתורגם) והנה גם המה רצו להיסיף ומה נעשה ליום מחר אם אין עוד לנו נחלת שדה וכרם לזרוע ולקצור, ולולא עוד הם מדברים בת השלישי השמיני קולם. (ד) לוינו, לבת הזאת היה עוד שדותיהם בידם אך למס המלך היו נריבין ללוות ולמשכון שדותיהם ועתה הנושה בא לקחתם. שדוחינו, חסר מלת על כמו

שפירש

נחמיה ה

חרגום אשכנזי קבא

גע. (ס) עם איזט דאך, וויא
אונזערער ברודער לייב, אונז
זער לייב, וויא איהרע קינדער,
אונזערע קינדער; אונד זיע
הע! וויר מיססען דענאך,
אונזערע זאגען אונד מאכ
טער אלס שקלאפען אונטער
ווערפען; זאגאר מעהרערע
פאן אונזערן טאכטערן, זינד
שאן אונטערווארפען, אונד
וויר האבען קיין פערמעגען אין
אונזערן האנדען, אויך אונז
זערע פערלער אונד וויינבער
גע געהארען אנדערן. (ו) דא
ווארד איך זעהר צארניג, אלס
איך איהר געשרייא אונד דיע
זע רעדען הארטע; (ז) מיין
אונד שפראך צו איהנען: איהר דרענגעט יעגליכער ווינען ברודער מיט שולדפארדערונג!
אונד

(ה) ועתה כבשר אחינו בשרנו
בבניהם בנינו ורעה אנחנו
כבשים את בנינו ואת בנותינו
לעבדים ויש מבנותינו נכבשות
ואין לאל ידנו ושרותינו וכרמינו
לאחרים: (ו) ויחר לי מאד
כאשר שמעתי את זעקתם ואת
הדברים האלה: (ז) וימלך לבי
עלי ואריבה את החרים ואת
הסגנים ואמרה להם משא איש

באחי

גע פיהל איבערוואלטיגטע מיד, איך צאנקטע מיט דען עדעלן אונד פארשטעהערן,
אונד שפראך צו איהנען: איהר דרענגעט יעגליכער ווינען ברודער מיט שולדפארדערונג!
אונד

ר ש י

כמו (עזרא ד') מדה בלו והלך: (ה) ועתה כבשר אחינו בשרנו. ועכשיו אנו חשבים
ומיחסים בלחמנו שהם עשירים: כניהם בנינו. כניהם שהם חשבים ומיחסים כמו כן
מיחסים בנינו: והנה לחמנו כובשים. ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ונותנים
לאחרים על עסק מזונותינו: ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קלת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים
לעבדות: ואין לאל ידנו. ואין כח בידנו לפדותם: ושרותינו וכרמינו לאחרים. אף שדות
וכרמים מסרנו ביד לאחרים לפרנסתנו ומה נאכל מעתה כי אין לנו צמא להחפרנס:
(ז) וימלך. ויועץ לבי בעממי: ואריבה. נתובחתי על החורים והסגנים שהם העשירים: משא
איש בלחמו אתם נושאים. מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים
להם

ב א ו ר

שפירש רש"י וראב"ע. (ה) ועתה, זה ענו ואמרו כל הקהל יחד כי כלם שנסוף יהיו
מוכרים למכור בניהם ובנותיהם לעבדים ולשפחות להחיות את נפשם ברעב או שהנשים
יקחו אותם בחנם כענין שנאמר והנושה כל לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ"ב ד', א').
אנחנו כבשים, אנחנו בעלמינו מוכרים למסור את פרי בטנינו לעבדים ולשפחות וכבר יש
מבנותינו שהן נכבשות, והזכיר הבנות ביחוד מטעם הידוע, וכבר יש במלת כבש מענין הגם
לכנוש את המלכה כאשר העיר החכם רש"ד. ואין לאל ידנו, להגילס כי שדותינו וכרמינו ביד
אחרים ולא נשאר לנו שום מחיה לנפשו ואף כי לפדות אותם מיד שוביהם. (ז) וימלך,
כל המפרשים פירשו שהוא מלשון ארמית מלכי ישפר עליך (דניאל ד', כ"ד), וענינו ויתיעץ
(ועיין בשרשים לרד"ק יש להוראה הזאת רעים בעברית). ואולי יש לפרש מענין מלך ממש,
והענין שרגשת לבי נעשה מושל עלי ולא יכלתי עוד להתאפק מלריב עם הסגנים (והיו
געפיהן וחוורען וייטטער חיבער ויך), ובא הנפשל מהוראת התפעל על דרך מליצה באלו
הלב התנשא למלך עליו ביד חזקה. איש באחי, לדעתי הני"ת במקום על כמו הנהמה
אשר אני רכב בה דלעיל ועוד רבים כמו שהניח הרד"ק במגילת, והכונה אתם עוממים על

בְּאַחֲיוֹ אֶתְּם נְשָׂאִים וְאַתָּן
עֲלֵיהֶם קִהְלָה גְדוֹלָה: (ח) וְאָמְרָה
לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת־אֲחֵינוּ
הַיְּהוּדִים הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדִי
בָּנוּ וְגַם־אֶתְּם תִּמְכְּרוּ אֶת־
אֲחֵיכֶם וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ וַיַּחְרִישׁוּ
וְלֹא־מָצְאוּ דָבָר: (ט) וַיֹּאמֶר לֹא־

(א) אונד בראשטע ווידער זיא
איינע גראסע פֿערוואטמלונג
אויף (ח) איך שפראך פֿער
נערצו איהנען: וויר האבען
אונז אנגעקויפט, אונזערע
ברידער דיא יהודים, וועלכע
אן דיא פֿאלקער פֿערקויפט
ווארען, זא פֿיעל איהרער
אונטער אינו זנד, פֿערקויפט
אויך איהר נון אייערע ברי
דער, זא ווערדען זיא עבענ
פֿאלס קיפֿליך אן אונז קאמ
מען! — זיא שוויגען אונד פֿאנדען קיינע אנטווארט. (ט) איך שפראך פֿערנער:

יִתִּיר אִ' יִתִּיר'

טוב
מען! — זיא שוויגען אונד פֿאנדען קיינע אנטווארט. (ט) איך שפראך פֿערנער:
ניט

ר ש י

לֹהִם מִמּוֹן לַכְּנוּשׁ בְּנִיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וּשְׁדוּתֵיהֶם וּבְרֵמִיָּהֶם וּבְתִיהֶם: וְאַתָּן עֲלֵיהֶם קִהְלָה גְדוֹלָה.
הַקִּהְלָתִי וְאֶסְפְּתִי עֲלֵיהֶם קִהְלָה גְדוֹלָה לַעֲשׂוֹק עֲלֵיהֶם כְּדִי לְנִיֵּס: (ח) וְאָמְרָה לָהֶם. וְכֵן
אִמְרָתִי לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ כָכָר אֶת אֲחֵינוּ הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בָּשִׁיב מִיַּד הָעוֹבְדֵי כּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת
שָׁחִיו נִמְכָּרִים לָהֶם: כְּדִי בָנוּ. בָּאוּתוֹ דִּי מִמּוֹן שְׂבִידֵינוּ: וְגַם אֶתְּם. וְאִךְ אֶתְּם תִּמְכְּרוּ לַעֲמִים
אֵל אֲחֵיכֶם הַכּוֹכְבִּים תַּחַת יְדֵיכֶם לַעֲבָדִים: וְנִמְכְּרוּ לָנוּ. וְהַמַּעֲשֶׂה יָבֹא לִידִי כִּךְ שִׁהְיוּ מְכֻרִים
לָנוּ מִיַּד הָעוֹבְדֵי כּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת: וַיַּחְרִישׁוּ. שָׁתָקוּ וְנִתְבַּיֵּשׁוּ וְלֹא יָדְעוּ מַה לַּשִּׁיב:

ב א ו ר

אֲחֵיכֶם מִשָּׂא יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר יוֹכְלוּ שָׂאת, וְהוּא כְּדַעַת קֶלֶת שְׁקוּרָאִים נְשָׂאִים בְּשִׁין שְׂמָלִית, אִוֹלֵס
יְדִידֵי הַחֶכֶם הַמִּתְרַגֵּם אָמַר וְז': רִאשִׁית לְנִטוֹת בְּתַרְגוּמֵי לְאוֹתָן שְׁקוּרָאִים בְּשִׁין יְמִנִית וְאֵן
יְבֹא הֵיחָם שָׁבוּ עַל נֶכֶן, אִוֹלֵס כַּעֲנִין מֵלֵת מִשָּׂא אֵס בְּשִׁין שְׂמָלִית יִהְיֶה הַפִּירוּשׁ כֹּל מַה
שָׁתֵם נוֹשִׂים בְּאֲחֵיכֶם הוּא לְמִשָּׂא כַּד כִּי אֶתְּם חָגְזוּ וְתִלְוּנוּ קוֹחַם בַּחֲזָקָה, וַיְהִי תַרְגוּמוֹ
(וּמַם חִיָּהֵר חִיָּנְעֵר דַּעַן חֲנִדְעֵרן לִיָּהֵעַט חִיָּט דְּרִיקְעִנְדֵּעַ לִחֶסֶט), וַיּוֹתֵר נִרְאֶה שְׂהוּא שִׁין יְמִנִית
וַיְבֹא הַשֵּׁם אֶל־הַפֶּעַל כִּמוּ בּוֹגְדִי בְּגַד וּכְדוּמָה, כִּי נִשָּׂא יִקְרָא נִעַם וְרִאשׁוֹנָה הַמְלִיחָה אֲשֶׁר
יָגוּשׁ אֶת הַלֵּוִי בְּיוֹתֵר וַיִּתְּבַעְהוּ בַּחֲזָקָה, וְאֵס אֵין לוֹ לִשְׁלֹם אוֹ יִקַּח מִמּוֹן מִשְׁכּוֹן כַּעֲנִין כִּי תִשָּׂא
בְּרַעַךְ וְגוֹמֵר (דְּנִיִּים כ"ד י' — י"ג), אוֹ יִקַּח אוֹתוֹ אוֹ בְּנָיו לַעֲבָדִים כִּמוּ אוֹ מִי
מִנוֹשִׂי וְגוֹמֵר (יִשְׁעִיָּה נ', א'), וְהַנִּשָּׂא בֹא לְקַחַת וְגוֹמֵר (מְלָכִים ב' ד', א'), אוֹ
יִקַּח נֶשֶׁךְ לְמַעַן הַרְחִיב זְמַן הַלֵּוִיָּה לְדַעַת הַרְמֵב מִן בְּבִאֲרוֹ עַל אֵס כֶּסֶף תְּלוֹה וְגוֹמֵר לֹא תִהְיֶה
לוֹ כְּנוּשָׁה (שְׁמוֹת כ"ב ב"ד) (יַעֲיִין עוֹד בְּסִפְרֵי הַחִינוּךְ לְרֹאשׁ הַמִּלּוּחַ ס' וְחֻקֵּי ב', כִּי לְדַעַתוֹ
בְּכֹל לֹא לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנוּשָׁה כִּלְלִית ג"כ אֲזַהֲרֶה עַל נֶשֶׁךְ וּמִרְבִּית), וַיִּתְּרַגֵּם לִפְנֵי (וּוּחֻבְעֵר
טְרִיבֵט חִיָּהֵר יַעֲזִיבֵעֵר חִיָּט זִינְעֵץ בְּרוּדֵעֵר) אוֹ כֹּאֲשֶׁר תַּרְגָּמְתִּי בְּפִינִים, עַכ"ל הַהֲעֵרָה.
וְאַחַן עֲלִיחָה, לְדַעַתִּי הַעֲנִין כִּי נַעֲבֹר רַבְתִּי עִם הַחֹרִים גְּרַמְתִּי בָּזֶם כִּי הַתִּלְשָׁפוּ רַבִּים
סְבִיבִיתִינוּ לְשִׁמּוֹעַ מַה זֶה וְעַל מַה זֶה, וְאֲנִכִּי לֹא שָׁמַתִּי לָנוּ לֹזֶה וְחִדּוֹל לֹא חִדְלָתִי מִלְּדַבֵּר
אֶתְּם קִשִּׁית. (ח) קָנִינוּ, אֵין סִפְק כִּי כֹּאֲשֶׁר עָלוּ מִבְּנֵי הַסֵּדוֹ אֶת אֲחֵיהֶם הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר
נִכְנְסוּ לַעֲבָדִים וּלְשִׁמּוֹת בִּידֵי הָעַמִּים. כְּדִי בָנוּ, כִּפִּי אֲשֶׁר הִשִּׁיגוּ יְדִינוּ. וְנִמְכְּרוּ לָנוּ, אָמַר
הַרְאֵב עֲחָרֵי אֲשֶׁר נִמְכְּרוּ לָנוּ תִּמְכְּרוּ אֶת אֲחֵיהֶם לֹא טוֹב הַדָּבָר, וְלְדַעַתִּי כִּי הֵם שְׂנֵי מִתְּמָרִים
שׁוֹנִים כִּי בְּגַד הָעֵנִיִּים הַתְּלִילִים אֲשֶׁר שָׂאֵלוּ לָחֶם וּפִירוּשׁ אֵין (כֹּאֲשֶׁר בָּאֲרָנוּ לַעֲיֵל) אָמַר וְאַתָּם
תִּמְכְּרוּ אֶת אֲחֵיכֶם, כִּי נִהַמְנַעֲכֶם מִהֶם כֹּל מִשְׁעָן לָחֶם, כְּרִיבִין הֵם לְמִכּוֹר אֶת עַמְּכֶם לַגּוֹי
הָאֲרָצוֹת; וְגַד הַנוֹשִׂים אֲשֶׁר בָּאוּ לְקַחַת אֶת בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם בְּנָשִׁים אֲשֶׁר וְנִמְכְּרוּ לָנוּ, וַיְהִי
הוּא שֶׁל וְנִמְכְּרוּ כִּמוּ אוֹ כְּלוֹמֵר אוֹ שְׁתַּכְרִיתֶם לִהְיוֹת נִמְכָּרִים לָנוּ. וַיְדִידֵי הַחֶכֶם הַמִּתְרַגֵּם
אָמַר: לְדַעַתִּי מֵלֵת כְּדִי הוּא כַּעֲנִין כְּדִי אֲרַבָּה לְרֹב (שְׁפִטִּים ו', ה'), וְכִדִּי בָנוּ שְׁעוֹר כְּרַנֵּס
אֲשֶׁר בְּתוֹבִינוּ, וְעִנִּין הַכְּתוּב, הֵן אֶתְּם רִאשִׁית כִּי קָנִינוּ אֶת אֲחֵינוּ הַנִּמְכָּרִים כְּכָר לַגּוֹיִם לְמַעַן
הִיֹּתֶם

נִכְט גִּיט אִיזט, וואס איהר
טהועט, איהר זאללעט אין
עהרפֿורכט פֿאַר אַינזערעם
גאָטטע וואַנדעלן, וועגען דער
שמעהונג דער פֿעלקער אונזע.
רער פֿינדע. (י) אויך איך,
מיינע ברידער אונד מיינע
לייטע האָבען איהנען געלר
אונד געטריידע געליעהען;
וואַללען וויר דאָך דייעזעס
דאָר לעהען ערלאַססען;
(יא) געבעט איהנען דאָך זאָ
גלייך צוריק, איהרע פֿעלדער,
וויינבערגע, אהלבערגע אונד
הייזער, הונדערטע אָן וילבער,
געטריידע מאָסט אונד אהל,
וואס איהר איהנען געליעהען
האָבט. (יב) דאָ שפראַכען
זי

טוב הדבר אשר-אתם עשים
הלוא ביראת אלהינו תלכו
מחרפת הגוים אויבינו: (י) וגם-
אני אחי ונערי נשים בהם כסף
ודגן נעזבהנא את-המשא
הזה: (יא) השיבו נא להם כהיום
שדתייהם פרמיהם וירתייהם
ובתייהם ומאת הכסף והדגן
התירוש והיצהר אשר אתם
נשים בהם: (יב) ויאמרו נשיב

ומהם

ר ש י

(ט) לא טיב הדבר. רע הדבר צפני הקב"ה: מחרפת. מפני חרפת העמים שהם אויבינו: (י) וגם אני
אחי ונערי. אף אני ואחיי נשים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמכור להם כל הסלואות הללו
ונשים כאו (מלכים ב' ד') והנושה נא לקחת: (יא) השיבו נא. ואף אתם תעשו כמוני
למכור להם כל חובותיהם: ומאת הכסף. ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן והתירוש
וגו': (יב) ויאמרו נשיב. והם אמרו להשיב ולמכור הכל:

לעשות

ב א ו ר

היותם חפזים, ואלה היו רבים כאשר הם בתוכינו היום, אף כי שנקנה מקשר האנשים אשר
אתם תמנרו לעבדים בשביל נשים ולא נניחם תחת עבדות הגוים — והנושים בשאשם אמרות
לדק באלה ובראותם כי לבו לב רגש כמשפט אהבני ה', תחת אשר לבכם ידמה כאבן ולא
כן יהיו בכליותיהם, אז נכלמו מאד ונאלמו ולא מצאו דבר להלמדק, ובהוסיף נחמיה תוכחתו
אליהם והפכה רוחם והנטיחו לקמן פסוק י"ב להטיב דרכיהם ולחדל מעשם, עב"ל ההערה.
(ט) הלא ביראת, גם עתה ידבר נגד שתי הכתות שזכרנו, ומול אותם אשר קפצו את ידיהם
ולא רצו לתמוך עני ואביון אמר ביראת ה' תלכו, כי הוא לזה פתח תפתח את ידך לאחיק
האביון. מחרפת הגוים, כי יאמרו בגוים רק עם צווי ואביר הגוי הזה איש את רעהו לא
יחמולו ונגד כת הנושים אמר וגם אני ואחי וגומר. וידידי המכס המתרגם אמר: לדעתי ענין
הכתוב הלא יאות לכם ללכת ביראת אלהים ולעשות נחורה ובמזה למען יסיר אלהים חרפת
הגוים מעליכם אשר יחרפו אתכם כל היום וכדמתורגם, עב"ל. (יא) כהיום, אשר ידידי
ה', כהיום ענינו כמו כהיום תמלאון אותו (שמואל א', ט', י"ג), וכן מתורגם.
ומאת הכסף, כמו שפירש רש"י וראב"ע כלומר אם גם הכסף והדגן וכו' יעלה למאס והוא
מספר גומא, כי אין נראה שתהיה הכונה שיעזבו רק חלק המאס מחובם כי בזאת לא יושעו
עני ואביון. והנה לא פסק נחמיה לדק על העשירים שלא לוו, להכליל מרעב אותה הכת
העשופים, כי דבר זה לריק אומר רב להעריך כל איש ואיש כפי אשר תשיג ידו ולא היתה
העת מוכשרת לזה, אבל חשב כי אם הנושים יעזבו את כל נשים גם האחרים יקחו מוסר ויתנו

תרגום אשכנזי

וַיֹּאמֶר: וְיִירָא וְיִלְלֵן עִם צוּרִיקִי
נִעְבְּדוּ, אֹנֶד פֶּאָן אִיהֶנְעֵן
נִכְטִס פֶּאָרְדֶּרֶן, וְיִירָא וְיִלְלֵן
לְעוֹ אֱלֹהֵי טְהוֹן, וְיִירָא וְיִלְלֵן
וְאֹנֶד הָאֵסֶט. אִיךְ בִּעְרִיעַף
דִּיא פֶּרִיסְטֶער, אֹנֶד לִיעֵס
וְיִירָא וְיִלְלֵן, וְיִירָא וְיִלְלֵן צוֹ טְהוֹן.
(יג) אִיךְ שִׁיטְטֶעלְטֶע אִיךְ מִיִּי.
נִעֵן אֶרְמֶעל אֹיִם אֹנֶד
שְׁפֶרֶאך: זֶא שִׁיטְטֶעלְטֶע נֶאָטְט
יֶעדֶרמֶאן, דֶּער דִּיעוּעֶס וְיִירָא
נִכְט עֶרְפִּילֶט, אֹיִם זִינֶעם
הַרְוֶע אֹנֶד אֹיִם זִינֶעם עֶר־
וְעֶרְבֶע, אֹנֶד זֶא וְיִירָא עֶר
אֹיִם שִׁיטְטֶעלְטֶע אֹנֶד אֹיִם.
גֶּעלְעֶרְט. דֶּארוּיף שְׁפֶרֶאך
דִּיא גֶאנְצֶע פֶּערוּאָמְמֶלונג:
זֶא וְיִירָא עִם! זִיא לֶאָבְטֶען דֶּען
עוּיִגֶען, אֹנֶד דֶּאָ פֶּאָלְק הָאָנִי.
דֶּעלְטֶע נֶאָךְ דִּיעוּעֶס וְיִירָא עִם.

(יד) אִיךְ פֶּאָן דֶּעם טֶאָגֶע אָן, דֶּאָ

נחמיה ה

וַיֹּמְרוּ לֹא נִבְקֹשׁ בְּנִינֵנוּ כְּאִשְׁרֵי
אַתָּה אֹמֵר וְאֶקְרָא אֶת־הַכֹּהֲנִים
וְאֶשְׁבִּיעֵם לַעֲשׂוֹת כְּדָבָר הַזֶּה:
(יג) גַּם־חֲצִנִּי נִעְרָתִי וְאֶמְרָה
כִּכָּה יִנְעַר הָאֱלֹהִים אֶת־כָּל־
הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה מִבֵּיתוֹ וּמִיָּגִיעוֹ וְכִכָּה יִהְיֶה
נֶעוֹר וְרֶק וְיֹאמְרוּ כָל־הַיִּהוּדָה
אֲמֵן וַיִּהְלְלוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַשׂ
הָעָם כְּדָבָר הַזֶּה: (יד) גַּם מִיּוֹם
אֲשֶׁר־צִוָּה אוֹתִי לַהֲיִיֹת פֶּתַח

בִּארְץ

מִיָּן בְּעֶשְׂטִימֶמְטֶע לֶאָנְדֶּרְפֶּלְעֶנְעֶר צוֹ זִיין, אִים
לֶאָנִי

ר ש י

לַעֲשׂוֹת כְּדָבָר הַזֶּה. שִׁיחֵי מוֹחֲלִים גַּם הֵם: (יג) גַּם חֲצִנִּי נִעְרָתִי, אִיךְ אֲנִי בְּגִדֵי חֲצִנִּי נִעְרָתִי.
חֲצִנִּי כְמוֹ (יִשְׁעִיה מ"ט) וְהִנֵּיאוּ בְּיָד כְּמוֹן: נִעְרָתִי אִי־קוֹלִי"ר בִּלְע"ז כְּמוֹ הַתְּנִיעִי מִעֵפֶר
(שס נ"ב): כִּכָּה יִנְעַר. כִּכָּה יִנְעַר הַקֶּבֶץ הַמֵּן הַעוֹלָם וּמִנְכִּסִּיהֶם כָּל אוֹתָם שֶׁלֹּא יִהְיוּ מוֹחֲלִין חוֹבוֹתֵיהֶם:
נִעוֹר וְרֶק. בִּלְאִי נִכְסִים: (יד) אֲשֶׁר לֹא אוֹתִי. הַמֶּלֶךְ: פֶּתַח. כְּמוֹ פֶּתַח. שְׁלֹטוֹן דּוֹגְמַת רֶקֶס
שֶׁהוּא

ב א ו ר

אִישׁ כְּמִתְנֵת יָדוֹ כְּבִרְכַּת ה' אֲשֶׁר עָלָיו. (יב) וְאֶשְׁבִּיעֵם, ע"י הַכֹּהֲנִים כִּי הֵם הַמַּשְׁבִּיעִים ע"ד
וְהַשְׁבִּיעַ הִכְהֵן אֶת הָאֵשֶׁה עַל בֶּן קֶרֶאֶס (רֶאֶב"ע). (יג) חֲצִנִּי, זָרֹעַ נִקְרָא חֲצִן וְחֲצִנִּי מִעֵמֶר
(תְּהִלִּים קכ"ט ז'), וְהוּא שֶׁס גַּם לִשְׁפַת הַבֶּגֶד (רֶאֶב"ע ורד"ק) וְנִקְרָא שֶׁהוּא לְנִגְדֵיהֶם בְּחִי זָרֹעוֹת
וְחִבִּים וְהוּא מִנְהַגֵּם לִקִּים אֶלֶת הַשְּׁבוּעָה בְּאוֹפֶן הַזֶּה שֶׁהֵנִיעוּ אוֹתָם וְאָמְרוּ הַמְּלִיכָה הַזֹּאת.
יִנְעַר, הַרְאָה נִעַר הוּא הַתְּנוּעָה הַחֲזָקָה (שִׁיטְטֶעלְטֶען, חוּיִפֶּרִיטְטֶעלְטֶען), וְכֵן וְנִעַר בֶּשֶׁן וְכִמְל (יִשְׁעִיה
ל"ג, ט"ו), הַשְּׁלִיכֵי פְרוֹתֵיהֶם (חֲבִגֶּעִטִּיטְטֶעלְטֶען), נִעַר כִּפּוֹ (שֶׁס שֶׁס, ט'), (חוּיִפֶּרִיטְטֶעלְטֶען),
וְכִפּי דְרָבִי בְּהַדְמוּת הַרְאָה הַשְּׁמוֹת בְּנָחִים וְחִסְרִים (בִּלְאִשְׁרֵי הַעֲרוֹתִי ע"ז פֶּעִמִּים) יִדְמוּ שֶׁרֶשׁ
עוֹר לְנִעַר כְּמוֹ וְעוֹרֵר יִשְׁנִים עוֹרֵר דְּבוּרָה וְכִדּוּמָה וְאִין לְהַאֲרִיךְ. מִבִּיחוֹ, הַרֶאֶב"ע פִּירֵשׁ
מִבְּנִיין, אֲבָל לֹא יִהְיֶה זֶה בְּדוֹךְ הַהֲדָרָה בִּלְאִשְׁרֵי יִבִּין הַמַּשְׁכִּיל, וְלֹא יִרְאֶה שֶׁהוּא כִּפְשׁוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה
לִי לֹא קֶרֶקֶע וְלֹא מִטְלֶטְלִין וְגַם יִהְיֶה נִעוֹר וְרֶק מִכָּל כֶּסֶף כִּי לֹא יִשְׁאָר בִּידוֹ מֵאוֹמָה. וַיַּעַשׂ
הָעָם, הוּי"ו שֶׁל וַיַּעַשׂ מוֹרֶה עַל הַזֶּמֶן הַעֲבָר (בִּלְאִשְׁרֵי זָכְרוֹ כְּמֵה פֶּעִמִּים), וְהַשְׁעוֹר בִּלְאִשְׁרֵי בִלְעוֹ הָעָם
אֶת אֲמִרְתָּם הִלְלוּ וְזֶה לְעַד כִּי בִלְבָב שֶׁלֹּם וְנִפְשָׁה חִפְּפָה עָשׂוֹ זֹאת. (יד) פֶּתַח, אֲמַר הַרֶאֶב"ע
הַמ"ס נוֹסֵף וּפֶתַח וּפֶתַח בְּאִמְנָה וְאִמְנָס, אִו הַמ"ס סִימָן הַרְבִּים וְהַטֶּעֶם פֶּתַח שֶׁלֹּהֶם וְהוּא
הַנִּכּוֹן רֶק שְׂרָאוֹי פֶּתַח ע"כ, וְעַמּוֹ הַסִּבִּים הַרד"ק בִּשְׂרָאוֹי שֶׁרֶשׁ פֶּתַח שְׁנֵתֵם מִשְׁפֵּטוֹ פֶּתַח
כְּמוֹ וְלֹרֶס לְבָלוֹת שְׂאוֹל (תְּהִלִּים מ"ט ט"ו), שֶׁמִּשְׁפֵּטוֹ וְלֹרֶס, וְעִנִּין פֶּתַח כְּמוֹ נִגִּיד עַב"ל.
לֶחֶם

בְּאֶרֶץ יְהוּדָה מִשְׁנֵת עֲשָׂרִים
וְעַד שְׁנֵת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתֵּים
לְאַרְתַּחשֶׁשְׁתָּא הַמֶּלֶךְ שְׁנִים
שְׁתֵּים עָשָׂרָה אֲנִי וְאֶחָי לֶחֶם
הַפֶּחֶה לֹא אָכַלְתִּי: (טו) וְהַפְּחֹת
הָרָאשׁוֹנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַכְּבִידוֹ
עַל־הָעַם וַיִּקְחוּ מֵהֶם בְּלֶחֶם
וַיֵּין אַחֵר כֶּסֶף־שִׁקְלִים אַרְבָּעִים
גַּם נִעְרִיָּהֶם שָׁלְטוּ עַל־הָעַם וְאֲנִי
לֹא־עָשִׂיתִי כֵן מִפְּנֵי יְרֵאת
אֱלֹהִים: (טז) וְגַם בְּמִלְאֲכַת

החומה

ר ש י

לאַנְדֵּעַ יְהוּדָה, פֶּאָם צוואַנצִיג.
סטען יאָהרע בִּזוֹ צום צווייט
אונד דרייסיגסטען יאָהרע
דעם קעניגס ארתחשסתא,
צוואַלף יאָהרע הינדורף, גע.
נאָם איך ניכט דיא טישפֿער.
פֿלעגונג אײנעם לאַנדפֿלע.
גערס. (טו) דיא פֿריהערן
לאַנדפֿלעגער הינגעגען, דיא
פֿאַר מיר וואַרען, מאַכטען
דעם פֿאַלקע אויפֿלאַגען מיט
שפייזע אונד וויין, אונד נאָה.
מען פֿאַן איהנען הינטערדרײן
פֿירציג שקל אָן זילבער, אויך
איהרע לייטע העררשטען אײ.
בער דאָ פֿאַלק, איך אַבער
טהאַט ניכט אַלוצ אויס עהר.
פֿורכט פֿאַר גאָט. (טז) אויך
אונטערשטיצטע איך דען בויה
דיע.

שהוא כמו רקה: משנת עשרים. למלך דריוש כי אז עלה מנבל שנאמר (לעיל ב') ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו': שנים שמים עשרה. שהם שמים עשרה שנה: אני ואחי. אני וחברי אשר באו עמי: לחם הפכה לא אכלתי. לחם שהוא ראוי למאכל הפכה שהעם נותנין אותו אל הפכה מן המס: (טו) הכבירו על העם. הכבירו מס על העם: ויקחו. והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר נתינת ארבעים משקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה: גם נעריהם. של פחות: החומה

ב א ו ר

לחם הפחה, מלכד ההכנסות שהיו לשרי המדינות היו להם, ולהסריסים הקרובים אליהם סך קלוב לארזות שלחנם (וגם זה נגבה מאת העם כאשר יבאר), כי בעבור כבוד המלך אשר המה עומדים במקומו היו לריבין לעשות לחם רב וכמו שזכר. (טו) בלחם ויין אחר, רש"י פירש אחר שהיו נותנים ארבעים שקלים מדי שנה בשנה היו עוד לריבין לתת לחם ויין, והראב"ע גרים אחד בדל"ת ובאר ליום אחד, ואולי הענין כי מלכד שה' להם להביא לכורך מאכל שלחנו מכל תבואת ארצם ומפריה כפי אשר הושת עליהם ה' עוד עליהם לתת ארבעים שקלים ללחם ויין אחר, כלומר למאכלים ויין הבאים מארץ אחרת כי אינם מתנובת ארצם, וידוע כי לחם כולל כל מיני מאכלים. וידידי החכם המתרגם אמר וז"ל: בבוא אחר שרש כד, הדבר אשר יכבד, יבוא הדבר ההוא נקשר עם נ"ת השמוע כמו ואברם כבד מאד במקנה וגומר (בראשית י"ג ב') וכן יתכן לומר, ה' הכביר את אברהם במקנה, ויהיה סדר הכתיב וענינו כאן הכבירו על העם בלחם ויין, ויקחו מהם, אחר, כסף שקלים ארבעים, אחר ענינו אחרי כן, כמו ואחר נגש יוסף (בראשית ל"ג ז'), והנגינה מסכמת לדעתי, וכן תרגמתי. (טו) וגם, בנות הבחוב לדעתי כן הוא לא לבד שלא אכלתי לחם הפכה שלא להכביר משאת העם אלא גם החזקתי במלאכת החומה כלומר החזקתי ידי הבונים בתתי להם לחם חקם, כי לא ישוער שהי' קהל גדול כזה עושים חנם אין כסף, וכמו שכתב רש"י לקמן הייתי נותן להם ממון כדי לבנות אף לא קניתי שדה ולא היה לאנשי ביתי לעבוד עבודת השדה, ולזה היו נערי קבולים על המלאכה, ובה אמר ידידי ה"ה בהערותיו: ושדה לא קנינו הענין לדעתי לא היה לנערי לזרוע

החומה הזאת החזקתי ושרדה
לא קנינו וכל נערי קבוצים שם
על המלאכה: (יז) והיהודים
והסגנים מאה וחמשים איש
והבאים אלינו מן הגוים אשר-
סביבתינו על שלחני: (יח) ואשר
היה נעשה ליום אחד שור אחד
צאן שש בררות וצפרים נעשו-
לי ובין עשרת ימים בכר-יון
להרבה ועם זה לחם הפחה לא
בהשתי כי כבדה העבודה ער-

העם

מיש פער פלעגונג איינעם לאנדפאלענערס, ווייל אהנע הין דיא ארבייט שווער

אויף

ר ש י

(טו) החומה. חומת העיר: החזקתי. העסקתי לעסוק בה תדיר: ושרדה לא קנינו. ופסדות
של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו חצי וכלי סייעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין
בבניין החומה. אבל הייתי נותן להם ממון כדי לננות הבניין: על המלאכה. לננות תדיר:
(יז) מאה וחמשים איש. היו אוכלים על שלחני לבד הגרים הנאים אליו מן הכפרים שאף
הם היו אוכלים על שלחני: (יח) ואשר היה נעשה. ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני
שור אחד ושש לאן ולפרים הרבה: בררות. פתורו לפי ענינו שש לאן עשויות בענין שנאמר
חמש לאן עשויות (שמואל א' כ"ה): נעשו לי. לשון תקון כמו וכן הנקר אשר עשה (בראשית
י'): ובין עשרת ימים. ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת
ימים: ועם זה. ובשני כל מעשה זה. שהייתי מולא הולאות כל כך: לחם. של מים הראוי
לפחה

ב א ו ר

לזרוע ולקצור ולא לנטוע ברמים, כי לא יכלו לעבוד את האדמה בתחילת החומה עליהם,
והוכרחתי לפי זה לקנות כל מאכל ומשקה בנסף מלא ואעפ"כ האכלתי והשקיתי יהודים וסגנים
רבים והיו באוכלי שלחני יום יום וכן תרגמתי, עכ"ל. (יז) והסגנים, אס שהיו נוסף ושעורו
והיהודים הסגנים או שהיו לבאר כלומר היהודים שהמה סגנים (נעזא"ך ר"ח פֿערטטעהער)
והענין אחד. והבאים, הנה באו אליו ליריב משאר פחות הוכר והיה מדרך הנימוס לקרוא
אותם לאכול עמו לחם. (יח) ואשר, ענינו הדבר שהיה נעשה כלומר המאכל שתיקנו היה ליום
אחד וגומר. בררות, רש"י כתב לפי ענינו לאן עשויות, עיין בדבריו, ולפ"ז יראה שהוא מן
ברה (כי ברה מתדמים בהוראתם עיין בדר"ק שני השרשים האלה), והוא המאכל הטוב
והנעים, היה לברות למו (אינה ד' י'), ומזה ועשי לי הנריה (ש"ב י"ג ז'), ואחרים פירשו
כמשמעו לאן נבחרות וזה נכון. ובין עשרת ימים, לדעתי הני"ת של כנל יין עומד במקום מ"ס
וכבר

נחמיה ה ו

העם הזה: (יט) זכרה-לי אלהי
לְטוֹבָה כָּל אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי עִלַּי--
הָעָם הַזֶּה:

חרגום אשכנזי קכד

אויף דעם פֿאַלקע לאַג-יט גע-
דענקע מיר, מיין גאָטט! צו
גוטען, אַללעס וואָס איך אָן
דיעזעם פֿאַלקע געטחאָן האָ-
בע .

ו (א) ויהי כאשר נשמע לסנבלט
וטוביה ולגשם הערבי
וליתר איבניו כי בנית את-
החומה ולא-נותר בה פרץ גם
עד-העת ההיא דלתות לא-
העמדתי בשערים: (ג) וישלח
סנבלט וגשם אלי לאמר לכה
ונועדה יחדו בכפרים בבקעת

ו (א) עס געשאַה, אַלס דעם
סנבלט, טוביה, דעם
אַראַבער גשם אונד דען איב-
ריגען פֿיינדען קונד וואורדע,
דאָס איך דיא מויער ערבויעט
האַבע, אונד קיינע ליקע דאָ-
רין איבריג געבליעכען זיין,
אַבשאַן איך ביז צור זעלבען
צייט, דיא טהירען נאָך ניכט
אין דיא טהאַרע איינגעזעצט
האַטטע: (ג) דאָ זאָנדטע
סנבלט אונד גשם צו מיר,
אונד ליעסען זאָגען: „קאָם
וויר וואָללען אונז פֿעראייניגען
ווירער דיא כפרים, אים טהאַ-
לע

אונד

ר ש י

לפניה לא נקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כנדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם:
ו (א) ולא נותר בה. בחומת העיר: דלתות לא העמדתי, שלא נעשו דלתות בשערי
העיר: (ב) כנפירים. שם מקום הוא אשר נבקעת אונד, כך שם הנקעה: והמה
חושבים

ב א ו ר

ונבר באו רבים כיוצא בו (עיין מכלול לרד"ק), והענין כי תמיד בין עשרת ימים ה' מכל מיני
יין הרבה, כי בכל יום ויום הביאו מין יין אחר על שלחנו. (יט) על העם, הראש"ע פירש כמו אל
העם ויש גם לפתרו כמו עס, כאשר בא ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב) ורבים ככה.
ו (א) גם, הענין כי אף שלא העמדתי הדלתות עוד והיתה העיר פתוחה, מ"מ בין שהחומה
נקשרת אין פרץ, ידעו כי אין לבוא אליה בסתר, כי השערים היו נשמרים יומם ולילה, ולזה
החנכנו לפתוחו, כי יבא נחמיה אליהם השדה כאשר יבאר, גם היה צריך להקדים זה, לפי שאמר
להלן למה תשבת המלאכה כאשר ארפה ולזה אמר שעוד לא נשלמה מלאכת החומה. (ב) בכפרים,
רש"י אמר שהוא שם מקום, שאם יהי' הענין מקומות הפרושים וחלדים היה ראוי להיות כפרים
נקמץ הפ"א כמו נלינה בכפרים (ש"ה ז' י"ב), וכן גד"הי (א' כ"ז כ"ה) נערים ובכפרים,
גם יקשה מדוע יאמר השם ברבים הלא אך באחד יודעו, ואף שגם הכי"ת של בכפרים נפתח
לסודות על הידיעה, הנה כבר מלאנו הרבה שמות הפרטי ובפרט נערים עס ה"א הדעת
בגודע — אך הראש"ע והרד"ק אומרים שהוא אחד עס כפרים (ובא על שני משקלים), והענין
באחד מן הכפרים כמו ויקבר נערי גלעד (שופטים י"ב ז') שענינו באחד מהן. אולם ידידי
החכם המהרש"ם אמר בהערותיו: מלאנו עיר בחלק בנימן הנקראה כפירה (יהושע י"ח כ"ו)
וישניה המתישאים אחריה, נקראים, או כפירותם בחלוקה הה"א לתי"ו כמו לעזתים לאמור
(שופטים י"ו ב') מן עזה וכדומה, או כפירים בגפילה הה"א כמו סחן החמני (שם ט"ו ו') מן
תמנה וכדומה, וענין הכי"ת של בכפרים או שהוא במקום עלבמו אשר אגרי רכב בה (לעיל ב'
י"ב)

תרגום אשכנזי

לע אוני, ווייל זיא געזאגטען
ווארען מיר באזעס צו טהון.
(ג) איך אבער שיקטע באטען
אן ויא אב, אום איהנען צו זא-
גען: איך בעטרייבע איין גרא-
סעס ווערק, אונד קאן ניכט
הינאבקאממען, ווארום זאלל
דיא ארכייט געשטעהרט זיין?
ווען איך דאפאן אבליעסע,
אונד צו אייך הינונטער קאמע.
(ד) ויא זאגטען אויף דיעזע
ווייזע פֿיער מאהל צו מיר,
אונד איך ערווערערטע איה-
נען אויף דיעזעלבע ווייזע.
(ה) סנבלט שיקטע אבער אויף
דיעזע ווייזע צום פֿינפטען מאל
זיינען בורשען צו מיר, אין
דעססען האנד איין אפֿפענער
בריעף וואר. (ו) דארין וואר
געשריעבען: „עס ווירד וויא
בשמו זאגט, אונטער דען
פֿלקערן פֿערנאממען, דוא
אונד

נחמיה ו

אונד ויהמה חשבים לעשות לי
רעה: (ג) ואשלחה עליהם
מלאכים לאמר מלאכה גדלה
אני עשה ולא אוכל לרדת למה
תשבת המלאכה כאשר ארפה
ווירדתי אליכם: (ד) וישלחו אלי
כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב
אותם כדבר הזה: (ה) וישלח
אלי סנבלט כדבר הזה פעם
חמישית את־נערו ואגרת
פתוחה בידו: (ו) כתוב בה
בגוים נשמע וגשמו אמר אתה
והיהודים חשבים למרוד על־
כן אתה בונה החומה ואתה

הזה

רשי

חושבים לי. הננתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם: (ג) מלאכה גדולה אני עושה.
מבנייני העפר: למה תשבת. למה תהיה המלאכה נעלה: כאשר ארפה. ידי מן הסנין:
ווירדתי אליכם. לדבר ולהועד עליכם: (ח) את נערו. על ידי נערו: ואגרת פתוחה בידו.
כתב אגרת שלח לי על ידו: (ו) כתוב בה. באותה אגרת: בגוים נשמע. שזודע לכל הגוים
שאתה וכל היהודים חושבים למרוד: וגשמו אומר. גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם
שאומר

באור

י"ב) עיין הכאור שם, ויהיה הפירוש פה כענין הנועדים על ה' (במדבר י"ו י"א), או שכו"מ
בעלמו הוראתו נגד כמו איש נכנו ובאחיו (שמות ל"ב כ"ט), כלומר בוא אלינו ונערוך מלחמה
בבקעת אונו נגד הנפירים, והמאמר מן לכה וגומר עד אונו המה דברי סנבלט וגשם ממם, ועוד
הרבה דברו אליו למה יחפלו כאלה אך לא הוצא בכתוב; אולם נחמיה לבאר אליו הסבה על מי
ועל מה יערכו מלחמה אמר מן דבריהם נודעתי כי המם (ר"ל אנשי כפירה) חושבים לעשות לי
רעה, לכן שלחו סנבלט וגשם באוהב וריע והתנדבו להיות בעזרתי וכן תרגמתי, עכ"ל ההערה.
(ד) ואגרת פתוחה, הנה עתה שלח לו את נערו ליר נאמן ולהראות לנחמיה כי השליח נאמן ביתו
וגם הוא יוכל לדבר עמו כאשר עס לכנו נתן אגרת פתוחה. (ו) וגשמו אומר, הנה כל המנארים
הסבימו יחד כי גשמו הוא גשם הערבי הנזכר, והוא כמו יתר ויתרו, וא"כ לא נראה שיהיה
הכוונה שגם גשמו אומר שהוא רוצה למרוד במלך שהרי גם גשם היה בקושרים אשר שלחו אל
נחמיה כי ילא אליהם להתייען עמהם, ולזה לא לנחמיה יחשב זאת אם יאמר כי גם הוא יחשבהו
למורד במלכות הלא אז ימוע רגליו מבוא אליהם פן ישלחו בו יד — אבל הענין, כפי מה שאמר
גשמו

אונד דיא יהודים טראכטעט
אייך צו עמפארען, דאָרום
בויעסט דוא דיא מויער, אונד
דוא ווערדעסט איהר קעניג
זיין, אונד דערגלייכען מעהר.
(ז) אייך האבעסט דוא פרא-
פעמען אויפגעשטעללט, אי-
בער דייך אויסצורופען אין
ירושלים אונד וצו שפרעכען:
קעניג אין יהודה! אונד עס
ווערדען נון דערגלייכען זאגען
דעם קעניגע קונד ווערדען,
קאם דאהער, דאמיט וויר
אונז צוזאממען בעראטהען.
(ח) איך שיקטע אבער צו
איהם, אונד ליעס זאגען:
דערגלייכען רעדען דיא דוא
פאָרניכסט האבן נייע שטאטט

הוּה לַהֶם לַמֶּלֶךְ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
(ז) וְגַם־נְבִיאִים הָעֲמִידָה לְקִרְאָה
עָלֶיךָ בִּירוּשָׁלַם לֵאמֹר מֶלֶךְ
בִּיהוּדָה וְעַתָּה יִשְׁמַע לַמֶּלֶךְ
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְעַתָּה לֵכָה
וְנוֹעֲצָה יַחְדָּו: (ח) נִאְשְׁלָחָה אֵלָיו
לֵאמֹר לֹא נִהְיָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר־אַתָּה אֹמֵר כִּי מֶלֶכְךָ־אַתָּה
בּוֹדֵאם: (ט) כִּי כָל־מִירָאִים אוֹתָנוּ
לֵאמֹר יִרְפוּ יְדֵיהֶם מִן־הַמֶּלֶאכָה
וְלֹא תַעֲשֶׂה וְעַתָּה תִּזְקֵק אֶת־יָדֶי:

ואני

א' נחמ

געפונדען, זאגנדיק: דוא האסט זיא אויס דיינעם הערצען ערדאכט! (ט) דען זיא אללע זוכ-
טען אונז שטעטס פורכט צומאכען, אונד ראכטען: „דאס איהרע הענדע אבלאססען פאן
דער ארבייט, אונד זיא ניכט פאלבראכט ווערדען“, אונד נון מיינע הענדע אונטער-
שטיי

ר ש י

שאמר לחנינו: כן הוא הדבר ופלוני אומר: כדברים האלה. מוסב על כתוב זה ומקרא מסוים
הוא והרי הוא כאלו נאמר כתוב זה כדברים האלה בגוים נשמע וגו': (ו) וגם נביאים וגו'.
עד ונועלה יחדיו היה כתוב באגרת: נביאים. בעלי לשון כמו בורא ניב שפתיים (ישעיה ט'):
לאמר. שאומרים יש מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך. אחרי שנקראת מלך ישמע למלך
כדברים האלה: (ח) כי מלכך. הרי כי במקום אלא: בודס. קונטרסנאטל"ש בלע"ז כמו
אשר בדה מלכו: (ט) כי כלם. כי כל הגוים: מיראים אותנו. מתיראים ממנו וכך הם
אומרים

ב א ו ר

גשמו, נשמע בגוים, לכן הוא ונועץ יחדיו מה לעשות להסיר ממך זלות שפתיים בזה. ואחא הוה,
נחלק היו"ד בוי"ו (כד"ק במכלול) ובמו הוה גביר לאחיק (בראשית כ"ז כ"ט), וא"כ הוא הנינוני,
אך נראה שהוא במקום העמיד כמו יד ה' הויה במקנך (שמות ט' ג'), וכן דעת הראב"ע שאמר
חפץ שחיה' להם למלך. כדברים האלה, לדעת רש"י הוא מקרא מסוים עיין בדבריו, וראב"ע
פירש כדברים האלה שמעתי ולדעתי חסר וי"ו העטוף ושעורו וכדברים האלה בלומר עוד
דברים רבים כאלה ידברו כי אומרים שגם העמדת נביאים וגומר. (ט) כי כלם, לדעת הראב"ע
הוא כמו כלכם ואין לורך כי הכונה ידעתי כי כל העמים אשר סביבותינו מיראים וגומר. ועחא
חזק אח ידי, נחללו המפרשים בבאור המאמר הזה, ולדעתי חזק הוא המקור ונא חמורת שם
המקרה כאשר מלינו הרבה כן, ואת הוא בהוראת עם והענין אולם עתה יש חזק לידי ולא אפחד
ולא אינא עוד מכס. וזה לשון ידידי הכנס המתרגם בהערותיו: דברי הפסוק הזה מתחלתו
ועד

שטיטצען!! (י) איינסט קאם
אין דאז הויז שטעיה'ס,
דעם זאגנעם דליה'ס, דעם
זאגנעם מהיטבאל'ס, אלס ער
זיך פערשלאסען היעלט, ער
שפראך: וויר וואללען אינו בעי
געבען אינו נאטטעס הויז, אינו
אינגערע דעם טעמפעלס, אונד
דיא טהירען דעם טעמפעלס
פערשליעסען, דען ויא' קאם
מען דרך אומצוכרינגען, אונד
צוואר דעם נאכטס קאממען
ווא דרך אומצוכרינגען. (יא) אין
אבער שפראך: איין מאן וויא
אין וואללטע פליעהען? אונד
ווער מיינעם גלייכען וועלכער
אין דען טעמפעל היינין גינג

(י) ואני באתי בית שמעיה בן
דליה בן מהיטבאל והוא עצור
ויאמר נועד אל בית האלהים
אל תוך ההיכל וגם גרה דלתות
ההיכל כי באים להרגך
ולילה באים להרגך: (יא) ואמר
האיש כמוני יברח ומי כמוני
אשר יבא אל ההיכל וחי לא
אבוא: (יב) ואכירה והנה לא

אלהים

גע, בליעבע אס לעבען? אין געהעניכט היינין! — (יג) אין ערקאנטע, דאס איהן נאמט
ניכט

(1) דיו פיינדע.

ר ש י

אומרים ירפו ידיהם וגו'. ועתה חזק את ידי למייעני בנין החומה: (י) והוא עלור
שמלאו בניתו: ויאמר נועד. אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שוחד מן סנבלט ומנירו להפחיד
את נחמיה כדי לנטל את המלאכה: כי באים להרגך. שהרי יבואו להרגך סנבלט ומנירו: והלילה יבאו.
וע"כ הזהירו לנכס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא געש דלתות שערי העיר כזו
שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: (יא) האיש
כמוני יברח בתמיה. אס איש כמוני יברח לנכס בהיכל: לא אבוא. לא אכנס שם מפני
סתד המיתה ולא אעבור על המטה של הקנ"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו: (יב) ואכירה.

ב א ו ר

ועד סופו לדעתי נחמיה אמר לעצמו לבאר אלינו איך ידע זאת כי בדה סנבלט כל אלה מלכו
ואמר, הן עד הנה כלס (ר"ל סנבלט וסיעתו) הפחידו אותנו להרפות ידינו מן המלאכה
והתנכלו כאויבי', ועתה לפהע פחאוס רוח אחרת אחס לחזק את ידי נגד מנקצי
נפשי באוהבים, אין זאת כי אס רמיה ונחש ללכדנו ברשעס, ומלת חזק פה בהוראת המקור,
לכן חרגמתי חזק את ידי בתמיה בן נראה לי עכ"ל. (י) והוא עצור, "היה בלוא בניתו ונראה
שהתחלה למען יבוא נחמיה אללו לנקרו, כי עוד לא נודע לנחמיה כי הוא נביא שקר, כנראה
ממה "שיבוא שאך את"כ הכיר כי שקר בפיו ולא ה' שלחו. נועד, יראה לי כי זה האיש שמעיה
בהן היה בי בן נזכר בעזרא (י' ב"א) שמעיה מבני הכהנים אשר הושיבו הנשים הנבריות ואף שם
נאמר ומבני חרס הנה חרס היה רק ראש המשפחה — ולפתחו את שמעיה כי אף שאני
חולה בכל זאת אלך עמך אל ההיכל כי אס אני אפתח את דלתות ההיכל לא יפלא בעיני
העם יען אנכי בהן ושוב לא ישיחו עליך, וחולי בעבור שהנחת שמעיה לשלח את אשמו לכן
היה בעוברי הסגנים והמורים אשר הסבו את זאת, והחזיק ידי כרי יהודה. (יא) ואמר,
הנה הבנין נחמיה כי שמים רעות חסן לעשות בענה הזאת, האחת כי יחראה לעיני הקהל
כאיש הירא ורך הלכב אשר יבוא מדר במדר להפחיד מפחד האויב, והשנית כי נחללו את מקדש
אלהים אשר כל זר הקרוב אליו יומת יהיה לשמלה בקמיו, וע"ז השיב האיש כמוני וגומר.
(יב) ואכירה, הוי"ו לנחמיה טעם נלומר בעבור זאת דברתי נאלה כי הנחתי שלא ה' שלחו.

כי

נחמיה ו

תרגום אשכנזי קבו

ניצט געשיקט האטטע; דען
איין פראפעטענגייסט זאגט:
מיר, דאז טוביה אונד סנבלט
איהן געמיטהעט האבע;
(יג) אונד ער דארום געמיטהעט
זיין, דאמיט איך מיך פירב-
טע, אלזא טהוע, אונד מיך
פערזונדיגע, דיעזעס אבער
איהנען צום בעזען געריכטע
דיענע, דאמיט זיא מיך לא-
סטערן קעננען. (יד) געדענקע
מיין גאטט, דיעזע זיינע
האנדלונגען, ויין אויך זיין,
דער פראפעטין נועדיה אונד
דער איבריגען פראפעטען,

אלהים שלחו כי הנבואה דבר
עלי ומזביה וסנבלט שכרו:
(יג) למען שכור הוא למען-
אירא ואעשה כן והטאתי והיה
להם לשם רע למען יחרפוני:
(יד) זכרה אלהי למזביה
ולסנבלט כמעשיו אלה וגם
לנועדיה הנביאה וליתר
הנביאים אשר היו מיראים

אותי

דעם טוביה אונד סנבלט, וועלכע (כיידע) מיך שטעטס צו בעאנגסטענען זוכטען. (נו) דריא

מיו

(י) דעם שמעיה.

רשי

הכרתי בדבריו שלא שלחו הקנ"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה
דבר עלי. שהרי הוא דבר הדברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו. כל אחד ואחד מהם שכרו
ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בנין החומה: (יג) למען שכור הוא. אמר לי הדברים הללו:
למען אירא. כדי שאחירא מהם להיות עושה כן לנזם בהיכל ולהיות חוטא: והיה להם לשם
רע. למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו: (יד) וגם לנועדיה הנביאה. היא ושאר
נביאי

באור

כי הנבואה, עיין פירוש רש"י, והנה לדעתו חתיה הבונה בנבואה דבר עלי, ויהי' המאמר הזה
מוסגר, והראש"ע אמר והנבואה שם דבר והטעם הנבואה מלנו דבר עמי שמעיה, ולי יראה כי
מלת עלי הוא במקום כי, כי על חשמש הרבה פעמים במקום כי"ת (עיין רד"ק שרש עלה)
ושעורו כי הנבואה דבר כי, ובא דבר בזכר כי יטורף על מלת רוח אשר חסר בדבור וראוי
להיות רוח הנבואה וגומר, כלומר נשמת שדי הבינתני כי טוביה וסנבלט שכרו, ומה שאמר לא
אלהים שלחו הענין שלא בעלת עליון וביראת אלהים יען בואת. וסנבלט שכרו, הראש"ע אמר
הוי"ו של וסנבלט במקום או, או שכרו הוא סנבלט וטעמו הזכרים נחמו שכרו, והראשון קרוב,
ע"כ; ויותר נראה דברי רש"י שכל אחד ואחד שכרו ומלינו הרבה ביואל בזה, כוונתו. (יג) למען
שכור, למען הראשון ענינו בעבור והשני הוא כדי וכמ"ס רש"י. וחטאתי, שאננס להיכל וגם
יהי' להם לשם רע כי יחרפוני באמרו כי נחבאתי וסגרתני הדלתות בעדי ממורק הלכנ (מדברי
הראש"ע). (יד) לנועדיה, אשה נביאה היחה כמ"ס הרד"ק והראש"ע ולא באשר חשבו קלת
שהוא שמעיה ובא הנביאה בלשון נקבה לפי שהשם נועדיה כפלים נקבה, וזה לא יחכן (כמ"ס
הרד"ק) לעשות הוקנה זכר והזכר נקבה, והעד שהרי גם שמעיה ביחס הוקנה ונכל זאת בא
לעיל הכנוי והפעל בלשון זכר, והנה הראש"ע פירש כי מלת וגם לרבות שמעיה, אולם לפי
דרכי נאמר כי אף שלנשה לנחמיה רוח הקדש וידע כי סנבלט שכרו מ"מ יען לא דבר אליו
בשם ה', ואולי גם מה שזכרוהו לא נחמיה אללו בנדר גמור לכן לא ראה לקללו — אולם
לדעת ידירי המכס המתרגם יהיה כמעשו ענינו כמעשי נועדיה, ומלת כמעשו מושגת גם
למטה, ושעורו וכמעשים אשר לנועדיה וליתר הנביאים (כי מלינו לרוב הסומך עם הלמ"ד
כאו

חרגום אשכנזי

מיוער ווארד פאללענדעט אים
פֿינף אונד צוואנציגסטן טאָגע
דעם אלול, נאָך צוויי אונד
פֿינפֿציג טאָגען. (טז) אונד עס
געשאַה, אַלס אַללע אונזערע
פֿינדע ריעזעס הערטען, אונד
אַללע פֿעלקער אום אונז הער
דיעזעס זאָהען, דאָ פֿיעלען ויא
זעהר אין איהרען אייגענען אוי-
גען (י), אונד ערקאַנטען,
דאָס נור דורך אונזערן גאָט,
דיעזע אַרבייט פֿאַללענדעט
וואָרדען זיין. (יז) אויך הייפֿט.
טען אום זעלבער צייט דיא
עדעלן יהודה'ס איהרע כריפֿע
דיא אַן טוביה אַבגינגען, אונד
יענע דעם טוביה קאַמען צו
איהנען. (יח) דען פֿיעלע אין
יהודה וואָרן זיינע איידגענאָם-
סען, ווייל ער איין שוויגע-
זאָהן וואָר, פֿאַן שכניה דעם
זאָהן

נחמיה ו

אֹתִי: (טו) וְהַשְׁלֵם הַחוֹמָה
בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לְאַלּוּל
לַחֲמִשִּׁים וּשְׁנַיִם יוֹם: (טז) וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ כָּל-אֲוִיבֵינוּ וַיֵּרְאוּ
כָּל-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבְבֻתֵינוּ וַיִּפְּלוּ
מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי מֵאֵת
אֱלֹהֵינוּ נַעֲשֶׂתָה הַמְּלָאכָה
הַזֹּאת: (יז) גַּם וּבְיָמֵי הָהֵם
מִרְבִּים חָרִי יְהוּדָה אֲגָרְתִּיהֶם
הוֹלְכוֹת עַל-טוֹבִיָּה וְאֲשֶׁר
לְטוֹבִיָּה בָּאוֹת אֵלֵיהֶם: (יח) כִּי-
רַבִּים בִּיהוּדָה בְּעַלִּי שְׁבוּעָה לֹא
כִי-חָתָן הוּא לְשִׁכְנִיָּה בֶן-אַרְחָ

נחמיה

יח

ויהוה

(י) ה.ה. זיח פֿיהלטען זיך געדעוויטהיגט.

ר ש י

נבאי השקר קבלו שנה מסובלת וחזיריו כדי להפחידני בנבואת שקריהם: (טו) בעשרים
וחמשה ימים לחדש אלול בשנת כ' לדריוש המלך בשנת כ' לדריוש עלה נחמיה מבבל ונאותה
שנה בנה חרבות ירושלים: לחמשים ושנים יום. סוף נ"ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר
בנין החומה: (טז) ויהי כאשר שמעו כל אויביו. דבר זה שנשלם בנין החומה: ויראו כל
הגוים. וכאשר ראו כל האומות שנגמר בנין חומת העיר: ויפלו מאד בעיניהם. נפלו הם
עלמם בעיניהם שהיו מואסים בעלמם כי נפל פחד היהודים עליהם: (יז) חורי יהודה.
שרי יהודה: על טוביה. אל טוביה ישראל רשע היה: ואשר לטוביה. ואגרת אשר לטוביה:
(יח) כי רבים ביהודה. שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה:
כי

ב א ו ר

כמו מזמור לדוד וכדומה), כלומר גם אלה יזכור אלהים לטוביה וסובלת, אשר המה (טוביה
וסובלת) היו מיראים אותי חמיד על ידי הנביאים האלה, ומלת מיראים הוא צינוני וענינו
תמיד היו מיראים ועוד עתה הם מיראים כענין השמים מספרים כבוד אל, כאשר יאמרו
המדקדקים וכן תרגמתי, עכ"ל. (טו) וחשלם החומה, עם העמדת הדלתות. לחמשים ושנים
יום, לרעת רש"י מיום שהתחילו לבנותה, וראב"ע פירוש מעת ששלם סובלת האגרת. (טז) ויפלו
מאד בעיניהם, עיין רש"י, וקרב לזה אמר הראב"ע נשפלים ונופלים ממעלתם ואין להם תקומה
לפניהם, ואולי ויפלו כמו שכתב בעל אומר השמים נשר נפל שהוא כמו ויפלו כי כל פלא
כאלו יפול בעין, וכמו שיאמר בל"א (חזיקת חזקת), והענין הנביאים האלה היו נפלאים בעיניהם.
(יח) בעלי שבועה, בעלי ברית, כי כרתו ברית בשבועה, כי איש את אחיו יעזרו.

ג

נחמיה ו ז

ויהיו חנן בנו לקח את-בת-
משלם בן ברכיה: (יט) גם טובתיו
היו אמרים לפני ודברי היו
מוציאים לו אגרות שלח טוביה
ליראני:

ז (ח) ויהי כאשר נבנתה החומה
ואעמיד הדלתות ויפקדו
השוערים והמשררים והלוים:
(ג) ואצוה את-חנני אחי ואת-
חנניה שר הבירה ער-ירושלם
כי-הוא כאיש אמת וירא את-
האלהים

תרגום אשכנזי קכו

ואהנע ארח'ם, אונר זיין ואהן
יהונן האטטע דיא טאכטער
משלם'ס דעם ואהנ'ס ברכיה'ס
געהייראטהעט. (יט) אויך
ריהמטען זיא איממער זיינע
גליקסגיטער פאר מיר, אונר
הינטערבראכטען איהם יע-
דעם מיינער ווארטע, ווארויף
טוביה איממער בריעפע זאגט.
טע אום מיר פורכט צו מאכען.
ז (ח) עס געשאה, אלס דיא
מויער ערכויעט וואר, אונר
איך דיא טהירן איינגעזעטצט
האטטע, דא וואורדען דיא
טהארווערטער, זענגער, אונר
דיא איבריגען לוי'ם אנגע-
שטעללט. (ג) איך נאכ מיינעם
ברודער חנני אונר דעם
שלאס-הוופטמאן חנניה דען
בעפעהל איבער ירושלים, דען דיעזער וואר נאך דער ווייזע וואהרהאטען
מאנ.

ר ש י

כי חתן הוא. אותו טוביה לשכניה: ויהונן. בנו של טוביה: נת משלם. אותו משלם שר וגדול
היה: (יט) גם טובותיו. של טוביה היו מספרים לפני אותו בעלי שנותיו וקרוביו. טובותיו
שפרו ואל"ש בלע"ז: היו מוציאים לו. להגיד לו לטוביה: אגרות שלח טוביה. אגרות היה
שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בנין החומה:
ז (א) ויפקדו. עתה נעשו הלוי'ם פקידים על פקידותן להיותן שוערים ומשוררים מן הלוי'ם
בנ"ה: (ב) על ירושלים. לשמור שערי ירושלים:

מרכים

ב א ו ר

(יט) גם טובותיו, לדעת המפרש'הענין לדקתיו הזכירו לפני בעבור הרעימוני, ולדעתי הכונה שאמרו
לפני את הכללתו ורב קנינו ותקפו למען אפחד מפניו. אגרות, יען שהיו מודיעים לו את כל
דברי לכן היה ביד טוביה תמיד ליראני כי ידע את כל אשר יעלמי לעשות ואת כל מולא שפתי.
ז (א) ויפקדו, כמו שפירש רש"י כי עתה עמדו הלוי'ם על פקודתם לשרת בקדש, ונראה כי עד
עתה לא היתה עבודת בית אלהים על נכון כי גם הכהנים והלוי'ם היו עסוקים
במלאכת בנין החומה, שהרי נאמר לעיל (ג' א') כי הכהנים בנו את שער הלאן וגומר ואף
כי שהלוי'ם לא הניחו את ידיהם. והלוי'ם, לדעתי הו"ו אס שהיא נוספת או שהיא לכאז
(כאשר בארנו פעמים), כלומר שהמה היו הלוי'ם כי שומרי שערי ב"ה המק גם המה מן הלוי'ם
כנזכר בעזרא ובד"ה. (ב) כאיש אמת, הראב"ע אמר שהב"ק לאמת וכן דעת הר"ק במכלול,
והרלב"ג בפירושו לספר איוב על ובלילה יהיה כגנב (איוב כ"ד י"ד) אמר הב"ק נוסף וכן כאיש
אמת, ויונתן תרגם ועמד במריבי כהן (הושע ד' ד') ועמד נאן עם מלפסון, הרי שגם הוא
ישב הב"ק לנוסף, אולם כאן נראה לי שהב"ק כדרכו לדמיון, כי הכנזי הוא לדעתי מוסב
על חנני (שהיה הנגיד הראש) ולא על חנניה, ויען אחיו הוא לכן אמר מדרכ המוסר רק
כאופן השיעור והאומד והב"ק נמשכת גם לאחריה וכירא את האלהים. וידידי המכס
המתרגם

תרגום אשכנזי

נחמיה ז

האלהים מרבים: (ג) ויאמר להם
לא יפתחו שערי ירושלם עד-
הם השמש ועד הם עמדים יגפו
הדלתות ואחוזו והעמידו
משמרות יושבי ירושלם איש
במשמרו ואיש נגד ביתו:

והעיר

יתיר

מאננעם, ער פֿירכטעטע גאטט
איבער אללע מענשליכע גרע-
סע (ג). איך זאגטע צו איה-
נען: דיא טהאָרע ירושלים
דירפֿען ביז זאננענאויפֿגאנג
ניכט געאפֿנעט ווערדען, אונד
וועהרענד זיא אפֿפֿען שטע-
הען, מיססען דיא טהירען אן
איינאנדער געלעהנט זיין. אונד
(רייעט) מיססעט איהר אָננע-
פֿאסט האַלטען. שטעללע אויס

דען בעוואָהנערן ירושלים וואָסען אויס, יעדען אויף זיינע וואָסען, יעדען זיינעם הויזע

גע-

(1) ווערטליך: מעהר מלם דיח מנגעזעהענען, גרשען.

ר ש י

מרבים. מימים רבים: (ג) עד מוס השמש. עד חלי היום שהיה יום גדול: ועד הם עומדים.
ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדים שלא יזוזו עד יגיעו ויסקרו הדלתות והרובה ללכת ילך
מן העיר והרובה ליכנס יכנס ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים: ואחוזו. ויאחזו הדלתות
לסוגרם: משמרות יושבי ירושלים. מיושבי ירושלים העמידו משמרות גיט"ש בלע"ו:

רחבת

ב א ו ר

המתרגם בהערותיו אמר: באיש אמת, לדעתי הכ"ף לדמיון כאשר איש אמת ראוי להיות, כי
משפט איש אמת לירוא את אלהים יותר מאת כל נגידי ארץ, ויהי' הוי"ו מן וירא לבאר, והמ"ס
מן רבים יורה על ערך השוי והיתרון, וענין רבים גדולים וחסונים כמו ורבי מלך בבל (ירמיה
ל"ט, י"ג), כלומר רב אדם יחדלו מלעשות עול מיראת האדם ואת ה' אינם יראים, כמאמר
חז"ל הלואי שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, לכן יבאר פה כי חנוניה אינו כן, כי
יראתו את ה' נעלה על כל, וכן תרגמתי, עכ"ל. (ג) עד חס השמש, רש"י פירש עד חנו-
היום ואחריו החזיקו המעתיקים הקדמונים מבני עמנו, אולם רחוק הוא שיהיה העיר
סוגרת עד עת הנהרים, לכן יראה לי שאין חס השמש כחס היום (בראשית י"ח א') כי חס
היום יורה על חמימות היום אולם חס השמש נאמר על זריחת השמש, והוא מענין ואין
נסתר מחמתו (תהלים י"ט ז'), וכמו שהשניל הרמב"ם לתרגם סס, ומקורו בארמית שירה השמש
חס על היסיה והכנסה (ועה"פ, טויען) עיין ערך חס, (בהוראה הרביעית), והעד וחס
השמש וחס (שמות י"ג כ"א), יהנה המן היה דק ככפר על הארץ (שס"ד י"ד), ונודע הוא כי הכפר
יחס והיה למיס כמעט זאת השמש על הארץ, וא"כ גם פה הכונה עד עת תזרח השמש.
ועד הם עומדים, השפטים נלחמו מאוד בפירוש המאמר הזה עיין רש"י, והמעתיקים מבני
עמנו החזיקו בדעת הראב"ע שאמר כי הכונה שבעוד שיהיה חנוני וחנוני עומדים עליהם יסגירו
השערים וינעלו במנוול — אולם גם זה רחוק בעיני, ולכן יראה לי, כיון שעל כל פנים
במלת יגפו כר כין אנו לשאוב ממקור ארמית ולאמור שהוא מענין הנפת הדלתות נדחו"ל
(עיין רד"ק שרש גוף), לא לזר יחשב חס אנוני אומר כי יגפו הוא מן ההוראה הראשונה שהביא
הערוך בערך גוף שהוא מן נגף וענינו פגישת שני דברים (לוחחאשעטטשען), ולדעתי גם מזה
יסתעף הוראה השאית שהביא הערוך (עיין סס) שפירושה החיבוק (חוחחחחחחחח), וכוונת הכתוב
לפ"ו הוא כי ועד הם עומדים (כאשר יעמדו השערים בליריהם ויהיה פתוחים כמ"ש רש"י)
יגפו וגימר (יקרבו דלתותיהם) אשה אל אחותה ויאחזו בהם למען כי יראו אויב בא עד מהרה
יסקרו השערים). והעמיד, לדעתי הוא הנווי (כי המקור והנווי בהפעיל שוים בנקדתיס
ויבוא לרוב (סלוי ביקיד והמקור זולת כנל"ס) בלירי ולפעמים בל"ג כמ"ש הרד"ק במכילאי),
ואמר

נחמיה ז

(ד) וְהָעִיר רַחֲבַת יָדַיִם וּגְדֻלָּהּ
וְהָעָם מְעַט בְּתוֹכָהּ וְאֵין בָּהֶם
בְּנוֹיִם: (ה) וַיִּתֵּן אֶת־הִי אֶל־לְבִי
וְאֶקְבְּצָה אֶת־הַחֲרִים וְאֶת־
הַסִּגְנִים וְאֶת־הָעָם לְהַתִּיחֵשׁ
וְאֶמְצָא סֵפֶר הַיְיָחֵשׁ הָעוֹלָם
בְּרֵאשׁוֹנָה וְאֶמְצָא כְּתוּב בּוֹ:
(ו) אֱלֹהִים בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֲלִים
מִשְׁבִּי הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלָה
נְבוּכַדְרֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיָּשׁוּבוּ

לירושלים

תרגום אשכנזי קכח

געגענאכער. (ד) דיא שטאדט
וואר נון געריימיג אונד גראס,
אבער דאז פאלק דארין וועניג,
אונד דיא הייזער ווארען ניכט
אויפגעבויעט. (ה) דא גאב
מיר גאטט אין דען זין, אונד
איך פערואממעלטע דיא עד-
לען, דיא פארשטעהער אונד
דאז פאלק אום איהרע אב-
קונפט אנצוגעבען, אונד איך
פאנד דאז אכקונסטס פער-
צייכנים דערער, דיא צוערשט
הערויף געצאגען ווארען, ווא-
רין איך (פאלגענדעס) געשריע-
בען פאנד. (ו) פאלגענדע זינד
דיא לייטע דער לאנדשאפט
(בבל'ס), דיא הינויפגעצאגען
זינד אום דער געפאנגענע

שאפט דער אויסגעוואנדערטען, וועלכע נבוכדנצר קעניג פאן בבל פערטריעבען
האט.

רש"י

(ד) רחבת ידים. רחבת מקום וגדולה: (ה) להתייחס. לחקיר יחוסן: העולים בראשונה. מאות
היהודים העולים עם עזרא בראשונה: ואשכנז כחוב בו. כל אלה הדברים היו כתובים באותה
אגרת אלה בני המדינה וגו' עד והגירלות הפלנו על קרבן העמים (לקמן י' ל"ה):
וליהודה

באר

ואמר זה אל חנני כי הוא היה הראש באשר בארנו, והנה חרד נחמיה את כל החרדה הזאת
ביעוד היה טיבה מיראה אותו כנוצר בסוף פרשה הקודמת. (ד) והעיר, לדעתי הפסוק הזה
הוא הקדמה לכל הספורים שאחריו, והוא כי יען היתה העיר גדולה ואנשים [בה] מעט, לכן
שם עזית נכפשו להוסיב שם מבני ישראל מאשר מקומות מושבותם (ובאשר עשה באמת כוזב
להלן י"א ח'), והנה שם מגמת פניו תחלה לדעת מקשר בני ישראל אשר עלו מן הגולה, למען
ידע כמה מהם יוכל להוסיב בעיר הקדש מבלי שיהיה יתר הארץ שמהם מאין יושב, וזה ענין
ויתן אלהי אל לבי וגומר עד סוף הפרשה, ובאשר נאספו כל ישראל מכל עריהם אל
ירושלים (פרשה ח' ח'), ראה כי עת לעשות ולהפיק מזה מזה לננו להסיב ירושלים אל יפעת
נעוריה, ותהיה בימי קדם רבתי בגויים, שרתי במדינות, אולם יען האמונה היא הקשר
האמין אשר ידבק איש באחיו להיות לעם אחד השכיל לעורר תחלה בלבם רוח אמונה ויראת
אלהים, לזה קרא לפניהם בתורת ה' ועשה את חג הסוכות וקרא לזוט וכתר ברית בתלה ובשבועה
לכלתיהם חזן עם גויי הארץ למען לא יבוא זר בקהל ה', ולשמור את יום השבת מחללו (אן ח'
ב' עד י' ל"ג), גם העמידו מזות להכין תמיד כל לרבי בית ה', לשען יהיה הבית הזה עליון
ואז ינהרו אליו כל ישראל ואז יחפזו לשבת שם במקום אשר שם עומד לנח עמים הבית הגדול
והקדוש הזה (מן י' ל"ג עד י"א ח'), ואח"כ בלע את אשר זמם להביא אחד מן העשרה לשבת
בירושלים (י"א ח'). (י) אלה בני המדינה, על דבר השנות הפרשה הזאת שכבר נאמרה
בעזרא (ב') ועל החלופים והאנושים הן בשמות האנשים והן במספר הפרטים (כי מספר הכללי
שם) כבר נתקבעו רבים ושאלים הן מבני עמנו והן מחבמי העמים, ואחז כל איש ואיש את

לירושלם וליהודה איש לעירו:
(ז) הבאים עם זרבבל ישוע
נחמיה עזריה רעמיה נחמני
מרדכי בלשן מספרת בגוי נחום
בענה מספר אנשי עם ישראל:
(ח) בני פרעש אלפים מאה
ושבעים ושנים: (ט) בני שפטיה
שרש מאות שבעים ושנים:
(י) בני ארח שש מאות חמשים
ושנים: (יא) בני פחת מואב לבני
ישוע ויואב אלפים ושמנה
מאות שמנה עשר: (יב) בני
עילם ארבע מאות חמשים
וארבעה: (יג) בני זתוא שמנה
מאות ארבעים וחמשה: (יד) בני
זכי שבע מאות וששים: (טו) בני

האטמע, אונד צוריקקעהר-
טען (טהיילס) נאך ירושלים
אונד טהיילס נאך יהודה, יע-
דער נאך זיין פאטערשטאדט.
(ז) דיא דא היימקעהרטען מיט
זרבבל, ישוע, נחמיה, עזריה,
רעמיה, נחמני, מרדכי, בלשן,
מספרת, בגוי, נחום אונד
בענה: דער אנצאהל דער
אנועהנליכען פאם פאלקע
ישראל. (ח) דיא נאקאממען
דעם פרעש: צווייא טויענד
איין הונדערט צווייא אונד
זיבציג. (ט) דיא נאקאממען
שפטיה'ס: דרייא הונדערט
צווייא אונד זיעכציג. (י) דיא
נאקאממען ארח'ס זעכס
הונדערט צווייא אונד פינף-
ציג. (יא) דיא נאקאממען
דעם (זייכטיגען) שטאדט-
האלטערס פאן מואב,
(כעהליך) דיא נאקאממען
ישוע'ס אונד יואב'ס: צווייא
טויענד אכט הונדערט אונד
אכטצעהן. (יב) דיא נאקאממען
מען עילם'ס: איין טויענד

צווייא הונדערט פיער אונד פינפציג. (יג) דיא נאקאממען זתוא'ס: אכט הונדערט
פינף אונד פירציג. (יד) דיא נאקאממען זכי'ס: זיעבען הונדערט אונד זעכציג. (טו) דיא
נאכ-

ר ש י

(ו) וליהודה. למדינת יהודה: איש לעירו. כל אחד לעירו: (ז) הבאים עם זרבבל. אשר באו
משני הגולה עם זרבבל: ישוע. יהושע בן יהוידק הכהן הגדול חשבונו הללו פעמים הם
מבוונים עם חשבונו של מעלה ופעמים יש שאינם מבוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא
בחשבונו כל כך אבל הכלל שזה לכאן ולכאן שנאמר (לקמן ס"ו) כל הקהל כאחד וגו' ועל זה
הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה:

ביום

ב א ו ר

דרכו לישר הרבנים, אולם יען המקורה הזאת נאחזה בסנך הספקית אשר יפלו בספר עזרא
ונחמיה בכלל, לכן הנחתי לנר וללכך כל אלה לידידי הכנס המהרגס במבואו אשר יעד לספרים
האלה וא"כ אין דבר אחי לנאר בפרשה הזאת, כי כבר מנארת בספר עזרא ואין להנפיל
הדברים ללא ענין.

נאֲכָקָמְמֵעֵן כְּנוּיִם: וְעַכְשָׁם
הוֹנְדֵּרְט אַכְט אונד פֿיערצִיג.
(טז) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן כְּנוּיִם:
וְעַכְשָׁם הוֹנְדֵּרְט אַכְט אונד
צוואַנצִיג. (יז) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן
מֵעֵן עוֹגֵר'ס: צווייט טוויזענר
דרייט הוֹנְדֵּרְט צווייט אונד
צוואַנצִיג. (יח) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן
מֵעֵן אַרְנִיק'ס: וְעַכְשָׁם הוֹנְדֵּרְט
ויעבען אונד זעכצִיג. (יט) דִּיא
נאֲכָקָמְמֵעֵן כְּנוּיִם: צווייט
טוויזענר ויעבען אונד זעכצִיג.
(כ) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן עֲדִין'ס:
וְעַכְשָׁם הוֹנְדֵּרְט פֿינף אונד
פֿינפֿציג. (כא) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן
מֵעֵן אַטֵר'ס, פֿאַן דעם געי
שלעכטע חוקיה'ס: אַכְט אונד
ניינציג. (כב) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן
חֲשָׁם'ס: דרייט הוֹנְדֵּרְט אַכְט
אונד צוואַנצִיג. (כג) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן
קָמְמֵעֵן כְּנוּיִם: דרייט הונד
דערט פֿיער אונד צוואַנצִיג.
(כד) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן חֲרָף'ס:
איין הוֹנְדֵּרְט אונד צוועלף.
(כה) דִּיא נאֲכָקָמְמֵעֵן גִּבְעוֹן'ס:
פֿינף אונד ניינציג. (כו) דִּיא
מעננער בית לחם'ס אונד
נטפּה'ס: איין הוֹנְדֵּרְט אַכְט
אונד אַכְטציג. (כז) דִּיא מעננער
נער פֿאַן ענתות: איין הוֹנְדֵּרְט
אַכְט אונד צוואַנצִיג. (כח) דִּיא
מעננער פֿאַן בית עזמות: צווייט
אונד פֿיערצִיג. (כט) דִּיא מעננער
נער פֿאַן קרית יערים, כפירה
אונד בארות: ויעבען הוֹנְדֵּרְט
דרייט אונד פֿיערצִיג. (ל) דִּיא
מעננער פֿאַן רמה אונד גבע:
וְעַכְשָׁם הוֹנְדֵּרְט איין אונד
צוואַנצִיג. (לא) דִּיא מעננער

פֿאַן מִכְמָס: איין הוֹנְדֵּרְט צווייט אונד צוואַנצִיג. (לב) דִּיא מעננער פֿאַן בית אל אונד עי:

איין

בְּנוֹי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וְשִׁמְנָה:
(טז) בְּנוֹי בְּכִי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וְשִׁמְנָה: (יז) בְּנוֹי עֹזֵר אֶלְפִּים
שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְשָׁנִים:
(יח) בְּנוֹי אֶרְנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנִים
וְשִׁבְעָה: (יט) בְּנוֹי בְּגוֹי אֶלְפִּים
שָׁנִים וְשִׁבְעָה: (כ) בְּנוֹי עֲדִין שֵׁשׁ
מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וְחִמְשָׁה: (כא) בְּנוֹי
אַטֵר לְחֻזְקִיהָ תִּשְׁעִים וְשִׁמְנָה:
(כב) בְּנוֹי חֲשָׁם שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וְשִׁמְנָה: (כג) בְּנוֹי בְּצִי שֵׁשׁ מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה: (כד) בְּנוֹי חֲרָף
מֵאָה שָׁנִים עֶשְׂרִים: (כה) בְּנוֹי גִּבְעוֹן
תִּשְׁעִים וְחִמְשָׁה: (כו) אֲנָשֵׁי בֵּית־
לָחֶם וְנִטְפָּה מֵאָה שָׁמָנִים
וְשִׁמְנָה: (כז) אֲנָשֵׁי עֲנַתוֹת מֵאָה
עֶשְׂרִים וְשִׁמְנָה: (כח) אֲנָשֵׁי בֵּית־
עֶזְמוֹת אַרְבָּעִים וְשָׁנִים:
(כט) אֲנָשֵׁי קְרִית יַעֲרִים כְּפִירָה
וּבְאֵרוֹת שִׁבְעֵי מֵאוֹת אַרְבָּעִים
וְשָׁלֹשָׁה: (ל) אֲנָשֵׁי הָרְמָה וְגִבְעָה
שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַחַד:
(לא) אֲנָשֵׁי מִכְמָס מֵאָה וְעֶשְׂרִים
וְשָׁנִים: (לב) אֲנָשֵׁי בֵּית־אֵל וְהָעִי

מאה

מֵאֵה עֶשְׂרִים וְשִׁלְשָׁה: (לג) אֲנָשִׁי
נָכוּ אַחֲרֵי חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם: (לד) בְּנֵי
עֵילָם אַחֲרֵי אֶלֶף מֵאֹתִים חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה: (לה) בְּנֵי חָרֹם שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים: (לו) בְּנֵי יִרְחֹו
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וְחֲמִשָּׁה:
(לז) בְּנֵי לָד חֲדָיִד וְאַנְזו שְׁבַע מֵאוֹת
וְעֶשְׂרִים וְאַחַד: (לח) בְּנֵי סְנָאָה
שְׁלֹשָׁת אֲלָפִים תִּשְׁעַת מֵאוֹת
וְשִׁלְשִׁים: (לט) הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יִדְעִיָּה
לְבֵית יֵשׁוּעַ תִּשְׁעַת מֵאוֹת שְׁבַעִים
וְשִׁלְשָׁה: (מ) בְּנֵי אֶמֶר אֶלֶף
חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם: (מא) בְּנֵי פִשְׁחוֹר
אֶלֶף מֵאֹתִים אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה:
(מב) בְּנֵי חָרֹם אֶלֶף שְׁבַעִה עֶשְׂרִי:
(מג) הַלְוִיִּם בְּנֵי יֵשׁוּעַ לְקַדְמִיָּאל
לְבָנֵי לְהוֹדָוָה שְׁבַעִים וְאַרְבָּעָה:
(מד) הַמְּשֻׁרָּרִים בְּנֵי אֶסָּף מֵאָה
אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה: (מה) הַשְּׂעָרִים
בְּנֵי־שְׁלוֹם בְּנֵי־אֶמֶר בְּנֵי־טַלְמוֹן
בְּנֵי־עֲקֹוב בְּנֵי חֲמִיטָא בְּנֵי שִׁבִּי
מֵאֵה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה: (מו) הַנְּתִינִים
בְּנֵי־צַחְתָּא בְּנֵי־הַשְּׂפָא בְּנֵי־טַבְעוֹת:

בני

להדיה קרי

קָאָמְמֶען טַלְמוֹן, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען עֲקֹובִים, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען חֲמִיטָאִים, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען שְׁבִיִּים: אִיין הונדערט אַכט אונד דרייסיג. (מו) דִּיא אונטער געבענען: דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען צַחְתָּאִים, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען הַשְּׂפָאִים, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען רַעס טַבְעוֹת, דִּיא

אִיין הונדערט דריי אונד צוואנציג. (לג) דִּיא מענגער דעם אונדערן נכו: צוויי אונד פינציג. (לד) דִּיא לייטע דעם אונדערן עילם: אִיין טויזענד צוויי אונד הונדערט פֿיער אונד פינציג. (לה) דִּיא לייטע פֿאָן חרם: דריי אונד הונדערט אונד צוואנציג. (לו) דִּיא לייטע פֿאָן ירחו: דריי אונד הונדערט פינף אונד פֿיערציג. (לז) דִּיא לייטע פֿאָן לר, חדיד אונד אנו: ויע בען הונדערט אִיין אונד צוואנציג. (לח) דִּיא לייטע פֿאָן סנאה: דריי א טויזענד ניין הונדערט אונד דרייסיג. (לט) דִּיא פֿרייע סטער, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען ידעיהם, אִיז דעם היזע ישׁעים: ניין הונדערט דריי אונד זיעבעציג. (מ) דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען אמרם: אִיין טויזענד צוויי אונד פינציג. (מא) דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען פֿשחורם: אִיין טויזענד צוויי אונד הונדערט זיע בען אונד פֿיערציג. (מב) דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען חרםם: אִיין טויזענד אונד זיבעעהן. (מג) דִּיא לעוויטען, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען ישועים פֿאָן קדמאל פֿאָן דען נַאָּקָאָמְמֶען הודיהם פֿיער אונד זיעבעציג. (מד) דִּיא זענגער: דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען אספים: אִיין הונדערט אַכט אונד פֿיערציג. (מה) דִּיא טהארווערטער: דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען שלוםם, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען אמרם, דִּיא נַאָּקָאָמְמֶען

(מ) בְּנֵי־קִירִם בְּנֵי־סִיעָא בְּנֵי
פְּדוּן: (מח) בְּנֵי־לְבָנָא בְּנֵי־חֲגִבָא
בְּנֵי־שִׁלְמִי: (מט) בְּנֵי־חֲנָן בְּנֵי־גִדְלָא
בְּנֵי־גַחֲרִי: (נ) בְּנֵי־רֵאֵיָה בְּנֵי־
רִצְיֹן בְּנֵי־נְקוּדָא: (נא) בְּנֵי־גִזְם
בְּנֵי־עֹזָא בְּנֵי־פֶסֶחַ: (נב) בְּנֵי־בְסִי
בְּנֵי־מַעֲוִנִים בְּנֵי־נְפֹשִׁים:
(נג) בְּנֵי־בִקְבוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי
חֲרָחֹר: (נד) בְּנֵי־בְצִלִּית בְּנֵי־
מַחֲדָא בְּנֵי־חֲרָשָׁא: (נה) בְּנֵי־
בִרְקוּם בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תַמָּח:
(נו) בְּנֵי־נְצִיחַ בְּנֵי־חֲטִיפָא: (נז) בְּנֵי
עֲבָדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סוּטִי בְּנֵי־
סַפְרֵת בְּנֵי־פְרִידָא: (נח) בְּנֵי־יַעֲלָא
בְּנֵי־דִרְקוֹן בְּנֵי־גִדְלָא: (נט) בְּנֵי
שְׁפִטְיָה בְּנֵי־חֲטִיִל בְּנֵי־פִכְרֵת
הַצִּבִּיִּים בְּנֵי־אֲמוּן: (ס) כָּל־
הַנְּתִינִים וּבְנֵי עֲבָדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת תְּשָׁעִים וּשְׁנָיִם: (סא) וְאַלֶּה
הָעוֹלִים מִתֵּל מֶלֶךְ תֵּל חֲרָשָׁא
כְּרוּב אֲדוֹן וְאִמָּר וְלֹא יִכְלוּ לְהִגִּיד
בֵּית־אֲבֹתָם וְזֶרַעָם מִיִּשְׂרָאֵל

נשיאים קרי

הם

(מ) ריא נא־קאממען דעם
קירם, ריא נא־קאממען דעם
סיעא'ם, ריא נא־קאממען
פדון'ם. (מח) ריא נא־קאממען
לבנא'ם, ריא נא־קאממען
חגבא'ם, ריא נא־קאממען
שלמ'ם, (מט) ריא נא־קאממען
חנן'ם, ריא נא־קאממען
גדל'ם, ריא נא־קאממען
גחר'ם, (נ) ריא נא־קאממען
ראה'ם, ריא נא־קאממען
רציו'ם, ריא נא־קאממען
נקודא'ם. (נא) ריא נא־קאממען
גזם'ם, ריא נא־קאממען
עוא'ם, ריא נא־קאממען
פסח'ם, (נב) ריא נא־קאממען
בסי'ם, ריא נא־קאממען
מעוני'ם, ריא נא־קאממען
נפיש'ם, (נג) ריא נא־קאממען
מען בקבוק'ם, ריא נא־קאממען
מען חקופא'ם, ריא נא־קאממען
מען חרחור'ם, (נד) ריא נא־קאממען
קאממען דעם בצלית, ריא
נא־קאממען מחידא'ם, ריא
נא־קאממען חרשא'ם, (נה) ריא
נא־קאממען דעם ברקום, ריא
נא־קאממען סיסרא'ם, ריא
נא־קאממען תמח'ם, (נו) ריא
נא־קאממען נציח'ם, ריא
נא־קאממען חטיפא'ם. (נז) ריא
נא־קאממען דער (ערקלעהר)
טען קנעכטע שלמה'ם, ריא
נא־קאממען סוטי'ם, ריא נא־קאממען
קאממען דעם ספרת, ריא
נא־קאממען פרידא'ם. (נח) ריא
נא־קאממען יעלא'ם, ריא נא־קאממען

קאממען דרקו'ם, ריא נא־קאממען גדל'ם, (נט) ריא נא־קאממען שפטיה'ם, ריא נא־קאממען חטיל'ם
ריא נא־קאממען פכרת הצבי'ם, ריא נא־קאממען אמו'ם, (ס) אללע אינטערגעבענען
אונד נא־קאממען דער (ערקלעהרטען) קנעכטע שלמה'ם: דרייא הונדערט צוויי אונד
ניינציג. (סא) אונד דאן זינד ריא, וועלכע הערויפצאגען פאן תל מלח, תל חרשא,
כרוב, אדון אונד אמר, אונד ניכט איהר שטאממהוין, אונד איהרע אבקנפט דארטהון
קאננען

תרגום אשכנזי

קאנטען, אָב ויא אִוּם יִשְׂרָאֵל
זייען. (סג) דִּיא נאָקאָממען
דלִיָּה'ס, דִּיא נאָקאָממען
טובִּיה'ס, דִּיא נאָקאָממען
נקודא'ס, זעכס הונדערט
צוויי אונד פֿיערציג (סג) אונד
פֿאַן דען פֿריעסטערן, דִּיא
נאָקאָממען חבִּיה'ס, דִּיא
נאָקאָממען דעס הקוץ, דִּיא
נאָקאָממען ברזיל'ס, דערען
יערווערער איין ווייב גענאָמי
מען פֿאַן דען טעכטערן דעס
גלעדיטען ברזיל, אונד דעס
סען נאָמע אויף זיא איבער
טראַגען וואָרדע. (סד) דיעזע
זוכטען איהר פֿערצייכנים,
וואָמיט זיא זיך מיט איהרער
אָבקונפֿט אייסווייזען וואָללטען,
עס וואָרדע אָבער ניכט געפֿונען
דען, אונד זיא וואָרדען דעס
פֿריעסטערט הומעס אונזיר
דיג, (סה) דער תרשחא
(חכפֿפֿעגער) אונטערזאָגטע
איהנען: דאָס זיא יאָ ניכטס
עססען פֿאַם אָללערהייליג
סטען, אַלס ביז וויערער איין
פֿריעסטער ערשטינדע מיט
אורים אונד חמים. (סו) דִּיא
גאָנצע פֿאַלקסמאַסע צוואַמ
מען וואָר: צוויי אונד פֿיער
ציג טיזענד דריי אונד הונדערט
אונד זעכציג; (סז) אָהנע איהרע
קנעכטע אונד מענדע דערען
וואָרען: זיעכען טיזענד דריי אונד
הונדערט זיעכען אונד דריי
סיג. אויך האָט מען זיא זענגער

נחמיה ז

הֵם: (סג) בְּנֵי־דָלִיָּה בְּנֵי־טוֹבִיָּה
בְּנֵי נְקוּדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבַּעִים
וּשְׁנַיִם: (סג) וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי
חַבִּיָּה בְּנֵי־הַקּוֹץ בְּנֵי בְרוּזִי אֲשֶׁר
לָקַח מִבְּנוֹת בְּרוּזִי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה
וַיִּקְרָא עַל־שְׁמָם: (סד) אֱלֹהָ בִקְשׁוּ
כְּתָבָם הַמִּתְיָחִשִּׁים וְלֹא נִמְצָא
וַיִּגְאֻלוּ מִן־הַכֹּהֲנִים: (סה) וַיֹּאמֶר
הַתִּרְשָׁחָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֵאכְלוּ
מִקֹּדֶשׁ הַקֹּדָשִׁים עַד עַמֹּד הַכֹּהֵן
לְאוּרִים וְחַמִּים: (סו) כָּל־הַקֹּהֵל
כָּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוּא אֲלָפִים
שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וּשְׁשִׁים: (סז) מִלְּבַד
עַבְדֵיהֶם וְאִמָּהֵתֵיהֶם אֱלֹהֵי שְׁבַעַת
אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים
וּשְׁבַעַת וְלָהֶם מִשְׁרָרִים
וּמִשְׁרָרוֹת מֵאֲתָיִים וְאַרְבַּעִים
וְחַמִּשָּׁה: (סח) סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וּשְׁשָׁה פָרָדֵיהֶם מֵאֲתָיִים
וְאַרְבַּעִים וְחַמִּשָּׁה: (סט) גְּמָלִים
אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְחַמִּשָּׁה
חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת

ועשרים

אונד זענגערנינגען: צוויי אונד פֿיערציג. (סח) איהרע פֿערדע: זיעכען
הונדערט זעכס אונד דרייסיג, איהרע מוילטהירע: צוויי אונד הונדערט פֿינף אונד פֿיערציג.
(סז) קאמעלע: פֿיער הונדערט פֿינף אונד דרייסיג, עזל: זעכס טיזענד זיעכען הונדערט

אונד

אונד צוואנציג. (ע) מעהרע=
 רע דער פאמיליענהייפטער
 שפענדעטען פֿיר דען כוויא.
 דער חרשחא (זיכרפֿלעגער)
 גאב אין דען שאטקאן גאלד
 טויענד דאריקען¹, פֿינפֿציג
 שאלען, אונד פֿינף הונדערט
 אונד דרייסיג פֿריסטערעק=
 קע, (עא) אונד אייניגע פֿאן
 דען פאמיליענהייפטערן גאכען
 צום אַרבייטסשאטצע² אן
 גאלד: צוואנציג טויענד דא=
 ריקען, אונד אן זילבער: צוויי
 טויענד אונד צוויי הונדערט
 מינען³. (עב) אונד דאן, וואס
 דאן איבריגע פֿאלק גאב, אן
 גאלד: צוואנציג טויענד דא=
 ריקען: אן זילבער: צוויי
 טויענד מינען, אונד זיעכען
 אונד זעכציג פֿריסטערעקע.
 (עג) אינד זא וואהנטען דיא
 פֿריסטער, דיא לעוויטען,
 דיא טהארווערטער, דיא זענע=
 גער, אונד וואס דעם פֿאלקעס
 וואר, דיא אונטערגעכענען
 אונד איבערהייפטגאנץ ישרא

ועשרים: (ע) ומקצת ראשי
 האבות נתנו למלאכה התרשחא
 נתן לאוצר זהב דרכמנים אלף
 מזרקות חמשים כתנות כהנים
 שרשים וחמשים מאות: (עא) ומראשי
 האבות נתנו לאוצר המלאכה
 זהב דרכמנים שתי רבות וכסף
 מנים אלפים ומאתים: (עב) ואשר
 נתנו שארית העם זהב דרכמנים
 שתי רבוא וכסף מנים אלפים
 וכתנת כהנים ששים ושבעה:
 (עג) וישבו הכהנים והלויים
 והשוערים והמשורים ומן העם
 והנתינים וכל ישראל בעריהם
 ויגע התדש השביעי ובגיי ישראל
 בעריהם:

וואספּו

אין איהרען שטערטען — אונד אלס דער זיעכענטע מאנאטה העראנקאם, אונד דיא קינדער
 ישראל'ס אין איהרען שטערטען ווארען,

¹ זיעה עזרא ב' ס"ט לויטע חזערוקוב דעם חיבערזעטלערס. ² זיעה עבען דחזעבסט
 ערטטע חזערוקוב. ³ זיעה עבען דחזעבסט דריטטע חזערוקוב.

ב א ו ר

(ע) החרשחא, מזה לא נזכר דבר בעזרא, ויראה לי כי החרשחא (יהיה זה זרנבל או
 איש נכבד אחר עיין בבאור על עזרא ב' ס"ג) מדרך עוה לא רכה להזכיר שמו על הטוב
 הזה אשר עשה, ולאחר הימים נודע הדבר כי הוא התנדב זה ונכתב על ספר לזכרון,
 ולזה הביא זאת נחמיה עתה. ומזה יתבאר לך גם אודות החילוף במספר הזהב והכסף
 בין כאן לעזרא, כי כאן מספר הזהב לראשים ולשארית העם ארבע רבות דרכמנים, וכסף
 ארבעה אלפים ומאתים מנים, ובעזרא היה הזהב שש רבאות ואלף דרכמנים וכסף חמשת אלפים
 (שס ס"ט), כי רבים נתנו מחן בסתר ולא נודע שם הנותן, אך עזרא שקל ומנה את הזהב ואת
 הכסף ומלא סך כך וכך, אולם נחמיה כתב רק את אשר ראם בכתב, בשמות הנותנים
 (ואם גם הוא לא הזכירם בשמותם) ולזה נגרע הערך. (עג) וישבו, הנה זה נמשך על למעלה
 פסוק ד' שהיה העם בירושלים מתי מעט ואמר עתה שגם הכהנים והלויים וגם הנתינים
 שהם היו עבדי בית ה', ויתר העם היו מפורדים בעריהם, ולזה ראה להעמיד ענה למען
 מלאות חרבות העיר ירושלים וכאשר בארנו לעיל.

ח (א) רצו פֶּעֶר וְאַמְמַעֲלִיטֵע וְיָרָא
דְּאִזְו גִּאֲנָעַע פֶּאֲלֶק וְיָרָא
אִיזָן כְּאֵן, אוּיָף דַּעַם פֶּרִייעֵן
פֶּלֶאטֶע פֶּאָר דַּעַם וואַססער.
טֶהאַרע. וְיָרָא שְׁפֶרֶאֲלֶען צו דַּעַם
שְׁרִיפֶטִגֶעלעֶהרֶטֶען עֶזְרָא,
דָּאָס עַר הָעֶרְבִיִּיאֲבִירִינֶגֶע דְּאִזְו
בֹּךְ דַּעַר מֶאָזְאִישֵׁעֵן לַעֲהֲרֵע,
וועלכֶּע דַּעַר עוּוִיגֶע דַּעַן יִשְׂרָאֵל
גַּעבֶּאָטֶען הָאָט. (ג) דָּא בְּרֶאֱכִי.
טַע דַּעַר פֶּרִיעֶסֶטֶר עֶזְרָא דִּיא
לַעֲהֲרֵע פֶּאָר דִּיא פֶּעֶר וְאַמְמַעֲלִיטֵע
לֹונג פֶּאָן מַעֲנַנֶערן, ווייבֶערן
אֹונד דַּעֲנַען, דִּיא אוּיֶפֶצֻמֶער
קַען פֶּעֶרשְׁטֹונדֶען, אָם עַר־
שְׁטַען טֶאָנֶע דַּעַם זײַעבֶענטֶען
מֶאָנֶאָטֶס, (ג) אֹונד לֶאָז דֶּאָרִין
אוּיָף דַּעַם פֶּרִייעֵן פֶּלֶאטֶע
פֶּאָר דַּעַם וואַססער טֶהאַרע
פֶּאָם פֶּרִיִּהֶען מֶאָרֶגֶען כּיוֹן צוֹם
מִיטֶטֶאָנֶע, אִין גַּענֶענוּוֶאָרֶט
דַּעַר מַעֲנַנֶער, ווייבֶער אֹונד
דַּעֲרַעַר, דִּיא פֶּעֶרשְׁטֵעֶהֶען
קֶאָנְטֶען, אֹונד דִּיא אֶהֲרַען
דַּעַם גִּאֲנָעַען פֶּאֲלֶקֶס וואַרֶען

ח (א) וַיֹּאסְפוּ כָּל־הָעָם כְּאִישׁ
אֶחָד אֶל־הַרְחֹוב אֲשֶׁר
לִפְנֵי שַׁעַר־הַמִּים וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא
הַסֵּפֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַתּוֹרָה
מִשָּׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיָּבִיא עֶזְרָא הַכֹּהֵן
אֶת־הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ
וְעַד־אִשָּׁה וְכָל מִבֵּין לְשִׁמְעַ
בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי:
(ג) וַיִּקְרָא־בּוֹ לִפְנֵי הַרְחֹוב
אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמִּים מִן־
הָאֹור עַד־מַחְצִית הַיּוֹם נִגְדוּ
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַמְּבִינִים
וְאֹזְנֵי כָל־הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה:
(ד) וַיַּעֲמֵד עֶזְרָא הַסֵּפֶר עַל־

מגדל
אוּיָף דְּאִזְו לַעֲהֲרֹוכְ גַּעֲרִיכֶטֶעט. (ד) דַּעַר שְׁרִיפֶטִגֶעלעֶהרֶטֶע עֶזְרָא שְׁטאַנד (נַעֲהֵם)
יָךְ

ר ש י

ח (ב) ביום אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה: (ג) מן האור. של תחילת
היום: אל ספר התורה. היו כל העם מטים אזניהם:

ב א ו

ח (א) ויאספו, גם בפרשה הזאת יש מקום עיון, כי הנה זה האיש עזרא, לא ידענו מה
היה, לא נזכר בספר נחמיה עד כה, ועתה פתע פתאום יחליב לנו עינינו? ובאמת
הדבר הזה נפלא מאוד, אולם גם לספק הזה הושם מקום במבוא לספר עזרא ונחמיה כי בזמור קלר
המלך מהשתרע, יען הענין לדין עיון דק והקדמות רבות אשר תשלחנה פארוזיהם על פני כל ספר
עזרא ונחמיה (עיי' סס). ויאמרו, אם שהכונה על כל העם או שהיא בנוי סתמי ואיזהו מן הנבחרים
אמרו לו כן והפירוש הזה נכון בעיני, כי רק האנלי' אמרו לו כן בדרך החכמות שהרי כבר עשו לו לדבר
הזה מגדל במפורש להלן ד'. (ב) וכל מבין לשמע, לדעתו המה הטף אשר הגיעו לחינוך וכבר יש
לם לב להבין להוסיף גמולי מחלב ועתיקי שדים, כי אך בהקהל הניאו כל הטף אף לעיני
ימים ואמרו חז"ל לתת שגר למביאי'הם. (ג) ויקרא בו, כתב הורא"ע רמז לספר תורה ע"ה,
כונתו אף שבפסוק הקודם נאמר אך ויניח את התורה, והתורה ל"ו והיה ראוי לאמור ויקרא
בס אף רמז לספר תורה וספר ל". והמבינים, המה כל מבין לשמוע שזכר. ואזני כל העם,
היו קשובות אל דברי ספר התורה. (ד) ויעמד, הגם בפסוק ב' וג' ספר דק בדרך כלל
שהניח

מגדל-עץ אשר-עשו לדבר
ויעמד אצלם מתתיה ושמע
ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה
על-מיננו ומשמאלו פדיה
ומישאל ומלכיה וחשם
וחשבדנה ובריה משלם:
(ה) ויפתח עזרא הספר לעיני כל-
העם כי-מעל כל-העם היה
וכפרתו עמדו כל-העם:
(ו) ויברך עזרא את-יהוה
האלהים הגדול ויענו כל-העם
אמן ו אמן במעל ידיהם ויקדו

וישחחו

(יד) אויף איינעם העלצערנען
געריסטע, דאז מאן צו דיעם
בעהופע געמאכט האטטע;
געבען איהם שטאנד: מתתיה,
מיט שמע, עניה, אוריה,
חלקיה אונד מעשיה צו וינער
רעכטען; אונד צו וינער ליני
קען: פדיה, מישאל, מלכיה,
חשם, חשבדנה, זכריה אונד
משולם. (ה) עזרא אפפֿעטע
דאז ביד, דאס עס דאז גאנץ
צע פֿאלק זעהען קאנטע (י),
דען ער בעפֿאנד ויך האך איז
בער דעם גאנצען פֿאלקע, אונד
אלס ער עס אפפֿעטע, שטאנד
דאז גאנצע פֿאלק אויף. (ו) דאז
לאבטע עזרא דען עוויגען, דען
גראסען גאטט, אונד דאז גאנץ
צע פֿאלק שטיממע, „אמן!
אמן!“ און, מיט עמפֿארהע-
בונג איהרער הענדע; זאג ניג.

(א) ווערטליך: פֿער דען חויגען דעם גמלען פֿולקעס.

ר ש י

(ד) אַז ער עשׂי לדבר. אױס מגדל עץ עשו לשם כך לקרות סע עליו ספר התורה: (ה) כי מעל כל העם
היה. ועל כן ראוי כלם: ונפתחו עמדות כל העם. וכאשר פתחו לקרות שחקו כל העם. עמדו לזון
שחיקה (שחקו) כמו עמדו ולא ענו עוד (איוב ל"ב): (ו) במעל ידיהם. בנשיאות ידיהם
שנשאו כפיסם למעלה להודות להקב"ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים (מלכים א' ח'):
מבנים

ב א ו ר

שהניא ספר תורה וקרא בו, ועתה יבאר בסרט נאיה אופן היתה הקריאה. מגדל עץ,
נימה כי כל בנין גבוה וקרא מגדל שיעקרו מן גדול. (ה) ובפתחו, הראש"ע אמר העמיד
נדיבורו, נוון לדעת הרד"ק (שרש פתח) שהענין כאשר פתח שפתיו לקרוא ואין לומר לזם כי
נכון לפרש שהבנוי שב על ספר התורה כאשר פתח וגלל אותו מיד עמדו. ובתב הראש"ע עוד
ו"ל ופירושו שחקו והחרישו (ובן דעת רש"י) וכן עמדו ולא ענו עוד, ויתכן שעמדו על רגליהם
לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם ע"כ, ודעתו על פרשה ט' לקצץ פסוק ג', אלס בפרשה
הוא פסוק ז' באמת לא נאמר כלל ויקומו רק והעם על עמדם והכוונה שהעם לא זו מחקו
ושימעים אף שקרא מאור הנקר עד מחצית היום. (ו) במעל ידיהם, בנשיאות כפיהם בש"ש
רש"י ואמר הראש"ע שראו ועוללתי בעפר קרני (איוב ט"ז, ט"ו), והוא מטעם מעלה מן עלה, והיישגי
שרשים בענין אחד כמו שוגג ומשגה ע"כ. והם הם הדברים בעלמם מה שכתב בפירושו על
התורה (ויקרא כ"ו ל"ו) וז"ל שם מרץ מפעלי הכפל וכן במעל ידיהם מנורת ורך לבב עכ"ד,
וגם הרד"ק במכלול כתבני במעל הוא כמו מרץ וגף בפתח מפני העי"ן, ולדעתו אין שניהם
דומים כי במעל ידיהם הוא בסמיכות וא"כ משקלו מופל כמו מצה מיקר (מ"א ז' כ"ט) שהוא
מן רדד כמ"ש הרד"ק וראוי להשתנות בנשמך הקצץ לפתח כמו ואת מוסך השנת (ש"כ ט"ז)

טען זיך דאן, אונד ווארפֿען זיך פֿאר דען עוויגען צור אַני בעטונגהין, מיט דעם אַנגע־זיכטע צור ערדע. (ז) ישוע, בני, שרביה, ימין, עקיב, שבתי, הודיה, מעשיה, קליטא, עזריה, יוֹבד, חנו, פלאיה אונד דיא לעוויטטען פֿערשטענדיגטען דאז פֿאַלק אין דער לעהרע, וועהרענד דאז פֿאַלק אַן זיינער שטעללע בליעב. (ח) זיא לאַזען אין דעם ביכע דער לעהרע גאַטטעס, וועלכעס ערלייטערט וואַר, זאָ דאָס זיא (דאָז פֿאַלק) בייא אויפֿ־מערקאמקייט דאז פֿאַרגעלע־

וַיִּשְׁתַּחֲוּ לַיהוָה אֲפִים אֶרְצָה: (ז) וַיִּשְׁוּעוּ בְּנֵי וְשָׂרְבִיָּה וַיִּמְּיֵן עַקִּיב שְׁבִתִּי הוֹדִיָּה מַעֲשִׂיָּה קְלִיטָא עֲזַרְיָה יוֹבֵד חָנוּ פְּלִאִיָּה אֲוֹנֵד דִּיא לְעוֹוִיטְטֵעֵן פֿֿערשטענדיגטען דאז פֿאַלק אין דער לעהרע, וועהרענד דאז פֿאַלק אַן זיינער שטעללע בליעב. (ח) זיא לאַזען אין דעם ביכע דער לעהרע גאַטטעס, וועלכעס ערלייטערט וואַר, זאָ דאָס זיא (דאָז פֿאַלק) בייא אויפֿ־מערקאמקייט דאז פֿאַרגעלע־

הכהן

וענע פֿערשטעהען קאַנגטען. (ט) דאָ שפּראַך נחמיה, דאָז איוט דער חרשחא (אָנדרפֿאַנע) גער

ר ש י

(ז) מנינים את העם. שהיו מתרגמין לעם דברי מורה: על עמדם. שהיי עומדין על רגליהם: (ח) ואם שכל. ושימת חכמה ואם לשון פעול:

היום

ב א ו ר

י"ח, אַבל וּבִנְיָאוֹתֵי מֶרֶךְ בִּלְבָנִס הוּא בִּנְפִיר מִשְׁקֵל מוֹפֵל לֹא מִלִּינוּ זֹלֶת זֶה, וְאִין סַפֵּק זֶה ג"כ בִּנְיָא הֶרֶב הַמִּבְנִי לְסַפֵּר וַיִּקְרָא שְׁמֵר עַל מֶרֶךְ ו"ל וְכֵן אָמַר הַרְאֵב"ע שֶׁהוּא מַפְעִיל הַכֶּפֶל — אַבֵּל לֹא מִלִּינוּ מִשְׁקֵל שֶׁס כִּזֶּה בִּכְפֻלִּים ע"כ, וְזֶה הַמִּלִּיט הוּא בְּפִירוֹשׁ רַש"י ע"ש. וְהִנֵּה חֲנַס אֶחָד הַבֵּינ שֶׁהַמֵּאֵמֶר אַבֵּל לֹא מִלִּינוּ וְכו' גַּם הוּא מִדְּבָרֵי הַרְאֵב"ע וְאָמַר שֶׁהַרְאֵב"ע שֶׁנֶּח דְּבָרָיו פֶּה, וּבִאֲמַת הוּא שֶׁנֶּח מִלְעִיין הֵיטֵב. (ז) מְבִינִים, הוּא בִּכְאֵן יוֹלָא שֶׁהֵם הַבִּינוּ הָעָם. לְחֹרֶת, כְּלוּמַר בְּתוֹרָה כִּי הַלֵּמ"ד תִּשְׁמַע הֶרֶבָה בְּמִקּוֹם הַנִּי"ח עֵיין מַכְלֹל לִר"ק. (ח) בְּסַפֵּר בְּחֹרֶת, עֵינֵינוּ בְּסַפֵּר פֹּרֶת הַנִּי"ח בְּמִקּוֹם הַסְּמִיכוֹת וַיֵּש לֹא רִיע בְּסַפֵּר עֲזַרָא (ו' ב') בְּאִשְׁמַחֵס בְּבִירְתָא לְדַעַת יְדִידֵי ה"ה נִהְיֶה עֵיין שֶׁס. וְשׁוּם שְׁכָל, לְדַעַתִּי הָעֵינִין כִּי בָּשׁוּ שְׁכָל כְּלוּמַר נִהְיֶה הָאֲמִתִּית הַבִּינוּ (אִוֶּתֶס) בְּמִקְרָא בְּכֹוֹת הַמִּקְרָא וְהוּא מוֹסֵב עַל מִפְּרֹשׁ, כִּי פִירוֹשׁ הַדְּבָרִים עַל דֶּרֶךְ הַשְּׁכָל הַיֵּשֶׁר וְהַקְּנֵלָה הַמְּסוּרָה צִידֶס. וְהִנֵּה לְדַעַתִּי קִרָא עֲזַרָא רֹאשׁ הַמִּקְוֵבִלִים בְּעֵינִין הַיּוֹם לְפָנֵיהֶם, וְהַבִּינִים כִּי הַיּוֹם הַזֶּה הוּא רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְהוּא יוֹם פְּקוּדָה לְהַפְקֵד בּוֹ בָּשָׂר וָרוּחַ כָּל חַי, וְכִי עַל זֶה נִאֲמַר זְכַרְיוֹן (אֲשֶׁר מִכָּל זֶה לֹא נִזְכַּר בְּתוֹרַת מֹשֶׁה דְּבַר) וְלִכֵּן הָיוּ הָעָם בּוֹבִים וּמִתְאַבְּלִים כִּי נִפְל פֶּחַד יוֹם הַדִּין עֲלֵיהֶם, כִּי מִי יִכְלֹק בְּמַשְׁפַּט לְפָנֵי שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ — וְהָיוּ רָלוּ לְהַתְעַנּוֹת, לִיכָל מִנְעוּס מִזֶּה רֹאשִׁי הָעָם כֹּאֲשֶׁר יִבְאָר. וַיְדִידֵי הַחֲכָם הַמִּתְרַגֵּם אָמַר ו"ל: מִפְּרֹשׁ הוּא פֻּעֹל מִבְּנִין הַכֵּנֵד. וְהוּא תוֹאֵר אֵל מֵלֵת בְּסַפֵּר וְשִׁעוּר בְּסַפֵּר מִפְּרֹשׁ כְּלוּמַר תּוֹרַת אֱלֹהִים הַכְּמוּצָה בְּסַפֵּר הִיחָה מִפְּרֹשׁת עַל יְדֵי הַפִּירוּשִׁים הַמִּקְוֵבִלִים בְּפִי עֲזַרָא. וְאִלּוּ נִכְחַצוּ הַפִּירוּשִׁים הָאֵלֶּה לְזַכְרֹן בְּגִלְיוֹן "סַפֵּר תּוֹרַת אֱלֹהִים אֲשֶׁר קִרְאוּ בּוֹ לְמַעַן יִהְיוּ לְעֵינֵי הַמִּפְרָשִׁים וְלֹא יִשְׁכַּחוּ דְּבַר מֵהֶם לְהַגִּיד לָעָם, וְיִהְיֶה עֵינִין בְּסַפֵּר מִפְּרֹשׁ בְּפִשְׁטוֹ כְּלוּמַר בְּסַפֵּר אֲשֶׁר "הַפִּירוּשִׁים נִכְחַצוּ בְּלָדוֹ, וְאִם שְׁכָל לְדַעַתִּי הוּא מִעֵינִין הַשְּׁמֵת לִכָּךְ (אִיוֹב ח' ח') (חֲוִיטְעֶרְקֶאָזֶץ זִיין), וְאִם הוּא מִקּוֹר וְעֵינֵינוּ פֶּה שֶׁס מִקְרָה כְּלוּמַר הַסַּפֵּר הִיחָה מִפְּרֹשׁ כָּל כֶּךְ בָּאִוֶּתֶס בָּשׁוּם הָעָם לִבְנוֹ וְשִׁנְלוֹ עַל הַדְּבָרִים הַנִּקְרָאִים עַד מֵהֶרֶה הַבִּינוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּמַשְׁפַּט וְכֵן תְּרַגְּמִתִּי, עַב"ל הַהֶעֱרָה. (ט) הוּא הַחֲרַשְׁחָא, עֵיין נִמְנוֹא. לֵח' אֱלֹהִיכֶם, הַכּוֹנֵה לְאֱלֹהִיכֶם

הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּם הַמְּבִינִים
אֶת־הָעָם לְכָל־הָעֵם הַיּוֹם קָדֵשׁ־
הוּא לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶל־תִּתְּאָבְלוּ
וְאֶל־תִּבְכּוּ כִּי בֹכִים כָּל־הָעָם
כְּשָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר־יְהוָה:
(י) וַיֹּאמֶר לָהֶם לֵכוּ אֲכָלוּ
מִשְׁמָנִים וּשְׁתוּ מִמִּתְּקִים וּשְׁלַחוּ
מְנוֹת לְאִין נָכוֹן לוֹ כִּי־קָדוֹשׁ
הַיּוֹם לְאַדְגִּינוּ וְאֶל־תַּעֲצְבוּ כִּי־
חֲדוֹת יְהוָה הִיא מַעֲזִיכֶם:
(יא) וְהַלְוִיִּם מַחֲשִׁים לְכָל־הָעָם
לֵאמֹר הִסּוּ כִּי־הַיּוֹם קָדֵשׁ וְאֶל־
תַּעֲצְבוּ: (יב) וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם
לֵאכֹל וּלְשִׁתּוֹת וּלְשַׁלַּח מְנוֹת

גער), וויא אויך דער פריע.
סטער אונד שריפטגעלעהרטע
עורא אונד דיא לעוויטען,
דיא דאז פֿאלק פֿערשטענדיג
טען, צום פֿאלקע: דיעזער
טאג איזט דעם עוויגען, איי
ערעם גאטטע הייליג; טרוי
ערט ניכט אונד וויינעט ניכט!
(דען דאז גאנצע פֿאלק וויינע
טע, אלס זיא דיא ווארטע
דיעזער לעהרע הארטען).
(י) ער שפראך פֿערנער צו
איהנען: געהעט אונד עס
סעט וואהלשמעקענדע שפיי
זען, טרינקעט ליעבליכע גע
טרענקע, אונד שיקעט טהיי
לעדאפֿאן דעם, דער ניכטס
צובערייטעט האט, דען דיע
זער טאג איזט אונזערעם
הערן הייליג; בעטריבעט
אייך ניכט, דען דיא פֿריידע
מיט גאטט איזט אייערע פֿע
סטע. (יא) אונד דיא לעוויטע
טען זוכטען דאז גאנצע פֿאלק
צו בעשוויכטיגען, אונד שפרא
כען: זיידשטיללע! דען דיעזער טאג איזט הייליג; זייד דאהער ניכט טרויריג. (יב) דאז
גאנצע פֿאלק גינג אלאף הין, אום צו עססען אונד צו טרינקען, טהיילע אויסצושפענדען
אונד

ולעשות

הא' כח"פ

ר ש י

(ט) היום קדוש. כיום ראש השנה הוא: כי ביום כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי:
(י) לאין נכון לו. לעני שאין מזמן לו מאכלו: (יא) מחשים. היו מזהירין לכל העם לחשות
שלא יבכו עוד: הסו. ל' שתיקה כמו ויהם כלב (במדבר י"ג):

וביום

ב א ו ר

לאלהיכם החפץ בטוב בראיו ולא באנל ובני תמרורים — לא יבחר ביום יום ענות אדם את
נפשו אך רלונו כי נעבוד אותו בשמחת לב וגילת נפש וביום טוב להיות בטוב ולהתענג על ה',
כי רק רוח נבאה ולא נפש נעה ירכה האל, ולזה רק יום אחד בשנה נתן לנו לענוי נפש כאשר
ביאר זאת הרמב"ם בספריו. (י) משמנים, מאכלים הערנים. כי הדוח ה', כלומר רק אס
חשמו בה' וחגל נפשכם בו תעזו ולא באנל ויגון וכאשר בארתי לעיל, כי עובר בשור לא ירכה
בעיני ה', וכבר העירו חז"ל בחולין על זה ואמרו כל מה דאסר לנו רחמנא המירה לנו כוותיה
להראות כי אין מכוונת התורה למנוע מאתנו כל הטוב, ולזה לא אסרה לנו שום מין תענוג
בכלל רק אסרה לנו פרטי הדברים — וזה ג"כ בנות הראש"ע מדות ה' היא מעוזכם, השמחה
תעזו לכם אס תקימוה שכן כתיב ושמחת בחגך. (יא) הסו, שרשו הסה ולא מלאוהו נקל כי
אס

תרגום אשכנזי

נחמיה ח

אונר זיך איינע גראַסע פֿרײַע
דע צו מאַכען, דען וואָס פֿער-
שטאַנדען נון דיא וואָרטע, דיא
מאָן איהנען מיטגעטהיילט
האַטטע. (יג) אונר אַם צוויי
טען טאַגע פֿערוואַממעלטען
זיך דיא פֿאַמיליענהייפטער
דעם גאַנצען פֿאַלקעס, דיא
פֿריעסטער אונר לעוויטטען צו
דעם שרייַטגעלעהרטען עזרא
אום איבער דען אינהאַלט
דער לעהרע (פֿערנער) נאַכצו-
דענקען; (יד) אונר — דאָ וואָ
אין דער לעהרע געשריעבען
פֿאַנדען, דאָס דער עוויגע
דורך משה בעפֿאַהלען האָבע,
דאָס דיא קינדער ישראל אָן
דעם פֿעסטע אים זעבענטען

ולעשות שמחה גדולה כי הבינו
בדברים אשר הודיעו להם:
(יג) וביום השני נאספו ראשי
האבות לכל העם הלהנים
והלויים לעזרא הספר וללשכיל
אל דברי התורה: (יד) וימצאו
כתוב בתורה אשר צוה יהוה
ביד משה אשר ישבו בני-
ישראל בסכות בהג בחדש
השביעי: (טו) ואשר ישמיעו

ועבירו

מאָנאַטע אין לויכטיטען וואָהנען וואָללען — (טו) דאָס וואָ אונד בעקאָנט מאַכען
קאָנאָ

ר ש י

(יג) וניס השני. של ראש השנה: (טו) ואשר ישמיעו. ולו אשר ישמיעו קול לחוג
אח

באור

אס או צמיעל ונדגש או בהפעיל, כי מה שנא ויהם כלב הנובן שהוא מן ההפעיל אף שאם מ"א
הפעל גרונית אין להנדיל בין הקל לכבד הנוסף (מדברי רד"ק בשו"ס), והגנייה פה מלעיל
לדעת הרד"ק והראש"ע בענין המפסיק כמו ערו עד היסוד, אולם נכר הניא הרד"ק
במכלול הרבה פעלים מנחי ל"ה שחנא בהם הטעם מלעיל אף בזולת ההעמדה. (יב) כי
הבינו בדברים, אס נאמר ששמו בענין שהבינו מה שקרא לפניהם, אס כן מדוע בנו
בחלה, אכל הענין שהבינו עתה שאם שמו לפני ה' יעלה זאת לרצון לפניו.
(יג) ולהשכיל, אמר ידידי החכם המתרגם: הענין להשכיל ולהבין עוד נדבני חורם
נאשר עשו ביום הראשון, (יבא ולהשכיל בקצור מלת אל כמו משכיל אל דל, תהלים מ"א ב'),
ועוד אחת הייתה מגמת החאספס להשמיע ולהעביר קול להניא עלי עמים שונים לספק בהם
הסכות, ובכחוב לכלן (ט"ו), ויהיו לפ"ז שני הפסוקים האלה (י"ג וט"ו) מחברים יחדיו,
ופסוק י"ד הוא טעם לפסוק הבא אחריו והוא כעין מאמר מוסגר: וכן תרגמתי
עכ"ל. (יד) אשר ישבו, כי ישבו. (טו) ואשר ישמיעו, עיין פי' רש"י, ולי נראה לפי שהם
צאו אל עזרא כי ישכילם בתורה כלומר להניגם בפירוש המקובל אצלם ולהודיעם כל סעיפי
הדינים החלויים בכל מלוא ומלוא מה שאינו מפורש בכתב, ולזה נאשר קראו בתורה מלוא
הסוכה השכילם עזרא בימיה ראוי להעביר קול וגומר כי הנה אין לשער שלא קימו בני ישראל
מלות סכה כלל כל ימי שפט השפטים והמלכים מימי יהושע עד עתה והרי שלמה עשה את
הקג (סכה) שנעת ימים במפורש (מ"א פרשה ח') וגם בעזרא (ג' ד'), נאמר ויעשו את חג
הסכות בכחוב, אכל הענין לדעתי הוא, כי עולי רגלים לא ישבו בירושלים בסכות כי היה
זה טורח גדול להם לבנות להם סכות, והמה יגיעים ועיפיים מן הדרך וכבר אמרו חז"ל
שעובדי דרכים פטורים מן הסכה, וחשבו כי מונח סכות הוא במקום מושבו ולא בעיר אחרת,
אף כי אס ינאון בעסק מלוא להראות את פני האדון ה' לנאות, ועמה השכילם עזרא שגם
בירושלים

ויעבירו קול בכל-עריהם
ובירושלם לאמר צאו ההר
והביאו עלי-זית ועלי-עץ שמן
ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ
עבת לעשות סלת ככחוב:
(טז) ויצאו העם וביאו ויעשו
להם סכות איש על-גגו
ובהצרתיהם ובהצרות בית
האלהים וברחוב שער המים
וברחוב שער אפרים: (יז) ויעשו

קאנטען, אונד איינען רוף
אין אללען איהרען שטערטען
אונד אין ירושלים ערגעהען
ליעסען, וויא פאלגט: גע-
העט הינזיין אויף דען בערג,
אונד ברינגעט בלעטטער דעם
אליווענבויםעם, בלעטטער
דעם ווילדען אהלבויםעם,
בלעטטער דעם מירטענבוים-
עם, בלעטטער דער דאט-
טעלבויםע אונד בלעטטער
(זאנאטיגער) דיקבעלויכטער
ביימע, אום לויבהיטטען מא-
כען צוקאנטען, וויא עס פאר-
געשריעבען איז. (טז) דאז
פאלק גינג הינזיין, אונד
בראכטע דיעזעס, אונד מאכט-

כל

טען זיך לויבהיטטען, מאכטער אויף זיינעם דאכע, מאכטע אין איהרען האפען, אין
דען האפען דעם גאטטעם-הויזעם, אויף דעם פרייען פלאטצע דעם וואססערטהא-
רעם אונד אויף דעם פרייען פלאטצע דעם אפרים-טהארעם. (יז) אונד זא מאכט-

טע

ר ש י

את חג הסוכות וכן נהג המקרא לדבר כעניין הזה כמו אמר לנו ויעבור לפנינו (שמואל א'
ט'): ועלי הדם. מפורש במסכת סוכה זהו הדם שזעה שאינו ראוי ללולב כי חס לעשות סוכה:
ועלי תמרים. ללולב: ועלי עץ עבות. זה הדם הראוי ללולב במפורש במסכת סוכה:

יוס

ב א ו ר

בירושלים עליהם לשבח בסכות, וע"ז נאמר כי לא עשו מימי ישוע בן נון וגומר, כי רק בימי
יהושע המונים סביב לאלה"מ על פני האדמה היו עושים סכות, אבל כאשר באו אל הנחלה
ואל המנוחה ושבו בעריהם, אותם שעלו אל המשכן או המקדש לא ישבו בסכות, ולזה לא
נזכר פה מארבעה המינים רק עלי הדם ועלי תמרים ולא ערבי נחל ופרי עץ הדר, כי לדעתי
גם באלה הכונה רק לסנך בהם הסנה וכן נראה דעת הראב"ע שאמר על ועלי עץ שמן ועלי
הדם וגו' שהו"ן חינוס מוסיפים, רק הם כמו או כענין ומנה אביו ואמו, וכבר יש מי
שחומר שהסוכה כשרה רק בסנך של ארבעה מינים (עיין סוכה דף ל"ו ע"ב ול"ז ע"א), אולם
לדעת חז"ל שאמרו (בסוכה דף י"ב ע"א) עלי הדם הוא הדם שזעה לסוכה ועלי עץ עבות
ללולב נראה שעלי תמרים ועלי הדם לא היו לסוכה רק שגם לדבריהם נראה שאמר זה אך
בדרך ההעברה שאם ילאו ההר יוכלון גם לקחת אלה לצורך הארבעה מינים, אבל ביחוד
לא כוה על הארבעה מינים כי במלוא הזאת כבר נזכרים עולי הרגל שהיו עיקר מלכות היא
במקדש כמו שנאמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם (ויקרא כ"ג מ'), ומה שגם בעזרא ויעשו את
חג הסכות כמחוב, היינו למען השמחה ולקחת ארבע מינים והקרבות וכמו שאמר מיד ועלת
יום ויום במספר כמשה דבר יום ביומו. עץ שמן, וכן עלי שמן (מ"א ו' כ"ג) הוא אילן
סרק (ווילדער אהלבוים) ונבדל מעץ הזית שהוא הנקרא (אליוען בויק), מדברי המסע געזעניס
בספר המגילת שני. ועלי עץ עבות, נאמן הסכים הראב"ע לדברי חז"ל שהם ועבות עץ

סדק

תרגום אשכנזי

נחמיה ח ט

טע דיא גאנצע פֿערזאמלונג, דיא אויס דער געפֿאנגענע שאַפֿט צוריקגעקערט, לויבֿ היטטען, אונד וואָהנטען אין דיעזען לויבֿהיטטען, אונד ווייל דיא קינדער ישראל זייט דען טאָגען ישוע'ס דעם זאָהנעם נון ביז אויף דיעזען טאָג ניכט אַלזאָ גע־טהאָן האַטטען, זאָ ענטֿשטאָנד איינע פֿריידע, דיא זעהר גראָס וואָר. (יח) אונד מאָן לאָז אין דעם בוכֿע דער לעהרע גאָטטעס טאָג פֿיר טאָג, פֿאַם ערשטען טאָגע ביז צום לעטצטען טאָגע, זיא פֿיי־ערטען דיעזעם פֿעסט זיעבען טאָגע אונד אַם אַכטען טאָגע דאָן שלוסֿפֿעסט נאָך פֿאַרגע־שריעבענער ווייזע.

ט (א) אונד אַם פֿיער אונד צוואַנציגסטען טאָגע דיעזעם מאָנאָטס פֿערזאָמל מעלטען זיך דיא קינדער ישראל אונטער פֿאסטען אין

כָּל־הַקָּהָל הַשְּׂבִים מִן־הַשְּׂבִי סִכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ בְּסִכּוֹתַי כִּי לֹא־עָשׂוּ מִיָּמֵי יֵשׁוּעַ בֶּן־נוּן כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וַתְּהִי שִׂמְחָה גְּדוֹלָה מְאֹד: (יח) וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים יוֹם וַיּוֹם מִן־הַיּוֹם הַרְאֲשׁוֹן עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן וַיַּעֲשׂוּ־הֵם שִׁבְעַת יָמִים וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֵרַת כַּמִּשְׁפָּט:

ט (א) וּבַיּוֹם עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַזֶּה נֶאֱסְפוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּצֹם וּבְשָׁקִים וָאֲדָמָה עֲלֵיהֶם: (ב) וַיִּבְדְּלוּ זֶרַע יִשְׂרָאֵל מִכָּל בְּנֵי נֶכֶר וַיַּעֲמְדוּ וַיִּתְּנוּ־עַל־חַטָּאתֵיהֶם וְעוֹנוֹת אֲבֹתֵיהֶם:

ויקמו

זעקקען (געהילט), אונד האַטטען ערדע אויף זיך (געטטרייעט). (ג) דער זאמלען ישראל'ס זאגנערטע זיך פֿאַן אַללען פֿרעמדען זאָהנען אַב, זיא שטעללטען זיך הין, בעקאָנע־טען איהרע זינדען אונד דיא מיססעטהאָטען איהרער פֿאַטער. (ג) זיא שטאָנדען דאָן אַן

ר ש י

(יח) יום כיוס. נכל יום ויוס:

ט (א) ואדמה עליהם. העלו עפר על ראשם: (ב) מכל בני נכר. ומגשיהם הנכריות כמו

ב א ו ר

אחד הם אך שמספר העלים שונים זה מזה, כי ההדס הוא של שלשה עלים ונעבות יותר והוא הנקרא הדס שוטה, אבל בנאורו על החורה (ויקרא חס) אמר והם שני מינים גבוה ונמוך ע"ש. וידידי הכנס המתרגם אמר: עץ עבות לדעתי הוא מענין אלה ענבה (יחזקאל י' י"ג), וכן תרגמתי עכ"ל:

ט (א) וביום עשרים וארבעה, נראה שהיה מנהגם לקדש לזכר אחריו החג ע"ד שנאמר באיוז (א' ה'), אולי מטאור בני, וגם עוד עתה חק לישראל הוא להתענות בה"ב אחר פסח וסכות. (ב) ויבדלו, לדעתי הכונה כי בימי החג התערבו בשמחתם גם הגרים כמו שנאמר

(ג) וַיִּקְוּמוּ עַל-עַמָּדָם וַיִּקְרְאוּ
בְּסֵפֶר תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
רַב־יֵעִית הַיּוֹם וּרְבִיעִית מִתּוֹדִים
וּמִשְׁתַּחֲוִים לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם:
(ד) וַיִּקְרְאוּ עַל-מַעֲלֵה הַלִּוִּים יֵשׁוּעַ
וּבְנֵי קַדְמִיָּאל שְׁבַנְיָה בְנֵי שַׁרְבִיָּה
בְנֵי כַנְנִי וַיִּזְעְקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל-
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: (ה) וַיֹּאמְרוּ הַלִּוִּים
יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיָּאל בְנֵי שְׁבַנְיָה
שַׁרְבִיָּה הַיְּהוּדִי שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה
קוּמוּ בָרְכוּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
מִן-הָעוֹלָם עַד-הָעוֹלָם וַיְבָרְכוּ
שֵׁם כְּבוֹדָךְ וּמְרוֹמָם עַל-כָּל-
בְּרָכָה וְתִהְיֶה: (ו) אֲתָה-הוּא יְהוָה

און איהרער שטעללע אויף, אונד לאזען איינען פֿיערטען טהייל דעם טאגעס אין דעם לעהרבוֹכֶע דעם עוויגען אה־רעם גאָטטעס, אונד דען אַנ־דערן פֿיערטען טהייל בעקאָננ־טען זיא (זיהרע זינדען), אונד וואַרפֿען זיך צור אַנבעטונג היז פֿאַר דעם עוויגען איהרעם גאָטטע. (ז) דאָ טראַט ישוע אויף דיא ערהאָנונג דער לעוויטען, נעכסט בני, קדמִיאל, שבֿניה, בני, שרביה, בני, כנני, אונד ריעפֿען מיט לויטער שטיממע צום עוויגען איהרעם גאָטטע; (ה) אונד עס שפראַכֶען דיא לעוויטען ישוע, קדמִיאל, בני, חשבֿניה, שרביה, הודיה, שבֿניה אונד פתחיה: אויף! פֿרייזעט דען עוויגען אייערן גאָטט פֿאַן עוויגקייט צו עוויגקייט! מאַן פֿרייזע זיינען העררליכען נאָמען, אַבֿיוואַהל ער ערהאָבען איזט איבער אַללען פֿרייז אונד רוהם. (ו) דוא עוויגער! דוא

(ג) דיא איבערזעטונג פֿאַנגענדער זעכס פֿסוקים פֿאַן ו' ביז י"ב זינד חזים דער איבערזעטונג דעם פֿערנעגערס הערן לִחְכְּדוּיָה חֵית סְדוּר עֵיוֹן חֶסֶד וְחֶסֶד לְיָחִיד חֵיבֶעֱרִטְרָגֶען.

ר ש י

כמו שנאמר למעלה: (ד) על מעלה הלויים. מעלות היו שם שהלויים עומדים שם עליהם נשעה שאמרו שירה: (ה) מן העולם ועד העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהא צדק: ויברכו שם כבודך. עבשיו דברו הלויים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותפלה כי כל הנברות והתהלות שלו הם. ד"א ומרומם על כל ברכה ותפלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר מה

ב א ו ר

שנאמר ושמתם בתוך אהה וגומר והגר (דברים ט"ז י"ד), ושם המכין גר תושב שאנחנו מלווים להחיותו, אולם עתה ביום היום הרחיקו הגרים וינדלו מהם. (ח) ויברכו, כלפי שכינה אמרו זה כמ"ש רש"י והו"ו של ומרומם במקום אשר, כלומר יברכו את שם קדשך, ואם גם הוא מרומם על כל ברכה ותפלה, הנה רלית שנת משוכני בתי חומר. (י) אהה הוא, התכלית הנרצה בתפלה הזאת, להראות לעם ישרון כי הארץ הזאת נחלה לאבותינו מאת אבותינו הראשון אברהם, ולמען הקים ה' את בריתו אשר ברת איתו למת לזרעו את הארץ הזאת, הוליא את נביהם ממלכים באיתות ובמופתים, ואם גם ממרים היו במדבר ככל זאת לא הפר את בריתו איתם, והניאם אל ארץ זבת חלב ודבש, אך גם כאשר ישנו בטח בארץ אחרות

דוא אללין האסט געשאפען
 דיא היממעל אונד דער הימם
 מעל היממעל, אלל איהרע
 העערע, דיא ערדע מיט אל
 לעם, וואס דארויף איזט, אונד
 דיא מעערע מיט אללעם, וואס
 זיך דארין בעפֿנדעט, דוא
 ערהעלטסט זיא אללע, אונד
 דיא היממעלס העערע בעמען
 דיך אן. (ז) דוא ביזט דיא אונד
 ענדליכע גאטטהייט, דער דוא
 דען אברם ערקאָהרען, איהן
 אויס אור כשרים געפֿיהרט,
 אונד זיינען גאמען אין אברהם
 פֿערוואַנדעלט. (ח) דוא פֿאַנ
 דעסט זיין הערץ טרייא פֿאַר
 דיר, מיט איהם דען בינד צו
 שטיפֿטען, איהם דאָן לאַנד
 דעם כנעני, חתי, אמרי,
 פֿרוי.

לְבַדְּךָ אֱתָ עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם
 שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צָבָאָם הָאָרֶץ
 וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיָּמִים וְכָל־
 אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כָּל־
 וְצָבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים:
 (ז) אַתָּה הוּא יְהוָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
 בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצָאתוּ מֵאוּר
 כַּשְׁדִּים וְשִׁמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:
 (ח) וּמָצָאתָ אֶת־לִבּוֹ גָּאֵם
 לִפְנֵיהָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לְתַת
 אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחֲתִי הָאֹמִי
 וְהַפְּרוֹי

ר ש י

מס שפס יכולה לדבר: (ז) ושמת. טעמו למעלה נש"ן לפי שמשמעותו כלשון עבר: (ח) וכרות
 עמו

באור

אחזתם המרו כבוד עליון ונתנו כחף סודרת עד כי השיב אחר ימינו מהושיע, ונתן למשפט
 יעקב וישראל לבחזים, ואף שרוב דמיו לא עשה אתם כלם, והיתה להם הרוחה מעט,
 בכל זאת עוד לא שבו לאיתנם הראשון; ומכל זה ראוי לשוב אל ה' באמת ובלב חמים ולעשות
 הטוב והישר בעיניו. זאת הנוסח הכלולה בתפלה הזאת: ועתה נראה איך כל חלקיה, בדבקים וקשורים
 אל המטרה הזאת, והנה התחיל אתה ה' וגומר להורות כי לה' כל ידורי עולמים, ולזה
 יליכגבולות כחפזו ורצונו והנחיל לאבותינו הארץ הזאת. וצבא השמים, שאם גם מקרי התכל
 חתת מסיבות גרמי השמים יתהפכו, הנה גם נוכני מעל לך משתחווים, והמה אך מלאכיך עושי
 רצונך לזה באמת אך אתה מחיה את כלם. (ז) אחת הוא ה' האלהים, כיון שלך הארץ
 ומלואה א"כ בידך להנחילה לאשר תחפץ, ואתה נתת הארץ הזאת לזרע אברהם. ושמת שמו
 אברהם, שהוא אב האון נזים באפורש בתורה (בראשית י"ג), וזהו כבר נרמז שיהיו לאלאיוגיו
 גדול ועלום. (ח) וכרות, לדעת ידידי מהר"ל שלי"ה הו"ו במקום לש"ר וענינו ומלאת את לבנו
 נאמן לפניך לכרות, ובכר אמר הרד"ק במכלול כי ה"ו תמצא במקום ב"ת ע"ש, וידוע כי
 הב"ת והל"ד קרובים בענינם כמו ושלח את העצור במדבר (ויקרא ט"ז), שצורו למדבר
 וכן ואתה באלהיך תשיב (הושע י"ב ז') שהכוונה לאלהיך, ועוד באוהו עיין מכלול. לחת אח
 ארץ, הנה הוכפל מלת לחת ולא יתכן היטב לאמור בעבור אריכות הדברים שהפסיק ביניהם
 יען את ארץ הכנעני הוא הפעול של נתינה וא"כ אינו מאמר מוסגר, ולכן יראה שהענין כרת
 עמו הכרית לתת (לו מתנה מה) ואס"כ יבאר כי המתנה היא לתת לזרעו את ארץ הכנעני,
 וידידי

והפרני והיבוסִי והגרָגְשִׁי לַתַּחַת
לִזְרָעוֹ וְחָקְמָאֵת דְּבָרֶיהָ כִּי צִדִּיק
אַתָּה: (ט) וְחָרָאֵת עֲנִי אֲבֹתֵינוּ
בְּמִצְרִים וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ
עַל־יַם־סוּף: (י) וַתַּחֲן אֶת־הָאֶתֶר
וּמִסְתִּים בְּפִרְעָה וּבְכָל־עַבְדֵּי
וּבְכָל־עַם אֲרָצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי
הָיִדוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לָהֶם שֵׁם
כְּהֵי־וֹם הַיּוֹם: (יא) וְהֵם בְּקֶעֱתָ
לְפָנֶיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ־הַיָּם
בִּיבְשָׁה וְאֶת־רַדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ
בְּמִצּוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמִים עֲזִים:
(יב) וּבַעֲמֹד עֲנֵן הִנָּחִיתָם יוֹמָם
וּבַעֲמֹד אֵשׁ לַיְלָה לְהַאֲרִיר לָהֶם
אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ: (יג) וְעַל

הר

פרוי, יבוסִי אונד גרגשִׁי צו
פֿערהייסען, עס דאן זיינען
נאָכאָממן איינצוגעבען, אונד
היעלטעסט דיא פֿערהייסונג
טרייליך, דען דוא ביזט גע-
רעכט. (ט) דוא זאָהעסט דאן
עלענד אונזערער פֿאַרפֿאַהרען
אין מצרים, אונד האַרטעסט
איהר יאָטמערן ביים שילפֿ-
מערע, (י) אונד דוא בעווייע-
זעסט צייכען אונד וואַנדער
אן פרעה אונד אן אַללען זיינען
דיענערן אונד אן דעם גאַנצען
פֿאַלקע זיינעם לאַנדעס; דען
דוא וואוסטעסט, דאָס זיא
טיראַנניא איבער זיא גע-
איבט. אונד זאָ האַסט דוא
דיר רוהם פֿערשאַפֿט ביז
אויף דיעזען טאָג. (יא) אויך
דאן מעער האַסט דוא גע-
טהיילט פֿאַר איהנע, דאָס זיא
מיטטען אים מעערע אויף
טראַקעס גינגען; איהרע פֿער-
פֿאַלגער אַבער האַסט דא אין
דיא טיעפֿע גע שלידערט ווא
שטיין אין מעכטיגעס געוועס-

סער. (יג) אונד דורך דיא וואַלקענזיילע פֿיהרטעסט דוא זיא אַם טאָגע, אונד דורך דיא
פֿייערזיילע דעם נאָכטס, אום איהנען דען וועג, וואַרויף זיא געהען וואַללטען, צו בעלייב-

טען

ר ש י

עמו. לשון פעול: (י) כי הזידו. כי הרשיעו עליהם כמו כי דבר אשר זדו עליהם (שמות
י"ח): שם. רכז"ן כלע"ז: (יב) יומם. בכל יום ויום:

ב א ו ר

וידדי מהר"מל תרגם כפי לחות הלשון ובעיקר הכונה נראה שגם דעתו נוטה לפירושי.
(י) ותחן, נגד ותרא את עני אבותינו במצרים אמר ותחן אותות וגומר וגד וחת זעקתם
שמעת על ים סוף אמר והיס בקעת לפניכם. כהיום הזה, כאשר הוא נודע עד היום הזה.
(יא) במים עזים, כאו אכן אם תושלך במים עזים, אשר עד מהרה תרד תהומות ונעלם
מעין כל רואה, כן האנדהם—גם יט לפרש שכלת השלכת עומדת במקום שנים ושעורו
השלכת במלילות כאו אכן השלכת במים עזים. (יב) ובעמוד ענן, אשר שספר מה שעשה ה'
מן הנסים והנפלאות במצרים ועל ים סוף יאמר עשה אשר הגדיל לעשות עמכם במדבר
והתחיל בחנות עמוד ענן ועמוד אש, כי העמודים האלה ירדו להם בעודם בים סוף (כנזכר
שם) והתמידו ארבעים שנים. (יג) ועל הר סיני, יזכר הגדולה שנאמרה והנפלאה שנפלאות,

טען. (יג) דוא שטיענסט אויף
דען בערג סיני העראב, דוא
שפראכסט מיט איהנען פֿאַם
היממעל, גאבסט איהנען גראַ
דע אורטהיילס שפריכע, וואָהר.
הייטסלעהרען, גוטע געזעטצע
אונד געבאָטע. (יד) דיינען
הייליגען סאַבבאַטהאָסט דוא
איהנען בעקאָנט געמאַכט,
אונד געבאָטע, געזעטצע אונד
לעהרען האָסט דוא איהנען
דורך דיינען דיענער משה בע.
פֿאַהלען. (טו) כראָר פֿאַם
היממעל גאבסט דוא איהנען
פֿיר איהרען הונגער, כראָר
טעסט איהנען וואָסער אויס
דעם פֿעלזען הערפֿאַר פֿיר
איהרען דורשט, אונד
שפראַכסט צו איהנען, דאַס
זא היינטיקאָממען, אונד דאַ
לאַנד אין בעזיטץ געהמען,
וועלכעס איהנען צוצוטהיילען דוא
פֿאַהרען איבטען מוטהויללען, וואָרדען האָרטנעקקיג, אונד האָרטען אויף דיינע געבאָטע

הֲרִסִינִי יְרֵדָה וְדָבַר עִמָּהֶם
מִשָּׁמַיִם וַתֵּהֵן לָהֶם מִשְׁפָּטִים
יִשְׂרָאֵל וְתוֹרֹת אֱמֶת חֲקִים
וּמִצְוֹת טוֹבִים: (יד) וְאֶת־שַׁבָּת
קִדְשָׁה רְיֹודַעַת לָהֶם וּמִצְוֹת
וְחֲקִים וְתוֹרָה צִוִּית לָהֶם בְּיַד
מֹשֶׁה עַבְדְּךָ: (טו) וְלָהֶם מִשָּׁמַיִם
נִתְּנָה לָהֶם לְרַעְבָם וּמִים מִסֵּלַע
הוֹצֵאת לָהֶם לְצִמְאָם וַתֹּאמֶר
לָהֶם לָבוֹא לְרִשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נָשֵׂאת אֶת־יְדֶךָ לְתֵת לָהֶם:
(טז) וְהֵם וְאֶבְתִּינוּ הִזְיִדּוּ וַיִּקְשׁוּ
אֶת־עֲרֹפָם וְלֹא שָׁמְעוּ אֵל־

מצותך
וועלכעס איהנען צוצוטהיילען דוא געשוואָרען האָסט ¹. (טז) אָבער זיא, אינזערע פֿאַר
פֿאַהרען איבטען מוטהויללען, וואָרדען האָרטנעקקיג, אונד האָרטען אויף דיינע געבאָטע
ניכט

² (ווערטליך: דוא דיינע האַנד ערשטער געהאָבען האָסט.

ר ש י

(יג) ודבר. כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסודך (דברים ד').
(טו) לרעבם. מן רעב יאמר לרעבם כמו מן נמא ללמאס: אשר נשאת את ידך. בשנועה כמו
אשר נשאתי את ידי לתת אותה (שמות ו').

במרים

ב א ו ר

כי השם זעזמו ונכבדו נראה אליהם עין בעין ואת הוד קולו השמיעם מלהבות אש ונתן להם
משפטים ישרים וחקים לדיקים להודיעם אשר יעשה האדם ומי בהם. (יד) ואח שבח,
הזכיר השנת לבד מעשרת הדברות כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל (הראב"ע). ובגד
הודעתך נמ"א כי שנת הוא העמוד החזק אשר עליו נשענת אמונת ישראל ולכן הוכפל מלות
כמה פעמים בתורה וגם ביד נביאיו הוכיח ה' את עמו ביותר על מלות שנת כוודע לכל
קורא בספרי הנבואה. (טו) ולחם, זכירת השנת העלתה ברעיונו ירידת המן כי המן היה לאות לבני
ישראל על קדושת השנת, והזכיר גם כי פתח לור ויזבחו מים כי שני הנסים האלה היו סמכים
מקודם מתן תורה, כמבואר כל זאת בפרשת בשלח. והאמר, עתה ישוב לאשר נעשה אחר
המאמר הנבחר שרצה ה' להוליכם מיד אל הנחלה ואל המנוחה כמה שנאמר (שמות כ"ו ב'),
הנה חנני שלח מלאך לפניך וגומר. (טז) והם ואבותינו, לדעתנו הו"ו במקום אשר (ע"ן
מכלול) והכונה הם אשר היו אבותינו, ויש בזה חוכמה מסתתרת אל שומעיו כי גם חננו לא
נופלים

ניכט. (יז) זיא ווייגערטען זיך צו געהאָרען, געראַכטען דיינער וואונדער ניכט, דיא דוא אן איהנען געטהאָן האָסט, זיא וואָרען האָרטנעקקיג, אונד זעטצטען זיך אין איהרער וויי דערשפענסטיגקייט איין אָ בערהויפט, אום אין איהרע קנעכטשאַפט צוריקצוקעהרען; דוא אַכער ביזט איין גאָט דער פֿערגעכונג, גנעדיג, באַרמהערציג, לאַנגמיטהיג אונד הולדרייך, אונד פֿער־ליעסעסט זיא ניכט. (יח) זיא מאַכטען זיך פֿיעלמעהר איין גענאָסענעס קאלב, אונד שפּראַכען: „דיעס איזט דיין גאָט (ישראל!) דער דרך אויס מצרים הערויסגעפֿיהרט!“ אונד איבטען גראָסע שמעהונג גען; (יט) דאָך דוא, נאָך דיי נער גראָסען באַרמהערציג־קייט, פֿער־ליעסעסט זיא ניכט

אין דער וויסטע, ניכט דיא וואַלקענויילע, דיא פֿאָן איהנען דעס טאָגס ניכט וויך, אים זיא אויף דעם וועגע צו לייטען, ניכט דיא פֿייערויילע דעם נאָכטס, אום איהנען צו לייכ־טען

ר ש י

(יז) במרים. בשביל מרי שלהם: (יט) נהדוך. כמו נדוך:

לפאה

ב א ו ר

נופלים מהם ועוד מעשה אבותינו בידינו. (יז) ויחנו ראש, הנה זכר תחלה מעשה מרגלים (כי בחטא מרגלים נאמר נחמה ראש ונשיבה מזרימה, במדבר י"ד ד') ואח"כ העגל כי רצה לשמור במרים דרך המדרגה מקל אל החומר לזה הזכיר בראשונה שפכו לשוב תחת סבלות מזרים ואח"כ כי המירו כבוד אל בתבנית שור. ואחא, לז לנד לא עזבתם כאשר מאסו בארץ טובה אבל גם כאשר עשו עגל מסכה, וכאשר בארנו. (יח) ויעשו, זה כולל את כל אשר הרנו לפשוט וינחלוהו עשר פעמים במדבר. (יט) ואחא, עתה יכפיל זכרון הטובות שזכר כבר אשר לא מנע ה' מאתם כל ימי היותם במדבר אף כי המרו את רוחו, והנה שמר את הסדר אשר אהז בו לעיל, הזכיר תחלה העמוד הענן ועמיד האש ואח"כ אמר ורוחך הטובה נתת להשכילם, כלומר כתבת להם רבי תורותיך על פי משה במדבר, והאם המלות כלם זולת עשרת הדברות, והוא נגד מעמד הר סיני שזכר לעיל, ואולי כיוון ביחוד בזה על הלוחות הזניות אשר נתן למשה אשר מעש' העגל ולכסוף זכר המן והנאכל. אז עמידה, לדעת הראש"ע יהי' את עמוד הענן דבוק עם לז סר מעליהם ויהיה מלת את שלא כמשפט, כי סר הוא פעל עומד ואינו ראוי לכוף

טען, ניכט דען וועג, דען ווא
נעהען זאלטען. (כ) דוא
טהיילטעסט דיינען גיטען
גייסט מיט, ווא צו אונטערוויי
זען, פערזאנלעכע איהרעם
מינדע דין מן ניכט, אינד
וואססער גאכסט דוא איהנען
פיר איהרען דורשט. (כא) יער.
ציג יאהרע פערפאלעגטעסט
דוא ווא אין דער וויסטע, ווא
ליטטען קיינען מאנגעל, איה
רע קליידער פערזאלטעטען
ניכט, אינד איהרע פיסע
שוואללען ניכט. (כב) דוא אי
בערגאכסט איהנען רייכע
אינד פאלקער, וועלכע דוא
איהנען אן דער גרענצע בע.
שיעדעסט, ווא נאחמען נעהב
ליך דאז לאנד סיחון'ס נעכסט

להאיר להם ואת־הדרך אשר
ילכו־בה: (כ) ורוח־הטובה נתת
להשכילם ומנח לא־מנעת
מפיהם ומים נתתה להם
לצמאם: (כא) וארבעים שנה
כלבדתם במדבר לא חסרו
שקמתיהם לא בלו ורגליהם לא
בצקו: (כב) וחתן להם ממלכות
ועממים ותחלקם לפאה ויירשו
את־ארץ סיחון ואת־ארץ מלך
חשבון ואת־ארץ עוג מלך־

חבשן

דעם לאנדע דעם קעניגס פאן חשבון, אונד דאז לאנד עוג'ס, דעם קעניגס פאן בשן.

איה

ר ש י

(כב) למאה. כמו להיות לכד זית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות:

וחכנע

ב א ו ר

אחריו יחס הפעול, ואמר שרק מעטים מלינו בן עיין בדבריו, אולם לדעתי את הוא כמו מן
(וכאשר הביא הרד"ק רבים בהוראה הזאת בשם את ע"ה), או שהוא בהוראת עם ונמשך
נמעלה לא עזבתם במדבר מן העמוד או עם העמוד הענן ובמאמר לא סר מעליהם וחסר
מלת אשר ומונח מענינו ורבים כנה כוונת. ואת הדרך, הו"ו של ואת נוסף וכבר העירותיך
על זה פעמים רבות, כי ענינו להפיר להם את הדרך. וידידי החכם המתרגם אמר בהערותיו
ח"ל: לדעתי יהיה המאמר לא עזבת נמשך גם לשטה וכן הוא הענין, בתחלה אשר בדרך
כלל לא עזבתם, ויפרט אחר זה על איזה אופן לא עזבם ואמר לא עזבת את עמוד ענן וגו'
(כי הנחית את העמודים לפניכם לשמן ידעו הדרך אשר לא דרכו בה מתחילת שלום) ולא
עזבת את עמוד אש להאיר להם בלילה, ולא עזבת את הדרך וגומר כלומר כוונת את סלאניך
לשארם בדרך מיד אורב ושודד כענין שנאמר בעזרא (ח' ל"א) עיין שם, וכן תרגמתי ע"ל,
ודבריו נראין. (כב) ועממים, כל על משקל השלמים, וכן תחריך בנימן בעממיק (סופטים
ה' י"ד). ותחלקם לפאה, עיין רש"י, וראש"ע אשר דנק עם העממים והטעם פורתם לפאות
בדחו מפני בני ישראל ע"כ. ויראה כי הוא דבק עם ממלכות כלומר הארצות החלה לפאת
גבול בני ישראל להיותם להם אחזה וערים גבורות בעבר הירדן מזרחה לכל יבוא לר ואויב
אל גבול ארץ ישראל (חיינע פארשויער). את ארץ סיחון וגומר, בון בוס שגם הארצות
אשר לקח סיחון מיד מלך מואב ומאשר העמים ובמי שנאמר והוא נלחם במלך מואב הראשון
ויקח את כל ארצו מידו עד ארץ (במדבר כ"א כ"ו) הורישו בני ישראל וע"ד שפירו ז"ל
עמון ומואב טהרו בסיחון. וזה לשון ידידי החכם המתרגם בהערותיו: ותחלקם לדעתי
מענין אשר חלק ה' אליהם אותם (דברים ד' י"ט) (לטהיינען), ומלת להם מושכת למטה

ושעורו

(כג) איהרע ואהנע פערמערה.
טעסט דוא וויא דיא שטערנע
דעם היממעלס, אונד בראט.
טעסט זיא אינדראז לאנד, וועל.
כעס דוא איהרען פארעלטערן
פערהייסען האטטעסט היניין
צו קאממען, אום עס אין בע.
ויטץ צו נעהמען. (כד) אונד
אלס דיא נאכקאממען היניין
קאמען, אונד דאז לאנד אין
בעזיטץ נעהמען וואללטען, דא
דעמיטהיגטעסט דוא דיא
כנענים, דיא איינוואהנער
דעם לאנדעס, פאר איהנען,
אונד גאכסט זיא אין איהרע
געוואלט, וויא אויך דערען
קעניגע אונד אנדערע פֿעל.
קערדעס לאנדעס, אום מיט
איהנען נאך אייגענער ווילל.
קיהר צו פערפֿאהרען. (כה) זיא
עראבערטען פֿעסטע שטעד.
טע, איין פֿעטטעס ערררייך,
זיא ערבטען הייזער פֿאלל מיט
אללעס גוטען, אויסגעהויענע
צייטערנען, וויינבערגע, אלי.
ווענביימע אונד אכסטביימע
אין מענגע; זיא אסען, וואור.
דען זאטט אונד פֿעטט, אונד
פֿערנגיגטען זיך דורך דיינע
גראסע גיטע. (כו) אבער זיא
וואורדען ווידערשפענסטיג,
עמפארטען זיך ווידער דרך, ווארפֿען דיינע
לעהרע הינטער איהרען ריקקען, ערשלו.
גען דיינע פראפעטען, וועלכע זיא געווארנט האבען, אום זיא צו דיר צוריק צו ברינגען,
אונד איבעטען גראסע שמעהונגען: (כז) דא גאכסט דוא זיא אין דיא געוואלט איהרער ווי.
דער

הַבָּשׂוּ: (כג) וּבְנֵיהֶם הָרַבִּית כָּל־כְּבִי
הַשָּׁמַיִם וְהַבִּיָּאִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
אָמַרְתָּ לְאַבְתִּיהֶם לָבוֹא לָרֶשֶׁת:
(כד) וַיָּבֹאוּ הַכְּנַעֲנִים וַיִּירָשׁוּ אֶת־
הָאָרֶץ וַתִּכְנַע לִפְנֵיהֶם אֶת־יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִים וַתִּתְּנֶם בְּיָדָם
וְאֶת־מַלְכֵיהֶם וְאֶת־עַמֵּי הָאָרֶץ
לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כְּרָצוֹנָם: (כה) וַיִּלְכְּדוּ
עָרִים בְּצוּרָתָא וְאַדְמָה שְׁמֹנֶה
וַיִּירָשׁוּ בָתֵּימִם מִלְּאִים כָּל־טוֹב
בְּרוֹת חֲצוּבִים כְּרָמִים וְזִיתִים
וְעֵץ מֵאֵכֶל לָרֶב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁבְּעוּ
וַיִּשְׁמִינוּ וַיִּתְּעַדְנוּ בְּטוֹבָהּ הַגָּדוֹל:
(כו) וַיֹּמְרוּ וַיִּמְרְדּוּ בְךָ וַיִּשְׁלְכוּ אֶת־
תּוֹרַתְךָ אַחֲרֵי גֹם וְאֶת־נְבִיאֶיךָ
הָרְגוּ אֲשֶׁר־הֶעִידוּ בָם לְהִשָּׁבֵם
אֱלֹהֶיךָ וַיַּעֲשׂוּ נֶאֱצוֹת גְּדוֹלָת:
(כז) וַתִּתְּנֶם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיַּצְרוּ

להם

ר ש י

(כד) ותכנע - והכנעת:

ולאם

ב א ו ר

ושעורו ותחלקם להם כלומר חלקת מאלכות ועממים להם לבני ישראל לפאת מזרח ארץ ישראל
כבר בימי משה ואלה הם מה שיפרט חניך אחר זה ארלות סיחון ועוג וכן תרגמתי עכ"ל.
(כה) וישמינו, הר"ק בשרשים אשר שהו עומד, והראש"ע כתב שהיו יולא והטעם והשמינו
לנס יח * 18

לָהֶם וּבָעַת צָרָתָם יִצְעֲקוּ אֵלֶיךָ
וְאַתָּה מִשְׁמַיִם תִּשְׁמָע וּכְרַחֲמִיךָ
הַרְבִּים תַּחֲן לָהֶם מוֹשִׁיעִים
וַיּוֹשִׁיעוּם מִיַּד צָרֵיהֶם: (יח) וּכְנוּחַ
לָהֶם יָשׁוּבוּ לַעֲשׂוֹת רַע לַפָּנִיךָ
וּתְעֹזְבֵם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וַיִּרְדּוּ בָהֶם
וַיָּשׁוּבוּ וַיִּצְעֲקוּךָ וְאַתָּה מִשְׁמַיִם
תִּשְׁמָע וּתְצִילֵם כְּרַחֲמִיךָ רַבּוֹת
עֲתִים: (כט) וַתַּעַד בָּהֶם לְהַשִּׁיבֵם
אֶל-תּוֹרָתְךָ וְהָמָּה הִזִּידוּ וְלֹא-
שָׁמְעוּ לְמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ
חָטְאוּ-בָם אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה אָדָם
וַחֲיָה בָהֶם וַיִּתְּנוּ כֶּתֶף סוֹדֶרֶת
וְעֶרְפָּם הִקְשׁוּ וְלֹא שָׁמְעוּ:
(ל) וַתִּמְשָׁךְ עֲלֵיהֶם שָׁנִים רַבּוֹת
וַתַּעַד בָּם בְּרוּחְךָ בְּיַד-נְבִיאֶיךָ

דערוואכער, דיאזיא בעררענג
טען. אבער צור צייט איהרער
נאטאריעלען זיא דיראן, אונד
דוא ערהארטעסט זיא פאם
היממעל, אונד נאך דיינער
גראסען בארמהערציגקייט
גאכסט דוא איהנען רעטטער,
דיא זיא בעפרייעטען אויס
דער געוואלט איהרער ווי
דערוואכער. (כח) אבער קוים
האטטען זיא רוהע, טהאטען
זיא וויעדער באזעס פאר דיר;
דא איבערליעסעסט דוא זיא
דער געוואלט איהרער פיינדע,
דיא זיא בעהעררשטען. זיא
ריעלען דיר אבערמאחלס אן,
אונד דוא ערהארטעסט זיא
פאם היממעל, אונד עררעט.
טעטעסט זיא נאך דיינער
בארמהערציגקייט צו פער.
שיעדענען צייטען. (כט) דוא
ליעסעסט זיא ווארנען, אים
זיא צו דיינער לעהרע צוריק צו
פיהרען, זיא אבער איבטען
מוטהוויללען, געהארטעטען דיי.
נען געבאטען ניכט, זינדיג.

טען ווידער דיינער רעכטע, וועלכע דער מענש איבען זאלל, דאסער דאדורך גליקליך לע.
בע; זיא באטען איינע ווידערשפענסטיגע שולטער¹, ווארען הארטנעקקיג אונד גע-
הארטעטען ניכט. (ל) דוא ליעסעסט איבער איהנען פיעלע יאהרע הינציעהען, אונד
ווארנעטעסט זיא מיטטעלסט דיינעם גייסטעם דורך דיינע פראפעטען; אבער זיא מערק.

¹ ד. ה. זיח (יעסען זיך ניכט לענקען).

ר ש י

(כו) ואתה משמים תשמע. היית שומע: (ל) ותמזק עליהם. משכת עליהם רחמים שלא

ב א ו ר

לנס בענין השמן לב העם הזה, אך כל קורא באמת יראה כי כל הפסוק הזה הוא מחובר
מחלקים ממאמרי התורה וא"כ יש לשפוט שגם זה ע"ד וישמן ישרון ויבטע. (כו) תשמע,
וכן תתן עתידים במקום עבר כי יורה הפעולה המתמידית, כי תמיד אם לעקו תשמע ותתן
להם מושיעים וכבר הערנו על זה פעמים. (כח) רבוה עתים, כמו כל רבים עמים (תהלים
פ"ט נ"א) ושעורו בהיפך וכבר דברנו מזה והענין ומלילם לעתים דנות. (כט) וחיה בהם,
כמ"ש בתורה אשר יעשה האדם ומי נכס אך שגם הפעל מהנפולים וכאן מנחי ל"ה.
(ל) ותמשך, עיין רש"י, והראנ"ע אמר השנים הם המושבות והטעם הארכת להם אולי

טען ניכט אויף. דא גאכסט
דוא זיא אין דיא געוואלט דער
פֿעלקער דער לענדער.
(לא) אבער נאך דיינער גראַ-
סען באַרמהערציגקייט האָסט
דוא זיא ניכט גאַנץ פֿערניכט-
טעט, אונד זיא ניכט פֿער-
לאַססען, דען דוא ביזט אין
געדויער אונד באַרמהערצי-
גער גאָסט. (לג) אונד נון,
אונזער גאָסט! דוא גראַסער,
מעכט גער אונד פֿורכטבאַרער
גאָסט, דער בונד אונד לעבע
בעוואַהרט! אַ, דאס דיר ניכט
גרינגע שיינע אַלל דיא מיה-
זעליגקייט, דיא אונד, אונזערע
קעניגע, אונזערע פֿירשטן, אונד-
זערע פֿריסטער, אונזערע פֿראַ-
פֿעטן, אונזערע פֿאַרעלטערן
אונד איבערהויפט דיין גאַנצעס
פֿאָלק בעטראַפֿען זייט דען
טאָגען דער קעניגע פֿאַן אשור
ביז אויף דיעזען טאָג. (לג) דוא
ביזט גערעכט אין אַללעס,
וואָס איבער אונד געקאָממען,
דען דוא האָסט רעכט געטהאָן,
ווייל וויר פֿרעפֿעלטען,
(לד) זאָמט אונזערן קעניגען,

אונזערן פֿירשטען, אונזערן פֿריעסטערן אונד אונזערן פֿאַרעלטערן, דיא דיינע לעה-
רע ניכט אויסאיבטען, אונד אויף דיינע געבאָטע אונד דיינע ערמאָהנונגען, וואָמיט דוא
זיא

ר ש י

להשחיתם: (לג) על כל הנא. על כל מעשה יסורין הרעים אשר נאז עליו:
הנה

ב א ו ר

יטובו. (לכ) מימי מלכי אשור, כי הגלות הראשון היתה ע"י מלך אשור, וגם עתה אנחנו
תחת ממלכתם כי כבר בארתי בספר עזרא שכל מלכי עבר הנהו בכל פרס ומדי נקראים
מלכי אשור. (לג) כי אמה, שעורו משפט אמת ולדק והוי"ו של ואנחנו במקום כי, כי אנחנו
הרשענו. (לד) ואח מלכינו, לפי דרכי (עיינ לעיל פסוק י"ט) יהיה גם כאן הענין ואנחנו
הרשענו עם מלכינו וגומר אשר לא עשו תורתך ולכונה מיוחדת הזכיר המלכים השרים והנהגים
לפי שעוד עתה הנהגים והשרים היו במורדי אור כאשר נאמר בעזרא (ט' ז') ויד השרים
והסגנים היתה במעל הזה ראשונה, ואם (י' ח) נאמר וימלא מנני הכהנים אשר הושינו
נשים

ולא רִצְאוּנוּ וְהַחֲנִים בְּיַד עַמִּי
הָאָרֶץ: (לא) וּבְרַחֲמֶיהָ הָרַבִּים
לֹא-עֲשִׂיתָם כָּלָה וְלֹא עֲזַבְתָּם כִּי
אֶל-חֲנוּן וְרַחוּם אָתָּה: (לב) וְעַתָּה
אֵהְיֶנוּ הָאֱלֹהִים הַגְּדֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא
שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֲסֵד אֶל-יַמְעַט
לְפָנֶיהָ אֵת כָּל-הַתְּלָאָה אֲשֶׁר-
מִצַּאֲחֵנוּ לְמַרְכֵּינוּ לְשָׂרֵינוּ
וּלְכַהֲנֵינוּ וּלְנָבִיאֵינוּ וּלְאֲבֹתֵינוּ
וּלְכָל-עַמָּה מִיָּמֵי מַלְכֵי אֲשׁוּר
עַד הַיּוֹם הַזֶּה: (לג) וְאַתָּה צְדִיק
עַל כָּל-הַבָּא עֲלֵינוּ כִּי-אָמַת
עֲשִׂיתָ וְאַנְחֵנוּ הִרְשַׁעְנוּ: (לד) וְאַתָּה-
מַלְכֵנוּ שָׂרֵינוּ כַּהֲנֵינוּ וְאֲבֹתֵינוּ
לֹא עָשׂוּ תוֹרָתְךָ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ
אֶל-מִצְוֹתֶיךָ וּלְעֲדוּתֶיךָ אֲשֶׁר

העידות

חרגום אשכנזי

נחמיה ט

והאגוויארנט האסט, ניכט אלס
מעטען. (לס) ויא אלוז אין
איהרעם קעניגטהומע, בייא
דיינער גראסען גיטע, דיא
דוא איהנען געשענקט אין דעם
ווייטען אונד פֿעטטען לאנדע,
דאז דוא איהנען געגעבען
האסט, האבען דיר ניכט גע-
דיענט, אונד פֿאן איהרען בא-
זען האנדלונגען ויך ניכט אב-
געווענדעט; (לו) אבער וויר
זינד הייט צו טאגע אונטער-
טהעניג, אונד דאז לאנד, דאז
דוא אונזערן פֿארפֿאהרען
געגעבען, אום דעססען פֿרוכט
אונד גוט צוגעניעסען, זיעה!
וויר זינד אונטערטהעניג דא-
רין, (לו) עס פֿערמעהרט
זיינען ערטראג נור פֿיר דיא
קעניגע, דיא דוא אום אינווע-
דער זינדען וויללען איבער
אונז וועטצטעסט, דיא איבער
אונזערע לייבער אונד איבער
אונזער פֿיעה נאך איהרער וויללקיהר העררשען, זא דאס וויר אין גראסער נאטע זינד.

ה העידת בהם: (לה) והם במלכותם
ובטובת הרב אשר נתת להם
ובארץ הרחבה והשמנה אשר
נתתה לפניהם לא עבדוך ולא
שבו ממעלליהם הרעים: (לו) הנה
אנחנו היום עבדים והארץ
אשר נתת לאבותינו לאכל את-
פריה ואת טובת הנה אנחנו
עבדים עליה: (לז) ותבואתה
מרבה למלכים אשר נתתה
עלינו בחטאותינו ועל גויתנו
משלים ובבדחתנו כרצונם
ובצרה גדלה אנחנו:

י (א) ובכל זאת אנחנו כרתים

אמנה
אונזער פֿיעה נאך איהרער וויללקיהר העררשען, זא דאס וויר אין גראסער נאטע זינד.
י (א) דיעועם אללען נאך, מאכטען וויר נון איינען אונפֿערבריליכען בונד, זעטצטען
איהן

ר ש י

(לו) הנה אנחנו עבדים עליה. שאנחנו מעלים מס לכל האומות: (לו) ותבואתה. של ארץ
ישראל הרבה מעדני מאכלים למלכי האומות: אשר נתת עלינו. שהם מושלים בנו:
י (א) ובכל זאת. ובכל הרעה הזאת הנאה עלינו אנחנו כורמים אמנה להקנ"ה להאמין
ולנטות

ב א ו ר

נשים ונכריות וגם היו רבים מחורי יהודה עד היום הזה בעלי גרית טוביה לורר היהודים
ואילי בני ישראל התחתנו עמו כנזכר לעיל (סוף פרשה ו'). (לה) והם במלכותם, המשך
הפסוק הזה והנא לדעתי כן הוא, הן אם אלה שכתו אל מושיעם והרשיעו לעשות, הנה
היחס זאת יען גברו והלליהם בארץ, ע"ד וישמן ישרון וינעט, אולם אנחנו אשר עתה נשפל
המדרגה ונכריים נחשבו בארץ חסונו ועם זר ימשול בנו נאות נפסם ובכרה גדולה חננו,
לנו כוודאי נכון להכניע את ערפנו ולשוב אל ה' באמת ולכב תמים אולי ירחם ויחדש ימיו
כקדם. (לו) ותבואתה מרבה, לדעת רש"י הפעל מרבה מוסב על התבואה עיין בדבריו, אבל
יותר נכון דעת הראש"ע שהכוונה הארץ (שזכר בפסוק הקודם) מרבה תבואתה, שהרי
על כל פנים הכנוי של תבואתה א"א לפרש ב"א על הארץ.

י (א) ובכל זאת, עתה הסב דבורו אל העם, ובכל זאת נלימד בעבור כל זאת אשר
הודעתים. אנחנו כרתים, הוא מניין התנאי נלימד ראוי הוא להיות אנחנו כרתים.

אֲמַנָה וּכְתָבִים וְעַל הַחֹתָם
שָׂרֵינוּ לְוִינֵנוּ כְּהִנֵּנוּ: (ג) וְעַל
הַחֹתָמוֹת נְחֵמְיָה הַתִּרְשָׁתָא
בְּרַחֲבִיָּה וְצִדְקִיָּה: (ג) שָׂרֵיהֶם
עֲזַרְיָה יִרְמְיָה: (ד) פִּשְׁחֹר אֲמָרְיָה
מַלְכִּיָּה: (ה) חֲטוּשׁ שְׁבִנְיָה מְלֹךְ:
(ו) חֶרֶם מִרְמוֹת עֲבֻדְיָה: (ז) דְּנִיָּאל
גִּנְתָּן בְּרוּךְ: (ח) מְשֻׁלָּם אֲבִיָּה
מִיָּמֶן: (ט) מַעֲזִיָּה בִלְגִי שְׁמַעְיָה
אֱלֵה הַכְּהֵנִים: (י) וְהַלּוּיִם וַיִּשְׁוּעַ
בְּרַחֲבִיָּה בְנוֹי מִבְּנֵי הַנֶּדֶד

קדמאל

איהו שרי־מלך אויף, אונד
אויף דיעער בעזענעלטען
אורקונדע וואָרען אונזערע
פֿירשטען לעוויטען אונד
פריעסטער (גע־ע־רטיגט).
(ג) אונד אינטער דען גע־ע־ר
טיגטען וואָרען: נחמיה דער
חרשטא (מנדפֿע־ע־גער) וואָהן
חבליה'ס, צדקיה, (ג) שריה,
עזריה, ירמיה, (ד) פֿשחור,
אמריה, מלכיה, (ה) חטוש,
שבניה, מלך, (ו) חרם,
מרמיות, עבדיה, (ז) דניאל,
גנחון, ברוך, (ח) משלם,
אביה, מימן, (ט) מעזיה,
בלגי, שמעיה. דיעס וואָרען
דיא פריעסטער. (י) דיא לע־
וויטען: ישוע וואָהן אונז'ס,
בנוי פֿאָן דען נאָכקאָממען
חנדר'ס

ד ש י

ולכטום זו: וכותבים. ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו
לעדות: ועל הסתם. שרוב גדולים וחשובים שבנו מתומים על ספר קבלת המלות להיות לנו
לעדות: (ב) ועל הסתומים. עתה מורה והולך החתומים בספר לעדות קבל המלות: נחמיה
התרחשאל. שם אחד הוא וזהו שפירשתי (עזרא ב') דהתרחשאל הוא נחמיה ולמה נקרא שם
התרחשאל

באור

אמנה, ברית אמנה כלומר ברית קיים וחוק כי זה עיקר הוראת אמן (עיין שרשים שרש אמן),
אולם מה שאמרו חז"ל שטר אמנה (כתובות דף י"ט) וכן אמנם היו דבריו (ב"ב דף מ"ט)
אף שהוא מעיקר הזה היו מענינו ממש כי שם הכונה שהאמין איש לרעהו שיעשה מה שבטות
לו, ונתן לו שטר כאלו כבר מלא את דבריו, וכן ואין עושין אמנה בדמים, שאמין הקונה
למוכר מה שאמר לו מערך הדמים שקנה החפץ ויאמר אנכי מרויך כך וכך — וכן הוא בכל
מקום שזכר בדח"ל אמנה. וכתבים, ולכח זה לא לזכרון בספר, ועל הסתם יכולו שרינו
וגומר והנה לא ציאר שיאות העם לדבר הזה כי זה מובן מענינו שהרי בלא ברית כאשר
יזכיר. וידידי הכנס המתרגם העתיק קרוב לדעתו ואמר עוד בהערותיו, כי השם חתום
יכול בין על הדבר אשר עליו החתום כמו ספר החתום (ישעיה כ"ט, י"א) ומזה הענין החתום
בספוק הזה, ובין על שם האיש הנחתם ומזה החתומים בפסוק הבא וזה נכון. (ב) ועל
החתומים, כלומר ועם החתומים אשר חתמו את שמותם על ספר הברית הזה היו גם אלה
החשובים שזכור, מלבד שאר החתומים שלא נזכרו בשמותם, ומלת על כמו ויבואו האנשים
על הנשים ורבים נכה, וחתומים הוא ציננוי הפעול תחת הפועל וכן בת בכל השדודה
(תהלים קל"ז, ח') ועוד כמוהו, גם יתכן שעל חשמש כמו ב"ח, כמו ועל מדרך תהיה
(בראשית כ"ז) ועוד רבים כזה כמו שהביא הרד"ק שם וענינו ונמוך השמות שהיו חתומים
שם, היו גם אלה, ואז יבוא הפעול על נכון. נחמיה התרחשאל, עיין במבוא. (י) וישוע,
אם

חננד'ס, קרמיאל, (יא) אונד
איהרע ברירער שבניה, הודיה,
קליטא, פלאיה, חנן, (יב) מיכא,
רחיב, חשביה, (יג) זכור,
שרביה, שבניה, (יד) הודיה,
בני, בנינו, (טו) דיא הייפטער
דעם פֿאלקעס: פרעש, דער
שטאַטטהאלטער מיאב'ס,
עילם, זחוא, בני, (טז) בני,
עוגר, בכי, (יז) אדניה, בני,
ערין, (יח) אטר, חוקיה,
עוזר, (יט) הידיה, השם,
בצי, (כ) חריף, ענחות, ניבי,
(כא) מגפיעש, משלם, חויר,
(כב) משיובאל, צדוק, ידוע,
(כג) פלטיה, חנן, עניה,
(כד) הושע, חנניה, חשוב,
(כה) הלוחש, פלחא, שויבק,
(כו) רחום, חשכנה, מעשיה,
(כז) אחיה, חנן, ענן, (כח) מלך,
חרם, בענה, (כט) אונד דיא
איבריגען דעם פֿאלקעס, דער
פריעסטער, לעוויטטען, טהאר-
ווערטער אונד וענגער, דיא
אונטערגעבענען אונד אללע,
דיא זיך פֿאָן דען פֿאלקערן דער
לענדער צור געטטליכען לעה-
רע אַכנעזאָנדערט האַבען,
איהרע ווייבער, איהרע זאָה-
נע אונד טעכטער אללע, דיא
בעגרייפֿען אונד פֿערשטעהען
קאַננען

קדמיאל: (יא) ואחיהם שבניה
הודיה קליטא פלאיה חנן:
(יב) מיכא רחוב חשביה: (יג) זכור
שרביה שבניה: (יד) הודיה בני
בנינו: (טו) ראשי העם פרעש
פתח מואב עילם זחוא בני:
(טז) בני עוגר בכי: (יז) אדניה
בגוי עדין: (יח) אטר חוקיה עוזר:
(יט) הודיה חשם בצי: (כ) חריף
ענחות גובי: (כא) מגפיעש
משלם חויר: (כב) משיובאל צדוק
ידוע: (כג) פלטיה חנן עניה:
(כד) הושע חנניה חשוב:
(כה) הלוחש פלחא שויבק:
(כו) רחום חשכנה מעשיה:
(כז) ואחיה חנן ענן: (כח) מלך חרם
בענה: (כט) ושאר העם הכהנים
הלוים השוערים המשררים
הנתינים וכל הנבדל מעמי
הארצות אל-חורת האלהים
נשיהם בניהם ובנותיהם כל

יודע

ניבי קרי
ר ש י

התרשחא שהתירו לו חנמים לשחות יין נסך לפי שהים משקה למלך: (כט) וכל הנכדל - הם
הגרים שנכדלו מחורת העמים להיות דבוקים ומחוברים אל תורתו של הקב"ה ולשמור מצוותיו:
על

ב א ו ר

אם שהיו' נוסף ללא ענין או שהיה שמו כך. (כט) נשיהם, לדעמי הענין כל הנכדל מעמי
הארצות אל תורת ה' בענין נשיהם וגומר, כלומר שלא נשאו נשים נכריות ולא התחתנו
עמהם

תרגום אשכנזי קמא

קאנטען, (ל) שלאסעוויך און
איהרע אנגעזעהענע ברידער
און, טראטען אין אייר אונד
שוואר, צו וואנדעלן נאך דער
געטטליכען לעהרע, וועלכע
דורך משה דען דיענער גאט
טעם געגעבען וואורדע, אונד
צו בעאבאכטען אונד אויסצו-
איבען אללע געבאטע דעם
עוויגען אונזערעס הערן, זיי
נע רעכטע אונד זיינע געזעט-
צע, (לא) אונד דאס וויר אונזע-
רע טעכטער ניכט געבען דען
פֿעלקערן דעם לאנדעס, אונד
איהרע טעכטער ניכט געה-
מען פֿיר אונזערע זאהנע;
(לב) אונד ווען דיא פֿעלקער
דעם לאנדעס וואארען אונד
אללערלייא געטריידע און
סאכבאטמאגע צו פֿערקויפֿן
בראָטען, וויר עס פֿאן איה-
נען און סאכבאטמאגע אָדער זאנסט הייליגען טאגע ניכט אכנעהמען, אונד דאס וויר
דען

יודע מבין: (ל) מחזיקים על-
אחיהם אדיריהם ובאים באלה
ובשבועה ללכת בתורת
האלהים אשר נתנה ביד משה
עבד האלהים ולשמור ולעשות
את כל מצות יהוה אלהינו
ומשפטיו וחזקיו: (לא) ואשר לא-
נתן בנתינו לעמי הארץ ואת-
בנתייהם לא נקח לבנינו:
(לב) ועמי הארץ המביאים את-
המקחות וכל שבר ביום השבת
למכור לא נקח מהם בשבת
וביום קדש ונטש את השנה

השביעית

ר ש י

(ל) על אחיהם. עם אחיהם: אדיריהם. גדולים שנהם: (לב) המקחית. הסחורות: שבר.
תבואה כמו בשבר אשר הם שונאים (בראשית מ"ז): וביום קדש. של י"ט: ונטש את השנה
השביעית

באור

עמהם. כל יודע מבין, שעורו יודע ומבין כלומר אם שהיה יודע מעלמו מעניני האמונה
או שהבין עתה מה שנאמר לו מתורת משה. (ל) מחזיקים על אחיהם, אם גם לא באו על
החתום, גם המה קימו וקבלו עליהם עם אחיהם אדיריהם לקים את דברי הברית הזאת
והוא ללכת בתורת אלהים וגומר ואשר לא נתן וגומר, כי זה היה נספר הברית אשר חתמו
הראשים. (לא) ואשר, הנה הרים מכל מלות ה' אך שלש מלות, והם איסור התחנות,
ושביתת שבת ושמיטה, כי בעון התחנות היו אשמים בנזכר בעזרא, ועל השביעית הזהירים, לפי
שנזכר ראש מן ההפסד אשר יגיע אל האומה אם יגוש איש את אחיו והוא אין לאל ידו
לשלו נשיו, בנזכר לעיל (פרשה ה') ובפרט לדעת הראב"ע שאמר שם (פסוק ה') וזו בשנת
השמיטה על כן זעקו העם וכו' ע"כ, ולזה לא הזכיר שמיטת הקרקע כאשר נזכר, רק שמיטת
כספים, וגם על השנת באו צברית חדשה כי מלמד שהוא מן האמונה הנה גם קבלו עליהם
דבר שלא נזכר בתורה, ורק מפי הקבלה נודע לנו, והוא איסור מקח וממכר בשבת.
(לב) המקחות, שם דבר מן לקח נטעם ממכר (ראב"ע). וכל שבר, תבואה כלומר שלא
לבד שאסור לנו לקחת מיד בני ובר בשנת שום סחורה, אבל גם שבר רעבון אסור לקנות
בשבת. וביום קדש, אף ביום טוב אסור לנו לעשות מקח וממכר אפילו בדברים שהם אוכל
נפש. ונטש, אין זה אזהרה שלא לעבוד בשביעית במרישה וזריעה רק שלא לאסוף את
תבואתה

חרגום אשכנזי

דען ערטרעט דעם וועבענטען
יאהרעס אונד יעדעס דארלע-
הען ערליעסען. (לג) וויר לעג-
טען אונז בעזאנדערע געבאטע
אויף, דאס עס אונזערע
פֿעליכט וויא, יעהרליך דען
דריטטען טהייל איינעם
שקל'ס צום דיענסטע אונזע-
רעם גאטטעס הויזעס צו שפענ-
דען, (לד) פֿיר דיא שויאברא-
דע', פֿיר דיא טעגליכען
שפיווע אונד גאנצאפפֿער,
פֿיר דיא דער סאכבאטהע,
נייאמאנדע אונד פֿעסטטאגע,
פֿיר דאז איבריגע הייליגע,
פֿיר דיא זינדאפפֿער צור פֿער-
זאהנונג ישראל'ס אונד פֿיר יע-
דע אנדערע פֿערריכטונג אין
אונזערעם גאטטעס הויזע.
(לה) אויך ווארפען וויר לאזע

נחמיה י

השביעית ומשא כל יד:
(לג) והעמדנו עלינו מצות לתת
עלינו שלישית השקל בשנה
לעבדת בית אלהינו: (לד) ללחם
המערבית ומנתת התמיד ולעולת
התמיד השבתות החדשים
למועדים ולקדשים ולחטאות
לכפר על ישראל וכל מלאכת
בית אלהינו: (לה) והגרלות הפלנו
על קרבן העצים הקהנים הלויים
והעם להביא לבית אלהינו
לבית אבותינו לעתים מזמנים

שנה

איבער דיא האלצנאכעדער פריעסטער אונד לעוויטען אונד דעם פֿאלקעס, אום זיא
צו אונזערעם גאטטעס הויזע נאך אונזערען שטאממהיזערן צו בעשטיממען צייטען, יאהר
פֿיר

(1) ווארטליך: פֿיר דאז געטיכטעטע ברודר.

ר ש י

השביעית. כעניין שנאמר ובשביעית תשמינה ונטעתה (שמות כ"ג): ומשא כל יד. השמטת מליה
בשביעית: (לד) וכל מלאכת בית אלהינו. לעשות מן הכסף: (לה) הפלנו. כמה יביא כל
אחד: קרבן העלים. מקרובת של עלי המערכה למזבח: לבית אבותינו. שהוא בית קדושת

ב א ו ר

תבואתה ולעזוב אותה לעני ולגר וכמו שנאמר ונטעתה ואכלו אבותי עמך (שמות כ"ג י"א).
ומשא, הענין ונטעו גם משא כל יד והוא המלוות. (לג) והעמדנו, מלבד שקבלנו עלינו, להקים את
כל דברי התורה, העמדנו עלינו עוד מצות חדשות שלא נאמרו בתורה. שלישית השקל,
אמר הראב"ע נוסף על מחלית השקל לזורך הענינים הנזכרים ועיין מה שכתבתי בהמעמר
בראש פרשת כי תשא מענין מחלית השקל. ולדעת ידידי החכם המהרש"ם יהיה שיעור הכתוב
כן: שיהיה עלינו, לתת שלישית השקל בשנה ובחרגומו. (לד) ולעולת החטאי, מלת עולת
מושכת אחרים עמה כי שיעורו לעולת התמיד לעולת השבתות ולעולת הקדשים או שחסר במלות
השבתות הקדשים וי"ו החבור. למועדים, וכן למה שראוי נחג הפרים והקנשים והאילים.
ולקדשים, הוא הכלל לכל דבר קדש כמו הנסכים העומר ושתי לחם. ולחטאות, הזכיר החטאות
בפרט לפי שנאמר לכפר, ואולי כוון ביחוד על קרבנות יום הכפורים. (לה) והגרלות, כל
ידענו לכוין ה"א הדעת פה ואולי לדעת הראב"ע שאמר שנים חלקים הנהנים והלויים והעם
כלומר שגדל האחד עלה לכהנים והלויים והשני ליתר העם, נוכל לפרש כי שיעור הכתוב הוא
והגרלות אשר הפלנו היו לכהנים הלויים אחד ולעם אחד, ומה שכתב הראב"ע עוד והענין
מפורש בדברי חז"ל ביוגמו על עתים מזמנים, כי במסכת חגיגה נאמר ז"ל מתי הביאו העלים.
קרבן, כמו קרבן כי התנועות יתחלפו במ"ש הרד"ק במכלול. לבית אבותינו, עיין פירוש

פִּיר יֵאָהֵר, צו ברינגען, אום
עם אויף דעם אלמאר דעם
עוויגען אונוערעם גאטטעם צו
ברענגען, וויא עס אין דער
לעהרע געשריעבען איזט.
(לז) אויך דאס מאן דיא ערשט-
לינגע אונוערעם ערררייכט
אונד דיא ערשטלינגע אללער
בויספֿרייטע, יֵאָהֵר פֿיר יֵאָהֵר,
אין דאזויז דעם עוויגען ברינג-
נע, (לז) אונד מיט דען ערשט-
געבאָרנען אונוערער וואָהנע
אונד אונוערעם פֿיעהעם, וויא
אין דער לעהרע געשריעבען
שטעהט (פֿערפֿהרע); דיא
ערשטגעבאָרנען אונוערער רינג-
דער אונד אונוערער שאַפֿע א-
בער, נאָך אונוערעם גאטטעם
הווע צו דען פֿריעסטערן, דיא
אין אונוערעם גאטטעס הווע דיא

שָׁנָה בְּשָׁנָה לְבַעַר עַל־מִזְבֵּחַ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָתוּב בַּתּוֹרָה:
(לו) וּלְהָבִיא אֶת־בְּכוֹרֵי אֲדָמָתָנוּ
וּבְכוֹרֵי כָל־פָּרִי כָל־עֵץ שָׁנָה
בְּשָׁנָה לְבֵית יְהוָה: (לז) וְאֶת־
בְּכֹרוֹת בָּנֵינוּ וּבְהֶמְתָּנוּ בְּכָתוּב
בַּתּוֹרָה וְאֶת־בְּכוֹרֵי בְּקָרֵינוּ
וְצֹאֲנֵינוּ לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ
לְכֹהֲנִים הַמְּשֻׁרְתִּים בְּבֵית
אֱלֹהֵינוּ: (לח) וְאֶת־רֵאשִׁית
עֲרִיסֹתֵינוּ וְתֵרוֹמֹתֵינוּ וּפְרִי כָל־

עץ

נען, ברינגע! (לח) אויך דאס וויר דאז ערשטע אונוערעם טייגעם, אונוערע העכען) אונד דיא

פֿאָן

(1) דעם געטריידעם.

ר ש י

אבותינו: (לו) ובכורי כל פרי כל עץ. בכורי שלכל פרי צאילן הס מדברי חכמים: (לח) נביא
לכנסים

ב א ו ר

רש"י, וראב"ע אמר פירוש שחכמהו, ולא זכיתי להבין דבריו שהרי הבית בנר הים בנוי על חלו
והיו בו לשכות כנזכר להלן, ודעת קלח מחכמי העמים שהענין כי הגרלות יהיו לבית האבות
גם זה רחוק, ואולי היה עוד המקום ניכר שם היחה לשבת העלים בימי בית ראשון וקרא לו
בית אבותינו כי גם חדר אחד יכונה בית כמו בית משה היין (אסתר ז', ח') לבית משתא
(דניאל ה', י'). (לו) כל פרי כל עץ, עיין רש"י, וראב"ע אמר שהכונה רק על שבעת
המינים שזמנו היו מביאים בכורים, ובכורי אדמתנו פירש עומר ושתי לחם, אולם לא נראה
דבריו כי על עומר ושתי לחם לא יזוה לכל העם וען הכהנים השתדלו להביא אלה מן המקומות
הסמיכים לירושלים, וגם הלשון כל פרי כל עץ אינו מסכים לנאורו, לזה הנכון בדעת רש"י
שהוא מדברי סופרים כי מימות עזרא התחילו להוסיף על מלות ה' כסנה וכסנה.
(לז) ובהמתנו, הס בכורי בהמות טמאות. בכחוב, לעשות במשפט הכתוב בהם, והוא לפדות
בכור אדם בה' סלעים ופטר חמור לפדות בזה אולערפו, ולדעתי לא היו לריבין להביא
כסף פדיון בכורי האדם אל הלשכות כי היה לזה סך מסוים ולכן היה ציד הבעלים לתת
אותו לבהן הקרוב אליו וכאשר אנאך עוד. בכורי בקרינו, אלה היו לריבין להביא אל בית
ה' להקרבה. ראשית עריסותינו, חלה. ופרי כל עץ, פירוש ותומת פרי כל עץ ויטא
שהאולה

תרגום אשכנזי

פֶּאֶן אֱלֵלֶען כּוּימֶרִיכְטֶען פֶּאֶן
כּאָסט אונד אָהל ברינגען
וואָללען דען פריעסטערן אין
דיא צעללען אונזערעס גאָט
טעס הויזעס, אונד דען צעהנ־
טען אונזערעס ערדרייכֶס דען
לעוויטטען, אונד דאָס ריעזע
לעוויטטען דען צעהנטען איינ־
צוכרינגען האַבען אין אֱלֵלֶען
שטערטען, וואָ וויר אַקקער־
בויה האַבען; (לֵט) דאָס איז־
מער איין פריעסטער איין אַב־
קעממלינג אהרֹן'ס בייא דען
לעוויטטען וויא, ווען ריעזע דען
צעהנטען איינבריינגען, וואָ דיא

נחמיה י

עַץ תִּירוֹשׁ וַיְצַהֲרֵם נָבִיא לְכַהֲנִים
אֶל־לְשָׁכוֹת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ וּמַעֲשֵׂר
אֲדָמָתָנוּ לְלוֹיִם וְהֵם הָלוּיִם
הַמַּעֲשִׂיִם בְּכָל עֲרֵי עֲבָדָתָנוּ:
(לֵט) וְהָיָה הַכֹּהֵן בֶּן־אֶהֱרֹן עִם־
הָלוֹיִם בַּעֲשֵׂר הָלוֹיִם וְהָלוֹיִם יַעֲלוּ
אֶת־מַעֲשֵׂר הַמַּעֲשֵׂר לְבֵית אֱלֹהֵינוּ
אֶל־לְשָׁכוֹת לְבֵית הָאֹצֵר:
(מ) כִּי אֶל־לְשָׁכוֹת יָבִיאוּ בְנֵי־

ישראל
לעוויטטען דאָן דען צעהנטען פֶּאֶם צעהנטען הינויף ברינגען וואָללען אין אונזער גאָטטעס
הויז, אין דיא צעללען, אים שאַטצעהויע; (מ) דען אין דיא צעללען וואָללען דיא וואָהנע
יש־אל'ם

ר ש י

לכהנים אל לשכות. כי שם היו רגילים: המעשרים בכל ערי עבודתנו. שוטלים מעשרותיהם
בכל ערי ישראל: (לֵט) בעשר. לשון בעשור: את מעשר האעשר. שהיו הלויים מעשרים
מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש:
אחד

ב א ו ר

שהמלוה הזאת היתה רק ליושני ירושלים כי רחוק הוא שהיו השוכנים בקלה הגבול מוכרחים
להביא מלותיהם אל הלשכה במקדש, ונכון הוא לדעתי כי לפיכך החקין להביא המלות
והתרומות אל הלשכה שם יחלקו הכהנים ולא שיתנו הנעלים אותם לכל כהן שירצה לפי
שאין שיעור קבוע מן התורה לחלם ולתרומה, והיו מפרישים רק דבר מועט, לזה תיקן להביא
אל הלשכות למען יתביישו זה מזה, וגם מהעומדים שם על הפקודה, אבל יתר מתנות כהונה
כמו חזה ושוק ופדיון בכור (כאשר אמרנו) שהוא דבר קבוע לא הוסיף. ומה שמעשר מן
המעשר הובא ג"כ בית ה' יראה לי לפי שהלויים היו מורים היתר לעצמם באמרו הלוא גם
אנחנו עומדים בבית ה', לשרת בקדש כאחינו הכהנים, והעד לזה כי לזה שיהיה הכהן עם
הלוי אם יקח המעשר במבואר בפסוק הבא. והנה לא הזכיר ראשית הגז, כי אין זה דבר
הנלטרך להמיות נפש אדם, ולכן הניח בזה הדבר על דין התורה שיתן למי שירצה.
הפעשרים, לדעת הרד"ק כשרש עשר, הפעל עשר בקל יורה על לקיחת המעשר כמו לאכנס
יעשר (ש"א ח' י"ז) ובפיעל והפעיל יורה על נתינת המעשר כמו עשר אעשרנו לך (בראשית
כ"ח, ל"ב) בפיעל לעשר את כל מעשר (דברים כ"ו י"ב) הוא הכנד הנוסף והביא גם בעשר
הלויים בפסוק הבא ומשפטם להעשיר בהעשיר וא"כ תהיה גם הכונה הלויים המעשרים שיתנו
מעשר מן המעשר אבל לא יתקשר לזה הפסוק היטב, ולכן הנכון כי עשר בקל נאמר רק
על תביעת המעשר ולא על הפרשתו (מיט דען לעהנטען בעלעגען) כמו שפירש המכס געזע
ניוס, ובפיעל והפעיל הוראתו על הפרשת המעשר אם שהוא פרש המעשר בעלמו או שיסובב
שאמר ופירשנו והנה עשר אעשרנו הענין שהוא בעלמו יתן המעשרות, הלויים המעשרים כאן,
וכן בעשר הלויים להלן הוא יוכח לשלישי שהם יחזרו על הגרנות לעורר הנעלים למת המעשר־
בכל ערי עבדתנו, בכל מקום שיש לנו עבודת השדה (רש"ד).

יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי הַלֵּוִי אֶת־תְּרוֹמַת
הַדֶּגֶן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְשֵׁם כָּל־
הַמִּקְדָּשׁ וְהַכֹּהֲנִים הַמְּשָׁרְתִים
וְהַשֹּׁעֲרִים וְהַמְּשָׁרְרִים וְלֹא־נֶעֱזַב
אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ:

יֵא (א) וַיָּשׁוּבוּ שְׂרֵי־הָעַם בִּירוּשָׁלַם
וּשְׂאֵר הָעַם הִפִּילוּ גִרְלוֹת
לְהֵבִיא אֶחָד מִן־הַעֲשָׂרָה לַשָּׁבֹת
בִּירוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ וְתַשֵּׁעַ
הַיָּדוֹת בַּעֲרִים: (ב) וַיְבָרְכוּ הָעַם
לְכָל־הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לַשָּׁבֹת
בִּירוּשָׁלַם: (ג) וַאֲלֵהָ רָאשֵׁי
הַמְּדִינָה אֲשֶׁר יָשָׁבוּ בִירוּשָׁלַם
וּבְעָרֵי יְהוּדָה יָשָׁבוּ אִישׁ בְּאַחֲזָתוֹ

בעריהם

תרגום אשכנזי קמג

ישראל'ם אונר דיא וואָהנע
לוי'ם דיא העכע פֿאַן געטרייִם
דע, מאַסט אונר אַהל ברייִם
גען, אַללואַ דיא גערעטהע
דעם הייליגטהומס, דיא פרייע
סטער, דיא דאָ דיענען, דיא
טהאָרווערטער אונר דיא זענע
גער זינד; אונר זאָ ווערדען
וויר אונזער גאָטטעס הויז נייע
מאָהלס פֿערלאַססען.

יֵא (א) דיא אַבערסטען דעם
פֿאַלקעס וואָהנעטען נון
אין ירושלים, אונר דאָז אייבֿ
ריגע פֿאַלק וואָרף לאַזע, אום
אימער איינען אום צעהן
איינצובריינגען, אום אין
ירושלים דער הייליגן שטאָדט
צו וואָהנען, אונר ניין טהיילע
אין דען איבריגען שטערטען,
(ב) אונר דאָז פֿאַלק זענעטע
אַללע דיא מענער, דיא זיך
פֿרייווילליג צייגעטען, אין
ירושלים צו וואָהנען. (ג) פֿאַל־

גענדע זינד דיא הייפטער דער לאַנדשאַפֿט, דיא אין ירושלים וואָהנעטען (אין דען איבריגען
שטערטען יְהוּדָה'ס אַבער וואָהנעטען יעגליכער אין ווינעם אייגענטהומע, אין איה־
רען

ר ש י

יֵא (א) אַחַד מִן הָעֲשָׂרָה. שנישאל למען ישבו בירושלם לשמור העיר: ותשע הידות.
תשעה חלקים שנישאל: (ב) המתנדבים. אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים
בירושלים לשמור העיר מן האויבים: (ג) ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים. הוא
שנאמר

ב א ו ר

(ט) ושם כלי השקדש, לדעתי אין אלה כלי שרת רק כלים לכוון הקדשים אשר יביאו בני ישראל.
והכהנים, והם יהיו פקודים על האזור. ולא נעזוב, כלל שאמר הפרט (רש"ד ועיין פירוש רש"י).
יֵא (א) וישבו, אחרי אשר הבין את בית ה', ותיקן אותו בכל עניניו, כפי אשר השיגה
ידו שם עתה מגמת פניו לפאר ולרומם גם העיר הקדש לכל תהיה עוד שנולה
וגלמודה, וישבו הכנים אל גבולה, ולזה הפילו הגורלות ובחרו בחלק העשירי לשבת בירושלים
כאלו יקם ה' מתנות מבני אדם ויהיה העשירי קדש לה' לשכון בהר קדשו ע"ד המעשרות
מתבואת הארץ ומן הצאן. (ב) לכל האנשים המתנדבים, אשר לא עליהם עלה הגורל,
והם מחפץ לנס נחרי לשבת פה, ובנדאי ללדקה תחשב זאת להם כי עוד לא היו הכתים
בנוים כנוצר לעיל (פרשה ז' ד' ועיין מה שכתבנו שם בנאור). (ג) ואלה, הנזכרים לקמן
כמ"ש רש"י. ובערי יהודה, כלומר חבל יחד העם היו יושבים בערי יהודה שנאמר לקמן
פסוק כ"ה עד סוף הפרשה ולא הוזכר כאן ערי בנימן שגם ישנו בעריהם כמוזכר שם לפי
שיהודה

רען שטערטען, דיא ישראל, דיא פריעסטער, דיא לעוויט. טען, דיא אונטערנעכענען אונד דיא נאכקאממען דער קנעכטען שלמה'ס). (ד) אין ירושלים וואהנטען פאן דען נאכקאממען יהודה'ס אונד פאן דען נאכקאממען בנימין'ס. פאן דען נאכקאממען יהודה'ס: עתיה דער וואהן עזיה'ס, דעם וואהנעם זכריה'ס, דעם וואהנעם אמריה'ס, דעם וואהנעם שפטיה'ס, דעם וואהנעם מהללאל'ס פאן דען נאכקאממען מען דעם פרץ, (ה) אונד מעשיה דער וואהן ברוך'ס, דעם וואהנעם כל חוה'ס, דעם וואהנעם עדיה'ס, דעם וואהנעם ייריב'ס, דעם וואהנעם זכריה'ס, דעם וואהנעם השלני'ס. (ו) אללע נאכקאממען דעם פרץ, דיא צו ירושלים וואהנטען, ווארען: פער הונדערט אכט אונד זעכציג וואקערע מענער. (ז) ריעם דנד דיא נאכקאממען בנימין'ס: סלא דער וואהן משלם'ס, דעם וואהנעם יועד'ס, דעם וואהנעם פדיה'ס, דעם וואהנעם קוליה'ס, דעם וואהנעם

בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה: (ד) ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני יהודה עתיה בן-עזיה בן-זכריה בן-אמריה בן-שפטיה בן-מהללאל מבני פרץ: (ה) ומעשיה בן-ברוך בן-כל-חוה בן-חזיה בן-עדיה בן-ייריב בן-זכריה בן-השלני: (ו) כל-בני-פרץ הישבים בירושלם ארבע מאות ששים ושמנה אנשי-חיל: (ז) ואלה בני בנימן סלא בן-משלם בן-יועד בן-פדיה בן-קוליה בן-מעשיה

בן

ציג וואקערע מענער. (ז) ריעם דנד דיא נאכקאממען בנימין'ס: סלא דער וואהן משלם'ס, דעם וואהנעם יועד'ס, דעם וואהנעם פדיה'ס, דעם וואהנעם קוליה'ס, דעם וואהנעם נעם

ר ש י

שנאמר בסמוך ובירושלים ישבו בני יהודה וגומר: (ד) מבני יהודה עתיה וגו'. חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה אינה מונה בני אש הגדולים והמשונים שבהם: פקיד

ב א ו ר

שיהודה בעיקר ובנימן אך טפל לו, וכן הוא נכמה מקומות שיזכיר רק יהודה. (ד) ובירושלים, שהמאמר ובערי יהודה וגומר הוא מוסגר, לכן יכפיל ובירושלים ישבו בדרך המקראות. (ה) בן השלני, וכן בד"הי (א' ט' ה'), ומן השלני, אש תהיה הכונה בן שילה שהוא בן יהודה יקשה איך ימנה בפסוק הבא רק מספר בני פרץ אבל הכונה שיהיה שמו כך, והיה מבני פרץ אך נזכר שמו ופרט לפי שיהיה איש נכבד כמו שנמצא דש"י בפסוק הקודם (ע"ש) וע"ז יעיד גם מה שאמר אנשי חיל שענינו אנשים ידועים ומפורסמים כהוראת איש חיל בעברית, ולזה לא נזכר כאן מבני זרח כמו בד"הי (שם שם), ולכן נגרע פה סך המספר, כי שם מנה אש מאות ומשעים ו כאן רק ארבע מאות ששים ושמנה, גם יתכן יען כאן לא מנה רק אותם אשר התנדבו מעצמם לשבת בירושלים ולא אשר ילא עליהם הגורל, ושם כלל כל היושבים, והרד"ק אמר שם כי בקל וכול להשוות החלופים והשונים שכן ד"הי לספר עוצה (כי)

בְּאַחֲרֵי יוֹאֵל בֶּן־יִשְׁעִיָּה: (ח) וְאַחֲרָיו
גְּבִי סְלִי תִשַׁע מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנֶה: (ט) וַיּוֹאֵל בֶּן־זְכַרְיָה סִקִּיד
עֲלֵיהֶם וַיְהוּדָה בֶּן־הַסְנוּאָה עַל־
הָעִיר מִשְׁנֶה: (י) מִן־הַכֹּהֲנִים
יִדְעִיָּה בֶן־יִוְרִיב יָכִין: (יא) שְׂרִיָּה
בֶּן־חֶלְקִיָּה בֶן־מִשְׁלֵם בֶּן־צְדוֹק
בֶּן־מְרִיּוֹת בֶּן־אַחִיטוֹב נֶגֶד בֵּית
הָאֱלֹהִים: (יב) וְאַחֲרֵיהֶם עֲשִׂי
הַמֶּלֶכָּה לַבַּיִת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם וְעֶדְיָה בֶן־יֶרֶחַם
בֶּן־פְּלִלְיָה בֶן־אַמְצִי בֶן־זְכַרְיָה
בֶּן־פִּשְׁחוֹר בֶּן־מִלְכִּיָּה: (יג) וְאַחֲיוֹ
רֵאשִׁים לְאַכּוֹת מֵאֲתִים אַרְבָּעִים
וּשְׁנָיִם וְעַמְּשָׁי בֶן־עֹזְרָאֵל בֶּן־
אַחֲזִי בֶן־מִשְׁלֵמוֹת בֶּן־אַמֶּר:

ואחיהם

נעם מעשיה'ם, דעם זאָהנעם
אִיחִיאל'ם, דעם זאָהנעם
ישעיה'ם; (ח) אונד נאָך איהם
גבי סלי, ניין הונדערט אַכט
אונד צוואַנציג; (ט) אונד יואל
דער זאָהן זכריה'ס וואָר אויפֿ-
זעהער איבער יא, אונד יהודה
דער זאָהן הסנואה'ס וואָר אי-
בער דיא שטאָדט דער צוויי-
טע. (י) פֿאָן דען פריעסטערן:
ידעיה דער זאָהן יורירב'ס,
יכין, (יא) שריה דער זאָהן
חלקיה'ס, דעם זאָהנעם
משלם'ס, דעם זאָהנעם צדוק'ס,
דעם זאָהנעם דעם מריות, דעם
זאָהנעם אחיטוב'ס, פֿאַרשטע-
הער דעם גאָטטעס הויזעס,
(יב) נעבסט איהרען ברודערן,
וועלכע דיא געשעפטע פֿיר דען
טעמפל פֿעררירטעטען, אַכט
הונדערט צוויי אונד צוואַנ-
ציג — וויא אויך עדיה דער
זאָהן ירחם'ס, דעם זאָהנעם
פללליה'ס, דעם זאָהנעם
אמצ'ס, דעם זאָהנעם
זכריה'ס, דעם זאָהנעם
פשחור'ס, דעם זאָהנעם
מלכיה'ס, (יג) אונד זיינע ברי-
דער, הייפטער דער שטאָטמחזיקער, צוויי אונד צוויי אונד פֿיערציג; פֿערנער
עמשאי דער זאָהן עזרא'ס, דעם זאָהנעם אחז'ס, דעם זאָהנעם דעם משלמות, דעם זאָה-
נעם

(א) ווירען דיח זענט זיכען כח־ק־חזען בנימין'ס.
ר ש י

(ט) סקיד. ממונה: משנה. אחר הפקיד: (יא) נגיד בית אלהים. ממונה על בית אלהים:
(יב) ואחיהם עושי המלכה לבית. ומכריהם שהיו עובדים עבודות הבית וקרבותיו: (יג) ראשים
לאבות

ב א ו ר

(כי גם לספר נחמיה יקרא עזרא) ואשר נקל הוא בעיניו, כבד הוא ממני. (ח) ואחריו,
אחר סלא התישב גם גבי סלי. חשע מאוח, הוא הסך הכולל לכל בני בנימין כי בזה יהיה
המספר הזה כמעט דומה למספר כ"ה (הי' שס) כי שס נאמר חשע אמות ומחשים ושזה.
(יב) ואחיהם, הנה כ"ה (הי' שס נאמר ועזריה בן חלקיה וכל היחם כמו כאן נגיד בית אלהים
ואמ"ב

תרגום אשכנזי

נעם אמר'ם, (יד) אונד איה:
רע ברירער, וואקערע מענ:
נער, הונדערט אַכט אונד
צוואנציג, אונד דער אויפֿוע:
הער איבער זיא וואר זכריאל
דער וואָהן הגדולים'ס. (טו) פֿאַן
דען לעוויטטען: שמעיה דער
וואָהן חשוכ'ס, דעם וואָהנעם
עזריקם'ס, דעם וואָהנעם
חזכיה'ס, דעם וואָהנעם כוני'ס.
(טז) אונד שכת' אונד יוזבד,
דיא פֿאַרשטעהער דער איי:
סערן געשעטע דעם גאט:
טעס הוויזעס, פֿאַן דען הייפֿ:
טערן דער לעוויטטען, (יז) אונד
מתניה דער וואָהן מיכא'ס דעם
וואָהנעם זכרי'ס, דעם וואָה:
נעם אסף'ס, דאָו הויפט, דער
צווערשט ביים געבעטע דאָו
דאָנקליער אנשטיממע,
בקביה דער צווייטע פֿאַן זיי:
נען ברירערן, אונד עבדא דער
וואָהן שמוע'ס, דעם וואָהנעם

גלל'ס, דעם וואָהנעם ידית'ס. (יח) אַללע לעוויטטען אין דער הייליגען שטאָרט: צווייא הונד
דערט פֿיער אונד אַכטציג. (יט) דיא טהאָרווערטער: עקוב, טלמון אונד איהרע ברירער,
וועל:

נחמיה יא

(יד) ואחיהם גברי חיל מאה
עשרים ושמונה ופקיד עליהם
ובדיאל בן הגדולים: (טו) ומן
הלויים שמעיה בן חשוב בן
עזריקם בן חשביה בן בוני:
(טז) ושכתי ויזבד על-המלאכה
היצנה לבית האלהים מראשי
הלויים: (יז) ומתניה בן-מיכא
בן-זבדי בן-אסף ראש התחלה
יהודה לתפלה ובקביה משנה
מאחיו ועבדא בן-שמוע בן-גלל
בן-ידיתון: (יח) כל-הלויים בעיר
הקדש מאתים שמונים וארבעה:
(יט) ויהשוערים עקוב טלמון

ואחיהם
דגש א"ש. ירוחון קרי
(יח) אַללע לעוויטטען אין דער הייליגען שטאָרט: צווייא הונד
דערט פֿיער אונד אַכטציג. (יט) דיא טהאָרווערטער: עקוב, טלמון אונד איהרע ברירער,
וועל:

ר ש י

לאבות. ראשי בית אב ממשפחות הכהנים: (יד) ופקיד עליהם. ממונה עליהם: (טו) על
המלאכה החילוניה. אשר לבית כנון בנייני נדק הכית ועלי המערכה שהיו מניחים מנחון:
(יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. הוא היה ראש ומאונה וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה
בזמירות שירותיהם של לויים. יהודה כמו יודה והה"א נכנסת בתיבה שלא לנודך כמו יוסף
יהוסף: (יט) והשוערים. ממונין על שערי המקדש:

א"ש

ב א ו ר

ואח"כ אמר ועדיה בן ירחם בן פשחור בן מלכיה ואח"כ בא ואחיהם ראשים לבית אבותם
וגומר גבורי חיל מלאכת עבודת בית אלהים ע"כ, נראה שהכוונה שגם עדיה היה נגיד, ויראה
לי שגם באן הענין בן כי המאמר ואחיהם עשי המלאכה הוא מאמר מוסגר והכוונה שהיה נגיד
בבית ה' על אחיהם ועמו היה גם עדיה ולזה אחיהם נרבים כי סמך על מה שזכר מיה,
אולם במשנן גם כזה יש סתירה בין באן לר"ה. (יד) בן הגדולים, הראב"ע אמר בן אחד
מהגדולים ויותר יתכן שהוא א"ש פירטי. (יז) יהודה לתפלה, כמ"ש רש"י, ונא הפעל בעתיד
לפי שתמיד הוא התחיל להודות בתפלה ויהודה הוא כמו ומשיכי אהודנו (מהלים כ"ח ז'),
ועוד כמוהו שנכתב ה"א הכנין ולכן אותיות איתן בשוא. משנה, להיות משנה מאחיו לאסף
(ראב"ע). ועבדא, גם זה היה משנה.

בעפל

וְאֶחָיָהֶם הַשְּׂמָרִים בְּשַׁעְרֵי מֵאָה
שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם: (כ) וְשָׂאֵר יִשְׂרָאֵל
הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה
אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ: (כא) וְהַנְּתִינִים
יֹשְׁבִים בְּעַפְלָר וְצִיחָא וְגִשְׁפָא עַל־
הַנְּתִינִים: (כב) וּפְקִיד הַלְוִיִּם
בִּירוּשָׁלַם עֲזִי בֶן־כְּנִי בֶן־חֲשִׁבְיָה
בֶּן־מַתְנִיָּה בֶן־מִיכָא מִבְּנֵי אֶסְפָּה
הַמְּשֻׁרָרִים לִנְגַד מְלָאכַת בֵּית־
הָאֱלֹהִים: (כג) כִּי־מִצּוֹת הַמֶּלֶךְ
עָלִיהֶם וְאַמְנָה עַל־הַמְּשֻׁרָרִים
דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: (כד) וּפְתַחֲיָה בֶן־
מְשִׁיזְבָּאֵר מִבְּנֵי־זֶרַח בֶּן־יְהוּדָה

וועלכע און דען טהאָרען וואָס
היעלטען, הונדערט צוויי
אונד זיעכציג. (כ) אונד דיא
איכריגען אכער פֿאָן ישראל,
פריעסטערן אונד לעוויטען
וואָרען אין אללען אַנדערן
שטעטען ירוּדֶה'ס איין יעגלי־
כער אין זיינעם אייגענטהומע;
(כא) דיא אונטערגעבענען
וואָהנטען אין דער בורגפֿע־
סטע, אונד ציחא אונד גשפא
וואָרען פֿאָרגעזעצטע ריעזער
אונטערגעבענען, (כב) אונד
דער אויפֿזעהער דער לויס אין
ירושלים וואָר עזי דער זאָהן
בני'ס, דעם זאָהנעם חשביה'ס,
דעם זאָהנעם מתניה'ס, דעם
זאָהנעם מיכא'ס, פֿאָן דען
נאָכקאָממען אספֿ'ס דען זענע־
גערן צור אויפֿזיכט איבער דיא
נעשעפטע דעם גאָטטעסהיי־

זעם: (נג) דען דער קעניגליכע בעפֿעהל¹ וואָלטעטע איבער איהנען², אונד נור אים טעג־
ליכען בעדאָרף האָטען דיא זענגער פֿערטרויען: (נד) אונד פתחיה דער זאָהן משזבאל'ס,
פֿאָן דען נאָכקאָממען זורח'ס דעם זאָהנעם יהודה'ס וואָר צו האָנדען דעם קעניגס אין יע־
דער

¹ וויפֿזיכט וויטטעלט קעניגליכער אויפֿזעהער. ² דען פֿאָרסטעהערן.

ר ש י

(כ) אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ. כל אחד בנחלתו היו יושבים; (כא) בעופל. מקום אחד אשר בירושלים: על
הנתינים. ממונין על הנתינים: (כב) ופקיד הלויים. מאונה על הלויים אשר בירושלים: לנגד
מלאכת. על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ואשר דברים שמוציאין מחוץ למעשה
(למעשר) הבית בעניין שזאמר למעלה ושנתי ויוחבד על המלאכה החילוניה וגו': (כג) כי
מכות המלך עליהם. והמלך היה מאמין בהם: על המשררים. להוציא מאון מאוכר המלך
דרוש: דבר יום ביומו. כדי לעשות לרכי הבית:

ליד

ב א ו ר

(כא) בעפל, עיין לעיל (נ' כ"ו). (כב) לנגד, כמו עזר כנגדו כלומר שיעמוד לפניו ולעמחו (עיין
רד"ק שרש נגד) כלומר שיעמדו שם וישגחו על המלאכה, ואולי נגד סה הוא שם מקרה נגזר מן נגיד כלו'
ש'זה ממונה לשררות במלאכת בית ה', גם יתכן לחלק בין נגיד ופקיד כי נגיד הוא כמו נגיד בית אלהים
דלעיל שהוא הממונה אשר בחרו המה לראש להם ופקיד הוא מלוה ועומד מאת המלך, ויהיה לנגד
שם תואר לזה אשר הופקד מאת המלך לעמוד נגד הנגיד להשגיח עליו אם באמונה הוא
עושה (קאנטרן וזר, געגענהערדער), וזה ימשך המאמר היטב למה שאמריו בלשון יבין
הקורא. (כג) כי מצוח, לדעת נן מלך תהיה הנונה כי מלות המלך היתה לתת למשררים
ארכת

תרגום אשכנזי

דער אנגעלעגנהייט דעם
פֿאלקעם • (כה) וואָס דיא האָ-
פֿעמיט איהרען פֿעלדערן בע-
טריפֿט, זאָ וואָהנטען פֿאָן
דען וואָהנען יהודה'ס: אין קרית
ארבע אונד אין דערן שטערט-
צען, אין דיבן אונד דערען
שטערטצען, אין יקבצאל אונד
דערען האָפֿע, (כו) אין ישוע,
מלדה אונד בית פֿלט, (כז) אין
חצר שועל, באר שבע אונד
דערען שטערטצען, (כח) אין
צקלג, מכנה אונד דערען
שטערטצען, (כט) אין עין רמון,
צרעה אונד ירמות, (ל) אין זנח,
עדלם אונד דערען האָפֿען, אין
לכיש אונד דערען געפֿילדען,
אין עזקה אונד דערען שטערט-
צען; אויך ליעסען וואָ זיך נייע-
דער פֿאָן באר שבע ביו צום
טהאלע הנם • (לא) אונד דיא
זאָהנע בנימין'ס (וואָהנטען) פֿאָן
גבעאָן, אין מכמש, עיא, בית
אל אונד דערען שטערטצען,
(לז) אין ענתות, נב אונד ענניה,
(לג) אין חצור, רמה אונד
גתים, (לד) אין חרד, צבעים
אונד נבלט, (לה) אין לר, אונד
אונד אים טהאלע חרשים.

(לו) אויך פֿאָן דען לעוויטען וואָרען אַכטהיילונגען אין יהודה אונד אין בנימין.

ר ש י

(כד) ליד המלך. הוא היה חזן לענת המלך דריוש: לכל דבר. לכל דבריהם אשר
לעם לדבר עליהם אל המלך. (לו) מחלקות יהודה לבנימין. היו מחלקין במחלקותם אנה
ואנה בארץ יהודה ובנימין:

ב א ו ר

ארחת תמיד, אולם כפי אשר אמרנו, הענין, כי מלות המלך היתה על כל הנגידים ולזה שם
עליהם פקידים אשר ינחר הוא, אולם על דבר יום ביומו והוא מה שהיו לריבין מידי יום ביומו
בענין הקרבנות ושאר לרכי הבית היה אמנה למשוררים, כי זה היה כמעט דבר קלוב ומוגבל.
(כד) ליד המלך, אמר הראש"ע למלכותו נראה שבנותו שהוא היה פקיד להיות ליד המלך
לראות אם נעשה כל דבר לעם כמפץ המלך ודמו. (לו) יהודה לבנימין, הלמ"ד של לבנימין
שם גם לאמריו, והענין כי גם מן הלויים ישנו בחורים והיו מפורשים בנחלת יהודה ובנימין
וכ נראה דעת רש"י.

נ ח מ י ה יא

ליד המלך לכל דבר לעם:
(כה) ואלה החצרים בשדותם מבני
יהודה ישבו בקרית הארבע
ובנתיה ובדיבן ובנתיה וביקבצאל
וחצריה: (כו) ובישוע ובמלדה
ובבית פלט: (כז) ובחצר שועל
ובבאר שבע ובנתיה: (כח) ובצקלג
ובמכנה ובבנתיה: (כט) ובעין
רמון ובצרעה ובירמות: (ל) וזנח
עדלם וחצריהם לכיש ושדותיה
עזקה ובנתיה ויחנו מבאר שבע
עד גיא הנם: (לא) ובני בנימין
מגבע מכמש ועיא ובית אל
ובנתיה: (לז) ענתות נב ענניה:
(לג) חצור רמה גתים: (לד) חרד
צבעים נבלט: (לה) לר ואונו גי
החרשים: (לו) ומן הלויים מחלקות
יהודה לבנימין:

ואלה

(לו) אויך פֿאָן דען לעוויטען וואָרען אַכטהיילונגען אין יהודה אונד אין בנימין.

דיעם

נחמיה יב

יב (א) וְאֵלֶּה הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
 אֲשֶׁר עָלוּ עִם-זִרְבָבֶל בֶּן-
 שַׁאלְתִּיאֵל וַיְשׁוּעַ שָׂרִיָּה יִרְמְיָה
 עֶזְרָא: (ב) אֲמַרְיָה מֶלֶךְ-חָטוּשׁ:
 (ג) שְׁכַנְיָה רַחֵם מִרְמָת: (ד) עֲדֹא
 גִּנְתּוֹי אֲבִיָּה: (ה) מִיָּמִין מַעְדִּיָּה
 בִּלְגָּה: (ו) שְׁמַעְיָה וַיִּוִּירִיב יִדְעִיָּה:
 (ז) סָלוּ עִמּוֹק חֲרָקֶיהָ יִדְעִיָּה אֵלֶּה
 רָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים וְאֶחְיָהֶם בְּיָמֵי
 יֵשׁוּעַ: (ח) וְהַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ בְּנוֹי
 קַדְמִיָּאל שָׂרְבִיָּה יְהוֹדָה מַתַּנְיָה
 עֲרִידֹת הַיְּדוּת הָיָא וְאַחֲיוֹ:
 (ט) וּבִקְבָקִיָּה וְעֵנֹי אֶחְיָהֶם לְגִגְדָם
 למשמרות ועני קרי

חרגום אשכנזי קמו
 יב (א) ריעס זינד דיא פריע-
 סטער אונד לעוויט-
 טען, וועלכע מיט זרכבל דעם
 זאָהנע שאלתיאל'ס, אונד ישוע
 הערויף געצאָגען זינד: שריה,
 ירמיה, עזרא, (ב) אמריה,
 מלך, חטוש, (ג) שכניה,
 רחם, מרמות, (ד) עדוא,
 גנחוי, אביה, (ה) מימין, מעדיה,
 בלגה, (ו) שמעיה, יויריב,
 ידעיה, (ז) סלו, עמוק, חלקיה,
 ידעיה: ריעס זינד דיא הייפ-
 טער דער פריעסטער אונד
 איהרע ברידער אין דעם טא-
 גען ישוע'ס. (ח) אונד דיא לע-
 וויטטען: ישוע, בנוי, קדמיאל,
 שרביה, יהודה, מתניה,
 (ט) נקניסטרע, אויף דעם ידות,
 ער אונד זיינע ברידער, (ט) אונד
 איהרע ברידער בקבקיה אונד
 עני, איהנען געגענאיבער פא-
 סטענ-

ר ש י

יב (א) וישוע. הוא יהושע הכהן הגדול: (ז) בימי ישוע. שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול:
 (ח) הידות. מין בלי שיר לומר שירה: (ט) למשמרות. כמו שמלינו (בדברי הימים ח'
 ב"ד

ב א ו ר

יב (א) עם זרכבל, הספקות אשר ישחרגו בפרשה הזאת גם הנה נאחזות בסנך המקורות
 הכלליות אשר יפלו בעיון הספר הזה בכללו, ולזה מקומם במבוא הספר ע"ש.
 (ז) ואחיהם, המעתיקים הקדמונים חרגמו כמו עם כענין כי היה ארון ה' ביום ההוא
 ובני ישראל (ש"א י"ד ח') שענינו עם בני ישראל, עיין מכלול, ויהיה פירושו אלה עלו עם יתר
 אחיהם, אולם יש לפרש גם כמשמעו כי אלה שזכר היו אס הראשים או אחי הראשים ולכבוד
 הראשים הזכיר שמם כי לא יעלה על הספר רק שמות האלילים והנכבדים כאשר אמרנו לעיל.
 (ח) הידות, אמר הראב"ע שהוא שם דבר כמו הודות, ועמו הסבים הרד"ק וכתב ובא דגש
 חמורת נח הודות כמו דגש אל נולדו להרפה, יום הלדת את פרעה, ואף על פי שנכתבה
 היו"ד כי כן נכתבה הו"ו נולדו להרפה ואעפ"כ נגדשה הלמ"ד לחסרון פ"א הפעל, וטוב
 שנאמר כי דגש הידות להדגיש היו"ד ולפאר קריאתה כי אינה דומה לו"ו נולדו כי הו"ו אף
 ע"פ שנכתבה אינה נקראת והיא כאלו אינה ולפיכך נדגשה הלמ"ד לחסרונה, אבל היו"ד
 הידות היא נקראת אבל לא היתה קריאתה נכרת על הבאור אס לא נדגשה עכ"ל, ולינראה
 כי ראוי להיות כאן על ההידות דה"א הדעת, ונעבור פגישות שמי הה"אין השמיטו הה"א
 הדעת והניחו הדגש ונקדו הה"א הכתובה דה"ק לראוי כי ראוי להיות הודות בחולס, ובמרו
 דה"ק ולא בק"מ כי לפני ד"מ יוכשר יומר דה"ק מן הקמץ חטף, אולם באמת יראה נכון פי'
 דה"י כי הידות הוא ידומון והוא כלי שיר כאשר אמר טעמו בפסוק הנא. (ט) לנגדם
 למשמרות יט 19

למשמרות: (י) וישוע הוליד את-
 וויקים וויקים הוליד את-
 ארישיב ואלישיב הוליד את-
 יודע: (יא) ויודע הוליד את-
 יונתן ויונתן הוליד את-ידוע:
 (יב) ובימי וויקים היו כהנים ראשי
 האבות לשריה מריה לירמיה
 חנניה: (יג) לעזרא משלם
 לאמריה יהוחנן: (יד) למלכז
 יונתן לשבניה יוסף: (טו) לחרם
 עדנא למריות חלקי: (טז) לעדיא
 זכריה לגנתון משלם: (יז) לאביה
 זכרי למנימין למועדיה פלטי:
 (יח) לבדגה שמוע לשמעיה
 יהונתן: (יט) וליוזריב מתני
 לידעיה עזי: (כ) לסלי קלי לעמוק
 עבר: (כא) לחלקיה חשביה

לירעיה למליכזקרי. לעדוא קרי.

ר ש י

כ"ד ואילך) שהלויים היו חלוקים לעשרים וארבעה משמרות: (י) וישוע הוליד את וויקים וכו'. כל אלו שנמקרא זה היו כהנים גדולים: (יב) ובימי וויקים. שהיה בהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי בית אב למשמרות: לשריה מריה. למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיהו היה חנניה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פירש כל

ב א ו ר

למשמרות, הנה אלה שזכר בפסוק הקודם היו מנלחים בכלי שיר כאשר אמרנו, וכנגדם עמדו אלה לעזר בפיהם וכמו שכתב רש"י לקצן (כ"ד) משמר לעזמת משמר, שהיו חלוקים במשמרות לומר שירה. (י) וישוע, עיין רש"י, אולם כפי הנראה כי הסופר הזה אסף ממגלות שונות כל מה שמלא מיתוסי הכהנים והלויים, והנה מלא ראש בכתב אמת היות מן בני ישוע וכתבם יגס מלא שוב שמות ראשי אבות הכהנים בימי וויקים והעלוס גם כן על ספרו לקמן (פסוק "ב"). (יב) לשריה מריה, כתב הראב"ע הלמ"ד שורה כי שריה ראש למריה או הדבר הפך

סטענווייטע. (י) ישוע צייגטע וויקם, וויקם צייגטע אלישיב, אלישיב צייגטע יודע. (יא) יודע צייגטע דען יונתן, אונד יונתן צייגטע דען ידוע. (יב) און דען מאַן וויקם'ס וואַרען אונטער דען פריעסטערן שטאַממהייפּ טער פֿאַן (דען שטאַממהייפּ) שריה, מריה, פֿאַן ירמיה, חנניה, (יג) פֿאַן עזרא, משלם, פֿאַן אמריה, יהוחנן, (יד) פֿאַן מליכו, יונתן, פֿאַן שבניה, יוסף, (טו) פֿאַן חרם, עדנא, פֿאַן מריות, חלקי, (טז) פֿאַן עדוא, זכריה, פֿאַן גנתון, משלם, (יז) פֿאַן אביה, זכרי, פֿאַן מנימין, פֿאַן מועדיה פלטי, (יח) פֿאַן בלגה, שמוע, פֿאַן שמעיה, יהונתן, (יט) פֿאַן יוזריב, מתני, פֿאַן ידעיה, עזי, (כ) פֿאַן סלי, קלי, פֿאַן עמוק, עבר, (כא) פֿאַן חלקיה, חשביה, פֿאַן ידעיה, נחנאל. ריע.

נחמיה יב

לִידְעִיהָ נִחְנָאֵל: (כב) הַלְלוּם בְּיָמֵי
אֲלִישִׁיב יוֹדֵעַ וְיוֹחָנָן וְיֹדֵעַ
כְּתוּבִים רָאשֵׁי אֲבוֹת וְהַכֹּהֲנִים
עַל־מַלְכוּת דָּרְיוֹשׁ הַפָּרְסִי:
(כג) בְּנֵי לֵוִי רָאשֵׁי הָאֲבוֹת כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים וְעַד־יָמֵי
יֹחָנָן בֶּן־אֲלִישִׁיב: (כד) וְרָאשֵׁי
הַלְלוּם חֲשִׁבִּיה שָׂרְכִיָּה וַיִּשׁוּעַ בֶּן־
קַדְמִיאֵל וְאַחֵיהֶם לִנְגָדָם לְהַלֵּל
לְהוֹדוֹת בְּמִצְוֹת דְּוִיד אִישׁ־
הָאֱלֹהִים מִשְׁמֵר לַעֲמֶת מִשְׁמֵר:
(כה) מִתְּנִיָּה וּבְקַבְקִיָּה עֲבָדֶיהָ

משלם

תרגום אשכנזי קמז

(כב) דיעוע לעוויטטען ווארען
אין דען טאנען אלישיב'ס,
יודע'ס, יוחנן'ס אונד ידוע'ס
נאך שטאטמטהייפטערן פֿער־
צייכנעט, וויא אויך דיעוע
פריעסטער אונטער דער רע־
גירונג דריושדעס פערזערס.
(כג) דיא שטאטמטהייפטער דער
ואהנע לווי'ס זינד אים בוכע
דער טאגסכעגעבענהייטען
פֿערצייכנעט ביז אויף דיא טאג־
גע יוחנן'ס דעס ואהנעס
אלישיב'ס. (כד) דיא אָבער־
הייפטער דער לעוויטטן אבער
ווארען: חשביה, שרכיה,
ישוע ואהן קרמיהאל'ס; אונד
איהרע ברידער (טטמנדען)
איהנען גענענאיבער, צו לאָב־
פרייען אונד דאנקנעזענע
אנצושטיממען, נאך דער פֿער־

אָרדנונג דעס גאטטליכען מאנעס רוד, פאָסטען געגען פאָסטען. (כה) מתניה ובקבקה עבדיה
עבדיה

ר ש י

כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בנך למנותם כלם: (כב) הלויים בימי אלישיב.
הלויים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלויים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המוניין
למעלה בסאך הם היו ראשי בית אבות במשמרותם בימי אלישיב: על מלכות. בימי מלכות
דריוש הים דבר זה: (כג) ועד ימי יוחנן. כל אותן שהיו ראשי אבות הלויים עד ימי יוחנן
כהן גדול מוניין שם בדברי הימים: (כד) משמר לעמית משמר. שהיו חלוקים במשמרותם
לומר

ב א ו ר

הסוף ע"כ. ורש"י תפס לשון אחרון עיין בדבריו. (כב) הפסוקים האלה עד פסוק (נ"ז) הם
קשה ההבנה במאוד, עיין רש"י, וראש"י שם יד לפה ולא גלה לנו את דעתו. והמפרשים
החדשים בחרו איש איש בדרך הישר בעיניו, וגם אנכי אבחר בדרך הטוב בעיני וביד הקודש
לרחק או לקרב, ואומר: הלויים, כלומר יחס הלויים שזכרתי עד עתה כלם היו בימי אלישיב וגו'
והמה הכהנים שזכר לעיל (פסוק י', וי"א), אך שאל כאן יוחנן תמורת יוחנן. כהובים שזכרו
רק ראשי האבות. והכהנים, כלומר גם כהנים שזכרתי העניין בן שלא בלא רק הראשים, על
מלכות, על תשמש לפעמים במקום ב"ת (עיין שרשים שרש עלה), והעניין כי כלם היו בימי
מלכות דריוש. (כג) בני לוי, כלומר אולם כל ראשי בני לוי (מעט שחלק אותם דוד
למשמרות) הם הם כתובים וגומר. ועד ימי יוחנן, שם יגיע היחס רק עד ימי יוחנן בן
אלישיב, (ואף שיוחנן או יוחנן בן יודע לא חש לזה כאשר מלינו כמה פעמים בסדר היחס)
ונוסף כאן גם אותם שהיו בימי ידוע בן יוחנן. (כד) וראשי הלויים, זה שוב העתקה ממגלה
אחרת שבה נזכרו רק המזכירים והסוברים שהיו בימי יוקים כמו שאמר להלן כ"ו. ואחיהם
לנגד

עכריה, משלם, טלמון אונד
עקוב ווארען וועלכער, טהאר-
ווערטער ביא דען פאר-
ראטהעסקאמערן דער טהא-
רע: (כו) דיעזע ווארען אין דען
טאגען וויקיס'ס דעם זאנהעם
ישוע'ס, דעם זאנהעם יוצדק'ס,
אונד אין דען טאגען דעם
לאנדפאלעגערס נחמיה אונד
דעם פריעסערס אונד
שריפטגעלעהרטען עזרא.
(כז) ביא דער איינווייהונג דער
מויער פאן ירושלים וועלכע טאן
דיא לעוויטטען אין אללען
איהרען ארטערן אויף, אום
זאנאך ירושלים צו ברינגען,
אונד אום דיא איינווייהונג מיט
פריידע, מיט דאנקליכערען
אונד געזענגען, מיט צימבעלן,
לויטען אונד הארען צו פיי-
ערן. (כח) דא פערזאממעל-

משלם, טלמון עקוב שמרים
שוערים משמר באספי השוערים:
(כו) אלה בימי וויקיס בן-ישוע
בן-יוצדק ובימי נחמיה הפחה
ועזרא הכהן הסופר: (כז) ובחנכת
חומת ירושלם בקשו את-הלויים
מכר-מקומתם להביאם
לירושלם לעשת חנכה ושמחה
ובתודות ובשיר מצלתיים נבלים
ובכנרות: (כח) ויאספו בני
המשירים ומן-הכנר סביבות
ירושלם ומן-חצרי נטפתי:
(כט) ומבית הגלגל ומשדות גבע

ועזמות

טען זיך דיא זענגער אללע אויס דעם קרייזע רינגס אום ירושלים אונד אויס דען פאלעק-
קען אום נטפת, (כט) אויס בית הגלגל אונד אויס דען געפילדען פאן גבע אונד עזמות
דען

ר ש י

לומר שירם: (כח) שוערים משמר. שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הניח: באספיה.
נמו בספיה השוערים: (כו) אלה בימי וויקיס. אלה היו שוערים בימי וויקיס: (כו) ובחנכת
חומת ירושלם. בחנכת חומת העיר לקדש את העיר: ובתודות. ובהודאות: (כח) ומן
הכנר

ב א ו ר

לנגדם, אחיהם היו עומדים מעבר השני לנגדם לשיר בשתי מקהלות מקבילות וכמו שיבאר
משמר לעמדת משמר ובפרש"י. (כח) שמרים, בחנכה אמר בסתם שהיו שומרים ואח"כ יבאר
מה היה משמרתם? שהיו שוערים, עומדים בשער על המשמר או במשמר ויהי' הניח באספיה
שב לאחור. באספיה השוערים, לדעת רש"י וראב"ע יהיה זה שומרי הספים והאל"ף נוסף אבל
לפי שמלינו בד"ה (א' כ"ו, ט"ו) בית האספים וכן ולאספיה (שם שם י"ז), לכן ראה הרד"ק
(שם אספ) לפרש שהיה זה בית נב"ה המקאל שער לעמדת דרום (בזכר שם בד"ה) ואמר שנקרא
כן לטעם ידוע אללם, והחכם געזעניוס באר בית האספיה כמו בית האולר (פאקטטהסקאמ-
הערן) וכן באו (פאקטטהסקאמערן דער טהארע) ודבריו נראין יותר. (כו) אלה, כלומר
אלה מהם היו בימי וויקיס ויש מהם שכבר היו בימי נחמיה ועזרא עיין במבוא. (כו) ובחנכת
חומת, מכאן עד סוף הספר המה שוב דברי נחמיה בעלמו, כי פרשות היחס לא ידיו בוננו
(עיין במבוא) יספר לנו את כל אשר נעשה בחנכת החומה אחרי אשר נקשרה עד תמה, לזה
כל

נחמיה יב

תרגום אשכנזי קמח

(דען דיא זענען האטמען זיך
פלעקקען ערבוים רינגס אום
ירושלים.) (ל) דיא פריעסטער
אונד לעוויטמען רייניגמען זיך,
זיא רייניגמען דאז פאלק, דיא
טהארע אונד דיא מויער.
(לא) דאן שטיענ איך מיט דען
אבערסטען יהודה'ס אויף דיא
מויער, אונד שטעללעט צוויי
גראסע דאנקקאהרע אויף,
דערען ציגעזירלך גינגען אויף
דער מויער נאך דעם מיסט-
טהארע, (לב) אונד הינטער
איהנען גינגען הושעיה אונד
דיא העלפטער דער אבערסטען
יהודה'ס

וְעֲזָמוּת כִּי חֲצִירִים בָּנוּ לָהֶם
הַמְשָׁרִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם׃
(ל) וַיִּטְהָרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
וַיִּטְהָרוּ אֶת-הָעַם וְאֶת-הַשְּׁעָרִים
וְאֶת-הַחוֹמָה׃ (לא) וַאֲעֲלֶה אֶת-
שְׁרֵי יְהוּדָה מֵעַרְי לַחוֹמָה
וְאֶעֱמִידָה שְׁתֵּי תוֹדֹת גְּדוּלָּת
וְתִהְלַכְתָּ לַיָּמִין מֵעַל לַחוֹמָה
לְשַׁעַר הָאֲשָׁפָת׃ (לב) וַיֵּלֶךְ
אַחֲרֵיהֶם הוֹשַׁעְיָה וְחֲצִי שְׁרֵי

יהודה

ר ש י

הכבר. אשר סביבות ירושלים באו המשוררים: (ל) ויטהרו. תחלה טהרו את עזמון ואח"כ
טהרו את אחרים ואת השערים ואת החומה שלא תהיה טומאה שם נעיר: (לא) מעל
לחומה. שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלויים עם שתי תודות סניב לעיר
הכל כמפורש במס' שנועות כדי לקדש את העיר: שתי תודות. שתי לחמי תודה כל לשם
ולחם קריו תודה: ותהלוכות לימין. וכאשר יאלו מן העיר כדי לסוננה הלכו לכד ימינה:
יהודה

ב א ו ר

בא בלשון מדבר נעזר ואעלה ואעמידה לקמן ל"א. ובחודות, הכונה לעשות מנחה גם בתודות
והנה רש"י פירוש בתודות ובהודאות, אולם יתכן שהכונה על שתי התודות שזכור למטה (ועיין
לקמן ל"א). (ל) ויטהרו, הנכון לדעתי שהוא בנוי סתמי וענינו ויטהרו המטהרים וטהרו
אח העם הטמאים למתים בהזאת מי טמאת (כי הזאת מי טמאת כשרה בזר) ואת השערים
והחומה טהרו מכל טמאה הנמצאת שם שכל יטמאו העוברים שם. (לא) שרי חודה, רש"י
ורד"ק (שרש ידה) פירשו בדעת חז"ל בשנועות" (דף ט"ו ע"א) שהם לחמי תודה ואמר הרד"ק
שקראם גדולות לפי שנמנות היו שלשה מינים חלות ורקיין ורבוכה, ובחמץ היה רק מין
אחד, הנה היה מין החמץ נגד שלשה מיני המנות לפיכך קראו אותם גדולות, והניח עוד
דעת ר' יהודה ור' יונה לשון קהלות קהלות (לזוויי קארע) והמה לשורר בפה, וכן דעת
הראב"ע שאמר הם האומרים שיר של מודה. ומהלכה, אין לו אח ואמר הרד"ק (שרש הלך)
ובחוספת תי"ו וה"א הנקבה מהלכות בפלס בני המערובות (מ"ב י"ד י"ד). והנה תארו מוביח
עליו שהוא נגזר מן התפעל כי פעל הלך בהתפעל יורה על הליכה אנה ואנה (הערוך געהען,
חזוהער געהען) אם יקום והתהלך בחון (שמות כ"א י"ט) ורבים כנה וכן כאן (דיא חזוהער געהען).
פעל לחומה, י"מ על החומה ממש, אולם יתכן שפעל הוא כמו ועליו מטה מושג ורבים
כנה, שענינם אכלס, והכונה מאלל לחומה אשר לשער האשפת היתה התהלוכה לכד ימין.
(לב) אחריהם, אם התודות שזכר המה המשוררים כדעת יתר המפרשים וילדק היטב אחריהם,
ואם

יהודה'ם, (לג) ויא אויך עזריה, עזרא, משלם, (לד) יהודה, בנימן, שמעיה אונד ירמיה; (לה) אונד פֿאַן דען פריעסטערן מיט טראָמפּעטען: זכריה דער זאָהן יונתן'ס, דעם זאָהנעם שמעיה'ס, דעם זאָהנעם מתניה'ס, דעם זאָהנעם מיכיה'ס, דעם זאָהנעם זכור'ס, דעם זאָהנעם אסף'ס, (לו) אונד זיינע ברידער שמעיה, עזראל, מללי, גללי, מעי, נחנאל, יהודה, חנני, מיט מוזיקאַלישען אינשטרומענטען דעם געטטליכען מאָנעס דויד; אונד דער שריפטגעלעהרטע עזרא (גיג) פֿאַר אויהנען דער; (לז) דאָן איבער דאָז קוועללענע טהאַר, אינר צאָגענזאָ פֿאַר זיך הין איבער דיא טרעפּפּע עיר דויד'ס, (נעחזיך) איבער דיא טרעפּפּע אָן דער מויער, דאָן אָבערהאַלכ דעם הויזעם

יהודה: (לג) ועזריה עזרא ומשלם: (לד) יהודה ובנימן ושמעיה וירמיה: (לה) ומבני הכהנים בחצרות זכריה בן יונתן בן שמעיה בן מתניה בן מיכיה בן זכור בן אסף: (לו) ואחיו שמעיה ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני בכלי שיר דויד איש האלהים ועזרא הסופר לפניהם: (לז) ועד שער העין ונגדם על מעלות עיר דויד במעלה לחומה מעל לבית דויד ועד שער המים מזרח: (לח) והתורה השנית ההולכת למואל ואני

אחריה

יחזיק

דויד'ס, אונד זאָפֿאַרט ביז אָן דאָז וואָססערטהאַר גענען מאָרגען. (לה) אונד הינטער דעם צווייטען דאָנקאָהרע, דאָז געגענאיבער צאָג, גינג איך, וועהרענר איין גראָסער טהייל

ר ש י

(לד) יהודה ובנימן. שני שרים היו: (לו) ואחיו. חנינו של זכריה הכהן: (לז) ועל שער העין. לפני שער העין הלכו סביבות העיר: ונגדם עליו ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה: (לח) והתורה השנית ההולכת למול. חודה אחרת שהיתה שנית לתנחום היתה הולכת נגד תנחום בשוה ולא זו אחר זו: ואני תמריה. אני הייתי

ב א ו ר

ואם המה תודות ממש כדעת חז"ל הכונה על נושאי התודות. (לז) ועזרא הסופר, עיין במנחם. (לז) על מעלות, הם מדרגות החומה ראש"ע וכן דעת רש"י ז"ל. ועיין למעלה (ג' ט"ו) מה שהנחתי בשם ידידי הכנס הממורס. (לח) והתורה, לפי הפשוט יש לפרש שהתורה השנית היתה בלשם נגד הראשונה מלד אחר מהחומה והיא החומה מעל מגדל התנורים, ויהי' המאמר ואני תמריה וחזי העם מאמר מוסגר, אבל זה נגד הנגינה כאשר יבין המשכיל וגם מתנגד לדעת חכמינו ז"ל כי גם למ"ד (שנועות ט"ו ע"ג) שהיו הולכות זו כנגד זו הפנימית הקדמקדמת לחומה וכו' ע"כ, ואם היו נאות משחי דוחות הלוי שחיהן מקרבות לחומה, ולזה כוון רש"י בנאמן בשמרו היתה הולכת נגד תנחום בשוה כלומר כנגד אחד. למואל, החל"ק

אחריה וחצי העם מעל להחומה
מעל למגדל התנורים ועד
החומה הרחבה: (לט) ומעל
לשער אפרים ועל שער הישנה
ועל שער הדגים ומגדל הנגאל
ומגדל המאה ועד שער הצאן
ועמרו בשער המטרה:
(מ) ותעמדנה שתי התולדות בבית
האלהים ואני וחצי הסגנים עמי:
(מא) והכהנים אליקים מעשיה
מנימין מיכיה אליועני זכריה

חגיגה

ר ש י

תרגום אשכנזי קמט
טהייל דעם פאלקעס אויף דער
מויער וואר, אבערהאלב דעם
אפענטהורמעס ביו צור בריי-
טען מויער, (לט) דאן איבער
דעם אפרים'ס טהארע, דעם
אלטען טהארע, דעם פיש-
טהארע, אויף דעם טהורמע
חננאל אונד דעם טהורמע
מאה ביו צום שאפטטהארע; ויא
שטאנדען וואנאר ביים הויפט-
וואכטטהארע. (מ) דיא ביי-
דען דאנקקאהרע שטעללעטען
זיך נון אין דאן גאטטעסהויז
הין, וויא אייך איך אונד דיא
העלפטע דער פארשטעהער
מיט מיר. (מא) פערנער דיא
פריעסטער אליקים, מעשיה,
מנימין, מיכיה, אליועני,
זכריה, חנניה מיט טראכמפע-

טען

הייתי הולך אחריהם של תודה: (לט) ועמדו. שם היו עומדים שלא לילך יותר: (צ) שתי
התולדות. שנשאו אותם לבית המקדש:

במלואות

ב א ו ר

נוסף והענין ההולכת מול החודם הראשונה. וחצי העם, כפי מלב הנגינה וכאשר אמרתי
יהיה וחצי מאמר בפני עצמו כאשר הלכתי אני והסגנים והשרים אחר התולדות עמדו חצי
העם על הקימות ומקומות שנזכרו לראות מגובה ההלכות הזאת ויתר העם גם המה הלכו
אחרי התולדות באחרונה. (לט) ועמדו, העם אם כדעת רש"י שלא הלכו יותר כי כאשר
נסעו התולדות גם העם עלה חומות ונסעו לנגדם לראות, או יש לפרש ועמדו שגם בשער
המטרה עמדו העם. (מ) ותעמדנה, אם התולדות הנה המקלות א"כ הפעל ותעמדנה
כפשוטו, ואם התולדות המנוחות יורה הפעל עמד שנחיקמו שם כמו והנה הנגע עמד בעיניו
(עיין שרשים לר"ק) וענינו שהניחם שם לפני אלהים. וזה לשון ידידי המכס המתרגם
בהערותיו: לולא ירחמי להמרות פי חכמינו ז"ל הקדושים הייתי אומר כפי אשר בארתי בהערותי
למעלה פרשה ב' וג' יתבארו ההלכות התולדות על נכוני. כי לפי הנראה העמיד נחמיה שתי
התולדות האלה זו אצל זו, בחומה מערבית לצד כפון קרוב לשער הניא או למעלה ממנו
ומשם נסעדו והיו לשמים. התודה האחת הסבה פניה לימין (כלומר לצד דרום מלשון כפון
וימין, תהלים פ"ט), ונסעה כל חומה מערבית לארנה מעל לשער האשפות ושער העין
ומעל למעלות היורדות לגן (כאשר הבאתי לעיל) עד קלותה לדרום ומשם הסבה פניה למזרח
ונסעה כל אורך חומת הנגב עד שער המים שהוא הראשון בחומת המזרח לפאת דרום;
ומדי הקף התודה ההיא את החומה מצד זה הסבה התודה השנית פניה אל החומה הרחבה
שהיא חומת הכפון ונסעה אז לאורך החומה ההיא מעל לשער אפרים עד חמת המזרח עד
פגשה בשער הישנה שהוא הראשון בחומת המזרח לפאת כפון, וסבה בנח התודה האחת אל
שער המים רגע בזה התודה השנית אל שער הישנה, ועמדו לפי זה שתי התולדות בשני קלות

חומת

תרגום אשכנזי

טען, (מג) אונד מעשיה, שמעיה, אלעזר, עזי, יהוחנן, מלכיה, עילם אונד עזר; אונד דיא זענגער ליעסען איהרע שטיממע הארען, דערען פאר- שטעהער יזרחיה וואר. (מג) זיא אפפערטען אן דיעזעם טאגע אנועהנליכע אפפער, אונד פרייעטען זיך, דען גאטט האט טע איהנען איינע גראסע פריי- דע געמאכט; אויך דיא וויי- בער אונד קינדער פרייעטען זיך, אונד דיא פריידע ירושלים ווארדע כיו אין דיא פערנע געהארט. (מד) עס ווארדען אויך אן דיעזעם טא- גע מענער פערארדנעט אי- בער דיא געמאכער דער פאר- ראטהע אן העכען, ערשט- לינגען אונד צעהנטען, אום פאן דען פערלדערן דער שטער- טע דיא געזעטצליען אנטהיי- לע פיר דיא פריעסטער אונד

נחמיה יב

חנניה בחצרות: (מג) ומעשיה ושמעיה ואלעזר ועזי ויהוחנן ומלכיה ועילם ועזר וישמיעו המשררים ויזרחיה הפקיד: (מג) ויזבחיו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו כי האלהים שמחם שמחה גדולה וגם הנשים והילדים שמחו ותשמע שמחת ירושלם עד מרחוק: (מד) ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם לשרי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים

ר ש י

(מא) בחצרות. היו תוקעין מתוך שמחתן: (מד) ויפקדו. לשון סקידות: הנשכות. כמו הלשכות של בית המקדש: לכנוס בהם. ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולוים. ומאס היו חולקין ביניהם: מנאות. כמו מנות: לכהנים וללוים. כהנים היו נוטלים הראוי להם. והלוים הראוי להם: העומדים. ומשמים שם לפני הקב"ה בתודות והודאות:

מניו

ב א ו ר

חומת המזרח, האמת בקלח דרום והשנית בקלח לפון, ואז קרבו זו לעמת זו קרוב והלך עד כי שתיים נפגשו בשער הלאן אשר היה האשכנזי מן החמשה השערים שנחמת המזרח, ואחרי הנאחדם נסעו יחדיו אל בית אלהים, כאלה שערתי בנפשי, אולם בתרגומי אחזתי בדעת קז"ל כי בפיהם נכונה רק בענין התודות בחרתי בדעת ר' יהודה ור' יונה שהביא הרד"ק, עכ"ל ההערה. (מב) וישמיעו, המשררים השמיעו את קולם ויזרחיה היה הפקיד הראש המעריך להם הניגון (רעגענס קארי). (מג) זבחים גדולים, הרד"ק בשם גדל באר שהכוונה זבחים רבים ואמר כי גדל יורה על כל ענין הרבוי בין בנמות בין באיכות, או כדמחורגס (הנועהנליכע אפפער), כי באמת גם נכלל בו טובים ושמיים. וחשמע שמחה, ענינו קול שמחת ירושלים. (מד) הנשכות, כמו הלשכות זה אומר בכה וזה אומר בכה (הראב"ע) כלומר מקלחת קראו לזה נשכה ומקלחת לשכה. לשדי הערים, שער הכתוב לכנוס בהם מנאות התורה וגומר לשדי הערים כלומר של שדי הערים. מנאות, כמו מניות ובא אלף תחת היו"ד ולא נשתנה בסמיכות וכן במלות עין גדי (ש"א כ"ד א'), או הנסמך מסר וכן הוא מנאות מנאות התורה, הארון ארון הנביא (הראב"ע) ועיין שרשים לרד"ק.

כי

לעוויטטען דאָרין צו זאָממעלן;
 דען יהודה האָטטע איינע
 פֿריידע איבער דיא אָננע-
 שטעללעטען פֿריעסטער אונד
 לעוויטטען: (מה) דאָמיט דיע-
 זע דען דיענסט איהרעס גאָט-
 טעס אונד דיא פֿאַרשריפֿט
 דער רייניגונג וויא אויך דיא
 דער זענגער אונד דער טהאָר-
 וואָרטער, נאָך דער פֿעראַרד-
 נונג דויד'ס אונד זיינעס זאָה-
 נעס שלמה'ס, כעאַכאַטען
 קאַננטען: (מו) דען אין דען
 טאַגען דויד'ס אונד אספֿ'ס, אין
 יענער אורצייט, זינד דיא אָנ-
 פֿענגע דער זענגער אונד דער
 לאָב- אונד דאָנקליעדער צו
 גאָט. (מז) אונד גאַנץ ישראל
 ליעפֿערטען אין דען טאַגען
 זרככל'ס אונד אין דען טאַגען
 נחמיה'ס דיא אַבנאַכען פֿיר
 דיא זענגער אונד טהאָרוואָר-
 טער, דאָז טעגליכע פֿיר זיי-
 נען טאַג: ויא גאַכען געהיי-
 ליגטעס דען לעוויטטען, אונד

וְלִלְוִיִּם כִּי שִׁמְחַת יְהוּדָה עַל-
 הַכֹּהֲנִים וְעַל-הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים:
 (מה) וַיִּשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת אֱלֹהֵיהֶם
 וּמִשְׁמֶרֶת הַטְּהָרָה וְהַמִּשְׁרָרִים
 וְהַשְּׁעָרִים כְּמִצְוַת דָּוִד שְׁלֹמֹה
 בָּנוּ: (מו) כִּי-בִימֵי דָוִד וְאַסָּף
 מִקֶּדֶם רָאשֵׁי הַמִּשְׁרָרִים וְשִׁיר-
 תְּהִלָּה וְהוֹדוֹת לֵאלֹהִים: (מז) וְכָל-
 יִשְׂרָאֵל בִּימֵי זֶרְבָבֶל וּבִימֵי נְחֻמְיָה
 נְתָנִים מְנַיִת הַמִּשְׁרָרִים
 וְהַשְּׁעָרִים דְּבַר-יוֹם בְּיוֹמוֹ
 וּמִקֳדָשִׁים לִלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם
 מִקֳדָשִׁים לְבָנֵי אֶהֱרָן:

יג (ח) בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֵפֶר
 מִשָּׁה בְּאָזְנֵי הָעָם וְנִמְצָא

כחוב

ראשי קרי

דיא לעוויטטען גאַכען פֿאַן דעם געהייליגטען דען זאָהנען אהרן'ס.

יג (ח) איינסט וואָרדע אים כּוֹכַע משה'ס פֿאַר דען אָהרען דעם פֿאַלקעס גע-
 לע-

ר ש י

(מו) מניית. כמו מנות: ומקדישים ללוים. והיו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים
 מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים:

כל

ב א ו ר

כי שמחת יהודה, כלומר כי היהודים שמחו במאוד על הנהנים והלוים העומדים לשרת צבית,
 ולזה נחרצו אלילי העם להיות ממונים על אונרוחיהם. (סה) וישמרו, הוי"ו של וישמרו
 משמש במקום למען (עיינ מכלול), ומוסב על ויפקדו ציוס ההוא כי עשו זאת למען יוכלו
 הנהנים והלוים לשמור וגומר בלי לדאוג על המזון והמחיה. דויד שלמה, נחמיה ויהושפט
 כמו שמש ירח עמד (מנקה ג' י"א) ורבים כמוהו, והנה משמרת בית אלהים ומשמרת הטהרה
 מפורש מלוחם בחורה אבל משמרת המסורים והשערים לא לזנו השם, לזה אמר שמשמרת
 הזאת היתה כמלוח דוד ושלמה, ובאר זה ואמר: (מו) כי בימי דוד ואסף, כלומר אשר
 הוסיף להם זאת מימי קדם, וגם הוסיף להם שירי תהלה והודות.

יג (א) ביום ההוא, יש מי שאומר ציוס שקדשו החומה, אבל זה לא יתכן שהיו עשית
 הלשכה

לעזען, אונד עס פאנד זיך
דארין געשריעבען, דאס אין
עוויגקייט קיין עמוני אונד
מואבי אין דיא געמיינדע גאט-
טעם קאממען זאלל, (ב) ווייל
זיא ניכט דען קינדערן ישראל'ס
מיט בראד אונד וואססער צו-
פאר געקאממען זינד, אינד
דען בלעם ווידער זיא געדונגען
האבען, אום ויא צו פערפלו-
5 ון: אבער אונזער גאטט וואנ-
דעלטע דען פלוך אין זעגען.
(ג) אונד עס געשאה, אלס זיא
דיעזע לעהרע הארטען, דא
זאנדערטען זיא אללע פערמי-
שונג אב פאן ישראל. (ד) פאר
דיעזעם אבער האטטע דער
פריעסטער אלישיב, געזעטצט
איבער דיא צעללען אינווערעם
גאטטעסהויעס, פערוואנד-
טער דעם טוביה, (ה) דעם

כתוב בו אשר לא יבוא עמוני
ומואבי בקהל האלהים עד-
עולם: (ג) כי לא קדמו את בני
ישראל בלהם ובמים וישכר
עליו את בבלעם לקללו ויהפך
אלהינו את הקללה לברכה:
(ג) ויהי כשמעם את התורה
ויבדילו כל ערב מישראל:
(ד) ולפני מזה אלישיב הכהן נתון
בלשכת בית יאליהו קרוב
למזכיה: (ה) ויעש לו לשכה
גדולה ושם היו לפנים נתנים

אח

זעלבן איינע גראסע צעללע איינגעריימט, וואהין מאן פארהער דיא שפיוועאפפער,
דען

ר ש י

יג (ג) כל ערב. כל מערובות האומות כמו וגם ערב רב עלה אחס (שמות יג): (ד) ולפני
מזה. ומקודם לכן: קרוב לטוביה. אותו אלישיב הכהן היו קרוב לטוביה חברו של
סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: (ה) ויעש. אלישיב: לפניו. שם היו נותנים קודם
שנחמי

ב א ו ר

הלשכה לטוביה היחה לפני זה, ואז לא היה נחמיה בעיר הקודש כמנואר, וכל הספורים
יוביחו כי מאז החל לננות בחומה לא הניח מקומו עד אשר בלה לעשות, וקידוש החומה אין
ספק שהיה מיד אחרי אשר נקשרה החומה או לפחות בזמן מעט לאחריה, ולכן נראה לי כי
הענין ביום אחד מיוחד בלתי נודע לנו (אן חיינעק געוויססען טאגע), כי נכמה מקומות
ציעודי הוביאים נאמר בהתחלת ענין מה ביום ההוא או בעת ההיא מבלי שנדע למחיייה
זה, והכוונה לעת מן העמים, והיה זה אחרי שבושנית מבבל, אולם הקדים לזכור ההנדל
הזה קודם מעשה טוביה לפי שהתיקון ההוא נוגע לכלל האומה, ומעשה טוביה אך לאיש
פרטי. (ב) ויחפך, כתב חכם אחד מן המבארים וז"ל: אין זה נחוב מורה, אכן לפי שלא
נלה לעמוד בדבר דע אמר כן ע"ל. אולם בתורתו של מאיר כתוב מלא הוא (דברים כ"ג
ה', ו') על דבר אשר לא קדמו וגומר ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. (ד) ולפני
מזה, פירוש מקודם זה ההנדל (ראב"ע). נחון, יפה פירוש הרא"ש שהוא מענין פקודה
וגם טוב פתר לשכת נרבים אף שכל ציחיד כי נאמר על הקנזן שהיה פקיד על כל לשכה
ולשכה, ולזה היה צידו לעשות לטוביה אשר הוא קרוב אליו (וכמו שפירש"י) לשכה גדולה
במנרות

דען ווייהרויך, דיא גערעטהע, דען צעהנטען פאם געטריידע, מאסט אונד אהל, דאז פער- ארדנעטע פיר דיא לעוויטען, זאגער אונד טהארווערטער אונד דיא העכע דער פריע- סטער לענטע. (ו) ביא דיע- זעם אללעם אכער וואר איך ניכט אין ירושלים; דען אים צוויא אונד דרייסיגסטן יאה- רע דעם ארתחשסתא דעם קעניגס פאן בבל, קאם איך צום קעניגע. אכער צו ענדע דער טאגע, אויף וועלכע איך פאם קעניגע פערלאנגט וואור- דע, (ז) אלס איך נאך ירושלים קאם, דא בעמערקטע איך דאז באזע, דאז אלישיב ווע- גען טוביה געטהאן, איהם אין דען פארהאפען דעם גאט- טעסהויעם איינע צעללע איינצוריימען. (ח) דיעזעם מיס- פיעל מיר זעהר, אונד איך ווארף אללע הויגערעטהע אונד מאן רייניגטע דיא צעל- לען

אֶת־הַמִּגְדָּה הַלְבוֹנָה וְהַכְּלִים
וּמַעְשַׂר הַדֶּגֶן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר
מִצֹּרֹת הַלְוִיִּם וְהַמְּשֻׁרִים
וְהַשְּׁוֹעֲרִים וְתְרוּמַת הַכֹּהֲנִים:
(ו) וּבְכִלְיָהּ לֹא הָיִיתִי בִירוּשָׁלַם
כִּי בִשְׁנַת שָׁרָשִׁים וְשִׁתִּים
לְאַרְתַּחשֶׁשְׁתָּא מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאתִי
אֶל־הַמֶּלֶךְ וּלְקֹץ יָמִים נִשְׁאַלְתִּי
מֶן־הַמֶּלֶךְ: (ז) וְאָבֹא לִירוּשָׁלַם
וְאֶבְינָה בְּרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה
אֱלִישִׁיב לְטוֹבִיָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ
נִשְׁכָּה בְּחֲצָרֵי בֵּית הָאֱלֹהִים:
(ח) וַיֵּרֶע לִי מְאֹד וְאֲשַׁלִּיכָה אֶת־
כָּל־כְּלֵי בֵּית־טוֹבִיָּה הַחוּץ מִן־
הַלְשָׁכָה: (ט) וְאָמַרְהָ וַיִּטְהָרוּ

הלשכות

דעם טוביה הינוים אויס דער צעללע. (ט) איך בעפאהל, אונד מאן רייניגטע דיא צעל- לען

ר ש י

שנאתי לירושלם: מצות הלויים. מחנות הראיות ללויים: (ו) ונכל זה. ונכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל: נשאלתי: שיתן לי רשות לעלות לירושלים ולחזור: (ט) ואמרה.

ב א ו ר

בחזרות בית אלהינו. (ה) מצות הלויים, המה המעשרות המפורשים בתורה. והמשוררים והשוערים, כלומר מצות המשוררים והשוערים מה שראוי לתת להם מכל נדבת לב וע"ד שנאמר לעיל (י', ל"ג) והעמדנו עלינו מצות ע"ש בנאור וכמו שאמר (לעיל י"ב, מ"ז) וכל ישראל נותנים מניות המשוררים והשוערים. (ו) בשנת שלשים, עיין במנוח. ולקץ ימים נשאלתי, רש"י פירש נשאלתי ממנו שיתן לי רשות וכו' ע"ש, ואחריו החזיקו המעתיקים האחרונים מנני עמנו ופתרו ימים שנה, והרד"ק בשרש שאל אמר שאלני שאלך אליו ויהיה זה מקרא קצר, ושעורו ואחרי כן ואבוא לירושלים והוי"ו של ולקץ תעמוד במקום כי, וענינו באתי אל המלך כי לקץ ימים נשאלתי מן המלך, ולזה בא נפעל על נכון, ולי נראה שיוכן בחסרון מלת אשר (שדרכה לחסר לפעמים כוודע), והענין ולקץ הימים אשר נשאלתי מן המלך ואבוא לירושלים, והענין כי המלך אשר שמהו עתה לפסה על יהודה וידע המשרה אשר על שנמו לא רכה עוד שישוב להיכל המלך להיות משקו כנראשונה, אך שאל שיבוא אלנו ויענב שם ימים מספר וכאשר הגיע הקץ של הימים אשר קבע לו המלך שב למקומו. (ז) לטוביה, שמו

לען; דאן ליעם איך דיא גע-
רעטהער דעם נאטטעםהוועם,
דיא שפייעפפער אונד דען
ווייהרויך וויעדער היניין ברינ-
גען. (י) איך ערפוהר נון, דאס
דיא אבנאכען אן דיא לעוויט-
טען ניכט געליעפערט וואר-
דען, אונד דאס דיא לעוויט-
טען אונד זענער, דיא דען
דיענסט פערריכטעטען, דא-
פאן געלויפען ווארען, איין יעג-
ליכער אויף ויין פעלר, (יא) דא
צאנקטע איך מיט דען פאר-
שטעהערן, אונד שפראך:
„ווארום איזט דאן גאטטעס-
הויז פערלאססען? “ איך
פערזאממעלטע זיא וויעדער,
אונד שטעלטע זיא אן
איהרען פאסטען, (יב) אונד
גאנץ יהודה בראכטע וויעדער
דען צעהנטען פאסטען געטריידע,
מאסט אונד אהל אין דיא
פארראטהסקאממערן. (יג) איך
זעטטע צו אויפזעהערן אי-

הלשכות ואשיבה שם כלי בית
האלהים את המנחה והקבונה:
(י) ואדעה כי מניית הלויים לא
נתנה ויברחו איש לשדהו הקוים
והמשררים עשי המלאכה:
(יא) ואריבה את הסגנים ואמרה
מדוע נעזב בית האלהים
ואקבצם ואעמדם על עמדם:
(יב) וכל יהודה הביאו מעשר
הדגן והתירוש והיצהר
לאוצרות: (יג) ואוצרה על-
אוצרות שלמיה הכהן וצדוק
הסופר ופדיה מן הלויים ועל-
ידם חגן בן-זכור בן-מתניה כי

נאמנים

בער דיא פארראטהסקאממערן דען פריעסטער שלמיה, דען שריפטגעלעהרטען צדוק
אונד פדיה פאן דען לעוויטטען, אונד אן איהרער זייטע חגן דען וואהן זכור'ס, דעם וואה-
נעם

ד י"ז

לויטי לטהר ויטהרו הלשכות וגו': (י) מניות. מנות: לא נתנה. שלא נתנו ישראל שם
המתנות ועל בן ברחו והלכו להם חנה ואנה לשאול מתנותיהם ולא היו עושקים כל כך בעבודתם:
(יא) ואקבלם. קבלתי את הכהנים והלויים להעמידם על משמרתם בעבודתם וכל ישראל היו
מביאים להם שם מתנות: (יג) כי נאמנים. היו לחלוק השתנות ביניהם:

הערמות

ב א ו ר

שמום הלמ"ד במקום בעבור והרבה נמוהו (עיון מכלול), ועניו ואנינה ברעה אשר אלישיב
עשה (לכלל מקיס מקדש ה') בעבור עובים. (י) ואדעה, הנה כאשר קדש שוב הלשכה
הנזכרת ונתן שם האנחה והקבונה רבה גם לתת מתנות הלויים כאשר היו שם בתחלה, ולא
מלאם וחקר ע"ז ונודע לו כי מניית הלויים וגומר, כי כאשר עזב נחמיה את הארץ שוב נתנו
העם כתף סוררת, ידי הכהנים והלויים לא חזקו, את השנת חללו, והשיבו נשים נכריות
כאשר ינאך. לא נחנה, בא הפעל ביחיד על מניית שהוא ברכים, כי על כל מתנה ומתנה
ידבר (מדברי הראש"ע). ויברחו, כנר אמר הרד"ק בשרשיו כי ברח נאמר גם על מהירת
הפליכה והכניא הפסיק הזה לראיה, וכן ועמה ברח לך (כמדבר ב"ד י"א). (יג) ואוצרה,
בעבור

נחמיה יג

נֶאֱמָנִים נִחְשְׁבוּ וְעָלִיהֶם לַחֲלָק
 רֵאֲחֵיהֶם: (יד) זָכְרָה לִי אֱלֹהֵי
 עַל־זֹאת וְאֶל־תַּמָּח חֲסָדֵי אֲשֶׁר
 עָשִׂיתִי בְּבֵית אֱלֹהֵי וּבְמִשְׁמָרָיו:
 (טו) בְּיָמִים הָהֵמָּה רָאִיתִי בִיהוּדָהוּ
 דִּרְכִּים גְּתוּת וּבִשְׁבֹּת וּמִבְיָאִים
 הָעֵרְמוֹת וְעַמָּסִים עַל־הַחֲמָרִים
 וְאֶפְיִין עֲנָבִים וְתַאגִּים וְכָל־
 מִשָּׂא וּמִבְיָאִים יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם
 הַשְּׁבֹת וְאָעִיד בְּיוֹם מִכְרָם צִיד:

חרגום אשכנזי קנב

נעם מתניה'ם, דען דיעוע
 ווארדען אלס רעדליכע גע-
 אכטעט; איהנען לאג עס אב,
 אונטער איהרען ברידערן צו
 פערטהיילען. (יד) געדענקע
 מיינער, מיין גאטט! דעם-
 האלב אונד לאס מיינע וואהל-
 טהאטען, דיא איך אן מיי-
 נעם גאטטעס הויזע אונד אן
 ווינען פערוואלטונגען פער-
 איבט האבע, ניע פערלאשען!
 (טו) צור ועלבען צייט זאח איך
 אין יהודה, וועלכע אס סאב-
 באטה דיא קעלטער טראטען,
 וועלכע גארבען העריין בראט-
 טען, דיא זיא אויף עזעל לז-

דען, וויא אויך וויין, טרויבען, פיינען אונד אללערלייא לאסט, אונד אס סאבבאטהטאגע נאך
 ירושלים בראכטען; אונד איך ווארנטע זיא דעם טאגעס, דא זיא לעבענסמיטטעל פערקויפ-
 טען

ש י י

(טו) הערמות. אלומות של תנואה: ואעיד. העידותי בהם שלא לעשות: ביום מכרם
 ליד. ביום שהיו מוכרים מזון וליד. ליד כמו ויתן להם לידה לדרך (בראשית מ"ח):
 והלורים

ב א ו ר

זענור שהפעל כאן יולא לשלישי שהכונה פקיד לאסוף ולהשגיח על האוכל, לזה אמר הרד"ק
 שיחנן שהוא מן ההפעיל ואע"פ שהיה לו לומר ואולירה כמו ואובירה עיר (ירמיה מ"ו, ח')
 הנה מלאנו כמוהו וידבקו (ד"ה א' י') שמשפטו וידבקו עכ"ל; אולם אין הראיה דומה ממש
 כי שם כבר יורה פתח ה"ד על בנינו שהוא מן הכנז הנוסף, אבל פה הוא שזה בתמונתו
 לקל. והחכם געזעניוס גם הוא החליט שהוא מן ההפעיל, אך אמר שהוא על משקל ארמית
 (עיין ספר המלים שלו). (יד) ואל תמח, נחלקו המדקדקים בבנינו יש אומרים ובראש
 הרד"ק שהוא ההפעיל לפי שבא בסגול כי עס וי"ו ההפוך ראוי לבוא בנחל"ה המלה בשתי
 סגול כמו ויפן, ובעבור שע"הפ גרונית נשתנה הסגול השנית לפתח, ואף שבאן בלי וי"ו ההפוך,
 הנה כבר מלאנו כמוהו הרבה שמשפטו כמו עס הוי"ו, אולם אשר לפ"ו כמו זר יחשב לי הוא
 מה שנאמר בירמיה (י"ח, כ"ד) אל תמחי ששם בא הוי"ד תמורת ה"א כמ"ש הרד"ק בשרשיו
 ופירושו, וא"כ לא בא ע"ה הפעיל "הנוקש עס וי"ו ההפוך כי אז ראוי לשמוט ה"א ל"הפ
 בנודע, וא"כ משפטו תמחה כמו חגלה והפתח איננו עלול להשנות לסגול ולכן יותר נראה שהוא
 מן הקל וכדעת ר' י"י יהודה: ויתר המדקדקים, וראוי להיות תמח כמו וישע או תמח כמו
 ותתע ונחלק לסגול כי הירי והמיריק עלולים להתחלק לסגול כי מוכא אחד לכלמו.
 (טו) ועמסים, זענור ה"א הדעת במלת הערמות יראה לי כי הוי"ו של ועמסים תחת אשר,
 וענינו מביאים הערמות אשר יעמסו מן השרה. ואעיד, שעורו ואעיד גם (ראב"ע). ביום
 מכרם ציד, זה היה יום השוק אשר נאספו נעיר האנשים מן הכפרים אשר סביבותיה וגם
 כל

תרגום אשכנזי

נחמיה יג

טען. (טז) אויך דיא טיריער
זאסען דארין. דיא פישע אונד
אללערלייא וואארען מיט
בראכטען. אונד אס סאכ
באטהאטע דען וואהנען
יהודה'ס אונד אין ירושלים
פערקויפטען. (יז) דא צאנק
טע איך מיט דען ערלען
יהודה'ס, אונד שפראך צו
איהנען: וועלך איינע באזע זא
כע איזט דא, וואס איהר
טהוט, דאס איהר דען סאכ
באטהאטע ענטהייליגעט!
(יח) טהאטען ניכט זא אונזערע
פאטער, דאס אונזער גאטט
אלל דיעזעס אונגליק איבער
אונז אונד איבער דיעזע
שטאדט בראכטע? אונד איהר
טעהרעט נון דען צארן איבער
ישראל, אינדעם איהר דען
סאכבאטה ענטהייליגעט!
(יט) אונד עס געשאה, אלס
דיא טהארע ירושלים'ס פאר
(וויינגאנגע דעם) סאכבאטה
דען אבענד. שאטטען וואר
פען¹), דא בעפאהל איך,
אונד דיא טהירען וואורדען גע
שלאסען: אויך בעפאהל איך,

(טז) והצרים ישבו בה מביאים
דאג וכל-מכר ומוכרים בשבת
לבני יהודה ובירושלם:
(יז) ואריבה את חרי יהודה
ואמרה להם מה-הדבר הרע
הזה אשר-אתם עשים ומה-ללים
את-יום השבת: (יח) הלוא כה
עשו אבותיכם ויבא אליהנו עלינו
את כל-הרעה הזאת ועל העיר
הזאת ואתם מוסיפים הרון על-
ישראל לחלל את-השבת:
(יט) ויהי כאשר צללו שערי
ירושלם לפני השבת ואמרה
ויסגרו הדלתות ואמרה אשר
לא יפתחום עד אחר השבת
ומנערי העמדותי על-השערים
לא יבוא משא ביום השבת:

וילינו

יהיר א'

דאס טאן ויא ניכט ביונאך דעם סאכבאטה אפגע, אונד פאן מיינען לייטען שמעללמע
איך אן דיא טהארע, (חונד טפחך:) דאס יא קיינע לאסט אס סאכבאטהאטע העריון
קאמ.

¹ ד. ה. הלם עם תכפיק, דונקעל ווערדען.

ר ש י

(טז) והלורים. סוחרים של לור מביאים דגים למכור: (יט) ויהי כאשר צללו. כאשר נשו הללים

ב א ו ר

כל אנשי העיר באו לשכור אונל ולזה העיד בהם ביום הזה. (טז) והצרים ישבו בה, שעורו
והלורים אשר ישבו בה, או שהכונה שהלורים המביאים דאג וגומר ישבו בעיר ביום השבת על
החומות ומוכרים. דאג, האל"ף עי"ן הפעל (כי שרצו דוג) כמו וקאס שאון (הושע י' י"ד)
(ראב"ע). (יט) צללו, מגזרת כל כאשר הניעו הללים לשערים (ראב"ע). לא יבוא, הראב"ע
אמר שלא יבוא ולדעתי מלת ואומרה מוסב עליו, והכונה כי כויתי את הנערים לאמור, לא
יבוא משא, אולם אס יהיה אסד דופק על השער ואין כל מאומה בידו פתוח יפתחו לו דלת

(כ) וילינו הרכלים ומכרי כל-
 ממכר מחוץ לירושלם פעם
 ושתים: (כא) ואעידה בהם ואמרה
 אליהם מדוע אתם לנים נגד
 החומה אם תשנו יד אשלח בכם
 מן העת ההיא לא באו בשבת:
 (כב) ואמרה ללויים אשר יהיו
 מטהרים ובאים שמרים
 השערים לקדש את יום השבת
 גם זאת זכרה לי אלהי וחוסה
 עלי כרב חסדך: (כג) גם ביימים
 ההם ראיתי את היהודים השיבו
 נשים אשדודיות עמוניות

מאביח

ימיר וי. ימיר וי

קאממע! (כ) דא איבערנאכ-
 טעטען דיא קראמער אונד דיא
 פערקייפער פאן אללערלייא
 ווארן דרויסען פאר ירושלים
 איינמאל אונד צוויימאל.
 (כא) איך ווארנטע זיא אבער,
 אונד שפראך צו איהנען: ווא-
 רום איבערנאכטעט איהר פאר
 דער מויער? ווען איהר עס
 וויעדער טהוט, זא ווערדע איך
 האנדלן איך לעגען! פאן דיע-
 זער צייט אן קאמען זיא ניכט
 אים סאכבאטהאטאנע. (כב) איך
 בעפאהל אויך דען לעוויטטען,
 דאס זיא זיך רייניגטען, אונד
 דאס דיא טהארווארטער קא-
 מען, אום דען רוהעטאג צו
 הייליגען. אויך דאן געדענקע
 מיר, מיין גאטט! אונד שא-
 נע מיינער נאך דיינער גרא-
 סען גיטע! (כג) אויך זאה איך

אום ועלבע צייט יהודים, וועלכע ווייבער אויס אשדוד, עמון אונד מואב געהייראטהעט

ר ש י

של ערב שבת בשערים נויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר שבת שלא יבואו הרובלים בעיר
 למכור סחורות כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם: (כ) וילינו. והיו לנים הרובלים
 והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלים ופעם אחת ושתי פעמים כדי שיבואו בני ישראל לפתוח
 השערים ולקנות מהם בשבת: (כא) ואמרה אליהם. התרתי באתם הרובלים: אם תשנו.
 אם תוסיפו לעשות פעם שנייה: מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת: (כב) הושינו

ב א ו ר

השער, ולא (כ) וילינו הרובלים, למען ילאו אליהם יושבי העיר ויקחו מהם דברים אשר
 יתביאו כנפסי בגדיהם גם למכור אל היהודים השוכנים משניב לעיר. (כג) השיבו, רש"י
 ובל המפרשים אחריו פירשו שלקחו נשים נכריות ובענינו בעזרא (פרשה ט'), אולם לדעתי
 הכונה כי אחרי שנחמיה הלך לו אל המלך השיבו עוד להם הנשים הנכריות אשר שלוחיהן
 במלות עזרא כזכר שם, ולזה יסר אותם עתה והנה מהם מה שלא נעשה בפעם הראשון
 כי כבר שנו באותם. אשדודיות, לדעת חז"ל לריבין אנו לומר שהזכיר אלה בעבור איסור
 המתן בגוים האלה יותר מן שאר העמים, רק שמעשה שהיה כך היה שנשאו נשים האלה,
 שהיו לדבריהם ע"כ נשאו אותן בנכריות, שאם נאמר שלקחו אותן בנכרות ואיסור מתן
 גנע בהן (כי אשדוד משנעת עמים היתה) כי הלאו לא מתחתן נוהג בגרים אשר שנתגיירו
 לדעת הרמב"ם, שאלו אמרו ז"ל (ברכות דף כ"ח ידים פ"ד מ"ד) שכבר עמד סותרם וכלכל
 כל העולם, ואף שעמון ומואב לדעת החס"י (יבמות דף ע"ו ע"כ בד"ה מנימין) סזרו
 לאקומם ואך נבוכדנצר החרינם ע"ש, הנה מלכד אזה היה גם אשר נבוכדנצר זמן רב הן בעמון
 ומואב בלאו הכי אין איסור לפי הכלל שבידנו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואנית, וא"כ
 אם נתגיירו מה חרי האף הזה הלא מותרין הנה לבוא בקהל, והיה לקם לשפוך אדם רק

על

מִזְאֲבֵי־זֹת: (כד) וּבְנֵיהֶם חֲצִי מִדְּבַר
אֲשֶׁר־דִּית וְאִינֶם מִכִּירִים לְדְבַר
יְהוּדִית וְכִרְשׁוֹן עִם וְעִם:
(כה) וְאֲרִיב עִמָּם וְאֶקְלָלֶם וְאֶכָּה
מֵהֶם אֲנָשִׁים וְאֶמְרָטֶם וְאֶשְׁבִּיעֶם
בְּאֱלֹהִים אֲסִתְּהֶנּוּ בְּנִתֵיכֶם
לְבְנֵיהֶם וְאֶסֶתְהֶנּוּ מִבְּנֵי־הָאֵם
לְבְנֵיכֶם וְלָכֶם: (כו) הֲלֹא עַל־
אֱלֹהֵי חֲטָא־שְׁלָמָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל

הַטֶּמֶטֶן, (נד) אונד איהרע
וְהֵנֶע, דִּיאֵלֶפֶטֶט רַעֲדֵע־
טען אשדודית, אונד ווא-
סטען ווערער יידיש נאך נאך
דער שפראכע איינעם אַנדערן
פֿאַלקעס צו רעדען. (כה) דא
צאנקטע איך מיט איהנען,
פֿלויכטע זיא, שלוג אייניגע
מענער פֿאַן איהנען. שאַר זיא
גלאסט, אונד בעשוואַר זיא
בייא גאָסט: דאס איהר ניכט
אייערע טעכטער איהרען וואָה-
נען געבען, אונד ניכט פֿאַן
איהרען טעכטערן פֿיר אייע-
רע וואָהנע אונד פֿיר אייך נעה-

מען וואָללעט. (כו) האָט ניכט דעס האַלב שלמה דער קעניג פֿאַן ישראָל געווינדט? אונד
אונז

ר ש י

נשים. אשר נשאו להם נשים נכריות: (כד) חלי מדבר. הרבה מנניהם היו מדברים
לשון אשדודי כאמרתם: (כה) ואנה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם

ב א ו ר

על הכהנים' שהם אסורים בגיורת (וגם בזה אין חלוק בין העמים כי הלא בנר נתלכללו)
ואף איסור זה לא נתפרש בתורה כלל, אך מו"ל סמכו על פסוק ציחקאל (מ"ד כ"ב) כי אם
בתולדות מורע ישראל, ולדעת רש"י (קידושין ע"ב) אם נתגיירה פחותה מבת ג' שנים
ויום א' כשרה לכהונה ע"ש, לזה מוכרחין אנו לאמור שנשאו אותם בגיורתן ואז אין חלוק
בין ז' אומות לשאר הגוים כלל וזה בוודאי עון פלילי, אולם יראה כי בניהם אשר הולידו
נתגיירו ולזה לא מלא בהם עול רק שמדברים אשדודית. (כד) חצי מדבר, במ"ש רש"י, ומה
שהזכיר אשדודית ולא לשון עמון ומואב אולי שהיתה שפת עמון ומואב דומה ללשון עברית
כי אניהם הראשון הלא גם הוא ישב בעבר הנהר, אך יותר יראה לי שיסנו באשדוד עם עמקי
שפה שלא היתה לו שפה ברורה ולזה, רק לשונם מעורבת מכמה לשונות ובאשר יש כמה מן
האומות כן, ובענין שאמרו ז"ל בזוי אתה מאוד אלו הפרסים שאין להם לא כתב ולא לשון,
ולולא ירחמי לשער על אשר לא אדע הייתי אומר שיסנו באשדוד אנשים פראים ומרי נפש
מכמה אומות ובעבור זה נקרא אשדוד מן שדד כי יושביו שודדים ופומסים ואם אין ראיה
לדבר זכר לדבר יש, וישב ממזר באשדוד (זכריה ט', ו') שלדעת ר' מאיר (קידושין דף ע"ב
ע"ב) הענין כי הממזרים אשר יבדלו מישראל יסנו באשדוד ע"ש ברש"י, ומדוע רק באשדוד?
אם לא נאמר שאשדוד היתה מני אז מקום משכן לפחותי עם ולקיימים שבהם, ואם כן הוא
אין ספק שהיה משחתם גם גם בלשונם ולא ידעו לדבר נכונה. ובלשון עם, כפי דרכי
הנה ואינם מכירים מושך אחרת עמם אינם מכירים לדבר יהודית וגם אינם מכירים לדבר
בלשון עם ועם כי לשון אשדודית לא ללשון תחשב, והנה הוכיחם על אשר לא למדו את
לשונם לדבר לשון עמם כי ידע שאשדות האומה דבקה בלשונם והדגיר ידוע ואין להאריך בזה.
(כה) ואמרטם, לדעת הרד"ק יהיה הענין עקירת השער, אולם זה יהיה אכזריות גדולה,
ולכן יראה שענינו כמו מרב הוסדה וגם מרוטה (ציחקאל כ"א ט"ו) שהוראתו חלוקה (גאָסט)
וכן כל כוף מרוטה (שם כ"ט י"ח) והכוונה שגלת שער זקנים ותהיה זאת להם לחרפה
ולכלימה באו שעה מלך בני עמון לשלוחי דוד (ש"ב פרשה י'). ואשביעים, את יושבי ירושלים
שלא

אונסער פֿעלען פֿעלקערן וואָר
 קיין קעניג וויא ער, ער וואָר
 דער לעבלינג וינעם גאָט
 מעס, אונד גאָטט זעטצטע
 איהן צום קעניג איבער גאנץ
 ישראל; אונד אויך דיעזען האָט
 בען דיא פֿרעמדען ווייבער צור
 זינדע פֿערלייטעט. (כז) אונד
 אייך וואָלטען וויר געהאָרגע
 בען, איין וואָ גראָסעס איבעל
 צו מהון, אונד און אונזערעס
 גאָטטע צו פֿערנעהען, אונד
 פֿרעמדע ווייבער צו הייראַט
 טהען? (כח) אונד איינער פֿאָן
 דען וואָהנען ווידע'ס דעם זאָה
 נעם אלישיב'ס, דעם האָהען
 פֿריעסטערס, וואָר איין שוויגער
 גערואָהן פֿאָן סנבלט דעם
 חרני, איך יאָגטע איהן פֿאָן
 מיר וועג. (כט) געדענקע עס
 איהנען, מיין גאָטט! איס דער
 בעפֿלעקקונג דעם פֿריעסטערס

ובגוים הרבים לא־היה מֶלֶךְ
 כִּמְהוּ וְאֶהוּב לֵאלֹהֵי הַיְּהוּדִים וַיִּתְּנֵהוּ
 אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל גַּם־
 אוֹתוֹ הַחֲטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנִּכְרִיּוֹת:
 (כז) וְלָכֶם הַנִּשְׁמָע לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
 הַדָּרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לְמַעַל
 בְּאַרְהֵינוּ כְּהַשִּׁיב נָשִׁים נִכְרִיּוֹת:
 (כח) וּמִבְּנֵי יוֹדֵעַ בֶּן־אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן
 הַגָּדוֹל חָתָן לְסַנְבַּלֵּט הַיְּהוּדִי
 וְאַבְרִיחֵהוּ מַעֲלִי: (כט) וְכִרְהַלְהֵם
 אֶלְהִי עַל גֹּאֲלֵי הַכֹּהֲנָה וּבְרִית
 הַכֹּהֲנָה וְהַלְוִיִּם: (ל) וּמִתְּהַרְתִּים
 מִכָּל־נֶכֶד וְאַעֲמִידָה מִשְׁמֵרוֹת
 לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם אִישׁ בְּמִלְאָכָתּוֹ:

ולקרבן

טהומס וויללען אונד דעם בונדעס דעם פֿריעסטערטהומס אונד דער לעוויטען.
 (ל) אונד נאָכדעם איך וואָ פֿאָן אללעם פֿרעמדען גערייניגט האָטטע, געטעללטע איך דיא
 אָמטער דער פֿריעסטער אונד לעוויטען ווידער הער, יעדען אין וינעם געשעפֿטע,
 וויא

ר ש י

ולחזירים: (כו) גם אותו החטאיו. כל שכן שתהיו חוטאים ע"י נשים נכריות וזהו [שנאמר
 בסמוך ולכם הנשמע וגו'] בתמיה כלומר שלמה מלך ישראל נמלא חוטא על ידי נשיו נכריות
 ואחם נשאתם נשים נכריות להיות חוטאים: (כח) ומבני יודע וגו' חתן לסנבלט. אחד מבני יודע
 חתן לסנבלט נזכר ביהודים והנחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלים בשביל חתנו
 לראות את העיר ואת מולאיה ואת מונאיה: (כט) זכרה להם. הטובה אשר עשו:

נעמים

ב א ו ר

שלא יתחתנו (ראב"ע). (כו) ולכם הנשמע, הראב"ע אמר יתכן שהוא נפעל (ול"ל הפעל)
 מן העתיד סימן המדברים בעלמם והוא הקרוב ענ"ל, והכוונה האם נשמע לכם לעשות וגומר,
 ויותר נראה כי לכם הוא לקריאה כלומר לכם אני שאל האם נשמע בואת. (כח) ומבני,
 הוה את העם יסר בשוטים וקללם ושם אותם למרפות כנזכר, אולם לבני יודע שהיה גדול
 בעיני העם לא היה רוצה לעשות כן אך שלח אותו מעל פניו. (כט) גאלי הכהנה, הם עלמם
 כל עוד ששהו עם נשיהן היו גאולים מן הכהונה שאוסרים ונאלו ברית הכהונה והלוויים כי
 ניהם לא באו כלל בקהל כהנים ולוים שהרי כבר אמרנו שלקחו אותן בגויזון וכן הבא מן
 הנכריות אין קרוא נזכר כ"ל בזה בדח"ל. (ל) וטהרתים, אחרי שטהרתים וגומר וכיו כלם
 קדושים

תרגום אשכנזי

נחמיה ז

(לא) ולקרבן העצים בעתים
מזמנות ורכפורים וזרה-לי
אלהי לטובה:

(לא) וזיא אויך דיא נאכען אן
האלץ צו בעשטיממען צייטען
אונד דיא ערשטלינגע. נע-
דענקע עס מיר, מיין גאטט!
צום גוטען.

רשי

(לא) נעמים. לעמים היו כורמים עלים למערכה: ולכנורים. שהיו מניאים כנורים בפרק
אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו:

באור

קדושים העמדותי משמרות וגומר. (לא) ולקרבן, לדעת הכנס רש"ד הפעל ואעמידה בפסוק
הקודם מוסב גם על זה ור"ל ואעמידה משמרות לקרבן הענים וטעם, ויותר נכון לדעת
דעת הראב"ע שנמשך על זכרה לי וגומר כלומר זכור לי ה' את כל אשר עשיתי בעשרת הנהגים
והלויים ונעניי קרבן העלים והכנורים.

העתקה ובאור למלות לועזיות

הנמצאות

בפי' רש"י ו"ל לדניאל עזרא נחמיה

דניאל

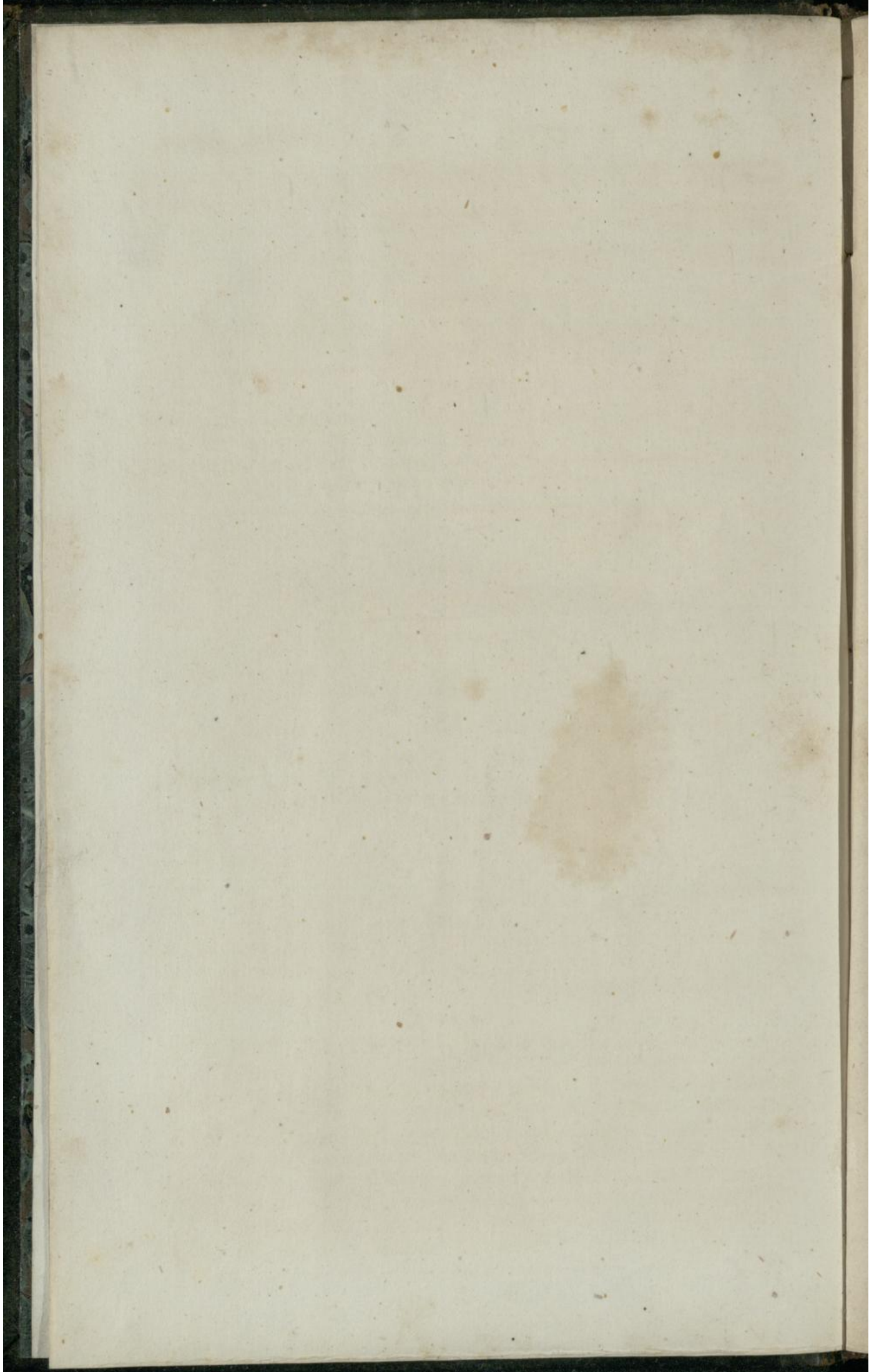
א יא המלצר, הסודר את המנות וכו' שקורין מאיטרי' בא"ל; מסתבר ש"ל מאיטרי'
סאל"ה וכו' ל' שפניא maestre sala (קרענעלער, פֿערטניידער) ומסכים עם פירוש.
ט ח וסור, והלכנו הליך וסור טולנ"ש בלע"ז; tonlant (תבאיררער, תבאיררער) מפעל יסן
toulou או tourer וענינו כמו tourner (וועגגעהן, תבאיררער) וטעם פירוש
מבואר במה שהעירותי בהמעמר ליד ידי הכנס המדקדק רש"י במדבר ט"ו ל"ה ע"ש.
כח — וחרוץ, חרילים סביב החומה לחזק העיר שקורין קאכ"ה בלע"ז; בלאיט cava
(ברוכע) וכל' שפניא (גרענען) cava de fortaleza (סטארטגרענען).

עזרא

ד ככ שלו, דשטורביר בלע"ז; détournier (פֿערטניידער, פֿערטניידער) וכן לקמן ו' ט.
ח ח אבן גלל, מרמ"א בלע"ז; ידוע בל"א אחרת ובל"א arbre וכן בסמוך ו' ד'.
אסדרגא, איספלוטמנט בלע"ז; (espromtement), promptement (טעלן,
הורטיג) רי"ש ולמ"ד מתחלפות בלשונות שונות כידוע וכן לועז' בסמוך ו' ח'.
ו מ די לא שלו, בלא דיחוי שני' דשטורביר בלע"ז; sans détournier (תהנע
פֿערטניידער) עיין לעיל ד' כ"ב.
ז כו לשרושי, לעקרו וכו'. דיאראל"ר בלע"ז; déraciner (ענטווארלען).

נחמיה

ג ג מעוליו, מסגריו שזירי"ל בלע"ז; ses serrures (זיינע ריעגעלטעסער) או
ses verrouils (זיינע ריעגעל) ונמ"ק י"א ח' ד"ה מעול לועז' בלדור"א עי' במ"ל שם.
ה יג נערהי, איסקוליר בלע"ז; seouer (אויסטיטען, אויסטיינערער ריטטען) עי'
מרסא לשון נב"מ קי"ד ב' ד"ה כסן ומרסא לשון ח' לין נ"א ב' ד"ה ונסיין.
ו ח בודא, קוטרבנטא"ל בלע"ז; מסורס cantrouvas tu les (רוח הפסטיון
ערפֿונדען, ענדיכטעט) עיין תרגום ובאור מלות לועז' מלכ"ס ח' י"ב ל"ג.
— יט טובוחיו, שפרואיל"ש בלע"ז; ses prouesses (זיינע גרעסטעסער) עיין
ז ג משמרוח, גיט"ש בלע"ז; guets (טירדוהטען, אויפפאסטער) עיין תרגום ובאור למלות
לועזיות בירמיה ו' י"ז.
ט י שם, רנו"ן בלע"ז; renom (רין, נאמען).

23. října 1925

K 4594

